

VISKOLCZ NOÉMI
Az öntörvényű
palatinusné
Thököly Éva

VISKOLCZ NOÉMI
Az öntörvényű
palatinusné
Thököly Éva
(1659–1716)

ESTERHAZYANA
A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ
Esterházy-közleményei

Sorozatszerkesztő
VISKOLCZ NOÉMI

Szerkesztőbizottság
KIRÁLY PÉTER, KISS ERIKA,
MONOK ISTVÁN, VISKOLCZ NOÉMI, ZVARA EDINA

VISKOLCZ NOÉMI
Az öntörvényű
palatinusné
Thököly Éva
(1659–1716)

Kossuth Kiadó – MTA KIK
Budapest, 2024

Készült
a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ,
a Magyar Nemzeti Múzeum,
a Miskolci Egyetem BTK Történettudományi Intézet
és a Szegedi Tudományegyetem BTK
Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék
közreműködésével

A borítón: Thököly Éva (*Trophaeum domus Estorasiae...*, Bécs, 1700 – MNM MTKCs)

A kutatást a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal
OTKA 132770 számú pályázata támogatta

ISBN 978-963-636-359-8

ISSN 2677-0253

Minden jog fenntartva

© Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ 2024

© Kossuth Kiadó 2024

Felelős kiadó

Monok István, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ főigazgatója

és Pappas Georgios, a Kossuth Kiadó Zrt. elnök-vezérigazgatója

A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók

és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja

Műszaki vezető Papp Miklós

Nyomdai előkészítés Gróf Levente

Korrektor Török Mária

www.kossuth.hu / kiado@kossuth.hu

Nyomtatta és kötötte Prime Rate Kft.

Felelős vezető dr. Tomcsányi Péter

Tartalom

I. Bevezetés	7
II. Családban	11
1. A Thökölyek generációi	11
2. Az apa: ifjabb Thököly István (1623–1670)	16
3. Az anya: Gyulaffy Mária (1637–1659)	19
A Thökölyek Erdélyben	22
Bethlen Druzsina halála	30
4. A Thököly-udvar	35
5. 1670: a családtörténet tragikus éve	41
III. Gyámságban (1671–1682)	47
1. Az Esterházy család	47
Esterházy Orsolya vagyona	49
2. Thököly Mária és Éva az Esterházy-udvarban	51
3. Thököly Mária házassága	57
4. Thököly Éva pozíciója az Esterházy-udvarban	58
Esterházy Orsolya haláláig (1671 – 1682. március 31.)	58
Esterházy Orsolya halálától a házasságkötés időpontjáig (1682. március 31. – 1682. augusztus 9.)	61
Thököly Éva házassága Esterházy Pállal (1682. augusztus 9.)	63
IV. Házasságban (1682–1700)	66
1. Thököly Éva, a feleség	67
Közös és külön programok	73
Gondoskodás: egészség, betegség a családban	74
A család jóléte: étkezési szokások	77
2. Thököly Éva helye az Esterházy-dinasztiában	79
Thököly Éva vagyoni helyzete a házasság előtt	79
Thököly Éva házassági és özvegyi vagyoni jogai	80
3. Mostoha- és édesgyermek a házasságban	90
Az anya: Esterházy Orsolya	90
Az anya: Thököly Éva	102
Az Esterházy-utódok öröklési rendje	110
4. Thököly Éva vagyonszerzése és gazdálkodása	117
Az erdélyi birtokok visszaszerzése	117
Kártérítés a magyarországi javakért	128
A birtoképítő és gazdálkodó Thököly Éva	130
5. Nemzettség, rokonság, presztízs: az Esterházyak és a Thökölyek	141
6. Az udvartartás és a mecenatúra helyszínei	149
Esterházy Pál udvara	149
Thököly Éva udvara	154
A kismartoni kastély	157
A fraknói vár	160
Thököly Éva vallásossága és mecenatúrája	162

7. Konfliktusok a házasságban	166
A rossz házasságok egykorú példái	167
Thököly Éva és Esterházy Pál kapcsolatának és házasságának megromlása	171
V. Bíróság előtt (1700)	184
VI. Magányban (1700–1716)	202
1. A tullni domonkos kolostorban	202
2. Sankt Pöltenben	209
3. Út a rehabilitálásig	220
4. Az utolsó évek	234
Birtokvásárlások	238
Thököly Éva udvartartása és személyzete	241
VII. Thököly Éva hagyatéka	245
1. Thököly Éva végrendeletei	245
2. Thököly Éva halála	255
3. Thököly Éva öröksége	258
VIII. Összefoglalás	267
IX. Függelék	275
1. Esterházy Pál végrendeletei	275
2. Kronológia	278
3. Helynév-konkordancia	280
Felhasznált források és irodalom	282
Képjegyzék	310
Személynévmutató	313

I. Bevezetés

Amikor Esterházy Pál befejezte családja történetének megírását, és a *Trophaeum Nobilissimae Ac Antiquissimae Domus Estorasiannae* kéziratát eljuttatta Leopold Voigt bécsi nyomdájába, maga sem gondolta, hogy az 1700-as év sorsfordító az életében. Nem csupán azért, mert ekkor lezárult egy hosszú és küzdelmes század, hanem azért is, mert különös módon véget ért a második házassága. A képekkel illusztrált nemzetségtörténet pedig, amely az Esterházyak ősiségét, előkelőségét és hírnevét volt hivatva bemutatni, majdhogynem neveltség tárgya lett a bécsi udvarban, de nem a könyvben szereplő kitalált ősök, mitikus eredettörténetek és hamisított adománylevelek miatt.¹ Az ok egy nő volt, történetesen Esterházy Pál második felesége, akit Thököly Évának hívtak.

Pedig a *Trophaeum*-ban különleges szerepe volt a nőknek, Buzási Enikő megfogalmazá-

sában „legsajátabb vonása... , hogy a kötetben a női családtagok a férfiakkal azonos jelentőséggel, s éppenséggel náluk nagyobb számban szerepelnek.”² A 165, életrajzokkal és egész alakos portrékkal megjelenített családtagból 88 nő, ők elsősorban feleségekként szerepelnek. Ők azok, akik saját családjuk nevével és vagyonával gyarapították és növelték az Esterházyakét, és tették őket egyedülálló famíliává a Magyar Királyságban a 17. század végére.³ Lapozgatva az albumot, a közepe táján találhatunk Thököly Évára, aki gazdagon felékszerezve, elegáns ruhában tekint a szemlélőre.⁴ 1700 decemberében Bécsben azt beszélték, hogy az egyik nagy hatalmú miniszter kiszakította a könyvből az asszonyt ábrázoló metszetet.⁵ Vajon mi történhetett? Mi keltett ilyen indulatokat? Ki volt Thököly Éva?

A FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Thököly Éva biográfiájához három levéltár szolgáltatta a forrásokat: a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Esterházy hercegi család levéltára, az Esterházy Magánalapítvány fraknoi levéltára (Archiv der Esterhazy Privatstiftung, Forchtenstein) és a bécsi ferences levéltár (Archiv der Franziskaner Wien).

A családi levéltárból kétségtelenül a legfontosabb bázis Esterházy Pál nádor P 125 jelzetű

iratanyaga, s azon belül is Thököly Éva levelezése a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában. Jelenlegi formáját Hárich János hercegi levéltáros alakította ki az 1930-as években a hitbizomány akkori családfője, Esterházy Pál herceg (1901–1989) megbízásából. Ezt megelőzően a hatalmas családi levéltár fő állományát – vagy ahogy nevezték, repositoriumait – 1921-ben, Kismarton és környéke osztrák

1 FAZEKAS 2009; TÓTH 2015.

2 BUZÁSI 2003, 415.

3 BUZÁSI 2003, 423.

4 ESTERHÁZY 1700, Nr. 87.

5 Völcsy György Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 15. MNL OL P 125 Nr. 6005.

fennhatósága alá kerülése előtt Eszterházára, majd 1926-ban a budai Tárnok utcai palotába költöztették, míg a gazdasági jellegű levéltár Fraknón maradt. A rendezést az új helyen az 1922-től levéltárosként alkalmazott Hajnal István történész kezdte meg, majd Hárich János folytatta.⁶ Utóbbi főként Esterházy Pál nádor munkásságára összpontosított, meglátása szerint az összes családtag közül az ő iratai tették ki a legnagyobb terjedelmet. A mintegy 12 000 darab forrás között ott találhatók Thökoly Éva levelei is, amelyekről így vélekedett Hárich:

„A bizalmas családi levelezéseknél az anyagot úgy iparkodtam elrendezni, amint a levelezés lefolyt. Pál nádor és Esterházy Orsolya közti levelezésnél ez nagyjából sikerült is, Thökoly Éva levelezése azonban igen hiányos. Amint a levelek szövegéből megállapítható, sok levél már az akkori posta kezén elveszhetett. A Pál nádornak Thökoly Évához elválásuk után intézett összes levelei hiányoznak, a meglévők csupán egykorú másolatok.”⁷

Hárich a munkálatok során megbontotta az évszázadok alatt összeállt állagokat, és nemcsak a fraknói *Acta Varia* – tetemes mennyiségű vegyes tartalmú akta – állományából vett ki iratokat, hanem a főlevéltárból is. Fraknón ma is ott vannak a kiemelt dokumentumok helyére becúsztatott jelzőcetlik, miközben nem lehet tudni, hogy az így kiszedett dokumentumok pontosan hová kerültek. Hárich hasonló eljá-

rással hozott létre egyébként egy úgynevezett zenei levéltárat is, amely ma az Országos Széchényi Könyvtár zenei gyűjteményének a része.⁸ A házaspár levelezése mellett külön csomóba gyűjtötte a Thökoly Évának a családtagok és idegenek által írt leveleket, valamint a hercegasszony egyéb iratait is.⁹ Megemlítendő, hogy Esterházy Pál iratgyűjteményéhez Hárich egy 32 kötetből álló regesztasorozatot készített, amelyet nagyon jól tudtam hasznosítani a kutatások során.¹⁰

Esterházy Pálnak a két feleségével, Esterházy Orsolyával és Thökoly Évával folytatott levelezésének feltárása természetesen nemcsak az én érdemem. A jelen monográfia megírását egy 2015-ben kezdődött interdiszciplináris együttműködés inspirálta, amelynek vezetője Monok István, résztvevői Király Péter zenetörténész, Kiss Erika művészettörténész, Zvara Edina könyvtörténész és jómagam. A két projekt – *A kincstártól a könyvtárig: tanulmányok Esterházy Pálról, udvari kultúrájáról és mecénatúrájáról*¹¹ és *Levelek, könyvek, kincsek: Esterházy Pál barokk udvarának emlékei*¹² – többek között az említett feleségekkel való levelezések kiadását tűzte ki célul. Miután 2019-ben kiadtuk az első kötetet,¹³ és elkezdjük Thökoly Éva leveleinek a feldolgozását, egy teljesen új világ tárult elénk. A fiatal nő írásainak tartalma és stílusa már az első ránézésre is teljesen különbözött az előző feleségétől, majd ahogy haladtunk előre a 323 levél átírásával, úgy bontakoztak ki a nem mindennapi házasság fejezetei és

6 Hajnalhoz: VISKOLCZ 2020a.; Hárichhoz: PRICKLER 2014.

7 Hárich János Esterházy Pálnak, Budapest, 1932. július 4. MNL OL P 114 26.d.

8 VISKOLCZ 2020a, 701.

9 MNL OL P 125 Thökoly Évának írt levelek Nr. 6748–6794. és Nr. 6916a–6949, Thökoly Éva iratai Nr. 11801–11877.

10 HÁRICH János: *Lajstromkötetek Esterházy Pál levelezéséhez I–XXI., Kormányzattörténeti iratokhoz I–VII., Irataihoz I–IV.* MNL OL P 125 Segédlet. Köszönöm Fazekas István segítségét a kötetek megszerzésében.

11 A projekt 2015–2019 között valósult meg az NKFI-OTKA támogatásával (K 116154).

12 A projekt 2019–2024 között zajlik az NKFI-OTKA támogatásával (K 132770).

13 *Esterházy Pál és Orsolya levelezése.*

Thököly Éva különleges egyénisége. Időközben ez a levelezés is napvilágot látott.¹⁴

Esterházy Pál személyes iratanyaga mellett a másik jelentős állag az Esterházy hercegi levéltár 41. repositoriuma, amely tulajdonképpen egy külön Thököly-levéltárnak is tekinthető. Ebben találhatóak a Thökölyekre anyai ágon szállt erdélyi birtokok jogbiztosító iratai és az ezekkel összefüggő perek anyaga egészen a 18. századig; Esterházy Pál és Thököly Éva pereskedésének dokumentumai 1700 és 1713 között, valamint az 1670-es évek elején a Thököly-birtokok kincstár általi elkobzásának és a Thököly lányok gyámságának az ügyiratai. Ezekből kiválogattuk a legfontosabbakat, és csoportosítottuk őket a következők szerint: a házaspár viszonyát jellemző iratok; a perek és egyezségek iratai, Thököly Éva javainak inventáriumi és a hercegasszony végrendeletei. Ezen források kiadására 2024-ben ugyancsak sor került.¹⁵ Ezenkívül a többi repositoriumból is számos fontos irat került elő birtokokról, családtagokról, egyházi és vagyoni ügyekről.

2016 óta rendszeresen végzünk kutatásokat az Esterhazy Privatstiftung tulajdonában lévő fraknoi magánlevéltárban. A legértékesebb for-

rások az egyes uradalmak évenkénti számadásai, amelyek, ha nem is hiánytalanul, de rendelkezésre állnak. A megmaradt konvenciók jegyzékek, számlák, nyugták, utasítások az Esterházy család uradalmi és udvarai működésének, udvartartásának, a bevételek és kiadások rendszerének és a fogyasztási szokásoknak, valamint a mecenatúrájának kimeríthetetlen adattárjai. Ugyancsak jelentős forrásértékkel bírnak a már említett *Acta Varia* állagban lévő iratok – amelyek nagy mennyiségben tartalmaznak Pál nádor korabeli forrásokat –, valamint izgalmas részletekkel szolgált a hercegi familiáris, Bezerédy Ádám eddig fel nem tárt levelezése is.

Végül a levéltári kutatások harmadik nagy felvonása a bécsi ferencesek levéltára volt. Számunkra is világossá vált, hogy Thököly Éva 1700 utáni életének írásbeli hagyatéka, jobban mondva annak a ferences rendet érintő része, az általa pártfogolt Maria Lanzendorf-i ferencesekhez, a későbbiekben pedig az Osztrák Ferences Tartomány bécsi központjába került. Ezekon kívül a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára számos más egységből, valamint külföldi archívumokból is gyűjtöttem adatokat.

A monográfiában sok forrásszöveget közlök, a már kiadottakat aszerint, ahogyan azok a kiadványokban szerepelnek. Az általam feltárt és még kiadatlan magyar nyelvű szövegeket az olvashatóság érdekében közelítettem a mostani magyar nyelvhez, a mai központosítási és a helyesírási normákat figyelembe véve.

Az életrajzi monográfia elkészítése elképzelhetetlen lett volna az Esterházy-kutatócsoport nélkül. Nemcsak kollégaként, hanem barátként álltak mellettem ebben a munkában, tanácsaikra és segítségükre mindig számí-

hattam. Több száz munkaórát töltöttünk együtt és együttes erővel írtuk át és értelmeztük a forrásokat. Kiss Erika, Zvara Edina és Király Péter ilyen értelemben a kutatótársaim, akik, ha az értekezés megírásában nem is vettek részt, de az egyes fejezeteit olvasták és véleményezték. Itt szeretném megköszönni nekik ezt a példászerű együttműködést és barátságot, Monok Istvánnak pedig azt a segítőkészséget, amellyel mindig biztosította a kutatáshoz szükséges feltételeket.

¹⁴ Esterházy Pál és Thököly Éva iratai. 1. Levelezés.

¹⁵ Esterházy Pál és Thököly Éva iratai. 2. Egyéb iratok.

Munkám során sok segítséget és tanácsot kaptam más kollégáktól is. Szeretnék köszönetet mondani Buzási Enikőnek, Fazekas Istvának, Toma Katalinnak, Nagy Gábornak, Kökényesi Zsoltnak, V. Balogh Juditnak, Tóth Árpádnak, Bubryák Orsolyának, Peres Zsuzsannának, Tringli Istvánnak, Pálffy Gézának, Végh Ferencnek, Ősz Elődnek, Ács Pálnak, Horn

Ildikónak, Papp Klárának, valamint az alábbi intézményeknek és munkatársaiknak: Thomas Grubernek és Florian Bayernek (Esterhazy Privatstiftung), Avar Antonnak (MNL OL), Oross Andrásnak (Ungarische Archivdelegation beim Haus-, Hof- und Staatsarchiv), Oliver Ruggenthaler páternek (Franziskanerprovinz Austria).

II. Családban

1. A THÖKÖLYEK GENERÁCIÓI

A Thököly család felemelkedése Éva születése előtt száz évvel kezdődött Thököly Sebestyénnek (?–1607) köszönhetően.¹⁶ A kereskedéssel és hitelezéssel foglalkozó, az uralkodónak is kölcsönző, tehetséges és igyekvő, Nagyszombatban letelepedő polgár óriási bevételeit birtokszerzésre fordította. Bár a Fuggerek vöröskői birtokát 1578-ban még nem sikerült megszereznie, a savniki és késmárki uradalmakat – ekkortól viseli a család a késmárki előnevet –, valamint Késmárk várát már igen. 1572-ben nemesi címet, majd 1593-ban bárói rangot nyert, és ezzel tagja lett a mágnások rendjének. Az 1572-ben kiállított címereslevele a korabeli festett armálisok egyik szép példája.¹⁷

Thököly Sebestyén karrierje egyedülálló a korban, kereskedőként csak neki sikerült a bárói rangszerzés a 16. században.¹⁸ Nagylucsei Dóczy Zsuzsannával 1580-ban Zsarnócán kötött házasságából nyolc fiú és négy lány született, de a felnőttkort csak István (1581–1651),

Erzsébet (1586–1623), Miklós (1587–1617) és Anna (1592–?) élte meg. Dóczy Zsuzsanna gyermekszülés után, 1596-ban hunyt el 31 évesen, a késmárki Szent Kereszt-templomban temették el.¹⁹ Thököly Sebestyén még kétszer nősült meg, harmadjára Pogrányi Erzsébetet vette el.²⁰

Kevésbé ismert, hogy a birtokok megszerzése után a kulturális és – erős, reformátusba hajló evangélikus vallásossága révén – vallási befolyása is jelentős volt a Szepességben, annak ellenére, hogy nem tudunk komoly iskolázottságáról. A késmárki vár reneszánsz *sgraffito* díszjeinek keletkezését a legújabb kutatások az ő családfőségére teszik.²¹ 1596-ban keltezett végrendeletében a kor szokásaitól eltérően nem szétosztotta a birtokokat az utódok között, hanem az összeset a legidősebb fiára, Istvánra hagyta.²² Thököly Sebestyént 1607-ben bekövetkező halálakor első felesége mellé temették

16 ZIMÁNYI 1984; J. ÚJVÁRY 1992; GECSÉNYI 1995, 776–779.; J. ÚJVÁRY 2010.; HANÁK–SZABÓ I. 456–458.

17 PANDULA 2010, 36.; SZÁLKAI 2017, 220. „Égszínkék, álló katonai pajzs, melyen egész alakos oroszlán látható természetes színében ábrázolva, farka fölfelé fordítva, szája tátva és nyelve kinyújtva. A pajzsra zárt katonai sisak támaszkodik, mely királyi diadémával és jobb lábával csupasz kardot rázó, az előbbihez mindenben hasonló oroszlánal van díszítve. A sisak tetejéről vagy ormáról egyik oldalra szürkéskék és fehér, másakra vörös és fehér színű szalagok hullnak alá a pajzs mindkét részére, s azt illően díszítik.” A latin nyelvű címerleírás Thököly Sebestyén nemeslevelében szerepel, Pozsony, 1572. október 27. A nemesi oklevél jelzete: MNL OL E 148 NRA Fasc. 132 Nr. 17.

18 PÁLFFY 2009a, 22.

19 JURKOVICH 1909, 176–178.; Nagylucsei Dóczy Zsuzsanna sírfelirata: WAGNER II. 344. és WAGNER IV. 161. Thököly Sebestyén temetésre hívó levele, Késmárk, 1596. július 16. HANÁK–SZABÓ I. 455–456.; GYULAI 2023.

20 SEBŐK 2007, 298.

21 A vallási vitákhoz: SEBŐK 2007, 300., falkutatások: JÁNOSIKOVÁ 2018, 484–488.

22 Már J. Újváry Zsuzsanna felfigyelt rá, hogy a Thökölyek végrendeletei (Sebestyéné és a két Istváné is) megtalálhatók az Esterházy hercegi levéltárban: J. ÚJVÁRY 1992, 80–81.; Thököly Sebestyén végrendelete, Késmárk, 1596. július 25. kiadatlan, hiteleshelyi másolata MNL OL E 148 NRA Fasc. 132 Nr. 6; másolatai MNL OL P 108 Rep. 29 Fasc. A Nr. 14–15.

az akkor evangélikus Szent Kereszt-templomba, Késmárkon.

A második generációban már elhalványult a polgári származás: Thököly István kitűnő nevelésben részesült, világlátott és nyelveket beszélő ember volt.²³ Német akadémiákon tanult, leg hosszabban Heidelbergben, utazása elején a neves humanista, Ambrosius (Lám) Sebestyén kíséerte. Megjárta Franciaországot, Belgiumot, Angliát és Itáliát. 1600. december 8-án Velencében Thomas Seget skót költő *album amicorum*ába írt egy Seneca-idézetet.²⁴ Hét év peregrináció után még öt évet szolgált Mátyás főherceg bécsi udvarában.²⁵ Első felesége, Hoffmann Zsófia halála után a volt nádor, Thurzó György hatodik lányát, Katalint vette nőül 1620-ban. Katalin a hírnév mellett arany- és ezüstművekben, ruhákban és textíliákban gazdag hozományt vitt a házasságba.²⁶ A házaspár közösen fejezte be az 1610-ben immár örökjogon megszerzett késmárki várkastély átépítését, a belső terek figurális kifestését,²⁷ de magával Késmárk városával nagyon rosszul alakult a család viszonya. Késmárk ugyanis akkor még nem volt szabad királyi város, a meglévő jogait pedig folyamatosan megnyirbálták a Thökölyek. Az áldatlan, szinte háborús állapotoknak egy Bécsben kötött, 24 pontos megállapodás próbált véget vetni 1651. április 22-én, de sem ez, sem Késmárk szabad királyi várossá nyilvánítása 1655-ben nem hozott teljes megnyugvást.²⁸

Késmárk mellett a Thurzó Katalinnal érkező árvai (Árva vármegye) és lietavai (Trencsén vármegye) birtokrészek is jelentős központtá váltak.

Árva várát és uradalmát 1606-ban II. Rudolf adományozta Thurzó Györgynek, és mindkét nembeli örökösire kiterjesztette úgy, hogy a legidősebb fiú vagy hiányában „a legidősebb lány bírja és kezelje e várat a hozzá tartozó birtokokkal együtt, ki ezek jövedelmét a többi fi- vagy nővérekkel megossza”.²⁹ Ezt követően 1610-ben Thurzót és fiúutódait árvai gróffokká és Árva vármegye örökös és valóságos főispánjaivá nevezte ki.³⁰ A nádor végrendeletében egyetlen fiára, Thurzó Imrére hagyta a vagyona nagy részét, ám az ő 1621-ben bekövetkezett halála átrendezte a családi örökséget. Árva és Lietava a Thurzó lányok közös tulajdonába került. Az árvai közbirtokosság 1626. június 5-én szerződésben rögzített működési elve szerint a nővérek férjei közül kerül ki az úgynevezett igazgató (director), aki a vagyont kezelte – elsőként Thurzó Ilona férjét, Illésházy Gáspárt választották meg –, és akinek a feladatait és jogait is pontosan meghatározták. A birtokok jövedelmét évenként egyenlően kellett egymás között szétosztani.³¹

Thököly István 12 gyermeke közül csak négy, az első házasságából származó Zsigmond (1618–1677) és a másodikból István (1623–1670), Mária (1624–1661) és Erzsébet (1629–1662) érte meg a felnőttkort – ők a harmadik generáció. Máriának a házasságba vitt tárgyai listáját ismerjük 1643-ból, legalább olyan gazdag hozománnyal rendelkezett, mint az édesanyja és nagynénjei az 1610-es években.³² Thököly Mária Károlyi Ádámhoz ment feleségül (Szatmár váranak főkapitánya, 1641-től Szatmár vármegye

23 Legújabbban HANÁK–SZABÓ II. 869–870.

24 BARLAY 1981, 218.

25 WAGNER IV. 163–169. Idősebb Thököly István sírfelirata WAGNER II. 345. Ambrosius Lám Sebestyénhez SEBŐK 2007, 54.

26 Thurzó Katalin hozománya: RADVÁNSZKY II. 220–225.; BÓDAI 2019, 102.

27 JÁNOSIKOVÁ 2018, 487–488.

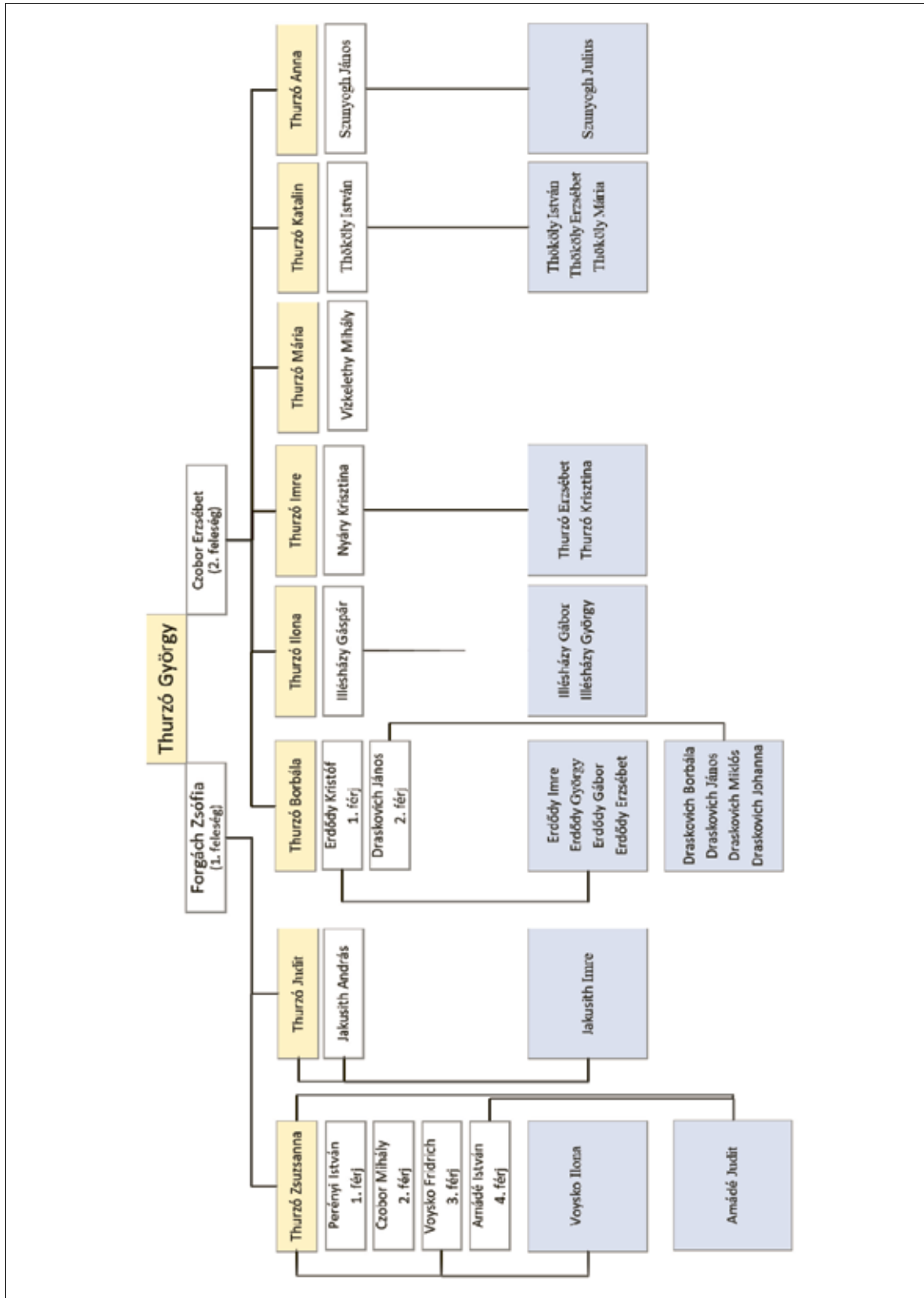
28 Bruckner Győző négy közleménye Késmárk és a Thököly család címmel, itt különösen a III. és IV. közlemény, BRUCKNER 1909; H. NÉMETH 2006, 117.

29 HAJNIK 1888, 45.

30 HAJNIK 1888, 45.; KUBINYI 1890, 124–125.; PÁLFFY 2011, 78.

31 A szerződést közzétették KUBINYI 1890, 182–186.; ILA 1933, 223.

32 Thököly Mária hozománya, 1643: RADVÁNSZKY II. 277–287.

1. ábra. Thurzó György leszármazottai

főispánja), Erzsébet pedig Petrőczy Istvánhoz (Dunán inneni főkapitány, Kaszavár ura) 1650-ben.³³

Idősebb Thököly István végrendelete Késmárkon kelt 1649. június 29-én, ennek negyedik pontjában azt kívánja:

„jobb volna, ha addig váraoznának az osztállyal, míg fiam, Thököly István is házasságra adná magát, minthogy Thököly Zsigmond fiamnak is az közjóságbul volt házasítása, István fiamnak is lenne közbul, ne lenne nékie is injuriája, mely lakodalom meglévén, azután lehetne az osztály mind a várban, mind stiavniki kastélyban és egyéb efféle jószágban is.”³⁴

Hosszan sorolta a birtokait, elsőként Késmárkot és Savnikot (Savnyik, Schavnik, Schevnik), amelyeket atyja még zálogban bírt, majd ő vette meg a Rueber családtól, és így szabadon rendelkezhetett vele. Emellett földeket, réteket, kerteket és jobbágyokat is szerzett a késmárki várhoz, valamint két kőházat a városban, továbbá szőlőket és házat Bodrogkeresztúron.

Utóbbit „szegény üdvözült atyánk 40 ezer forinton vette volt”, de Bethlen Gábor kisajátította és csak 10 000 forintot adott érte neki,³⁵ amely vagyoni kár miatt fiainak kell elégtételt venniük. Thurzó Katalin révén a gyermekeikre eső árvai és lietavai porciók mellett zálogjogon bírta Thurzó Erzsébet és lánya, Esterházy Orsolya hasonló részét is, ezeket fiaira hagyta azzal a megkötéssel, hogy ha bármelyikük megvenné örökbirtokként, fizesse ki a másikat.³⁶

Thököly végakarata az volt, hogy gyermekei az ingó és ingatlan vagyonról igazságosan egyezzenek meg. A megállapodásokat meg is kötötték a testvérek, így István és Erzsébet már korábban, 1649. január 15-én elosztották az anyjuktól rájuk maradt tárgyakat, „úgy mint ezüst és arany marhát, köves klenodiákat, ruhákat”.³⁷ Thököly Zsigmond és István 1651. december 20-án – néhány héttel apjuk halála után – számoltak el egymással.³⁸ Zsigmondé, aki egyébként 1655-ben nádorjelölt volt, Savnik uradalma, Istváné Késmárk vára és uradalma lett, ahogy az alábbi táblázatban látható.

Thököly Zsigmond	Thököly István
Savnik kastélya a majorsággal Savnik falu, Kubach, Kravány, Vikartocz, Alsó-Szunyava rétekekkel, földekkel, erdőkkel, minden hozzá tartozókkal Késmárk városában egy ház harmincados kerttel együtt	Késmárk vára a majorsággal scawkai major, Lomnic (Kakaslomnic), Hunsdorf (Kutyafalva, Hunfalú) Viborna, Leszna, Hundermark minden hozzá tartozókkal Hranownicza tölgyes erdővel és Henczovával
Összes érték: 77 595 fl	
38 797 fl	38 797 fl

1. táblázat. Thököly Zsigmond és István osztályrésze, 1651. december 20.

33 Károlyi Ádámhoz: GÉRESI IV. 412–423.; ÉBLE 1913, Első leszármazási tábla; Thököly István esküvői meghívója lánya, Mária és Károlyi Ádám esküvőjére, Késmárk, 1642. november 13.: HANÁK–SZABÓ II. 867–881., Petrőczy Istvánhoz: MAKSAY 1992, 114.; FUKÁRI 2005a és 2005b.

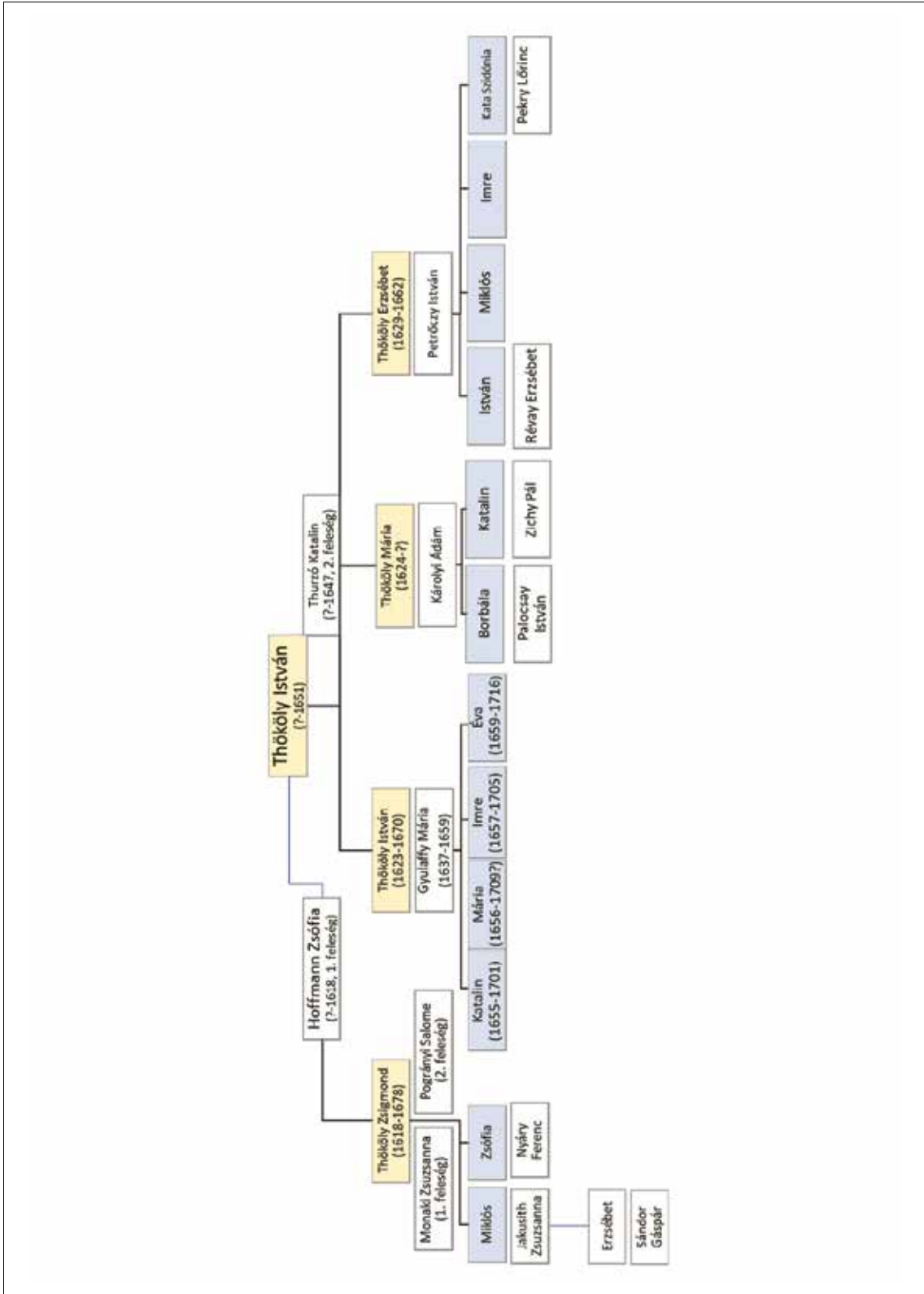
34 Thököly István végrendelete, Késmárk, 1649. június 29. kiadatlan, két másolatban is ismert: MNL OL P 108 Rep. 29. Fasc. A Nr. 15.; MNL OL P 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 61.

35 J. ÚJVÁRY 1992, 81.

36 Thököly István végrendelete, Késmárk, 1649. június 29. MNL OL P 108 Rep. 29. Fasc. A Nr. 15.

37 Thököly István és Erzsébet közti osztozkodás („Super Divisione Argenteriae et Clenodium inter Stephanum et Elisabetham Thököly”), Késmárk, 1649. január 15. MNL OL E 148 NRA Fasc. 131 Nr. 47.

38 Thököly Zsigmond és István osztálylevele, 1651. december 20. MNL OL E 148 NRA Fasc. 132. Nr. 9.

2. ábra. Idősebb Thököly István leszármazottai

Az eddigieket összegezve kijelenthető, hogy a Thököly család 100 év alatt generációról generációra építkezve szerzett magának vagyont és rangot. A férfiak jó házasságok révén a Magyar Királyság előkelő arisztokrata családjaival ke-

rültek rokonságba. Idősebb Thököly István és a fiai, Zsigmond és István már tanult és világlátott emberek voltak. Udvaraik a Szepesség jelentős kulturális és vallási központjaivá váltak a 17. század derekára.

2. AZ APA: IFJABB THÖKÖLY ISTVÁN (1623–1670)

Ifjabb Thököly István fiatalságáról kevés az adat, nem tudni, hol tanult, mikor és hol szolgált. Végrendeletében megemlíti, hogy az eperjesi iskolában jól helytállt. Hogy utána édesapjához hasonlóan peregrinációra indult, ezt valószínűsíti a grófi oklevél azon megállapítása, hogy a szabad művészetekben és a hadtudományokban igen jártas.³⁹ Viszonylag későn, 28 évesen házasodott, ebben mindhárom testvére megelőzte. Annak az előzményeit sem ismerjük, hogy hogyan találkozott erdélyi származású feleségével, rátóti Gyulaffy Máriával, aki a lakodalom idején csupán 14-15 éves lehetett. Mária annak a befolyásos és gazdag iktári Bethlen Istvánnak volt az unokája, aki bátyja, Bethlen Gábor halála után rövid ideig Erdély fejedelme is volt.⁴⁰

Idősebb Thököly István már 1650 júniusában tudott fia nősülési szándékáról, és ehhez a maga eszközeivel hozzá akart járulni. Hogy „ezen lakodalom is becsületesen vitethessék végben”, az Esterházy Istvánnétól és Palocsay Istvánnétól zálogba vett árvai porcióit Istvánnak engedte. Ezt azzal indokolta, hogy Zsigmond, Mária és Erzsébet kiházasítására is sok pénzt költött annak idején, és mivel Istvánnak

nem tud készpénzt adni, az említett birtokrészek jövedelme teszi lehetővé, hogy „minden szükséges menyegzői lakodalomra való apparátus” meglegyen.⁴¹ Az esküvőre azonban a tervezettnél később, 1651. november 14-én került sor az erdélyi Szilágycsehbén.⁴² Két szomorú haláleset árnyékolta be az ünnepet: 1651 augusztusában elhunyt Gyulaffy Mária édesanyja, Bethlen Anna, akit szeptember 1-jén temették el a kisszepesi templomban.⁴³ Egy héttel a menyegző előtt, november 8-án pedig idősebb Thököly István halt meg, az ő temetését három hónappal később tartották: „ez következő 1652. esztendőbeli februariusnak 11. napján Késmárk városbéli öreg templomban való régi eleinknek temetőhelyén”.⁴⁴ A fiatal házaspár közös élete sem alakult szerencsésen, az első gyermekeiket – Ádámot (1652. szeptember 30. – 1652. október 28.) és Istvánt (1654. május 2. – 1655. december 24.) – születésük után hamar elvesztették.⁴⁵

Ifjabb Thököly István közben egyre nagyobb tekintélyt és befolyást szerzett. Még édesapja tiltakozott az 1648-ban elhunyt Illésházy Gáspár helyére lépő fia, Illésházy Gábor árvai közbirtokosi igazgatósága ellen. Thököly

39 SZÁLKAI 2017, 223.; ifjabb Thököly István pályájához újabban HANÁK–SZABÓ II. 975–977.

40 HORN 2003.

41 Idősebb Thököly István engedménylevele fia részére („Copia Cessionis Comitum Stephani Teökölyi Senioris”), Késmárk, 1650. június 30. MNL OL P 108 Rep. 29 Fasc. A Nr. 14.

42 WAGNER IV. 160.; HANÁK–SZABÓ II. 976. Hanák-Szabó a menyegző időpontját eddig ismeretlen levéltári forrás alapján közölte.

43 SZILÁGYI 1887, 69.; HANÁK–SZABÓ II. 977.

44 Thököly István és Zsigmond Batthyány Ádámnak, Késmárk, 1652. január 15. MNL OL P 1314 Nr. 49539.

45 WAGNER IV. 160.

1. kép. Thököly-címeres terítő

az uralkodóhoz fordult, aki Pálffy Pál nádorra bízta az ügy elintézését.⁴⁶ A nádor intésére Illésházy Gábor 1652-ben jóindulatúan lemondott a tisztségről, és ekkor ifjabb Thököly Istvánt választották meg az atyafiak. A vele 1653. január 18-án Pozsonyban kötött szerződésben a változtatás okait is feltüntették: a jószágokban való rendetlenség nem kevés kárt okozott a tulajdonosoknak, ráadásul Illésházy Gábor betegeskedése miatt keveset tartózkodott a helyszínen, és Thökölyekkel sem tudott egyezsre jutni. A szerződésben szerepel az árvai levéltár rendezésének kötelezettsége, az uradalom katolikusai helyzetének jobbítása (vallásukban nem háborgathatók), megbízható tisztviselők kiválasztása és az évenkénti elszámolási kötelezettség a tulajdonostársak felé.⁴⁷ Thököly István átveve a vezetést, a vár főkapitányává hűséges familiárisát, Fejérpataky Jánost tette meg, és megkezdte a gazdaság rendbe hozatalát, mert „a várakat s jószágokat úgy kell provideálni, hogy azok szép állapotokban maradhassanak continue, nem oly improvise, mint ekkoráig, az szerént az szegénység is nem pusztuljon, de épüljön inkább.”⁴⁸

Ifjabb Thököly István karrierjének egyik legfontosabb dátuma 1654. november 7-e volt, ekkor ugyanis III. Ferdinánd magyar király grófi címet adományozott neki, utódaira is kiterjesztve.⁴⁹ Emellett kinevezte Árva vármegye főispánjává és a család címerét is kibővítette.

Az indoklásban Thököly Sebestyéntől kezdve sorolták az ősök érdemeit, bátorságukat, hűségüket, török elleni harcaikat, idősebb Istvánnak az udvarban 14 évig tartó szolgálatait és kiváló műveltségét, ifjabb Istvánnak a szabad művészetekben és hadtudományokban való jártasságát, valamint erkölcsösségét.⁵⁰

A kezdeti nehézségek után gyermekáldásban sem szűkölködtek feleségével, sorra születtek az utódok: 1655. április 18-án Katalin, 1656. június 6-án Mária, 1657. szeptember 25-én Imre és 1659. február 1-jén Éva.⁵¹ A fő székelyhelyet (ahogy Thököly István nevezte, „derekasabb residentiácskám”-at) Késmárkon rendezték be,⁵² de a családfőnek gyakran kellett Árvában is ügyeket intéznie. Emellett szívesen tartózkodtak Rózsahegyen és a szentzsófiai kastélyban is, amit Illésházy Gábor gróffal együtt birtokolt a család.⁵³ Láthatólag egyenesbe jött az életük, amikor 1659. november 19-én váratlanul, nagyon fiatalon, mindössze 22 évesen meghalt Gyulaffy Mária. A rokon Révay Kata Szidónia így tudósította erről férjét, Ostrosith Mátyást:

„már szegény Tekeli Istvánné megatta az árát torokfájásnak, tegnap egy hete, hogy meghött, Petróczyné asszonyom izent tegnap ide, maga írja Tekeli uram Petróczi uramnak; azelőtt is beteges vót, de abból immár kezdett vót felgyógyulni, hanem osztán a torka meg-

46 III. Ferdinánd Pálffy Pálnak, Bécs, 1651. július 20. JEDLICKA 1910, 459.; KUBINYI 1890, 124. és 128–129.

47 Az árvai közbirtokosság szerződése az igazgatásról („Directorságról az atyafiak által subscriált conditiók”), Pozsony, 1653. január 18. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 16. Az aláírók: Erdődy György, Illésházy Gábor, Szunyogh Julius, Thurzó Mária, Amádé Judit, Voysko Ilona Krisztina.

48 Az árvai közbirtokosság szerződése az igazgatásról („Directorságról az atyafiak által subscriált conditiók”), Pozsony, 1653. január 18. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 16. A késmárki udvari lelkész gyászversei Fejérpataky János halálakor Joannes ANDREAE: *Lessus sane pressus...* Leutschoviae, 1658. RMNy 2773.

49 Thököly István grófi rangemelő és főispáni kinevezési oklevele, Bécs, 1654. november 7. MNL OL E 148 NRA Fasc. 132 Nr. 18.

50 SZÁLKAI 2017, 221–224.

51 WAGNER IV. 160. és 180.

52 Thököly István a Szepesi Káptalannak, Haj, 1663. szeptember 22. *Thököly István levelezőkönyve* 334.

53 Thököly István Zagurski Adalbertnek, Késmárk, 1661. július 24. *Thököly István levelezőkönyve* 272.

dagadott, ki miatt meg is kellett halnia nyavalyásnak. Be kár azt az asszont, valóban nem válogat a halál se ifjut se szípet nem kíméli. Hallom, hogy maga is Tekeli uram betegen fekszik nagy keserűségből.”⁵⁴

Thököly István temetésre hívó levelében érezhető a mély gyász: „az velem mindenekben egyetértő, kedvem kereső, s igen istenfélő kedves édes feleségem, gróf Gyulaffi Mária, s mi nehezebb s fájdalmasabb, mint az tőle ily hamar ...való megválás ...engem neveletlen árvácskáimmal elfelejtetlen s kimondhatatlan

keserűsége juttatott, kivel nyolc esztendeig való lakásom mind sem tetszett annyinak, mint csak ezidáig való szomorú üdöm is”.⁵⁵ Gyulaffy Máriát 1660. február 1-jén temették el a készmárki várban újonnan emeltetett kápolnában, a szertartáson elhangzott verseket férje ki is adatta.⁵⁶ Címeres sírtábláit ma a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzik: a koporsó fölé kifüggeszhető bronzlapokra az erényeit és emlékét megőrkítő feliratokat véstek.⁵⁷ De ki volt Gyulaffy Mária, és miért volt annyira fontos a Thököly családnak az ő öröksége?

3. AZ ANYA: GYULAFFY MÁRIA (1637–1659)

A Thököly család erdélyi kapcsolatrendszere akkor teljeseedett ki, amikor 1651. november 14-én Thököly István feleségül vette a Fejedelemségből származó rátóti Gyulaffy Máriát.⁵⁸ Több, elsősorban az 1660-as évtizedből származó forrás is a család érdeklődésének elmélyülését mutatja: az Árva vármegyei alispán, Guzics János és a Thököly-familiáris, Keczer Ambrus rendkívül informatív naplói, Thököly István levelezőkönyve és az erdélyi politikus, Teleki Mihály levelezése. A következőkben a Thökölyek erdélyi befolyásának kiépülését és elsősorban erdélyi birtokügyeit tekintem át, ugyanis az itteni jószágok visszaszerzése alapozta meg a későbbiekben Thököly Éva anyagi függetlenségét.

Thököly Éva édesanyja, Gyulaffy Mária gazdag és előkelő fejedelmi családból származott. Anyai nagyszüleinek, Bethlen Istvánnak – Bethlen Gábor erdélyi fejedelem fivérének – és Csáky Krisztinának három fia és három lánya született: Gábor, István, Péter, Katalin, Anna és Druzsina, akik Gábor kivételével mind megélték a felnőttkort, és megházasodtak.⁵⁹ A két fiúnak utódok szempontjából nem alakult szerencsésen a sorsa. Ifjabb Bethlen István és Széchy Mária kislánya, Krisztina csecsemőkorában meghalt, és 1632 decemberében a fiatal s a család reménységének tekintett gróf is elhunyt.⁶⁰ Bethlen Péter Illésházy Katalint vette feleségül 1633-ban, de nem született gyermekük,

54 Révay Kata Szidónia Ostrosith Mátyásnak, Illava, 1659. november 28. KOMÁROMY 1889, 164.

55 Thököly István Koháry Istvánnak, Késmárk, 1659. december 20. ŠABB Koháry család levéltára Serie A III. Nr. 351.; Thököly István temetési meghívó levele a kassai városi tanácsnak, Késmárk, 1659. december 19. HANÁK–SZABÓ II. 974–975.

56 A kiadott gyászversek: *Acerbissimum funus illustrissimae... dnae Mariae Gyulafi de Ratot... Leutschoviae*, 1660. RMNy 2905; Joannes ANDREAE: *Pia suspiria ex castro moeroris... Leutschoviae*, 1660. RMNy 2907; *Mundana Vanitas Illustrissimae comitis ac dominae... Mariae Gyulaffi... Leutschoviae*, 1660. RMNy 2920.

57 Guzics János naplója 443.; H. KOLBA 2000, 88–89.

58 Erről áttekintés: PAPP 2017, 307–309.

59 HANÁK–SZABÓ I. 678–679.

60 ACSÁDY 1885, 42–50.; Széchy Mária temetési meghívója a kassai városi tanácsnak, Ecsed vára, 1633. február 20.: HANÁK–SZABÓ II. 797–802.

maga Péter pedig meghalt 1646-ban.⁶¹ Bethlen Katalin 1624-ben Zólyomi Dáviddal kötött házasságot, három gyermekük közül Zsófia 1635 után bekövetkezett halála után Miklós és Krisztina tarthattak számot a bethleni örökségre.⁶² A legfiatalabb lány, Bethlen Druzsina férje Rhédey Ferenc lett, László nevű fiuk 1636-ban jött világra.⁶³

A középső lány, Bethlen Anna (1616–1651) rátóti Gyulaffy Sámuelnek (1605–1637) nyújtotta a kezét. Gyulaffy Sámuel Doboka, valamint Közép-Szolnok vármegyék főispánja és kővári kapitány volt, a Bethlen család hűség hívének számított.⁶⁴ A lakodalmat Gyulafehérváron tartották a fejedelmi palotában 1630. június 24-én.⁶⁵ Kemény János szerint Brandenburgi Katalin fejedelemasszonyt is meghívták, aki félve egy merénylettől, ki sem akart lépni a palotából, s Keménynek mint vőfélynak, minden rábeszélőképességére szükség volt, hogy rábírra a részvételre.⁶⁶ A házaspárnak 1636-ban vagy 1637-ben született Mária nevű leánya,⁶⁷ de a család fő nem sokáig élvezhette

családja gyarapodását, mert 1637. július 1-jén elhunyt.⁶⁸ Gyámnak a feleségét, illetve az ő férjéhez menetele esetén anyját, Széchy Katát jelölte meg, aki azonban szintén meghalt 1637-ben.⁶⁹ Bethlen Anna később rozsályi Kun Istvánnal kötött új házasságot.⁷⁰

A kislány anyai nagyapja, Bethlen István, 1646. augusztus 27-én mondta tollba a végrendeletét, ekkor még élt Bethlen Péter, ugyanakkor 1647-es kiegészítések is vannak a szövegben, tehát módosítások történtek az utolsó fiú halála után.⁷¹ A főúr a három lányára, vejeire és unokáira hagyta a vagyonát azzal a megjegyzéssel, hogy „ha melyik leányomnak magva szakadna, egyikről az másikra szálljon jószágom”.⁷² A következő oldalon lévő táblázatban a fő vagyonrészek elosztását mutatom be.

Bethlen István 1648. január 10-én halt meg Ecsed várában, 1648. március 29-én a gyulafehérvári székesegyházban temették el Bethlen Gábor mellé.⁷³ Ecsed vára visszaszállt a kincstárra.

61 Szalárdi János krónikája 283–284. Illésházy Gáspár meghívó levele Lőcse városának lánya és Bethlen Péter 1633. február 6-án tartandó menyegzőjére: HAJNÓCZI 1896–1901, 131. Az esküvő ifjabb Bethlen István halála miatt elmaradt, 1633. szeptember 4-én Trencsén várban tartották meg, HANÁK–SZABÓ II. 790–796.

62 HANÁK–SZABÓ I. 681.

63 Szalárdi János krónikája 128.

64 TRÓCSÁNYI 1980, 27.

65 HANÁK–SZABÓ II. 977.

66 Kemény János önéletrésze 131. „az holott az fejedelemasszonynak is jelen kell vala lenni, eliesztvén, hogy azon alkalmatossággal meg akarná öletni, házában feltekert puskáit asztalára rakván, ki sem akart júni, mely értésemre levén, mivel én valék az vőfély, Kapiné asszonyom nyoszolyóasszony, azt is hozzá kérvén, Isten tudja mely nehezen, sok hittel való assecuratiómmal beszéltem az asztalhoz való kijüvetelre.”

67 Gyulaffy Mária születési időpontja nem tisztázott, vagy 1636. vagy 1637. november 24-én született. Ld. HANÁK–SZABÓ II. 977.

68 HANÁK–SZABÓ I. 425.

69 HANÁK–SZABÓ I. 425.

70 SZILÁGYI 1887, 69.; HANÁK–SZABÓ II. 455–456.

71 Bethlen István végrendelete, Huszt, 1646. augusztus 27.: RADVÁNSZKY III. 277–304.

72 Bethlen István végrendelete, Huszt, 1646. augusztus 27.: RADVÁNSZKY III. 288.

73 Szalárdi János krónikája 285.; HANÁK–SZABÓ I. 679.; Rhédey Ferenc temetési meghívó levele a kassai városi tanácsnak, Ecsed vára, 1648. január 28. HANÁK–SZABÓ II. 894–895.

	Bethlen Kata (férje: Zólyomi Dávid)	Bethlen Anna (férje: Gyulaffy Sámuel, majd Kun István)	Bethlen Druzsina (férje: Rhédey Ferenc)
Birtokok	<ul style="list-style-type: none"> – Hunyad vára és uradalma – palotai udvarház a hozzá tartozó jószágokkal – váradi ház szőlőkkel 	<ul style="list-style-type: none"> – Illye vára és uradalma – [boros]krakkói udvarház a hozzá tartozókkal – majtényi udvarház a porciókkal 	<ul style="list-style-type: none"> – Huszt vára és uradalma (de a huszti sóakna jövedelme évente kétfelé oszljon Anna és Druzsina között) – kükküllővári udvarház a hozzá tartozókkal – szigeti udvarház a porciókkal
Ezüstmű	<ul style="list-style-type: none"> – 24 tál – hat egybejáró aranyos habos serleg – 12 egybejáró szegletes aranyos szélű csésze – 12 aranyos kanál – 12 aranyos villa – egy aranyos sőtartó – egy öreg aranyos medence és korsó 	<ul style="list-style-type: none"> – 18 ezüstitál – 11 szegletes csésze – egy fehér aranyos medence korsóval – hat aranyos habos aranyos serleg – egy aranyos lábas fedeles kupa 	<ul style="list-style-type: none"> – 18 ezüstitál – egy öreg lábas fedeles aranyos kupa
Háziöltözöt	<ul style="list-style-type: none"> – házba való hét velencei zöld virágos selyemkárpit – öt selymes díványszőnyeg – ecsedi flandriai kárpitok harmada 	<ul style="list-style-type: none"> – házba való hét kék oszlopos velencei virágos selymes kárpit – ecsedi flandriai kárpitok harmada – három veres díványszőnyeg – három fehér skarlát szőnyeg 	<ul style="list-style-type: none"> – ecsedi flandriai kárpitok harmada – huszti háziöltözékek – kükküllővári háziöltözékek
Egyéb	<ul style="list-style-type: none"> – zafíron metszett pecsénymó – címeres aranygyűrű 		
Készpénz	<ul style="list-style-type: none"> – 2000 arany – egy tízes arany 	<ul style="list-style-type: none"> – 2000 arany – egy tízes arany (ezt Rhédey Ferencre bízza, csakis Gyulaffy Mária kiházásítására használható) 	<ul style="list-style-type: none"> – 2000 arany
Unokáknak	<p>Zólyomi Miklósnak</p> <ul style="list-style-type: none"> – birtok – lószerszámok – fegyverek – pénz stb. <p>Zólyomi Krisztinának</p> <ul style="list-style-type: none"> – birtok – pénz stb. 	<p>Gyulaffy Máriának</p> <ul style="list-style-type: none"> – királyszín bársony könyökig nyusztal bélelt mente – egy aranyos sőtartó 	<p>Rhédey Lászlónak</p> <ul style="list-style-type: none"> – Bethlen Gábor aranykardja

2. táblázat. Bethlen István javainak megosztása a három lánya között a végrendelete alapján

A bethleni mellett a Gyulaffy-örökségből is származtak értékes birtokelemek, igaz, ezekért több per is folyt a korban Gyulaffy Mária édesanyja és sógornői, azaz Mária nagynénjei (Gyulaffy Zsuzsanna és Borbála) családjai között.⁷⁴ A nagyszülők, ifjabb Gyulaffy László és Széchy Kata végrendelete közül az utóbbi maradt fenn.⁷⁵ Az egyetlen fiú, Sámuel kapta az aranyművek jó részét, 25 000 forintot és másfél ezer aranyat, a birtokokból a rimaszombati és gyöngyösi porciókat, valamint egy Pete nevű falut.⁷⁶ S természetesen övé lett a nagypapja, a neves hadvezér által szerzett Szilágycseh a hozzá tartozó több mint hatvan faluval.⁷⁷ Gyulaffy Sámuel 1637 márciusában Szilágycseh várában kelt végrendeletének csak egy rövid kivonata ismert. Ebben, amennyiben nem születik fia, vagyonát leányára hagyja: „Cseh várát a megnevezett jószágain kívül, minden hozzávaló sok jó faluimmal ő birja, az én leánykámnak, Máriámnak, jövedelmét megtartsa, gazdagon házassítsa, a várral és jószággal tízezer forintot adjon Máriának. A várat is mind jószágtól kezébe bocsássa”.⁷⁸ Gyulaffy Sámuellel fiágon kihalt a Gyulaffy család.

A THÖKÖLYEK ERDÉLYBEN

Gyulaffy Mária erdélyi örökségének biztosítása a gyermekei számára Thököly Istvánnak elsődleges szempont lett az 1660-as években. Ennek megfelelően tanácsos volt jó kapcsolatot ápolni az erdélyi fejedelemmel, az ottani elittel és a Bethlen-rokonsággal. Vitnyédi István is többször lelkére kötötte barátjának, a Thököly-

udvarban élő Keczer Ambrusnak, hogy ügyesen járjanak el Apafi Mihály fejedelemnél:

„Erdélyben az ő Nga gyermekeinek szép örökségek lévén, azt nem jó volna akármilyen bosszúból kockára hányni, ha vétett valamiben, felejtsetek el, keressétek kedvét, így mind az közönséges jónak, mind magatoknak consuláltok és tanulja meg Kgd Tacitusból: dii aliis supremam dedere potestatem, nobis sola obsequii gloria relicta est; ha rossz is, ha fősvény is, ha hálaadatlan is, ő ugyan fejedelem.”⁷⁹

Az erdélyi rokonság, különösen a Bethlen–Rhédey család jóindulata politikai és vagyoni szempontból is kulcsfontosságúnak bizonyult Gyulaffy Mária 1659-ben bekövetkezett halála után. Bethlen István hat gyermeke közül már csak Bethlen Druzsina (1618 k. – 1670) volt ekkor életben. Őt 1634-ben azzal a Rhédey Ferencsel házassította össze az édesapja, aki második feleségének, Károlyi Katának volt az előző házasságából született gyermeke, és Bethlen saját fiaként tekintett rá.⁸⁰ Rhédey 1648-tól Máramaros vármegye örökös főispánja és 1657 novemberétől két hónapra Erdély fejedelme is volt. A későbbiekben került a politikát, Husztra visszahúzódva élt feleségével. 1659-ben magyar grófi címet nyert I. Lipót uralkodótól fiával, Rhédey Lászlóval együtt.⁸¹

Thököly István rendszeresen levelezett a Rhédey házaspárral, a követek szorgalmasan hozták-vitték a híreket Késmárk, Árva és Husztra között. Unokaöccse, Rhédey László is neki keseregte el szentjobbi várának a törökök általi elfoglalását 1661-ben, és az „édes sógor urától”

74 PETRI 1901, 392–394.

75 Gyulaffy Lászlóhoz és Széchy Katához: HANÁK–SZABÓ I. 424–426 Széchy Kata végrendelete, h. n., 1633. július 27. Kiadása: *Erdélyi testamentumok* III. 131–137., idézi HORN 2007, 337.

76 Széchy Kata végrendelete, h. n., 1633. július 27.: *Erdélyi testamentumok* III. 134.

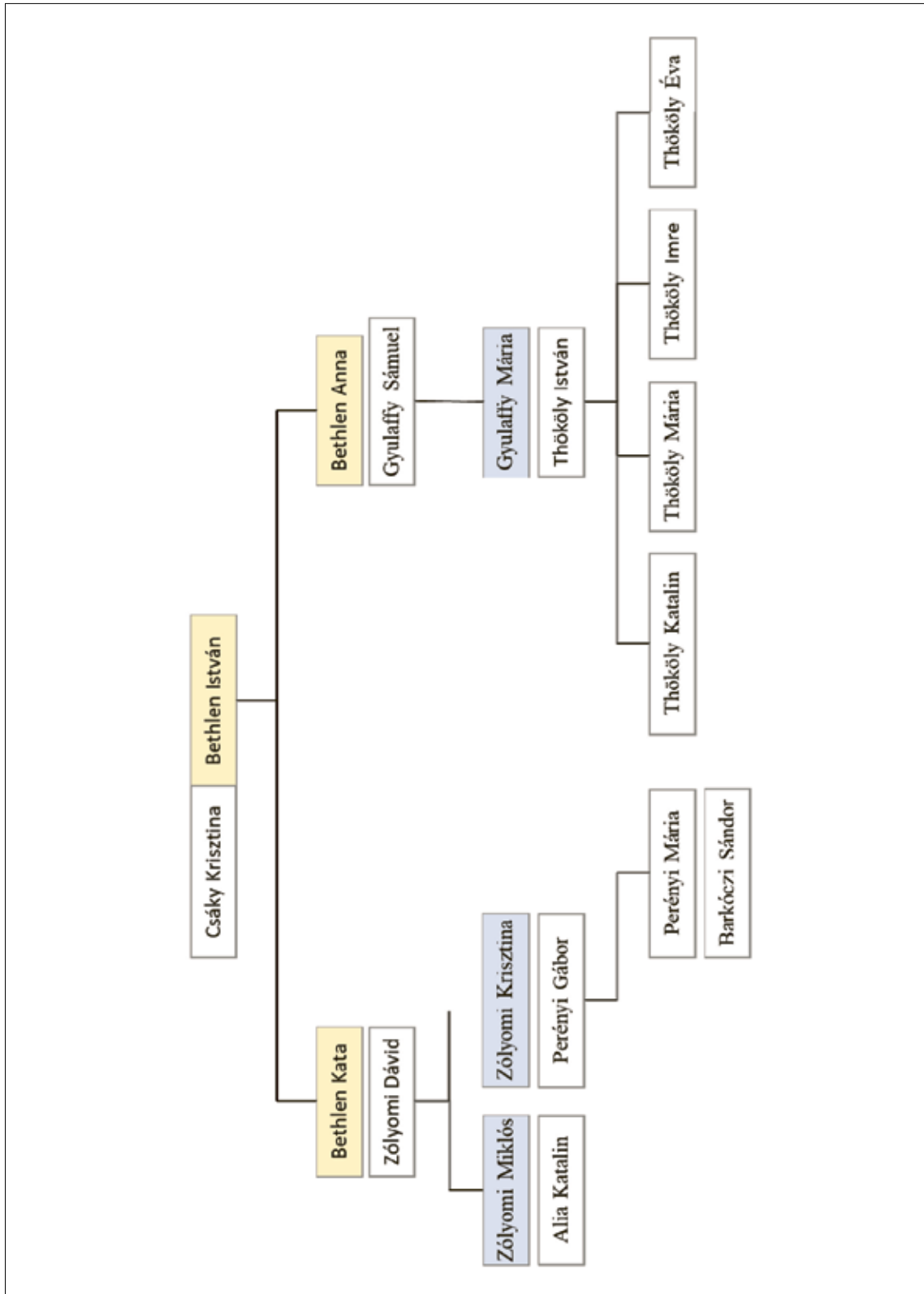
77 A Gyulaffy családról: PETRI 1901, 377–402.; PETRI 1901, 387.

78 Gyulaffy Sámuel végrendelete, Szilágycseh, 1637. március, nap nélkül. PETRI 1901, 393–394.

79 Vitnyédi István Keczer Ambrusnak, Sopron, 1664. június 7. *Vitnyédi István levelei* 209.

80 Rhédey Ferenc esküvői meghívója a kassai városi tanácsnak, Szentjobb, 1634. május 26. HANÁK–SZABÓ II. 815–816.

81 KOMÁROMY 1883a, 131–137.; HANÁK–SZABÓ II. 816–817.

3. ábra. A Bethlen-örökség várományosai 1667-ben – Zólyomiak és Thökölyek

kért közvetítést Késmárk neves orvosához, Pater-son doktorhoz, hogy meggyógyítsa betegeskedő feleségét, Szunyogh Zsuzsannát.⁸² Az asszony azonban útban Késmárk felé, Eperjesen elhunyt, és maga Rhédey László is súlyosan megbetegedett.⁸³ A református Szunyogh Zsuzsanna eltemetése az evangélikus Eperjesen nehézségekbe ütközött, Thököly ebben is segítséget nyújtott rokonának.⁸⁴ Rhédey László hamarosan újranősült – Bánffy Ágneszt vette feleségül 1662-ben –, ám 1663 tavaszán váratlanul meghalt. Thököly így írt róla Wesselényi Ferenc nádornak: „tegnap csak nem kevés nehézséget okozott, érkezik Rédey Ferencz uram szolgája Husztról. Nyavalyás sógor Rédey László uram még 26. April is múlt ki ez világból édes szüleinek ily elfeledhetetlen nagy keserűségekkel, egyetlen egy gyermekek lévén.”⁸⁵ Mindez azt is jelentette, hogy a Bethlen Druzsina-féle vagyron közvetlen örökös nélkül maradt, s arra a többi leányági leszármazott tartott igényt: a Zólyomiak és a Thökölyek.

Thököly István, megérezve a lehetőséget, még a halálhír megérkezésének napján felajánlotta a gyászoló házaspárnak, hogy két lányát is odaküldi vigasztalásképpen, „hogy azzal is jelét adhatnám kglmetekir való siratásomnak”.⁸⁶ Thökölyéket elvárták a huszti temetésre, és amikor megjött az

uralkodói engedély az utazásra, illetve a tatároktól szabaddá vált az út, július 17-én megindult a család az 1663. július 22-én végbemenő végtisztességre.⁸⁷ A három lány közül a következő évben Mária került Bethlen Druzsinahoz. 1664 februárjában Árva várából „kilenc óra előtt indulnának meg Huszt felé az középső kisasszonykával, kinek minden rendektől az egy becsületesen és okosan való elbűcsúzása árnélkodásra és keserűségünkre lón” – fogalmazott Keczer.⁸⁸ Thököly Mária ettől kezdve huzamosabb időt töltött Bethlen Druzsina udvarában, és a házaspár szívből megszerette a kislányt, akít „maga gyermeke gyanánt tartott”.⁸⁹

A kapcsolatok egyre szorosabbá, a kölcsönös látogatások egyre gyakoribbá váltak az 1660-as években, a családi érdekek Thököly Imre máramarosi főispáni kinevezésében fonódtak össze. Ennek a vármegyének a főispáni hivatalát korábban Bethlen István töltötte be, őt veje, Rhédey Ferenc követte 1648-ban.⁹⁰

Név	Évkör
Bethlen István	1616–1648
Rhédey Ferenc	1648–1667
Thököly Imre	1667–1670
Teleki Mihály	1670–1690

3. táblázat. Máramaros várm. főispánjai a 17. sz-ban⁹¹

82 Rhédey Ferenc Thököly Istvánnak, Huszt, 1661. március 11.: *Rédei László történeti maradványai* 145.; Szentjobbot 1661. február 21-én foglalták el a törökök, TÓTH Hajnalka 2020, 59.; Johannes Patersonius Hain eperjesi orvoshoz sokan jártak a nagy tudása miatt, TASNÁDI 1957.

83 Rhédey László Thököly Istvánnak (és másoknak), Eperjes, 1661. június 18. *Rédei László történeti maradványai* 162., valamint Eperjes, 1661. június 26. *Rédei László történeti maradványai* 167.

84 Rhédey László Thököly Istvánnak, Huszt, 1661. július 12. és július 22. *Rédei László történeti maradványai* 168–171. Szunyogh Zsuzsannát augusztus 28-án temették el, *Guzics János naplója* 444.

85 Thököly István Wesselényi Ferencnek, Késmárk, 1663. május 8. *Thököly István levelezőkönyve* 312.

86 Thököly István Rédey Ferencnek, Késmárk, 1663. május 8. *Thököly István levelezőkönyve* 314.

87 Az uralkodótól kellett engedély az utazásra; Vitnyédi István Zrínyi Miklósnak, Sopron, 1663. június 30. *Vitnyédi István levelei* 83. „Tököly uram ő Nga szolgája volt nálam, tegnap ment Bécsben, meg akarja ő fölségének jelenteni, hogy sógora néhai gróf Rédey László temetésére akar Huszt várában menni, mely 22. jul. leszen, írt palatinus uram ő Nga is mellette, megengedik-e neki, nem tudom, de legalább bizonyos vagyok abban, ha el nem megyen, több kárt vall, hogysen mint gratiát reménylhet teljes életében mind maga, mind maradéki.”; *Keczer Ambrus naplója* 109–110.

88 *Keczer Ambrus naplója* 141.

89 Erre utal Teleki egy levelében: Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, január 21. *Teleki Mihály levelezése* V. 37.

90 KOMÁROMY 1883b, 49.; ANGYAL 1888, 108–111.

91 FALLENBÜCHL 1994, 85.

1665-ben a betegeskedő és fia elvesztése miatt megtört Rhédey Ferenc beleegyezett abba, hogy halála után Thököly Imrét iktassák a tisztségbe. Ennek biztosítása érdekében a Thökölyök személyes jelenléte is szükségessé vált Erdélyben, Thököly István kellemetlen téli időben, 1665. február 3-án kelt útra fiával, Imrével. Február 21–25. között Huszton vendégeskedtek és tárgyaltak Rhédeyvel, útba ejtették Kőváron Teleki Mihályt, majd tovább indultak Fogarasba I. Apafi Mihályhoz. A fejedelem nagy mulatozások közepette, március 18-án „resolválta magát s adta perpetuo iure az máramarosi főispánságot az ifjú grófnak, az édes fiam Tököly Imrének”.⁹² Az április 9-iki máramarosszigeti megyegyűlés elfogadta Thököly Imre kinevezését, a család pedig nagy lakomát rendezett a jelenlévőknek.⁹³ A másik leányági örökös, Zólyomi Miklós tiltakozást nyújtott be az eljárás ellen, szerinte Huszt vára és a főispáni tisztség neki járt volna – ő az unoka, Thököly Imre a dedunoka volt –, de a küldöttjét meg sem hallgatták. Zólyomi így hivatkozott a jogaira:

„Értettem, hogy Tököly Imre öcsém uramnak conferálta volna a mi kegyelmes urunk ő nagysága a máramarosi főispánságot, mely miképen lehessen, holott Huszt vára a Bethlen famíliának conferáltatott volt, az peniglen a fiu ágon deficiált, hanem mi vagyunk immár leányágak benne s azok között peniglen mind idővel nagyobb, mind egy ízzel közelebb Tököly Imre öcsém uramnál én vagyok Bethlen Istvánhoz.”⁹⁴

Zólyomi tiltakozása hatástalan maradt. A két és fél hónapos útnak komoly politikai hozadéka volt a Thököly család számára: immár politikai tényezővé léptek elő Erdélyben. Nem véletlenül írta Thököly István Bethlen Druzsinnak, hogy „látván én az kglmetek édes gyermekimhez való nagy szeretetét, úgy becsülöm s becsülni kívánom kglmeteket, mintha gyermekimnek édes szülői volna kglmetek, adná is Isten, tapasztalhatná valósággal kglmetek az én kglmetekhez ez való sinceritásomat”.⁹⁵ A Rhédey házaspár hamarosan viszonzta a Thökölyök látogatását. Május–júniusban ők töltöttek egy hónapot mulatással és vadászattal Késmárkon és környékén.⁹⁶

Az Erdélybe való bemenetelre 1666 novemberében adódott újabb alkalom. Az egyik ürügyet Apafi Gergely, a fejedelmi pár fiának halála szolgáltatta, akinek a temetésére a Thököly családot is meghívták. A másik ok egyértelműen a Bethlen-örökség elrendezésének ügye volt. Útközben Rhédey Ferenc invitálásának engedve Husztra is betértek és ott hagyták a lányokat. Thököly István a fiával folytatta tovább az utat Kolozsvárra, ahol november 28-án a Farkas utcai templomban temették el a gyermek Apafit.⁹⁷ Thököly Imre ekkor himlőben megbetegedett,⁹⁸ sőt, december 8-án az a rossz hír érkezett Husztról, hogy a három Thököly nővér is elkapta a fertőzést. Keczer Ambrus, Thököly István hűséges embere, végig a kis gróf mellett tartózkodott, míg az apa egyéb dolgait intézte. Egy héttel később erősödött meg annyira a kilencéves fiú, hogy újra lóra ülhetett,

92 *Keczer Ambrus naplója* 193. Magáról az útról uo. 188–200. Apafi Mihály adománylevele a máramarosi főispánságról és a huszti kapitányságról, Fogaras, 1665. március 20. MNL OL E 148 NRA Fasc. 619 Nr. 22.; Thököly látogatása Apafinál: *Rétyi Péter naplója* 52.

93 *Keczer Ambrus naplója* 195.

94 Zólyomi Miklós tiltakozása, 1665. május 27. KOMÁROMY 1910, 171.; TRÓCSÁNYI 1972, 56.

95 Thököly István Rhédey Ferencnének, 1665. július 24. *Thököly István levelezőkönyve* 365.

96 *Keczer Ambrus naplója* 201–222.

97 *Rétyi Péter naplója* 62–63.

98 Thököly Imre betegsége lefolyásáról Csuthi Benedek Teleki Mihálynak, Teke, 1666. december 8. *Teleki Mihály levelezése* V. 635–636.

s december 22-én, a gyászra tekintettel, csendesen érkeztek meg Fogarasba. A karácsonyt és az István-napot együtt töltötték a fejedelmi családdal, Apafi felesége, Bornemisza Anna még egy üveges szánt is kapott Thökölytől, majd Keresden, Bethlen Jánosnál ünnepelték az újévet. Közben Thököly István Ebesfalván tárgyalt birtokügyekben, elsősorban Hunyadot illetően, a Zólyomiak ugyanis ki akarták zárni a Thökölyeket az örökségből.⁹⁹ A felmerülő birtokviszályról Teleki Mihály a nagy befolyással rendelkező fejedelemszont már 1666 tavaszán informálta:

„Gróf Tökölyi uram ő nagysága megértvén, hogy Zólyomi uram Barkóczi Sándor urammal megalkudtanak Hunyad vára és jószági felett, kirekesztvén az alkalmából megemlégett gróf uram gyermekit, mely dolgot az öreg úr, Rédei uram ő nagysága adott értésére gróf uramnak, az végre küldte be Hedri uramat (kivel még jószáginak gondviseléséből való számadása miatt tovább is lettenek volna dolgai), hogy bízván az Nagyságtok kegyelmességéhez, obviálhassa az Zólyomi uram és Barkóczi Sándor uram osztozását, mely leszen harmadik napján áprilisnek.”¹⁰⁰

Teleki a következőkről tudott még:

- Thököly István azért kíván határozottan fellépni, mert tart tőle, hogy a Zólyomiak kizárják gyermekeiket a hunyadi jószágból;
- Rhédey Ferencné Bethlen Fruzsina a jussát Gyulaffy Mária gyermekeire akarja hagyni.

Azt javasolta Bornemisza Annának, hogy inkább adják az evangélikus vallású Thököly kezébe Hunyad várát, mint a tökéletlen pápista Barkóczy Sándoréba, aki a hunyadi kápolnában misézteni akar. Nem lenne jó, ha szaporodnának a pápisták. Thököly egyébként készpénzzel kifizetné Barkóczyt.¹⁰¹

Bornemisza Anna válasza nem ismert, de 1666 folyamán több per is zajlott az örökösök között a hunyadi jószágért, amelyből végül Thököly került ki győztesen, s 1666 decembere-re sikerült meggyőznie a Barkóczy házaspárt, hogy egyezzenek meg.¹⁰²

Thököly István 1667. január 2-án a fejedelem és számos főember jelenlétében megkötötte Barkóczy Sándorné Perényi Máriával a szerződést. Perényi Mária Bethlen Katalin és Zólyomi Dávid unokájaként jutott korábban a hunyadi jószág feléhez. Az egyezés értelmében Hunyad várának a Perényi Máriára eső része Thökölyhez került, cserében az asszony Illye várát a hozzá tartozó jószágokkal és a Zaránd vármegyei Csucsát kapta. Hunyadvár másik, Zólyomi Miklós-hoz tartozó feléről Perényi Mária már korábban, 1666. február 3-án Huszton megállapodott nagybátyjával, hogy utód nélküli halála esetén az övé lesz.¹⁰³ Így az ebesfalvi szerződésben Perényi Mária Zólyomi Miklós részét is a Thökölyek kezébe bocsátotta, ez utóbbiért Thököly István még 4000 forintot tartozott fizetni.¹⁰⁴

Thököly István 1667. március elején látogatót a hunyadi birtokára, ahol örömeiben megvendégelte a helyi nemességet.¹⁰⁵ Illyén felkeresték

99 Az utazás részletes leírása: *Keczer Ambrus naplója* 262–271.; ANGYAL 1888, 108–110.

100 Teleki Mihály Bornemisza Annának, Úzdi-Szentpéter, 1666. március 16. *Teleki Mihály levelezése* III. 554–555.

101 Teleki Mihály Bornemisza Annának, Úzdi-Szentpéter, 1666. március 16. *Teleki Mihály levelezése* III. 554–555.

102 Kapy György Teleki Mihálynak, Vajdahunyad, 1666. december 7. *Teleki Mihály levelezése* IV. 634. részletesen a helyzetről és a perekről Apafi fejedelem tájékoztatta Kucsuk Mehmet temesvári pasát 1667. április 17-én *Török-Magyarokri Állam-Okmánytár* IV. 334–339.

103 Nemes János jelentése, Drinápoly, 1667. június 7–8. EOE XV. 272. E jelentésből lehet tudni, hogy Drinápolyban a törökök kihallgatták az erdélyi követet, valamint Zólyomi Miklóst is a birtokügyekről.

104 Thököly István és Perényi Mária szerződése, Ebesfalva, 1667. január 2. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1860 Nr. 68. f. 86., kiadása: EOE XIV. 208–210.; említi ANGYAL 1888, 108–109.

105 *Keczer Ambrus naplója* 281.

a Barkóczy házaspárt, ott mulatoztak, amikor is március 27-én megkapta a fejedelem üzenetét Zólyomi Miklós Portához szökése felől.¹⁰⁶ Május 20-án a boroskrakkói birtokon érte Teleki Mihály levele, hogy a fejedelem emberei megszállták Huszt várát.¹⁰⁷

Zólyomi Miklós szerepének és a történet fordulatainak a megértéséhez szükséges egy rövid összefoglalás:¹⁰⁸ a szintén Bethlen-örökös Zólyomi Miklós a fejedelem ellenzékéhez tartozott, 1662-ben, fogsága idején már Gyalu uradalmát is elvették tőle. Az ellene fellépő és őt elfogni akaró Apafi-szövetségesek elől 1667. március végén a Portához menekült.¹⁰⁹ I. Apafi Mihály, attól tartva, hogy Thököly István Hunyad vára után Husztot is megszerzi, és ezzel a fontos erőd egy magyarországi főúr kezére jut,¹¹⁰ május 14-én Bethlen Gergelyt küldte oda, hogy foglalja el a várat. Rhédey Ferenc, aki a feleségével ekkor ott lakott, kénytelen-kelletlen beengedte a katonaságot, de nemesi szabadságában sértve érezte magát.¹¹¹

A Thökölyek tehát 1667 májusában Hunyad birtokában voltak, de Husztot elveszíteni

látszottak. Érezve, hogy az események magyarázatra szorulnak, s mert Thököly nem volt hajlandó a fejedelemhez menni,¹¹² Apafi május 27-én váratlanul felkereste Thökölyt Boroskrakkón, és rá néhány napra Gyulafehérváron is egyeztettek egymással, miközben a Thököly lányok a fejedelemasszonynak udvaroltak.¹¹³ A feszült helyzetben, június 5-én érkezett Rhédey Ferenc halálhíre – 1667. június 1-jén hunyt el Huszt várában. Keczer Ambrus azonnal intézkedni próbált az udvarban – többször megjelent a fejedelmi tanács előtt, de megmondták neki, hogy a katonaságot nem viszik ki Huszt-ról, ellenben megígérték, hogy a jószág egyéb jövedelmeihez nem nyúlnak,¹¹⁴ bár utóbb ez sem bizonyult igaznak.¹¹⁵ Thökölyék egy különös jogi aktussal is próbálkoztak az örökösi státuszuk megerősítése érdekében, ennek ötletét Keczer már 1665-ben felvetette Thököly Istvánnak. 1667. június 9-én a gyulafehérvári káptalan előtt Thököly Katalin nyilatkozatot tett, hogy teljhatalmú gyámjaiul fogadja széki Teleki Mihályt, sírokai Hedri Benedeket, csuti Csuthi Benedeket és erdőszentgyörgyi Rhédey

106 Keczer Ambrus *naplója* 283.

107 Keczer Ambrus *naplója* 290.

108 A következő irodalmak alapján: *Bethlen János Erdély története* 297–299. Röviden, általában a részletek nélkül ANGYAL 1888, 108–111.; *Teleki Mihály levelezése* IV. IX.; TRÓCSÁNYI 1972, 65.; RÁCZ 2019, 27–29.

109 KOMÁROMY 1910, 172–174. Zólyomi Miklós követének szóló utasításában (Drinápoly, 1667. június 18.) részletezte az okait, EOE XV. 276–278.

110 Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, 1670. január 21. *Teleki Mihály levelezése* V. 41. „Itt egynehány emberséges ember is vagon, kik Bethlen Istvánt szolgálták, kikkel beszélgetvén, azok is azt mondják, hallották, mondotta a szegény Bethlen István egynehányszor, rettenetes bolondság volna Erdélytől azt a várat elidegeníteni s magyarországi ember kezében ejteni, mert emlékezik reá, minemü sok költséggel s emberhalállal vette vissza Bethlen Gábor magyarországi embertül.” Teleki rosszul emlékezett, Huszt átadása Bethlen Gábornak a nagyszombati egyezmény alapján békésen történt, EOE VII. 27.

111 KOMÁROMY 1910, 175–176. Rhédey Ferenc Erdély rendjeinek, Huszt, 1667. május 20. EOE XV. 266–267.; Rhédey Ferencnek adott válasz, 1667. április elején: *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár* IV. 333–334.

112 Erről Székely László írt levelében: Székely László Teleki Mihálynak, Gyulafehérvár, 1667. május 25. *Teleki Mihály levelezése* IV. 115.

113 Keczer Ambrus *naplója* 292.

114 Keczer Ambrus *naplója* 293.; TRÓCSÁNYI 1980, 68.

115 A huszti jövedelmei megcsapolásáról Bethlen Druzsina már 1667 júniusában panaszt tett Teleki Mihálynak, *Teleki Mihály levelezése* IV. 137–139., valamint a vele való méltatlan bánásmódról Bánffy Ágnes Teleki Mihálynak, Huszt, 1667. július 26. *Teleki Mihály levelezése* IV. 150–151.

Ferencet, egyben minden gyámokat illető felhatalmazást megadott nekik.¹¹⁶ Ez azt jelentette, hogy a felsoroltak eljárhattak, sőt, el kellett járniuk a Thököly gyerekek birtok- és egyéb ügyeiben Erdélyben. Telekit egyébként mind ezért Thököly emberének és Erdély árulójának is tartották.¹¹⁷

A család 1667. június 11-én indult vissza Magyarországra „igen megbántódott és megkeseredett szívvel”,¹¹⁸ ahogy Keczer írta. A következő napokban és hetekben élénk levélváltás alakult ki Thököly és Keczer, valamint Teleki Mihály között, akivel Gerenden személyesen is találkoztak, majd Gyalu várában Bánffy Dénessel tárgyaltak.¹¹⁹ Tiszabecsnél elfordulhattak volna Huszt felé, hogy Bethlen Druzsínának részvétet nyilvánítsanak, de végül elkerülték a várat,¹²⁰ valószínűleg tartottak az ellenséges várbeli katonaságtól. Július 9-én értek Késmárkra,¹²¹ ám a hazatérés nem volt örömteli, sokkal inkább aggodalmakat hozott a nyolc hónapos erdélyi tartózkodás.

Huszt elvétele miatt a gyermekei nevében a gyulafehérvári káptalan előtt protestált Thököly István, kijelentve, hogy a sóaknabeli jövedelmeket nem adhatja a várbeli katonaság eltartására.¹²² Bethlen Druzsina levelei és emberei, főként Melkó János, továbbra is gyakran megfordultak nála, és a fejleményekről például

Zólyomi ügyében mindig friss hírt kapott.¹²³ Továbbra is fenntartotta gyermekei követelését Husztra, és egyértelművé tette, hogy Rhédey Ferenc temetését követően a fiát az ígéreteknek megfelelően be kell iktatni a főispáni tisztségbe.¹²⁴ Közben azonban a gyulafehérvári udvarban más szempontokat mérlegeltek:

- Hunyad esetében Zólyomi Miklós tulajdonba való visszahelyezése a törökökkel való konfliktus elkerülése miatt halaszthatatlannak látszott, de ez nem veszélyeztette a Thökölyek jussát az uradalomra;
- Husztból a katonaságot nem hozzák ki és nem is adják át a várat Thököly Istvánnak, de Imrét névleg beiktatják főispánnak: „az főispánság tisztiben az kis grófot ő nagysága meghagyja, de mivel az vármegye igazgatására és avagy csak az haza szabadságára, törvényére való megesküvésre is az kis gróf ideje nem eléggé ért meg, ahhoz képest ő nagysága megkivánja, praeficiáljon bocsületes hazafiát ő kegyelme az vármegye igazgatására és inspectorságára.”¹²⁵

Apafi Hunyadról való döntését – vagyis, hogy a Portától érkező jelentések miatt visszaadja Zólyominak a hunyadi részét – november 8-án tudatta Musztafa pasával, majd november 15-re

116 *Keczer Ambrus naplója* 188. „1665. február 1. készülvén az erdélyi útra, a túróci konventben Imre uram és kisasszonyka illegitima aetasokról testimonialist adhassanak.” Thököly Katalinnak a gyulafehérvári káptalan előtt tett nyilatkozata, 1667. június 9. MNL OL E 148 NRA Fasc. 10. Nr. 84.

117 Naláczy István Teleki Mihálynak, Alvinc, 1667. november 5.: *Teleki Mihály levelezése* IV. 214. „Az mi az huszti állapotot nézi, maga bizonyosságom Kegyelmed, hogy Kegyelmeddel együtt áruló nevet is viseltünk miatta; most is azon köteles szolgája vagyok gróf uramnak, de hiszem több hazánk nincsen, s hogy most kezéhez bocsáttassék, nem javallhatom...”

118 *Keczer Ambrus naplója* 293.

119 *Keczer Ambrus naplója* 294.

120 *Keczer Ambrus naplója* 297.

121 *Keczer Ambrus naplója* 299.

122 ANGYAL 1888, 111.

123 *Keczer Ambrus naplója* 299.

124 Thököly István Teleki Mihálynak, Árva vára, 1667. október 18. *Teleki Mihály levelezése* IV. 201–203.

125 Bánffy Dénes Teleki Mihálynak, Miriszló, 1667. október 31. *Teleki Mihály levelezése* IV. 209.; Huszt át nem adásáról még Naláczy István Teleki Mihálynak, Alvinc, 1667. november 5. *Teleki Mihály levelezése* IV. 214.

részgyűlést hívott össze Gyulafehérvárra, ahol ugyanezt a jelenlévők tudomására is hozta.¹²⁶

A Thököly család közben mit sem sejtve Rhédey Ferenc temetésére készülődött. November 20-án a huszti várban építettett új temetőkápolnában helyezték a gróft örök nyugalomba.¹²⁷ A fejedelem Bánffy Dénes által képviseltette magát, akinek „eleiben az ifjú gróf is kiment és az várban kísértette; dél lőn míg beérkezett az fejedelem követe; így csak délben foghattak az ceremóniához; egy praedicatiót és versek mondását el is kellett hadni...” – jegyezte fel Keczer Ambrus.¹²⁸ A Thökölyek nem véletlenül fogadták nagy tisztelettel az Apafi képviseletében megjelenő Bánffyt. Másnap, november 21-én ugyanis végbement Thököly Imre ünnepélyes főispáni beiktatása a vár alatt lévő udvarházban. Bánffy felolvasta a fejedelem üzenetét az összegyűlt vármegyeiekhez, és „szép solennitással repraesentálta és ura nevével parancsolta, már ezután esmerjék főispánjoknak”.¹²⁹ A korábbi megállapodásnak megfelelően, mivel Thököly Imre még kiskorú volt, egy helyett kellett kinevezni mellé, akit Teleki Mihály személyében találtak meg. Ezek után Bánffy a fő helyre ültette a tízéves fiút, és lakomával folytatódott az ünnepség.¹³⁰ Thököly István levélben köszönte meg Teleki Mihály támogatását, és arra is kérte, hogy mind Bethlen Druzsínára – akit „édes fiammal holtunk napjáig édes anyánk helyett kívánván respectálni és becsülni” –, mind pedig fiára „vigyázással légyen.”¹³¹

Valószínűleg megismerték Rhédey Ferenc viszonylag szűkszavú, datálatlan végrendeletét is, amely már László fia halála után keletkezett. A Rhédey-örökséget a saját ágára, a fia Huszt várában lévő épületeit, Küküllővárat a hozzá tartozókkal és a szigeti házat menyére, Bánffy Ágnesre hagyta, amíg a fia nevét viseli. Ha azonban újra férjhez menne, akkor felesége rokonaira szálljanak az említett javak. Külön megemlítette a még Bethlen István végrendeletében rögzített rendelkezést a Bethlen lányok között megosztott huszti sójövödelmekről: „gróf Tököly István uramnak és az üdvözült asszonynak az Akna jövedelméből való jussáért adtam volt magam pénzből két ezer tallérokat. Én is azért azon hétezer tallérig való jusomat, hagyom az ő kglme középső leányának, melyet mi gondviselésünk alá bízott gróf Tököly Mária asszonynak.”¹³²

Miközben a Thökölyek 1667. november 23-án visszaindultak Magyarországra, Tunyogi György, Zólyomi egyik embere arról tudósította urát, hogy a Thökölyeket kitették Hunyad várából és az ahhoz tartozó jószágokból, „most az Hunyadvár egészen és az jószág is egészen kezemnél vagyon, nagyságod számára vöttem kezemhez”.¹³³ Keczer Ambrus december 6-án vette kézhez I. Apafi Mihály november 22-én kelt levelét, melyben közli Thököly Istvánnal Hunyad „elkerülhetetlen” restitúcióját, azaz Zólyomira való visszaszállását.¹³⁴

Keczer azonnal elkezdte megtervezni Erdélybe való újabb útjukat, amit végül elhalasztottak,

126 EOE XIV. 44.

127 *Keczer Ambrus naplója* 314. Bethlen Druzsina temetési meghívója férje temetésére, Huszt, 1667. október 13. KOMÁROMY 1899, 505–506.

128 *Keczer Ambrus naplója* 315–316.

129 *Keczer Ambrus naplója* 316.

130 *Keczer Ambrus naplója* 317.; TRÓCSÁNYI 1972, 53.

131 Thököly István Teleki Mihálynak, Huszt, 1667. november 23. *Teleki Mihály levelezése* IV. 224.

132 Rhédey Ferenc végrendelete, dátum nélkül: KOMÁROMY 1884, 134–137.

133 Tunyogi György Zólyomi Miklósnak, Vajdahunyad, 1667. november 25. *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár* IV. 396.

134 *Keczer Ambrus naplója* 318.

ehelyett magyarországi pártfogók segítségével igyekeztek a fejedelmet meggyőzni. Így például Vitnyédi István révén, aki a Magyar Királyság jogrendjére és befolyásos embereinek véleményére hivatkozva vonta kétségbe Apafi eljárását. Vitnyédi megírta Teleki Mihálynak, hogy Thököly Nádasdy Ferenc országbíróhoz és királyi helytartóhoz fordult Hunyad és Huszt miatt azzal, hogy „károsodnak gyermekei, nem bírván se egyik se másik jószágát”, holott a Bethlen Gábor-féle adományt maga Apafi fejedelem is megerősítette, amikor Thököly Imrét főispánnak kinevezte.¹³⁵ Úgy vélte, hogy Thököly István jogosan tart attól, hogy Bethlen Druzsina halálával végleg kiszorítják a birtokokból. Ezek után Vitnyédi élvezetes stílusú, szinte irodalmi érveléssel bizonyítja a Thökölyek jussát a jószágokhoz, és számon kéri a fejedelmen a szerződések, ígéretetek betartását, a tisztségéből fakadó méltóságát és hitelét, szavának meg nem másítását, s figyelmezteti a régi barátok megbecsülésére, mert „még Salamon is azt javallotta, senki régi barátját meg ne változtassa, mert az új barátság nem léssen hasonló, és az régiek beszéde szerint az régi barátságok olyanok, mint az jó illatú ó borok és az barátjával nem lehet úgy akárki is, mint az újonnan virágzott virágokkal, melyek addig kedvesek, meddig újak és el nem hervadnak”.¹³⁶ De ennél erőteljesebb fellépés is történt a Thököly család érdekében: 1670 januárjában és februárjában magától I. Lipót királytól érkezett figyelmeztetés a törvények betartására – két levél formájában.¹³⁷ 1670. február 24-én pedig Csuthi Benedek lépett fel a Gyulafehérvárra ösz-

szehívott országgyűlésen Thököly Imre képviselőjében, és felolvasta Nádasdy Ferenc, valamint 13 felső-magyarországi vármegye véleményét az ügyben. Ennek ellenére érdemi változás nem történt.¹³⁸ Husztot és Hunyadot a Thökölyek elveszítették.

BETHLEN DRUZSINA HALÁLA

Bethlen Druzsina 1669 szeptemberében súlyosan megbetegedett.¹³⁹ Az asszony 1670. január 18-iki elhunytáról Teleki Mihály szemtanúként tudósította az érintetteket, így Thököly Istvánt és Apafi fejedelmet, valamint a feleségét, Veér Juditot is:

„ma ebéd előtt szemben lévén az nagyasszonnyal, szépen beszéle velünk, megkérdeze bennünket; azután mi ki jűvén, elájult, most hat óra tájban meghala. Már énnekem itt kell lennem, míg urunktól válaszom nem jű... Az szegény asszonyt soha én ilyen jól nem láttam, mint ma; olyan szépen és jól is beszéllett velünk; de Kapi uramat meglátván, az asszony Kapiné asszonyom be menvén, hihető az fia jutott eszében, úgy ajult el, azután egy szót sem szólott.”¹⁴⁰

Az idézetben szereplő Kapyné nem más, mint Bethlen Druzsina menyee, Bánffy Ágnes, aki 1669. szeptember 17-én Küküllőváron feleségül ment Kapy Györgyhez.¹⁴¹ Teleki még azt is megírta Thökölynek, hogy a Huszton lévő leánya, Mária nagyon rosszul viseli rokon néneje halálát, ezért küldjön valakit melléje.¹⁴²

135 Vitnyédi István Teleki Mihálynak, Sopron, 1670. január 8. *Teleki Mihály levelezése* V. 14.

136 Vitnyédi István Teleki Mihálynak, Sopron, 1670. január 8. *Teleki Mihály levelezése* V. 13–17.

137 Apafi Mihály válasza I. Lipótnak a Thököly-féle követelés ügyében, 1670. április: EOE XV. 119.

138 EOE XV. 4.

139 *Keczer Ambrus naplója* 406.; Csuthi Benedekhez: SZTANCSNÉ 2020, 33.

140 Teleki Mihály Veér Juditnak, Huszt, 1670. január 18. *Teleki Mihály levelezése* V. 25–26.

141 Rhédey Ferenc Teleki Mihálynak, Torockószentgyörgy, 1669. szeptember 13. *Teleki Mihály levelezése* IV. 515.

142 Teleki Mihály Thököly Istvánnak, Huszt, 1670. január 18. *Teleki Mihály levelezése* V. 26–27. „Az kisasszony rettenetes sírással vagyon. Nagyságod provideáljon ő nagysága felől és küldje oly becsületes szolgáját melléje; jó volna, ha Szinyeiné asszonyom is eljöhetne.”

Bethlen Druzsina halála megrémítette Apafit és környezetét, hiszen Thököly immár joggal tartott igényt a bethleni örökségre. Teleki azonnal kinyilvánította hűségét a fejedelemnek, s így fogalmazott Naláczy Istvánnak: „talán elhiszik már ő nagyságuk, édes Komám uram, hogy több jót kívánok ő nagyságuknak és hazámnak, mintsem Thökölyi uramnak, ki nek is én bizony javát (kívánó) igaz jó akarója vagyok, de ugyan bizony érette uramat, hazámat el nem árulom”.¹⁴³ Ezt bizonyítandó, a huszti várórséget feleskette I. Apafi Mihályra,¹⁴⁴ de nem tudta, hogy mitévő legyen az ott található javakkal és a határozottan fellépő Thököly Máriával:

„úgy hallom, az kisasszony azt mondotta, tudja ő, mit parancsolt neki az apja, Tököly uram, ha az asszony meghal, mit cselekedjék. Ezt nem tudom mit teszen. Úgy látom, azon volnának, az testet várban felvigyék, de abban semmi sem telik. Ha az kisasszony az várban felkéredzenék, felbocsássuk-e? tudósítson.”¹⁴⁵

A levél lapjának szélén Apafi kezével az olvasható: „ne engedje fel”, azaz Thököly Mária nem mehetett fel a várba. Bethlen Druzsina és udvartartása Rhédey Ferenc halálát követően

ugyanis a vár alatti udvarházban élt, nem a várban. Közben Thököly István még mit sem tudva Bethlen Druzsina haláláról, azt kérte Telekitől, hogy legyen jó akarattal a gyerekeihez és segítse őket.¹⁴⁶

A fejedelem környezete igyekezett a temetést minél hamarabb megszervezni, ez annál is inkább könnyebben ment, mert Bethlen Druzsina szerény végtisztességet kívánt, és nem akart ónkoporsót és címereket. A várban lévő értéktárgyakat ládába tették, lepecsételték, és Teleki azt javasolta, hogy ezekhez a „jókhoz hozzá ne hagyjuk őket nyúlni, idegen valláson lévén mind Thökölyi s Barkóczi uramék, ha kezekben vehetik a jókat, bizony félek, azután ennek bottal ütjük a nyomát s félő osztán, Isten itéleti ne szálljon ő nagyságukra”.¹⁴⁷

A Thökölyek első válaszreakciója Keczer Menyhérten keresztül érkezett, aki tiltakozott, hogy a fejedelem elfoglalta a várat, ami „Isten s világ és magyar nemzetnek törvénye ellen léssen”, és ami előrevetítette a rendkívül kellemetlen helyzetet a temetésen.¹⁴⁸ Ezt érezte Teleki is, amikor közvetítéssel próbálkozott a felek között, de a fejedelem nem tartott rá igényt, és egyértelműen arra utasította, hogy magyarországiakat ne engedjen a várba. Név szerint kitiltotta Zólyomi Miklósnét, Barkóczy Sándort, Thököly Istvánt és Máriát, továbbá

143 Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, 1670. január 19. *Teleki Mihály levelezése* V. 32. Néhány nappal később hasonlóan fogalmazott: „Úgy látom, az én Thökölyi urammal való barátságom szintén füstöt vét, de én arrúl bizony nem tehetek. Uramnak és hazámnak tartozom többel. Azomban be akarom gonosz akaróimnak is torkokat dugnom, kik felőlem bal itélettel voltak, s bizony meg is mutatom, hogy atyafiságért, barátságért uramat, hazámat el nem árulom”. Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, 1670. január 21. *Teleki Mihály levelezése* V. 39.

144 Teleki Mihály Apafi Mihálynak, Huszt, 1670. január 19. *Teleki Mihály levelezése* V. 28.

145 Teleki Mihály Apafi Mihálynak, Huszt, 1670. január 19. *Teleki Mihály levelezése* V. 32–33.

146 Thököly István Teleki Mihálynak, Árva, 1670. január 19. *Teleki Mihály levelezése* V. 34. „Én nem csak most, de igen kevés hátramaradott életem után is négyre Kegyelmetek közül hagytam édes gyermekeimet, kik közül, mivel Kegyelmedet remélhetem mindenkoron az öszköznek, kérem most is, mutassa hozzájuk való mindenkori jó intencióját; ki tudja, éltetvén Isten őket, hol miben ők is az ártatlankák szolgálhatnak Kegyelmed édes gyermekeinek”.

147 Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, 1670. január 21. *Teleki Mihály levelezése* V. 40.

148 Keczer Menyhért Teleki Mihálynak, Pekle, 1670. január 23. *Teleki Mihály levelezése* V. 51.

újabb katonaság küldésével fenyegetőzött.¹⁴⁹ Abban tanácsalanság uralkodott, hogy a temetés a várban legyen-e, hiszen akkor mégiscsak kapun belül kerültek volna Thökölyék, de végül arra jutottak, hogy „nagy bűn is volna, ha magok építette kápolnába nem hagynók temetni” Bethlen Druzinát.¹⁵⁰ A későbbiekben Apafi engedélyezte, hogy Thököly Mária öt kísérelőjével beléphessen a várba.¹⁵¹ A temetés időpontjával is gondok akadtak, Thökölyék nem tudtak a kitűzött időpontra, 1670. június 1-jére Husztra érni. Teleki Mihály erre vonatkozó levelében tele volt kételyekkel:

„ugyan az kis grófocska praeceptora beszéllete, addig az gróf örömet nem júne le, mig bizonyosan ki nem tanulják, jű-e armada? nem-e? és akármit is, de venia nélkül le nem jöhet. Másképpen is még az ezüst tábla is nem kész, mivel ugyan ha lehetne, tisztességesen akarná eltemettetni, utolsó Bethlen lévén az asszony, az gróf(ot) ne gyaláznák. Már Uram, látja Kegyelmed, elébb le nem jöhetnek, hanem ad 29. Junii. Én nem tudom, mit kell cselekedni, mert magamtúl én ez terminált naptúl, úgy mint az 1. Juniitúl nem recedálhatok. Kegyelmedet kérem, Uram, adj a jó tetszését, mit kell cselekedni, mert kezebűl az atyafiaknak kivenni az temetést nem lenne illendő; másképpen is nem jovallom szinten

ennyire disgustálni az grófot is. Csuthi uram maga ment volna Kegyelmedhez, de az kisaszszonyt most is csak magát hagyta ott, nagy sírással és reménkedéssel kérvén, siessen vissza; abban mene el. Úgy látom, ha 29. Juniinál elébb temetjük el, ők hozzá nem szólnak. Én, Uram, abbúl is nem látok semmi akadályt. Hiszem ugyan még 1. Junii adhatunk egy hónapzt az praesidiumnak, az dolgokat is jobban kitanulhatjuk mindenfelé.”¹⁵²

Végül a Thökölyek által kért időpontban, június 29-én ment végbe a temetés, a meghívókat Thököly István küldte ki a rokonságnak, reggel nyolc órára a huszti vár új temetőkápolnához rendelve őket.¹⁵³ Apafi még egyszer figyelmeztette Telekit, hogy jó vigyázással legyenek és a belső várba senki illetéktelent ne engedjenek.¹⁵⁴ Hogy végül ki vett személyesen részt a szertartáson a Thököly családból, erre nézve nem találtam forrásokat, Angyal Dávid szerint Thököly István nem kapta meg az engedélyt az uralkodótól az utazásra.¹⁵⁵

Az alábbi táblázatban a Thököly család erdélyi utazásait foglaltam össze, amelynek során tehát a Gyulaffy Mária révén őket illető erdélyi igényeiket próbálták érvényesíteni – mint láttuk, Huszt és Hunyad esetében tulajdonképpen sikertelenül:

149 Teleki Mihály Apafi Mihálynak, Huszt, 1670. január 30. *Teleki Mihály levelezése* V. 72. „Az temetést, én ugyancsak azt jovallom, az gyűlés utánra haladjon, hadd beszélhessek én ő nagyságukkal és Kegyelmeddel is az itt való dolgokról és had az országgal egyenlő akaratból lehessenek az itt való rendelések. Az én ítéletem szerint jobb leszen így csak azért is, ne mondhasák az emberek, alig várták ő nagyságuk, mi is országúl. Azomban ugyan nagy familia volt, hadd legyen temetése rendesen az övébűl.” Továbbá Apafi Mihály Teleki Mihálynak, Fogaras, 1670. január 25. *Teleki Mihály levelezése* V. 54.

150 Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, 1670. január 31. *Teleki Mihály levelezése* V. 76.

151 Apafi Mihály Teleki Mihálynak, Balázsfalva, 1670. április 27. *Teleki Mihály levelezése* V. 171.

152 Teleki Mihály Bánffy Dénesnek, 1670. május 14. *Teleki Mihály levelezése* V. 220–221.

153 Thököly István meghívó levele Petróczy Istvánnak, Árva, 1670. május 26.; HANÁK 2013, 28–29.

154 I. Apafi Mihály Teleki Mihálynak, Algyógy, 1670. május 15. *Teleki Mihály levelezése* V. 222–223.

155 ANGYAL 1888, 24.

Dátum	Esemény
1663. július 16. – 1663. július 7. 1663. július 22. 1663. július 31.	1. erdélyi út – Thököly István Rhédey László temetése Huszton Visszaindulás Magyarországra
1665. február 3. – 1665. április 28. 1665. február 21–25. 1665. március 2. 1665. március 15. – március 23. 1665. március 20. 1665. április 9. 1665. április 11. – április 13. 1665. április 14.	2. erdélyi út – Thököly István a fiával, Imrével és lányával, Katalinnal A Rhédeyeknél tartózkodás Huszton Kőváron Teleki Mihállyal tárgyalás Fogarason I. Apafi Mihállyal tárgyalás Thököly Imre máramarosi főispánná kinevezése máramarosszigeti megyegyűlés A Rhédeyeknél tartózkodás Huszton Visszaindulás Magyarországra
1666. november 2. – 1667. július 9. 1666. november 28. 1666. december 22–25. 1667. január 2. 1667. március 1667. március vége 1667. május 14. 1667. május 27. 1667. június 1. 1667. június 11.	3. erdélyi út – Thököly István a gyermekeivel Kolozsvár, Apafi Gergely temetése Fogaras, karácsony az Apafi családdal Szerződés Perényi Máriával Ebesfalván A Thökölyek birtokukba veszik Hunyadot Zólyomi Miklós a Portára menekül I. Apafi Mihály megszállja Husztot I. Apafi Mihály és Thököly István tárgyalása Boroskrakkón Rhédey Ferenc halála Huszton Visszaindulás Magyarországra
1667. november 10. – 1667. december 4. 1667. november 20. 1667. november 21. 1667. november 21. 1667. november 23.	4. erdélyi út – Thököly István a fiával, Imrével Rhédey Ferenc temetése Huszton Thököly Imre beiktatása a főispánságba Huszton I. Apafi Mihály Hunyadot Zólyomi Miklósnak adja Visszaindulás Magyarországra
1669. szeptember 17. 1670. január 18. 1670. június 29.	Bánffy Ágnes és Kapy György házasságkötése Küküllőváron Bethlen Druzsina halála Huszton Bethlen Druzsina temetése Huszton

4. táblázat. A Thökölyek erdélyi tartózkodásai és az erdélyi események 1663–1670 között

Bethlen Druzsina maga is írt végrendeletet 1669 augusztusában, mindenben megerősítette férje végakarátát, és kiegészítette azoknak a javaknak a listájával – arany- és ezüstművek, kárpitok, szőnyegek, ruhák –, amelyeket Thököly Máriára hagyott:

„Ez világi élet nyomorúság változás és halandóság alá lévén, vettetvén bizonytalan dolog kinek kinek meddig legyen meghatározva életének napja az felséges mindenható, és bölcs cselekedetű Istentől. Én is azért az én megke-

seredett szomorú gyászos életemnek sok jajokkal teljes napjaiban gondolkodván arról, hogy az én szomorú életemnek is utolsó napja s abban való órája igen közel lévén, kiváltképpen ilyen megerőtlenedett, és elalélt állapotomban, az mi kevés ládabéli fehér partékaimat s ágyöltözeteket, és arany marháimat őfelsége jóvoltából kezem között meghagyott, azokban akarván tetszelhetnem, az én kedves szerelmes öcsém tekintetes nagyságos gróf Theökeöly Mária kisasszonynak, melyet idvözült szerelmes édes uram őkegyelme még

életében rend szerint jegyzésben vétetett volt velem egyező akaratbul, úgy tartván mint szerelmes gyermekünket, édes atyja is a mi gondviselésünk alá adván...”¹⁵⁶

1670. szeptember 23-án a Fejedelmi Tanács úgy határozott, hogy a huszti várat és uradalmat vissza kell venni a nem erdélyi örököstől, szálljon a kincstárra, s onnan inkább egy erdélyi nyerje el, Zólyomi Miklós birtokait pedig teljesen el kell foglalni. Thököly István mást nem tehetett, mint hogy az őt illető huszti részért az inscripció summát követelte, panasza szerint ebben sem járt el vele

Apafi becsületesen, és semmiről nem tájékoztatta:

„ne értem volna egyetlen egy édes gyermekemnek ily elevenen való eltemetését, s mért kellett ő nagyságának conferálni s két ízben instállatni tisztiben, ha meg nem akarta ő nagysága tartani? s micsoda vétkemért üzettetem koporsóban ily keserűséggel? s mért kellett ő nagyságának ez ily mi contemptusunkot azzal is még tetézni, hogy Huszt váráért való summának inscriptioja szerint való depositiojáról, ha már nem érdemlettem, ő nagysága írjon, vagy valamely becsületes hüvével irasson”.¹⁵⁷

Összefoglalva tehát az erdélyi eseményeket, a Thököly gyermekek – Katalin, Mária, Imre és Éva – édesanyjuk, Gyulaffy Mária révén igen jelentős erdélyi örökséggel rendelkeztek. Ennek biztosítása Thököly István elemi érdeke volt, ezért igyekezett jó kapcsolatokat fenntartani az erdélyi elittel, Apafi Mihály fejedelemmel, valamint a Bethlen család még élő tagjaival. Különösen szeretetteljes viszony fűzte őt és gyermekeit a Rhédey házaspárhoz, akik László fiuk halála után Thököly Máriát lányukként nevelték. Thököly Imre máramarosi főispánsága, valamint két kulcsfontosságú vár és uradalom, Huszt és Hunyad birtoklása azonban már politikai veszélyeket rejtett a fejedelem számára. Apafi Mihály álláspontja szerint a Thökölyek túl nagy hatalomhoz és befolyáshoz jutottak volna Erdélyben. Az 1666. januári kedvező ál-

lapot, amikor Hunyad a Thökölyek kezére jutott, és Husztnak, valamint Imre a máramarosi főispánságnak a várományosa volt, Apafi beavatkozása nyomán gyorsan ellenkezőjére fordult. 1667 májusában Husztot megszállta a fejedelem katonasága, 1667 novemberében pedig átadták Hunyadot Zólyomi Miklósnak. Küküllővárban Bánffy Ágnes lakott új férjével, Kapy Györggyel. Thököly a Magyar Királyság területéről, kívülálló magyar úrként egyszerűen nem tudott érvényt szerezni a Bethlen-örökségre vonatkozó igényének, ehhez hiányoztak az eszközei. Ám ezek az erdélyi történések csak a kisebbik bajt jelentették ahhoz a meg rázkódtatáshoz képest, amely 1670 őszén érte a Thököly családot, és immár nemcsak az erdélyi, hanem az egész vagyonuk és egzisztenciájuk forgott veszélyben.

156 Bethlen Druzsina végrendelete, Huszt, 1669. augusztus 29. ANDJC Kászoni Bornemissza család levéltára. Nr. 44. Testamente. Az irat megszerzésében köszönöm Ősz Előd segítségét.

157 Thököly István Teleki Mihálynak, Árva, 1670. október 6. *Teleki Mihály levelezése* V. 362–363. „Csak azt sem tudhatom, édes Öcsém uram, kik deputáltak azon summának depositiojára s mért kellett az jószágot is s nem csak az várat ante depositionem summae elfoglaltatni?”; TRÓCSÁNYI 1980, 69.

4. A THÖKÖLY-UDVAR

Az állandó mozgásban lévő és elfoglalt Thököly István keveset foglalkozhatott a gyerekekkel, és ha otthon volt is, belemerült a munkába, jöttek-mentek a követek és folytak a tárgyalások. A testvéreivel szoros kapcsolatot ápolt: Thököly Zsigmond és Erzsébet családja – bár Thököly Erzsébet már 1662-ben elhunyt –,¹⁵⁸ a Petrőczyek is gyakran vendégeskedtek Késmárkon, együtt ülték meg a névnapokat, születésnapokat, táncoltak, mulattak, farsangoltak.¹⁵⁹ A másik hűg, Thököly Mária és férje, Károlyi Ádám korán elhunytak, lányaik közül Borbála, férjével, Palocsay Istvánnal, szintén szívesen időzött a Thökölyeknél.¹⁶⁰ A Thököly gyerekek gondtalan életet éltek, sokat kirándultak Rózsahegy és Késmárk körül – Hunsdorffon, Kakaslomnicon, Szlavkón –, fürödtek, angolnát fogtak, szekéren nyulásztak,¹⁶¹ familiárisok esküvőin és keresztelőin vettek részt, 1664-ben például az öt éves Éva és a hét éves Imre ott voltak Kubinyi Gáspár Zmeskál György árvai kapitány leányával tartott kézfojóján.¹⁶² A nagyobb ünnepeket együtt töltötte a család, karácsonykor és húsvétkor közösen vettek részt istentiszteleteken.¹⁶³

Thököly István udvarának hangulata az 1666 májusában a Teleki Mihállal egy hétig

ott időző Bethlen Miklóst is megragadta, aki egyébként nem először járt Késmárkon.¹⁶⁴ Önéletírásának az alábbi részletét sokat idézték a dínomdánom és az ivászat mértéktelensége miatt, pedig Bethlen a gróf jó természetét és ragyogó birtokszerző képességét is kiemelte, valamint Keczer Ambrushoz fűződő kivételes kapcsolatát is megfigyelte:

„menénk Késmárkra gróf Tököli Istvánhoz, kinek Telekivel már igen nagy, szoros barátság, fogadott atyafisága volt régen, mindkettőnek nagy világi haszonra célzó okai lévén. Szörnyű vendégség, részegség, muzsika, tánc, vadászat, mulatság telék el tovább egy hétnél, mert Tököli István ebből a rosszból Magyarországon minden urakat, sőt egyéb rendeket is meghaladott, melyet, ha megmértéklett volna, bizony nagy virtuosus emberbe való qualitasok voltak benne. Józanok is voltunk ugyan néha, én és Teleki Mihály, de a gazda és a több vendége körülöttünk minden istenadta nap részeg volt, és gyakrabban kétszer is napjában; mégis csuda, ez az úr igen gazdag volt, nemcsak el nem tékozolta az atyjáról reámaradtat, hanem sok úri jószágokat is vett, maga pedig pompás, splendidus és liberalis építő

158 HANÁK–SZABÓ II. 870.

159 Néhány példa: 1663 „Az örögbik kisasszony őnga szenti napja lévén, ma négy asztalra lőn vendége gróf uramnak.” *Keczer Ambrus naplója* 129.; „Petrőczy úrfiak mégis itt az várban lévén, az nagyobbik úrfinak szenti napja lévén ma, az kis grófot és az kisasszonykakat magokhoz hitták ebédre.” *Keczer Ambrus naplója* 131.; 1664. január 26. Priekopára (Túróc vármegye) küldik a kis grófot és az két kisasszonyt a palatinusnéhoz, ahonnan január 29-én jöttek vissza. *Keczer Ambrus naplója* 138.; 1666. április 18. „ebéden kedvesen lakoztunk Katicza kisasszony születése emlékezetivel, mely isten jóvoltából az tizenegy esztendő ma érte el.” *Keczer Ambrus naplója* 239.

160 *Keczer Ambrus naplója* 108., 168., 173.; ÉBLE 1913. Első leszármazási tábla.

161 *Keczer Ambrus naplója* 156., 243., 337.

162 *Keczer Ambrus naplója* 153.

163 Például 1668 húsvétján Árvából Rózsahegyre hozatták a kisasszonyokat, akik nagycsütörtökön, nagypénteken és vasárnap is kétszer voltak istentiszteleten az édesapjukkal. *Keczer Ambrus naplója* 334.

164 Bethlen Miklós látogatásai: 1664 májusában, *Keczer Ambrus naplója* 154.; 1664 októberében, *Keczer Ambrus naplója* 173.; 1665 áprilisában, *Keczer Ambrus naplója* 200.; a Bethlen által is megörökített mulatozás 1666. május 2. és május 8. között zajlott, *Keczer Ambrus naplója* 241.; Bethlen újabb látogatása 1666. május 28. – június 1. *Keczer Ambrus naplója* 245.

ember volt. De mindezekre ötet segítette egy Keczer Ambrus nevű, köszvény miatt kezetlen, lábatlan, ágyban fekvő és székben hordozott főember szolgája, kihez hasonlót sem láttam, sem hallottam, sem olvastam soha, hogy a más ember dolgában, kihez sem atyafisága, sógorsága, sem semmi világi, testi relációja nem volt, sem magának, sem atyjafiainak semmi haszna, interesse nem volt (mert magának sem felesége, sem gyermeke, másként szép főemberi jószág, melyet vesztében hagyott az öccseinek, András és Menyhártnak, kik tisztességes gazdag főemberek voltak), olyan szorgalmatos legyen; mert az erre az emberre magára, gyermekeire (mert özvegy volt ekkor Tököli), a disznópásztorra, bérese bocskoráig úgy viselt gondot, hogy azt nem lehet kimondani.¹⁶⁵

A vendégfogadás, multság és tánc mellett a lovak és a kutyák voltak Thököly István szenvedélyei. Rendszeresen vásárolt, kapott és adott lovakat és kutyákat.¹⁶⁶ Például Illésházy Gábornak ezt írta 1666-ban: „Ezekon kívül értettem, négy lovat kívánna tőlem pénzéért, ... bízvást s igazsággal mondhatom, alig volna magamnak is annyi paripám is oly bővséggel, hogy most is Liptóban vétettem és szerzettem, másoknál elég bőven hallom lenni az jó paripát, de én.

látja isten, ritkán s nehezen kaphatom, s csaknem minden gyönyörűségem abban volna”.¹⁶⁷ Az árvai vár alsó szintjén lévő istállóban 1670 végén három különlegesen szép paripát írtak össze Thököly István tulajdonából.¹⁶⁸ A híres lovairól a késmárki várban 12, a likavaiban hat festményt őriztek.¹⁶⁹

Thököly nagy természetén túl azonban valóban építkező ember is volt. A késmárki várban az alatta végbement vagyónállag-gyarapodásról 1686-ban készítettek felmérést Görgey Baltazár szepesi alispán vezetésével a királyi kincstár megbízásából. Megállapították, hogy a vár Thököly István idején sokat szépült: új épületeket emeltek, köztük négy őrtornyot, raktárakat, új várfalakat és házakat. Felújították a lakópalotát és a templomot is – ez alatt nyilván a várkáporna értendő, amelyben Thököly István maga és az utódai számára temetkező helyet alakított ki, ahogy a leírók megjegyzik, új stukkókkal, orgonával és más ékességekkel egyetemben. Összeségében 108 000 forintra becsülték a gyarapodást.¹⁷⁰ A 18. századra már romos késmárki vár egykori szépségét Bél Mátyás is észre vette, ő írta le a 200 vendég fogadására alkalmas hajdani palotaterem freskóit és az elegáns, márvánnyal burkolt tereket.¹⁷¹ A várkáporna síremlékeit az 1670-ben a várba bevonuló németek feldúlták, a márványokat

165 Bethlen Miklós élete leírása 612–613.

166 „Az mely Erdélyből jött szolgám felől emlékeztem előbbi levelemben s az által lengyel fajú agarakat kívánván tőlem az fejedelem, küldtettem hármat”. Thököly István Wesselényi Ferencnek, Késmárk, 1663. május 29. *Thököly István levelezőkönyve* 315.; Húsz kopót küldött a fejedelemnek, 1663. április 19. *Keczer Ambrus naplója* 100.; Hat kopót küldött Bánffy Zsigmondnak, *Keczer Ambrus naplója* 176.; Egy lengyel agarakat és kopókat ajándékozott Thökölynek, *Keczer Ambrus naplója* 251.; Thököly szelindekeket küldött Erdélybe, *Keczer Ambrus naplója* 259.; a fejedelem két török lovat küldött Thökölynek, *Keczer Ambrus naplója* 103.; Thököly többször ajándékozott paripákat az Illésházyaknak, Pongrácz püspöknek, *Keczer Ambrus naplója* 140–141.; a fejedelem szerszámos török lovat, a fejedelemasszony hat szekeres lovat küldött Thökölynek, *Keczer Ambrus naplója* 193.

167 Thököly István Illésházy Gábornak, Árva, 1666. február 28. *Thököly István levelezőkönyve* 304.

168 Thököly István árvai javainak inventáriuma („Inventarium Mobilium Illustrissimi condam Comitis Stephani Thököly in Arce Arva habitatum”), 1670. december 13. MNL OL E 156 Fasc. 101 Nr. 62 f.22–23.

169 Késmárki képek: MNL OL E 156 Fasc. 78 Nr. 49/b „Imagines in quibus Equi depicti No. 12.”, Likavai képek: MNL OL G VIII/2. Nr. 30. „Item Imagines equorum Nr. 6”.

170 A várkápornáról CHMELINOVÁ 2014 és jogi helyzetéről BRUCKNER 1905.

171 BÉL 1723, 103. SZABÓ 2005, 203–204.

összetörték, Gyulaffy Mária sírhelyét kifosztották, és az ottaniak szerint mintegy 16 000 forint értékű ékszerrel vittek el.¹⁷² Az ónkoporsókat 1731-ben távolította el véglegesen a katolikus egyház.¹⁷³

A késmárkihoz hasonló volumenű építkezés az 1664-ben megszerzett likavai várban is lezajlott, erről rövidesen szó lesz. Thököly a kegyurasága alá tartozó egyházakra is gondot viselt és a környékbeli evangélikusoknak jó patrónusa volt. Egyszer a rózsahelyi evangélikus parókián ebédelt a család, „az hol látván gróf uram, hogy ezen parochia igen pusztá állapottal van, resolválta magát és száz ezüst tallírt offerált épületire; nekünk is az kik jelen voltunk ebédecskín, kellett offerálnunk, úgy, hogy háromszáz forint felit extendáltatik” – írta le Keczer a kötelező adakozást.¹⁷⁴

Thököly István nem nősült meg többet. Három kislányát az udvarban élő rokon nők, főemberek, familiárisok nő családtagjai nevelték, míg Imrére külön bizalmasok felügyeltek, különösen Keczer Ambrus viselte szeretettel gondját a kis grófnak. Keczer nővére, Szinyei Ferencné Klára is rendelkezésre állt, ha kellett, szánkázni ment a gyerekekkel, ha kellett, ebédre várta a grófi családot.¹⁷⁵ A másik nagy tekintéllyel bíró asszony az udvarban Berzeviczy

Miklósné Okolicsányi Anna volt, akit Keczer Ambrus lányának nevez a naplójában, ő szintén gyakran gondoskodott a gyermekekről.¹⁷⁶ A lányok mellett Thököly hívének, az 1667–1671 között Árva vármegyei alispán és naplóíró Guzics Jánosnak a lányai is tevékenykedtek: Guzics Erzsébet 18 évesen 1658-tól került a Thököly-udvarba, Magdolnát pedig 1666-ban vették fel Katalin mellé.¹⁷⁷ A két család bensőséges viszonyát jellemzi, hogy 1666. augusztus 8-án Guzics Anna házassága Baycsy Györggyel Thököly István és gyermekei jelenlétében zajlott.¹⁷⁸

A lányok növekedésével komolyabbra fordult a nevelésük is. Thököly elvárásai a lányok mellé rendelt Berg Tóbiás udvarmester konvenciójának az utolsó pontjában is megfogalmazódtak: „édes gyermekink körül való állapotokban s jó rendtartásban, gyermekink körül való embereinkkel együttértvén, legyen arra való vigyázás, hogy ott is kívántképpen szép és jó rendtartás legyen és semminemő illetlenség ne találtassék”, emellett Bergnek mindenben Keczer Ambrus utasításait kellett követnie.¹⁷⁹ 1664–1665-től a két nagyobbik lányt hosszabb időre is elküldték idegen helyre tanulni: Katalint a palatinusné Széchy Mária udvarába, Máriát pedig Husztra, a Rhédey házaspárhoz.¹⁸⁰

172 A késmárki vár és javak becslése („Aestimatio Arcis et Bonorum Késmarkiensium”), Késmárk, 1686. július 4. MNL OL E 156 Fasc. 126 Nr. 5.

173 BRUCKNER 1905, 470–471.

174 Az eset 1665. július 25-én történt, *Keczer Ambrus naplója* 208.

175 Néhány példa: 1663 „Szinyeiné asszonyom az aprócskákkal szánkázni ment” *Keczer Ambrus naplója* 92.; „Gróf uram az gyermekekkel együtt Guzith uramhoz ment vala ebédre; késő étszaka térének meg.” *Keczer Ambrus naplója* 130.

176 *Keczer Ambrus naplója* 353.

177 *Guzics János naplója* 434–450., 437–438.

178 *Guzics János naplója* 439.

179 Berg Tóbiás konvenciója, Késmárk, 1668. augusztus 1. MNL OL E 148 NRA Fasc. 132 Nr. 14

180 Árva, 1664. február 11. „kilencz óra előtt indulnának meg Huszt felé az középső kisasszonykával, kinek minden rendektől az egy becsületessen és okossan való elbúcsúzása álmétkodásra és keserűségünkre lőn.” *Keczer Ambrus naplója* 141.; Katalint 1664. május 9-én küldték Széchy Máriához, 1664. június 16-án ért vissza: „mind könnyöbben szenvedhettem, hogy az drága kisasszonkám, Katicza, Muránybul elérkezett. Tegnap még én is az asztalnál voltam velek együtt; vígan is voltak.” *Keczer Ambrus naplója* 152. és 204–205. Mária 1669. július 22-én indult Husztra, és még ott volt, amikor meghalt Bethlen Druzsina, *Keczer Ambrus naplója* 400.

Imrére megkülönböztetett figyelem irányult. 1664 márciusától rendszeres tanulásra fogták Csucsi János felügyeletével.¹⁸¹ Apja nem sokkal később Krakkból hozatott festőt, hogy megörökítse az akkor nyolcéves kislányt – a lányok lefestéséről nem tudunk,¹⁸² de talán még fontosabb, hogy 1664 áprilisában neki adta a Liptó vármegyei Likava várának és uradalmának felét, köztük a szentszófia kastélyt. Az ajándékozás érdekessége, hogy Thököly a fél birtokrészt csak egy nappal azelőtt vette zálogba 33 000 tallérért unokatestvérétől, Illésházy Gábortól, akit adóságai kényszerítettek erre az ügyletre.¹⁸³

„Hogy elmúlhatatlan szükségünktől viseltetvén és kiváltképpen az mostani hazánk oltalmában való sok költséginkre, úgy Lengyelországban feleségünket cernálendo jószágok végett levő nagy pöröinkre nézve, megfogyatkozván külsőigből, s előttünk lévén Ostrosith Erzsébet kisasszony contentatiója is, kényszerítettünk certi divisio-naria Likava várának és minden ahhoz tartozandó jószágnak hasson felit ... tekintetes és nagyságos gróf Thököly István uramnak, szerelmes gyermekinek s legatariusunak harminchárom ezer tallérokban elzálogosítanunk”.¹⁸⁴

Likava egyébként már korábban Thököly István zálogbirtoka volt, 1652 elején 30 000 tallért fizetett érte – jórészt felesége hozományából.¹⁸⁵ Likava tartós birtoklása mellett még egy érv szólhatott: 1569 óta a vár urát illette meg Liptó vármegye főispánsága. Nem kizárható, hogy Thököly István távlati tervei között a birtok megszerzésével együtt ez is felsejlett.¹⁸⁶ A következő években egy Xanthó nevű krakkói építőmestert alkalmaztak, aki Likava várát rendbe hozta és új házakat is emelt.¹⁸⁷ Thököly Imre hamarosan igazi tulajdonosként viselkedett, 1666 júniusában Keczer elégedetten jegyezte fel a naplójába, hogy „mivel az Mariska kisasszony semmit sem Likava várában az előtt nem volt, azért ebéd után felmenvén ő ngok, gróf uram is utánok ment; az ifjú gróf lévén az gazda, uzsonnát készítettet és meg is tánczoltatta őket”.¹⁸⁸ 1668 nyarán Thököly már az új szárnyat is meg tudta mutatni sógorának, Petróczy Istvánnak, s örömeikben ágyúlövéseket is adtak.¹⁸⁹ Egy 1671-ből származó becslés a vár régi részét 20 000, az új épületet 10 000, a szintén megújított Szentzsófia castellumot 6000 forintra értékelte.¹⁹⁰ Likava elzálogosítását Illésházy Gábor fivére, György rendkívül zokon vette és előbb tárgyalásokkal igyekezett visszaszerezni, majd 1668-ban pert indított Thököly István ellen.¹⁹¹

181 *Keczer Ambrus naplója* 145.

182 Árva, 1665. október 2. „Tegnap érkezvén az krakkai képíró, ma kezdett az ifjú gróf leírásához.” *Keczer Ambrus naplója* 216.

183 Likavához: 1664. április 4. „gróf uram is nemsokára utánam érkezék, úgy Illyésházy uram is tíz óra tájban, az kivel conveniálánk likavai portiója végett és magunkívá tevők istennek segítségéből.” *Keczer Ambrus naplója* 147., illetve 1664. április 5. „gróf uram az kis grófnak adta ezen Likava várát.” *Keczer Ambrus naplója* 148.; valamint *Guzics János naplója* 445.

184 Illésházy Gábor záloglevele Likaváról, Alsókubin, 1664. április 14. MNL OL E 148 NRA Fasc. 304 Nr. 21.

185 Vizsgálati jegyzőkönyv a Thököly-örökösök ügyében, 1672. MNL OL P 108 Rep. 29 Fasc. A Nr. 19 f.265.

186 HAJNIK 1888, 83.

187 *Keczer Ambrus naplója* 149.

188 *Keczer Ambrus naplója* 245.

189 *Keczer Ambrus naplója* 345.

190 A likavai vár és javak becslése („Extractus aestimationes Arcis et Bonorum Likava Anno 1671”), MNL OL E 156 Fasc. 119 Nr. 16.

191 *Keczer Ambrus naplója* 308–309. Likava elzálogosításának nagy iratanyaga van, MNL OL P 1341 Fasc. 6–9. és 13. Illésházy Gábor 1667. január 24-én elhunyt, a per mögött így csak György állt, maga a per anyaga MNL OL E 148 NRA Fasc. 130 Nr. 18.

Imre közben abba a korba ért, amikor a házi taníttatása már nem bizonyult elégnak. Az édesapja és köre által támogatott, 1667 őszén megnyitott eperjesi evangélikus gimnáziumban kezdte meg a tanulmányait 1668 januárjában. Keczer Ambrus szerint a család nehezen vált el a fiútól:

„isten jóvoltából indulnának is meg; kinek elég nehezen annuált gróf uram, a végre, hogy ily időre szánon sem maga sem az drága kisaszszonykák nem késérhetik; elkészülvén azért azomban és könyergést hallgatván, onnat mingyárt ment az drága lelkem s elbúcsuzék az édes apjától s kedves atyjafaitól, kiknek túle való eltávozások mely nagy szívek fájdalomával és sírással lón, hallgatok magamról, s él az isten, alig tartom, mint ha félig holtam volna meg, és noha elég bajossan vihetének le, lekéserem az vár alá, és míg láthatám az vízparton valék.”¹⁹²

Keczer naplóbejegyzései alapján megállapítható, hogy a kis gróf kisebb megszakításokkal 1668 januárjától 1669 decemberéig tanult Eperjesen.¹⁹³ Egy 1670. áprilisi levele még szintén Eperjesen kelt,¹⁹⁴ utána azonban Thököly István rohamosan romló egészségi állapota miatt nem valószínű, hogy visszaengedték az iskolába.

Még egy nagy jelentőségű ügy elintézése zajlott az évtized közepén. Thököly István 1652 óta viselte az árvai közbirtokosság igazgatói tisztét, 1654 óta pedig Árva vármegye főispánja is volt, emiatt egyre

több időt töltött ott a családjával együtt, illetve folyamatosan ingázott rezidenciái között. Ebben a minőségében már régóta azon fáradozott, hogy a Thurzó György regnálása óta a direktorsághoz elvileg járó örökös főispánságot is megszerezze. Ez már 1664-ben is kilátásban volt,¹⁹⁵ ám I. Lipót király csak 1666. február 18-án írta alá a diplomát. Az indoklás részben átfedte az 1654-es grófi oklevélét: felidézte a család hősi múltját és az uralkodónak tett szolgálatokat, valamint méltatta Thököly Istvánnak az utóbbi török háborúban saját erőből kiállított 1000 fős seregét. Ezek jutalmául Árva vármegye örökös főispánjává, Árva várának és a hozzá tartozó jószágoknak királyi igazgatójává emelte a király, fiát, Imrét pedig e rangban örökösévé tette.¹⁹⁶ A kinevezést 1666. április 22-én hozták nyilvánosságra Árva vármegyében, de hogy ez nem lehetett zökkenőmentes, jelzi Keczer Ambrus megjegyzése, miszerint „nem volna szükséges gróf uram személye szerint, legyen jelen, midőn publicáltatnék az ő felsége donatiója Árva vármegyében super perpetuitate”.

Név	Évkör
Thurzó György	1609–1616
Thurzó Imre	1616–1621
Czobor Erzsébet	1621–1626
Illésházy Gáspár	1626–1648
feltehetőleg Illésházy Gábor	1648–1654
Ifjabb Thököly István	1654–1670

5. táblázat. Árva vármegye főispánjai 1670-ig¹⁹⁷

192 Árva, 1666. január 18. *Keczer Ambrus naplója* 323–324.

193 Thököly Imre eperjesi tanulmányairól, *Keczer Ambrus naplója* 365., 368., 398., 399., 409., 412., 415.; ANGYAL 1888, 28–31.; HÖRK 1896, 20–33.; KÖNYA 2018.

194 ANGYAL 1888, 31.; *Thököly Imre levelei* 175.

195 Vitnyédi István Dvornikovich Miklósnak, Sopron, 1664. október 27. *Vitnyédi István levelei* 245–246. „íme Radics uram felmegyen, hogy azt az sokszor sollicitált, sokszor megígért és vásárolt árvai főispánságot jam tandem aliquando Tököly uramnak expediáltassa, az mely felöl én igen Tamás vagyok, mindazonáltal biztat, bogy néha jó órák szoktanak lenni és egyszer szerencsésbek, mint máskor”.

196 Thököly István örökös főispáni kinevezése oklevele („Diploma Leopoldi Romanorum Imperatoris super officio supremi Comitatus Arvensis Stephano Tököly”), Bécs, 1666. február 18. MNL OL E 148 NRA Fasc. 132 Nr. 19 (eredeti, vörös színű bársonykötésben, viasz függőpecséttel), másolatai: MNL OL E 148 NRA Fasc. 680 Nr. 13. és P 108 Rep 41 Fasc. A Nr. 53.; SZÁLKAI 2017, 225.

197 FALLENBÜCHL 1994, 61. A nehézségeket az Árva vármegyei főispánság ügyében jelzi, hogy Fallenbüchl Zoltán sem tudta megnyugtatóan tisztázni az adatokat, különösen Illésházy Gáspár halála után.

A siker azonban csak átmenetinek bizonyult: a Thurzó-utódok, köztük a hangadó Illésházyak, megtámadták a Thökölyek igényét, érvelésük szerint az örökbirtok és az azzal járó főispánság az összes leszármazottat megilleti, nem csak a Thökölyeket. Így I. Lipót 1668. június 21-én visszavonta a kinevezést.¹⁹⁸ Thököly azonban addig is használta a címét ilyen formán: „Késmárk várának örökös ura, Árva vármegyének örökös főispánja és koronás királyi kegyelmes urunk őfelsége tanácsosa”.¹⁹⁹ A gróf egyébként nem hagyta annyiban az ügyet, legalábbis Dvornikovich Miklós, a Magyar Kancellária regisztrátora levelében arról értesítette őt 1669 nyarán, hogy őfelsége az utóbbi tanácskozáson ismét helyben hagyta az örökös főispánságát.²⁰⁰

Mindemellett a Thökölyek figyelemre méltó terjeszkedést folytattak Árva vára és uradalma esetében is, kihasználva a sok Thurzó-örökös érdekellentéteit és nehézségeit. Már idősebb

Thököly István is zálogba vett részeket az árvai közbirtokos társaktól, így az Esterházy Istvánhoz férjhez menő Thurzó Erzsébettől és Mária nővére lányától, Palocsay Istvánné Károlyi Borbálától.²⁰¹ Ifjabb Thököly István, aki 1652 óta az árvai közbirtokosság direktoraként jobban belelátott az ügyekbe, folytatta édesapja politikáját és a Thurzó lányok népes családjaitól ügyesen gyűjtögette az egyes porciókat. Nagy esélye nagynénje, Thurzó Mária elhunytá után nyílt, akinek Vízkelethy Mihállyal kötött házassága gyermektelen maradt, így 1662. február 11-én bekövetkező halálával²⁰² az ő árva-letavai nyolcadrésze a maradék hét közbirtokos társ között osztódott. Thököly ezt a Thurzó Mária-féle nyolcadot vette célba s apránként haladt előre.²⁰³ A rendelkezésre álló források szerint 1652 és 1669 között az árva-letavai uradalomnak több mint a felét szerezte meg zálog-, illetve saját jogon.

198 ANGYAL 1888, 22–23.; HAJNIK 1888, 46–47.; KUBINYI 1890, 124–125.

199 Thököly István elismervénye, Szent Zsófia, 1668. április 3. MNL OL E 148 NRA Fasc. 132. Nr. 2.

200 Dvornikovich Miklós Thököly Istvánnak, Bécs, 1669. augusztus 4. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 55. Keczer szerint Dvornikovich több napot is töltött Thökölynél 1669 júniusában, *Keczer Ambrus naplója* 395–396.; Dvornikovich Miklóshoz FAZEKAS 2018, 255–256.

201 Erről a fiának szóló engedménylevelben írt, Thököly István engedménylevele fia részére („Vidimata Copia Cessionis Comitiss Stephani Teökölyi Senioris”), Késmárk, 1650. június 30. MNL OL P 108 Rep. 29 Fasc. A Nr. 14.

202 Temetési meghívó Vízkelethy Mihályné gróf Thurzó Mária 1662. március 20-án leendő végtisztességére. KOMÁROMY 1891, 515–517.

203 Az ügyletek feltárára várnak, részletek nélkül három példát említek: 1. Czobor Imre fassionálisa, Késmárk, 1664. június 12. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 35.: a Vízkelethy Mihálynétól örökölt árvai és lietavai porcióját Thököly Istvánnak adja zálogba ezer ezüst tallérért, *Keczer Ambrus naplója* 156–157.; 2. „Apáca Jakusith Judit asszony árvai s lietavai successiojárul való fassionálisa”, Nagyszombat, 1667. pünkösöd utolsó napja, MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 39.; 3. Illésházy György fassionálisa, Árva, 1667. október 3. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 31.: „az mint szegény bátyám gróf Illésházy Gábor uramtól itten Árva várában édesanyánk után ő kegyelmét illető porcióját megvettem vala, és azután in Anno 1652 bizonyos és elmúlhatatlan szükségemtől kénszerítettven az magam Árvában s Lietavában való porciómmal együtt gróf Thököly István uramnak bátyámnak elzálogosítottam vala, successu temporis néhai nénének Vízkelethy Asszonyom halálával is megnevezett Árvában s Lietavában az minemű portiocskáink jutottanak vala, azokat is mind én s mind bátyám uram megnevezett gróf uramnak posteritasának, maradékinak, s legatariusingnak adtuk, és inscribáltuk egyszer is, másszor is ... contentaltatván megnevezett gróf bátyám Thököly István uramtól, úgy, hogy ez felyül specificált porciókon harminc ezer tallér tanálatott, mely porciókat én őkegyelmétől, maradékítól, posteritasítól, s legatariusingtól soha ki ne válthassam”, továbbá *Keczer Ambrus naplója* 307–309.

5. 1670: A CSALÁDTÖRTÉNET TRAGIKUS ÉVE

Az 1670. év sorsdöntő változásokat hozott Thököly István családja életében. Legidősebb lánya, Katalin férjhez ment. Korábban már Wesselényi Pál is szemet vetett rá, heves érdeklődése végigfutott az erdélyi hírhálózaton,²⁰⁴ majd Esterházy Ferenc gróf (1641–1683) próbálkozott, akinek felesége, Illésházy Ilona, néhány hónappal korábban hunyt el és házasságuk utódok nélkül maradt.²⁰⁵ Esterházy 1669 novemberében kezdett el puhatolózni az esélyekről,²⁰⁶ közvetítésre Pongrácz György váci püspököt kérte fel, ám a kérőt elutasították, ahogy ezt Keczer Ambrus feljegyezte:

„érkezék... Pongrácz püspök uram szolgálja is... Gróf uram dispositioja szerint az kisaszszonnyal szemben lévén, istenesen és dicséretesen resolválta magát, hogy pápistához nem kíván menni...”²⁰⁷

Thököly István ténylegesen a lányára bízta a döntést, aki az atyafiakkal egyetértésben kosszarazta ki a katolikus vallású grófot.²⁰⁸ Esterházy

Ferenc mélyen megbántódva vette tudomásul, hogy Thököly „resolválja cathgorice magát, hogy semmi úttal evangelica religión kívül valóhoz senkihez leánya ő kegyelmének nem megyen...” és hogy a „szemteleniséget nem szoktam, orcám pirulását és gyalázatját sem nemzetségem, sem magam állapotja nem szenvedik, hogy oda menjek, ahol se magam, se hitem nem köll.”²⁰⁹

1670 nyarán azonban váratlan fordulat történt Thökölyék álláspontjában, amelynek háttere nem ismert, de valószínűsíthető, hogy a Wesselényi-mozgalom felszámolásának eseményei ijesztették meg Thököly Istvánt és a környezetét. Ilyen helyzetben egy kifogástalan királyhű vő jól jöhetett.²¹⁰ Katalin és Esterházy Ferenc 1670. augusztus 7-én jegyezték el egymást.²¹¹ Esterházy készségesen kötelezte magát arra, hogy felesége megtarthatja evangélikus vallását:

„Én Galántai gróf Esterházy Ferenc etc. felvévén minden atyámfiainak és Isten kegyelmes-

204 Bánffy Dénes Teleki Mihálynak, Gyalu, 1667. május 7. *Teleki Mihály levelezése* IV. 100.; Lónyai Anna Teleki Mihálynak, Aranyosmeggyes, 1667. augusztus 20. *Teleki Mihály levelezése* V. 171–172.

205 FAZEKAS 1992, 14. és 16.

206 *Keczer Ambrus naplója* 415. „Az mint tegnap estve érkezék vala Bohus uram Esterház Ferencz uram dolgában, kiadván gróf uram az végső választ és rescribálván Pongrácz püspöknek, ma reggel mene el.”

207 *Keczer Ambrus naplója* 419–420.

208 Thököly István Pongrácz Györgynek, Késmárk, 1669. december 27. MNL OL P 125 Nr. 6614 „sincere s candide informáltatván az édes gyermekemtől, mindeneknek előtte hagytam és kívántam az ő akaratját, az ki sok gondolkodási után is resolválta magát, atyafiai akaratát is respectálván, és egyébaránt is ugyancsak eltökélette magában, evangelica religión kívül valóhoz ne menjen”. Ugyanerről Thököly István Forgách Ádámnak, Késmárk, 1669. december 31. MNL OL P 125 Nr. 6615.

209 Esterházy Ferenc Illésházy Györgynek, Pápa, 1670. június 21. MNL OL P 125 Nr. 4367.

210 Béli Pál Teleki Mihálynak, Árapatak, 1670. május 5. *Teleki Mihály levelezése* V. 200. „Teökölyi uram állapotját is olvasom Kegyelmed írásából. Bizony rossz az, ha se itt, se ott nincsen ötlet alkalmatossága”, majd annak a bécsi döntésnek is elterjedt a híre, hogy az elszakadó vármegyék ellen hadakat indítanak Esterházy Pál vezetésével. Újhelyi Pál Teleki Mihálynak, Huszt, 1670. május 19. *Teleki Mihály levelezése* V. 244.

211 Thököly Kata reverzálisa, Árva, 1670. augusztus 7. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 63. „Istennek s az édes Uram Atyámnak ő Nagyságának akaratjából ez mai napon gyűrűt váltván gróf Esterházy Ferenc Urammal, s ő kegyelme által is assecuráltatván Atyám Uram ő Nagysága, hogy lakodalmunk után ez szerént szórol való assecuratiót adok ő Nagyságának Öcsém Uramnak és több Atyámfiainak. Gróf Theökeöly Katha”.

ségéből leendő mindkét ágon lévő maradékimnak terheket, vallom szabad akaratomból és ez levelem által assecurálok az tekintetes és nagyságos gróf Theököly István uramat, hogy mivel ő kegyelme szerelmes leányát, gróf Theököly Katha kisasszonyt jövendőbeli házastársul pro ceteris aliis omnibus nekem ígérte, és eljegyzenem engedte, hogy az mely evangelica augustana confessioban nevelkedett, abban holtáig szabadon megmaradni hagyom s engedem, semmi lött szín vagy praetextus alatt titkon vagy nyilván semminémő eszköz kigondolható s feltanálható mediumok által azon leendő házastársamat, azon evangelica vallásban nem impediálok, nem háborítom, sőt, másoknak is impediálni vagy háborítani nem engedem, sem valami hitről való kérdésekkel nem terhelem, sem confessioban lenni békével szenvedem, és annak szabad exercitiumját hagyom, valahol és valamikor ahhoz való alkalmatosság adattathatik, s midőn az jó Isten mi oly súlyos nyavalyával látogatná meg azon jövendőbeli házastársamat vagy az oly valláson lévő cselédjét, úgy hogy gyónásért ki nem mehetne, tehát váramban is hozzájok jönni vallásokon lévő prédikátornak szabad aditust engedek, s nem impediálok...²¹²

A gyűrűváltás után megkezdődött a lakodalom megszervezése, amelyhez Thököly István készpénz hiányában kölcsönt – másfél ezer aranyat, azaz 5400 forintot – kényszerült felvenni Ordódy Erzsébettől, illetve a házassági engedélyek beszerzése is szükségessé vált a harmadfokú rokonság miatt.²¹³ A pápai diszpenzáció csak

akkor hagyta volna jóvá a házasságot, ha Katalin katolikus vallásra tér, azonban az uralkodó október 25-iki keltezésű engedélyével a családok elhárítottak tekintették az akadályokat.²¹⁴ A menyegzőt feltehetőleg szűk családi körben 1670. november 15-én tartották Árva várában, a meghívókat ugyanis csak egy héttel korábban küldték el a meghívottaknak.²¹⁵ Három nappal később Thököly Katalinnak kiszolgáltatták a hozományát, aranyműveket, gyöngyöket és egyéb „asszonyemberi jókat”. Az erről fennmaradt hatoldalas jegyzék első 48 tétele tartalmazza az igen gazdag ékszeranyagot – sokra rá volt vésve az anya, Gyulaffy Mária neve és címere –, ezt követik a viseletek és a textíliák. Az inventárium egy szokatlan befejezéssel zárul, Katalin a neki járó ezüstművek hiánya miatt készpénzt kapott apjától:

„az édes szüleimtől nekem jutott jókon kívül az édes atyám uram őnagysága utóbbi testamentumának dispositiója szerint ez oly kiadásomhoz való szükségekre, ha mi héjával volnék, megszerezhessem, s mivel sok gonoszakarói miatt őnagysága ezüstművet is distrahálta, s kevés maradt, hogy azért az oly szükségünkről is provideálhassak, hatezer forintokat deputálva őnagysága, azon pénzből mint vásároltattam volna azokat, ide nem íratván, s attól maradt pénzt készpénzül vettem fel.”²¹⁶

A házaspár november 19-én hagyta el a várat – útközben Zsolnán találkoztak az éppen Árva felé igyekvő Esterházy Pállal –,²¹⁷ és a férj pápai

212 Esterházy Ferenc reverzálisa, Árva, 1670. augusztus 7. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 65. A reverzalist Pongrácz György püspök és Révay Sándor is megerősítették pecsétjükkel.

213 Thököly István kötelezvénye, Árva, 1670. augusztus 17. MNL OL E 148 NRA Fasc. 132 Nr. 3.

214 X. Kelemen pápa diszpenzációja, 1670. szeptember NRA Fasc. 1729 Nr. 63.; I. Lipót engedélye a házasságra, Bécs, 1670. október 25. P 108 Rep. 3 Fasc. C Nr. 31.

215 ZÁVODSZKY 1913, 624.

216 Thököly Kata hozománya, Árva vára, 1670. november 18. MNL OL E 148 NRA Fasc. 197. No. 26.

217 Esterházy Pál Szelepcsényi Györgynek, Zsolna, 1670. november 20. PL AS Classis X. Nr. 196. Missiles Fasc. 40. f.27. (MNL OL MF 2662.d.).

kastélyába utaztak, így szerencsésen kimaradtak abból a tragikus eseménysorozatból, amely a következő hetekben a Thököly családdal történt.

Alig távoztak legidősebb lányáék, az egyre erőtlenebb és betegebb Thököly István megírta a végrendeletét. Fia, Imre, elérte a törvényes kort – azaz betöltötte 12. életévét, „így sem személyén, sem az én reá szállandó javaimon s jószágocskáimon mások nem kapkodhatnak”.²¹⁸ A végrendelet legfontosabb kérdése az volt, hogy a gróf mit szándékozik tenni a „két országban lévő” birtokokkal. Ebben nem tért el a hagyományoktól, ingó és ingatlan vagyonának a „derekát” Imrére hagyta, hivatkozva elhunyt felesége, Gyulaffy Mária végakarataira is. Ez elsősorban a Magyar Királyságbeli Késmárk és Likava várára és uradalmára értendő, ám ha Imre és utódai meghalának, úgy a leányát illessék a jószágok. Ez utóbbi esetben azonban Likavát ne darabolják fel, hanem közbirtokként kezeljék és a jövedelmeiből is egyenlően részesedjenek. A három lányára – hogy ők se maradjanak jószágok nélkül – az Illésházyaktól zálogba vett árvai-lietavai birtokrészt és jövedelmét testálta, de Imre ezt készpénzzel kiválthatja tőlük. A saját, Thurzó-féle anyai porcióját és jövedelmét a négy gyermek között egyformán osztotta szét.

Thököly István a Gyulaffy-féle erdélyi birtokokról nem rendelkezhetett, de azt tanácsolta, hogy a lányoké legyen Szilágycseh, Boroskrakkó és Küküllővár, a fiáé pedig Hunyad, amelyre vonatkozóan csak remélni tudta, hogy „megkeresésében és megtartásában az édes

Fiamnak jobb módja” lesz.²¹⁹ A többi porció és a huszti sóakna elzálogosításából származó 29 000 forint járt volna az utódoknak, de a több mint 200 000 forintra rúgó adósság felémésztette ezt az összeget. A legértékesebb vagyontárgyakat ugyancsak Imrének szánta az apa, nevesítve egy nyakbavetőt, a jegygyűrűjét, egy medált és egy Mátyás király címerével kivarrott paplant. A két kisebbik lánynak, Katalinhoz hasonlóan, 6000 forintot hagyott, hogy a hiányzó ezüstműveket pótolja.²²⁰ Mária egyébként apja halála után, december 11-én fel is vett az ő részéből 500 forintot, 69 aranyat és 65 körmöci tallért, amelyről Thököly Imrének állított ki nyugtát.²²¹

Thököly István arra kérte gyermekeit, hogy maradjanak meg evangélikusoknak, támogassák az egyházat, az iskolákat és a szegényeket. Szép szavakkal emlékezett meg Keczer Ambrusról és elvárta fiától, hogy megtartsa tanácsadóként szeretett familiárisát:

„Minden ez világi életben s javaimban kimondhatatlan szeretetet, s hívséges szorgalmatosságát, majd hallatlanul experiálván az én édes Atyám helyett való jámbor, és én velem negyven esztendőttől fogvást nevelkedett s engem szolgált jámborul szolgálomban az édes Keczer Ambrus uramban, melyet ennyi idejűkre az édes gyermekim is experiálhattanak, azért atyai szeretettel kérem s Istenre obtestálom őket, míg Isten szerencséjekre éltetne, mindeneknek felette édes atyjuk helyett becüljék s szeressék, és mind addig az édes fiam

218 Thököly István végrendelete, Árva, 1670. november 19. *Erdélyi testamentumok* IV. 78–84. (a kiadott végrendelet fejlécében több téves megállapítás is van). Thököly végrendelezéséről BUBRYÁK 2019, 31.

219 Thököly István végrendelete, Árva, 1670. november 19. *Erdélyi testamentumok* IV. 81.

220 Thököly István végrendelete, Árva, 1670. november 19. *Erdélyi testamentumok* IV. 80–82.

221 Thököly Mária elismervénye, Árva, 1670. december 11. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 66. Később panaszkolta is, hogy nem jutott a teljes összeghez, Thököly Mária Esterházy Pálnak, Árva, 1670. december 14. MNL OL P 125 Nr. 5513.: mindentől elzárták őket, „sír, rí reánk az szegény szolga rend”, ő is más szoknyájában van, „szegény édes Uram Atyám pénze ezer forintig komornyikja kezénél, felül meg irt szökösekre sem akarják kezénél hagyni, ha már másképpen nem is hagyják nálam, az dispositio szerint való hatezer forintban, lám néném asszony éppen felvette, s én eddig ezer forintig sem”.

sehol semmi javaiban, és még maga személye körül való dispositiojából is ki ne vegye magát, s annak tanácsán s akaróján járjon...²²²

Lányait, Máriát és Évát, Rhédey Ferencné Bethlen Druzsínára szerette volna bízni, de az ő 1670 januárjában bekövetkező halála miatt más megoldást kellett kitalálni, végül szokatlan módon nem rokonokat, hanem Keczer Ambrust és a nővérét, Keczer Klárát jelölte ki gondviselőül.²²³

Miközben Thököly a végrendeletét írta, a várait elfoglalni készülő katonaság már közeledett Árva felé. A Wesselényi-mozgalom felszámolása 1670 őszén új lendületet vett, amelynek következményei elől Thököly István és gyermekei sem tudtak kitérni. A baljós események sora Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc fogságba vetésével 1670 áprilisában indult, majd Nádasdy Ferenc országbíró szeptemberi letartóztatásával folytatódott és az ősz folyamán a felső-magyarországi vármegyéket is elérte. S ugyan a mai napig nem tisztázott Thököly István szerepe a szervezkedésben, az kétségtelen, hogy Erdély és a nyugat-magyarországi elégedetlenkedők között többször közvetített.²²⁴ A Thököly elleni eljárás jól ismert:²²⁵ I. Lipót 1670. november 1-jén keltezett utasítása szerint Thökölynek német *praesidiumot* kellett befogadnia Árva várába. A parancsot novem-

ber 21-én vette kézhez, és azonnal követeket küldött a bécsi udvarba tudakozódni. Szelepcsényi György esztergomi érseknek is írt, az eljárást „hozzám való suspicionak méltán magyarázhatván, és holtig való gyalázatomnak tartván”; mind neki, mind az összeesküvők ellen küldött magyar katonaságot irányító bánnyavidéki főkapitánynak, Esterházy Pálnak kétségbeesetten bizonygatta királyhűségét.²²⁶

Esterházy közben Gottfried von Heister tábornokkal Árva vára alá ért, de rendkívül kellemetlenül érezte magát, hogy öccse apósa ellen kell fellépnie, ráadásul elkerülhetetlennek látta az erószak alkalmazását.²²⁷ Hiába igyekeztek rábírni a grófot a vár átadására, ő a nemesi szabadsága megsértését látta a szándékban és elővigyázatosságból Likavára küldte Imrét. December 2-án, miközben az ellenség ostromra készen várakozott, Thököly István magához kérte Esterházy Pált, aki orvost és támogatást ígért neki. Sokat nem tudtak beszélgetni, mert Thököly haldoklott („agonizált”, Esterházy megfogalmazásában), majd egy nappal később, este tíz óra körül elhunyt.²²⁸ A közöttük elhangzott szavakat – amelyek a későbbiekben Thököly Évával való házasságában is nagy jelentőséget nyernek – Esterházy Pál megírta az öccsének: „szegény Úr nékem... adta azon halálos ágyában gyermeket, kezemet is adtam, hogy pártjukat fogom”.²²⁹

222 Thököly István végrendelete, Árva, 1670. november 19. *Erdélyi testamentumok* IV. 79.

223 Thököly István végrendelete, Árva, 1670. november 19. *Erdélyi testamentumok* IV. 83.

224 BENCZÉDI 1974, 604–605.

225 PAULER 1876, 184.; ANGYAL 1888, 117–118.; ESZTERHÁZY 1901, 137–138.; VISKOLCZ 2017, 80–83.

226 Thököly István Szelepcsényi Györgynek, Árva, 1670. november 21. PL AS Classis X. Nr. 196. Missiles Fasc. 40. f.44–45. (MNL OL MF 2662.d.); Thököly István Esterházy Pálnak, Árva, 1670. november 21. VISKOLCZ 2017, 84.

227 Esterházy Pál Pongrácz Györgynek, 1670. november 27. „Mivel Thököly István uram már úgy resolválva magát, hogy ő felsége praesidiumját Árva várában be nem veszi, úgy látom, hogy hostiliter kölletik aggrediálnunk.” Idézi ZÁVODSZKY 1913, 623.; IVÁNYI 1991, 24.; Esterházy Pál Szelepcsényi Györgynek, Nagyfalva, 1670. november 28. PL AS Classis X. Nr. 196. Missiles Fasc. 40. f.113. (MNL OL MF 2662.d.): „mind azonáltal láttam Hayszter Uram instructiójában, hogy én is assistallyák őkegyelmének, melyből vettem eszemben, hogy énnekem is jelen köll lennem. Nagyságodat annak okaért kérem nagy köteleességgel, hogy ne neheztelje őfölségének proponálni ezen dolgot, hogy ha kívántatik-é jelenlétem vagy sem?” A levélből idéz KUBINYI 1890, 133–134.

228 Esterházy Pál Esterházy Ferencnek, 1670. december 3. MNL OL P 125 Nr. 6982 f.2. (fogalmazvány) és Esterházy Pál Thököly Istvánnak, Knéza partján, 1670. december 3. MNL OL P 125 Nr. 6982 f.4. (fogalmazvány).

229 Esterházy Pál Esterházy Ferencnek, 1670. december 3. MNL OL P 125 Nr. 6982 f.2. (fogalmazvány).

édesanyjuk mellé. A szolgaszemélyzet közben folyamatosan fogyatkozott, a 38-ból már csak 16-an maradtak a várban.²³⁴ Kérdéses volt, hogy Keczeréken kívül egyáltalán kitart-e valaki a nővérek mellett. Év végén a hűséges Abaffy Sándor révén Szelepcsényi György érsektől próbáltak segítséget kérni.²³⁵ A 15 éves Thököly Mária, látva értékeik elrablását és embereik elpártolását, december folyamán kilenc levelet írt Esterházy Pálnak. Legfőbb kívánsága arra irányult, hogy „Késmárkon preszidiom nélkül lakhassunk, az édes Atyánk testét, ha már magunk szajájátábul nem lehet is, más jóakarónk szegedelme és kölcsönzése által temessék el”.²³⁶

Nem tudhatták, hogy addigra a háttérben már sok minden eldőlt, egyrészt a család vagyónáról, másrészt a sorsukról. A javakat a há-

rom fő rezidenciában gyorsan és szakszerűen felmérték. Árvában és Késmárkon december 13-án, Likaván december 24-én végezték el az inventálást a kirendelt vármegyei tisztviselők.²³⁷ Köztük is akadtak pártfogók, így Medveczky Mihály, Árva vármegye szolgabírája és az előbb említett Abaffy Sándor, Árva vármegye esküdtje a két lány ingóságait Árvában külön elzárták és bepecsételték, illetve ugyanígy jártak el Katalin ott maradt háromezer forintjával.²³⁸ Ám ők sem tudták megakadályozni, hogy ezeket összeírják²³⁹ és a legértékesebb ingóságokat Bécsbe szállítsák.²⁴⁰

Thököly István meghalt, Thököly Katalin férjével Pápára költözött, Thököly Imre Erdélybe távozott. A kérdés az volt, hogy mi történiék Thököly Máriával és Évával.

234 Berg Tóbiás Esterházy Pálnak, Árva, 1670. december 15. MNL OL P 125 Nr. 1414.

235 Thököly Mária és Éva Szelepcsényi Györgynek Árva 1670. december 31. PL AS Classis X. Nr. 196. Missiles Fasc. 40. f.274. (MNL OL MF 2662.d.)

236 Thököly Mária Esterházy Pálnak, Árva, 1670. december 26. MNL OL P 125 Nr. 5516.; Thököly Mária további levelei Esterházy Pálnak, MNL OL P 125 Nr. 5508–5516.

237 A vagyonról és a lefoglalásról VISKOLCZ 2018, 380–385.; A késmárki javak összeírása („Regestum Super variorum bonorum seu rerum mobilium in Arce Kesmark”), 1671. január 29. MNL OL E 156 a Fasc. 78 Nr. 49/b; az árvai javak inventáriuma („Inventarium Rerum Mobilium Illustrissimi Comitis Stephani Theökeöly, in Arce Arva habitatum”), 1670. december 13. MNL OL E 156 a Fasc. 101 Nr. 62, másik példány MNL OL G VIII/2. Nr. 28.; a likavai javak inventáriuma („Specificatio rerum mobilium Comitiss Stephani Teökely in Arce Lekava repertatum”), 1670. december 24. MNL OL G szekció VIII/2. Nr. 30.; a lefoglalt javak értékéről PETNEKI 1983, 205–207.

238 Thököly Katalin pénze: Árva vára 1670. december 10. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 62.; Thököly Mária és Éva ingóságai elzárása, Árva, 1670. december 11. uo. Nr. 63.

239 Thököly Mária és Éva arany- és ezüstműveinek összeírása Árva várában („Consignatio rerum mobilium aurearum et argentearum domicellarum Mariae et Evae Thököly in arce Arva habitatum”), 1670. december 21. ÖStA, HKA Hoffinanz Österreich R.N. 422, Karton 1101. f.133–134., másik példány: MNL OL E 148 NRA Fasc. 284 Nr. 31.

240 VISKOLCZ 2018, 383.

III. Gyámságban 1671–1682

1. AZ ESTERHÁZY CSALÁD²⁴¹

Thököly Éva sorsának folytatása előtt, ha röviden is, de ki kell térni az Esterházy családra, ezen belül is Esterházy Pál és Orsolya házasságának hátterére, valamint a későbbi események és döntések megértéséhez a vagyoni helyzetükre. A Thököly családba beházasodó Esterházy Ferenc és a Thököly István halálos ágyánál ott tartózkodó Esterházy Pál ugyanis egy olyan nemesi család leszármazottai voltak, amelynek a felemelkedése csak a 17. században kezdődött.²⁴² Az apa, Esterházy Miklós (1583–1645), szerencsés csillagzat alatt született.²⁴³ A Pozsony vármegyei középnemesi családjából származó fiatalember katonai szolgálattal igyekezett előrébb jutni. Mágóchy Ferenc felső-magyarországi főkapitány kassai udvarába került, ahol megismerkedett Mágóchy feleségével, Dersffy Orsolyával, majd a főúr halála után, 1612-ben feleségül vette a vagyonos özvegyet. A jó házassággal párhuzamosan a karrierje is elindult: 1613-ban bárói, 1626-ban grófi címet nyert. Az udvari főméltóságok közül 1618-ban a királyi főudvarmesterséget szerezte meg, az országos főméltóságok közül 1622-ben előbb országbíró lett, majd 1625-ben nádorrá választották. A gyors emelkedés betetőzéséként 1628-ban az

aranygyapjas rend lovagjává emelte IV. Fülöp spanyol király.²⁴⁴ Dersffy Orsolya 1618-ban bekövetkezett halálát követően 1624-ben újra megnősült, ekkor a fiatal, kétgyermekes, gazdag özvegyasszonyt, Nyáry Krisztinát vette el. Első feleségétől egy fia, Esterházy István maradt életben, a második házasságból viszont több gyermek is megélte a felnőttkort: László (1626–1652), Júlia Anna (1630–1669), Pál (1635–1713), Mária (1638–1684) és Ferenc (1641–1683).²⁴⁵

Az Esterházyak átgondolt családi stratégiával a megszerzett vagyon megtartására törekedtek, ennek érdekében a családon belüli házasságoktól sem riadtak vissza. Így Esterházy Miklós és Nyáry Krisztina az első frigyből származó gyermekeiket, Esterházy Istvánt és Thurzó Erzsébetet adták össze.²⁴⁶ A párnak 1641-ben született Orsolya nevű lánya, aki a jelentékeny Dersffy–Thurzó–Esterházy-vagyon várományosa volt. Hogy a birtokokban és ingóságokban megtestesülő javak ne kerüljenek idegen kézbe, a családi tanács Orsolyát Esterházy Miklós és Nyáry Krisztina Pál nevű fiával házassította össze 1652-ben.²⁴⁷

241 Ez a fejezet részben a 2019-ben Esterházy Pál és Orsolya házasságáról megjelent tanulmányomon alapul, VISKOLCZ 2019b.

242 PÉTER 2005; BERÉNYI 2014, 139–264.

243 PÉTER 1995; HILLER 1992; DUCHOŇOVÁ 2013.

244 Esterházy Miklós családjához, címeihez, rangjaihoz PÁLFFY 2009b, 866–876.; aranygyapjas kitüntetéshez MARTI 2018.

245 Nyáry Krisztinához IPOLYI 1887.

246 ERDÉLYI 2019b, 116–118.

247 FEJES 1996, 145–157.

Thököly Éva életének főszereplője, Esterházy Pál, 1635-ben jött világra.²⁴⁸ Érzékeny, kíváncsi, a világot a maga színességében és sokféleségében látó, állandóan jövő-menő, tevékeny és erős akaratú emberré vált, akire nagy hatással volt a jezsuita neveltetés, a néhány hónapos grazi és a hosszabb nagyszombati tanulmányok. Visszaemlékezései boldog gyermekkor benyomását keltik, tele kalandokkal, kirándulásokkal és vigasságokkal.²⁴⁹ Tehetségét látványosan kamatoztatta a család gazdasági ügyeinek a rendbehozatalában, a birtokok gyarapításában és fejlesztésében, az uradalmak mindennapjainak a megszervezésében. Már apja, Esterházy Miklós is ügyelt a jószágok gondos kezelésére, de Pál messze túlszárnyalta őt. Mindenhová megtalálta a megfelelő embereket, akik megértették azokat az elvárásokat, hogy a bevételek növelésének az egyik feltétele a pontos és részletes adminisztráció. Ma is megvannak Esterházy Pál saját kezű táblázatai, kimutatásai, kamatszámolásai, bevétel-kiadás naplói, így az ő korától nyílik teljes rálátás az egyes birtokok és uradalmak gazdálkodására.

László bátyja korai halálával – aki 1652. augusztus 26-án 26 évesen esett el Vezekénynél a törökök elleni rajtaütés során – Esterházy Pál vette át a családfőiséget, s ugyan a papi hivatás sem állt távol tőle, de erről le kellett mondania a család érdekében.²⁵⁰ Ugyanebben az évben került sor a titkos esküvőre unokahúgával, Esterházy Orsolyával, amit csak 1655 elején hoztak nyilvánosságra, amikor a kislány elérte a megfelelő életkort. A kikényszerített házasság ellenére a házaspár egymás iránti szeretete és

3. kép. Johann Jakob Hoffmann: Esterházy Pál nádor (1681)

megbecsülése a kortársak számára is nyilvánvaló volt, a közösen töltött harminc év alatt 18 utód született, akik közül nyolc még csecsemő- vagy kisgyermekkorban meghalt.²⁵¹ Esterházy Pál politikai pályafutása is ígéretesen alakult: 1655-ben magyar királyi tanácsos, 1661-ben királyi főudvarmester, 1679-ben valóságos titkos tanácsos lett, amit 1681. június 13-án nádorrá választása követett.²⁵²

248 Esterházy Pál legátfogóbb életrajza: BUBICS–MERÉNYI 1895. R. Várkonyi Ágnes utalt arra tanulmányában, hogy Esterházy Pálnak nincsen korszerű életrajza, R. VÁRKONYI 2015, 11. A legjobb mű Esterházy Párról Iványi Emmáé, akinek a levéltári ismeretei lenyűgözőek voltak és könyve kiemelkedő jelentőségű, IVÁNYI 1991. Említésre érdemes még FAZEKAS 1993. és Esterházy Pál halálának 300. évfordulójára rendezett konferencia kötete, illetve ebben J. Újváry Zsuzsanna tanulmánya: J. ÚJVÁRY 2015.

249 Esterházy Pál visszaemlékezése ifjúkorára.

250 MARTÍ 2013.

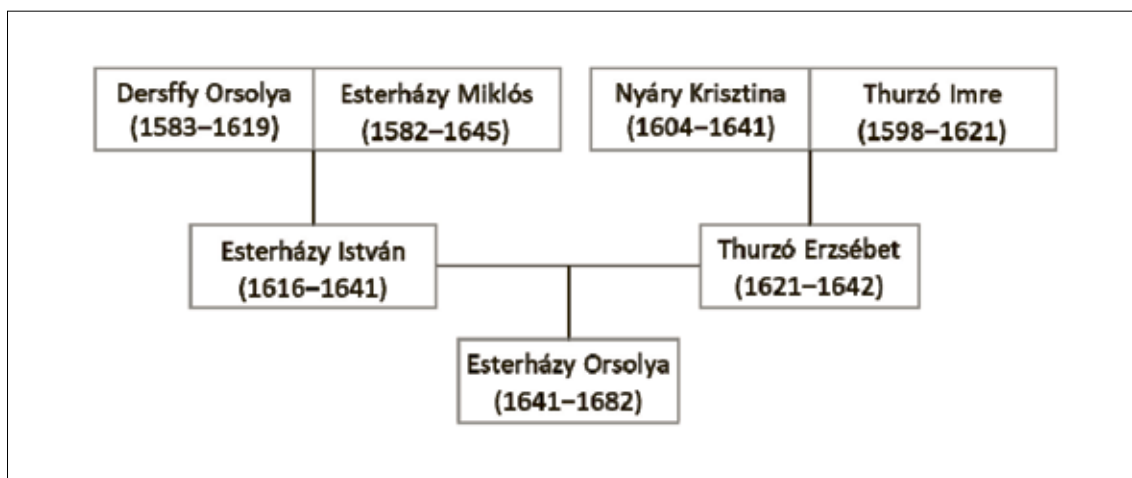
251 VISKOLCZ 2019b, 37–41.

252 IVÁNYI 1991, 408–409.

A király katonaként és hadvezérként is számított rá, 1668-ban kinevezte a dunán-inneni kerületi és bányavidéki országrész főkapitányává, majd 1670-ben az északnyugati határ főkapitányává. Esterházy Pál három évtizeden át küzdött a törökök ellen, emellett tevékeny részese volt a Wesselényi-mozgalom felszámolásának, ez utóbbi hadjárat során 1672-ben egészen Erdély határáig eljutott a csapataival.²⁵³

ESTERHÁZY ORSOLYA VAGYONA

Az első feleség, Esterházy Orsolya vagyona bonyolult öröklések révén tevődött össze, elsősorban női ágon, a két nagymama, Dersffy Orsolya és Nyáry Krisztina, valamint az anya, Thurzó Erzsébet és az apa, Esterházy István révén. Szülei korai halála után a vagyonát a gyámjai, Esterházy László, majd Esterházy Pál kezelték.

4. ábra. Esterházy Orsolya felmenői

A legjelentősebb vagyónrészt Dersffy Orsolya hagyatéka képezte. A lánzséri-lakompaki uradalom 22 települését és két várát Esterházy Miklós még 1618-ban vette zálogba feleségétől 50 000 forintért, majd 1624-ben birtokba is iktatták. Amikor Esterházy István összeházasodott Thurzó Erzsébettel 1638-ban, Esterházy Miklós visszaszármaztatta a *dominiumot* a fiának.²⁵⁴

A többi Dersffy Orsolyával szerzett birtokvagyon tulajdonképpen elveszett, ahogy Esterházy Miklós ki is nyilvánította a végrendeletében: feleségének

„sok szép javai voltak, de ami hazánknak Bethlehem Gábor idején való nagy változási, uram hívsége és hitem mellett maradván s nem akarván törvénytelen fejedelmet édes eleink bő vérével szerzett szabadságok ellen urallanom, tudja az egész ország, hogy mindazok tőlem elvesztek vala úgy annyira, hogy semmi, az egy puszta Lánzsér várnál az én kezemben nem maradt volt; ingó javaimat is pedig, kit felprédáltak, s kit életem s becületem megtartásáért el kellett költenem”.²⁵⁵

253 IVÁNYI 1991, 93–100.

254 DOMINKOVITS 2008, 145–146.; J. ÚJVÁRY 2015, 76–77. Esterházy Miklós és István kapcsolatához ERDÉLYI 2019d, 665–667.

255 BUBICS–MERÉNYI 1895, 267.

Esterházy természetesen túlzásba esett, hiszen nem csupán Lánzsér maradt a kezében, hanem Munkácsért cserében megkapta Fraknót örökjogon és Kismartont zálogbirtokként. Mivel Fraknó esetében Dersffy Orsolya is részes volt a tulajdonszerzésben, emiatt 200 000 forint illette Esterházy Istvánt és rajta keresztül Orsolyát. A gyámság ideje alatt a birtokok jövedelmei (kb. 200 000 forint) és a felgyűlt kamathátralék (kb. 190 000 forint) igen jelentős összeget tettek ki.²⁵⁶

Az anya, Thurzó Erzsébet révén is komoly vagyonrészrel számolhatott Esterházy Orsolya. A tőle felvett kölcsönök és a tárházban lévő készpénz összesítése alapján több mint 50 000 forint járt volna neki, ráadásul a lánzséri tárház értékes ingóságai – ékszerek, aranyművek, ruhák, kárpitok és lószerszámok – szintén az ő tulajdonát képezték.²⁵⁷ A család számításai szerint összességében majdnem 650 000 forint illette volna meg Orsolyát egy idegennel való házasságkötése esetén, ami elképzelhetetlenül nagy és előteremthetetlen összeg volt, s a lány férjhez menetele anyagilag romba döntötte volna az Esterházyakat.²⁵⁸

A házasság éveinek múlásával és Esterházy Pál társadalmi pozíciójának, rangjának növekedésével Orsolya „érdemei” a közös vagyonban egyre fogytak. A Pál által az 1680–1690-es években a birtokszerzésekről készített táblázatok csakis az ő vagyongyarapító képességét és tehetségét domborították ki. Az 1688-ban a kezén lévő várak és tartozékaik becseréltéke 2 780 000 forintot tett ki, ebből első felesége vagyona, Lánzsér és Lakompak már csak

350 000, illetve 50 000 forintot ért.²⁵⁹ Kismartont és Fraknót ekkor már ősi szerzeménynek tekintette, Dersffy Orsolya és Thurzó Erzsébet hozományainak a fénye pedig teljesen elhalványult.

Esterházy Pál az 1695-ben írt végrendeletében tette rá a koronát a saját életművére, amikor így sorolta fel a szerzeményeit:

„mindenekelőtt tudni kell, melyek az atyámtól öröklött javaim, melyek az anyai jusson szerettek vagy női hozományból eredettek, és melyek az általam személyesen szerettek! Ezeket következőleg osztályozom: Istenben boldogult atyámtól nem bírok egyebet, mint Fraknó és Kismarton várakat és uradalmakat; szintén Istenben boldogult anyámtól teljességgel semmit nem bírok, minthogy az ő birtokai nővéreim közt felosztattak. Istenben boldogult feleségemtől pedig bírom Lánzsér és Lakompak várakat és uradalmakat, nemkülönben nyolcas telkeket Alsólendván, és Nemptiben: önmagam pedig szereztem a következőket: Léka, Klastrom, Köröszúr, Kapuvár, Köpcsény, Csobánc, Hegyesd, Hartnstein, Feketevár vagy Schwarzenbach, Végles, Szádvár, Léva, Kőszeg, Keszthely, Alsólendva, Nemthi, Tátika, Rezi, Dombó, Sásd, Döbrököz és Tábor várakat és uradalmakat, továbbá Strigó hegyen fekvő kúriát és szőlőkerteket, ezeken kívül Zsolna mezővárost, kúriával és Sztrecsen várhoz tartozó öt faluval. Hasonlóképpen Szarvkő várat és uradalmat, örök időkre.”²⁶⁰

256 FEJES 1996, 153.; J. ÚJVÁRY 2015, 73–75.

257 A témáról bővebben KISS 2019.

258 FEJES 1996, 153.; J. ÚJVÁRY 2015, 76.

259 FÜLÖP 1995, 129.

260 Herceg Esterházy Pál nádornak 1695. március 2-án és 1696. december 8-án kelt hitbizományt alapító levele magyar fordításban (nyomtatvány) MNL OL P 113 IV. B. 19. Nr. 7. f.2.

2. THÖKÖLY MÁRIA ÉS ÉVA AZ ESTERHÁZY-UDVARBAN

Az Árva várában fogva tartott két fiatal lány, Thököly Mária és Éva sorsáról intézkedni kellett, nem maradhattak felügyelet nélkül. Kézenfekvő lett volna, ha Katalin nővérük családjához kerülnek. Zichy István, a Magyar Kamara elnöke is ezt a megoldást támogatta és egyben azt várta el, hogy a gyermekeket katolikus hitben neveljék.²⁶¹ Hasonlóan gondolkodott Pálffy Tamás magyar kancellár is, aki azt írta Esterházy Pálnak, hogy „az árvai árvák tutelaja végett ... kegyelmed öccse gróf Eszterházy Ferenc uram, mint oda való sógor, gondolom meg is nyeri, minthogy senki sincsen, ki competáljon az iránt ökegyelemével”.²⁶² Szelepcsényi Györgynek azonban már Esterházy Pál is eszébe jutott gyámként: „a kisasszonykák nekem igen tetszenek, lennének vagy kegyelmed vagy penig Ferenc Úr keze alatt, az úrfiat venné kegyelmed maga mellé, és csinálna jó embert belőle” (ekkor még nem tudta, hogy Thököly Imre Erdélybe szökött).²⁶³ Maga Esterházy Pál is azt hallotta, hogy az uralkodó őt kívánna gyámnak, amiről úgy vélekedett, hogy „ennekem bizony elég galibás, de mit tegyek”.²⁶⁴

A gyámság intézményét Verbőczy István törvénykönyve igen részletesen tárgyalja. Háromféle gyámságot különböztet meg, törvényest, végrendeletit és rendeltet. A serdületlen nemesi árvákat gyámság alá kell helyezni. Ennek megtörténtekor a megyei tisztviselők bevonásával felméri a vagyont, amelyről hivatalos iratok készülnek. A gyámság megszűnésével a gyámnak a vagyonnal el kell számolnia.

A gyámság a fiú árvák esetében a nagykorúságig, a lányok esetében a férjhezmenetelig tartott. Hivatalos ügyekben a gyám képviselte az árvát, ő járt el a hivataloknál. A gyám kötelessége, hogy gondoskodjon az árva ellátásáról, ő kezeli a vagyont, irányítja a birtokait, vezeti az elszámolást a befolyt jövedelmekről és a kiadásokról. A gyámnak szabadkeze volt a gyámság alatti időszakban a gondozott gyermek birtokaira hitelt felvenni, zálogba adni, készpénzt és tárházi javait használni.²⁶⁵ A gyakorlatban az is előfordult, hogy a gyám az árva jövedelmeit a maga javára fordította.²⁶⁶

Thököly Mária 1670-ben törvényes, de nem teljes korú volt, hiszen elmúlt 12 éves, de még nem töltötte be a 16-ot, Éva pedig sem törvényes, sem teljes korú nem volt még. Végrendeleti gyámrendelés esetén többféle megoldás is szóba jöhetett, a szülő tekintélyes nagyurakat vagy atyafiakat jelölhetett ki, vagy rokoni tanács felállítását kérhette. Thököly István alacsonyabb rangú familiárisát és bizalmasát, Keczer Ambrust nevezte meg gyámként a végrendeletében. Ostrom közbeni halála azonban szokatlan jogi helyzetet teremtett: a felségárulási per még nem indult ellene, bűnösségét még nem bizonyították. Végakarát azonban a hatóságok nem vették figyelembe, a gyámot a király jelölhette ki.²⁶⁷ A két Esterházy fivér közül a szorosabb rokoni viszony miatt Ferenc gyámszülői szerepe lett volna indokolt, de 1671. január elején Esterházy Pál világgossá tette öccsének és sógornőjének, hogy mivel Thököly

261 Zichy István Esterházy Pálnak, Pozsony 1670. december 12. MNL OL P 125 Nr. 4271. „az két kisasszonyt Esterhasy Ferencné asszonyom tudom örömet is veszi, az úrfiat is, ha lehet, hozza föl kegyelmed magával, educaltassék ritu Romano”; ugyanerről Zichy István Esterházy Pálnak, Pozsony 1670. december 21. MNL OL P 125 Nr. 4272.

262 Pálffy Tamás Esterházy Pálnak, Bécs, 1670. december 21. MNL OL P 125 Nr. 3502.

263 Szelepcsényi György Esterházy Pálnak, Bécs, 1670. december 21. MNL OL P 125 Nr. 3951.

264 Esterházy Pál Ghillány Györgynek, Likava, 1670. december 16. P 125 Nr. 7634 (fogalmazvány).

265 *Tripartitum* I. 112–132. §; DEGRÉ 1955, 11–25.

266 HORN 1996, 56–59.

267 IVÁNYI 1991, 86–87.

Istvánnak szavát adta, ezért maga vállalja a kisasszonyokról való gondoskodást. Esterházy Ferencék elfogadták a döntését:

„jelenti kegyelmed, hogy halála előtt szegény Apám Urammal szemben lévén, kegyelmednek jó akaratja gondviselése alá ajánlotta szerelmes gyermekit, melyet az atyámfiával vigasztalásunkkal értettünk, által látván magunk is, hogy másnak senkinek alkalmasabban nem ajánlhatta. Kire nézve kegyelmedet bizodalmasan kérjük az szegény árvákat protectiója s gondviselése alá vévén, minden jó akarattal hozzájuk lenni ne nehezteljen..., ha kegyelmed kívánja, hogy az magam tutelája alá nem kívánom ő kegyelmeket, bizonyos emberem által értésére adom Nagyságodnak, tudom mind kegyelmed, mind mások is helyén tudják”.²⁶⁸

A gyámi kinevezés elhúzódása miatt átmenetileg Esterházy Ferencre hárult a gyámság, az ezt rögzítő irat 1671. július 3-án keletkezett Bécsben. Eszerint az addig a kirendelt kamarai tisztviselők felügyelete alatt lévő két Thököly nővért rábízták azzal a megkötéssel, hogy katolikus nevelésben kell részesíteni őket.²⁶⁹ Közben Thököly István temetéséről is intézkedni kellett, valamint a per is megindult a Thököly utódok ellen. Az uralkodó Thököly Mária kitarító kérései ellenére sem engedélyezte Thököly István késmárki temetését.²⁷⁰ Esterházy Ferenc azt írta bátyjának 1671 januárjában, hogy „ő Felségétül ily resolutionom jött, szegény

4. kép. Ismeretlen festő: Esterházy Ferenc gróf (1680)

Úr testét másutt nem engedik eltemetni, hanem Árvában.”²⁷¹

Thököly Imre részére 1671. március 13-án állítottak ki Bécsben útlevelet, hogy édesapja végtisztességére kiutazhasson Erdélyből.²⁷² A fennmaradt dokumentumokból nem derült ki, hogy végül mikor és milyen formában

268 Esterházy Ferenc Esterházy Pálnak, Pápa, 1671. január 3. MNL OL P 125 Nr. 818.

269 I. Lipót parancsa, Bécs, 1671. július 3. MNL OL G VIII/2. f.227. (másolat); ÖSTA Hoffinanz Ungarn Konv. R.Nr. 233. 1671. július 220–232. VII.16. Köszönöm az adatot Fazekas Istvánnak.

270 Ghillány János Esterházy Pálnak, Árva vára, 1671. január 5. MNL OL P 125 Nr. 2193. „Az Nagyságod parancsolata szerint fölrkezvén Árva várában – gróf Theökeöly Mária kisasszonynak voltaképpen megmondottam az Nagyságod üzenetit, s magam is eléggé svadealtam önnagyságának, hagyjon békét az sok keménkedésnek, s annualjon Nagyságod atyafiúságos kívánságának, kivel mind magának s mind több egytestvér atyafiának sok jót tehet, ...és az mint egyszer megeskött, most is annak annual, hogy édesapja testét el nem hagyja, valamíg el nem temettetnék”.

271 Esterházy Ferenc Esterházy Pálnak, Bécs, 1671. február 3. MNL OL P 125 Nr. 819.

272 Thököly Imre útleveléről SZÁDECZKY 1908, 316.

került sor a gyászszerartásra, de állítólag még 1671 júliusában is temetetlen volt a holttest.²⁷³

A kora újkori magyar törvények értelmében a szülők vagyona mellett a perek is az örökösökre maradtak. I. Lipót 1671. február 26-án Rottal Jánost bízta meg egy különleges bizottság, az úgynevezett *Judicium Delegatum* felállításával, amelynek a feladata az uralkodó és az államrend elleni összeesküvés és lázadás kivizsgálása volt. Az érintetteket perbe fogták, egyesével vizsgálták ki a tetteiket és végül ítéletet hoztak az ügyükben. Hat időközben elhunyt személy, Wesselényi Ferenc, Csáky Ferenc, Bori Mihály, Vitnyédi István, Dobai András és Thököly István leszármazottait is beidézték: „örökösök, maradékaik és utódaik gyűljenek össze az előbb kinyilatkoztatott módon a perre azok halála és vagyona rájuk szállása következtében, mivel halálukkal a vagyonuk azokra szállt, hogy az ő részükről is megfelelő ítéletet és igazságot tudjanak és lehessen szolgáltatni”.²⁷⁴ A Thököly lányokat 1671. április 20-ra rendelték Pozsonyba a Zöld házba.

„Mit parancsoljon minékünk az mi kegyelmes urunk s koronás királyunk és császáruk, az őfelsége fiscusa instantiájára, megérti kegyelmetek azon őfelsége kegyelmes parancsolatjának igaz párjából, melyet in incluso az levelünkben megküldtünk kegyelmednek. Akarván azért azarántis az őfelsége parancsolatjához alkalmaztatnunk magunkat, kötelességünk szerint azon parancsolatban foglaltott törvény szerint való meglátására és

végben vitelére termináltunk kegyelmednek ... és kegyelmed által azon kisasszonyoknak is, akikre is atyjuknak, néhai gróf Tökeöly István Uramnak halálával és jószágával együtt szállott a pör az említett parancsolatban declarált mód és forma szerint ez jelenvaló 1671. esztendőben következő Szent György havának huszadik napjára, több utána való törvényes és szükséges elegendő napokkal együtt, ide Pozsony városába, mely Pozsony vármegyében vagyon, a zöld házhoz, az holott az Urak országgyűléseken együtt szoktak lenni. Akkorra azért úgy készüljön kegyelmed, hogy mind maga s mind az említett kisasszonyok részéről vagy maga személye szerint vagy legitimus procuratora által comparálhasson előttünk, és törvényt vehessen...”²⁷⁵

A *Judicium Delegatum* 1671. július 16-án hozta meg az ítéletét, amelyben Thököly Istvánt minden ellene felhozott vádpontban, így a felségárulásban is bűnösnek találták és a teljes ingó és ingatlan vagyonát elkobozták.²⁷⁶ A király 1671. október 10-én kiadott parancsa szerint az elítélt rebellesek jószágait a királyi kincstár vette gondozásába.²⁷⁷ Minderről Pesthy András ítélmester tájékoztatta Esterházy Ferencet mint gyámot, és egyben 1672. január 26-ra Pozsonyba kérte, hogy jelen legyen a Thökölybirtokok átadásakor.²⁷⁸ Azonban a Thököly gyermekek anyai ágról származó jussáról még nem született döntés, a per ebben a vonatkozásban tovább folytatódott.

273 Thököly István temetésével kapcsolatos kérvényeket említi PAULER 1876, 188.

274 I. Lipót parancslevele, Bécs, 1671. február 26. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N Nr. 522.; Bethlen János történetében teljes terjedelmében közölte, *Bethlen János Erdély története* 404–406. (Vásárhelyi Judit fordítása). Rottal szerepéhez BARTA M. 2017, 16.

275 „Ifjú gróf Thököly és kisasszonyok citatójának az párja”, Pozsony, 1671. március 5. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N Nr. 522 (Esterházy Ferencnek címezve).

276 A *Judicium Delegatum* ítélete, Pozsony, 1671. július 16. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N Nr. 523.; továbbá PAULER 1876, II. kötet, 370–371.

277 I. Lipót parancslevele, Ebersdorf, 1671. október 10. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N Nr. 524.

278 Pesthy András Esterházy Ferencnek, Galgóc, 1671. december 23. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N. Nr. 525.

1672. január végén I. Lipót a végleges gyám személyéről is határozott, és nem Esterházy Ferencet, hanem Pált nevezte ki gyámnak, megparancsolva, hogy megfelelő módon nevelje, taníttassa Thököly Máriát és Évát, valamint gondoskodjék az ellátásukról.²⁷⁹ Ebben az is szerepet játszhatott, hogy Esterházy Pál már 1671 szeptemberében magához vette a lányokat, Semptéről Kismartonba vitte őket, holott ekkor még Ferenc volt a felelős értük.²⁸⁰ A gyámi feladatokért fizetés is járt a Magyar Kamarától. Az elszámolás alapját I. Lipót 1674-ben kiadott dekrétuma jelentette, amelyben Mária ellátási költségeit évi 2000, Évát 1000 forintban határozta meg.²⁸¹ Több ilyen elszámolás is megőrződött, Esterházy láthatólag rendszeresen kapta az összegeket, ezért 1678-ban panaszt tett az Udvari Kancellárián. Ezzel nem járt jól, mert ekkor a *Judicium Delegatum* javaslata és az Udvari Kamara döntése alapján évi 600 forintra csökkentették az ellátás évi összegét, azaz fejenként 300 forintra.²⁸² Ez Mária esetében – aki 1674 áprilisában férjhez ment – 2 év 8 hónapra 800, Éva esetében 8 évre 2400, azaz összesen 3200 forintot tett ki. Mivel Esterházy 1679-ig 6000 forintot megkapott, így még neki

kellett visszafizetnie 2800-at.²⁸³ Egyébként nemcsak a Thököly lányok *tutora* volt Esterházy Pál, hanem Nádasdy Tamásé és Miklóse is, akik nővére, Esterházy Anna Júlia és Nádasdy Ferenc 1663-ban született ikerfiai voltak. Az ő gondozásukért 1678-ban vett át a Magyar Kamarától 30 000 forintot.²⁸⁴ A gyámfiúk és gyámleányok költségei közti különbséget az iskoláztatás eltérő jellege indokolhatta: ekkoriban a nemes ifjak már a középfokú tanulmányokon túl külföldi egyetemre, akadémiákra is jártak, ez alaposan megterhelte a családi kasszát, a lányok ellenben többnyire otthon nevelkedtek.²⁸⁵ Esterházy Pál ekkoriban a Thököly lányok ezüstműveire édesapjuk által hagyott 6000-6000 forintot is próbálta visszaszerezni, az eredménytelenségről bécsi ügyintézője, Borsos Ferenc informálta őt:

„Tököly kisasszonyok ónagyságok deputatumja végett, hogy hatezer forint volna, semmiképpen még eddig Sercza urammal végére nem mehettünk, az Registratoroknak több expeditio azon kívül nincsen, melynek párját Nagyságodnak küldöttem; mire nézve jó volna, ha Nagyságod Benyovszky Urammal az pozsonyi

279 I. Lipót parancslevele, Bécs 1672. január 30. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 541.; MNL OL A 57 Libri Regii, 15. kötet, 382–383.

280 Esterházy Pál Esterházy Orsolyának, Sempte, 1671. szeptember 13. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 219.

281 I. Lipót határozata („Copia Decreti Leopoldi Imperatoris et Regis ad Cameram Hungaricam Aulicam, ut filiabus Stephani condam Tököly, Mariae natu majori 2000 Evae minori 1000 floreni”), 1674. július 10. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 547.

282 Az Udvari Kamara határozata („Copia Decreti Camerae Austriacae Aulicae, quod cuilibet filiarum Tökölianarum pro Annua sustentatione 300 et pro plenaria excontentatione 6000 fl. resoluti sunt”), 1678. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 552.

283 A Magyar Kamara elszámolása a Thököly lányok eltartása ügyében, Kőszeg, 1679. december 29. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 555. Az elszámolás adatai: 1673. december 31. 1000 fl, 1674. április 14. 1000 fl, 1675 semmi, 1676. január 27. 1000 fl, 1676. november 16. 1000 fl, 1677 semmi, 1678. június 29. 1000 fl, 1679. április 9. 1000 fl, ez összesen 6000 forint, vagyis Esterházy tartozik 2800 forinttal. Korábbi elszámolás: MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 548. Továbbá GALLA 2015, 207.

284 Esterházy Pál elismervénye („Recognitio et reversales Comitum Pauli Esterházy Tutoris et Curatoris Comitum Thomae et Nicolai filiorum Francisci condam Comitum de Nadasd super solutis ex Caesareo-Regia Benignitate praefatis Pupillis Nadasdianis cuilibet eorum m/15 insimul m/30 florenis, nullam aliam amplius praetensionem formare valituris”), Pozsony, 1678. október 30. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 553.

285 VISKOLCZ 2022.

5–6. kép. Ismeretlen festő: Thököly Mária és Thököly Éva grófnők (1672)

Camarán vagy az Guberniumon kerestetné föl, hogy az szerint tudnánk instantiát tenni”.²⁸⁶

Az ügy kedvező elintézésében váratlan nehézséget jelentett Thököly Imre 1678 szeptemberében megindított hadjárata, amely nem kevés bosszúságot okozott a bécsi udvarnak.²⁸⁷ Borsos aggódva közvetítette az ügyvéd véleményét, hogy a nő-

vérek kérelmét nem tartják Bécsben aktuálisnak „most actu molestálnván őfölségét az bátyjok”.²⁸⁸

Thököly Mária és Éva új lakhelye, a kismartoni női udvar Esterházy Orsolya irányítása alatt állt. Az apjuk kényeztetéséhez, szabadsághoz, multságokhoz, vidámsághoz szokott lányok egy jóval visszafogottabb környezetbe érkeztek, ahol a rokonság ellenére is idegeneknek

286 Borsos Ferenc Esterházy Pálnak, Bécs, 1678. október 9. MNL OL P 125 Nr. 1445.

287 BENCZÉDI 1980, 84–87.

288 Borsos Ferenc Esterházy Pálnak, Bécs, 1678. október 17. MNL OL P 125 Nr. 1452.

számítottak. Az Esterházy házaspárnak a fiaik mellett ekkor három fiatalabb lányuk volt: a nyolcéves Krisztina, a négyéves Ilona és a másfél éves Orsolya, akik a már majdnem felnőtt Thököly kisasszonyoknak nem lehettek társaik. Mindennapjaikról csak a gondviselőjüknek, Esterházy Pálnak írt leveleik nyújtanak némi tájékoztatást. A két nővér igyekezett beilleszkedni az új környezetbe és elfogadni a másféle szabályokat. 1672 júniusában Orsolya udvarával együtt Boldogasszonyban pünkösdöltek, majd megnézték a lánzséri, kaboldi és keresztúri Esterházy-rezidenciákat. 1673 nyarán Lakompakon és a (bécs)újhelyi malomban „nyaraltak”, sőt, utazást is engedélyeztek nekik: Pál hűgával, Esterházy Máriával meglátogathatták a Pápán élő nővérüket, Katalint.²⁸⁹ Szükségleteikre időnként pénzt vehettek fel a kismartoni számvevői hivatalban, általában csak kisebb összegeket számoltak el nekik.²⁹⁰ Az udvari festő, mint ahogy a többi családtagot, őket is megörökítette: elegáns ruhákban, rubintos, gyöngyös-gyémántos ékszerekben szépnek, mégis kissé félszegnek tűnnek a mai szemlélőnek.²⁹¹

Esterházy Pál ezekben az években legtöbbit Sempptén tartózkodott, ahol 1668-tól viselt bányavidéki főkapitányi feladatainak tett eleget. Nemcsak feleségével, hanem Thököly Máriával

is levelezett, aki pedig a saját és a húga állapotáról is tudósította őt.²⁹² Esterházy Pált ekkoriban nemcsak a katonai feladatok foglalkoztatták, például többször felkereste az életvidám Rákóczi Erzsébetet a Sempptéhez közel eső szomolányi kastélyban. Erről a feleségének nem számolt be, viszont Thököly Máriának igen, akinek a vágyakozása a szomolányi mulatságok iránt kiolvasható a soraiból.²⁹³ A gyorsan növekvő és kamaszodó Évának csupán két levele van ebből a korai időszakból gyámajához, mindegyik egyszerű udvariassági jelentkezés.²⁹⁴

Az új kismartoni élet még egy komoly változást hozott az evangélikus vallású Thököly lányok számára. Egyértelmű elvárás volt a gyám felé, hogy jó katolikus nevelést kapjanak. A legidősebb nővér, Thököly Katalin 1670 őszén még azt fogadta meg a rokonainak, hogy evangélikus vallását megőrzi. Ezt az ígéretét azonban hamar megszegte: 1671-ben keletkezett az a lista Mariazellben, amely a katolikus vallásra tértek neveit rögzítette, köztük olvasható Thököly Katalin is.²⁹⁵ A húgainak sem volt más választásuk, feltehetőleg már 1671 végén vagy 1672 folyamán katolizálniuk kellett, erre jó alkalom lehetett az említett Boldogasszonyban töltött pünkösd vagy valamelyik mariazei zárandókat, bár erre nézve nincsenek források.²⁹⁶

289 Pünkösdölés: Esterházy Orsolya Esterházy Pálnak, Kismarton, 1672. június 9. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 225. Rezidenciák megtekintése: Esterházy Orsolya Esterházy Pálnak, Kismarton, 1672. június 20. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 227.; pápai utazás: Thököly Mária Esterházy Pálnak, Pápa, 1673. augusztus 7. MNL OL P 125 Nr. 5528.

290 Thököly Mária és Éva elismervénye, Kismarton, 1673. május 20. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 542. Elismerik, hogy Esterházy Pál parancsára a kismartoni számvevőhivatalból 25-25 forintot felvettek; Thököly Mária és Éva elismervénye, Kismarton, 1673. július 3. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 543. Elismerik, hogy Esterházy Pál parancsára a kismartoni számvevőhivatalból 25-25 forintot felvettek.

291 Kiss 2019, 76–77.

292 Thököly Mária levelei Esterházy Pálnak Kismartonból 1672 májusától MNL OL P 125 Nr. 5517–5529.

293 Thököly Mária Esterházy Pálnak, Újhelyi malom, 1673. június 18. MNL OL P 125 Nr. 5526 és Lakompak, 1673. július 11. MNL OL P 125 Nr. 5528.; Esterházy Pál viszonyáról Rákóczi Erzsébettel UHL 1994, 54–56.; VISKOLCZ 2019b, 27.

294 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1672. december 30. és Lakompak, 1673. július 11. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 31–33.

295 FAZEKAS 2005, 40.

296 Esterházy Orsolya Esterházy Pálnak, Kismarton, 1672. július 9. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 230.

3. THÖKÖLY MÁRIA HÁZASSÁGA

1674-ben Thököly Mária betöltötte a 18. évét. Ugyanebben az évben ki is házasították, erről a gyám, azaz Esterházy Pál volt köteles gondoskodni. A menyegző előkészületei már 1673 decemberében zajlottak, Esterházy Orsolya sürgette is a férjét, hogy térjen haza Semptéről.²⁹⁷ A vőlegény személye néhány évvel korábban a Thököly-udvarban szóba sem jöhetett volna, nemcsak a más vallás okán – ennek Mária katolizálásával immár nem volt jelentősége –, hanem a rang-, vagyon- és életkorbeli különbségek miatt. A kérő, Gersei Pethő László, valamikor 1600 és 1610 között született nemesember volt, komoly katonai pályafutással a háta mögött. Elsősorban Dunántúl védelmi rendszerének váraiban töltött be fontos pozíciókat: Vázsonykő (1639–1648), Kiskomárom (1648–1664), Keszthely (1656–1658), Hídvég és Zalavár (1664–1669) várak kapitánya volt, majd 1671–1677 között Kanizsával szembeni végvidéki főkapitány-helyettese. Két feleségét temette el, Chuzy Annát és Besenyei Magdolnát.²⁹⁸ Utóbbi házastársával és két fiával 1659. február 14-én nyert bárói rangot I. Lipót uralkodótól, ezzel a mágnások körébe lépett.²⁹⁹ A két fia nem maradt életben, így 1673-ban egyedülálló özvegyemberként kérte meg Thököly Mária kezét, aki létrejövő kapcsolatokra már 1673 nyarán tett egy utalást.³⁰⁰ Gersei Pethő szempontjából előnyösnek látszott a házasság,

hiszen ekkor már biztosan elmúlt 60 éves, báróként vett el egy fiatal grófnőt, aki, bár a vagyoni perek még nem zárultak le, számottevő javak várományosa volt. Máriának nem volt választási lehetősége, engedelmeskednie kellett gyámaja akaratának, hiszen idegen udvarban, vagyonától megfosztva élt. A felemás házassággal a nagyobb függetlenség reménye is felcsillant, hiszen a gyámleányi státuszából feleséggé emelkedhetett.

Gersei Pethő László 1674. március 26-án Kismartonban jegyezte el Thököly Máriát, ennek alkalmával kötéslevelet is adott „szerelmes eljegyzett mátkájának”: a Zala vármegyében lévő 21 000 forint értékű Szentgrót várát és a hozzátartozó jószágokat – amelynek az éves jövedelme 15 000 forint –, valamint a Sopron városában lévő 6000 forint értékű kőházát kötötte neki.³⁰¹ Mivel azonban a következő évben az adósságai törlesztésére Szentgrót árából 6000 forintot ki kellett vennie, ezért egy újabb kötéslevélben Máriának adta a szentgyörgyvári jószágát, amit korábban Nádasdy Ferencről vett zálogba 6000 forintért.³⁰²

A kismartoni esküvő 1674. április 2-án óriási pompával ment végbe, az előkészületekről Esterházy Pál részletes jegyzeteket készített: a meghívott vendégek, a felszolgált ételek, a Fraknóból leszállított arany- és ezüstművek, a programok, a feladatokra beosztott „gazdák” felsorolása

297 Esterházy Orsolya Esterházy Pálnak, Kismarton, 1673. december 22. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 254.

298 VÉGH 2007, 289. Gersei Pethő László katonai pályafutása adataihoz köszönöm Pálffy Géza kollégialis segítségét.

299 NYULÁSZINÉ 1981, 77. Gersei Pethő László eredeti bárói oklevele éppen az Esterházy hercegi levéltárban található: MNL OL P 108 Rep. 48 Fasc. B Nr. 42.

300 Thököly Mária Esterházy Pálnak, Lakompak, 1673. június 25. MNL OL P 125 Nr. 5527. „én elégi csudálom, hogy Pethő Uram ő kegyelme még ez ideig is Nagyságodnak semmit sem szolt arrul az dologrul, kit nem is tudok mire vélni, mi lehet az oka”.

301 Gersei Pethő László kötéslevele Thököly Máriának, Kismarton, 1674. március 26. MNL OL P 108 Rep. 37 Fasc. B Nr. 40. A kötéslevelek átiratával Pálffy Géza révén rendelkezem Végh Ferencről, ezúton is köszönöm nekik.

302 Gersei Pethő László kötéslevele Thököly Máriának, Keszthely, 1675. június 1. MNL OL P 108 Rep. 37 Fasc. B Nr. 40.; SZATLÓCZKI 2002, 39.

különleges tekintést nyújt a főúri kézfogók világába.³⁰³ A házasságról nincsenek adatok, a katonaférjet igen lefoglalták a végvárak ügyei, s csak kevés időt tölthetett Máriával, ráadásul hirtelen el is hunyt.³⁰⁴ Két adat is alátámasztja, hogy

Gersei Pethő László 1677-ben már nem volt életben: a májusi Zala vármegyei gyűlésen Thökoly Mária özvegyként lépett fel, Thökoly Imre pedig ugyanennek az évnek a márciusában nyilvánított részvétet nővérének.³⁰⁵

4. THÖKÖLY ÉVA POZÍCIÓJA AZ ESTERHÁZY-UDVARBAN

ESTERHÁZY ORSOLYA HALÁLÁIG

(1671 – 1682. MÁRCIUS 31.)

Thökoly Éváról 1678-ig hallgatnak a források. Esterházy Orsolya udvarában tanulhatta a nemes kisasszonyok feladatait, mindehhez egy *freylát*, egy nemes lányt is kapott maga mellé.³⁰⁶ Megélte, ahogy sorra születnek az Esterházy gyerekek: Mihály 1671-ben, György 1672-ben, Gábor 1673-ban, Pál 1675-ben, Anna 1676-ban, Imre 1677-ben, s megfigyelhette, hogy mi a teendője az úrnőnek egy ekkora udvartartás esetén.³⁰⁷ A ház urát – aki többnyire a végvárakban vagy hivatalos ügyek miatt Bécsben és Pozsonyban tartózkodott – alig látta. 1678-ban betöltötte a 19. évét, nővérei ennyi idősen már férjnél voltak. Évának nem találtak vőlegényt, bár Thökoly Imre úgy értesült, hogy nemcsak eljegyezte „Nádasdy uram nagyobbik fia”,

hanem el is vette.³⁰⁸ Thökoly minden bizonnyal az 1653-ban született Nádasdy Istvánra gondolt, aki egyébként 1680-ban Thökoly Máriával kötött házasságot. 1678 októberében Éva egyik nővérével Mariazellbe zárandokolt,³⁰⁹ novemberben pedig Kismartonba jött Thökoly Mária és Katalin is, utóbbi magával hozta gyermekeit, és néhány napot együtt fürdöztek a szomszédos Höflányban.³¹⁰ A kismartoni ágostonos zárdában élő Esterházy Krisztina – Pál és Orsolya 1663-ban született lánya, akit Kirinek becéztek a családban – Thökoly Katalint arra próbálta rábeszélteni, hogy a lányát adja apácának, de hiába, erre Évát „fenyegette” meg, hogy őt fogja bent a zárdában.³¹¹ Ez pedig már előre vetítette az 1690-es évek nagy vitáit, amelyben Esterházy Pál első házasságából származó felnőtt gyermekei is nagy szerepet játszottak.

303 Thökoly Mária esküvője költségei („Apparatio, Hospites, ordo, Victualia, Expensa, occasione emaritationis majoris Domicella Tökolianae Kismartonii celebratae, factae”), Kismarton, 1674. április 2. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 545.

304 Thökoly Mária Esterházy Pálnak, Győr, 1674. június 15. MNL OL P 125 Nr. 5530. „az Úr Ókegyelme tudom, kötelessége miatt, a végházakbul nem mehet sehova is, az kihez bízhatnám, hogy oltalmul mellettem lehetne”.

305 VÉGH 2007, 99. és Thökoly Imre Thökoly Máriának Fogaras, 1677. március 14. MNL OL P 125 Nr. 6566. Thökoly Imre Barkóczy Sándortól tudta, hogy nővére özvegyen maradt.

306 A Frauзимmerek, mosóasszonyok és dajka fizetése („Condentierung und bezahlung der Frauzimmer, Wöschinnen und ämeln betreffent”), Kismarton, 1680. december 31. RAR Lackenbach 1680 Nr. 89 „die Töckelischer Freule Frauzimmer hat pro ganzes Jahr in Geldt zwainzig gulden...”

307 Esterházy Pál és Orsolya gyermekei, *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 322–323.

308 Thökoly Imre Thökoly Máriának, Fogaras, 1677. március 14. MNL OL P 125 Nr. 6566.

309 Thökoly Éva Esterházy Pálnak, Lakompak, 1678. október 20. *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 33–34.

310 Esterházy Orsolya Esterházy Pálnak, Kismarton, 1678. november 11. és 1678. november 20. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 265. és 266.

311 Thökoly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1678. november 11. *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 35–36. Esterházy Krisztina ekkor még novíciusi idejét töltötte, beöltözésére 1679 tavaszán került sor, EPA RAR Eisenstadt 1679 Nr. 164.

S ugyanebben az 1678. évben megkezdődött Thököly Éva levelezése a gyámjával, előbb óvatos udvariassági formulákkal, például Esterházy Orsolya révén szolgálatát ajánlotta, majd Pál üzenetei egyre sürgetőbbekké váltak, s kérte Évát, „ne röstelkedjen és írjon a maga jó egészsége felől”.³¹² A gyámi kapcsolat 1679 második felére szerelemmé formálódott közöttük.³¹³ Ahogy feljebb is említettem, Esterházy Pálnak az 1670-es évek elején Rákóczi Erzsébettel szövődött költészetükben és leveleikben is tetten érhető viszonya, tehát nem egyedi eset, hogy felfigyelt a karnyújtásnyira lévő fiatal és vonzó nőre.³¹⁴ A gróf 1668-tól a dunáninnyi kerületi és bányavidéki országrész főkapitányaként rendszerint a Nyitra megyei Semptén lévő családi várban, az Érsekújvár eleste utáni ideiglenes főkapitányi központban tartózkodott, s onnan informálta családtagjait.³¹⁵ 1679 nyarát és kora őszét azonban Kismartonban töltötte,³¹⁶ majd Semptére visszatérve a Thököly Évával való levelezése egyre sűrűbbé vált.

Esterházy Pál levelei hiányában Thököly Évára kell hagyatkoznunk, amelyekben a megszólítás ekkor a bizalmas „édes gróf uram” vagy „édes nagyságos uram” volt. 1679 októberében arról kérdezte a férfit, hogy Lakompakon vagy Kismartonban várja-e – miközben Orsolya úgy tudta, hogy nővéréhez

utazott és Mariazellbe zárandokoltnak.³¹⁷ Egy héttel később Kismartonból írt Esterházynak, hogy bár örömet maradt volna, de inkább eljött Semptéről attól félve, hogy megszólják az emberek.³¹⁸ Október 30-án pedig már Lakompakra vitette Esterházy, vagyis ekkoriban titokban találkozgattak hol Lakompakon, hol Semptén, de így sem tudták elkerülni a szóbeszédet. A viszonyuk kialakulásával párhuzamosan Éva függetlenedése is megfigyelhető: testvéreivel és testvéreihez utazott, bizonyos dolgokban önállóságot élvezett és anyagi szempontból is volt némi mozgástere: a kismartoni számvevői iratokban két nagyobb összegű kifizetést is feljegyeztek 1679-ben, szeptemberben 100, novemberben 150 forintot vett át Thököly Éva az ottani intézőtől, Johann Strenbergtől.³¹⁹

Korábbi tanulmányomban már bemutatam azt a gondolatmenetet, amelyet konkrét bizonyítékok nem támasztanak alá, csak az Esterházy Pál – Orsolya – Thököly Éva levelekből leszűrt következtetés, miszerint elképzelhető, hogy Esterházy Ádám Thököly Éva és Esterházy Pál házasságon kívül született fia lehetett.³²⁰ 1680. július 29-én ugyanis Éva kétségbeesve írta Pálnak, hogy az asszony őnagysága a pestis miatt Lakompakra megy, és Ádámkót is magával akarja vinni, holott „talám jobb volna, ha itten maradna én velem”.³²¹ A kis Ádám

312 Esterházy Pál Esterházy Orsolyának, Pozsony, 1678. január 16. és Sempte, 1678. január 21. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 259. és 260.

313 VISKOLCZ 2019b, 27.

314 UHL 1994, 54–56.; BENDA–VÁRKONYI 2001, 13.

315 A Haditanács Semptét jelöli ki székhelynek: a Haditanács Esterházy Pálnak, 1669. április 10. MNL OL P 125 Nr. 8577. Három héttel később azt közlik, hogy Sempte főkapitányi székhelyként nem végleges: a Haditanács Esterházy Pálnak, 1669. május 2. MNL OL P 125 Nr. 8578. A bányavidéki főkapitánysághoz IVÁNYI 1983a, 116.; IVÁNYI 1991, 97.

316 A tartózkodás helyére vonatkozó adatok a Király Péter és általam készített Esterházy Pál itineráriuma alapján vannak.

317 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Lakompak, 1679. október 9. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 37.; Esterházy Orsolya Esterházy Pálnak, Kismarton, 1679. október 7. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 270.

318 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1679. október 14. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 38.

319 Esterházy Pál utasítása, Kismarton, 1679. szeptember 10. EPA RAR Eisenstadt 1679 Nr. 258.; Thököly Éva elismervénye 150 forint átvételéről, Kismarton, 1679. november 29. uo. Nr. 257.

320 VISKOLCZ 2019b, 27–29.

321 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1680. július 29. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 40–41.

7–8. kép. Folpert van Ouden-Allen: I. Lipót és harmadik felesége, Pfalz-Neuburgi Eleonóra Magdolna (1691)

a családi feljegyzések szerint Esterházy Pál és Orsolya utolsó, 18. gyermeke, akinek a születési dátumát a magyar nyelvű családi naplóba egyedülálló módon nem, a latin nyelvű családi naplóba pedig tévesen jegyezték be. A kisfiú Bécsben született 1680. június 2-án, keresztlőjére június 10-én került sor a bécsi Szent Mihály-templomban.³²² Azaz fogantatása éppen 1679 őszére esett, amikor Évának már viszonya volt Pállal. Vajon miért jelentett problémát Évának, hogy a kisbabát el akarták vinni, holott addigi leveleiben egyszer sem foglalkozott a kisebb Esterházy gyermekekkel? Még egyszer előfordul a kisfiú említése: 1681 novemberében Éva panaszkodott, hogy már vagy egy éve nem látták egymást Pállal, néhány nappal később pedig azt kérte, hogy ha őt nem is

engedik, legalább a gyermek hadd mehessen a dajkával Sopronba, ahol december 9-én a ferences templomban megkoronázták I. Lipót harmadik feleségét, Pfalz-Neuburgi Eleonóra Magdolnát.³²³

A feltételezésem tehát az, hogy Thököly Éva 1680. nyár elején Bécsben titokban világra hozta Ádámot. Esterházy Orsolya már 1680 elején tudomást szerezhetett a viszonyról, ugyanis közös gyermekeik érdekeire hivatkozva Orbán István nádori ítélőmester előtt megvonta a férjének tett korábbi kötését, miszerint szabadon rendelkezhet a birtokaival, Lánzsérral és Lakompakkal.³²⁴ Esterházy Pálnak ugyan hamarosan sikerült a feleségét megbékíteni, valószínűleg megígérte, hogy szakít Thököly Évával, cserében Orsolya elismerte Ádámot saját

322 A magyar nyelvű naplóban Esterházy Pál üresen hagyta a születési dátumot, s nem nevezte meg a keresztszülőket, *Az Esterházyak családi naplója* 219. A latin nyelvű családi naplójában a születés dátuma tévesen szeptember 10. „Protocolum in Quo Diversae Antiquitates, res Memorabiles et Nativitates Ac Mortes Inclitae Familiae Estoras Ex Variis Manuscriptis In Unum Collectae Continentur” MNL OL P 125 Nr. 11887. A bécsi Szent Mihály-templom anyakönyvében szerepel a pontos születési dátum: St. Michael, Taufbuch 1673–1686, f.324.

323 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1681. november 28. és Kismarton, 1681. december 1. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 55–56.; a koronázáshoz PÁLFFY 2014, 57–60.

324 Esterházy Orsolya fassiója, Lakompak, 1680. február 15. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 295–296.

fiaként.³²⁵ A családi béke helyreállítása annál inkább is sürgető volt, mert Esterházy karrierje éppen ekkor indult meredek emelkedésnek: 1679-ben valóságos belső tanácsossá nevezték ki, majd az 1681. június 13-án a soproni országgyűlésen nádorrá választották, ezt megelőzően június 10-én az uralkodó látogatást tett Esterházynál Keresztúron, majd augusztus 18-án Kismartonban, ahol „a palatinus elsüttette az ágyúkat a tiszteletére és gondoskodott a legpompásabb fogadásról, az udvari ebédre a kastélyban került sor”.³²⁶

Közben Pál távollétében a két nő, Esterházy Orsolya és Thököly Éva között dühödtt háború dúlt. Orsolya 1680 augusztusában Lakompakra akart költözni, de a személyzet nem engedte azzal, hogy a két külön udvartartás – lakompaki és kismartoni – túlságosan sokba kerülne.³²⁷ Orsolya egészségi és szellemi állapota folyamatosan romlott, ezt leveleinek zaklatott hangneme és írásképe is visszatükrözi, valószínűleg sejtette, hogy a viszony, ha óvatosabban is, de folytatódott. Thököly Éva pedig szemmel tartotta vetélytársát, és jelentett róla Pálnak, például azt, hogy kedvenc kutyája halála mennyire megviselte vagy hogy nem egészséges és nem olyan az idegállapota, hogy elmehessen a soproni koronázásra.³²⁸ Persze Thököly Éva maga is szeretett volna a nyári soproni országgyűlésen jelen lenni, de Esterházy ehhez nem járult hozzá.³²⁹ 1681 ősztől ismét

találkoztak, Esterházy Pál ajándékokkal igyekezett Thököly Éva kételyeit csillapítani.³³⁰

A fiatal nő helyzete nem volt egyszerű. Viszonyáról a kismartoni udvar és a személyzet is tudomást szerzett, s Pál gyakori és hosszas távollétei alatt ebben az ellenséges környezetben kellett helytállnia. Sokat panaszkodott betegsége, magányra, egyedüli támasza az öreg, majd az ő halála után a fiatal gyöngyfűzőné Polixénia, aki bizalmasként hozta-vitte a híreket a pár között. Az is előfordult, hogy Esterházy Pál a fraknói számvevősséggel akart pénzt fizettetni Évának, de ott hetekig elhúzták a teljesítést, ekkor Pál személyesen küldött neki pénzt.³³¹ A nővéreire sem számíthatott az időnkénti találkozásokon, bécsi vásárlásokon, fürdőzéseken kívül, ráadásul Thököly Mária új házasságot kötött, 1680 végén Nádasdy Istvánnak nyújtotta a kezét.

ESTERHÁZY ORSOLYA HALÁLÁTÓL A HÁZASSÁGKÖTÉS IDŐPONTJÁIG (1682. MÁRCIUS 31. – 1682. AUGUSZTUS 9.)

Az 1682. év jól indult Esterházy Pál számára: február 24-én az uralkodó kezéből személyesen vehette át az aranygyapjas rendjelet a bécsi Augustinerkerchében, amelynek diplomáját 1681. december 27-én írta alá Madridban III. Sándor spanyol király. Apja, Esterházy Miklós után tehát Pál is elnyerte a hön áhított kitüntetést, amelyhez hosszú előkészítésekre és olyan pártfogók megnyerésére volt szüksége, mint I. Lipót

325 A következőkben magam is így fogom jelölni, hogy Esterházy Orsolyától 18, Thököly Évától 7 gyermeke született Esterházy Pálnak.

326 Esterházy Pál nádorrá választása IVÁNYI 1991, 24–25., az uralkodó látogatásról Esterházy Orsolya Esterházy Pálnak, Kismarton, 1681. június 15. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 284., valamint CSÁNYI 2009, 101.

327 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1680. augusztus 12. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 42.

328 Thököly Éva Esterházy Pálnak, h. n., 1681. május 5., november 7. és november 17. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 49., 52., 53–34.

329 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1681. június 11. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 50.

330 Parancsára szívesen oda megy hozzá: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1681. november 12.; köszöni az atlasz anyagot: Kismarton, 1681. április 13.; köszöni az iskutyát: Kismarton, 1681. november 14. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 48., 52–53.

331 Gyöngyfűzőné: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1681. november 12. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 52–53.; pénz: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1680. augusztus 12. és augusztus 21. Uo. 43–44.

császár jezsuita gyóntatója, Christoph Stettinger.³³² A ceremóniát követő fogadáson a nádor az uralkodó mellett 80 meghívottat látott vendégül.³³³

Néhány héttel később az Esterházy familia életében szomorú esemény következett be: március 31-én – 30 év házasság és 18 gyermek szülése után – elhunyt Esterházy Orsolya. Egy családi vacsora után leült a zselyés székbe, s többet nem kelt fel. Esterházy Pál naplójában még a felesége életkorát is tévesen jegyezte fel, 39 évesnek tudta, holott Orsolya betöltötte már a 41. évet is.³³⁴ A 18 gyermekből tíz volt ekkor életben: a három nagyobb – Miklós, László és Krisztina, valamint a kisebbek, a 14 éves János, a 12 éves Orsolya, a 11 éves Mihály, a 9 éves Gábor, a 7 éves Pál, a 6 éves Julianna és a 2 éves Ádám, akikről gondoskodni kellett. Ráadásul februárban Esterházy Pál unokaöccse, Homonnai Drugeth János is meghalt Ungváron, és nővére, Esterházy Mária segítséget kért tőle a családja sorsának rendezéséhez.³³⁵ Felesége áprilisi temetése után Esterházy Pál Bécsbe távozott ügyeket intézni, május-júniusi leveleit végig onnan keltezte.

Thököly Éva gyámleányi státusza nem változott, de az udvar még ellenségesebbé vált vele, hogy Pál özvegyesre jutott. Vajon tervez-e új házasságot a nádor, a Magyar Királyság legnagyobb hatalmú embere? Ha igen, kit fog feleségül venni? Ilyen gondolatok járhattak a családtagok és udvari emberek fejében, s magát Évát is egyfolytában ezek a kérdések kínozták. Ellenségei, különösen Kiri apáca és unokatestvére,

Nádasdy Mária Magdolna (Draskovich János országbíró felesége) mindent megtettek, hogy ellehetetlenítsék. Thököly Éva hírek és rémhírek között vergődve szinte naponként küldte Pálnak a leveleit, például arról, hogy amíg őfelsége nem ad engedélyt a házasságkötésre, nem mer más hangnemben írni; s hogy Kiri szerint távoznia kell Kismartonból, mert mindenki ellene van, ő menne is, akár kolostorba is vonulna a sok szóbeszéd miatt.³³⁶ Máskor azt hallotta, hogy az uralkodó Zrínyi Ilonával akarja Pált összeházasítani – Thököly Imre ellenében: „itten, édes Nagyságos Uram, az a híre, hogy őfelsége az fejdelem [!] Asszont akarja Nagyságodnak adni, hogy az én bátyám el ne vehesse, mert nagy kárára volna őfelségének, ha ő elvenni”.³³⁷

Ha fel is merült ilyen ötlet az udvarban, széles körben nem vált nyilvánossá, hiszen ezekben a tavaszi hónapokban már folytak a Thököly–Zrínyi-házasság előkészületei, s Zrínyi Ilona márciusban még a lengyel királlyal, Sobieski Jánossal is találkozott ez ügyben, amikor Czesztohowába utazott.³³⁸ Mindenesetre nagyon érdekes hatalompolitikai szituáció jött létre 1682 nyarára a Thökölyek részvételével. Thököly Imre 1681 novemberében kérte meg Zrínyi Ilona kezét, aki az uralkodó jóváhagyásához kötötte a házasságot. I. Lipót ezt megadta abban a reményben, hogy Thökölyt és a felkelőket pacifikálhatja.³³⁹ Az esküvőre 1682. június 15-én került sor Munkácson, igaz, még az engedély hiányában, ami csak két nappal az egybekelés után érkezett meg.³⁴⁰

332 Christoph Stettinger Esterházy Pálnak, Linz, 1680. november 11. MNL OL P 125 Nr. 3816; MARTÍ 2015, 52.

333 MARTÍ 2015, 64.

334 VISKOLCZ 2019b, 15–49. Esterházy Orsolya haláláról: *Az Esterházyak családi naplója* 219.

335 Homonnai Drugeth János Szinnán halt meg 1682. február 13-án LEHOCZKY 1869, 330.; Esterházy Mária Esterházy Pálnak, Ungvár, 1682. május 22. MNL OL P 125 Nr. 810.

336 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. május 24. és június 5. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 64–65. és 68–69.

337 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Höflány, 1682. május 5. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 58–59.

338 BORIÁN 2007, 164–165.; VÁRKONYI–NICKEL 2016, 434–435.

339 LEHOCZKY 1876, 750–753.; ANGYAL 1888, 265.

340 VARGA J. 2005, 354–355.

Esterházy Pál házassági szándéka 1682. május–júniusban kezdett el terjedni: Thököly Imre júniusban Apafi Mihálynak számolt be arról, hogy Esterházy eljegyezte a húgát.³⁴¹ De hogy a döntésre már hamarabb sor került, erre enged következtetni a pápai diszpenzáció május 15-iki dátuma. A házasulandó felek a köztük lévő rokonság, ebben az esetben a sógorság miatt kértek engedélyt a pápától, az ügy intézését Klobusiczky János jezsuita vállalta Rómában.³⁴² A kiállított oklevél szövege szerint Esterházy Pál a győri, Thököly Éva Rozália az esztergomi egyházkerületből adta be a folyamodványt. Az indoklás úgy szól, hogy Éva a korlátozott lehetőségei miatt és az „apa” fáradozásai ellenére sem talált eddig férjnek, ezért Esterházy Pállal kíván házasságra lépni; a köztük lévő harmadfokú rokonság azonban akadályt képez. A pápa a kirótt adók és költségek megfizetése után megadta a hozzájárulást. Az irat külzetére Szelepcsényi György esztergomi érsek 1682. július 7-én jegyezte rá a jóváhagyását Bécsben.³⁴³ Thököly Éva júniusban szerzett tudomást arról, hogy megjött Rómából a diszpenzáció, röviddel később attól ijedezett, hogy az uralkodó nem enged utat a házasságuknak.³⁴⁴

THÖKÖLY ÉVA HÁZASSÁGA ESTERHÁZY PÁLLAL
(1682. AUGUSZTUS 9.)

A menyegzőre szóló meghívókat július 12-én írta a gyámapa és egyben vőlegény Esterházy

Pál, aki a Kismartonban 1682. augusztus 23-ra tervezett nagyszabású ünnepségre a teljes magyar politikai elitet, a főrendeket, a vármegyék és városok képviselőit is elvárta.³⁴⁵ Közben azonban a király elrendelte a táborba szállást³⁴⁶ és a lakodalmat két héttel korábbra, augusztus 9-re kellett hozni, ezért újabb meghívókat küldtek szét:

„...Noha Isten által az tekintetes és nagyságos késmárki gróf Tököly Éva kisasszonnyal való házasságomnak lakadalmi vigasságára rendelem vala e jövő Kisasszony havának 23-ik napját Kismartonban meglenni, mindazonáltal az pogány ellenségnek nagy gyülekezetre nézve, mivel kegyelmes atyáskodó királyunk öfelsége táborban való szállásomat parancsolja (kinek is szegény hazánk veszedelemben forgó állapotját látván, illendő kötelességgel eleget akarván tennem, Isten engedelmeiből mezőben szálllok) kényszeríttem azon lakadalmi solemnitást anticipálnom és ugyan ez jövő Kisasszony-havának kilencedik napjára megírt kismartoni váramban rendelnem.”³⁴⁷

Esterházy Pál naplójába a következőképpen örökítette meg az eseményt: „Anno 1682. die Augusti 9. vettem feleségül az én szerelmes késmárki gróf Tököly Évámot, kinek lakodalmát szolgáltatam Kismartony várában die eodem, kit adjon isten szent nevének dicséretire, s énnekem is öröömre, s éltesse sokáig jó egészségben. Volt penig az atyámfia huszonkét

341 Thököly Imre I. Apafi Mihálynak, 1682. június 6. IVÁNYI 1991, 411.

342 Klobusiczky János Esterházy Pálnak, Róma, 1682. június 6. MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. A Nr. 19.

343 XI. Ince pápa diszpenzációja, Róma, 1682. május 15. MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. A Nr. 16., a másolata: uo. Nr. 17. Német fordításban közölte KOPP 2020, 32–33.

344 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. június 19. és június 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 71–72. és 73.

345 Esterházy Pál Bars vármegyének Kismarton, 1682. július 11. Szerémi 1893, 78.; Esterházy Pál Batthyány Kristófnak, Kismarton, 1682. július 12. MNL OL P 1314 Nr. 12757.

346 Esterházy Pál Bars vármegyének, Kismarton, 1682. július 25. Szerémi 1893, 79–80.

347 Esterházy Pál Győr vármegyének, Bécs, 1682. július 21. RÁTH 1858, 237.; Esterházy Pál Bars vármegyének, Bécs, 1682. július 21. Szerémi 1893, 79.

esztendő, én voltam negyvenhat esztendő.”³⁴⁸ Az 500 fős vendégseregben ott voltak a bécsi arisztokrácia képviselői, így Badeni Lajos Vilmos őrgróf,³⁴⁹ sokan azonban a nehéz háborús időkre hivatkozva lemondták a részvételt,³⁵⁰ köztük Thököly Imre is, aki a következőkkel indokolta távolmaradását:

„Kis-Marton várából tizenkettődik proxime praeterea Mensis Julii nekem küldött levelét, General Strasoldo Uram levelében includalva, csak szintén mai napon vettem, melyből üdvözült édes Uram, Atyám halála után árvaságra maradt s eddig is Kegyelmed tutorsága alatt levő kedves húgom, gróf Thököly Éva kisasszonnyal való kegyelmed lakodalmi solemnitásának terminusát, hogy ez jelenvaló Kisasszony Havának huszonharmadik napjára rendelte, megértettem. Mivel penig meg írt kedves húgom asszony kegyelmeddel való öröme napján magam személyem szerint, vagy követeim által jelen nem lehetek, ez mostani fennforgó dolgok, s boldogtalan időnek kell tulajdonítani, mert csak az idáig is, míg azoknak bátorságos felmenetekre való amnesziát s passust szerezhethék, az megirt

terminus eltelnék, hanem kívánom, hogy Isten kegyelmeidet egymás szeretetiben sokáig megtartván, életeknek számos napjait kívánt egészséggel virágoztassa.”³⁵¹

Varga J. János úgy értékelte, hogy Esterházy a saját, Thököly Évával kötött házasságával sógorát akarta a meghódolás és a király iránti hűség felé terelni.³⁵² Bizonyosan ilyen politikai megfontolások is szerepet játszottak a házasság gyors, az előző feleség halála után négy hónappal későbbi megvalósulásában, de nem zárható ki az érzelmi-szerelmi szálak érvényesülése és az évek óta fennálló viszony legalizálásának szándéka sem. Esterházy Pál már júniusban csináltatott egy nagy és egy kisebb aranyozott ágyat Johann Matthias Mayer szobrásszal, előbbi azonos lehetett azzal, amit Thököly Éva a későbbi inventáriumokban nászágyának hívott.³⁵³ Emellett kapott egy aranyozott hintót is, ahogy ez a korban gyakorlat volt.³⁵⁴

A menyegző után, augusztus 14-én a házaspár Boldogasszonyba utazott, majd szeptember 4-én, Rozália napján, részt vettek a fraknoi Szent Rozália-ünnepen. S bár az esküvőjüket a háborús állapotok miatt korábbra

348 *Az Esterházyak családi naplója* 219.

349 Az 500 főről és az elfogyasztott 250 hordó borról az Aranygyapjas Rend Címerkönyve tesz említést, MARTÍ 2014, 226. Lajos Vilmos badeni őrgrófról Benyovszky Mátyás Esterházy Pálnak, Bécs, 1682. augusztus 20. MNL OL P 125 Nr. 1274.

350 Eljött Dolinay Gábor Bars vármegyéből MNL OL P 125 Nr. 4440; Sente Bálint alnádor Moson vármegyéből Nr. 4608; Orbán Pál és Semsey Péter Pozsony vármegyéből Nr. 4750; az esztergomi káptalan Balogh Miklós csanádi püspököt küldte Nr. 5348; lemondta Komárom vármegye Nr. 4573; Nógrád vármegye Nr. 4630; Pest-Pilis-Solt vármegye Nr. 4729; Sáros vármegye Nr. 4785; Turóc vármegye Nr. 4987; Zólyom vármegye Nr. 5096; Eperjes város Nr. 5130; Kapronca város Nr. 5141; Késmárk város Nr. 5151; Rozsnyóbánya városa Nr. 5219; Varasd városa Nr. 5248; Zágráb városa Nr. 5249; Zólyom városa Nr. 5250; bányavárosok Nr. 5257; nyitrai káptalan Nr. 5370; pozsonyi káptalan Nr. 5374; szepesi káptalan Nr. 5379; zágrábi káptalan Nr. 5383.

351 Thököly Imre Esterházy Pálnak, Kassa mellett, 1682. augusztus 2. MNL OL P 125 Nr. 4116.

352 VARGA J. 2005, 355.

353 A szobrász Johann Matthias Mayer szobrász 600 forintot kapott az ágyakért, továbbá 6 székért és egy oltárért, RAR Forchtenstein 1682 Nr. 176; Johann Matthias Mayer számlája: MNL OL P 125 Nr. 11039. Thököly Éva az aranyozott ágyról Kismartonban: „Ein Groß vergultes Pöth, welches mein Prauth Pöth gewest, in dem Gast Zimmer.” Thököly Éva követeléseinek jegyzéke, 1702. július 1. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 213.

354 POLLERROSS 2010, 143–144.

kellett hozni, a nádor végül csak szeptember 12-én szállt táborba Kónynál.³⁵⁵

Az 1682-ben kötött két Thököly-házasság az irodalomba is bevonult. Zrínyi Ilona és Thököly Imre egybekelését Gyöngyösi István örökítette meg 1683-ban egy allegorikus költeményben, amely sokáig kéziratban maradt,³⁵⁶ ellenben az Esterházy–Thököly házasság lakodalmi köszöntőjével, amely Bécsben 1682-ben Leopold Voignál jelent meg, s amelynek minden bizonnyal Esterházy Pál volt a megrendelője. A papírra és selyemre egyaránt kinyomtatott egy lapos alkalmi kiadvány felső részén egy kép, alatta a házaspárt köszöntő latin nyelvű nászének található.³⁵⁷ Míg a kép metszője Johann Jakob Hoffmann személyében azonosítható, a szöveg szerzőjét nem ismerjük. Az ábrázolás középpontjában a kismartoni kastély előtt álló Thököly Éva egy a termékenységet szimbolizáló gránátalmát nyújt át férjének, akinek egy égből alászálló *Hymen* koszorút helyez a fejére. Esterházy Pál mögött Mars isten, a megtesztetett császári kegy („Caesarea Gratia”) és a vőlegény öccse, Esterházy Ferenc, Éva mögött pedig két nővére helyezkedik el. Az *epithalamus* szövege emelkedett hangnemben tárgyalja Esterházy Pál sokoldalú tevékenységét: a hadvezértől a nádorig, a költőtől a bölcselkedőig a tökéletes férfiút állítja az olvasó elé, míg Thököly Évára kevesebb szót vesztegetve remélhető termékenységét a gránátalma magjának sokaságával érzékelteti.³⁵⁸

9. kép. Johann Jakob Hoffmann: Applausus Epithalamicus (1682)

Esterházy Pál politikai és hadvezéri pályafutása beteljesedése után a családi életében másodsorra is révbe ért, házassága a költő szerint az istenek és a hatalmasok áldásával megkötetett. De vajon hogyan alakul a házassága Thököly Évával?

355 Az általános felkelést hirdető levél („generalis insurrectio”): Esterházy Pál Batthyány Kristófnak, kónyi tábor, 1682. szeptember 12. MNL OL P 1314 Nr. 12764.

356 JANKOVICS 2000, 141–142.

357 Johann Jakob HOFFMANN: *Applausus Epithalamicus*. Viennae, 1682. Példányai MNL OL P 125 Nr. 11909 (papírra és selyemre), további gratuláló költemények MNL OL P 125 Nr. 11910–11911.

358 Az epithalamus részletes elemzése MÁTÉ 2020, 151–166. A szerző itt tévesen állítja, hogy az 1681-es országgyűlésen kimondták a Habsburgok örökös királyságát, megkoronázták József főherceget, valamint, hogy Esterházy Pál hercegi rangot kapott.

IV. Házasságban (1682–1700)

A korai újkorban még az arisztokrata házasságok esetében is komoly kérdés volt, hogy vajon egy nőnek megvan-e a lehetősége és képes-e arra, hogy egyenrangú társ legyen a házasságban, s hogy érvényesíteni tudja-e a saját egyéniségét. A nemes asszony feleségként a saját családjának és nemzetségének is a követe. Azonosítja-e magát az új családdal vagy idegen marad, elfogadja-e a családot és az elfogadja-e őt? A nőnek egyfajta identitásváltáson kell keresztülmennie, amikor bekerül az új *familiába*, hiszen innentől férje nevét viseli és a születendő gyermekek, különösen a fiúutódok, az új családjá fennmaradását biztosítják.³⁵⁹

A házassággal Thököly Éva státusza teljesen megváltozott. A Magyar Királyság legnagyobb hatalmú, legtekintélyesebb és egyik leggazdagabb emberének lett a felesége. Az udvarban megtúrt, sőt, állandó ellenségeskedésekkel támadott gyámleányból férjének társává, mostohagyermekének anyjává, az udvarnak parancsoló asszonyává vált.

Ugyanakkor a grófnő nem ismeretlen környezetbe került, 11 éve ott nevelkedett a vele egykorú és fiatalabb gyermekekkel, látta Pál felemelkedését, házasságának nem voltak titkai előtte, megélte a család nehézségeit, a gyerekek elvesztését, sőt, maga is részese a nehézségeknek azzal, hogy viszonya lett a gyámapjával. Ez a helyzet előnyöket és hátrányokat egyaránt rejtett magában. Előny volt, hogy ismerte férjét, tudta, mivel hathat rá és hogyan nyerheti meg. De több hátránnyal is szembesülnie kellett: Esterházy Orsolya, az első feleség szelíd személyiségének és anyaságának tisztelete

nemcsak az udvarban, hanem a kastélyok falain függő portréiban és később a kismartoni kriptában kiállított nem romló testében is megmutatkozott.³⁶⁰ A gyerekek és az udvar ambivalens, sőt, elutasító viselkedése egyben a megcsalt és sokat elviselt házastárs melletti szolidaritás kifejezése is volt. Hiába valószínűsíthető, hogy a tapasztalt férfi, Esterházy Pál lépett fel kezdeményezőként a viszonyban, a környezet mégis Thököly Évára tekintett szexuális csábítóként. Ez egy olyan kedvezőtlen szituáció volt, amelyből a fiatalasszony csak nagyon ügyes stratégiával verekedhette ki magát. Milyen eszközökkel?

1. jó és bizalmas, kölcsönösen egymást támogató viszony, azaz a *caritas conjugalis* kialakításával, a megfelelő házastársi kommunikációval, a férjjel való közös programokkal, a családi minden- és ünnepnapok megfelelő kormányzásával (egészség-betegség, jóllét), egyszóval a feleség szerep betöltésével;
2. saját családbeli helyének, megbecsülésének, méltóságának kivívásával, az őt illető jogok érvényesítésével, hogy házassági szerződés, kötéslevelek, végrendeletek révén részesedhessen a vagyomból, s hogy özvegyisége esetén méltóképpen meg tudjon élni;
3. a szűkebb család és a tágabb dinasztia fennmaradásának biztosításával, a mostohagyermek nevelésével, utódok szülésével, sorsuk gondos alakításával, felnevelésükkel, házasságuk megtervezésével, vagyomból való részesedésükkel;
4. a férjért és a családért való tevékenységgel, saját vagyonszerzéssel, hozzájárulással a közös, illetve a leszármazottak vagyonosodás-

359 BASTL 1995; PÉTER 2008, 141–160.

360 VISKOLCZ 2019b, 47–48.

- hoz, ügyes gazdálkodással, tárgyalási képességgel;
5. saját családja elfogadtatásával, értük való kijárással és érdekérvényesítéssel, kölcsönösen jó, horizontális rokonsági kapcsolatok kialakításával és ápolásával, családi közvetítői szerep vállalásával;
 6. az udvarba való beilleszkedéssel, emellett saját udvartartás és bizalmasi kör (klienshálozat) kialakításával, a saját fizikai tere és udvara megteremtésével, a kastélyok terei-

- ben reprezentatív megjelenéssel (például közös és saját portrékkal, családi címerekkel), a családi emlékezetkultúrából való részesedéssel a levéltárban, könyvtárban, temetkezőhelyen, vallási és világi mecénatúrájával – azaz hozzájárulásával a család fényéhez és dicsőségéhez (*'splendor et gloria familiae'*);
7. a házassági gondok és problémák felvállalásával, konfliktusmegoldó belső és külső stratégiákkal.³⁶¹

1. THÖKÖLY ÉVA, A FELESÉG

Thökoly Éva és Esterházy Pál szexuális viszonya valamikor 1678 folyamán elkezdődött. Éva a későbbi veszekedéseik egyikében ezt úgy határozta meg, hogy „kegyelmed után nem jártam. Én gyermek voltam, kegyelmed reá vett, s az országban gyalázatban hozott”.³⁶² Egy 1678. októberi levelében a 19 éves Éva ötször írta le, hogy „édes nagyságos uram”, s szerelme jeleként mit tudott ajánlani a nála jóval idősebb férfinak, mint hogy ha elfogyott volna, küld még neki cukorkát.³⁶³ A köztük korban és hierarchiában lévő óriási (nem rangbéli) különbséget Évának az ekkori leveleiben a záróformulákban megfogalmazott alávetettsége is kifejezi: „Nagyságodnak legkisebbik alázasos szolgálója”, míg Esterházy így búcsúzik: „kegyelmed köteles szolgálja, atyjafia”.³⁶⁴ Az Esterházy Orsolya halála és a házasságkötés közti átme-

neti időszakban már felbátorodott Éva és az érzelmeit erősebben is kifejezte „édes szerelmes nagyságos uram” vagy „édes szép nagyságos uram” megszólítással és a türelmetlen várakozás nyomatékosításával.³⁶⁵ A viszonzást apróbb-nagyobb ajándékok, valamint az esküvői előkészületek jelezték, hol egy pár kesztyű, hol csipke, aranyfonal, cipellő és klárisszemek formájában³⁶⁶ – az utóbbiak korallgyöngyöket jelentenek, ilyenek rávarrásával készülhetett Thökoly Éva jegyszoknyája. Ma az Iparművészeti Múzeumban található sötétkék színű, aranyfonallal hímzett és az egyesével felvarrt, több száz korallszemmel díszített bársonyszoknyát a hozzátartozó magyaros ingvállal együtt a hagyomány hol Esterházy Orsolyához, hol Thökoly Évához köti. A megfogalmazás szerint a kvalitásos magyar díszruha ugyanakkor

361 A nemes nők szerepeihez és mozgásteréhez: BASTL 1995, 22–23.; BASTL 2000, 25–31.; KELLER 2016, 20–22.; STOLLBERG-RILINGER 2016, 247–249., a témához továbbá LENGYEL-VÁRKONYI 2010, 85–93.

362 Thökoly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 6. *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 188–190.

363 Thökoly Éva Esterházy Pálnak, Lakompak, 1678. október 20. *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 33–34.

364 Esterházy Pál Thökoly Évának, Lakompak, 1679. október 30. *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 39.

365 Thökoly Éva Esterházy Pálnak, Höflány, 1682. május 3. és május 6. *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 58. és 60.

366 Korallszemek: Thökoly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. április 22. *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 57., kesztyű: Thökoly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. április 29. Uo. 58., csipke, aranyfonal: Thökoly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. május 15. Uo. 63., cipellő: Thökoly Éva Esterházy Pálnak, Lakompak, 1682. június 19. Uo. 72.

10. kép. Thököly Éva korallszemekkel kivarrt díszöltözete az Esterházy-kincstárból

a nyugat-európai divat elemeit is magában ötvözi.³⁶⁷ Ahogyan a későbbiekben látni fogjuk, a források alapján egyértelműen azonosíthatóan Thököly Éváé volt ez a rendkívül értékes ruhadarab, amelyet 1700 után visszakövetelt Esterházy Páltól, nem véletlenül, hiszen egykori boldogsága, férjhezmenetele emblematisz jelképének tartotta, ahogy a jeggyűrűt, a nászágyat és a nászhintót is.

A távollévő szerelmes, az intrikáló udvar és a kevés bizalmasa, így a pár közt követként funkcionáló gyöngyfűzőné által gerjesztett hírek között hanyódó Éva bizonytalanságát mi

sem fejezi ki jobban, mint egy néhány héttel az esküvő előtt keletkezett levele:

„az Istenért kérem édes szerelmes Nagyságos Uram, Nagyságod énmiattam csak lekkiszebb bút sze csináljon magának, mert én arra érdemtelen vagyok. Nagyságod szabad véle, azt cselekedheti, azmi magának lekjobban tedszék. Nagyságodat kérem alázatosan, ha ellenére nincsen, ne bánja Nagyságod, hogy egy darab ideik valamely klasztromban menjek, talám megszönnék az emberek az szok hiábanvaló fecsegéstől, ha itt nem látnak, Nagyságodnak is könnyőbb lesz, nem buszéthajjuk Nagyságodat. Osztán bizon tiszta széből bánom, hogy ennyi szok hír vagyon felőlem, nem tudom, miért, mert okok annyira nincsen reá, csak az nagy érégysekből cselekeszék. Az[t] gondolják, hogy Nagyságoddal meggyóltesszenek, az én Istenem talám énékem jómra adja, hogy ártatlanul ennyit köll szenvednem.”³⁶⁸

A kolostorba vonulás felajánlásával, a szenvedésével bizonyítja Éva a szeretett és vágyott férfi döntésének a feltétlen elfogadását, érte még erre is hajlandó, ha Pálnak így könnyebb lesz a helyzete. Pál parancsa ellenére a mindent nyitó „generális” kulcsot sem meri magához venni – „meg nem cselekeszem, tartván tőle, hogy megint az a szó ne legyen belőle, aki eddik volt” –, hiszen nem akar konfliktusba kerülni a tisztviselőkkal, mindezek a szavak mi mást vetítenének előre Pálnak, mint az engedelmes és szelíd feleség képét.³⁶⁹

Az 1682. augusztus 9-iki menyegzővel a kapcsolat törvényessé vált és a táborba szálló férjével megváltozott hangnemben folytatta a levelezést a fiatal nő. Szinte kiobbantak be-

367 TOMPOS 2010, 138–142.

368 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Lakompak, 1682. június 17. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 70–71.; Polixenia Benatullin nevű gyöngyfűzőnéhez PRICKLER 2013, 211–212.

369 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. június 23. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 72.

lőle azok a boldog és felszabadult érzések, amelyek a házasság első éveit jellemzik: „édes szerelmes szívem”, „édesem”, „édes lelkem” becézések adnak ritmust a soroknak, ugyanakkor még évekig megmaradt Thököly Éva az „alázatos szolgálója” záróformula mellett, s csupán egyetlen alkalommal olvasható a „szeretettel szolgáló feleség”.³⁷⁰ Nem sokkal a második gyermekük születése előtt, a korabeli házaspári levelezésekben eddig nem ismert új szó tűnt fel Évának: „édes szerelmes *szocelím*”, amit aztán a férje is el kezdett használni.³⁷¹ Nem mindig következetes az írásmódja, gyakrabban fordul elő 'r' nélkül, „*szocellim*”-ként, leginkább a német *Schätzelein*, *Schätzchen* változatának tekinthető, magyarul 'kincsem, kincsecském' értelemben.³⁷² Néha kiegészül egy teljes német elköszönéssel: „*Pfidti Gott main aller liebe Szacell*”.³⁷³ A kifejezés az egész levelezésen végigvonul és még a szétválás után is, Esterházy Pál haláláig megmarad.³⁷⁴

A korabeli házaspárok szexuális szokásaiba alig-alig lehet bepillantani,³⁷⁵ ilyenre példa Esterházy Pálnak az első feleségével való levelezésében sem található. Esterházy visszaemlékezéseiben inkább csak gyengéd utalásokat tett Orsolyával való első ölelkezésekre: „az én kedves mátkám szállásomra jövén reggel idején, hogy még az ágyban fekünném s alunnám, általölelvén megcsókolt; kire fölébredvén, én is viszont megcsókoltam. Mely dologgal annyira magához kapcsolt, hogy én is fölötte igen kezdeném szeretni”.³⁷⁶ A Thököly Évával váltott

11. kép. Kanna Vénusz és Adonisz ábrázolásával az Esterházy-kincstárból

levelek azonban ebből a szempontból is különlegeseek: amikor Esterházy 1684-ben az oszmánok ellen Buda alá vonult a csapataival, Thököly Éva többször is játékos módon adott hangot vágyakozásának:

„Kérem szerelmes édes *szocellim* kegyelmedet, vigyázzon magára, hogy valami alkalmat-

370 A házasságkötésük utáni első levélben: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. szeptember 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 75–76.

371 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. május 2. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 95–96.; Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. július 16. Uo. 99.

372 Kollégám, Király Péter megfektése, köszönöm a segítségét.

373 Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. szeptember 6. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 116. „B’hüte dich Gott mein allerliebsten Schazer!”; azaz Isten óvjon téged, legkedvesebb drágaságom! Köszönöm Király Péter tanácsait.

374 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1712. december 24. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 315–316.

375 A témáról BASTL 2000, 375–424.

376 *Esterházy Pál visszaemlékezése ifjúkorára* 315.

lanszág ne esség kegyelmeden [és] az szegíny Gisbli is kétségben ne esség, az Pisterli is ajánlja kegyelmednek holtik való alázatos szolgálátját, s kéreti kegyelmedet, hogy hamar visszagyöjjen.”³⁷⁷

„Kérem édes szerelmes szocerlim kegyelmedet, bárcsak harmadnapra is jöjjen haza kegyelmed, hiszem Draskovicz Uram is nem rígen Szárváratt volt, kegyelmed és elgyöhetne az szegíny kis Pisterlit meglátogatni, ki és ajánlja az Gisplnek holtik való szolgálátját.”³⁷⁸

„Fraknóban el nem mehettem Szent Rozáliára, mivel az kis Pisterli rosszul érzette magát, itten köllött nála maradnom. De már Istennek hála, jobban vagyok.”³⁷⁹

„Bizon csak alik várom, hogy láthasszam kegyelmedet, s az szegíny kis Gispilt is. Magam is eleget szánom szegínt, hogy annyit köll szenvedni néki. ...Édes lelkem, az szerencsítlenség hamar megesik, mikor az ember meg sem gondolná is, kitől az Isten oltalmazza, édes szerelmes szocellim kegyelmedet, s az szegíny Gispilt is.”³⁸⁰

A levélrészletek azt jelzik, hogy a házastársak az együttléteik során minden biztonnal bizalmas és becéző neveket találtak ki egymás nemi szerveinek, Gispil, Gispli, Gisbli a férj, Pisterli pedig a feleség intim testrészére utal. Éva évődő-humoros megfogalmazása az egyedül lévő fiatal nő erotikus vágyait jeleníti meg, amelyekkel a hónapok óta távollévő Pált szeretné hazatérésre bírni, aki ezért az édes élvezetért akár még Győrig is elébe menne az urának.³⁸¹ A levélbe rejtett hívószavak, a bensőséges nyelv-

12. kép. Násfa hajózó Merkúr-figurával az Esterházy-kincstárból

vezet ezekben az években harmonikus szexuális kapcsolatra engednek következtetni. A jelenség azért is érdekes, mert Beatrix Bastl, valamint Jankovics József és Kőszeghy Péter kutatásai alapján az intimitás megnyilvánulása a kortárs házastársi levelezésekben rendkívül ritka.³⁸²

Esterházy Pál az érzelmes női nyelvezettel szemben³⁸³ kommunikációjában sokkal inkább a rövid, informatív beszámolóra és feladatkiosztásra törekszik. A figyelmességét és szeretetét ajándékokban közli feleségével. A házasságkötésük után szeptember elején Bécsben komoly összeget – 680 forintot – költött gyémántos női ékszerekre, hajtűre, ládikóra.³⁸⁴ Az 1684–1688 közt írt bevételi és kiadási naplója számos ilyen tételt tartalmaz,³⁸⁵ ezek a következő táblázatban láthatók:

377 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. július 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 102.

378 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. augusztus 24. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 110.

379 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. szeptember 4. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 115–116.

380 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. október 10. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 128–129.

381 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. október 10. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 128–129.

382 BASTL 2000, 399–424.; JANKOVICS–KŐSZEGHY 2018, 188–193.

383 ERDÉLYI 2019c, 168., 173.

384 Franz von Muytinc (Moiting) ékszerész számlája, Bécs, 1682. szeptember 1. MNL OL P 125 Nr. 10951.

385 Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314.

Num.	1684. április	fl [florenus]	d [denar]	kr [kreuzer]
53.	Adtam itt Bécsben Marculinnak az smaragd smuk kiváltásáért	3397		30
Num.	1686. október	fl.	d.	kr.
204.	Adtam az Atyámfia aranyláncáért	82		30
Num.	november	fl.	d.	kr.
244.	Adtam az Atyámfia rubintos aranyláncáért 28. Novembris	222		
Num.	december	fl.	d.	kr.
273.	Adtam az Atyámfia ezüst palackjáért 31. Decembris	70		
Num.	1688. február	fl.	d.	kr.
44.	Adtam az Atyámfia számára bizonyos reszkető tűkért 15. Febr.	400		
49.	Adtam az Atyámfia szoknyavállához az gyöngyfűzőnek 16. Febr.	15		
Num.	március	fl.	d.	kr.
68.	Adtam Bécsben az Atyámfia kék procát szoknyájáért	220		
69.	Terézli köntöseiéért	90		
Num.	július	fl.	d.	kr.
145.	Adtam az Atyámfia gyémántos egy pár perecéért	210		
150.	Adtam az Atyámfiának valami gyöngyökért 20. Julij	100		
Num.	augusztus	fl.	d.	kr.
160.	Adtam az Atyámfiának 8. Aug.	100		
Num.	október	fl.	d.	kr.
126.	Adtam fűszerszámra kit az Atyámfia vett 24. Octobris	45	80	
Num.	december	fl.	d.	kr.
259.	Adtam az Atyámfiának 9 Decembris	200		

6. táblázat. Esterházy Pál ajándékai Thököly Éva számára

A napló biztosan nem fedi le teljesen az ajándékvásárlásokat, de láthatólag a legtöbbet ékszerekre adott ki a férj. Igencsak figyelemreméltó az az óriási értékű smaragdos *smuk*, azaz ékszerkészlet, amelyet egy bécsi kereskedőtől váltott ki Esterházy zálogból, s aztán Thököly Éva használati ékszerei között tűnik fel.³⁸⁶

Visszatérve Thököly Éva kommunikációjára a férjével,³⁸⁷ a kezdeti évek összhangját a hangnem egyre keményebbé válása kezdte el terhelni. Éva nagyon nyíltan és őszintén lépett fel, a sérelmei halmozódásával érzelmei is a fel-

színre törtek és szokatlanul erős, sokszor első indulatban oda vetett sértő szavakban fogalmazódtak meg. Ilyen típusú levelek már 1688-tól megjelennek a levelezésben, majd szinte állandósulnak. Ezzel párhuzamosan a több mint egy évtizedig használt „alázatos szolgálója” búcsúformát 1690-től felváltotta a „kegyelmednek igaz szolgálója” formula.³⁸⁸ Thököly Éva sokszor írt szégyenről és becsületről: szégyennek tartotta, hogy a tiszték csak a férje utasítására látják el őt, s kérte, hogy Pál tekintse az ő becsületét, amikor az embereinek a „szarvát

386 Kiss 2019, 65.

387 Erről bővebben Király Péter ír az *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* kiadványunk előszavában.

388 Az első ilyen levél: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1690. július 24. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 160–160.

13–14. kép. Veith Kíßler(?): Esterházy Pál (1684) és Thököly Éva (1682)

növeli”, azaz mindent megenged nekik.³⁸⁹ Az 1692-ben kitört házassági válság idején szembeötlő, hogy a felek között írásban és szóban egyaránt folynak az üzengetések: Pál Lakompakra és Fraknóra húzódott és onnan szervezte a védekezést a dinamikus fellépő felesége ellenében, láthatólag nem vállalva fel a személyes szembekerülést a pergő nyelvű Évával, aki persze keresztül-

látott rajta, s azt írta: „alig várta az én szocerlim, hogy meg [!] megmenekedjen tőlem.”³⁹⁰ A veszekedésnek a maga tragikumában egyik humoros pontja, hogy Éva hosszú és keserves levelére Pál csak annyi kifogást tudott felhozni, hogy még a lovászegénnyel sem beszélnek így, mint ahogy a felesége vele („ha lovászod volnék is, avval érném bé, az minemő levelet írtál”).³⁹¹

389 Szégyenről: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1690. november 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 163., becsületről: h. n., 1688. március 26. Uo. 151.

390 Thököly Éva Esterházy Pálnak, d.n. (1692 körül) *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 185.

391 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 6. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 188–190. és Esterházy Pál Thököly Évának, Lakompak, 1692. március 7. Uo. Nr. 191.

Thököly Éva mindennapi kommunikációjának egyik fontos vonása, hogy sokféle hangnemen és stílusban tudott megszólalni, ezeket érdekeinek megfelelően váltogatta. Ha kellett, költői en fejezte ki lelkiállapotát: például Pál távolléte miatt úgy érezte magát, „mint az társzától elvált gerlice”,³⁹² máskor így írt „noha én csak úgy vagyok itten, mint az árva fogoly madár, miolta kegyelmed elment innen”.³⁹³ A vágy kifejezésére erősebben vizuális, de hétköznapiabb képeket is használt: „alik várom, hogy láthasszam kegyelmedet. Ha egyik ajtó[t] kivenné kegyelmed, az másikon is bémennék”.³⁹⁴ De ha a szükség úgy hozta, a veszekedésekkor akár durvább kifejezésekre is hajlott: „úgy el nem vett kegyelmed, mind egy híresz kurvát, azért úgy ki sem adhat kegyelmed rajtam”,³⁹⁵ vagy „mert lehetetlen, hogy így ilhessek, ez nem ílet, hanem pokoltöltés”,³⁹⁶ vagy „érttettem kegyelmedtől köldett két spion ördegnék Bécben való létét.”³⁹⁷ Mindenesetre Thököly Éva jól ismerte és megtanulta a levelezés korban elvárt formális gyakorlatát az udvariasság, a tisztelet és megbecsülés kifejezésére, ugyanakkor gyorsan váltott is, ha érdekei ezt diktálták vagy ha érzelmei felülírták a ’helyes’ vagy elvárt viselkedési normákat.³⁹⁸

KÖZÖS ÉS KÜLÖN PROGRAMOK

Esterházy Pál főkapitánysága (1668), valóságos belső titkos tanácsossága (1679), majd nádori tisztsége (1681) miatt rendkívül elfoglalt volt.

Gyakran kellett utaznia, a háborús években hadba vonulnia és Bécsben tartózkodnia, de biztosan igyekezett minél több időt tölteni fiatal feleségével. Bár a forrásokból nem mindig követhető nyomon, de a kezdeti évtizedben a házaspárnak sok közös programja, együttléte, utazása lehetett. Ugyanakkor – ha nem tarthatott férjével – Thököly Éva gyakran panaszkodott az egyedüllétre, unalomra és a társaság hiányára. Ezen nővérei jelenléte segített, Thököly Katalin és Mária, főleg özvegyességük alatt rendszeresen látogatták őt, velük járta Éva a környéket, a fürdőket, esetleg Bécsbe mentek vásárolni. S míg például a férj Feketevárban és Köpcsényben intézte a dolgait, Éva vidáman tudósította arról, hogy milyen jól mulatnak Borostyánkőben a Batthyányaknál.³⁹⁹ Azonban birtokainak gyarapodásával és a gazdaságai-majorságai szaporodásával a gazdálkodási feladatok is egyre inkább lefoglalták a grófnőt, hol a szüret, hol az aratás, hol az építkezés jött közbe,⁴⁰⁰ s volt úgy, hogy akár hosszabban is távol maradt a családjától:

„Az Szent Vidi-búcsút örömet elvégezném aratás előtt, kérem édes szívem kegyelmedet, ne bánja. Még ezen az híten elmehetnék, őt vagy hat nap alatt visszajönnék. Talám ezután Bicben is elmehetnék, ha jó szívvel látnának”.⁴⁰¹

Az 1690-es évektől aztán egyre többször merülnek fel olyan kifogások az asszony részéről,

392 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. október 14. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 79.

393 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1695. február 27. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 220.

394 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. november 6. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 83.

395 Thököly Éva Esterházy Pálnak, d. n. (1691–1692 körül) *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 181.

396 Thököly Éva Esterházy Pálnak, h. n., 1691. július körül *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 178.

397 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 3. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 186.

398 A témához: BASTL 2000, 179–190.; ERDÉLYI 2019b, 132–138.

399 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tarcsa, 1687. július 8. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 146. Az arisztokrata társasági életről általában VÁRKONYI 2005.

400 Munka: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Sopron, 1691. május 13. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 167–168., szüret: Kismarton, 1693. október 24., Kismarton, 1695. október 21. Uo. 208 és 225.

401 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1691. július 9. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 177.

hogy sok, nem részletezett dolga miatt nem tud felmenni Bécsbe a férjéhez, s néha már a levélírára sem ér rá.⁴⁰² Elutasítja a közös programokon való részvételt, Esterházy Pál hiába nyomatékosítja a meghívást olyan előkelő nevekkel, mint például Ferdinand Gobert Aspremont-Lynden von Reckheim és Rákóczi Julianna:

„Értettem édesem az kegyelmed leveléből, hogy az szervitáknál ebédet tartott kegyelmed, sok Úri rendek voltak jelen, Apormond Uram is ottan lészen ebéden kegyelmednél. Én, édesem, mindenben örömet obligálom kegyelmedet, csak ebben ne kívánja kegyelmed. Tudja azt maga is édes szocellim, hogy minden kérésem csak az, hogy emberek közí ne kívánja menetelemet s gyalázatomat, mivel énnékem sem böcsöletem, sem öltezetem idegen emberek közí nincsen”.⁴⁰³

Még az olyan szűkebb családi eseményeken sem akart ott lenni, mint például mostohafia, Esterházy Gábor eljegyzése Abensberg und Traun grófnővel 1693 októberében:

„az kegyelmed levelét édesem kedvesen vettem, melyből értem az Gábor Úrfi gyűrőváltását és hogy én es fölmenjek. Kívánok Jószerencét őkegyelmének hozzá! Hogy penik én akkorra föl nem mehetek, bocánatot várok édes szocellim kegyelmedtől, mivel sem az egészségem nem szolgál igen jól.”⁴⁰⁴

Valószínűleg hangulattól és a kapcsolatuk aktuális állásától is függött, hogy Éva mikor mutatkozott a férjével: 1694 márciusában két napig a lajtaszentmiklósi malomban voltak együtt, a nyáron pedig elkísérte Pált Pozsonyba, ahol a nádor által rendezett ebéden a sok úri népnek „nyájas és szíves atyafiságos mulatozásban” volt részük.⁴⁰⁵

GONDOSKODÁS: EGÉSZSÉG, BETEGSÉG A CSALÁDBAN

Thököly Éva, akárcsak kortársai, sok gondot fordított a családja és saját egészségi ügyeire, a családtagok „beteges állapotáról” való társalkodás és az együttérzés, az aggodalom kinyilvánítása hozzátartozott a mindennapokhoz, legyen az bágyadtság, fogfájás vagy éppen himlő. Kezdetben férje állapota foglalkoztatta, távollétében rendszeresen érdeklődött hogyléte felől, és különféle kenőcsöket, sebolajat, pirulákat küldött neki, amelyek tárolásához 1684-ben a saját szobájába az udvari asztalossal csináltatott gyógyszeres szekrényt.⁴⁰⁶ Amikor Esterházy a lábán terjedő fertőző gyulladásról, orbáncról írt neki, Éva aggódva azt válaszolta, „kérem azért kegyelmedet, olyannal ne iljen, azki többet árcon, s ne is vizezze kegyelmed, mert abból nagyobb nyavalya is lehet.”⁴⁰⁷ Más alkalommal sebtapasszal és füstölővel szeretne volna férje fájdalmait enyhíteni:

„Ím, valami flastromot, föstet köldtem kegyelmednek fogfájás ellen. Az flastromot

402 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1691. október 29., Kismarton, 1693. január 14., Szent Margaréta, 1694. november 9. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 180., 201., 216.

403 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. június 31. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 197.

404 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1693. október 5. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 207., egy másik elutasítás: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1695. február 27. Uo. 220.

405 Lajtaszentmiklós: elszámolás a fogyasztásról, EPA RAR Forchtenstein 1694 Nr. 224.; pozsonyi program: Erdődy György Rákóczi Erzsébethez, Pozsony, 1694. június 24. SZERÉMI 1893, 80.

406 Simon Haas asztalos nyugtája 24 forintról, Kismarton, 1684. március 24. MNL OL P 125 Nr. 11213.

407 Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. július 16. és Kismarton, 1684. július 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 99. és 102.

tegye kegyelmed az hátára, azmint én Kapu-
váratt tettem kegyelmednek. Az fősttel ken-
dőt fősteljen kegyelmed s fölkössze, meglátja
kegyelmed, hogy jobban léssen.”⁴⁰⁸

A későbbiekben a gyermekek egészsége került előtérbe, és 1684-ben a budai táborban – ostrom közben – arra is gondot fordított Esterházy, hogy egy állandó orvost és patikáriust szerezzen Kismartonba: „a Doctor is itt van nálom, 150 forint az füzetése, asztala, szállása, jó ember s értelmes, Paticarius is van ugyanitten” – írta a feleségének. Rövidesen azonban elbocsátotta mindkettőt, mert a doktor betegeskedett és nem tudta ellátni a feladatát.⁴⁰⁹ Az állandó szülői figyelem és készenlét, valamint az orvosi támogatás ellenére is a hét gyermekükből öt elhunyt. Különös aggodalomra adott okot a himlő, amikor 1696-ban Thököly Éva Badenben fürdött Terézlivél és Jozefkóval, mindketten megbetegedtek benne és a kisfiúnál olyan súlyos tünetek léptek föl, hogy a bécsújhelyi orvost akarták oda vitetni.⁴¹⁰

„Nem akartam elmúlatni édes szívem, hogy kegyelmedet az gyermek állapotjáról és egészségéről ne tudósítsam. Azt érhatom édesem kegyelmednek, hogy most is igen kevéssel vagy jobban, mint mikor kegyelmed elment. Tegnap délután az doktorért is elköldtem volt Újhelyben, de nem találták otthon, öresen hozták az szekeret vissza. Remínlém azért, ha Isten ebben megtartja, kigyógyul ebből az nyavalyából. Tegnap édesem azt tudtuk mindnyájan, hogy estét nem ír, olyan rosszul

volt. Elgondolhatja kegyelmed édes lelkem, minémő keserőséggel és szévbíli fájdalommal nézem szegínnek nyavalyáját”.⁴¹¹

Thököly Éva saját egészségéről is képet alkotunk a források alapján. A házasság elején még fiatal nő, akinek fizikai állapota a szülésszámok növekedésével romlásnak indult. Sokszor gyötörte fogfájás, bágyadtság, fejfájás, hurut, egy alkalommal azt írta, hogy „az elmúlt vasárnap Lakompakon voltam, onnéd is betegem jöttem vissza, immár negyed napja, hogy nagy hasmenés vagy rajtam. Attúl tartok, hogy az vérhas ne legyen belőle”,⁴¹² 1691-ben pedig olyan rosszul volt, hogy eret kellett vágatnia Sopronban.⁴¹³ Az is megfigyelhető, hogy a szülések közeledtekor egyre ingerültebb és egyre nehezebben viselte a terhességet, egyfajta depresszió, rossz hangulat is tetten érhető a leveleiben. Az utolsó szülésekor, 1692-ben, a férje egy különleges ajándékkal akarta a fájalmát és félelmét enyhíteni, megszerezte neki Szent Margit övét.⁴¹⁴ Hiedelmektől körülbástyázva számos, a szülést könnyítő eszköz volt használatos a 17. században, köztük különféle övek, ezeken belül is neves szent nőkhöz, például Szent Margithoz vagy Szent Erzsébethhez kötődő darabok. Szent Margiton Antiochiai Szent Margit értendő, bár a magyar hagyomány szerint Árpád-házi Margit királylányé volt az az öv, amelyet szüléskor főúri asszonyoknak adtak kölcsön a pozsonyi apácák.⁴¹⁵

A szaporodó testi bajok ellen Thököly Éva szívesen fogyasztott különböző savanyúvizet, és kereste fel a környékbéli gyógyfürdőket.

408 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. szeptember 1. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 114.

409 Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. október 6. és október 16. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 126. és 131.

410 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Baden, 1691. június 10. és június 11. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 172–174.

411 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Baden, 1696. április 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 226.

412 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1686. szeptember 17. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 141.

413 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Sopron, 1691. május 13. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 167.

414 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. április 27. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 194.

415 MAGYARY-KOSSA 1929, 10–12.

A fürdőzés és kifejezetten a meleg vizű gyógyfürdőkbe járás a kor arisztokráciájának kedvelt foglalatossága volt. Nemcsak különféle testi és szervi bajok kúrálására, de a társaság kedvéért is összejártak a dámák és a lovagok.⁴¹⁶ Az Esterházy házaspár levelezéséből kitűnik, hogy elsősorban Thököly Éva élt rendszeresen ezzel a gyógymóddal és több fürdőt is látogatott. A kismartoni kastélytól csak néhány kilométerre fekvő, de már a fraknoi grófságba tartozó höflányi kúriát és a fürdőt 1633-ban szerezte meg Esterházy Miklós. A kénes forrásvíz gyógyító ereje már a középkorban ismert volt, egy Szent Radegundisznak ajánlott kápolnát is emeltek fölé. A reformáció során elhagyottá vált kápolnát a nádor 1639-ben újjáépíttette.⁴¹⁷ Esterházy Pál és családja is használta a fürdőt, Thököly Éva is sokszor időzött itt fiatalkorában („elvigezvin itten fürdömet”) és később is. 1693-ban azt írta a férjének, hogy csak térdig ért a víz a medencében.⁴¹⁸

Egy másik kiváló hírnévnek örvendő közeli hely volt a Batthyány-birtokon fekvő Tarcsafürdő, amelynek kénes savanyúvizét különféle női és vesebetegségekre javallották.⁴¹⁹ Ide már asszonykorában járt Éva a nővéreivel és ilyenkor a Batthyányakat is meglátogatták a néhány kilométerre fekvő Borostyánkőn. Amikor Pálnak fájt a dereka, őt is invitálta:

„Értettem édesem az kegyelmed leveléből, hogy még most is rosszul vagy az derekára.

Az fürdű, tudom, nem fog ártani kegyelmednek, az itt való fürdőt is igen dicsírik az derikfajásról és fővinyről. Ez sem volna igen messze, ha idejönne kegyelmed, itt is föredhetne egynéhány napik. In is igen jó szévvvel látnám, kegyelmeddel együtt visszamehetnék. Azmi az én savanyú vízitalomat illeti, még nem ittam többszer kétszernél, s még eddik semmi nyavalyámot nem érzem tőle. Meglátom, mind leszek tovább, könnyő léssen abban hadnom, ha látom, hogy ártalmas. De ha nem izsom is, minden nap fürdem, mivel az fürdő majd többet használ az italnál.”⁴²⁰

S végül Thököly Éva nagyon szeretett a levelekben Podonnak nevezett Badenbe járni, ahol a nőknek külön fürdő állt rendelkezésére. A Bécs-től délre fekvő és a császárvárosi arisztokráciát vonzó erdei fürdőhelyet – meleg vizű kénes forrásait a római korban is ismerték már – a magyarok is megkedvelték a 17. században.⁴²¹ Esterházy Anna Júlia 1661-ben innen hívta Pál öccsét is különféle multságokra.⁴²² Az arisztokraták által használt *Herzogsbad* nevű rész a legfontosabb forrással, házakkal és szőlőskertekkel a Lamberg grófokhoz tartozó uradalom volt, akik igyekeztek az úri társaságnak minél kedvezőbb feltételeket teremteni a fürdéshez és a társasági élethez.⁴²³ Thököly Éva először 1691 júniusában írt Badenből levelet, ahová egyébként a gyermekeit, Teréziát és Józsefet is magával vitte.⁴²⁴ A következő nyáron

416 VÁRKONYI 1993, 112–119.

417 PRICKLER 1976, 139–144.

418 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Nagyhöflány, 1680. október 2. és Kismarton, 1693. február 11. MNL OL P 125 Nr. 386. és 579. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 46. és 202.

419 TÓTH Mária 2015, 36.

420 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tarcsa, 1687. július 2. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 144–145. 1690 és 1692 nyarán is fürödtek itt a Thököly nővérek. Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tarcsa, 1690. július 14. és Tarcsa, 1692. augusztus 7. Uo. 160. és 199.

421 SCHENK 1817, 108–110.; a fürdőzés kultúrájának kialakulásáról *Höfen und Residenzen* 159–162.

422 VISKOLCZ 2015, 883.

423 POLLERROSS 2010, 184–187.

424 Thököly Éva levelei Esterházy Pálnak, Baden, 1691. június 1. – június 13. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 170–175.

már szinte szabadkozni kellett a férjének, hogy „én nem mulatsáért mentem Podonban, hanem nyavalyámra nézve kintelen voltam vile” élni.⁴²⁵ A későbbiekben is rendszeresen megfordult itt, s szívesen társalgott a dámákkal akár a kanáritojásokról, akár egyéb bécsi pletykákról.⁴²⁶ A legérdekesebb megjegyzése is egy ilyen, az előkelő társaságot élénken foglalkoztató hírrel kapcsolatos, 1697 májusában ezt írta Esterházy Pálnak:

„Itten igen sok Urak és asszonyok vadnak az fördőben. Az Traon az Asszonyal, az Stratmoni és más miniszter feleségei sokan voltak és vadnak most is itten. Az saksoniai herceget az Isterlivel is minden nap várják ide”.⁴²⁷

Bár a hallás utáni írásmód megnehezíti az azonosítást, de azért nem teszi lehetetlenné: „Traon az asszonnyal” a bizalmas leírás alapján Esterházyék rokonait jelentheti, mégpedig Otto Ehrenreich von Abensberg und Traun grófot és feleségét, Juliane Esther Apollonia von Oppersdorfot, akiknek a lányát Esterházy Gábor vette feleségül 1694-ben.⁴²⁸ „Stratmoni felesége” szintén egy Abensberg und Traun lány volt, aki Theodor Althet von Strattmannhoz ment nőül.⁴²⁹ A „saksoniai herceg” Friedrich August vagy magyarul Erős Ágost szász választófejedellel, a későbbi lengyel királlyal azonos, aki 1697-ben Bécsben vendégeskedett. Látogatásának különös aktualitása volt, ugyanis éppen néhány nappal Thököly Éva levelét követően az evangélikus uralkodó titokban katolikus hitre tért, hol máshol, mint a badeni udvari kápolná-

ban. A szertartást 1697. június 2-án unokatestvére, Keresztély Ágost szász herceg, győri püspök végezte. A katolizálás a lengyel királyválasztási küzdelemben a korona megszerzésének a szükséges feltétele volt. „Isterli” pedig nem Erős Ágost felesége, hanem az előző évben Bécsben megismert szeretője („Mätresse”), Maximiliane Hiserle von Chodau grófnő volt.⁴³⁰ Thököly Éva tehát beilleszkedett a Badenben fürdőző és mulató birodalmi dámák társaságába, és úgy tűnik, jól érezte magát.

A CSALÁD JÓLÉTE: ÉTKEZÉSI SZOKÁSOK

Thököly Éva egyik hangsúlyos problémáját az étkezés jelentette, a felszolgált ételek minőségével ritkán volt elégedett. Nagyon érzékeny volt az ízekre és szagokra, és ezek az érzékei még inkább kiélesedtek a terhessége idején: „mind bödes juhvajjal főznek, meg köll betegedni az embernek tőle”, máskor „olyan itellel s itallal, bödes hússal tartanak itten, hogy az eb sem enni meg”, megint máskor már nagyon unta a tehénhúst.⁴³¹ Pedig nem állítható, hogy Esterházy Pál ne törődött volna a konyha színvonalával. 1684 őszén a budai táborból egy különlegességgel kedveskedett feleségének, előbb megfogadta Maholányi János – ekkor magyar kancelláriai titkár – magyar szakácsát,⁴³² majd rá három hétre egy francia szakácsot, aki korábban Karl Theodor Otto zu Salm hercegnél szolgált:

„Édesem, szakácsot olyat fogadtam, azki finum s czukerpakker is, Aincaufer is, igen-igen derék jó szolgál, konyhamesternek is

425 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. szeptember 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 200.

426 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Baden, 1691. június 4. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 171.

427 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Baden, 1697. május 22. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 230.

428 IVÁNYI 1991, 410.

429 IVÁNYI 1991, 406.

430 PILTZ 1986, 285–286.; GEBEI 2003, 779. A Mätresse jelenségről *Höfen und Residenzen* 61–62.

431 Thököly Éva Esterházy Pálnak, d. n. (1691 körül), Kismarton, 1692. július 21. és Szent Margáréta, 1694. november 9. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 164., 198., 216.

432 Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. szeptember 19. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 120.

tettem, mindenféle vizeket, tafeltekerait tud csinálni, de alább nem szolgál 300 forintnál. Francia ember ugyan, de németül is tud, két szakácsot kíván s két kuktát maga mellé ott-hon. Miulta itt van, Isten látja, oly étkeket főz s ócsón pedig, azkit az mieink bizony nem tudnának fejkért megcsinálni. Princz Salm szakácsa volt, ebben az armadában mása nincsen, Deákul, Olaszul, Németül, Franciául jól tud. Még más szakács is van itten, ócsóbb szerő, azki is jó magyar módon főző szakács, talám azt is megfogadom, s az magamét elbocsátom, úgy az kuktát is, mert semmirevalók.”⁴³³

Az egyből konyhamesternek megtett szakács a cukrászathoz, bevásárláshoz és az asztalterítés díszes módjához is értett, tudott ízesített vizeket és ehető asztaldíszeket készíteni, amely kiváló képességek elkeltek a reprezentálni kívánó nádori udvarban. A francia mester fizetési igénye, évi 300 forint, azonban éppen háromszor annyit tett ki, mint amennyit a kismartoni intéző kapott.⁴³⁴ Nem ismert, hogy mennyi ideig szolgált az Esterházy családnál, ha egyáltalán elért Kismartonba. A fraknói levéltárból előkerült egy másik szerződés is, amelyet Esterházy Pál 1692-ben kötött Lambert Stregen cukrásszal. A Bécsben az Aspremont családnál alkalmazott Stregen azt vállalta, hogy a herceg „Tafeldecker” inasának (magyarul a külzeten

pohárnok szerepel, de a helyes fordítása asztalvető)⁴³⁵ megtanítja a cukrászat művészetét, valamint a fagyott és ízesített vizek készítését, mindezért 150 forintot kért.⁴³⁶ Azaz Esterházyék a legújabb bécsi trendeket követték a főzést és sütést illetően.

Thököly Éva a források alapján nagyon édesszájú volt, sok cukorvásárlási számlája maradt meg. A korai újkorban a nádcukrot süvegben és kemény formában árulták, amit meg kellett törni mozsárban, emellett népszerűek voltak a konfektumok, az aszalt vagy kandírozott gyümölcsök.⁴³⁷ „Kérem édes szívem, köldjen két font piskótumot” – írta például 1685-ben férjének.⁴³⁸ Az olasz eredetű elnevezés édes sült süteményt takar. Az édes tokaji bort is szívesen fogyasztotta, több alkalommal is kérte a férjét, hogy ha tud szerezni, akkor rá is gondoljon.⁴³⁹ Rendszeresen vásárolt vagy vásároltatott mediterrán gyümölcsöket, egzotikus fűszereket, édes narancsot,⁴⁴⁰ fügét és citromot.⁴⁴¹ A kúriáiban, házaiban később több kávé, teás és csokoládés csészekészletet írtak össze, könyvei között pedig befőzésről szólót. Az egyik levélhez egy külön cetlit csatolt a Bécsben tartózkodó férjének s a következőket kívánta tőle:

„borsot, gyömbért, szerecsendió-virágot, szegfővet, fahíat, szerecsendiót, nádmízet, tengeri szőlőt [ribizlit], malozaszőlőt, man-

433 Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. október 6. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 126., továbbá BENDA 2014, 68.

434 A kismartoni kastélyban lévő szolgálók és tisztek jegyzéke („Verzeichnus aller dienern und Officierer, welche bey dem Schlos Eisenstatt diennen”), Kismarton, 1680. MNL OL P 125 Nr. 10680/a. Eszerint a várplébános évi 60, az intéző évi 100, a sáfár évi 50 forintot kapott. Szakács azonban nincs ezen a listán, elképzelhető, hogy velük külön konvenció szerződést kötöttek. A francia szakácsok divatjához: SCHEUTZ 2015, 159–160.

435 BENDA 2014, 64.

436 Esterházy Pál szerződése Lambert Stregennel, Bécs, 1692. október 12. EPA Acta Varia Bündel 21. számozás nélkül.

437 BENDA 2014, 126–127., 150–151., például cukorvásárlás dió betevéséhez: Thököly Éva számlája, Kismarton, 1696. október 5. EPA RAR Eisenstadt 1696 Nr. 109.

438 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1685. szeptember 19. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 137.

439 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1698. február 18. és Kismarton, 1699. március 16. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 233. és 239.

440 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Fraknó, 1684. április 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 95.

441 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1688. március 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 152.

dolát, rizkását, citromot, svabisi kását [tönkölyből készült sváb étel]”.⁴⁴²

Thökoly Éva étkezési szokásaira nézve több jegyzék is fennmaradt, most csak kettőre utalnék, az egyik 1688-ból, a másik 1692-ből származik, és érdekes néprajzi-társadalmi-gazdasági jellegzetességek olvashatók ki belőlük.⁴⁴³ Mindkettő megmutatja, hogy a hercegasszony, mai fogalommal élve, az egészséges táplálkozás híveként a soványabb, fehérjedús húsokat, illetve halakat részesítette előnyben. A listán ugyanis többféle hal (tonhal, hering, tőkehal), szárnyashúsok (tyúk, kappan), fűszerek (sáfrány, bors, gyömbér, szerencsendió), lencse, rizs, tojás, zsiradékok, cukor, kapribogyó, betett citrom („eingemachte Lemoni”), de például „Bradtwierst” is (Bratwurst, sült kolbász) szerepelnek 20, illetve 249 forint értékben.⁴⁴⁴

15. kép. Fűszertartó – gyömbértartó az Esterházy-kincstárból

2. THÖKÖLY ÉVA HELYE AZ ESTERHÁZY-DINASZTIÁBAN

Thökoly Évának a férjével való 18 évi együttélés során nagyon fontos volt, hogy vagyoni szempontból biztosítva legyen. A 11 évesen Árva várában megélt megrázkódtatás, amikor az egyik pillanatról a másikra a vagyonos, megbecsült arisztokrata család vagyontalan, becsületétől megfosztott, idegenek közé kényszerített, perek által fenyegetett helyzetbe került, örökre meghatározta az életét.

THÖKÖLY ÉVA VAGYONI HELYZETE A HÁZASSÁG ELŐTT

Thökoly Éva nem vitt semmilyen vagyont a házasságba, 1682-ben a házasságkötéskor nem tudott hozzájárulni a közös vagyonhoz sem leány-

negyeddal, sem hozománnyal. Édesapja, Thökoly István végrendelete alapján a következő vagyonelemekre lett volna jogosult – ha a kincstár nem foglalta volna le a Thökoly-vagyont:

- az Illésházyaktól 30 000 talléért megvásárolt árvai-lietavai porció és jövedelmének harmada (de Imre ezt megveheti tőlük);
- a Thurzó-féle (Thökoly István anyai ági) árvai-lietavai porció és jövedelmének negyede;
- az anyai Gyulaffy-ág erdélyi birtokaiból Szilágycseh, Boroskrakkó, Küküllővár közül valamelyik;
- aranyművek, amelyekről összeírás is készült 1670. december 21-én;
- 6000 forint készpénz a házasságkötéskor a hiányzó ezüstművek pótlásaként.

442 Thökoly Éva Esterházy Pálnak, d. n. (1692 körül) *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 183.

443 A témához BENDA 2014, 75–136.

444 Hercegi nyugta különféle kiadásokról („Fürstliche Quittung wegen unterschitlichen gelt außgaben betreffend”), Kismarton, 1688. április 11. EPA RAR Eisenstadt 1679 Nr. 119.

Nos, ezekhez nem jutott hozzá, sem ő, sem Mária nővére, Thököly Katalin is csak a készpénzt és némi hozományt kapott. Így feltehető a kérdés, hogy kinek volt előnyös a házasság vagy Péter Katalin szavait használva, „kinek történt előmenetele” általa?⁴⁴⁵ A válasz pedig az, hogy egyértelműen Thököly Évának. Teljes árvaaként gyámleányi státuszban élt egy idegen, bár rokoninak nevezett udvarban. Fiatal nő korában viszonya lett gyámjával, amely miatt Esterházy Pál családi és udvari környezete ellenségesen viselkedett vele szemben. A kapcsolatról terjedő hírek miatt nehéz lett volna grófnői rangjának megfelelő házasságot kötnie, hasonló pozíciójú házastársra számíthatott volna, mint nővére, Thököly Mária. Ehelyett a Magyar Királyság legmagasabb rangú mágnása, maga a nádor, egy aranygyapjas lovas lett a férje, aki egyben az ország egyik leggazdagabb családjának az élén állt. A vagyoni helyzetét tekintve Thököly Éva az 1680-as évek elején fekvőbirtokkal nem rendelkezett, legalábbis jövedelmet sehonnan nem tudott húzni, s legfeljebb némi saját ékszere lehetett az egykori családi örökségből. Bár gyámja az 1670-es években eljárásokat kezdett a kincstár ellen a teljes családi vagyon konfiskálása miatt, a hosszú ügymenet és a bizonytalan politikai helyzet miatt kedvező fordulatra nem lehetett számítani. Az erdélyi birtokok ügyében is intenzívebb beavatkozásra és támogatásra lett volna szükség, amelyre ekkor még szintén nem nyílt lehetőség. Esterházy Pál részéről, akinél egyébként egész életében nagyon tudatos vagyongyűjtés figyelhető meg, egy szinte nincstelen nő feleségül vétele ellentmondott az egész addigi felfogásának. Vagyis a szerelem (is) motiválhatta a házasságot. Thököly Éva 1682.

augusztus 9-én azzal a boldog tudattal nyújtotta a kezét Esterházy Pálnak, hogy a korábbiaknál csakis jobb helyzetbe kerülhet.

THÖKÖLY ÉVA HÁZASSÁGI ÉS ÖZVEGYI VAGYONI JOGAI

Thököly Éva a házasságtól anyagi biztonságot is remélhetett, ezt a korai újkorban az úgynevezett házassági vagyoni jog szabályozta,⁴⁴⁶ amely megállapította, hogy miként részesedik a feleség a férje vagyonából. A törvényeken túl legfontosabb forrásokként Esterházy Pál végrendeletei szolgálnak, amelyekről előjáróban el kell mondani, hogy a herceg különleges személyiségének legerőteljesebb megnyilvánulási formái. Összesen húsz végrendelete és *codicillus* (pótvégrendelete) őrződött meg az 1664–1713 közti időszakból, ennyi ilyen típusú egodokumentum egyetlen arisztokrata kortárustól sem ismert.⁴⁴⁷ Az érthetőség kedvéért a függelékben közlöm a végrendeletek jegyzékét pontos adatokkal: néhány sajátosság pedig az alábbi táblázatban látható a végrendeletek típusára, nyelvére, kiadásukra és arra nézve, hogy Esterházy saját kezűleg írta-e őket.

típus	végrendelet	11
	codicillus	9
nyelv	magyar	6
	latin	14
kiadás	kiadott	3 (1664, 1678, 1695) ⁴⁴⁸
	kiadatlan	17
saját kezűleg írt	saját kezű	13
	idegen kezű	7

7. táblázat. Esterházy Pál végrendeleteinek sajátosságai

445 PÉTER 2008, 141–142.

446 A témáról bővebben BASTL 2000, 25–83.

447 A végrendeleteket eddig legalaposabban Utasi Csilla tekintette át. UTASI 2015. Zavaró azonban, hogy Utasi Csilla 1685–1713 között 48 eredeti és másolt dokumentumról ír, s egyrészt nem különíti el a tényleges végrendeleteket és pótvégrendeleteket, másrészt nem érti bele a *corpus*ba az 1685 előtti végrendeleteket, köztük az 1668-as kiadatlan testamentumot sem. Bubryák Orsolya is vizsgálta a végrendeleteket BUBRYÁK 2019, 41.

448 MERÉNYI 1911a; MERÉNYI 1911b; ERDÉLYI 1912, 198–222.

Vajon mi volt az oka a sűrű végrendelezésnek? Hármat biztosan meg lehet nevezni:

- az Esterházy család látványos vagyoni gyarapodása;
- a család növekedése – Esterházy Pálnak két feleségtől 25 gyermeke született – és vesztései;
- és végül a családi hitbizomány létrehozásának szándéka és ennek megfelelően a vagyoni strukturálása.

Ezek a szempontok, amelyek kezdetben ritkábban, 1680 után pedig néhány évente felülírták az előző hagyakozásokat.

Esterházy Pál a törvényeknek megfelelően kezdetektől fogva gondoskodni szándékozott a feleségéről.⁴⁴⁹ Thököly Éva a házasságkötésük évétől belekerült a végrendeletekbe. Bár házassági szerződés nem készült 1682 augusztusában, de röviddel ezután megszületett egy figyelemre méltó dokumentum, amely Évának szolid garanciát jelentett. Esterházy 1682. szeptember 8-án Kismartonban öccse, Ferenc és Draskovich Miklós országbíró⁴⁵⁰ előtt saját kezűleg írt rövid végrendeletében – maga is utal rá, hogy „nem lévén most üdöm arra, költetett csak hirtelen ily rendelést országos gondjaim közt tennem” – kifejezetten csak Thököly Éváról rendelkezett, ami ilyen értelemben kiegészítése volt a korábbi végrendeleteinek.⁴⁵¹ Halála esetén felesége használatába adta volna Keresztúr várát a tartozékaival, a kaboldi és a feketevári (schwarzenbachi) jószágot, valamint az éppen megvásárolt bécsi külső kertet a rajta lévő házzal együtt mindaddig, amíg a nevét viseli, különben szálljanak a fiaira (job-

ban mondva a majoritásra). Emellett neki adta meghalt felesége ruháit, engedélyezte Évának az Esterházy aranyművek használatát és szabad rendelkezést biztosított a neki ajándékozott, de itt meg nem nevezett tárgyakra. Ezeket kiegészítette a várakba való szabad bejárásról és a rangjának megfelelő ellátásról való rendelkezés. A nádor gyermekeit arra intette, hogy mostohaanyjukat becsüljék és segítsék, „tudván, hogy az Esterás familiában még eddig Isten áldásából visszavonás s veszekedés még eddig nem volt, kit ez után is tartson meg Isten az igaz szeretetben s egyezségben végig.”⁴⁵² Végül azt is sejteti Esterházy Pál, hogy felesége terhes, s amennyiben fiú születik, ugyanolyan jogokkal kell rendelkeznie, mint a többi fiának. Ez utóbbi nagyon lényegbevágó rendelkezés volt. Thököly Éva valóban terhes volt, István nevű fiuk 1683. április 8-án született.

Az említett várak és uradalmak esetében nem öröklött ősi, hanem frissen szerzett birtokokról van szó: Keresztúrt (sógorának, Nádasdy Ferencnek az elkobzott jószágát) 1676-ban vette meg a Magyar Kamarától, az alsó-ausztriai Feketevárat 1677-ben a Wurmbbrand családtól, a mellette, de már a Magyar Királyságban fekvő Kaboldot 1680-ban Lippay Jánostól.⁴⁵³ Egy 1693-as iratban, amely Esterházy várainak és uradalmainak a becsértékét tartalmazza, Keresztúr vára 300 000, uradalma 200 000, Feketevár vára 150 000, uradalma 100 000 forinttal szerepel (Kaboldot ekkorra már eladta, ezért nincs felsorolva).⁴⁵⁴ A legjövedelmezőbb közülük Keresztúr volt, egy feljegyzés szerint évi 9000 forintot termelt, a kisebb Feketevár és Kabold ennél kevesebbet.⁴⁵⁵ Az említett bécsi

449 A témához általában ROSZNER 1887; újabban PERES 2015.

450 IVÁNYI 1991, 401.

451 Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1682. szeptember 8. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 56.

452 Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1682. szeptember 8. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 56.

453 SEEDOCH 2003, 179.; J. ÚJVÁRY 2015, 78–79.

454 Esterházy Pál várainak, épületeinek, javainak becslése („Aestimatio arcium, aedificorum, dominiorum ac rerum mobilium principis palatini, 1693”). A forrást közölte J. ÚJVÁRY 2015, 87–88.

455 Jövedelmek száma, d. n. (Esterházy Pál saját kezű feljegyzése) MNL OL P 125 Nr. 10521/a.

kertet és a házat („vor dem Burger Tor” illetve „auf der Laimgrube”) Esterházy 1682. január 13-án vásárolta meg Maria Barbara von Daun-tól – Karl Friedrich von Daun feleségétől – 10 000 forintért.⁴⁵⁶ A következő években sok pénzt fektetett a belvároshoz közeli ház nyári palotává való kiépítésébe.⁴⁵⁷ Különösen fontos kérdés volt a családi összetartás, valamint Éva megbecsülése és ellátása, a későbbiekben ezek sarkalatos pontok lesznek a kapcsolatukban.

Esterházy Pál következő végrendelete 1683 májusában keletkezett. Indokként azt hozta fel, hogy az előző nagyobb végrendelete óta (1678) a generálisi fizetéséből sokat tudta gyarapítani a vagyonát. Thököly Éva csak érintőlegesen került ebben említésre: „mostani édes feleségemnek penig az mit kötöttem s adtam, kiról levele is vagyon, maradjon abban éltéig, senkitől ezaránt ne háborgattassék.”⁴⁵⁸ Számottevőbb változtatást 1685-ben tett, ekkor rövid időn belül egy testamentumot és egy kötéslevelet is megírt. Ez a végrendelet azért is fontos, mert benne egy törvényi helyet is megjelölt Esterházy a feleség, jobban mondva az özvegy helyzetére vonatkozóan, ami talán kissé szokatlan, ugyanis ez a *Hármaskönyvre* való hivatkozás jogvitát vetített előre.⁴⁵⁹ Így utal Esterházy az adott szöveghelyre:

„tudnivaló az is, mit mondjon az Ország törvénye az bárók özvegyinek dotalitiumja felől partis prima Titt. 93. az ki igen kevés, sőt másutt is a secundo viro etc. mennyit köllesék venni, az még annál is kevesebb, úgy hogy az szerént csak egy böcsületes nemes asszony módjára sem igen élhetne, nem hogy méltóságos úri asszony állapotban.”⁴⁶⁰

Az idézet Verbőczy István *Hármaskönyve* első részének 93. fejezetére vonatkozik, amely ’A hitbér és jegyajándék meghatározása’ címet viseli. Verbőczy szerint mivel a két fogalom (hitbér és jegyajándék) rendszerint összekeveredik, ezért külön-külön is meghatározza őket. A dos vagy a hitbér az, amit „a feleségnek szüzessége vesztéséért és elhálásaért a férjnek javaiból adnak”. A férj javain fekvőjóságokat és a birtokjogokat kell érteni. A hitbér nagysága a férj állásától és méltóságától függ, de egy igazi báró özvegyének 100 gira jár („minden girát négy magyar forinttal, vagy most folyó pénz szerint négyszáz dénárral számítván”).⁴⁶¹ A hitbért általában a házasság elhálása után kapta meg a nő, Verbőczy alapján a gyakorlat az volt, hogy ezt a férj társadalmi státuszától függően összegszerűen határozták meg azért, hogy a feleség a férj halála után ne maradjon vagyoniilag védtelen.⁴⁶² Esterházy Pál tehát kevésnek találta a törvény szerint járó kielégítést és nagyvonalúan szándékozott eljárni a feleségével, amikor nagyobb összegű hitbért biztosított neki a szokásosnál. Az 1682-es testamentumhoz képest azonban történtek változások: halála esetén Keresztúr, Kabold és Feketevár Thököly Éva hasznélvezetében maradt, de a bécsi kertet elvette tőle, viszont Keresztúrhoz még hozzáírt egy malmot és egy küllői porciót, amely szintén a keresztúri uradalomhoz tartozott. Ezeknek élete végéig, vagyis amíg az Esterházy nevet használja, szedheti a jövedelmeit, de nem adhatja el és nem zálogosíthatja el őket, „így azért ezzel böcsületes dossa lészen, nemis lesz szükséges néki más után járnai, avagy kunyorálni”.⁴⁶³

456 A laimgrubei kert adásvételi szerződése, Bécs, 1682. január 13. MNL OL P 108 Rep. 21 Fasc. E Nr. 5.

457 PERGER 1994, 6.

458 Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1683. május 18. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 57.

459 PERES 2015, 401.

460 Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1685. március 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 58.

461 *Tripartitum* I. 93. §.

462 A hitbér témaköréről a korai újkorban részletesen PERES 2018.

463 Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1685. március 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 58.

Térjünk vissza Verbőczy másik kifejezéséhez, a jegyajándékhoz:

„jegyajándéknak pedig mindazokat az ingó javakat nevezzük, melyeket a férj vagy szülők, vagy az atyafiak, vagy bárki más, a menyegző vagy eljegyzés avagy kézfogás szertartásának idején adnak a nőnek”.⁴⁶⁴

1685-ben Esterházy a hitbér mellett jegyajándékot is biztosított a feleségének: „noha árva korában vettem, de mégis jót tészek véle az én keresményemből, pro dote et parafernis quoquomodo vocitatis hagyom és kötöm néki ezen alább megírt mobiliákat”.⁴⁶⁵ Ezt követően felsorolta a házasságuk első éveiben Thököly Évának ajándékozott kb. 50 000 forint értékű tárgyegyütttest, amellyel felesége szabadon rendelkezhet és akár a gyermekeire is örökítheti őket: gyémántos ékszerkészletek, gyöngysorok, gyűrűk, egy kisebb és egy nagyobb *Nachtzeugláda*,⁴⁶⁶ szoknyák, különösen nagy értékű volt nővére, Esterházy Anna Júlia egy gazdagon díszített ruhadarabja („item egy szederjes bársony gyöngyös gyémánt boglárokkal rakott szoknya vállastól, mely szegény néném Nádasdiné asszonyomé volt, kit pénzen vettem négyezer ötszáz forinton”), *Schreibtschek*⁴⁶⁷ és órák szerepeltek a listán.⁴⁶⁸

Esterházy Pál azt is hangsúlyozta, hogy Évát annak ellenére részesíti ezekben a jókban, hogy mindentől megfosztott vagyonatlan árvaként vette el feleségül. Ugyanebben a végrendeleté-

ben azt is kikötötte, hogy halála esetén a kismartoni ferenceseknél csináltatott alsó kápolnába temessék Esterházy Orsolya mellé.⁴⁶⁹ Emellett még azért is érdekes a forrás, mert Esterházy befoglalta a fraknói tárházban őrzött kincseit is, „hogyan tudják, mikből álljon az, az kinek tudni illik fide commissumnak köll lenni”, tehát már itt és ekkor, a hitbizományi törvény megszületése előtt rendelkezett koncepcióval, hogy mely értéktárgyakat gondolja elidegeníthetetlennek és örökre a familiához tartozónak.

Két hónappal később egy nagyon hasonló tartalmú kötéslevélben erősítette meg Thököly Évát a vagyoni helyzetében. Esterházy Pál maga nevezi így az iratot, amely egy a móringlevélethez hasonló vagyoni megállapodás – Peres Zsuzsanna szavaival „bizonyító erejű magánokirat, saját aláírással és pecséttel ellátva”⁴⁷⁰ – a házastársak között: a férj meghatározza benne a hitbért és a jegyajándékot. De vajon miért volt erre szükség a végrendelet mellett? Az indoklás a kötéslevél bevezetőjében olvasható: ha a végrendelet más kezébe kerülne, akkor is legyen feleségének írásos biztosítéka és „tudhassa, minemű ingó jókat adtunk neki szabad dispositióra életünkben”.⁴⁷¹ Egyetlen eltérés fedezhető fel a végrendelethez képest, hogy Esterházy ismét visszaírta Thököly Évára a bécsi kert: „az minemű szép öreg kertet vettünk ... Naypau nevű utcában Bécsben az városon kívül testamentumunk condálása után, azt is hasonlóképpen lakása kedvére néki kötjük, hogy holtunk után, cum illis conditionibus mint az

464 *Tripartitum* I. 93. 1.§.

465 Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1685. március 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 58.

466 A *Nachtzeug láda* vagy szekrényke olyan tároló, amelyben a nemesasszony az értékes tárgyait (aranyművet, ékszereket, személyes apróságokat) tudta elzárni.

467 Értékek tárolására, esetenként íróasztalként is funkcionáló, sokszor reprezentatív bútordarab.

468 Esterházy Pál végrendelete Kismarton, 1685. március 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 58.

469 Esterházy Pál végrendelete Kismarton, 1685. március 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 58.

470 PERES 2015, 400.

471 Esterházy Pál kötéslevele („Az Atyámfjának adott kötéslevellemnek mása”), Kismarton, 1685. május 5. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3.; egy fogalmazványa *Conceptus Literarum Paraphernalium*, d. n. P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 194.; BUBRYÁK 2019, 50.

többit bírhasa”.⁴⁷² A megfogalmazásból arra lehet következtetni, hogy Thököly Éva nem bízott a jól elzárt végrendelet(ek) erejében, és a magának is akart írásos garanciát.

A következő végrendelet 1689-ben, azaz már a hitbizományi törvény 1687. évi bevezetése után keletkezett.⁴⁷³ Esterházy Pál ebben három hitbizományt hozott létre három „világi” fia, Mihály, Gábor és József részére. Thököly Éva hitbérkikötése is megváltozott: Esterházy Pál ismét utalt a honi törvényekre, melyek szerint kedves nőjének aligha járna valami („clarum etiam est, quid leges Regni dotalistis tribuant post fata maritorum suorum: quae sine exigua sunt ex quibus vix aliquam habere posset subsistentiam mea conjunx charissima”), de ő biztosítja neki Feketevár és Kabold várait és uradalmait, valamint szabad rendelkezésére bocsát 30 000 forint értékű mobiliát. Keresztúr és a bécsi kert tehát kikerült a hitbérből és az értéktárgyak összértéke is 20 000 forinttal csökkent, ami a feleség vagyoni státuszának a korábbiakhoz képest szűkítését jelentette.

Az 1692. július 10-iki újabb végrendeletben a köztes időben megszerzett birtokokat osztotta szét fiai, Mihály és Gábor között. Ebben a testamentumban nevezi először *Hauskleinod*nak azokat az ékszereket, amelyek a hitbizomány elidegeníthetetlen részét képezik, és itt is – akárcsak az 1685-ös magyar nyelvű végrendeletben – elválasztja azokat Thököly Éva 30 000 forint értékű és ugyancsak részletezett aranyműveitől („jam quae charissimae meae conjugi do et relinquo, illa etiam hisce specificare necessarium, esse duxi, sunt itaque praeter suprafata, haec sequentia”). A *Hauskleinod* német megnevezés alatt tehát a nemzetséghez,

a *familiához*, ezen belül pedig az első hitbizományhoz tartozó elidegeníthetetlen ékszereket értjük. Thököly Éva ugyan viselhetett alkalmanként némelyiket közülük, de nem tulajdonolta és nem is örökíthette őket.⁴⁷⁴ Ennek, mint látni fogjuk, éppen a vagyoni viták során lesz jelentősége. A végrendeletben a felesége használatába adandó birtokokról egyébként nem esik szó.

1693-ban egy újabb birtokszerzemény miatt, amely felesége haszonélvezetét is érintette, kellett Esterházyknak újragondolnia a vagyonfelosztást. Ebben az évben ugyanis sikerült megvásárolnia a kőszegi uradalmat, benne Kőszeg várát, barátjától és komájától Kéry Ferencről és feleségétől, Széchy Juliánától. Ellentételezésként nekik adta a 75 000 forint értékű Kaboldot és ráadásként 38 000 forint készpénzt. Azonban még nem volt teljes az adásvétel, mert a Sennyey család is rendelkezett résztulajdonnal Kőszegben, ezért a herceg velük is megkezdte a tárgyalásokat, végül 1695-ben 28 000 forintért szerezte meg az ő részüket.⁴⁷⁵ Esterházy Pál tehát Kaboldot és vele együtt Feketevárat elvette Thököly Évától, cserében a lékai uradalomhoz tartozó Kethelyt kapta használatba és kilátásba helyezte a Sennyeyektől megszerzendő kőszegi részt is számára, hogy ne szenvedjen kárt. Becslése szerint felesége évente legalább 10 000 forint jövedelmet húzhat az említett birtokokból özvegyesége esetén.⁴⁷⁶

1694-ben megerősítette az 1691-ben Fraknóban írt végrendeletét, de azért bizonyos dolgokat megváltoztatott és ezekhez magyarázatot is kívánt fűzni. Thököly Évának immár Köpcseny várát, mezővárosát és uradalmát adta minden hozzátartozókkal együtt, amely éves bevétele 12 000 forint volt. Ekkor említette

472 Esterházy Pál kötéslevele, Kismarton, 1685. május 5. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3.

473 Esterházy Pál végrendelete, Fraknó, 1689. február 12. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 59.

474 Kiss 2015, 166.

475 SEEDOCH 2003, 179.

476 Esterházy Pál végrendelete, Fraknó, 1693. július 8. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 63.

először a felesége neki adott 22 500 forintját – nem mulasztotta el kihangsúlyozni, hogy az ő segítségével jutott ehhez az összeghez –, amit 1688-ban ítél meg az uralkodó egyfajta kártérítésként és Esterházy Pál egyébként az alsó-lendvai-nemzeti uradalom megvételébe forgatta. Ezt most tőkeként beszámította Évának Köpcsénybe és amennyiben haláláig ezt nem fizetné vissza, akkor zálogként kapjon meg 22 500 forint értékű birtokrészt Köpcsényből mindaddig, amíg utódai le nem tudják az említett adósságot.⁴⁷⁷

Vajon mi indokolta az újabb változtatást, Kethely helyett Köpcsényt? Köpcsény is a viszonylag új szerzemények közé tartozott: 1676-ban Liszthy János gróftól vette meg Esterházy Pál, aki a várak és az uradalom értékét 500 000 forintra értékelte 1693-ban.⁴⁷⁸ A Pozsony és a Duna közelében fekvő szép kis uradalomhoz egy ó- és egy új vár, valamint négy falu tartozott,⁴⁷⁹ és ahogy a későbbiekben bemutatom, ezek egy részét Thököly Éva zálogba vette férjétől 1693-ban. Tehát ezt megfontolva dönthetett arról a herceg, hogy halála után Köpcsény legyen Éváé, amely a jelentőségét és a jövedelmeit tekintve a korábbi haszonélvezetre szánt birtokokhoz képest többet is ért. Magát az uradalmat az első hitbizományhoz, azaz Mihálynak rendelte a herceg, így halála esetén Thököly Évának mostohafiával kellett volna egyezkednie. A *mobilia* értéke továbbra is 30 000 forint maradt.

S végül 1695-ben megszületett a nagy hitbizományi végrendelet, valamint a *codicillus* 1696-ban, amit I. Lipót uralkodó 1699-ben erősített meg.⁴⁸⁰ A bevezetésben megjegyzi a király, hogy szeretett rokona, Esterházy Pál, két írást adott át neki, „mindegyikét könyvecske alakjában, egyszerű papíroson és latin nyelven, ugyan ezen herceg sajátkezűleg írta és szerkesztette ezeket”.⁴⁸¹ Megállapította, hogy mindkét irat tartalmazza Esterházy Pálnak a szerzett javaira vonatkozó rendelkezéseit, hogy három fia részére három hitbizományt hozott létre, valamint hogy meghatározta az öröklési rendet is, majd így folytatódna a király szavai:

„Hitveséről pedig, ami nászajándékát és egyéb igényeit, valamint tisztos özvegyi rezidenciákat és megfelelő illő ellátását illeti, kellőképpen gondoskodott, és így halála esetére mintegy valóságos osztályt tett még életében gyermekei közt a Hármaskönyv első részének 57. címe szerint, és minden kérdést, kétséget, nézeteltérést és egyenetlenkedést s ebből következő pert és pörlekedést, mely e részt nevezett hitvese és gyermekei között könnyen felmerülhetett, kikerülni kívánt, a kölcsönös testvéri szeretet gyakorlására és hitvese iránt gyermekei által tanúsítandó kellő becsülésre és tiszteletre buzdított”.⁴⁸²

A *Hármaskönyv* idézett paragrafusáról szól, hogy minden nemes szabadon rendelkezhet

477 Esterházy Pál végrendelete, Fraknó, 1694. szeptember 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 66. A férj Thököly Évával kapcsolatos változó rendelkezéseire Bubryák Orsolya is felfigyelt, BUBRYÁK 2019, 52.

478 Esterházy Pál várainak, épületeinek, javainak becslése („Aestimatio arcium, aedificorum, dominiorum ac rerum mobilium principis palatini, 1693”). A forrást közölte J. ÚJVÁRY 2015, 87–88.

479 KOPPÁNY 1985, 139.; KLEZATH 2014, 210–212.

480 Esterházy Pál végrendelete, Nagyszombat, 1695. március 2. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 70., Esterházy Pál pótvégrendelete, Kismarton, 1696. december 8. és ennek I. Lipót általi ünnepélyes megerősítése, Bécs, 1699. január 2. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 71.; magyar fordítása: Herceg Esterházy Pál nádornak 1695. március 2-án és 1696. december 8-án kelt hitbizományt alapító levele magyar fordításban MNL OL P 113 IV. B. 19. Nr. 7. (nyomtatvány).

481 Herceg Esterházy Pál nádornak 1695. március 2-án és 1696. december 8-án kelt hitbizományt alapító levele magyar fordításban MNL OL P 113 IV. B. 19. Nr. 7. f.1.

482 Herceg Esterházy Pál nádornak 1695. március 2-án és 1696. december 8-án kelt hitbizományt alapító levele magyar fordításban MNL OL P 113 IV. B. 19. Nr. 7. f.1.

a szolgálataival szerzett vagy pénzen vett jószágai felett, s hogy az ezekről való döntéseivel tanácsos az utódok közötti viszályt megelőzni.⁴⁸³ A szövegben azonban nem is a gyermekek várható vitáira, hanem sokkal inkább az özvegy és az utódok közti nézeteltérésekre történt utalás, biztosan nem véletlenül. A végrendeletben a hercegasszonyra nézve további változtatások nem történtek:

„Mindazonáltal, hogy szeretett Thököly Éva nőm iránti gyöngéd szeretetemet megmutassam, rendelem: hogyha én nálánál előbb találnék elhalni, minden szükségei fedezésére kapja Köpcsény várát és uradalmát, menten minden tehertől, és ne legyen szabad őt annak élvezetében senkinek sem háborgatni. Halála esetén vagy ha másodszor férjhez menni talál, Köpcsény vára és uradalma visszazáll az elsőszülöttre. Vagyon azonkívül nálam 22 500 forintnyi tőkéje, melyet számára Köpcsény uradalmára bekebelezek, és pedig úgy, hogy én időközben ez összeget neki vissza nem fizettem volna, hasíthatasson ki magának Köpcsény uradalmából ez összegnek megfelelő birtokot, s azt zálog fejében mindaddig bírja, míg a mondott összeg utódaim által le nem fizettetett, s így halálom után bírja szeretett nőm Köpcsény várát és uradalmát, részint mint hozományt és rezidenciát, részint mint zálogát 22 500 forintjának, és minden más netaláni követeléseinek. Akarom pedig, hogy Köpcsény uradalmából, míg ő leend birtokosa, semmi kamat ne fizetessék, és hogy semmivel se alkalmatlankodjanak nála, hogy békeességben élvezhesse annak jövedelmeit, s vigyázzanak fiaim és utódaim, nehogy őt bármiképp megszorítsák, sőt, inkább viseltesenek irányában minden kitelhető tisztelettel, s legyenek szükség idején segedelmére. És

hogyha háború szorongatná hazánkat, fogadják be őt illő tisztelettel váraimba és gondoskodjanak illő ellátásáról, megemlékezvén róla, hogy ő, bár árva, de mégis kedves feleségem vala. Ezeken kívül ajándékoztam feleségemnek némely ingóságokat, ékszereket 30 000 ft értékig, valamint drága ruhaneműket, ezek maradjanak meg az ő birtokában és szálljanak örökösödési joggal leányaira. Ezekhez hozzá van mellékelve jegyzékük is, amelyből könnyen megtudhatni, hogy melyek azok. Megcsináltam én azonkívül még egy másik jegyzéket, ingóságaim jegyzékét, hogy különbség legyen a kettő között, s nehogy a zavarból viszály és egyenetlenség keletkezzék.”⁴⁸⁴

A pótvégrendeletben még egy kiegészítést tett Esterházy Pál:

„Összes ingó és ingatlan birtokaim, végrendeletem értelme szerint, Mihály, Gábor és József fiaim közt, a fentnevezett módon osztassanak fel, úgy, hogy mindezekben semmi jogot se igényeljen magának a feleségem, hanem meg legyen elégedve a végrendelet és a pótrendelet által neki meghatározott Köpcsény várával és uradalmával, ezek beruházásával és a neki különböző alkalommal ajándékozottakkal, annál is inkább, miután én őt fáradtsággal és áldozatokkal segítettem Magyarországon és Erdélyben fekvő atyai és anyai javainak visszaszerzésében, s így az én segítségével majdnem 100 000 forintnyi vagyont szerzett magának. Az általam szerzetekben nem nevezhető szerzőtársnak, mert nem volt engem mivel segítenie. Minthogy én őt mint kedves feleségemet szeretem, gondoskodtam tisztességes állás és ellátásáról, mivel a fentnevezett Köpcsény uradalomból jó gazdálkodás mel-

483 *Tripartitum* I. 57.§

484 Herceg Esterházy Pál nádornak 1695. március 2-án és 1696. december 8-án kelt hitbizományt alapító levele magyar fordításban MNL OL P 113 IV. B. 19. Nr. 7. f.10.

lett könnyen nyerhet évenként 12 000 forintot. Azért itt is parancsolom és atyai szigorral meghagyom fiaimnak, hogy az én kedves nőmet tiszteljék, neki semmiben kedvét ne szegjék, hanem őt fiúi tisztelettel illetvén, minden előadandó bajaiban segítségére siessenek, s emlékezzenek meg halálom után is ez intésemről.”⁴⁸⁵

Ezek szerint Thököly Éva 1696 végére mintegy 100 000 forintot tudott realizálni szülei erdélyi és magyarországi örökségéből, ami igen jelentős összegnek tekinthető a korábbi vagyontalanságához képest. Ezt már Esterházy Pál sem ignorálhatta, bár erőteljesen kihangsúlyozta a saját szerepét ebben. A hercegasszonynak az Esterházyak milliós javaiból⁴⁸⁶ – 1693-ban a várak és az uradalmak becsértéke 7,6 millió forint volt – továbbra is csak Köpcsényt biztosította a férje haszonélvezetül, a szerénynek mondható évi 12 000 forintnyi jövedelemmel.⁴⁸⁷

Esterházy Pál mindezekén túl határozottan kizárta feleségét a házasságuk közös éve alatt szerzett birtokoknak mind a tulajdonjogából, mind a haszonélvezetéből azzal, hogy Thököly Éva szerzőtársa neki nem volt. Ennél a nagyon is tudatos jogi megfogalmazásnál meg kell állnunk egy időre. Ugyanis ez alapján Thököly Évának semmilyen jogalapja nem lehetett volna a végrendelet megtámadására, mivel a *Hármaskönyv* I. részének 102. címe azt foglalta magában, hogy „ha valamely férj pénzen birtokokat és birtokjogokat a házasság tartama alatt

szerzett is, és feleségének nevét a bevalló-levelekbe be nem tétette, akkor az asszony az ilyen (habár vásárolt) birtokokban és birtokjogokban nem részesedhetik”.⁴⁸⁸ A házaspár vitáinak egyike is itt gyökerezett, hiszen Thököly Éva ténylegesen szerzőtárssá vált, amikor a 22 500 forintját a férje felhasználta birtokvásárlásra. Erről Éva már az 1688-ban kelt végrendeletében is tett egy megjegyzést:

„szerelmes Uramnak sok fáradozása s költségei után adott őfölsége ez elmúlt esztendőben úgymint huszonkétezeröttszáz forintot, ki is nem szülőimtől maradt, hanem csak grátiaul adatott. Mely adósság az alsó-lindvai jószágon vagyon”.⁴⁸⁹

Alsólendva és Nempti uradalmát – amelyben az Esterházyak egynyolcadnyi porciót már korábban is bírtak – 102 000 forintért szerezte meg Esterházy Pál.⁴⁹⁰ Ehhez nagyon is szükségesnek bizonyult a felesége által adott összeg, amely formailag 1694-ig nem jelent meg sem a végrendeletekben, sem pedig más jogbiztosító iratban. Ezt méltán sérelmezhetette Thököly Éva. Itt felmerül az a kérdés is, hogy vajon Esterházy Pál beavatta-e a végrendeleteibe a feleségét. Megismerhette-e Éva a rá és gyermekeire vonatkozó részeket? Ebből a szempontból nagyon árulkodó az a tiltakozás, amelyet 1690-ben tett Szirmay István országbírói ítélmester előtt Bécsben:

485 Herceg Esterházy Pál nádornak 1695. március 2-án és 1696. december 8-án kelt hitbizományt alapító levele magyar fordításban (nyomtatvány) MNL OL P 113 IV. B. 19. Nr. 7. f. 13.

486 Esterházy Pál várainak, épületeinek, javainak becslése („Aestimatio arcium, aedificorum, dominiorum ac rerum mobilium principis palatini, 1693”). A forrást közölte J. ÚJVÁRY 2015, 87–88.

487 Jövedelmek száma [1675] MNL OL P 125 Nr. 10521/a: Fraknó 40 000 fl, Kismarton 29 000 fl, Lánzsér-Lakompak 19 000 fl, Köpcsény 12 000 fl, Léka 12 000 fl, Keresztúr 9000 fl, Kapuvár 10 000 fl, Csobánc 3000 fl, Lendvai 500 fl, Végles 1300 fl, Árva 1000, összesen 136 800 fl; Zimányi Vera közölte az 1689-es hasonló adatokat: Fraknó 35 000 fl, Kismarton 22 000 fl, Lánzsér 20 000 fl, Léka 18 000 fl, Keresztúr 8000 fl. ZIMÁNYI 1972, 12.

488 *Tripartitum* I. 102. §.

489 Thököly Éva végrendelete, Kismarton, 1688. április 4. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 324.

490 CSAPODY 1933, 11–12.; HOZJAN 2009, 193–195.

„Mi Thököly Éva, az méltóságos impériumbéli herceg és magyarországi palatinus Esterházy Pál uram őkegyelme házastársa, magam, és Isten kegyelméből született és születendő gyermekeim jussát akarván perspicálni, so-lenniter protestálok és tudományt teszek, mint hogy úgy esett értésemre, hogy megírt Uram, az velem eddig és azután is acquirálando jókból exclusálni szándékozik, sőt egyéb acquisitumjából is (s aligha nevemet is az acquisitionáliosokbul ki nem szokta hagyni) és valamely testamentomot is, ki nékem országunk törvénye sérelmivel káros tött, avagy kíván tenni, mindezeknek contradicalok, protestálok és azok iránt való jussomat fönn-tartom magamnak és maradékimnak...”⁴⁹¹

Tehát Thököly Éva nem látta, hanem hallotta, hogy a férje nem tekint rá szerzőtársként és nem foglalja bele az iratokba. Valaki elmagyarázta neki, hogy ez mit jelent rá nézve. Tiltakozása magas fórumon, a királyi tábla bírása előtt történt, amellyel a vagyoni jellegű problémákat immár a család hatókörén kívülre helyezte, ezzel veszélyeztetve Esterházy Pál elképzeléseit.

Határozott fellépése, érdekeinek nyílt képviselése nyilván tovább rontotta az egyre gyakrabban vitákkal és veszekedésekkel terhelt viszonyukat. E lépés következményének is tekinthető, hogy férje 1691-től el kezdett kamatot fizetni a 22 500 forint után, legalábbis erre utasította tisztartóját:

„akaránk ez levelünk által megparancsolnunk, hogy az minémű huszonkétezer ötszáz forint capitális summának interessét, úgymint ezerháromszázötven forintot rendeltünk volna az atyánkfiának, azon interesnek felét Szent György, felét pedig Szent Mihály napjára fizessed meg...”⁴⁹²

1694-től pedig már a végrendeletekben is feltüntette a herceg a felesége tőkéjét, akit ez sem nyugtatta meg igazán. 1697-ben még egy kötelezvényt is kicsikart, amelyben Esterházy Pál elismerte, hogy a 22 500 forintnyi összeget Alsólendva megvásárlásába fektette, és hogy ezért évi 6% kamat illeti, valamint ígéretet tett arra, hogy ha szüksége lesz a pénzre, akkor meg fogja adni neki.⁴⁹³

Összefoglalva a fentieket, Esterházy Pál végrendeletei híven visszatükrözik a változó anyagi és családi állapotokat és azt a mindent felülíró álláspontját, hogy a vagyont egyben kell tartani. Hogy mekkora volt a tulajdon, arra nézve több adatunk is van. Zimányi Vera közölte Esterházy Pál erről összeállított saját kezű számolásait. 1688-ban a 16 uradalmat 2 790 000 forintra, 1691-ben a 32 uradalmat 5 669 000 forintra, 1693-ban

a 35 uradalmat 7 600 000 forintra becsülte a herceg.⁴⁹⁴ A gyarapodással együtt járt a kölcsönfelvétel és az eladósodás is, Esterházy Pál rendkívül bonyolult hitelügyletei még ma sincsenek teljes valójukban feltárva.⁴⁹⁵ Esterházy Pál láthatólag törődött felesége vagyoni helyzetével és gondoskodni akart róla. Az alábbi táblázatban a legfontosabb döntések és változások kerültek összesítésre Thököly Éva vagyoni jogait illetően:

491 Thököly Éva tiltakozó levele, Bécs, 1690. május 25. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 167.

492 Esterházy Pál utasítása az alsólendvai tisztartónak, Lakompak, 1691. március 3. EPA Acta Varia Bündel 319. számozás nélkül; Thököly Éva átvételi elismervénye 675 forintról, Kismarton, 1691. május 18. és december 31. uo.

493 Thököly Éva kötelezvénye („Obligatorie super florenis 22 500 Principissae Evae Thökölj datae”), Kismarton, 1697. január 1. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3. f.260.

494 ZIMÁNYI 1997, 261–262., 273–275.; J. ÚJVÁRY 2015, 87–88.

495 Az eddigi legalaposabb áttekintés: BAKÁCS 1965, 17–33.

Dátum	Tartalom	Változás
Végrendelet 1682. szeptember 8.	özvegyi haszonélvezet: Keresztúr, Kabold, Feketevár, bécsi kert, aranyművek szabad rendelkezés: ajándékba kapott tárgyak	
Végrendelet 1683. május 18.	mindenben megerősíti az előzőt	
Végrendelet 1685. március 10.	özvegyi haszonélvezet: Keresztúr és egy malom a küllői porcióval, Kabold, Feketevár szabad rendelkezés: 50 000 forint értékű tárggyegüttes	kikerült a bécsi kert, bekerült egy malom és egy küllői porció
Kötéslevél 1685. május 5.	özvegyi haszonélvezet: Keresztúr és egy malom a küllői porcióval, Kabold, Feketevár, bécsi kert szabad rendelkezés: 50 000 forint értékű tárggyegüttes	visszakerült a bécsi kert
Végrendelet 1689. február 12.	özvegyi haszonélvezet: Feketevár és Kabold szabad rendelkezés: több mint 30 000 forint értékű tárggyegüttes	kikerült Keresztúr és a malom, valamint a bécsi kert, csökkent a tárggyegüttes értéke
Codicillus 1692. július 10.	nincs szó birtokokról <i>Hauskleinod</i> elválasztása Thököly Éva aranyműveitől	
Végrendelet 1693. július 8.	özvegyi haszonélvezet: Kethely <i>oppidum</i> és ígéret a kőszegi uradalom egy részére szabad rendelkezés: több mint 30 000 forint értékű tárggyegüttes	kikerül Kabold és Feketevár
Végrendelet 1694. szeptember 10.	özvegyi haszonélvezet: Köpcsény vára és uradalma – benne Thököly Éva 22 500 forintnyi tőkéjével szabad rendelkezés: több mint 30 000 forint értékű tárggyegüttes	kikerül Kethely
Végrendelet és codicillus 1695. március 2. 1696. december 8. 1699. január 2.	özvegyi haszonélvezet: Köpcsény vára és uradalma – benne Thököly Éva 22 500 forintnyi tőkéjével szabad rendelkezés: több mint 30 000 forint értékű tárggyegüttes	

8. táblázat. Esterházy Pál végrendeleteinek és kötésleveleinek Thököly Évára vonatkozó rendelkezései 1682–1699 között

1699-ben, amikor az uralkodóval elismertette Esterházy Pál a hitbizományokat létrehozó végrendeletét, vagyonjogi szempontból nem bánt nagyvonalúan a feleségével, hanem három fiát, Mihályt, Gábort és Józsefet hozta helyzetbe – de őket is igazából csak az ő, azaz a családfő, a *pater familias* halála után. A Magyar Királyság leggazdagabb mágnása csupán Köpcsény uradalma haszonélvezetét biztosította házastársának, emellett az abba bekebele-

zett 22 500 forintnyi tőkével és 30 000 forint értékű mobiliával szabadon rendelkezhetett Thököly Éva. A köpcsényi uradalom éves bevételére – hiába állította Esterházy Pál, hogy egy palatinusné méltón élélhet belőle – inkább csak egy szerény életvitelt tett volna lehetővé. Ennek ellenére, özvegyi státusza esetleges bekövetkezésekor, Thököly Éva nem került volna rosszabb helyzetbe, mint a házasságuk kezdetén. Mindezek mellett az is megállapítható, hogy

Esterházy Pál a házasság megszűntét követő özvegyi vagyoni jogokat biztosította feleségének, ugyanakkor a házasság ideje alatt keletkezett vagyoni jogokból, közös szerzeményekből

kizárta. Thököly Éva figyelmét nem kerültk el az őt és gyermekeit hátrányosan érintő férji rendelkezések és érvényesíteni kívánta a saját érdekeit.

3. MOSTOHA- ÉS ÉDESGYERMEKEK A HÁZASSÁGBAN

Thököly Éva férje második felesége volt, a házasságba lépésével egy nagycsaládba került, amelynek tagjait és mindennapi életüket jól ismerte. Fiatal nőként saját gyermekekre is vágyott. Elsődleges célja volt a férjével közös utódai érdekeinek az érvényesítése, amelyek olyan aspektusokban nyilvánultak meg, mint hogy ki kereszteli őket, kik lesznek a keresztszülők, milyen nevelést sikerül nekik biztosítani, kikkel kötnek házasságot és hogy miként részesülnek a vagyonból. Az Esterházyak összefonódása egy új, idegen családdal óhatatlanul konfliktusok forrását is jelentette, kérdés volt, hogy vajon a létrejövő új *familia* miként tud együttműködni a régivel és milyen közös célokat tudnak együttesen megvalósítani.⁴⁹⁶

AZ ANYA: ESTERHÁZY ORSOLYA

A férjénél majdnem negyedszázaddal fiatalabb Thököly Éva 1682 augusztusától tíz gyermek mostohaanyja lett: Miklóssé, Krisztináé, Lászlóé, Jánosé, Orsolyáé, Mihályé, Gáboré, Pálé, Anna Júliáé és Ádámé.⁴⁹⁷ A következőkben bemutatom az Esterházy Pál és Esterházy Orsolya

házasságából származó és 1682-ben még életben lévő gyermekeket és sorsukat, ugyanis a velük kialakított kapcsolat nagyban befolyásolta a házaspár viszonyát és Thököly Éva életét.⁴⁹⁸

ESTERHÁZY MIKLÓS (Fraknó, 1655. december 31. – Pozsony, 1695. augusztus 5.)⁴⁹⁹

A legidősebb fiút egyházi pályára irányították a szülei. Már 10 évesen a bécsi egyetem hallgatója volt, ahol a filozófiai fakultás alsóbb osztályait látogatta.⁵⁰⁰ 1670-ben Bécsújhelyben tartózkodott, valószínűleg a nem sokkal korábban megalapított bécsújhelyi jezsuita gimnázium tanulójaként. Az iskola matrikulája nem ismert, de Esterházy Pál itt kötött szerződést Hans Caspar Reiß-szel, aki azt vállalta, hogy a kis grófot, udvarmesterét és két inasát a Kornmarkton lévő házában elszállásolja és el látja.⁵⁰¹ Ezt követően újra a bécsi egyetemre iratkozott be, s az ottani magyar nációnak tagjaként 1672 nyarán ő tartotta a László-napi beszédet a Szent István-székesegyházban, amely nyomtatásban is megjelent *Principis in Deum Pietas* címmel.⁵⁰² 1675. július 17-én magiszteri

496 ERDÉLYI 2019b, 112–116.

497 Esterházy Pál és Orsolya gyermekei: *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 321–323.

498 Esterházy Pál gyermekeinek életéről – beleértve a hercegi címet viselő Mihályt és Józsefet – nincsen szakirodalom, a néhány rövidebb ismertetés pedig sok pontatlanságot tartalmaz, például PERSCHY 1995, 50–51.

499 ESTERHÁZY 1700, Nr. 123.; SZINNYEI I., 1459–1460.

500 KISSNÉ 2004, Nr. 1565. Az Esterházy fiúk tanulmányairól bővebben: VISKOLCZ 2022.

501 Esterházy Pál szerződése Hans Caspar Reiß-szel, Bécsújhely, 1669. november 16. EPA RAR Forchtenstein 1670 Nr. 176.

502 ESTERHÁZY Miklós: *Principis in Deum Pietas*. Viennae, 1672. RMK III. 2585.

vagy doktori fokozatot szerzett a filozófiai fakultáson.⁵⁰³

A disputájához kötődő nyomtatott és illusztrált tézislapjának megmaradt az alsó fele a fraknói gyűjteményben: eszerint Esterházy Miklós I. Lipót uralkodónak ajánlotta a vizsgáját, amelynek képi témáját Róma alapításának az előzményei adták. Az itáliai parton kikötő Aeneas legyőzi az ott lakók seregét és királyát, a főhős I. Lipót vonásait viseli, vele ellenben Esterházy Miklós áll hódolatteljesen.⁵⁰⁴ A fiú kiváló tanulmányai eredményeire és családjára tekintettel császári védnökségben („promotio sub auspiciis imperatoris”) részesült és jutalomképpen elnyerte az uralkodói aranyláncot, amelyet Pálffy Tamás magyar kancellár és nyitrai püspök nyújtott át neki 1675-ben.⁵⁰⁵

Esterházy Miklós tanulmányai ezzel még nem fejeződtek be, 1677-ben már Rómából számolt be édesanyjának az utazási élményeiről.⁵⁰⁶ A Collegium Germanicum Hungaricum hallgatói közt nem található a neve, de római levelei és a *Trophaeum* szerint is filozófiát és teológiát tanult ott.⁵⁰⁷ A fiú egyébként mély lelki válságot élt át Rómában és szerette volna a rá

kiszabott egyházi pályát elhagyni, erről ezt írta apjának 1679-ben: „mivel Istentől is nem érzetem eddig is az egyházi állapotra való hivatalt, és lelkem ismereti ellen is találván lenni, Nagyságod az Istenért megbocsátani méltóztassék, hogy az világi állapotra rendeltetni kívánkoztam és kívánkozom”.⁵⁰⁸ Azzal zárta a levelét, hogy Bolognában „az horvát collegiumban maradván egy darabig jus civilét avagy törvénytudományt” tanulna. Esterházy Pál azonban keményen elutasította fia ez irányú próbálkozását. Miklós Rómából hazafelé ténylegesen megállt Bolognában – ottani egyetemi vagy akadémiai beiratkozásáról nincs adat –, majd 1680 áprilisában visszatért Magyarországra.⁵⁰⁹ A továbbiakban ténylegesen elindult az egyházi karrierje, amelynek állomásai a következők voltak:

- rátóti prépost – Rákos, 1679. március 10.,⁵¹⁰
- a hrapkói Szentlélek apátság perjele – Bécs, 1679. március 5.,⁵¹¹
- esztergomi kanonok – Pozsony, 1681. február 1.,⁵¹²
- komáromi főesperes – Sopron, 1681. november 4.,⁵¹³

503 RATH 1953, 89. A szerző adata szerint Miklós magiszteri fokozatot szerzett, de az Esterházy levéltár forrása doktori fokozatot említ, MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 7. A szöveg így szól: „dantes ac concedentes tibi facultatem, licentiam simul ac Doctoratum, servatis tamen servandis, in eodem studio philosophico accipiendi”. Fazekas István közlése szerint ebben a korban a filozófiai tanulmányok magiszteri fokozattal zárultak, köszönöm írásbeli véleményét. Magiszteri és doktori fokozatról egyaránt tud MÜHLBERGER 2007, 609.

504 A tézislapot közzétette GALAVICS 1994, 216–217.

505 RATH 1953, 89.

506 Esterházy Miklós Esterházy Orsolyának, Róma, 1677. november 6. Közli BADÁL 1982, 303–306.

507 Esterházy Miklós levelei Rómából, MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 91–95.; ESTERHÁZY 1700, II. rész, 79.

508 Esterházy Miklós Esterházy Pálnak, Róma, 1679. november 18. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 91. Idézi BUBRYAK 2019, 44–46. Esterházy Miklós hasonló tartalmú leveleket írt Kéry János címzetes csanádi püspöknek is, támogatását kérve, Róma, 1679. május 14. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 92. és Róma, 1679. május 19. Uo. Nr. 95.

509 Esterházy Miklós betegségéről és bolognai tartózkodásáról: Bernardus Nemecek Esterházy Pálnak, Bologna, 1680. április 2. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 94; Branyik György Esterházy Pálnak, Zágráb, 1680. március 25., visszatéréséről: Branyik György Esterházy Pálnak, Zágráb, 1680. április 29.; továbbá GALAVICS 2002, 292. és 294.; VISKOLCZ 2022, 161–162.

510 Az oklevél kiállítója Széchenyi György kalocsai érsek, MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 7.

511 Az oklevél kiállítója I. Lipót uralkodó, MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 9.

512 Az oklevél kiállítója Szelepcsényi György, MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 12.

513 Az oklevél kiállítója Szelepcsényi György, MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 10.

- választott trauai püspök,⁵¹⁴
- zólyomi főesperes – 1684. július 25.,⁵¹⁵
- esztergom-szentistváni prépost – 1685,⁵¹⁶
- tinini püspök – Bécs, 1691. április 5.,⁵¹⁷

Utóbbi kinevezés esetében a befolyásos bécsi jezsuita, Franz Menegatti 1691-ben értesítette Esterházy Pált, hogy sikeresen közbenjárt az uralkodónál a megüresedett püspöki állás elnyeréséért.⁵¹⁸ A felszentelésére Széchényi György esztergomi érseket kérte fel az apa a következő sorokkal: „napoként várom Rómából Miklós fiam confirmációját, örömost érteném, ha magára vegye kegyelmed azon fáradtságot, és maga fogja-e consecrálni”.⁵¹⁹ Esterházy Pál még a püspöki pálcát is maga vásárolta a fiának.⁵²⁰ Esterházy Miklós 1682-ben királyi tanácsosi címet is kapott,⁵²¹ 1683-ban pedig bekerült a pozsonyi kanonokjelöltek közé, de végül nem nyerte el a stallumot.⁵²²

Esterházy Miklós tehát beletörődött sorsába, elfogadta, hogy nem mehet világi pályára. Az 1680-as évek végétől több teológiai műve is

megjelent Nagyszombatban.⁵²³ 1684-ben ő keresztelte meg Kismartonban apja második feleségétől született kishúgát, Anna Teréziát. 1691-ben kedves hangú levélben fejezte ki mostohaanyjának a jókívánságait a karácsonyi ünnepekre és neve napjára.⁵²⁴ A családot váratlanul érte a 40 éves korában bekövetkezett halála, amit Esterházy Pál így írt meg a feleségének 1695. augusztus 5-én:

„Szinte hat órakor érkeztem ide, Bécsben, azomban igen szomorú hírem jöve, hogy szegény Miklós fiam ma kilenc órakor megholt legyen Posomban. Megírtam oda, hogy hozzak el testét Kismartomban az Páter Franciscánusokhoz, s tegyék oda, azhol az több Fiaim vannak”.⁵²⁵

Esterházy Miklóst a kismartoni ferenceseknél lévő Szent József-kápolnában temették el, erről Thököly Éva tudósította a férjét, aki bécsi ügyei miatt nem lehetett jelen a fia temetésén.⁵²⁶

514 Esterházy Miklós így sorolta fel a címeit 1683-ban: „én Fraknai Gróf Esterházy Miklós választott dragulgai püspök, hrapkoi apátúr, komáromi esperes, esztergomi kanonok és koronás király urunk őfölsége tanácsa”, Esterházy Miklós reverzálisa, Bécs, 1683. január 17. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 97. Dragulga – Trau értelmezéséhez köszönöm Fazekas István véleményét.

515 Az oklevél kiállítója Szelepcsényi György, MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 19.

516 Az oklevél kiállítója Széchényi György, MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 21.

517 Az oklevél kiállítója I. Lipót uralkodó, MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 22.

518 Franciscus Menegatti Esterházy Pálnak, Bécs, 1691. április 12. MNL OL P 125 Nr. 3163.

519 Esterházy Pál Széchényi Györgynek, Kismarton, 1692. július 11. PL AS Classis X. Nr. 196. Missiles Fasc. 57. f.330. (MNL OL MF 2666.d.).

520 Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314. 1688. december Nr. 262. „Miklós-nak adtam az püspök pálcáért s más vásárlásért...” Megmaradt a számla is, ezek szerint az ezüstbotot Augsburgból szállította Johann Jacob Pfalzer, számlája, Bécs, 1688. december 20. MNL OL P 125 Nr. 10970.

521 Esterházy Miklós királyi tanácsosi kinevezése, Bécs, 1682. január 8. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. B Nr. 30.; IVÁNYI 1991, 409. 47. lj.

522 Koralatovich László Esterházy Pálnak, Linz, 1683. november 2. MNL OL P 125 Nr. 2872.

523 MONOK–ZVARA 2020, 445.

524 Esterházy Miklós Thököly Évának, Nagyszombat, 1691. december 14. MNL OL P 125 Nr. 6940.

525 Esterházy Pál Thököly Évának, Bécs, 1695. augusztus 5. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 223.

526 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1695. augusztus 7. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 224.; tovább WEISS 1980, 266.

ESTERHÁZY LÁSZLÓ (Bécs, 1662. augusztus 27. – Pozsony, 1689. november 26.)⁵²⁷

A családi emlékezet szerint koraszülöttként félholtan született Bécsben. Szülei fogadalmat tettek, hogy ha életben marad, akkor a mariazeelli Szűz Mária-bazilikának egy ezüstszobrot adományoznak, valamint, hogy Lászlót egyházi pályára adják. Keresztzülei I. Lipót magyar király és Gonzaga Eleonóra Magdolna özvegy császárné voltak. A papi hivatás felé az első lépés már hétéves korában megtörtént, ezt Esterházy Pál így örökítette meg a naplójában:

„Die 8. Septembris szenteltem meg Förtön túl való Boldogasszony szentegyházamat, s ugyanakkor öltöttem Laczkó fiamat clericában, az hol az quatuor minorest is fölvettem, azaz kisasszony napján kalocsai érsek, győri püspök Szécsény György uram által; adja isten, szolgálhasson mind istennek, mind hazájának, megmaradván holtig az igaz hitben, s papi rendiben. Anno 1669.”⁵²⁸

A szövegben említett *quatuor minores* az egyházi karrierben az úgynevezett kisebb rendeket jelenti, amelyek a papi rend felvételéhez szolgáltak előfeltételül.⁵²⁹ Rá egy évre, 1670-ben a kegyuraságot gyakorló édesapja a rátóti Szűz Mária prépostság *beneficiumába* juttatta.⁵³⁰

László középiskolai tanulmányairól nem maradtak források, sőt, esetében a bécsi egyetemi matrikula adatai is hiányosak, így csak a számadások adnak támpontot arra, hogy az egyetemi tanulmányait 1678-ban kezdte meg.⁵³¹ 1681-ben a bécsi egyetem magyar nációja és Cseles Márton prokurátor egy levelet intézett Esterházy Pálhoz, amelyben arra kérték, hogy június 13-iki nádorrá választása alkalmából engedje meg, hogy László fia mondjon misét a Szent István-székesegyházban. Hivatkoztak Esterházy Miklósrá is, aki korábban hasonló kegyben részesült.⁵³² Nem ismert, hogy László misézett-e, de az az évi Szent László-napi beszédet biztosan ő tartotta, amely nyomtatásban is megjelent *Arcanum feliciter imperandi consilium* címmel.⁵³³ A magiszteri fokozatot 1681. április 21-én szerezte meg.⁵³⁴ Neki is készült tézislapja és bátyjához hasonlóan ő is I. Lipótot választotta pártfogóul. Az illusztráción a felhőkön lebegő uralkodót Habsburg ősei veszik körül, alattuk Esterházy Pál és az Esterházy család fikatív és valós tagjai láthatók.⁵³⁵ László is átvette a sikeres tanulmányokért kiérdemelt uralkodói aranyláncot, mégpedig Johann Paul von Hoher udvari főkancellártól.⁵³⁶ Képzettségben ő jutott a legmagasabbra, 1684-ben teológiából doktorált Bécsben.⁵³⁷ Meg kell említenem, hogy Esterházy László tanulmányaiban van egy zágrábi állomás 1680-ban, feltehetőleg az ottani

527 ESTERHÁZY 1700, Nr. 125. és II. rész 80–82.; *Az Esterházyak családi naplója* 215.

528 *Az Esterházyak családi naplója* 216.

529 SZUROMI 2003, 20.

530 Az oklevél kiállítója Esterházy Pál, Fraknó, 1670. szeptember 13. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 2. Magáról a gyakorlatról a rátóti prépostságra vonatkozóan GALAVICS 2002, 275.

531 Branyik György prefektus konvenciója, Kismarton, 1679. január 1. EPA RAR Eisenstadt 1679 Nr. 294. „Kezdődik esztendeje fiunk László Praefectusunknak Pater Branik György úrnak, léssen esztendeig készpénz fizetése praefectuságára száz tallér, udvarnál, ha vagyon, magunkkal asztala. Tartozik azért eő kegyelmeis hivataljában híven és jámborul eljárni, fiunkat mennél jobban lehet oktadni, tanítani”.

532 Cseles Márton és a bécsi egyetem magyar nációja Esterházy Pálnak, Bécs, 1681. július 9. MNL OL P 125 Nr. 5390.

533 ESTERHÁZY László: *Arcanum feliciter imperandi consilium*. Viennae, 1681. RMK III. 3091.

534 RATH 1953, 89–90.

535 GALAVICS 2002, 273–274.

536 RATH 1953, 89–90.

537 RATH 1953, 90.; KISSNÉ 2004, Nr. 2013.

jezsuita akadémia, amelynek részleteit nem sikerült megnyugtató módon tisztázni. László unokatestvérei, Nádasdy Tamás és Miklós társaságában tartózkodott ott huzamosabb ideig Branyik György prefektus felügyelete alatt.⁵³⁸ Ragyogó eredményei és elkötelezettsége ellenére az ő egyházi karrierje nem haladt olyan lendülettel, mint Miklósé. Pozsonyi kanonoki beiktatására 1685. október 20-án került sor.⁵³⁹

A családi eseményeken szintén részt vett, ő keresztelte meg húgát, Esterházy Katalint 1685-ben és öccsét, Józsefet 1688-ban Kismartonban. 1689. november 27-én a pozsonyi káptalan szomorú hírt közölt a nádorral: *confiterük*, „a jámbor, tökéletes erkölcsű s megfedhetetlen életet viselő” Esterházy László, öt-heti betegség után, november 26-án elhunyt és a temetésre vonatkozóan kértek intézkedést.⁵⁴⁰ Egy következő levélben pedig már azt jelentették, hogy László grófot „érdeméhez s úri személyéhez képest... böcsületesen” eltemették, de a Szent Márton-templomban kialakított sírhelyért a városi tanács pénzt követel tőlük. Arra kérték Esterházy Pált, hogy ne adjon a városnak pénzt ezen a címen, ugyanis nekik „dicsőséges Szentkirályok által adott és confirmált sok rendbeli szép privilégiumaik” vannak erre.⁵⁴¹ Esterházy Lászlót a szentélyhez közel temették el, édesapja egy emléktáblát állíttatott neki, amely mára már eltűnt.⁵⁴²

ESTERHÁZY KRISZTINA (Kismarton, 1663. október 8. – 1728. december 7.)⁵⁴³

Esterházy Pál első feleségétől született lányai apácák lettek. Nem volt döntési lehetőségük, szüleik akaratából kolostorban kellett élniük. Krisztinát már tízévesen az alsó-ausztriai Kirchberg ágostonos kanonissza zárdájába vették. Miután 1678-ban Kismartonban – és ezzel a Magyar Királyságban először – az Esterházy házaspár megalapította ennek a kolostornak egy filiáléját, Esterházy Krisztina mellé még két húga, Orsolya és Julianna is ide került.⁵⁴⁴ Az első fejedelemasszony, Anna Barbara Renata von Mollart, az ágostonos kanonisszák bécsi Szent Lőrinc-kolostorából érkezett, aki Kollonich Lipót győri püspök jelenlétében tett fogadalmat.⁵⁴⁵ A novícius Esterházy Krisztina 1679-ben öltözött be Krisztina Jozefa néven, az ezzel kapcsolatos kiadások gondosan elszámolásra kerültek a kismartoni számvevői hivatalban.⁵⁴⁶

Esterházy Pál közvetlenül a kastély mellett építtetett egy új kolostort lányainak és apácátaiknak, amelyről már csak egy korabeli metszet alapján alkothatunk képet, ugyanis 1768-ban leégett, nem sokkal később pedig feloszlatták a női szerzetesrendet. A kolostor helyére Esterházy Antal emeltetett egy házat 1792-ben az Esterházy-hivatalok számára („fürstliches Verwaltungsgebäude”).⁵⁴⁷

A kolostorba még Mollart fejedelemasszony alatt és feltehetőleg az ő érdeméből egy

538 Branyik György Esterházy Pálnak, Zágráb, 1680. március 24. MNL OL P 125 Nr. 1175.; VISKOLCZ 2022, 159–160.

539 A kinevezésnek nincs meg az okmánya, a kinevezés idejére MIKÓ-PÁLFFY 2002, 167.

540 A pozsonyi káptalan Esterházy Pálnak, Pozsony, 1689. november 27. MNL OL P 125 Nr. 5377. A *Trophaeumban* rosszul szerepel a halála dátuma, 1689 helyett 1693 került az életrajzba.

541 A pozsonyi káptalan Esterházy Pálnak, Pozsony, 1689. december 4. MNL OL P 125 Nr. 5378.

542 ESTERHÁZY 1700, II. rész 82.; MIKÓ-PÁLFFY 2002, 166.

543 ESTERHÁZY 1700, Nr. 124. és II. rész, 79–80.

544 MOHL 2000; FRANK 1976, 52–56.; KOLTAI 2016a.

545 Anna Barbara Renata von Mollart beiktatása, Kismarton, 1678. június 19. MNL OL E 151 18. d. 144. Fasc. VIII.

546 Esterházy Pál utasítása Johann Strenberger kismartoni számvevőnek, Kismarton, 1679. április 8. EPA RAR Eisenstadt 1679 Nr. 164. „zu Einkklaitung unßern Freyla Tochter Christina in das Jungfrau Closter, vor Müllich, Millichrämb, Putter, Koll undt waxkörzen außgeben wordten ... 153 fl 29 kr 2 dn.”

547 ÖKT XXIV. 95.; FRANK 1976, 53.

olyan Mária-szobor került, amelynek történelmi jelentősége volt, erről Esterházy Pál hagyta ránk a történetet:

„...Kismartoni Apacza Klastromban levő csudalatos Boldog aszszony képe Magyar Országban – Ezen Szent Képet küldötték a Bécsi Szent Lőrinc Klastromában lévő Apacza Szűzek az Kismartoni Apacza Szűzek tiszteletes Annjának, Groff Molárt Borbála Renáta Apacza Szűznek, az Ezerhatszáznyolczvan Esztendőben, melly az Ezernégyszázkilenczven Esztendőben faragtatott, ki előtt Lutter Márton midőn még Pap vólt, és az Klastrombul ki nem szökött vólna, Misét mondott: Ezen kép előtt csudák-is történetnek annak előtte, s most-is nagy tisztességben tartatik”.⁵⁴⁸

1693-ban Esterházy Krisztina Jozefa lett az új prépostnő (a német forrásokban „Pröpstin”), aki előljárójának, Kollonich Lipót győri püspöknek és az összegyűlt káptalannak fogadott örök engedelmességet, míg a beiktatását Thomas Walperger, a kismartoni várplébános végezte.⁵⁴⁹ Krisztina jó kapcsolatot ápolt édesapjával, és különösen ellenséges volt Thököly Évával, aki még a házasságkötésük előtt arról panaszkodott Esterházy Pálnak, hogy Kiri apáca legszívesebben egy kanál vízben megfojtaná.⁵⁵⁰ Az első nagy házassági válság idején 1692-ben, Krisztina érthető módon az apja mellé állt és vigasztalta, hogy ne keseregjen, mert csak egészségének ártana.⁵⁵¹ Néhány évvel később Thököly Éva sikeresen vágott vissza „ős-

ellenségének”. 1698 novemberében ugyanis a városban elterjedt a hír, hogy Krisztina apáca terhes volt, de elvetélt. Thököly Éva nem volt rest és személyesen ellenőrizte a szóbeszédet, innen érdemes eredetiben olvasni a levelet:

„Én nála voltam és megnéztem, ha igaz-i az a hír vagy sem. De én úgy találtam, hogy nem igaz az, hogy elvesztette. De hogy nehézkes, az igen világosan igaz, azt immár nem is tagadhatja, eleget igyekezett rajta, hogy elveszesse, de az Isten nem engedte. Most már nem mondhatja az rossz lotyó, hogy hogy (!) én öztem ki, hanem az egy élő Isten, azki az igazságot szereti, nem nízheti tovább az ő Istentelenségét s az én sok szenvedésemet, hozta ebben az gyalázatban. ... Igen jól és Istenesen cselekedni kegyelmed, ha megegzamináltatná, hadd vallaná meg, hogy ki volt az apja, és hogy az gyermeket is ne igyekezzik elveszteni.”⁵⁵²

Hogy a botrány után pontosan mi történt, erről hallgatnak a családi források, de az új győri püspök, Keresztély Ágost, értesülve a kismartoni apácák meglazult házirendjéről,⁵⁵³ szigorított a rendszabályokon. Esterházy Krisztina 1728-ban hunyt el, a temetésekor elmondott beszéd nyomtatásban is megjelent.⁵⁵⁴

ESTERHÁZY JÁNOS (Fraknó, 1668. július 3. – Bécs, 1683. március 22.)

1679-ben László bátyjával, valamint Nádasdy Tamással és Miklóssal tanult együtt Bécsben

548 ESTERHÁZY 1696, 114.

549 Esterházy Krisztina Jozefa beiktatása, Kismarton, 1693. március 24. MNL OL E 151 18. d. 144. Fasc. VIII. „den 24. Martij 1693 bin ich in disen hochwürdigen Gotteshauß von Ihro hochwürde Herrn gschloß Abtten Thoma Walperger benediciert undt stallirt worden”. Továbbá ESTERHÁZY 1700, II. rész, 80.

550 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. május 6. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 60.

551 Esterházy Krisztina Jozefa Esterházy Pálnak, d. n. MNL OL P 125 Nr. 743. Tovább levelei az apjának MNL OL P 125 Nr. 734–748.

552 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1698. november 1. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 238.

553 MOHL 2000, 71.

554 Amilien von LUDWIGSDORF: *Die grosse Fürsten-Tochter, ...In Einer Trauer- und Leich-Ehren-Predig ...Josephae Christinae auß dem Esterhasischen Stammen-Hauß*. Wiener Neustadt, 1728. A prédikációt elemezte: MACZÁK 2016.

Branyik György prefektus vezetésével.⁵⁵⁵ 1683-ban, 15 évesen hunyt el, Kismartonban temették el.⁵⁵⁶

ESTERHÁZY ORSOLYA (Fraknó, 1670. január 3. – Kismarton, 1732)⁵⁵⁷

16 évesen öltözött be apácának Konstancia néven a kismartoni ágostonos kanonisszák Szent József-kolostorában. Apja 1684 decemberében 150 forintot fizetett ki a „menyasszonyi” szoknyájáért és ugyancsak 150 forintot ajándékért, majd 1686 augusztusában a beöltözésért is ugyanennyit.⁵⁵⁸ A nemzetségekönnyv szerint kiváló zenei műveltséggel rendelkezett, gyönyörűen énekelt, „isten dicsőségére és a hallgatóság örömére”.⁵⁵⁹

ESTERHÁZY MIHÁLY (Fraknó, 1671. május 4. – Bécs, 1721. március 24.)⁵⁶⁰

1681–1687 között a soproni jezsuita gimnázium tanulója volt,⁵⁶¹ 1687. november 11-én iratkozott be a bécsi egyetem filozófiai fakultására.⁵⁶² 1687 decemberében apja mellett részt vett I. József magyar királlyá koronázásán Pozsonyban.⁵⁶³

1688-ban ő tartotta a magyar nációnapi beszédét a Szent István-székesegyházban *Regula regum amor et timor* címmel.⁵⁶⁴ Az egyetemen 1690-ben *baccalaureusi*, 1691-ben magiszteri fokozatot szerzett.⁵⁶⁵ 1691-ben nyom-

16. kép. Ismeretlen festő: I. József magyar király (1687)

tatásban megjelent tézislapja témája az Esterházy család hódolata I. József előtt. A diadalkapun

555 Branyik György nyugtái az Esterházy fiúk ellátásáról: EPA RAR Eisenstadt 1679 Nr. 183–190.

556 *Az Esterházyak családi naplója* 219.; WEISS 1980, 267.

557 ESTERHÁZY 1700, Nr. 126.

558 Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314. 1684. december Nr. 141–142., a beöltözésről uo. 1686. augusztus Nr. 183.

559 Esterházy Orsolya fogadalma, Kismarton 1686. augusztus 15. MNL OL E 151 18. d. 144. Fasc. VIII.; ESTERHÁZY 1700, II. rész 82–83.

560 ESTERHÁZY 1700, Nr. 127. és II. rész 83–84.; *Az Esterházyak családi naplója* 217.; PERSCHY 1995, 50.

561 Esterházy Pál utasítása a fraknói intézőnek a keletkezett költségek kifizetésére, Sopron, 1681. szeptember 15. EPA RAR Forchtenstein 1681 Nr. 147., csak „junge Herrschaft” van említve az iratban, nevek nélkül. EPA RAR Lackenbach 1682 Nr. 74.

562 KISSNÉ 2004, Nr. 1565. és Nr. 2013.

563 G. ETÉNYI 2012, 563.; G. ETÉNYI 2021.

564 ESTERHÁZY Mihály: *Regula regum amor et timor*. Viennae, 1688. RMK III. 3493.

565 RATH 1953, 91.

belovagló fiatal királyt az Esterházyak fogadják, élükön Mihállyal.⁵⁶⁶ Ő is *sub auspiciis* vizgázott és elnyerte az uralkodói aranyláncot, amelyet Anton Franz von Collalto gróftól vehetett át.⁵⁶⁷

1690-ben Esterházy Mihály Gábor öccsével együtt Augsburgba utazott I. József 1690. január 24-én történő római királlyá koronázására – a jezsuita Christoph Stettinger szerint január 23-án érkeztek oda, de őt még akkor nem keresték meg.⁵⁶⁸ Január 24-én a Szent Ulrich-templomban a császári házaspár és a választófejedelmek gyülekezete előtt arany-sarkantyús lovaggá ütötték őket. A húsz birodalmi nemesifjúból még egy magyart illetett rajtuk kívül ez a megtiszteltetés, Kéry Jánost.⁵⁶⁹ 1691 végén Itáliába indultak a fivérek, s a páрмаi nemesi kollégiumba (Collegium Nobilium, Collegio dei Nobili) iratkoztak be unokatestvérük, Esterházy Antal kíséretében.⁵⁷⁰ A lovagi akadémiának is nevezhető intézményben a hagyományos iskolai tantárgyakat (grammatika, retorika, filozófia, teológia, logika, metafizika) a jezsuiták, a társadalmi rangnak megfelelő művészeti és sporttevékenységet (vívás, pika-használat, lovaglás) pedig külső mesterek oktatták.⁵⁷¹

A forrásokból egyelőre nem derült ki, hogy miért Pármát választotta Esterházy Pál, hiszen ekkor már számos nemesi akadémia működött Európa-szerte. Tény, hogy a kollégium hallgatóinak a harmada a Habsburg-országokból érkezett ide, így itt megfelelő kapcsolati hálóra tehettek szert az Esterházy ifjak. Mihály a páрмаi tanulmányokat követően Franz Orsolini prefektus felügyeletével egy 7–8 hónapos európai körútra indult volna, azonban másként alakultak a dolgok, s csak egy rövidebb itáliai kirándulásra került sor öccsével egyetemben. 1693-ban Nápolyon keresztül érkeztek a grófok Rómába, ahol június 9-én fogadta őket XII. Ince pápa. Innen hazafelé vették az útjukat.⁵⁷²

Esterházy Mihályt még a páрмаi tanulmányai alatt magyar királyi udvarmesterré nevezte ki I. Lipót, a tisztség Draskovich János 1692. február 12-én Zágrábban bekövetkezett halálával üresedett meg,⁵⁷³ ezt követte a magyar királyi tanácsosi kinevezése 1693-ban,⁵⁷⁴ és ugyanebben az évben I. József magyar király kamarása is lett, amely a fiatal arisztokrata első bécsi udvari tisztségeként fontos lépés volt a komolyabb feladatok felé.⁵⁷⁵

Esterházy Mihálynak és Gábornak már 1692 végén lehetett menyasszonyjelöltje,

566 GALAVICS 2002, 287–289.

567 RATH 1953, 91.

568 Christoph Stettinger Esterházy Pálnak, Augsburg, 1690. január 23. MNL OL P 125 Nr. 3824.

569 Christian Leonhard LEUCHT: *Austria S.R. Imperii Coniux. Das ist: Des heil. Röm. Reichs mit dem höchst gepriesenen herzoglichen Ertz-Hause Österreich beständige Ehe.* Augsburg, 1690, 76.; ESTERHÁZY 1700, II. rész, 83.

570 VERESS 1941, 389.

571 CONRADS 1982, 242–243.; STANNEK 2001, 131–132.

572 Illiasich Gergely Esterházy Pálnak, Róma, 1693. június 13. MNL OL P 125 Nr. 2472.; VISKOLCZ 2022, 162–165.

573 Esterházy Mihály magyar királyi udvarmesteri kinevezése, Bécs, 1692. június 3. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. E Nr. 76. Iványi Emma tévesen 1691. november 17-ét adta meg, a kinevezés helyes dátuma 1692. június 3. IVÁNYI 1991, 409. 63–64. lj.; Draskovich János haláláról: Kéry Ferenc Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. február 26. MNL OL P 125 Nr. 5474.

574 Esterházy Mihály magyar tanácsosi kinevezése, Bécs, 1693. augusztus 8. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. B Nr. 33.; IVÁNYI 1991, 409. 66. lj.; Esterházy Mihály és Gábor magyar tanácsosi kinevezésének a taxája összesen 600 forint volt, Bécs, 1693. október 17. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. B Nr. 32.; FALLENBÜCHL 2002, 90.

575 Esterházy Mihály kamarási esküje, Bécs, 1693. augusztus 19. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. B Nr. 30 NB IVÁNYI 1991, 410. 67. lj.; a bécsi udvari tisztségekhez SCHEUTZ 2015, 163–165.

ugyanis Klobusiczky János Rómában mindkettőjüknek megszerezte a házassági diszpenzációt és a taxát is megfizette.⁵⁷⁶ Ám a tervezett frigyek meghiúsultak, s Mihály 1694. május 24-én Bécsben az olasz származású⁵⁷⁷ – Thököly Éva által csak „olaszkának” nevezett – Anna Margherita Tizzone (Dessana) Biandratával kötött házasságot.⁵⁷⁸ A szertartást Kollonich Lipót érsek végezte a Hofburg udvari kápolnájában a császári pár jelenlétében. A magas kegy megnyilvánulása annak is volt köszönhető, hogy a menyasszony az uralkodó harmadik feleségének, Pfalz-Neuburgi Eleonóra Magdolnának volt az udvarhölgye. Az 1694. május 23-án aláírt házassági szerződésnek ezért szigorú kikötéseknek és formai elemeknek kellett megfelelnie.⁵⁷⁹ A házassággal megkezdődött Esterházy Mihály külön élete feleségével, akitől öt lánya született: Anna Eleonóra (1696), Terézia Éva (1697), Eszter (1698) – ennek a gyermeknek a világrajöttét Thököly Évának is megírta –,⁵⁸⁰ Johanna Franciska (1699) és Júlia (?).⁵⁸¹

Édesapja halálát követően Esterházy Mihály Sopron vármegye örökös főispáni tisztségén túl az első hitbizományt és a hercegi címet is megörökölte – miután 1712-ben az elsőszülött fiágra is kiterjesztést nyert a család.⁵⁸² 1721. március 24-én hunyt el Bécsben, Kismartonban temették el.⁵⁸³

17. kép. Ismeretlen festő: Esterházy Mihály (1690 körül)

576 Klobusiczky János Esterházy Pálnak, Róma, 1693. január 17. MNL OL P 125 Nr. 2731.

577 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1695. január 16. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 219.

578 A bécsi Udvari Kápolna anyakönyve, Hofburgpfarre Tauf-, Trauungsbuch 1673–1712, f.137.; KOPP 2020, 113.; Esterházy Pál olasz rokonsága IVÁNYI 1991, 417.; az arisztokrata házassági stratégiák jelentőségéről SCHEUTZ 2015, 158–159.

579 PERES 2013b és UŐ. 2015, 397–400. Margit Kopp közzétette a bécsi ÖStA-ban lévő 1694. május 23-án Bécsben keltezett latin nyelvű házassági szerződést német fordításban: KOPP 2020, 237–240. A házassági szerződés az Esterházy hercegi levéltárban is megtalálható, MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. E Nr. 44–45.

580 Esterházy Mihály Thököly Évának, Bécs, 1698. augusztus 18. MNL OL P 125 Nr. 6939a.

581 ESZTERHÁZY 1901, 120.; NASCHENWENG 2020, 553. A lányunokák jókívánságokat küldtek nagyapjuknak születésnapjára, pünkösdre és karácsonyra, Esterházy Anna, Eleonóra és Johanna Esterházy Pálnak, MNL OL P 125 Nr. 795–797.

582 FALLENBÜCHL 1994, 96. I. Lipót oklevele, Bécs, 1693. december 21. Esterházy Pál kérésére Sopron vármegye örökös főispánját kiterjeszti az elsőszülött világi leszármazottra („perpetuus haereditarius supremus comes comitatus Soproniensis”) MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. C Nr. 53.

583 WEISS 1980, 265.

ESTERHÁZY GÁBOR (1673. április 15. – 1704. március 13.)⁵⁸⁴

A tanulmányait együtt végezte a nála két évvel idősebb Mihály bátyjával a soproni jezsuita kollégiumban és a bécsi egyetemen, azonban ő csak a *baccalaureusi* fokozatig jutott.⁵⁸⁵ Ugyan Szent László-napi beszédet ő is tartott,⁵⁸⁶ de tézislapot nem ismerünk tőle, és uralkodói védnökségben sem részesült. 1690-ben Augsburgban őt is birodalmi lovaggá ütötték. A páрмаi nemesi kollégiumban bátyjával és unokatestvérével együtt tanult, onnan 1693-ban tért vissza. Közben ügyesen, sőt mondhatni, hogy Mihálynál ügyesebben lépdelt előre a karrierjében: 1689-ben Fejér megye főispánjává (erről 1691-ben lemondott),⁵⁸⁷ 1691-ben az egyesült Zala és Somogy vármegyék főispánjává nevezték ki,⁵⁸⁸ ezt követően 1693-ban I. József magyar tanácsosa,⁵⁸⁹ 1696-ban belső tanácsos lett.⁵⁹⁰ A 18. század elején katonai pályafutása is megindult. 1702-ben I. Lipót utasította Esterházy Pál nádort, hogy az ország állítson ki huszárezredeket, ezek közül az egyiknek Gábor lett a parancsnoka ezredesi rangban. Ebben a minőségében a spanyol örökösödési háború

színtereire kellett vonulnia, 1702-ben Lauterbourgnál harcolt a franciák ellen.⁵⁹¹

1692-ben már a nősülésem gondolkodott, a bécsi kolostorban nevelkedő Homonnai Drugeth Julianna tetszett meg neki, akit szeretett volna feleségül venni. A grófkisasszony azonban a szűkebb családi körbe tartozott, ugyanis Esterházy Pál húgának, Máriának volt az unokája. Esterházy Pál is beavatkozott az ügybe, a családnál és egyházi körökben egyaránt próbálta elnyerni a támogatást a házassághoz, de a lány végül Pálffy János Károlynak nyújtotta a kezét.⁵⁹² Nem sokkal később már új menyasszonyt találtak Esterházy Gábornak. Margaretha Christina von Abensberg und Traun Alsó-Ausztria egyik jelentős arisztokrata családjából származott, édesapja, Otto Ehrenreich von Abensberg und Traun a tartomány marsallja volt.⁵⁹³ A gyűrűváltásra 1693 októberében került sor, az eseményre Thököly Évát is elvárták, de ő egészségügyi problémáira hivatkozva elhárította, hogy a császárvárosba utazzon.⁵⁹⁴ Esterházy Mihály és Gábor menyegzőjét egy napon, 1694. május 24-én tartották Bécsben, Gábor házasságáról azonban nem található az anyakönyvi bejegyzés. Az előtte való

584 ESTERHÁZY 1700, Nr. 129. és II. rész 84–85.; HECKENAST 2005, 135.

585 KISSNÉ 2004, Nr. 2157.

586 ESTERHÁZY László: *Arcanum feliciter imperandi consilium*, Viennae, 1681. RMK III. 3091.

587 Esterházy Gábor Fejér megyei főispáni kinevezése, Bécs, 1689. január 20. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. D Nr. 60.; IVÁNYI 1991, 409. 59. lj.; Esterházy Gábor lemondása FALLENBÜCHL 1994, 90.

588 Esterházy Gábor Zala és Somogy megyei főispáni kinevezése, Ebersdorf, 1691. szeptember 16. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. D Nr. 61. IVÁNYI 1991, 409. 62. lj. (Iványi novembert írt, helyesen szeptember); FALLENBÜCHL 1994, 95. és 111.

589 Esterházy Gábor magyar tanácsosi kinevezése, Ebersdorf, 1693. november 11. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. B Nr. 31. IVÁNYI 1991, 410. 68. lj.

590 Esterházy Gábor belső tanácsosi kinevezése, Bécs, 1696. október 16. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. B Nr. 34. Továbbá KÖKÉNYESI 2021a, 403.

591 Forgách Simon Esterházy Pálnak, Staufen, 1702. október 28. MNL OL P 125 Nr. 2125.; THALY 1887, II. kötet 458–459.; IVÁNYI 1991, 121. A korban szokásos arisztokrata katonai karrieréhez: SCHEUTZ 2015, 165–166.

592 A házasság ügyében folyó levelezés 1693 folyamán: MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. F Nr. 50–54.; valamint Nádasdy László Esterházy Pálnak, Bécsújhely, 1692. november 16. és Bécsújhely, 1692. december 8. MNL OL P 125 Nr. 3284–3285.

593 IVÁNYI 1991, 417.

594 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1693. október 5. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 207.

18. kép. Ismeretlen festő: Udvari ünnepség (feltehetőleg a kettős esküvő, 1695 körül)

napon aláírt házassági szerződése azonban megmaradt és jelentősen eltér a bátyjától.⁵⁹⁵

Az immár családos Esterházy fiúk szívesen tartózkodtak Kismartonban és a többi rezidencián, Thököly Éva néha sokallta is a jelenlétüket és a szokásaikat. 1694 novemberében például azt írta férjének, hogy „nem elég, hogy az több városokban mindent kiettek, itten sem mennek el, az még valamit találnak. Az Asszon mind ijjel-nappal az klasztromban van. Az Mihály Úr Boldog Asszont volt madarászni, azmint hallom, zákokkal köldig föl Bíciben az madarakat”.⁵⁹⁶

A Bécsben élő Esterházy Gábornak és feleségének több gyermekük is született, de Mária

Franciska kivételével mindannyian meghaltak kiskorukban: József (1695), Mária Anna (1698), Mihály (1701), Mária Jozefa (1701). Mária Franciska (1702) a későbbiekben egy Salm grófnak lett a felesége.⁵⁹⁷ Esterházy Gábor 1704. március 13-án himlőben hunyt el, de ennek körülményei nem ismertek. Kismartonban temették el.⁵⁹⁸

ESTERHÁZY PÁL (Kismarton, 1675. június 15. – 1683. május 7.)

1681-től fivéreivel, Mihállyal és Gáborral tanult együtt Sopronban Ormosdi Ferenc prefektus felügyelete alatt.⁵⁹⁹ 1683-ban, hétévesen hunyt el himlőben, Kismartonban temették el.⁶⁰⁰

595 A kettős esküvőre Esterházy Pál Bezeredy Ádámnak, Bécs, 1694. május 17. EPA Bezeredy Ádám levelezése. Esterházy Gábor és Margaretha Christina von Abensberg-Traun házassági szerződése, Bécs, 1694. május 23. MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. G Nr. 55–56.

596 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Szent Margaréta, 1694. november 9. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 216.

597 ESZTERHÁZY 1901, 121. (nem pontos); újabban NASCHENWENG 2020, 551.

598 ESZTERHÁZY 1901, 120. Esterházy Gábor haláláról: *Wienerisches Diarium*, 1704. március 19. Nr. 7.; WEISS 1980, 267.

599 VISKOLCZ 2022.

600 *Az Esterházyak családi naplója* 219.; WEISS 1980, 267.

ESTERHÁZY JULIANNA (Kismarton, 1676. szeptember 3. – 1706 előtt)⁶⁰¹

A kislány születésének különös körülményeiről részletesebben is megemlékezett Esterházy Pál:

„Lett penig kilencz-tíz óra közt délelőtt, senki jelen nem lévén, hogy az atyámfia az házban sétálna csak maga, egyszersmind az földre esett az gyermek, kit fölvévén maga kezeivel az atyámfia, vitte az hálójában, elszakasztván az ködökét, istennek hála, szerencsésen.”⁶⁰²

Már kétéves korában az ágostonosok rendjébe ajánlották a szülei, Julianna Jozefa néven 1692-ben tett fogadalmat⁶⁰³ és a kismartoni Szent József ágostonos kanonissza kolostorban élte az életét. Haláláról nincs adat.

ESTERHÁZY ÁDÁM (Bécs, 1680. június 2. – 1720)⁶⁰⁴

Esterházy Ádám születéséről már feljebb bemutatam a feltételezésemet, hogy valószínűleg Esterházy Pál és Thököly Éva törvénytelen fia, az elképzelés mellett és ellene is vannak érvek. Esterházy Pál egyébként mindenhol az Orsolyától született utolsó fiának nevezi. Hatéves korában egy súlyos, de szerencsés kimenetelű baleset érte, amelyet apja le is írt a *Mennyei korona* című művében:

„Ez következendő csuda-is nem utolsó, az mely ezen Szent Kápolnában történt Májusnak, az-az Böjt-más Havának kilencedik napján Ezer hat száz Nyólczvan hatodik Esztendőben, Mídön tizen eggyedik Innocentius Pápa, kiváltképpen való kegyelméből Sz. Constantius Mártyr egész testét (mely most-is

az emlégett Kápolnában tartatik) nékem Romábul küldötte volna: midőn azon Szent Testet Processióval vittem volna sok Papi, és Világi renden lévő Urak jelen létebben az Kápolnában, az Ceremóniák vége után, Eszterás Adám szegény meg-hólt feleségemtől, mint Groff Eszterás Orsik Aszszontúl való utólsó Gyermekek, az imádkozó második Contignation lévő ablakon alá nézne a Kápolnában, nem tudván mint olyan kisded Gyermekek magára gondot viselni, fővel esett alá a Kápolnában lévő Márván kőpadimentomra, négy ölni magas helyről, az holott természet szerint meg-köllött volna bizonyossan halni, csak hat Esztendősen lévén, Azonban az Bóldogságos Szűznek ajánlván, minden leg-kisebb sérülés, vagy fájdalom nélkül, maga erejével fölkölt az földről mindenek csudájára, semminémű nyavalyája nem következvén.”⁶⁰⁵

A csodás életben maradáást a kismartoni kastélykápolnában lévő Szűz Mária képnek tulajdonítva, Esterházy Pál fogadalmat tett, hogy a fiát egyházi pályára adja. Esterházy Ádám tanulmányairól nem sikerült adatokat találni, ami azt sejteti, hogy a baleset során valamilyen szellemi-értelmi károsodást szenvedett. Esterházy László halála után a Szűz Máriáról elnevezett rátóti prépostságnak lett az előjárója. A szervita rendbe való belépése után szerzetesi felszentelése egy morvaországi kolostorban, Jaromericében történt 1698-ban. Valószínű, hogy itt töltötte a novíciusi éveit is. Ide hívta meg apját és Thököly Évát a november 11-iki fogadalomtételére, amikor is a Pál nevet vette fel.⁶⁰⁶ Ezután a bécsi-rossaui szervitáknál

601 ESTERHÁZY 1700, Nr. 131. és II. rész, 86.

602 *Az Esterházyak családi naplója* 218.

603 Esterházy Julianna Jozefa fogadalma, Kismarton, 1692. július 24. MNL OL E 151 18. d. 144. Fasc. VI.

604 ESTERHÁZY 1700, Nr. 132. és II. rész, 86.

605 ESTERHÁZY 1696, 114.

606 Esterházy Ádám Esterházy Pálnak, Jaromeritz, 1698. október 25. MNL OL P 125 Nr. 794. (szerzetesi nevén „Fr. Paulus Mra. Eszterházy Ord. Ser. B.M.V. novitius”) és Esterházy Ádám Thököly Évának, Jaromeritz, 1698. október 29. MNL OL P 125 Nr. 6941.

szolgált.⁶⁰⁷ A fia sorsát szem előtt tartó Esterházy Pál 1695-ben arról állapodott meg a szerzvitával, hogy vállalja 12 szerzetes letelepítését és költségeit, valamint egy kolostor felépítését.⁶⁰⁸ A herceg kérésére az építésnek a bécsi-rosszau és a jaromericei szerzviták épületegyüttessé kellett mintául venni. Az építkezésről, az új kápolnákról, a kolostor mögötti hegyen kialakított kálváriáról és a térségben egyedülálló Szent lépcsőről részletesen tájékoztatnak írásos és képi források.⁶⁰⁹ Ebbe a kolostorba költözött tehát Esterházy Ádám és itt élt a következő két évtizedben, bár prior soha nem lett. Valószínűleg szeretett zenélni, mert 1715-ben a bátyja, Mihály megjavította a hangszerén az elefántcsont billentyűzetet.⁶¹⁰ Nem a családi sírboltban, hanem a fraknóváráljai plébániatemplomban temették el. Márvány sírköve szerint, amelyre Mihály bátyja egy bécsújhelyi kőfaragóval címert vésetett és a betűit bearanyoztatta, 1720-ban hunyt el.⁶¹¹

AZ ANYA: THÖKÖLY ÉVA

A fenti bemutatásból látható, hogy Thököly Éva anyai teendői nem jelentették tíz gyermek gondozását, hiszen az idősebb fiúk, mint Miklós és László, már az önállósodás útjára léptek, a kisebbek Sopronban vagy Bécsben tanultak, Krisztina a kismartoni kolostorban élt, így leg-

feljebb Orsolya, Julianna és a kétéves Ádámkó igényelték a törődést. A menyegző után hamar egyedül maradt Thököly Éva. Férje 1682. szeptember végén táborba vonult, majd Semptérről intézte generálisi feladatait. 1682 őszén sok gond aggasztotta a nádort, nemcsak Thököly Imre kurucok törtek egyre nyugatabbra, hanem nyugtalanító hírek érkeztek a török csapatok gyülekezéséről és egy körvonalazódó új hadjáratról.

Thököly Éva eközben nővéreivel, Katalinnal Mariazellbe zárandokolt, ahol a férjéért is imádkozott. Október 21-én nehéz állapotáról, azaz terhességéről számolt be Esterházy Pálnak.⁶¹² 1683 elejétől a nádor szinte állandóan Bécsben tartózkodott, ezért Éva is Bécsbe utazott, és ott szülte meg fiát április 8-án, akit három nappal később István József Lipót névre keresztelt meg Gubasóczy János nyitrai püspök a Szent Mihály-templomban. A keresztzsűlőséget maga a császár és a császárné vállalta, akiket Albrecht von Zinzendorf gróf, I. Lipót főudvarmestere és felesége képviseltek.⁶¹³ Thököly Éva a mennyországban érezhette magát: fiú utód érkezett, a férjével Bécsben lehetett és az uralkodói kegy is rávetült új családjára.

A házaspár együttélésük talán legboldogabb időszakát élte ezekben az években, még akkor is, ha Pált háborús gondok terhelték és ismét hadba kellett vonulnia. Semptére ezúttal Thököly Éva is vele tartott.⁶¹⁴ Ahogy korábban is em-

607 Esterházy Pál utasítása Paul Händlein fraknói számtartónak, Bécs, 1700. február 20. EPA RAR Forchtenstein 1700 Nr. 114. „az itt való páter szerzvitáknak adj Ádám fiunkért száz forintot”.

608 ÖKT XLIX. 175.; FRANK 1976, 76–78.

609 VISKOLCZ 2020b, 228–232.

610 Esterházy Mihály utasítása, Kismarton, 1715. július 6. EPA RAR Forchtenstein 1715 Nr. 128. „Orgelmacher Joseph Kholb Instrument Reparaturung beim Herren Bruden Fr. Paul Serviten in Forchtenstein Pater Paul Esterhazy Servit zu Forchtenau sein Instrument mit Helfenbeinen Clavier”.

611 ÖKT XLIX. 173.; a márvány sírkövet Johann Pacassi készítette el 1720-ban. EPA RAR Forchtenstein 1720 Nr. 93–94.

612 Mariazellből visszaért: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. október 9. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 77.; terhessége: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. október 21. Uo. 80.

613 A bécsi Szent Mihály-templom anyakönyve, St. Michael, Taufbuch 1673–1686, f.443.; Esterházy Pál tartózkodási helyeire: a Király Péter és általam készített Esterházy Pál itinerárium. Albrecht von Zinzendorf grófhoz IVÁNYI 1991, 406.

614 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Sempte, 1683. június 4., 1683. június 6., 1683. június 7. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 86–87.

19. kép. Ismeretlen mester: Fraknó látképe (17. század második fele)

lítottam, Esterházy Pál sokat tartózkodott ezen a családi, de egyben főkapitányi székhelyen. A vár mindig is egy külön világot jelentett neki, ahol a kemény katonaélet más szabályokat diktált, mint a kismartoni udvar kifinomult környezeté. Feleségét és családját itt jobban védelemben tudta részesíteni, mint Kismartonban. Ráadásul akkor is a várfalak között maradhatott Thököly Éva, amikor Esterházy már a csatatéren küzdött, s felesége innen küldte utána a gyümölcsöket és a jó óbort.⁶¹⁵

1683 júliusára gyökeresen új helyzet alakult ki: a Bécs felé igyekvő oszmán és kuruc csapatok Nyugat-Magyarországra értek. Mindenfelől ömlöttek a panaszok az okozott károkról, Sopront

például 40 000 török szállta meg, akik a kurucokkal együtt pusztították a nádor környező birtokait, s különösen Fraknót akarták bevenni, ahová közben Esterházy Pál is menekült.⁶¹⁶

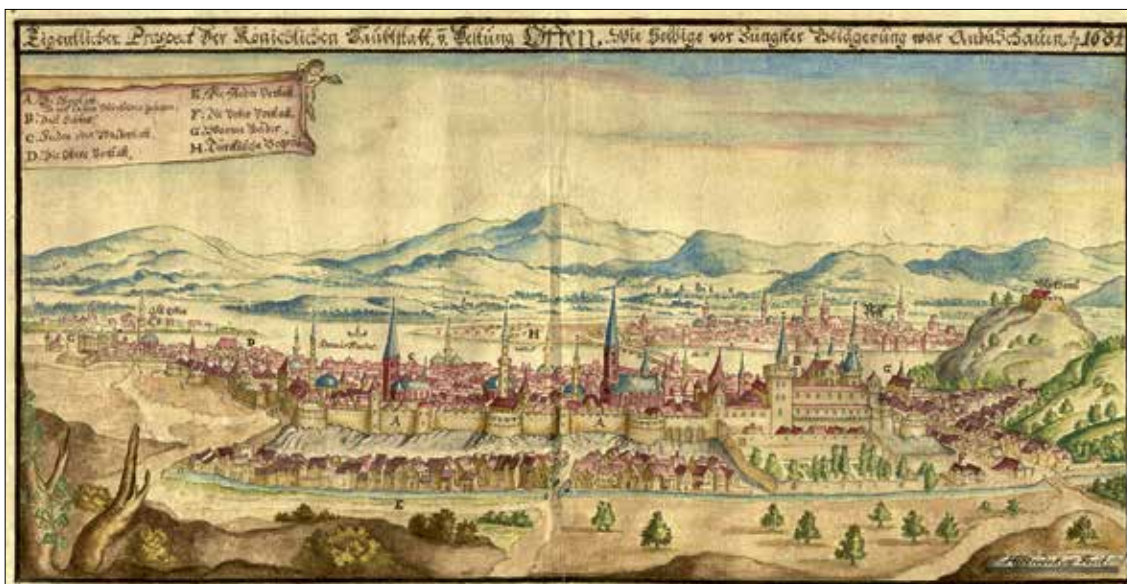
Ezt már ő sem várta meg, hanem a családjával együtt az uralkodó után indult Leoben és Linzen át Passaubá, s tehetetlenül hagynia kellett, hogy az ellenség feldúlja a jószágait.⁶¹⁷ Passauból valamikor augusztus végén, szeptember elején tért vissza, és részt vett, sőt, meg is sebesült abban a szeptember 12-iki kahlenbergi csatában, amelyben a francia–lengyel–osztrák szövetséges csapatok legyőzték a törököket és viaszorították őket Bécs falai alól.⁶¹⁸

615 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Sempte, 1683. június 4., 1683. június 6., 1683. június 7. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 86–87.

616 Esterházy Pál I. Lipótnak, Fraknó, 1683. július 13. és 14. MNL OL P 125 Nr. 7016. és 7017.

617 IVÁNYI 1991, 49. és 115.; VARGA J. 2007, 114. Birtokai teljes pusztulásáról: Esterházy Pál I. Lipótnak, Leoben, 1683. július 28. MNL OL P 125 Nr. 7019; előterjesztései az uralkodóhoz: Passau, 1683. augusztus 5. és 17. között MNL OL P 125 Nr. 7020–7022.

618 VARGA J. 2007, 146.

20. kép. H. Bredekow: Buda látképe nyugat felől (1684)

Az ősz azonban továbbra sem hozott megnyugvást. A háború a frontok keletebbre tolódásával tovább folyt, ráadásul a családban rövid időn belül két megrázó haláleset is történt. 1683. október 16-án Keresztúron meghalt a nádor öccse, Esterházy Ferenc, rá egy napra pedig a csupán hét hónapos kisfiú, Esterházy István is elhunyt.⁶¹⁹ De ekkorra már Thököly Éva ismét terhes volt. 1684 májusában arra kérte a férjét, hogy mindenképpen jöjjön haza, „igen közelgetvén már az időm, minden nap nehezebben járok” – írta.⁶²⁰ Esterházy Anna Terézia 1684. június 7-én jött világra Kismartonban. Az ő keresztszülei már korántsem voltak olyan előkelők, mint a bátyjái: Nádasdy Tamás és Thököly Éva nővére, Katalin a szűkebb családba tartoztak. Ettől kezdve leginkább a rokonságnak lesz szerepe a keresztszülőségben. A kislánya születésekor otthon lévő Esterházy június végén megint a török ellen indult,

s július közepétől már Buda alól küldte a leveleit a feleségének. A vár 1684. évi ostromában végig jelen volt a csapataival.⁶²¹

1684 után sorra születtek a gyermekek, 1685. szeptember 1-jén Katalin, 1686. október 26-án Franciska, s utánuk a fiúk, 1688. május 12-én József, 1689. szeptember 22-én Tamás és végül némi kihagyással 1692. május 23-án Zsigmond. A terhességeket egyre nehezebben viselte Thököly Éva, a szülés előtti hetekben különösen ingerlékennyé vált: ilyenkor érzékeny volt az ételekre, s úgy érezte, hogy nem kap elegendő figyelmet és megfelelő ellátást. Legelőször József születése előtt merült fel ilyen jellegű probléma, amikor arról panaszkodott, hogy beteg és már harmadnapja nem kapott egy kanál jóízű levest. Néhány nap múlva a dráma fokozódott, azt állította, hogy a férje már nem szereti és sem életével, sem becsületével nem gondol.⁶²² A Zsigmonddal való terhesség

619 Az Esterházyak családi naplója 220.

620 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. május 10. Esterházy Pál és Thököly Éva iratai 97.

621 BUBICS 1884.

622 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1688. március 22. és Kismarton, 1688. március 26. Esterházy Pál és Thököly Éva iratai 150–151.

második felében pedig történt egy nagyon komoly és megterhelő szakítás a férjével, erről a későbbiekben részletesen lesz szó.

A család életében mindennapos volt az elmulás. Anna Terézia és József kivételével a házaspár minden közös gyermeke meghalt csecsemőkorban, illetve Zsigmond 15 hónaposan. De az első házasságából származó gyerekek halálát is meg kellett élnie Thököly Évának, legtöbbjüket kiskorától vagy születésétől ismerte:

János és Pál 1683-ban, László 1689-ben, Miklós 1695-ben hunyt el.⁶²³ Biztosak lehetünk abban, hogy a korai újkorban sem volt más a szülők viszonya a halálhoz, mint korunkban, s hogy a gyermekek elvesztése feletti fájdalom minden anyát és apát meggyötört. A bánatból kiutat a család és az egyház tudott mutatni támasz és vigasz nyújtásával.⁶²⁴ Az alábbi táblázatban Thököly Éva és Esterházy Pál gyermekeinek adatai szerepelnek.⁶²⁵

	Név	Születés/halál	Keresztszülők
1. (19.)	István József Lipót	Bécs, 1683. április 8. – Fraknó, 1683. október 17.	keresztelte: Gubasóczy János nyitrai püspök keresztszülei: I. Lipót uralkodó és felesége, Pfalz-Neuburgi Eleonóra Magdolna
2. (20.)	Anna Terézia	Kismarton, 1684. június 7. – 1755. december 13.	keresztelte: Esterházy Miklós esztergomi kanonok keresztszülei: Nádasdy Tamás és Esterházy Ferencné Thököly Katalin
3. (21.)	Katalin Rózsa	Kismarton, 1685. szeptember 1. – Kismarton, 1686. szeptember 1.	keresztelte: Esterházy László rátóti prépost keresztszülei: Kéry Ferenc és Széchy Julianna
4. (22.)	Franciska Jozefa	Kismarton, 1686. október 26. – Kismarton, 1687. február 20.	keresztszülei: Kollonich Lipót győri püspök és Esterházy Ferencné Thököly Katalin
5. (23.)	József Antal	Kismarton, 1688. május 12. – Bécs, 1721. június 7.	keresztelte: Esterházy László pozsonyi kanonok és rátóti prépost keresztszülei: Kéry Ferenc és Esterházy Ferencné Thököly Katalin
6. (24.)	Tamás Ignác Móric	Kismarton, 1689. szeptember 22. – Kismarton, 1690. szeptember 17.	keresztelte: Christoph de Royas y Spinola bécsújhelyi püspök keresztszülei: Kéry Ferenc és Esterházy Ferencné Thököly Katalin
7. (25.)	Zsigmond Lipót Ignác	Kismarton, 1692. május 23. – Kismarton, 1693. augusztus 22.	keresztelte: Thomas Walperger kismartoni apát keresztszülő: Esterházy Ferencné Thököly Katalin

9. táblázat. Esterházy Pál és Thököly Éva gyermekei

Thököly Évának két gyermeke élte meg a felnőttkort: Anna Terézia és József, az alábbiakban az ő életüket mutatom be.

ESTERHÁZY ANNA TERÉZIA (Kismarton, 1684. június 7. – 1755. december 13.)⁶²⁶
A Terézlinek becézett lány sorsát tekintve a szülők között komoly viták zajlottak. Thököly Éva kikötötte, hogy a gyermekei nem mehetnek

623 Esterházy Pál és Orsolya gyermekei, *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 321–323.

624 BASTL 1999, 523–526.; BASTL 2000, 504–523.

625 Az adatok a kiadott magyar nyelvű családi napló (*Az Esterházyak családi naplója*) alapján lettek felvéve, illetve azokat kiegészítettem a kiadatlan, de bővebb latin nyelvű napló adataival, MNL OL P 125 Nr. 11887.

626 ESTERHÁZY 1700, Nr. 133. és II. rész 86–87.

szerzetesnek vagy apácának: „kérem az Istenért is az én szerelmes uramat, hogy említett gyermekimet erővel s akaratjok ellen Calastromban menni ne kényszerítse, se az szerzetben ne adja” – írta.⁶²⁷ Ezzel szemben Esterházy Pál még az 1695-ös végrendeletében is úgy gondolta, hogy „szándékom Teréz lányomat kolostorba adni”.⁶²⁸

Thököly Éva, amikor tehette, magával vitte a kislányt, így például 1691-ben a badeni fürdőzésen is vele volt Terézia az öccsével együtt, de mindketten himlősek lettek, ezzel sok aggodalomra okot adva.⁶²⁹ 12–14 éves kora, azaz 1696–1698 között az ágostonos kanonisszák bécsi Szent Lőrinc-kolostorában tanult, ahol fél évre 100 forintot kértek az apácák az ellátásért és 36 forintot a tandíjért.⁶³⁰ 1697-ben Thököly Évának figyelmeztetni kellett a férjét, hogy Terézia tartásáért az idén még semmit nem fizettek az apácáknak, ezért „fél esztendőre adassa meg kegyelmed az Apátságának az 100 forintot”.⁶³¹ Nem ismert, hogy pontosan milyen oktatást kaptak itt az előkelő lányok, de leginkább a nyelvtanulás és a jó modor elsajátítása lehetett a cél. 1688-ban ugyanis a rokon Keglevich Terézia azt írta Esterházy Pálnak, hogy „az nagyobbik leánkám felől nagyon ugyan olyan szándékom, hogy az tanulás és német szó kedviért oda fel valamelyik klostromban köldjem Bécsben vagy az ursuliták közé vagy pedig

21. kép. Ismeretlen festő: Esterházy Anna Terézia (1690-es évek)

627 Thököly Éva végrendelete, Kismarton, 1688. április 4. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 324.

628 Herceg Esterházy Pál nádornak 1695. március 2-án és 1696. december 8-án kelt hitbizományt alapító levele magyar fordításban MNL OL P 113 IV. B. 19. Nr. 7. (nyomtatvány); BUBRYÁK 2019, 52.

629 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Baden, 1691. június 10., 11., 13. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 172–175.

630 Eva Augustina von Traun perjelnö számlája Esterházy Terézia költségeiről, Bécs, 1696. december 8. EPA Acta Varia Bündel Nr. 21; ugyanebben a kolostorban nevelkedett egy Kéry „freyla” 1693-tól, akiért szintén 100 forintot fizetett Esterházy Pál: EPA RAR Eisenstadt 1693 Nr. 174., EPA RAR Eisenstadt 1694 Nr. 144., EPA RAR Eisenstadt 1695 Nr. 144.

631 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1696. augusztus 13. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 228.

az fehér apácák közé...”.⁶³² Az orsolyiták 1660-ban telepedtek le Bécsben, 1673–1675-ben épült fel a kolostoruk és templomuk a Johanesgassén, ahol egy népszerű iskolát is működtettek.⁶³³ A fehér apácákon valószínűleg az említett ágostonos kanonisszákat értette Keglevich Terézia, akiknél tehát Esterházy Terézia is nevelkedett néhány évig.

A lány apja szándéka ellenére sem lett apáca, hanem Erdődy Györggyel lépett házasságra. Pozsonyban a Pálffy-kertben tartották a kézfogót 1703. február 12-én.⁶³⁴ A házassági szerződés tartalmában hónapokkal előtte meg egyezett a két család Bécsben, eszerint Terézia nagyjából 100 000 forint értékű hozományt kapott készpénzben, ékszerekben és birtokban.⁶³⁵ A férjre, Erdődy Györgyre, nagy benyomást tett apósa mecénási felfogása, és a házaspár is gyakorló művészetpártoló volt a későbbiekben.⁶³⁶

Esterházy Teréziának 1704-ben született első fiúgyermek, akinek a halála után⁶³⁷ csak tíz évvel később örülhettek újabb utódoknak, Erdődy Antalnak (1714–1769), Katalinnak (1722–1752), Nepomuki Jánosnak (1723–1789) és Kristófnak (1726–1778).⁶³⁸ Esterházy Terézia 1755. december 13-án hunyt el.⁶³⁹

ESTERHÁZY JÓZSEF ANTAL (Kismarton, 1688. május 12. – Bécs, 1721. június 7.)⁶⁴⁰
Az 1688-ban született Esterházy József kulcszereplővé vált az Esterházy hercegi család tör-

ténetében. Thököly Éva kezdetben az ő nevelését is szorosan a kezében tartotta, aggodalmait és jótanácsait a férjével is megosztotta:

„ne engedje magánosan kijárni, és hogy semmi gyömolcset ne adjanak neki, mert igen tartok, hogy az hideg kilelje. Most sem látom igen jó egízsígit. Az asztalhoz se engedje ide sem kijárni kegyelmed, mert ha sokat lát, sokat kíván, hadd légyen az dajka mindenütt mellette”.⁶⁴¹

1698-ban elhatározták, hogy a tízéves Józsefet Sopronba küldik iskolába, de valamiért késett a tanulmányok megkezdése, emiatt Thököly Éva kérdőre vonta Esterházy Pált:

„Ott fönnlétemben úgy vígeztönk vala, hogy az Jozefkót Sopronban köldjök iskolában, azminthogy kegyelmed mindjárt parancolt is felőle, hogy rendelist tegyenek az tiszték fes [?] az szállást és kitiszticcák számára. Nem tudom mi okra nízve azmint hallom, kegyelmed megint másként parancolt, és hogy Új Esz[t] endőig nem is akarja biköldeni. Én nem tartom jónak lenni, s az szegény Gyermekek is nagy kárára és tanulásának hátramaradására léssen. Az Istenért kérem kegyelmedet, gondolkodjék másként felőle, s ne kívánja más rossz ember miatt ezt az szegény Gyermeket megrontani, mert ha most nem tanul, azután egy ökör léssen belőle. Az précebtor sem téssen

632 Keglevich Terézia Esterházy Pálnak, Lőcse, 1688. május 29. MNL OL P 125 Nr. 2657.

633 DENK 2003, 386.

634 Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, 1703. február 11. és 12. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

635 Esterházy Terézia és Erdődy György házassági szerződése, Bécs, 1702. március 22. MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. D Nr. 39.; BUBRYÁK 2013, 300.

636 BUBRYÁK 2013, 24–40.

637 Erdődy György Esterházy Pálnak, Varasd, 1704. december 15. MNL OL P 125 Nr. 1996.

638 BUBRYÁK 2013, 313–314. és uo. a család a könyv elején; egy másik kézikönyvben több utódot sorolnak fel: NASCHENWENG 2020, 544.

639 Erről Esterházy Terézia férje, Erdődy György adott hírt Nádasdy Ferenc tábornoknak, MNL OL P 507 213.cs.

640 ESTERHÁZY 1700, Nr. 134. és II. rész 87.

641 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1694. június 31. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 210–211.

már semmi jót mellett[e], csak az rossz életnek és rossz Emberségnek adta magát, azki miatt már nem is szenvedhetem tovább mellette. Tartok attúl, hogy az Gyermekek valami szerencétlensége ne essik miatta, s mivel úgyis nem akar más mellett maradni, jobb, hogy most elmenjen.”⁶⁴²

A számadásokban egyelőre nem sikerült adatokat találni József soproni iskoláztatására, de feltételezem, hogy az anya határozott kívánsága teljesült és ott járhatott a jezsuitákhoz 11 és 13 éves kora között. Ezenkívül tánctanárt is fogadtak neki Kismartonban 1698-ban.⁶⁴³

A bécsi tanulmányairól 1703-ból vannak először adatok,⁶⁴⁴ az egyetemi matrikulában 1704 szerepel a neve mellett hónap és nap nélkül.⁶⁴⁵ Lehet, hogy a felsőbb stúdiók nem álltak olyan közel József személyiségéhez, ugyanis nincs nyoma a *baccalaureusi* fokozatnak, de az Esterházy fiúk körében hagyományossá vált Szent László-napi beszédet ő tartotta 1704-ben *Panegyricus divo Ladislao Pio* címmel.⁶⁴⁶ Miután ekkor be is fejezte a logika osztályt, az alsó-ausztriai lovagi akadémiára (Niederösterreichische Landschaftsakademie) íratta be az édesapja.⁶⁴⁷

„Mint hogy Jóseph Fiunk elvégezvén a Logica-béli studiumit, ... úgy disponáltunk véle, hogy még az itt való Akadémiába adhatjuk, addig legyen Fraknób(an); kihez képest akaránk

22. kép. Ismeretlen festő: Esterházy József (1690-es évek)

kegyelmednek comittálnunk, hogy az jövő kedden küldjön föl ide egy rendbéli czúgot, hogy szerdán innen lemelessen...”⁶⁴⁸

642 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1698. november 1. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 238.

643 Thököly Éva utasítása, Kismarton, 1698. július 30. EPA RAR Eisenstadt 1698 Nr. 116. József táncmesterének fizetésének 6 forintot.

644 Esterházy Pál utasítása, Kismarton, 1703. október 30., EPA RAR Forchtenstein 1703 Nr. 135. elhatározta József bécsi iskolába küldését, a fraknoi számtartó fizessen ki minden ezzel kapcsolatos költséget; Esterházy Pál utasítása, Kismarton, 1703. november 12. EPA RAR Forchtenstein 1703 Nr. 115. Simon Austerlitznek fizessenek bizonyos árúkért, amelyeket a Bécsbe iskolába küldött Józsefnek vásárolt.

645 KISSNÉ 2004, Nr. 2811.

646 ESTERHÁZY József: *Panegyricus divo Ladislao Pio*. Viennae, 1704. RMK III 4444.

647 Esterházy Pál elismervénye („Joseph fiamért való quietentia az Béczi Academiától pro Anno 1704 és 1705”), EPA Acta Varia Bündel Nr. 21.

648 Esterházy Pál Bezeredy Ádámnak, Bécs, 1704. augusztus 31. EPA Bezeredy Ádám levelei.

Az 1692-ben alapított nemesi iskola immár 'helyben', azaz Bécsben kínálta az ugyanolyan típusú lovagi képzést, amilyenben Esterházy Mihály és Gábor 12 évvel korábban Pármában részesült.⁶⁴⁹ Esterházy Józsefnek katonai pályafutást képzelt el az édesapja. 1704-ben megörökölte elhunyt bátyja, Gábor regimentjét és ezredes lett, ugyanebben az évben apja „Eugen herceg”-hez, azaz Savoyai Jenőhöz szándékozta delegálni, „mivel pedig említett Joseph fiunk már jó forma ifjú legény, azért ha azt kívánni fogja méltóságos Eugenius Herceg, készek leszünk ötöt a Regimenthez föl küldenünk”.⁶⁵⁰ Magáról az ezredről egyébként azt állította Esterházy Pál, hogy felállítására 40 000 forintjába került neki.⁶⁵¹

A fiatal Józsefet fivére, Gábor lemondása után kinevezték Zala vármegye főispánjává 1703-ban,⁶⁵² majd újra megerősítették 1710. június 22-én,⁶⁵³ beiktatását az ellenség és a pestis gátolta.⁶⁵⁴ Az apja az Erdődy György halálával megürült barsi főispánságot is igyekezett megszerezni neki, de az udvar ezt elutasította.⁶⁵⁵ Esterházy József 1706-ban, 18 évesen már a nősülést tervezte, bár a kiszemeltjét nem nevezte meg az édesapjának írt levelében.⁶⁵⁶ Úgy tűnik, több lány is tetszett neki, egyikük Szirmay István szerint Bercsényi Zsuzsanna – a kuruc generális Bercsényi Miklós és Homonnai Drugeth Krisztina 1691-ben született és a pozsonyi apácáknál nevelkedő lánya –

lehetett. A választást Szirmay nem tartotta szerencsésnek, mert politikai szempontból az udvar ellenzésére számított.⁶⁵⁷ Valamivel később már egy Schlik kisasszonyt nézett ki magának a fiatalember,⁶⁵⁸ feltehetőleg Leopold Schlik zu Bassano und Weißkirchen császári tábornok egyik leányát. Esterházy Pál nem utasította el a fia jelöltjét, hanem azt kereste, hogyan tudná előmozdítani az ügyet. Ehhez mindenképpen be akarta vonni az anyát, Thököly Évát, aki „esmeretes lévén dámákkal, s más emberekkel, kiknek confidentiajuk vagyon Schlik Urammal s az asszonnyal, azok által látasson az dologhoz.”⁶⁵⁹ Rövidesen kiderült azonban, hogy a lányt már elígérték másnak, ezért Esterházy Pál így utasította Sándor Gáspárt:

„az Schlik kisasszony iránt úgy értettük, hogy már máshová szánták volna, azért úgy intézze kegyelmetek ezen dolgot, hogy valahogy kósárt ne nyerjünk. Jelentse meg kegyelmetek ezen dolgot Terézli leányunknak is, hogy végére járjon, ha úgy van-e az dolog, mert jobb volna idein békét hagyni, hogy sem mint gyalázatban maradni”.⁶⁶⁰

A terv kútba esése után az újabb menyasszonyjelöltet egy Gilleis bárónő, egyben Pfalz-Neuburgi Eleonóra Magdolna özvegy császárné udvarhölgye személyében találták meg. Az 1707. májusi eljegyzés, a házassági szerződés

649 VISKOLCZ 2022, 165–166.; a bécsi akadémiához: KÖKÉNYESI 2021b, 49–51.; KÖKÉNYESI 2022, 105.

650 Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. január 20. MNL OL P 125 Nr. 7843.

651 Esterházy Pál végrendelete, Fraknó, 1706. február 28. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 73.

652 FALLENBÜCHL 1994, 111.

653 MNL OL A 57 Libri Regii 28. kötet f.380–382.

654 Madarász Imre Esterházy Pálnak, Sopron, 1710. július 20. MNL OL P 125 Nr. 3057.

655 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1713. január 13. MNL OL P 125 Nr. 2598.; az elutasításról Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1713. február 11. MNL OL P 125 Nr. 2602.

656 Esterházy József Esterházy Pálnak, Bécs, március 7. MNL OL P 125 Nr. 785.

657 Szirmay István Esterházy Pálnak, 1706. január 2. MÉSZÁROS 2018, 96–98.

658 Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. március 5. MNL OL P 125 Nr. 7855.

659 Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. március 8. MNL OL P 125 Nr. 7856.

660 Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. március 16. MNL OL P 125 Nr. 7863.

23. kép. Bécsi festő: Esterházy József későbbi felesége, Maria Octavia Gilleis miniatűr képével a kezében (1707)

írásba foglalása⁶⁶¹ és Thököly Éva áldása⁶⁶² után a menyegzőt 1709. december 22-én tartották Bécsben a *Hofburg* kápolnájában.⁶⁶³

Rövidesen megszülettek a gyermekek is, elsőként Pál Antal (1711. április 22.), e fiúunokának még Esterházy Pál is örülhetett, majd Miklós Antal (1714. december 18.), Jozefa Margit (1717. május 18.) és Anna Mária (1718. április 7.).⁶⁶⁴ Esterházy József 1721. június 7-én hunyt el, édesapjával közös tumbába temették Kismartonban.⁶⁶⁵

AZ ESTERHÁZY-UTÓDOK ÖRÖKLÉSI RENDJE

Esterházy Pált a családja története és különösen az első házassága arra tanította, hogy a *familiát* tekintve a legfőbb vezérlőelvnek a vagyon egyben tartásának kell lennie. Először is az örökségét mindig is kevesellte, hiszen meg kellett osztoznia a testvéreivel. Másodszor: Esterházy Orsolya ugyan óriási vagyont hozott a házasságba, de Pálnak, mint férjnek, feltétlenül bírnia kellett a támogatását, hogy efelett szabadon rendelkezessen. A Thököly Évával folyó szerelmi viszonya miatt Orsolya bizalma az utolsó években megrendült, ezt gyorsan vissza kellett szereznie. Harmadszor: egész életében arra törekedett, hogy minél több vagyont gyűjtsön össze. Az elődöktől örökölt, a feleség által szabad rendelkezésre bocsátott és a maga által szerzett jószágok sorsa nemcsak a halála utáni megfelelő rendezést igényelték, hanem életében is állandó stratégiaváltásokra készítették. Erről Bubryák Orsolya tett értékes megfigyeléseket egy tanulmányában. Ugyanis nemcsak arról van szó, hogy a növekvő vagyon, valamint a gyermekek születése, illetve halála befolyásolták Esterházy Pál döntéseit, hanem arról is, hogy a haláláig minden hatalomnak és döntésnek az ő kezében kellett összpontosulnia.⁶⁶⁶ Ez volt az öröklési rend alappillére, ennek a szempontnak alárendelve írta a végrendeleteit – az elsőt 1664-ben, az utolsót 1713-ban – és kötött szerződéseket a családtagjaival. Az alábbiakban bemutatom a legjelentősebb iratoknak az utódokra vonatkozó rendelkezéseit, legalábbis ahol a változások tetten érhetőek voltak.

661 Esterházy József és Maria Octavia Gilleis házassági szerződése, Bécs, 1707. május 22. MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. I Nr. 62. Kiadta Margit Kopp az ÖStA-ban található forrás alapján: KOPP 2020, 241–249.; az udvarhölgyek házassági szerződéséhez PERES 2013b.

662 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1707. május 12. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 292.

663 A bécsi Udvari Kápolna anyakönyve, Hofburgpfarre Tauf-, Trauungsbuch 1673–1712, f.174.

664 ESZTERHÁZY 1901, 122.; eltérő adatokat közöl NASCHENWENG 2020, 553. Pál Antal (1711. április 22.), Maria Josepha (1712. június 11.), Anna Maria (1713. május 18.), Nikolaus (?).

665 UGRY 2015.

666 BUBRYÁK 2019, 44–45.

Már az első, 1664-ben keltezett végrendeletben kifejtette az öröklési renddel kapcsolatos gondolatait, még ha nem is olyan világosan, mint ahogy a későbbiekben. Ekkor négy fia között osztotta fel a birtokokat, a legtöbbet – Kismartont és Fraknót – az elsőszülött Miklósrá hagyta.⁶⁶⁷ A pótvégrendeletben azonban már nyomatékosan a *majoritást* javasolta fiainak – „vegyenek példát a spanyoloktól, franciáktól, németektől” –, mert ha a jószágokat a szokásoknak és a magyar törvénynek megfelelően egyenlően darabolnák fel, az a család romlását jelentené, és a fiaiból „nemhogy méltóságos úr, de köznemes ember is alig lehet végtére”. Tehát az egyiké legyenek a birtokok, a többi testvér pedig pénzbeli kielégítést kapjon a család státuszának megőrzése miatt („pro conseruatione status familiae”).⁶⁶⁸

1668-ban ismét Miklóst jelölte meg fő örökösneként, minden megszerzett jószágot neki juttatva így fogalmazott: „fide comissum legyen, s soha el ne adhassa, s maioreasco tartassék in perpetuum benne”. De azt még nem látta világosan, hogy mi történjék a többi fiával, Istóknak 100 000 forintot adott volna, hogy ő is hozzon létre majorátust, a többinek meg egyéb kisebb birtokokat, de azt kell mondani, hogy eléggé zavaros volt ez az elképzelése.⁶⁶⁹

Esterházy Pálnak a vagyoni ügyekre vonatkozó kemény álláspontja leginkább Miklós fiával szembeni fellépésében nyilvánult meg. A fiú két végrendeletben (1664 és 1668) is a fő kedvezményezett volt. 1674-ben a bécsi egyetemi tanulmányai befejezése és nagykorúsága

felé közeledett, ami azt is jelentette, hogy kérhette volna az osztályrészét. Ekkor azonban az apa úgy döntött, hogy Miklósnak egyházi pályára kell mennie. 1674 nyarán egy reverzálist íratott a 19 éves fiával, és az örökségből való kizárás terhe mellett kicsikarta az ígéretét, hogy papi pályára adja magát.⁶⁷⁰ 1678-ban pedig már írásba is öntötte Esterházy Pál, hogy Miklós nem fog részesülni a javakból:

„mivel penig Miklós fiam már a huszonegy esztendő meg haladta, kihez képest aprók lévén a több gyermekim, ő is egyetértvén a több tutor atyafiakkal egyenlőképpen munkálódik azon majorátus conseruatiójában; s noha üdösebb ugyan ő a többinél s talán predentálhatná azon majoritást, mindazonáltal papi ember lévén semmi successiót nem várván s egyébaránt is a majoritás mindenkör világi s nem papi rendet szokott illetni, s egyébaránt is remélem, hogy rövid idő alatt ad Isten néki is böcsületes állapotot”.⁶⁷¹

Feljebb már leírtam, hogy Miklós mennyire nehezen fogadta el apja döntését és hogy komoly lelki válságba jutott, annyira nem érezte jól magát Rómában és az egyházi státuszban. A családnál prefektusként működő jezsuita Branyik Györgyöt és más pártfogókat is közvetítésre kért az ügyében. Esterházy Pál meghallgatta fia kérését, majd Branyik páternek írásban részletesen kifejtette elutasító álláspontját arról, hogy fiának miért nincs más lehetősége, mint a papi pálya.⁶⁷² Mivel ebben az írásában

667 MERÉNYI 1911a, 154.

668 MERÉNYI 1911a, 156.; továbbá PERES 2014, 138–139.

669 Esterházy Pál végrendelete, Fraknó, 1668. január 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 54. Érdekes, hogy már ekkor felmerült a több majorátus létrehozása, téves Bubbyák Orsolya állítása, miszerint először 1692-ben vetette fel a másodikat, illetve a harmadik hitbizományt, BUBRYÁK 2019, 47.

670 Esterházy Miklós reverzálsa, Bécs, 1674. augusztus 12. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 90.

671 MERÉNYI 1911b, 618.

672 Esterházy Pál Branyik Györgynek („Pater Branik Uramért való rövid informatio Lakompak”), 1679. október 25. Az irat külzetén Esterházy Pál kézírásával: „Miklóskaival való dolgok”. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 93.; BUBRYÁK 2019, 45–47.

sorakoztatta fel a legérthetőbben a vagyon egyben tartása mellett szóló érveit, ezért fontosnak tartom a gondolatmenetét szorosan követni:

– Miklósnak tudni kell, hogy a család értékei három részből tevődnek össze: az anya után maradt vagyon, az ő saját szerzeményei, valamint a (nagy)atyai örökség.

1. Esterházy Orsolya a 300 000 forintnyi vagyonát neki, a férjének kötötte szabad rendelkezésre, erről a kezénél van a kötelezvénye, amely felhatalmazza, hogy annak adhatja a vagyont, akinek akarja.
2. A saját jószágait („az kit magam véres verétékemmél sok költséggel, fáradsággal szerzettem”) is bármelyik gyermekének hagyhatja, „így ehhez sincsen Miklós fiamnak semmi közi, ha én nem akarom őtet ebben részessé tenni”.
3. Atyai öröksége a fraknói és a kismartoni jószág, ez a hat fiát egyformán illeti, de ebből kell kifizetni a négy életben lévő lányát is. A két uradalomban 38 település található, ezek közül azonban 13 zálogban van, így összesen 25 falu és négy porció marad. Ezt kell hat részre osztani, azaz egy fiúra négy falu és valami kicsiny porció jut, ráadásul a lányokat is ki kell elégíteni.

Végül így zárta a Branyik Györgynek szóló tájékoztatását:

„Ennél azért de jure et justitia többet az én fiam, Miklós, nem várhat... nem tudom micsoda okokra nézve kölletik az én fiamnak négy esztendeig viselt clerikáját, az quatuor-minoresnek fölvételével együtt már teológiáját is elvégezvén minden nemzetségének s familiájának, nékem is, édesatyjának, anyjának is gyalázásával s igen nagy kisebbségével levetni, s az Istent fé(l)re tévén valami világi

bolondságra adni magát, mert ha világi ember akar lenni, az én holtom után négy falut fog bírni, de jure et iustitia... holott pedig megmarad az Istennek egyszer elszánt papi állapotjában, vagyok oly reménységben, hogy az nagy irgalom Isten, s az boldogságos szűz úgy megáldja, hogy mind ez világon nagy ember lehet, mind pedig fundatiokat tévén, s atyafiait segítvén, nagy oszlopa lészen az anyaszentegyháznak, s az örök életet is megnyerheti szép istenes életével.”⁶⁷³

Ilyen nyomás alatt Miklós sem merte tovább feszíteni a húrt, de még ez sem volt elég az apjának, aki többszörösen be akarta magát biztosítani az elégedetlennek tűnő fiú ellen. 1681-ben az esztergomi kanonoki stallum elnyerésekor, majd 1683-ban is egy-egy reverzálist követelt tőle, amelyben Miklós kijelentette, hogy nem kényszeríti osztályrészre sem édesapját, sem mostohaanyját:

„Én Fraknai Gróf Esterházy Miklós választott dragulyai püspök, hrapkoi apátúr, komáromi esperes, esztergomi kanonok és koronás király urunk őfölsége tanácsa adom tudtára mindennek az kiknek illik s valloim ez levelem által, hogy mivel az méltóságos fejedelem fraknai gróf Eszterházy Pál... atyám uram őnagysága annyi gratiáját mutatta hozzám, hogy böcsületes tisztekre emelvén mind püspökséget, mind apáturaságot, úgy nemes esztergami káptolomban is kanonokságot, s beneficiumot is szerzett, melyeken kívül tartásomra ezeröttszáz forintokat rendelt esztendőként, melyet őnagysága ezután is continuálni kegyelmesen ígért, az minthogy továbbvaló promotiomban is allaboralni ajánlotta magát, ehhez képest én is obligalom magamot arra, hogy se őnagyságát, se pedig mostohaanyám asszonyomat őnagyságát atyámuram őnag-

673 Esterházy Pál Branyik Györgynek („Pater Branik Uramért való rövid informatio Lakompak”), 1679. október 25. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 93.

sága éltéig avitica portiomnak divisiojára nem kényszerítem semmi szín alatt”.⁶⁷⁴

Az apa kérlelhetetlen szigorúsága némileg enyhült 1693-ban: ekkor az uralkodóval is jóváhagyatott szerződésben Miklósról hagyta az árvai és lietavai birtokrészeket, valamint Zsolna mezővárost arra az esetre, ha nem tudna előrébb jutni a pályáján.⁶⁷⁵ Esterházy Miklós 1695-ben bekövetkező halálával elmúlt a hitbizományi terveket fenyegető veszély, ám Esterházy Pál elvesztette legidősebb és legengedelmesebb fiát.

Visszatérve a végrendeletek sorához, az 1678-ban írt testamentum már egy jóval differenciáltabb látásmódot tükrözött vissza az öröklési rendről. Esterházy előbb felvázolta a család helyzetét, megnevezte az örökölt és a szerzett javait, majd ezután tért rá a majoritás előnyeinek taglalására. A jószágok szétosztása szerinte hatalmas famíliákat juttatott koldusbotra Magyarországon. Személyesen látott példával támasztotta alá állítását: „tudok én Magyarországon oly várakat, kiket talán hűs örökös possessor is bír, csak alig ehetvén némelyik még a kenyérben is, melynek nem egyéb az oka, hanem a divisio”, pedig ha csak egy tulajdonosnak a kezében lenne, az jobban tudná segíteni a többi családtagot.⁶⁷⁶ Néhány oldallal később pontosabban is megfogalmazta a kölcsönös segítségnyújtás elvét: a „maiorasco” (a majorátus birtokosa) a kezében összpontosuló, „in uno corpore” lévő birtokok jövedelméből eltartja a többi és támogatja őket az előrehaladásukban. Ennek két haszna is lehet: az egyik, hogy az érintett atyafi alkalom adtán szintén segít, a másik, hogy a pártfogás révén

az adott rokon is majorátust tud alapítani a saját szerzeményeiből és ezzel az egész nemzetség gyarapodik.⁶⁷⁷

Ennek értelmében Esterházy Pál – miután a legidősebb Miklós és László ekkor már egyházi pályára kényszerültek s így „nem kívánhatják a majoritást, nem lévén semmi maradékjok”⁶⁷⁸ – minden szerzeményt egy majorátusba összevonva a fő örökösévé János fiát tette. Fejtegetéseit azzal zárta a gróf, hogy ha fiai elfogadják az álláspontját, akkor „az Esterhás familia mindenkor méltóságos, s hatalmas, és előkelő lészen Magyarországon; Isten dicséretére szép fundációkat tehet a jövedelemből, hazájának is jobban s alkalmasabban szolgálhat, s famíliáját is fölemelheti; de ha egyszer a divisióra fakad, mint az árvíz eloszlik s elapad”.⁶⁷⁹

Az 1683. évi végrendelet csak azt rögzítette, hogy meghalt Jankó és Palkó, így Mihók-Mihály lett a legidősebb ’világi’ fiú, ezért az övé lett a majoritás.⁶⁸⁰ Az 1685-ös testamentum szó szerint megismétli az 1678-as gondolatokat, azaz, hogy minden ingó és ingatlan java „fide comissum légyen s majorascora szálljon”, és mivel Mihály a legidősebb, ő legyen a majorasco, utána az öröklési rendben mindig a legidősebb fiú a kedvezményezett. A többi testvér évente apanázst kap, ez a fiúk esetében évi 2000 forintot jelentett volna. A lányok évjáradéka házasságkötéskor, illetve a fiúk egyházi pályára lépésekor 6000 forint lefizetésével véglegesen megszűnne. Esterházy előrelátó és építkező szemléletmódját jól jellemzi az a kitétel, hogy a „regnáns”, vagyis a hitbizományt tulajdonló fiát arra kötelezi, hogy évi 10 000 forintot

674 Esterházy Miklós reverzálisai, Kismarton, 1681. március 8. és Bécs, 1683. január 17. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 96–97.

675 Esterházy Pál és Esterházy Miklós szerződése, Bécs, 1693. október 27. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 98.

676 MERÉNYI 1911b, 607.

677 MERÉNYI 1911b, 611–612.

678 MERÉNYI 1911b, 609.

679 MERÉNYI 1911b, 610.; továbbá PERES 2014, 139–140.

680 Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1683. május 18. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 57.

félretegyen, amelynek felét az adósságok törlesztésére, másik felét pedig a jószágok gyarapítására kell fordítania. Fontos rendelkezéseket tesz a Thököly Évától születendő gyermekeire is – ekkor csak Terézia volt életben, az első fiúcska, István meghalt –: a többivel „egy állapotban legyenek”, vagyis nem zárja ki őket az öröklésből.⁶⁸¹

A következő évek két fontos történése, hogy 1687-ben a magyar országgyűlés megalkotta a hitbizományi törvényt, 1688. május 12-én pedig megszületett Esterházy József. Ezek jelentős átrendeződést hoztak a korábbi elképzelésekhez képest. Ugyanis – bár a szakirodalomban többnyire az 1695-ös végrendeletet tartják az Esterházy-*fideicommissum* alapvetésének⁶⁸² – már az 1689. évi testamentumban szerepelnek azok az elemek, amelyek a magyarországi hitbizomány intézménye szempontjából újszerűnek nevezhetők.

Peres Zsuzsanna a disszertációjában a következőképpen határozta meg a hitbizomány fogalmát: „hitbizománynak tekintendő az alapító által, királyi engedéllyel felruházott, meghatározott, kötött öröklési rendnek alávetett, eredete szerinti szerzett jószág vagy jószágok összessége, amelyre nézve elidegenítési és terhelési tilalom áll fenn.”⁶⁸³ A kora újkori forrásokban a *fideicommissum* és a majorátus kifejezések már a törvényi szabályzást megelőzően is feltűnnek, de maga a törvény, éppen Esterházy Pál kezdeményezésére, csak az 1687. évi országgyűlésen került bevezetésre. Az 1687. évi IX. törvény cikk „a mágnások idősb fiainak az atyai rendelkezés szerint intézendő örökösödéséről” címet viseli, vagyis a köznemesek nem tartoztak a hatálya alá. Az indoklás szerint a jog-

szabállyal a fekvőjószágok önkényes elidegenítését és elpazarlását kívánták megakadályozni, mindazonáltal két fontos kikötéssel: a végrendeletet előzetesen a vármegyékben publikálni kellett, valamint az uralkodónak is meg kellett erősíteni.⁶⁸⁴ Peres Zsuzsanna megfogalmazásában a törvény egy már a köztudatban jelen lévő gyakorlatot szentesített: a főrangú családfő meghatároz egy öröklési rendet és a vagyon egyben tartása érdekében nem engedi a jószágok elidegenítését és megterhelését.⁶⁸⁵ Ehhez példaként hozható az apa, Esterházy Miklós végrendeletében már 1641-ben megjelenített szándék, hogy a birtokok felaprózásával a család romlása ne következzen be, hanem nevük és státuszuk fennmaradjon („pro conservatione status sui et nomen familiae”).⁶⁸⁶ Maga Esterházy Pál is több, a törvényt megelőző testamentumában megismételte azt a reményét, hogy „minden néven nevezendő érték egy massában s egy corpusban marad”.⁶⁸⁷ Az 1689-es végrendelet azért is kiemelkedő a sorozatból, mert ebben megteremti a törvény által már lehetővé tett hitbizományi kereteket. Esterházy három majorátust kívánt létrehozni:

- az első Mihály fiáé, ebbe a következők tartoznak: a fraknoi, kismartoni, lánzséri, lakompaki, lékai, keresztúri, kaboldi, kapuvári, feketevári, köpcsényi, hartensteini uradalmak, emellett a bécsi, pozsonyi és soproni házak, valamint a tábori kis kastély és gálosházai kúria a tartozékaival. Ezenkívül Mihálynak kell minden adósságot viselnie és törlesztenie;
- a második hitbizomány Gábor fiáé: az alsó-lendvai, nempti, csobánci, hegyesdi, tatai, simontornyai, tamási, ozorai, koppányi,

681 Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1685. március 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 58.

682 PERES 2014, 157.

683 PERES 2014, 41.

684 1687. évi IX. törvény cikk <https://net.jogtar.hu/> (betekintés: 2024. 02. 08.)

685 PERES 2014, 46.

686 Esterházy Miklós végrendelete, Sempte, 1641. augusztus 14. BUBICS–MERÉNYI 1895, 270.

687 MERÉNYI 1911b, 610.; Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1685. március 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 58.

kaposvári uradalmakat kapta a budai, pesti és székesfehérvári házakkal és minden egyéb tartozékokkal együtt;

- a harmadik hitbizomány a legkisebb fiának, a Thököly Évától született Józsefnek jár: az árvai, litavai, éleskői, lévai, véglesi, szádvári és sztreccényi várat és birtokokat összpontosította ebben az apa.⁶⁸⁸ Ebbe a majorátusba jórészt olyan jószágok kerültek, amelyeket újonnan vett Esterházy Pál.

A herceg azt is kikötötte, hogy ha lennének újabb szerzeményei, akkor területi felosztás alapján a Sopron, Moson, Vas és Győr vármegyei birtokok Mihálynak; a Zala, Somogy, Veszprém, Tolna, Fehér, Baranya, Pest-Pilis és Solt vármegyeiek Gábornak; a Dunán inneniek, mint Nyitra, Trencsén, Bars, Hont, Zólyom vármegyeiek Józsefnek jussanak.

A két papi pályán lévő fiának, Miklósnak és Lászlónak évente 1000 forint járadékot biztosít, amit Mihálynak kell fizetnie, az ekkor már az ágostonos kolostorban élő három apácalány, Krisztina, Orsolya és Julianna évi 50 forintra jogosult. Az egyetértés és az elfogadás jeléül a három legidősebb fiú, Miklós, Mihály és Gábor is aláírta ezt a végrendeletet.

Az 1693-as végrendelet lényegében az időközben megvásárolt jószágok szétosztását rögzíti: Mihály a kőszegi és a szarukői uradalmakat, Gábor Keszthelyt, Tátikát, Rezit, Dombóvárt, Sásdot, Döbröközt, valamint a sztrigói szőlőt és kúriát kapta.⁶⁸⁹

1694-ben Esterházy Mihály és Gábor is megnősült és a házastársaikkal többnyire Bécs-

ben laktak. Mivel édesapjuk még életben volt és a hitbizományi tulajdont csak az ő halála után örökölhették meg, ezért mindkettőjüknek a házassági szerződésben állapították meg a megélhetésük forrásait. Esterházy Mihály a kontraktus hetedik pontja alapján évi 10 000 forintot húzott apjától, negyedévenként előre kifizetve 2500 forintot.⁶⁹⁰ Gábor házassági szerződésében nem szerepelt évjáradék, helyette az apa Alsólendva és Nempti uradalmát juttatta neki, amelyből évi 8500 forint bevétel volt realizálható.⁶⁹¹ Az átadással azonban problémák lehettek, mert 1696-ban egy új szerződés keletkezett köztük, illetve fennmaradt Esterházy Gábor egy reverzálisa 1697-ből, amelyben tudomásul veszi, hogy Alsólendva uradalmát és Dörföly kastélyt a majornal és faluval együtt kezéhez adta az apja, de azt is megjegyzi, hogy apósa, Abensberg und Traun gróf beavatkozása gyorsította fel az ügyet.⁶⁹²

Az 1695-ben kelt, 1696-ban *codicillusszal* kiegészített és 1699-ben I. Lipót uralkodó által ünnepélyesen megerősített testamentum tekinthető a hitbizomány tényleges alapító okiratának, amely azonban lényeges változást nem hozott az 1689-es testamentumhoz képest.⁶⁹³

Az 1706-os pótvégrendelet Esterházy Gábor 1704-ben bekövetkezett halála miatt a második hitbizomány megszüntetéséről intézkedett. Esterházy Pál a három helyett immár két majorátust hozott létre, és a korábban Gábornak szánt jószágokat szétosztotta két még életben lévő fia között: Alsólendva, Nempti és a Sztrigo hegyi kúria a szőlővel Mihály, az összes többi birtok József majorátusába került.

688 Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1689. február 14. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. Nr. 59.

689 Esterházy Pál végrendelete, Fraknó, 1693. július 8. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 63.

690 KOPP 2020, 238.

691 Esterházy Gábor és Anna Margherita Tizzone Biandrata házassági szerződése, Bécs, 1694. május 23. MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. G Nr. 55–56.

692 Esterházy Pál és Esterházy Gábor szerződése, 1696. május 18. MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. G Nr. 59.; „Gábor fiam levele Dörföly iránt”, Kismarton, 1697. június 10. MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. F Nr. 54. Ennek egy másolata MNL OL P 125 Nr. 11758.

693 A végrendeletet ismerteti PERES 2014, 170–176.

Két ágostonos apáca lányának, Krisztinának és Orsolyának apai szeretetből 5000-5000 forintot hagyott, amelyet Mihálynak kell majd kifizetni. Esterházy Ádám a már biztosított 3000 forint tőkének az éves kamatából, 180 forintból, ki tudja elégíteni a szükségleteit.⁶⁹⁴

Esterházy József 1709-ben nősült meg, neki a házassági szerződésben évi 6000 forint évjáradékot biztosított az édesapja, ugyanúgy negyedévi előre fizetéssel, mint azt Mihály esetében is láttuk.⁶⁹⁵ Végül az 1713-as *codicillus* nyomtatékosította a két majorátus létét és fennállását, s itt érdemes megemlíteni, hogy minden Kismartonban és Fraknóban lévő ingóságot (könyv-

tárat, levéltárat, kincstárat, *Kunstkammert*, fegyvergyűjteményt) az első hitbizományba rendelt a herceg. Esterházy Pál azt is kijelentette, hogy apáca lányai és szerzetes fia dolgait már elrendezte, egyedül Terézia lánya ügyében látszanak még változások, ugyanis a korábban József hitbizományába tartozó sztrecsényi jószágot ekkor neki adományozta.⁶⁹⁶ Esterházy Terézia és férje, Erdődy György láthatólag élvezte az apa kegyeit, mert már az 1709-es végrendeletben a nem sokkal korábban, 1702-ben 100 000 forintért megszerzett bihari uradalmat is rájuk testálta, bár erről az 1713-as pótvégrendeletben már nem esik szó.⁶⁹⁷

Mihály	József	Terézia	Krisztina és Orsolya	Ádám
első hitbizomány	második hitbizomány	sztrecsényi uradalom	lakjanak örökre a kismartoni ágostonos kolostorban évjáradék	lakjon örökre a fraknóváraljai szervita kolostorban a kolostornak adott tőke kamataiból biztosítva van az ellátása

10. táblázat. Esterházy Pál utódaira vonatkozó rendelkezései az 1713-as *codicillus* alapján

Esterházy Pál vagyonának egyben tartására a legjobb stratégiát az addigi magyar jogszokásokkal szemben a hitbizományi formában találta meg. Ennek csírái már a korai végrendeleteiben is megjelentek, részletesen először 1678-ban fejtette ki az érvrendszerét, majd – éppen az ő hathatós közreműködésével kidolgozott hitbizományi törvény alapján – 1689-ben hozta létre a három hitbizomány kereteit. Érvényessé azonban csak az 1689-es alapokat megőrző 1695-ös végrendelet vált azzal, hogy az uralkodó 1699-ben jóváhagyta és a vármegyék-

ben kihirdették. Újabb átdolgozás Esterházy Gábor halálával vált szükségessé, az addigi három majorátus 1706-tól kettőre csökkent.

A *patriarcha* Esterházy Pál egészen a haláláig határozottan a kezében tartotta a vagyonát, mindvégig attól a szándéktól vezérelve, hogy tágabb értelemben az Esterházy nemzetség, szűkebb értelemben az Esterházy hercegi család meghatározó tényező maradjon a Magyar Királyságban. Ennek a célnak lett az „áldozata” legidősebb fia, Esterházy Miklós, de ezért került be a más anyától származó leg-

694 Esterházy Pál *codicillus*a, Fraknó, 1706. február 28. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 73.

695 KOPP 2020, 246.

696 Esterházy Pál *codicillus*a, Kismarton, 1713. február 24. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 76. Ismerteti PERES 2014, 175–177.

697 Esterházy Pál *codicillus*a, Pozsony, 1709. március 22. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 75. A bihari uradalomhoz: SURÁNYI 2005, 359.

kisebb fiú, József a hitbizományi stratégiába, utóbbinál gondosan ügyelve arra, hogy ne az

ősi-atyai javakból, hanem az új szerzeményekből részesüljön.

4. THÖKÖLY ÉVA VAGYONSZERZÉSE ÉS GAZDÁLKODÁSA

AZ ERDÉLYI BIRTOKOK VISSZASZERZÉSE

Thökoly Imre Erdélybe érkezésekor még nem volt 14 éves, szülei nem éltek, Katalin nővére férjhez ment, Mária és Éva gyámságba kerül-

tek. Ahogy a korábbiakban láttuk, nem idegeneknél kellett meghúzódnia, hanem a saját birtokain telepedett le. 1671 márciusától már Enyedről keletkeztek a leveleit, ahol az Eperjesen megkezdett tanulmányait folytatta.⁶⁹⁸

Gyulaffy-ágról	Bethlen-ágról
Szilágycseh a hozzá tartozó jószágokkal	Boroskrakkó a hozzá tartozó jószágokkal Marosillye a hozzá tartozó jószágokkal Küküllő a hozzá tartozó jószágokkal Máramaros Hunyadi-porció a hozzá tartozó jószágokkal Huszt-porció a hozzá tartozó jószágokkal (sóaknákkal)

11. táblázat. A Gyulaffy- és Bethlen-ágról a Thökölyekre szállt birtokok 1670-ben

Röviddel megérkezése után Erdély rendjeihez fordult két olyan uradalom, Huszt és Hunyad ügyében, amelyekben családjának is tulajdonrésze volt, de ezekből gyakorlatilag kizárta őt I. Apafi Mihály fejedelem. Beadványában anyai örökségének naponta újuló kárvallásait panasolta: Huszt várának elfoglalásával a jószág jövedelmei nem hozzá folynak, hanem a huszti kapitány, Katona Mihály kezébe, annak ellenére, hogy Bethlen Gábor Husztra szóló privilégiumát és donációját I. Apafi Mihály is megerősítette, amikor a máramarosi főispáni

tisztségbe kinevezte. Hunyadból is teljesen kirekesztették, nemcsak a Zólyomi-féle részből, hanem a sajátjából is, így három év teljes jövedelme elveszett. Így az „Iktári Bethlen és Ráthoti Gyulaffy ágakból álló édes eleimnek” a hazáért való szolgálata hiábavalónak látszik.⁶⁹⁹ Ugyancsak nem tudott hozzájutni Küküllő várához és uradalmához sem, mert azt egy csere folytán Kapy György birtokolta, ezért mind a fejedelemnél,⁷⁰⁰ mind Teleki Mihálynál panaszt tett és követelte a birtok visszabocsátását.⁷⁰¹

698 *Thökoly Imre levelei* 1–3.; ANGYAL 1888, 107. Thökoly Imre erdélyi udvartartásáról SZTANCSNÉ 2020.

699 Thökoly Imre folyamodványa Erdély rendjeihez, Gyulaféhérvár, 1670. december 19. EOE XV. 167–168.

700 Thökoly Imre I. Apafi Mihálynak, Diószeg, d. n. *Thökoly Imre levelei* 224. „Isten Ngtokat megáldaná és nekem nagyobb ösztönt is szolgáltatná az hűségre és szolgálatra, ha kegyelmességéből remittálná Küküllő várat is, nem igaz jussal bírván ellenem az szegény Kapi György is, kit Ngd maga is jól tudott és édes anyámnak nagyapja építettvén is azon ott levő épületet. Isten Ngtoknak úgy is eleget adott s azzal méltósága nevedik is, ha eziránt hozzám kegyelmességeket mutatják”; BALOGH 2023, 11.

701 Thökoly Imre Teleki Mihálynak, Boroskrakkó, 1671. október 14. *Teleki Mihály levelezése* V. 625. „méltóztassék szólni bátyám Kapi uramnak, hogy ő kegyelme megkináltatván, vegye fel pénzét minden pör és renitentia nélkül és bocsássa kezemhez küküllői jószágomat, tekintvén ő kegyelme is az Isten és az én árvaságomat, ne kívánjon költeni velem és ne bánják velem, mint idegennel, hanem mint vérével”.

1671 októberében a gyulafehérvári országgyűlésen protestált, de csak annyi ért el, hogy a fejedelem megígérte a kártalanítását.⁷⁰² Teleki Mihály támogatását is kérte: „édes bátyám uram jól tudhatja ám édes eleinktől reám szállandó jószágim is ez óráig oda, azzal ugyan dicsekedhetem, hogy nemhogy örökös jószágimhoz nyúlhatnék, de legkisebb dolgomban sem mehettem elő, mióta az Úr Isten ez hazában behozott”.⁷⁰³ Ekkori leveleiből nyilvánvaló, hogy a megerősödő fejedelem ellenében nem tudta az érdekeit érvényesíteni, aki, mint kiderült, nemcsak a birtokait vette el: a Huszton Bethlen Druzsina halála után maradt ingóságokból negyven ezüsttálat vitetett el, Thököly ezt is számonkérte I. Apafi Mihályon.⁷⁰⁴

A két fél hosszú alkudozás után 1673. június 16-án állapotodott meg egymással, eszerint a Thököly örökösök Husztért cserében megkapják a 17 000 tallér értékű hunyadi részt és erre a fejedelem ráfizet még 30 000 tallért. Thököly Imre négy nappal később felvette az összeget, mégpedig a nővérei nevében is.⁷⁰⁵ Ezt

követően 1673. november 18-án Huszt várát az ahhoz tartozó jószágokkal együtt Bornemisza Annának inscribálta a fejedelem 100 000 tallérért.⁷⁰⁶ Miközben ezek a viták az erdélyi birtokok ügyében folytak, a Thököly nővérek, Mária és Éva, teljes körű felhatalmazást adtak az 1672 elején frissen kinevezett gyámjuknak, Esterházy Pálnak, hogy eljárjon az ügyekben.⁷⁰⁷ 1675-ben pedig kifejezetten az erdélyi birtokokra vonatkozóan, Barkóczy Sándort bízta meg Thököly Éva ügyintézésével.⁷⁰⁸ Barkóczy a szintén Bethlen István-leszármazott Perényi Mária férjeként maga is érdekelt volt a Bethlen-örökségben. Nem maradt nyoma, hogy Barkóczy bármit is tett volna a Thököly grófnők érdekében, egy évtizedig csend van az erdélyi örökség körül, ami valószínűleg azzal függött össze, hogy az Erdélyben élő és politikailag is egyre jelentősebb fivérüket nehéz lett volna osztályrészük kiadására kényszeríteni. De Apafi fejedelem 1684-ben tett egy ígéretet Esterházy Pálnak, hogy „az mi az asszonyok őkegyelmek Erdélyben lévő jószágokat illeti,

702 EOE XV. 218.; ANGYAL 1888, 112.

703 Thököly Imre Teleki Mihálynak, Enyed, 1672. június 13. *Thököly Imre levelei* 4.; *Teleki Mihály levelezése* VI. 226.

704 Thököly Imre Teleki Mihálynak, Boroskrakkó, 1671. december 26. *Thököly Imre levelei* 3–4.; *Teleki Mihály levelezése* V. 663.

705 Thököly Imre elismervénye („Huszti summának letételéről írott testimoniálisa ítélmesternek”), Radnót, 1673. június 19. MNL OL E 148 NRA Fasc. A 1863 Nr. 5. „Én gróf Thököly Imre vallom kegyelmed előtt ítélmester uram, hogy Huszt vára ötvenezer aranyban lévén inscriptióban az Bethlen familiánál, melynek fele engemet s egy testvér nénéimet, gróf Thököly Katalint, Máriát és Éva húgomat illet, úgymint huszonötezer arany, mely summában vettem el Hunyadnak felét 17 000 ezer tallérban és egyveles tallért 22 195 és fél tallért, és urunknak képébe vert aranyot 2800, közönséges aranyot 661 és amely örökséget Bethlen István és Bethlen Drusiana csinálták az huszti jószágban, azoknak fele summája tudódott reánk, mely tézsen 3042 és felet, ezen felül specificált summával tézsznek in summa 50 000 tallért, mely summának kezemhez való vételiről magam, nénéim és húgom asszony képekben quietáлом az én kegyelmes uramat, méltóságos erdélyi fejedelem Apafi Mihály urunkat és kegyelmes asszonyomat, Bornemisza Anna fejedelemasszonyt, őnagyságát”. Az iratról van egy másolat az Esterházy hercegi levéltárban – ami arra mutat, hogy követték az erdélyi történéseket –, de 1673 helyett 1678-as keltezéssel, ami lehet egy egyszerű elírás: MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. M Nr. 516.

706 EOE XV. 55. és 348.; ANGYAL 1888, 113–115.

707 Thököly Mária és Éva meghatalmazása („Plenipotenciales per Magnificas Dominas Mariam et Evam Tököly”), 1672. január 28. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. B Nr. 69.

708 Thököly Éva meghatalmazása, Kismarton, 1675. december 16. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. M Nr. 514. „Esterházy Pál fő tutorom őnagysága akarattjából vallottam plenipotentiariusomnak lenni az tekintetes és nagyságos Barkóczi Sándor bátyám uramat őkegyelmét, hogy őkegyelme az huszti és más több oda föl való engemet illető jószágimban az méltóságos erdélyi fejedelemmel őnagyságával képemben minden jót végezessen”.

azok iránt is azon leszek, a köz igazság szolgál-
tatódjék ki”.⁷⁰⁹

1685-ben azonban politikai fordulat következett be: Thököly Imrét az erdélyi országgyűlés hűtlenség vétkében elmarasztalta és a fejedelem parancsára az Erdélyben bárhol létező ingóit és ingatlanait a fejedelmi kincstár számára lefoglalták, vajdahunyadi várát s az ahhoz tartozó uradalmat az öt vasbányával és a mezővárossal együtt összeírták. Az országgyűlésen megjelent Baranovszky György, Thököly erdélyi jószágigazgatója⁷¹⁰ és többek között azzal az ürüggyel tiltakozott, hogy urának a lánytestvérei is tulajdonosok a birtokokban, sőt, Thököly Imrének gyermekei is vannak, tehát nem konfiskálhatják a jószágokat. A fejedelem csak annyit válaszolt, hogy az említett nővéreket majd egyezség szerint pénzzel kielégíti vagy visszakapják a részeiket.⁷¹¹ Az elkobzott birtokokat nemes egyszerűséggel ifjabbik Apafi Mihálynak adományozta az országgyűlés 1686-ban:

„mely jószágokat, úgy mint az küküllővárit, illyeit és csehit az kastélyokkal és hunyadit az várral, vashámorokkal, bányákkal és havasokkal, az haczokit, magyar-berettyeit és szigetit az udvarházakkal s azokhoz tartozó egész falukkal, rész portiókkal, malmokkal s minden egyéb majorkodó s haszonvévő helyekkel együtt annyi részben, a mennyiben megírt

Tököly Imre uramtól elíteltettek (az több Tököly Imre vér szerént való atyafiait illető rész iránt mint conveniálhat Nagyságod, bízván Nagod fejedelmi kegyelmességére) az fenn megírt és több méltó tekintetekre nézve is hogy Nagyságod megírt ifjú kegyelmes urunknak ő nagyságának conferálja...”⁷¹²

S bár a fejedelem a későbbiekben többször biztosította Esterházy Pált, hogy „igaz atyafiúságát continuálni tovább is igyekezik” és a jószágokban megegyeznek,⁷¹³ ez elmaradt, ezért a nádor részéről egyre erőteljesebbé vált a fellépés a Thököly-leányág érdekében. 1687 decemberében a pozsonyi országgyűlésen elérte az uralkodónál, hogy egy udvarias megkeresésben érdeklődjék Apafi fejedelemnél a Thököly lányok javairól.⁷¹⁴ Ezenkívül elküldte Erdélybe Benyovszky Mátyás titkárát is,⁷¹⁵ és ezzel, ha lassan is, de elindult egy eredményekkel kecsegtető alkufolyamat. Maga Thököly Éva is arra kérte a férjét, hogy törődjön az erdélyi dolgokkal, mert az haszonnal fog járni a gyermekeiknek. Azt javasolta, Pál „kérjen őfelségétől egy levelet az országra, most volna már ideje megint béköldenönk”.⁷¹⁶ Utóbbi mondata arról tanúskodik, hogy Apafiék jó ideig lerázták magukról a próbálkozásokat. Viszont Esterházy Pál valóban elintézte a királynál, hogy 1688 októberében egy újabb levélben nyomatékosítsa

709 I. Apafi Mihály Esterházy Pálnak, Fogaras, 1684. február 18. MNL OL P 125 Nr. 1721.

710 SZTANCSNÉ 2020, 76.

711 SZABÓ 1869, 217.

712 Az 1686. évi országgyűlésen hozott törvények, EOE XVIII. 585–586. A vonatkozó artikulusról készült másolatot Esterházy Pál is beszerezte: „Articulus VIII. Küküllővár és több Thököly Imre Uram elítelt józági collatiojáról” (Bécsben 1696-ban az Udvari Kancelláriában készült hiteles másolat), MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 128.

713 Erről I. Apafi Mihály egy embere, Gyulai Ferenc írt Esterházy Pálnak, Tapolcsány, 1687. január 27. MNL OL P 125 Nr. 5966.

714 I. Lipót I. Apafi Mihálynak, Pozsony, 1687. december 22. MNL OL P 108 Rep. 41. Fasc. B Nr. 83.

715 IVÁNYI 1991, 231. A megmaradt levelek szerint Benyovszky Mátyás már 1685-ben Erdélyben járt Apafi Mihálynál a Thököly-birtokok miatt: Apafi Mihály Esterházy Pálnak, Fogaras, 1685. április 6. MNL OL P 125 Nr. 1723., valamint I. Apafi Mihály I. Lipótnak, Fogaras, 1688. március 31. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. T Nr. 15.; Benyovszky Mátyás útlevele, Pozsony, 1687. december 12. MNL OL P 125 Nr. 11749.

716 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1688. szeptember 2. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 153.

24. kép. Nyugat-magyarországi festő: Thököly Éva hercegasszony (1690)

a Thököly nővérek igényét.⁷¹⁷ A következő érelyes felszólítás 1690 júniusában az erdélyi rendeknek érkezett, akiket I. Lipót arra figyelmeztetett, hogy az időközben, 1690. április 15-én elhunyt I. Apafi Mihály és a felesége, Bornemisza Anna megsértették a Thököly-örökösök jogait és a törvényeknek megfelelő eljárásra utasította őket.⁷¹⁸ Ezt a parancsot egyébként Esterházy Pál a saját, június 16-án írt leveléhez csatolta, amelyikben sérelmezte, hogy már két

évvel korábban elküldte ebben az ügyben az embereit, de dolgavégezetlenül kellett visszajönniük Erdélyből. Most vajon „akarja-é igazságos kívánságit az asszonyoknak secundálni? és kegyelmetek magok törvénye szerint lött osztályban nekik jutott jószágokat visszaadni?” – kérdezte türelmetlenül a rendeket a herceg.⁷¹⁹

Esterházy Pál növekvő aktivitásának hátterében a politikai történéseket is látnunk kell. A Habsburg Birodalom a török hatalom hanyatlásával és a kurucok visszaszorításával párhuzamosan új tervekhez szőtt az Erdély Fejedelemsége érdekében, amelyeket az erdélyi vezetőkkel folytatott tárgyalásokat követően a *Diploma Leopoldinum*-ban foglaltak írásba. Az 1690 októberében kibocsátott, majd módosításokkal 1691. december 4-én kihirdetett okirat a birodalomba tagozta Erdélyt, rendezte közjogi helyzetét, elismerte a korábbi törvényeket, meghagyta a 14 éves II. Apafi Mihályt a helyén, és egy új központi kormányzati szervet, a *Guberniumot* állította fel.⁷²⁰

Ebben a helyzetben az Esterházy–Thököly házaspár úgy érezte, hogy lehet keresnivalója, ugyanakkor az is világos volt, hogy erdélyi ágensek, támogatók nélkül nehezen boldogulnának, ezért az őket felkereső rokont, Pekry Lőrincet bízták meg ügyük képviselésével. Pekry Lőrinc Thököly Éva unokatestvérének, Petrőczy Kata Szidóniának volt a férje,⁷²¹ akivel 1691 februárjában hét pontban közölte a hercegasszony az elvárásait:

1. Erdélybe érven köszöntse Veterani gróf urat⁷²² és tájékoztassa, hogy őfelsége parancsa szerint, ha az erdélyiek nem akarják kezére bocsátani, akkor foglalja el a birtokokat;

717 I. Lipót I. Apafi Mihálynak, Bécs, 1688. október 8. MNL OL P 108 Rep. 41. Fasc. B Nr. 86.

718 I. Lipót átirata az erdélyi rendeknek, Laxenburg, 1690. június 3. EOE XX. 391–393.

719 Esterházy Pál az erdélyi rendeknek, Bécs, 1690. június 16. EOE XX. 394. Ugyanezt megírta Teleki Mihálynak is, uo. 395.

720 TRÓCSÁNYI 1988, 194–212.

721 Pekryhez: SZÁDECZKY 1908, 303–311.

722 Johann Friedrich Ambrosius von Veterani (1643–1695), az Erdélyben állomásozó császári haderő főparancsnoka TRÓCSÁNYI 1988, 50.

2. Apafi úrnak és a deputátusoknak adja át a leveleket és sürgesse a birtokok visszaadását a hasznukkal együtt;
3. Ha sikerül a jószágok áráról megalkudni, akkor a pénzt kár nélkül a kezéhez szolgál-tassa;
4. Ha nem sikerül megalkudni, akkor állítson jó gondviselőket a birtokok élére;
5. Azokkal kell tárgyalni, akiknek a levelek szólnak;
6. Mivel úgy tudja, hogy a krakkói jószág a Telekiek kezén van, ott semmiképpen ne hagyja, hanem vegye birtokba;
7. Mindent rábíz a diszkréciójára.⁷²³

Ugyanekkor II. Apafi Mihály is felhatalmazta a követeit a Thököly-javakról való tanácskozássra. Bethlen Gergely, Gyulaffy László és Alvinczi Péter az „eleikbe adatott summáig” alkudhattak Esterházy Pállal és feleségével a nála lévő jószágokról.⁷²⁴ Pekry cselekedett, már néhány hónap múlva megküldte a jelentését a nádornak.⁷²⁵ Elkezdődött a birtokok felmérése, így például fennmaradt a növérek kükküllővári osztozásának a részletekbe menő jegyzőkönyve, illetve Thököly Éva és Katalin máramarosi jószágainak (köztük a szigeti udvarháznak) inventáriuma 1691 május–júniusából.⁷²⁶ A tárgyalások érdemi része 1691 szeptemberében folyt Bécsben. Thököly Éva ekkor arról értesítette a férjét, hogy a követek 50 000 tallért és az addigi jövedelmeket ígérték, majd pár nappal később azt írta, hogy „az erdiliekkal immár megalkudtunk volt vülek kilencvenezer forintban, s megint megmásolták az rossz emberek”.⁷²⁷ Közben Pekry Lőrinc igyekezett a maga javára fordítani a rokoni kapcsolatot és késznek mutatkozott néhány kisebb birtok zálogba vételére. Thököly Évával és Máriával megegyezett a krakkói és vesszősi porciókban, a hercegasszony mindezért 4000 forintot kapott tőle.⁷²⁸ Végül tető alá hozták Apafival is a szerződést, az aláírásra 1691. szeptember 30-án Bécsben került sor egyrészt „Késmárki Tököly Éva, Méltóságos Fraknai Gróf és Szent-séges Római Birodalombéli Herceg és Magyar Országnak Palatinusa Eszterás Pál Uram őkegyelme házastársa”, másrészt II. Apafi Mihály, Erdély választott fejedelme – illetve két meghatalmazottja: Bethlen Gergely, Erdély belső tanácsa fő generálisa, Küküllő vármegye főispánja és Gyulaffy László, Erdély belső tanácsa, Marosszéknék és mezei hadaknak főkapitánya – között. Bethlen Gergelyék egyébként éppen a *Diploma Leopoldinum* egyes pontjainak megváltoztatása ügyében tárgyaltak Bécsben.⁷²⁹ A zálogszerződés lényege a következő mondatokban olvasható:

temberében folyt Bécsben. Thököly Éva ekkor arról értesítette a férjét, hogy a követek 50 000 tallért és az addigi jövedelmeket ígérték, majd pár nappal később azt írta, hogy „az erdiliekkal immár megalkudtunk volt vülek kilencvenezer forintban, s megint megmásolták az rossz emberek”.⁷²⁷ Közben Pekry Lőrinc igyekezett a maga javára fordítani a rokoni kapcsolatot és késznek mutatkozott néhány kisebb birtok zálogba vételére. Thököly Évával és Máriával megegyezett a krakkói és vesszősi porciókban, a hercegasszony mindezért 4000 forintot kapott tőle.⁷²⁸ Végül tető alá hozták Apafival is a szerződést, az aláírásra 1691. szeptember 30-án Bécsben került sor egyrészt „Késmárki Tököly Éva, Méltóságos Fraknai Gróf és Szent-séges Római Birodalombéli Herceg és Magyar Országnak Palatinusa Eszterás Pál Uram őkegyelme házastársa”, másrészt II. Apafi Mihály, Erdély választott fejedelme – illetve két meghatalmazottja: Bethlen Gergely, Erdély belső tanácsa fő generálisa, Küküllő vármegye főispánja és Gyulaffy László, Erdély belső tanácsa, Marosszéknék és mezei hadaknak főkapitánya – között. Bethlen Gergelyék egyébként éppen a *Diploma Leopoldinum* egyes pontjainak megváltoztatása ügyében tárgyaltak Bécsben.⁷²⁹ A zálogszerződés lényege a következő mondatokban olvasható:

723 Thököly Éva utasítása Pekry Lőrincnek („Tekéntetes és nagyságos Pekry Lőrinc sógor uram őkegyelme instrukciója”), Kismarton, 1691. február 17. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 91.

724 II. Apafi Mihály felhatalmazása követeinek, Fogaras, 1691. február 20. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 92.

725 Pekry Lőrinc Esterházy Pálnak, Kolozsvár, 1691. június 10. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 93.

726 Megosztás Küküllővárról, Küküllővár, 1691. május 16. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. J Nr. 413.; Thököly Éva máramarosi birtokainak inventáriuma és urbáriuma, (Máramaros)Sziget, 1691. június 12. MNL OL P 125 Nr. 11805.; „Inventarium seu Urbarium universonum Bonorum, (Máramaros)Sziget”, 1691. június 17. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 94.

727 Thököly Éva Esterházy Pálnak, h. n., 1691. szeptember 14. és Kismarton, 1691. szeptember 19. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 179–180.

728 Pekry Lőrinc reverzálisa Thököly Évának, Bécs, 1691. szeptember 21. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 20.; Pekry Lőrinc reverzálisa Thököly Máriának a zálogba vett krakkói részért és a vesszősi porcióért, Kismarton, 1691. szeptember 27. uo. Nr. 18. Thököly Éva később megújította Pekryvel a szerződést, jobban mondvá kiterjesztette feleségére, Petróczi Kata Szidóniára is, mégpedig 14 évre, ezért 1000 forintot kapott tőle, Kolozsvár, 1697. április 10. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. J Nr. 417.

729 TRÓCSÁNYI 1988, 51.

„édes anyánk halálával reánk maradt, s nekünk magunknak osztály szerént jutott, s az osztálylevélben nevezett szerént föltett hunyadi, illyei, küköllővári, csehi és szigeti jószágokban való részeinket mindenestül, mindennemő hozzátartozandó akármi névvel nevezendő appertinentiákkal (kivéven az küköllővári jószágbul nekünk jutott Vesszős névő faluban való részünket, melyet tulajdon és külön való szükségünkre s dispositionkra az több jószágtul elszakasztottunk és magunknak reserváltuk), fölyül említett Apaffy Mihály választott fejedelemnek... adtuk és vetettük zálogban huszonöt ezer rhenis, azaz husz német garasbul vagyis száz magyar apró pénzből álló forintokban”.⁷³⁰

A megállapodás 12 évre szól, addig a herceg-asszony nem válhatta ki a jószágokat. A 25 000 forint felét a következő év, azaz 1692. február 1-ig kellett Eperjesen letenni, a másik felét június 1-ig ugyanott. A birtokok és a rajtuk lévő épületek állapotát teljesen fel kell mérni, azokat rendben és karban kell tartani, a hibákat kijavítani, új épületek emelését azonban nem engedte Thököly Éva. Az 1691. évi jövedelmek nem Apafit, hanem Thököly Évát illették.⁷³¹

A másik két Thököly nővér is szerződött a saját birtokrészeikre és porcióikra, ezeket

II. Apafi Mihálynak, Pekry Lőrincnek és Veér Juditnak bocsátották zálogba.⁷³² Thököly Máriának még egy külön peres ügye is elindult ekkor, ugyanis a Bethlen Druzsina által ráhagyott ingóságoknak (ezüstművek, ékszerek) egy részét a gyanú szerint Teleki Mihály felesége, Veér Judit, eltulajdonította. Pekry Lőrinc vállalta ebben az ügyben is az intéző szerepét.⁷³³ A per még 1697–1698-ban sem zárult le.⁷³⁴

Thököly Imrét, aki 1691-ben kiszorított helyzetből, déli irányból, Lugos, majd Belgrád felől próbálkozott az Erdélybe való visszatéréssel,⁷³⁵ és aki 1671–1685 között ezeknek a birtokoknak a tulajdonosa és haszonélvezője volt – nem ismert egyébként, hogy ebből leánytestvéreit bármilyen formában támogatta volna –, meg sem említik a szerződésekben. Ha számoltak is volna a visszajövetelével, akkor is úgy gondolhatták, hogy elég hasznot szerzett a 15 év alatt. 1691 végén Thököly Éva újabb instrukcióval látta el Pekry Lőrincet a nehézkesen gördülő erdélyi ügyek miatt. Szeretett volna már hasznot látni a jószágokból, sürgette Bethlen Gergely bevonását és a zálogba adások felgyorsítását. Emellett férje „egy főember szolgáját”, Brezinai Jánost is elküldték, hogy segítsen Pekrynek. Az is kiderül az utasításból, hogy a Telekiekkel szembeni ellenszenvet nem csupán az arany- és ezüstművek eltulajdonítása

730 Thököly Éva szerződése II. Apafi Mihállyal, Bécs, 1691. szeptember 30. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 96–97., másolata: MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc S Nr. 29.; Pettkó Béla a Miske család levéltárában is tudott egy példányról, PETTKÓ 1888, 641.

731 Thököly Éva szerződése II. Apafi Mihállyal, Bécs, 1691. szeptember 30. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 96. A szerződést Thököly Éva mellett Bethlen Gergely, Gyulaffy László, Pekry Lőrinc, Bethlen Ferenc és Újváry Imre írta alá.

732 MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. A Nr. 55.; Thököly Katalin és Mária szintén meglévő szerződéseit részleteiben nem tárgyalom.

733 Thököly Mária szerződése Pekry Lőrincsel, Rohonc, 1691. október 8. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 40.; Valatási jegyzőkönyv Bethlen Druzsina hagyatéka ügyében, d. n., MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. B Nr. 79.; Thököly Mária Husztban tárolt értéktárgyairól („Connotatio rerum pretiosarum muliebrum ad Domicellam Mariam Tököly pertinentium in Arce Huszt repositarum”), d. n. (1674 előtt), MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. M Nr. 517.

734 Akay István Thököly Évának Cseszko, 1697. május 5. MNL OL P 125 Nr. 943; Johann Heinrich Baptist Tournon Thököly Évának, Bécs, 1698. március 22. MNL OL P 125 Nr. 6765.; A pert még Thököly Mária fia, Nádasdy Pál is folytatta a Telekiek ellen: a Teleki–Nádasdy-per iratai: TRÓCSÁNYI 1973, 729.

735 SZÁDECZKY 1898, 629.

okozta, hanem hogy „erdélyi becsületes úri emberektől” úgy értesültek a nővérek, hogy a kisemmizésük Teleki Mihály tanácsára történt. Ezért a Telekieknél lévő jószágaik után visszamenőleg is minden hasznot be kívántak hajtani a feleségen és az utódokon.⁷³⁶ Pekryre is megharagudott a két fiatalabbik nővér, mert azt gondolták, hogy hamis információi alapján áron alul engedték át a birtokaikat. Szigorúan megintették rokonukat, hogy ha Apafi 1692. február 1-ig nem teszi le a pénzt, akkor egyáltalán nem kötnek üzletet vele.⁷³⁷

Mintha megéreztek volna, hogy mi fog történni, ugyanis az ifjú Apafi tényleg csak hitegette őket a fizetéssel. A következő évek a felek közti keserves alkudozásokkal és veszekedésekkel teltek.⁷³⁸ A távoli Erdélyben fekvő birtokokat Kismartonból irányítani nehézkes volt, fizetőképessé kereslet a zálogba vételükre a fejedelmen kívül nem nagyon mutatkozott. Ezért Thökoly Éva két év múlva, 1693 januárjában megújította Apafival a szerződést, amely „az elfolyt időnek különbféle mostohasága miatt véghez nem mehetett”. A felek fenntartották a szándékukat, így Apafinak továbbra is 25 000 forintot kellett letennie Eperjesen, a zálogba adás időtartama azonban 12 évről tízre csökkent. A hercegasszony kikötötte, hogy amikor a fejedelem a kezéhez veszi a jószágokat, mindkét fél emberei legyenek a helyszínen és történjék meg a teljes inventálás.⁷³⁹

A következő hónapokban ennek a felmérési folyamatnak a hírei érkeztek folyamatosan Kis-

martonba. Esterházy Pál nádori kancelláriájának egy megbízható tagját, a *vice secretarius* Hunyadi Lászlót delegálta Erdélybe, nehogy károkat szenvedjenek.⁷⁴⁰ A segédtitkár számtalan nehézséggel szembesült Erdélyben, ezekről nem győzött leveleiben panaszkodni: 1693 márciusában rossz utakon és árvizek közepette értek Kolozsvárra. Úgy hallották, hogy Csehben (Szilágycsehben) a fejedelem emberei már elkezdtek az összeírást, s megeshet, hogy a tisztek a jelenlétük nélkül adják kézhez a jószágokat, ami nem kevés kárára lesz a méltóságos asszonyoknak. Mivel híre ment a birtokok tulajdonosváltásának, a tisztviselők a maguk hasznát keresik („elhittem provideáltak az tisztek magoknak”). Előbb Küküllővárra igyekeznek, hátha sikerül intézni valamit.⁷⁴¹ De ott is kellemetlen meglepetés érte őket:

„Amint azelőtt is már megírtam, itt régen elment a híre az jószágok eladásának, amint-hogy Küküllővárra menvén, alig találtunk valamit az sok gabona és bor közül, elhittem, másutt is ez szerint fog lenni, hacsak az inquisitio és számadás ki nem nyilatkoztatja. Praefectus uramnál ugyan megvannak notatioban mindenek, s az szerint kérünk számot az tisztektől”.⁷⁴²

Áprilisban Hunyadi már Bánffy György gubernátorral és néhány belső tanácsossal is tárgyalt a tapasztalt visszaélések miatt, például, hogy a szerződésben rögzítettek ellenére a birtokok

736 Thökoly Éva utasítása Pekry Lőrincnek, Kismarton 1691. december 10. MNL OL P 108 Rep. 41. Fasc. C Nr. 101.; Brezina János Thökoly Évának, Küküllővár, 1693. április 6. MNL OL P 125 Nr. 6930.

737 Thökoly Éva és Mária Pekry Lőrincnek, Kismarton, 1692. január nap nélkül, MNL OL P 125 Nr. 6790.

738 Thökoly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1693. január 14. *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 201.; II. Apafi Mihály Thökoly Évának, Ebesfalva, 1692. november 3. MNL OL P 125 Nr. 6919.

739 Thökoly Éva szerződése II. Apafi Mihállyal, Bécs, 1693. január 24. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 28. A fejedelem részéről aláírók Alvinczi Péter, Petrevity-Horváth Ferenc, Niczky György, megerősítette Liptay László, nádori altitkár.

740 Hunyadi Lászlóhoz: PAPP 1942–1945, 322.; IVÁNYI 1991, 231. és 390.

741 Hunyadi László Esterházy Pálnak, Kolozsvár, 1693. március 12. MNL OL P 125 Nr. 2419.

742 Hunyadi László Thökoly Évának, Kolozsvár, 1693. március 27. MNL OL P 125 Nr. 6783.

jövedelmét magának sajátította ki Apafi.⁷⁴³ A tisztek nem adták ki a számadásokat és mindenféle módon nehezítették a munkájukat. Hunyadi úgy összegezte a látottakat, hogy „haszontalanul fogjuk az időt tölteni, s haszontalan munkánkkal és sokáig itt való késésünkkel, ami kevés jövedelem volna is, azt megemésztjük”.⁷⁴⁴ Tíz nap múlva újabb jelentést tett Thököly Évának: a tisztek elégedetlensége és érdektelensége miatt nehezen tudnak a dologban előrehaladni, mert ők „nem akarván nekünk assistálni, még két holnapig sem fog lehetni szabadulásunk... csak nem tudok hová lenni mindennapi kötekedés miatt, elő nem mehetünk dolgainkban”, azaz az erdélyiek szándékkal lassították a dolgokat, hogy a magyarországi idegenek megunják és elmenjenek.⁷⁴⁵ A Hunyadi László kíséretében lévő, de Thököly Éva emberei közé tartozó Lovcsányi Mátyás sem tudott biztató híreket küldeni úrnőjének. Nemcsak a jószágokat kezelő tisztek, hanem Apafi küldöttei is rendkívül rosszul bánnak velük, kijátsszák őket, s azt tanácsolja, hogy gondolja át Thököly Éva a szándékát és terveit az erdélyi jövedelmekről.⁷⁴⁶

Hunyadi László 1693. május végén küldött utoljára Küküllővárról beszámolót, úgy látszik, hogy ezek után visszatért a küldöttség – mondhatni, hogy sok munkával és kevés eredménnyel. Hunyadi csalódott volt, s mivel ráadásul Thököly Katalintól nem tudott megbízó levelet felmutatni, így az ő ügyében nem is tárgyaltak vele. Azt is csak sok kedveskedés után sikerült elérnie, hogy Thököly Évának és Máriának 15 000 forintot adjanak a többévnnyi elmaradt bevétel után, s végül Thököly Katalinnak is 4000 forintot ígértek.

„Isten látja nem tudom, hol kívánnék inkább lennem, mint ezen hamis tökéletlen cigány tisztek közt, egy óra alatt tíz hazugságban is tapasztalhatni... ha lehetne, nem hogy Hercegségtek javait, de szemeinket is ki lopnák az átkozott fiak. Még csak ketten-hárman adták bé számadásokat, kiki az itt való szokással, és reverzálisával (hogy esztendeje eltelvén, két hónap után tartozik számot adni) mentgetvén s vonogálván magát. Gubernátor urammal ijesztegetem, iratok reájok, de nem fog rajtok, csak az időnek eltelését várom, ha kaphatom személyekben fogatom meg: félek is attól, hogy oly tiszt, aki személyével fogja fizetni Hercegségtek jövedelmit, s ha észre veheti erdővel[?] bizonyét. Ma egy hete az hunyadi számtartó hirtelen meg hala, nem tudom, mint mehetünk elő az oda való számadásban, mert semminémő számot csinálni nem akart, ott laktunkban, azért, hogy számadásit nem készítette, arestáltatuk s vasban verettük volt, de haszontalan, már halálával végső számot adott, java pedig alig maradt száz forintig való. Ha hunyadi jószágbul nem lesz jövedelem, többihez ne sokat bízzék Hercegséged, mert csehi udvarbíró egy pénzt sem adhat elő, sőt ő hetvennégy forintot praetendál rajtunk, de elválik az számadásbul. Írja Hercegséged, keménykedjünk, abban nincs hátramaradás, amint-hogy, ha az nem volna, egy pénzt nem mutathatnánk”.⁷⁴⁷

A Kismartonba vitt dokumentumok, számadások alapján 1693 őszére elkészült egy összegzés az erdélyi birtokokból származó 1691–1693

743 Hunyadi László Esterházy Pálnak, Kolozsvár, 1693. április 2. MNL OL P 125 Nr. 2420.

744 Hunyadi László Esterházy Pálnak, Vajdahunyad, 1693. április 17. MNL OL P 125 Nr. 2421.

745 Hunyadi László Thököly Évának, Vajdahunyad, 1693. április 27. MNL OL P 125 Nr. 6945.

746 Lovcsányi Mátyás Thököly Évának, Vajdahunyad, 1693. április 28. MNL OL P 125 Nr. 6748.

747 Hunyadi László Thököly Évának, Küküllővár, 1693. május 29. MNL OL P 125 Nr. 6946.

közötti jövedelmekről.⁷⁴⁸ 1692-ben a következő bevételek voltak:

- általános bevétel
(„generalis perceptio”) fl. 2539 dn 47
- bábolnai jövedelem fl. 3200
- Krakkó fl. 3000
- csehi búza ára fl. 816
- hunyadi jövedelem fl. 300.

Az általános bevétel három részre oszlott Katalin, Mária és Éva között, a többi két részre, Mária és Éva között. Így 846 forint 49 dénár és 3658 forint, összesen 4504 forint 49 dénár illetve meg Thököly Évát az erdélyi jövedelmekből 1692-ben.⁷⁴⁹ Mivel több ilyen kimutatás nem áll rendelkezésre, csak feltételezni lehet, hogy hasonló bevételt húzhattak évente a nővérek a kezükön maradt birtokokból.

Visszatérve Thököly Éva és II. Apafi Mihály második, 1693-ban kötött szerződéséhez, meg kell jegyezni, hogy a fejedelem előbb megint csak ígéretet – „az contractus szerént az pénznek letételében szívesen munkálkodom, s késni véle nem is kívánom, mindazonáltal ha ez szoros és mostoha idők alkalmatlansága miatt valami kevés idővel terminusát meghaladná, az pénznek letétele, mutassa annyi atyafiságát kegyelmed, hogy az contractusnak mivolta szerént az interes ne vétessék

mindjárt” –,⁷⁵⁰ de végül 1694 novemberében fizetett a zálogba vett birtokokért, igaz, Thököly Éva a férjén keresztül többször megsűrgette.⁷⁵¹

Egy rövid nyugalmi időszak után 1696-ban újramezdődtek a bonyodalmak az erdélyi birtokokkal összefüggésben, ugyanis Bethlen Miklós, a Thökölyekkel szintén rokon és ekkor Erdély kancellárjaként működő befolyásos erdélyi nemes az 1695 novembere és 1696 márciusa közti bécsi követsége során felkereste Esterházykat, és elérte, hogy a Thököly nővérek új szerződések megkötését fontolgassák.⁷⁵² II. Apafi Mihály ezt megneszelve Esterházy Pálhoz fordult, „tudván, hogy az tíz esztendőknék mind eltelése után, mind pedig talám még azon idő előtt is, volnának olyan emberek, kik az mostan kezemenél lévő méltóságos asszonyok jószágának örökösségét tentálnák”.⁷⁵³ De nemcsak ő esett ki a dámák kegyeiből, hanem a „sógor úr” Pekry Lőrinc is, aki helyett Absolon Dánielt hatalmazták fel erdélyi ügyeik képviselőjére.⁷⁵⁴ Pekrytől ráadásul a zálogos Vesszőst is elvették, és Bethlen Miklósnak bocsátottak 8000 forintért.⁷⁵⁵ Thököly Éva azt írta Bethlennek, hogy nővéreivel egyeztetve, Vesszőst „ezen dolgainkban előtünk tett szép ajánlása szerint igaz jó akaratját és szolgálatját tapasztalni fogjuk azután örökösen is oda engedjük kegyelmednek”.⁷⁵⁶ A többi

748 Dugovics György számadása, Kismarton, 1693. szept. 13. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 119.

749 Dugovics György számadása, Kismarton, 1693. szept. 13. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 119.

750 II. Apafi Mihály Thököly Évának, Ebesfalva, 1693. december 15. MNL OL P 125 Nr. 6920.

751 Sűrgetés: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1694. március 25. és augusztus 4. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 210. és 212.; a pénz letétele: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1694. november 17. Uo. 218.; valamint Keszeg János Thököly Évának, Bécs, 1694. augusztus 22. MNL OL P 125 Nr. 6948. Apafi Schlesinger zsidótól akar pénzt felvenni.

752 Bethlen Miklós *Fáradozásai és gyötrelmei* 1208.; LUKINICH 1927, 402.; Bethlen személyéhez: JANKOVICS–SZÖRENYI 2020.

753 II. Apafi Mihály Esterházy Pálnak, Fogaras, 1696. február 3. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 125.

754 Thököly Éva, Katalin és Mária felhatalmazása Absolon Dániel részére, Kismarton, 1696. március 9. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 127.

755 Thököly Éva, Mária és Katalin záloglevele Bethlen Miklósnak, Kismarton, 1696. március 8. MNL OL P 108 Rep. 41. Fasc. S Nr. 19.

756 Thököly Éva Bethlen Miklósnak, Kismarton, 1696. március 9.; hasonló tartalommal Thököly Mária Bethlen Miklósnak, Kismarton, 1696. március 9. és Esterházy Pál Bethlen Miklósnak, Kismarton, 1696. március 9. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 65., Nr. 68. és Nr. 71.

erdélyi jószáguk esetében azonban nem látják módját, hogy idő előtt kivegyék Apafi kezéből.

A szándék és akarat azonban gyorsan megváltozott: 1696. március 22-én már egy merőben más tartalmú levelet bocsátott ki a három testvér, akiknek tudomásukra juthatott Apafi Mihály sorsának a változása, vagyis rang- és birtokvesztése, majd Erdélyből való távozás.⁷⁵⁷ A nővérek leszögezték, hogy „a néhai méltóságos erdélyi fejedelem Apaffy Mihály uram fia, Apaffy Mihály uram, amint ezelőtt egynéhány esztendővel a mi erdélyi és Partiumbéli minden jószáginkat bizonyos summába zálogba kezéhez vette”, azonban Thököly Katalinnak és Máriának „mai napig nem adta meg a pénzt”, ráadásul a jószágok pusztulni kezdtek, ezért arra kényszerülnek, hogy visszavegyék tőle azokat. Egyúttal átengedik Bethlen Miklósnak, 90 000 forintért tíz évre azzal, hogy Bethlen legyen jó gazda és „nékünk atyafiuságosan szolgáljon”. Váratlanul megemlíti Thököly Imre részét is olyan értelemben, hogy ha megszerzik, azt is Bethlennek fogják adni, valamint, hogy eladás esetén is őt vagy örökösait részesítik előnyben.⁷⁵⁸

A megmásított szerződés miatt várható jogi és politikai nehézségekre Hunyadi László előre figyelmeztette Esterházy Pált,⁷⁵⁹ amelyek be is következtek. Bethlen Miklós további garanciákat követelt a hercegasszonytól, amire csodálkozva válaszolta Thököly Éva, hogy „erdélyi jószáginkra bizonyos regius consesust kívánna kegyelmed őfelségétől kivenni, mely nem gon-

doljuk, hogy szükséges legyen, mivel azon jószágokat nem örökösen, hanem csak zálogképpen adtuk és bocsátottuk kegyelmednek”.⁷⁶⁰ Bethlen Miklós terjeszkedése és birtokszerzései sokaknak nem tetszettek Erdélyben és nagy erők mozdultak meg ellene. Apafi egy titkárát, Gulácsi Albertet küldte a trencsényi fürdőben időző Pekry Lőrinchez és Akay Istvánhoz azzal, hogy ériék el a Thököly nővéreknél a szerződés felmondását.⁷⁶¹ Kismartonban egy rövid ideig tanácsstalanság uralkodott, hogy hogyan döntenek, számba vették, hogy milyen hátrányai lehetnek a Bethlennel kötött kontraktusnak, illetve a felbontásának,⁷⁶² miközben Gulácsi Bécsben Hunyadi Lászlónak részletezte az új ajánlatot:

„tegnap érkezék Apafi uram embere, volt szemben velem, úgy látom az restantiákat megadja az két asszonyoknak, s kész végezni, s több pénzt is adni az jószágokra az asszonyoknak, ha akarják. Tudom, Hercegséged is fog eziránt búsítatni, hogy inkább maradjon kezénél Apafi uramnak tovább is a jószág...”⁷⁶³

Bethlen Miklós valóban rögtön jelentkezett Thököly Évánál, azt állítva, hogy valaki „konkolyhintó ember” komoly kárt akar okozni a méltóságos asszonyoknak és neki is a szerződés megsemmisítésével,⁷⁶⁴ ám nem tudta megakadályozni az újabb Apafi–Thököly-szerződés megkötését Pozsonyban 1696. július 19-én. Ebben a Thököly lányok és Apafi meghatalma-

757 JAKAB 1875, 70–73.

758 Thököly Éva, Mária és Katalin záloglevele Bethlen Miklósnak, Bécs, 1696. március 22. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 41. A teljes szerződést a Bécsben, 1696. május 2-án keltezett királyi megerősítéssel együtt közölte JAKAB 1875, 95–96., 250–254. Ennek példánya: MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 75. A szerződésről Bethlen Miklós is írt a *Sudores et cruces* című művében: *Bethlen Miklós fáradozásai és gyötrelmei* 1208.

759 Hunyadi László Esterházy Pálnak, Bécs, 1696. május 22. MNL OL P 125 Nr. 5974.

760 Thököly Éva Bethlen Miklósnak, Kismarton, 1696. június 12. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 15.

761 JAKAB 1875, 82.; Gulácsihoz és tárgyalásaihoz NAGY 2007.

762 Mednyánszky Pál Thököly Évának, Bécs, 1696. június 18. MNL OL P 125 Nr. 6750.

763 Hunyadi László Esterházy Pálnak, Bécs, 1696. június 19. MNL OL P 125 Nr. 2422.

764 Bethlen Miklós Thököly Évának, Torda, 1696. június 22. *Bethlen Miklós levelei* I. kötet Nr. 339. 494–495.

zottja, Gulácsi Albert megállapítják, hogy néhány évvel ezelőtt hunyadi, illyei, küküllővári, csehi és szigeti jószágait zálogba adták 75 000 forintért II. Apafi Mihálynak, „mindazonáltal minthogy azon contractusunkból néminemű oly kérdések támadtak, melyekért mind az két részről nem kicsiny fogyatkozás következhetett volna, azért újobban léptünk és condefendáltunk ilyen alkura”. Eszerint Apafi Mihálynak és feleségének, Bethlen Katának zálogba bocsátják 14 évre az említett birtokokat 105 000 forintért. Mivel ebből már 75 000 forintot letett, a maradék 30 000-nek „tizenötezer forintját tartozik egy hét forgása alatt” megadni, a többi pedig karácsony napján Bécsben vagy Pozsonyban. Ennek ellenében ők 14 évig nem háborgatják Apafit a birtokban, valamint felbontják a Bethlen Miklóssal kötött szerződést. A negyedik pontban Thököly Imre tulajdonrészeire is kitértek, amelyért, ha megszerzik, külön 25 000 forintot kérnek egy éven belül. Érdekes új elem, hogy a Thököly lányok az előző megállapodáshoz képest Husztra is bejelentették az igényüket és hogy törvényes úton fel fognak lépni érte.⁷⁶⁵

A hoppon maradt Bethlen Miklós tiltakozást nyújtott be és pereskedést kezdett Apafi Mihállyal, amely 1702-ben ugyan barátságos megegyezéssel zárult, de soha nem jutott a vitatott jószágok birtokába.⁷⁶⁶ Ugyanakkor ahogy várható volt, az 1696 nyara óta Bécsben élő és adósságokban úszó Apafi Mihály megint nem

fizetett időben a Thököly nővéreknek.⁷⁶⁷ Esterházy 1697. november 30-án Bécsből írta feleségének, hogy a fejedelem embere aznap ment hozzá tárgyalni, és Éva küldje fel udvarmestert, Vukovics Jánost, akivel majd üzenni fog.⁷⁶⁸ Nem sokkal később Apafi azt állította, hogy a pénz megszerzésén fáradozik, és van reménye, hogy az ünnepek előtt hozzájut, csak Bethlen Miklós ne engedjék birtokba.⁷⁶⁹ Ezt követően a készpénzfelhajtás nehézségeiről panaszkodott és további haladékot kért:

„Isten tudja, micsoda nagy bajjal foly a pénznek dolga; majd minden helyeket feljártam s megpróbáltattam, de az hol találtattam is, szoros kezességet kívánnak; s Bécsben való házat kívánnak zálogban, amelyet nem találhattam még eddig semmi úton-módon...”⁷⁷⁰

A fennmaradt és általam látott levéltári iratok alapján eddig lehetett görgetni a történetet. II. Apafi Mihály valószínűleg a teljes összeget kifizette valamikor Thököly Évának. 1713-ban halt meg Bécsben, felesége, Bethlen Kata megpróbálta a Thökölyek máramarosi birtokrészeit megszerezni.⁷⁷¹ Az erdélyi birtokokat Thököly Katalin és Éva gyermekei Bornemisza János erdélyi kancellárnak adták el 1715-ben és 1717-ben, de még a 18. században is folytak perek ezek ügyében az Esterházyak és erdélyi családok között.⁷⁷²

765 Thököly Éva, Mária és Katalin szerződése II. Apafi Mihállyal, Pozsony, 1696. július 19. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. R Nr. 7. Aláírók a három Thököly nővér, Apafi Mihály teljhatalmú megbízottja, Gulácsi Albert, Esterházy Pál, Johann Heinrich Baptist Tournon, Hunyadi László, Akay István. A szerződést közölte JAKAB 1875, 259–265.

766 Bethlen Miklós tiltakozása, Kolozsvár, 1697. április 1. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 79.; Bethlen Miklós *Fáradozásai és gyötrelmei* 1208.

767 Apafi adósságairól JAKAB 1875, 173–174., JAKAB 1883, 669–670.

768 Esterházy Pál Thököly Évának, Bécs, 1696. november 30. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 231–232.

769 II. Apafi Mihály Thököly Évának, Bécs, 1697. december 13. MNL OL P 125 Nr. 6922., ugyanerről II. Apafi Mihály Esterházy Pálnak, Bécs, 1697. december 14. uo. Nr. 5453. „Kérem igen bizodalmasan, ne legyen valami újabb destructioja a contractusnak, ne cedáljon a méltóságos Hercegasszony az Bethlen Miklós úr persuasiójának”.

770 II. Apafi Mihály Thököly Évának, Bécs, 1698. január 9. MNL OL P 125 Nr. 6923.

771 JAKAB 1883, 674.

772 BAKÁCS 1964, 56. A perek iratai az Esterházy hercegi család levéltárában található: MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. Y Nr. 1–48.

Összegezve az adatokat, az Apafiakkal és az erdélyi elittel való kiegyezés, az erdélyi birtokok zálogba bocsátása Thököly Évának szépen hozott a konyhára: 1693-ban 25 000, 1696–1698 folyamán 35 00 forintra tett szert, emellett még kisebb, néhány ezer forintos összegek is befolytak egyéb jövedelmekből.

KÁRTÉRÍTÉS A MAGYARORSZÁGI JAVAKÉRT

A Thököly Mária és Éva gyámságba vételéről szóló fejezetben már említettem, hogy az árváknak a Magyar Királyságban fekvő anyai ági birtokait és javait illetően a per a királyi kúriánál folytatódott a Forgách Ádám országbíró mellett dolgozó Pesthy András ítélmester vezetésével. A királyi kincstárat Majláth Miklós királyi jogügyigazgató képviselte.⁷⁷³ Az uralkodó 1672. január 30-án rendelte el a vizsgálókat a hivatali szerveknél és már február 5-én megkezdődtek a tanúkihallgatások. A királyi kúria titkárai, Benyovszky Imre és Mátyás, valamint Lindvay Ferenc keresték meg a tanúkat 1672. február 5. és március 24. között. A jegyzőkönyvben 48 név szerepel, akik néhány kivételtől eltekintve Thököly-familiárisok és az udvarában szolgálók voltak. A kérdésekkel azt kívánták tisztázni, hogy pontosan melyek voltak Thököly István ősi jószágai az apja (idősebbik Thököly István) és az anyja (Thurzó Katalin) révén, hogy Gyulaffy Mária szerzőtárs volt-e a házasságuk alatt vagy után vásárolt birtokokban, hogy Thököly István mit adott jegyajándékként feleségének és hogy miből tevődött össze Gyulaffy Mária hozománya. Az utolsó

kérdés pedig arra irányult, hogy Thököly Mária milyen ingóságokat hozott el Erdélyből nagynénje, Bethlen Druzsina halála után. Persze vitatható, hogy a bizalmas emberek és a szolgálk mennyire rendelkezhetek pontos értesülésekkel, és a sokszor egymásnak is ellentmondó vallomásokból milyen következtetéseket szűrt le a bíróság.⁷⁷⁴ A vizsgálat miatt a birtokok elvételének végrehajtását is elhalasztották, és az érintetteket 1672. június 20-ra Pozsonyba rendelte Pesthy magiszter „az őnagyságoknak adjudicált anyai jószágokra nézve”.⁷⁷⁵

Ettől kezdve a per eltűnik a szemünk elől, nincsenek források, valószínűleg *ad acta* tették az ügyet. A gyám, Esterházy Pál, időnként próbálkozott információt szerezni: 1674-ben Pálffy Tamás magyar kancellárnak az volt a véleménye, „instantiájoknak előmenetelét másképpen nem remélhetik, hanem ha mind itt léssen continuus sollicitátorok”, aki a kamaránál folyamatosan eljár és sürgeti az ügyeket.⁷⁷⁶ Emellett annak is elterjedt a híre, s kétségtelenül eljutott Esterházyhoz is, hogy a lefoglalt és Bécsbe szállított Nádasdy és Thököly értéktárgyakat az Udvari Kamara elnökének, Georg Ludwig von Sinzendorf kegyeltjei („creaturen”) kapták meg nyomott áron, így csak kevés jövedelem folyt be belőlük.⁷⁷⁷

Ha fogadott is ügyvédet Esterházy Pál, nem járt látható sikerrel. Valójában csak az 1681. évi soproni országgyűlés egy törvénycikke hozott változást és teremtette meg az alapot a kártérítésre. A XI. paragrafus „az elkobzott javak visszaadásáról s a térítvények, kezességi, szerződési s birtokengedményezési levelek megsem-

773 Az ügyről szóló kúriai összefoglaló irat Pesthy András aláírásával, 1672. július 6. MNL OL P 108 Rep. 29 Fasc. A Nr. 20.

774 Tanúskodási jegyzőkönyv („Attestationes seu Testium fassiones negotium praetensionum Dominarum Comitissarum Evae ac Catharinae nec non Mariae Thököly concernentes”), 1672. április 6. MNL OL P 108 Rep. 29 Fasc. A Nr. 19.

775 Pesthy András Esterházy Pálnak, Kassa, 1672. április 20. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N Nr. 529.

776 Pálffy Tamás kancellár Esterházy Pálnak, Bécs, 1674. április 25. MNL OL P 125 Nr. 5988. Esterházy megkereste a Magyar Kamarát: Esterházy Pál a Magyar Kamarának, 1677. január 26. ÖStA Hoffinanz Ungarn R.Nr. 260. Konv. 1677. jan. f.172–173.

777 KÖRBL 2009, 177.

misítéséről” szól, és bevezetésében kimondja, hogy a törvénytelenül elvett javak esetében a megkárosított félnek vissza kell szolgáltatni a jószágát.⁷⁷⁸ A Magyar Udvari Kancellária titkára, Maholányi János azt tanácsolta, hogy Pozsonyban a Magyar Kamaránál kezdjék újra az ügymenetet az „árvai, likavai, letavai, készmárki és enyickei jószág felől”.⁷⁷⁹

Érdekes a továbbiakra nézve, hogy az érdekérvényesítés nem is a Thököly lányok, hanem a Nádasdy fiúk ügyében vált valóra hamarabb. Erről az 1682 februárjában felállított és Lotharingiai Károly elnökletével működő Pozsonyi Bizottság döntött, amely az 1681-es országgyűlés végre nem hajtott törvényeivel és az ennek a nyomán keletkezett panaszokkal foglalkozott.⁷⁸⁰ Egyik ilyen intézkedésük értelmében 1684 elején Nádasdy Ferenc hűségesküt tett fiainak, Ferenc, Tamás és Miklós grófoknak – kérelmükre – a kincstár által elvett anyai ági birtokaikat visszaadták. Az 1681. évi XI. törvényre hivatkozva felhívták a nádort további intézkedésre.⁷⁸¹ Néhány nap múlva a Thököly Katalin és Éva által benyújtott hasonló tartalmú folyamodványra válaszul biztosok kiküldéséről határoztak.⁷⁸² Thököly Mária azért nem szerepelt a beadványban, mert ekkor már annak a Nádasdy Istvánnak volt a felesége, aki Thököly Imre oldalára állt. A nővéreknek még több szívhez szóló kérvényt kellett megírniuk,⁷⁸³ és Esterházy Pálnak is be kellett vetnie minden befolyását, hogy kárpótláshoz jussanak. Több feljegyzést is készített arról, hogy véleménye szerint mekkora összegre tarthat-

nak igényt a Thököly nővérek, ezek között voltak igen elrugaszkodott, 100 000 forint feletti elképzelések is. Érvei erősek voltak: Gyulaffy Mária 23 éve meghalt és semmilyen módon nem vett részt a mozgalomban, négy utóda közül kettő (Katalin és Éva) hűséges maradt a királyhoz – Thököly Éva ráadásul ekkor még kiskorú volt –, ezért az anyai birtokrész megilleti őket. Ugyanakkor szerinte nemcsak a jószágokért, hanem az Árvában és Likavában lefoglalt s Bécsbe szállított értékek egy részéért is járt a grófnőknek a kártérítés.⁷⁸⁴ Esterházy egy másik összegzése már realisabban megalapozott igényeket körvonalazott:

„Szegény Thököly István s Gyulaffy Mária asszony két leányának praetensiója

- 1mo: Szegény Thököly István bírta
Kézmárkot, Likavát, árvai, letavai
portiokat, Fridmánt, Zolnát, mely
jószágok érnek circiter fl. 300 000
- 2do: Ennek, ha felét számlálják felesége
részéről, azért, hogy sok pénzt adott
reá térszen fl 150 000
- 3tio: Négy gyermekek lévén az ketteire
megyen fl 75 000
- 4to: Ebből kiszámlálván az Atyámfia
aranymívét, úgymint fl 10 000 marad
fl 65 000
- 5to: Ez így egyik részre fog
jutni fl. 32 500
- 6to: Ha penig fele nem jut Gyulafi Maria
asszonyra, annyival kevesebb esik
egy részre.”⁷⁸⁵

778 1681. évi IX. törvény: <https://net.jogtar.hu/> (utolsó betekintés: 2022. 07.25.)

779 Korlátovich László Esterházy Pálnak, Linz 1683. november 2. MNL OL P 125 Nr. 2872.

780 IVÁNYI 1991, 76.

781 A Pozsonyi Bizottság Esterházy Pálnak, Pozsony, 1684. február 26. MNL OL P 125 Nr. 9286.

782 A Pozsonyi Bizottság Esterházy Pálnak, Pozsony, 1684. március 4. MNL OL P 125 Nr. 9292.

783 Thököly Katalin és Éva kérvénye I. Lipótnak, Linz, 1684. május 5. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N Nr. 533.

784 Esterházy Pál feljegyzése a Thököly nővérek igényeiről („Specificatio Bonorum Materno Aviticorum Tökölianorum 1685”), MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. B Nr. 81.

785 A Thököly-örökösök igényei („Praetensiones Haeredum Tökölianorum”), Esterházy Pál saját kezű kézírásával, d. n., MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N Nr. 526.

Vagyis Esterházy Pál szerint Thököly Katalin és Éva is több mint 30 000 forintra tarthatott igényt, amelyből végül Éva 22 500 forintot kapott kézhez. A Magyar Kamarának 1689. január 1-jén kiállított elismervényben Thököly Éva az apai-anyai közös és anyai részről származó birtokok után 15 000, az aranyművek után 7500 forint felvételét igazolta.⁷⁸⁶

A BIRTOKÉPÍTŐ ÉS GAZDÁLKODÓ THÖKÖLY ÉVA

A fennmaradt források Thököly Évának egy meglepő személyiségjegyet bontakoztatták ki, kiderült, hogy az asszony ügyes és talpraesett vállalkozó, amely elsősorban a birtokszerzésben és a gazdálkodásban mutatkozott meg. Tehát nem arról van szó, hogy a férje távollétében átvette a birtokok irányítását és helytállt mindaddig, amíg a családfő haza nem tért. Thököly Éva egy különálló birodalmat teremtett magának, ami csak hozzá tartozott, és ahol ő volt a gazda. Hasonló vonásokat figyelt meg Benda Borbála Rákóczi Erzsébet sorsát vizsgálva: ő is a férjétől, Erdődy Györgytől függetlenül alakította ki külön életvitelét, önálló jövedelemszerzésébe nem szerette a beleszólást.⁷⁸⁷ Egy óriási különbség azonban volt a két asszony között: míg Rákóczi Erzsébet zökkenőmentesen örökölt a szüleitől, addig Thököly Éva az említett perek és tárgyalások során megszerzett pénzekből kezdte meg a birtoképítést. Rákóczi Erzsébet északkelet-magyarországi birtokain (Sáros, Makovica, Szerencs, Zombor, Klastrom, Ónod, Kistapolcsány, Nagymihály) saját

maga gazdálkodott, és ennek eredményeként évi kb. 46 000 forintnyi külön jövedelmet könyvelhetett el.⁷⁸⁸

Az alábbiakban Thököly Éva szerzeményeit mutatom be. Elsőként Sopronban vásárolt egy belvárosi házat 4500 forintért Thököly Katalintól 1683-ban.⁷⁸⁹ A ház a mai Kolostor utca 11. szám alatti úgynevezett Zichy–Meskó-palota 17. századi elődje.⁷⁹⁰ A kismartoni számadásokban 1689-től követhető nyomon, hogy ott is vett egy házat, amelyet bérbe adott.⁷⁹¹ 1687-ben sikerült rábírnia a férjét arra, hogy a Sopron megyei Szent Margarétán lévő kúriát a hozzá tartozó földekkel zálogba adja neki, hogy gazdálkodni tudjon. A záloglevél megmaradt és így szól:

„Mi Galántai Esterházy Pál adjuk tudokra mindeneknek, az kiknek illik, ...hogy az mi szerelmes atyánkfiának az nagyságos Késmárki gróf Thököly Éva asszonynak hozzánk való szeretetét méltó tekintetben vévén s viszont mi is akarván említett kedves Atyánkfiához való igaz szeretetünket megbizonyítanunk, s mind ... más méltó és helyes okokra nézve kismartoni várakhoz tartozandó és Szent Margarétai Városunkban s ...Sopron Vármegyében lévő egy egész nemes kúriánkat, ...mely házat vagyis kúriát mi az magunk saját pénzünkön s költségünkön vettünk, és szerzettünk minden hozzá tartozandó appertinentiánk és öt számú sellyér hellyel együtt, ...az kik kilencvennégy holdbul állók. Item három rétjeivel, s mezeivel, erdeivel, hegyeivel, völgyeivel, szőleivel,

786 Thököly Éva elismervénye, Kismarton, 1689. január 1. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. B Nr. 89.

787 BENDA 2007, 19.

788 BENDA 2007, 21.

789 Thököly Éva adóslevele („Az soproni házrul való adóslevélnék az párja”), Sopron, 1683. július 11. MNL OL P 108 Rep. 25 Fasc. F Nr. 11.

790 DÁVID—GODA—THIRRING 2008, 228.

791 Thököly Éva házvásárlásáról: EPA RAR Eisenstadt 1689 Nr. 174. „Demnach unser Frau daß Peter Deschmayerisch Hauß alhier erkaufft”; Adam Gerstl és Hirschl Schnirmarcher kérvénye Esterházy Pálnak, d. n. MNL OL P 125 Nr. 5671. A hercegasszony házában lévő boltokat korábban ők bérelték, a kurucok miatt menekülniük kellett, visszatérve ismét meg szeretnék kapni a helyiségeket.

25. kép. Thököly Éva egykori kúriája Szent Margarétán

hegyeivel, hegyvámival dézsmáival, folyó- és halászvízeivel, haltartóival, ezen fölül négy darab szőlővel ...inscribáljuk, elzálogosítjuk s kezéhez bocsátjuk”.⁷⁹²

A férj kedvező feltételekkel társította a zálogszerződést: Éva élete végéig bírhatta a kúriát a földekkel és az építkezést is engedélyezte neki (amit általában ki szoktak zárni), megígérve az ilyen jellegű költségek későbbi beszámolását. Mindez 2000 forintjába került Évának, aki 1691-ben felhatalmazást nyert a férjétől – mivel a birtok „az házokbul és más alkalmatossá-

gokbul igen szűkös” – egy 500 forintig, majd 1699-ben egy 1000 forintig történő építkezésre a kúria épületén.⁷⁹³

Thököly Éva az 1690-es években tovább tágította „országát” határait, köszönhetően az erdélyi birtokokból befolyó jövedelmeknek. 1693-ban a köpcsényi uradalom egy részét szerezte meg a férjétől, amit ő 1676-ban vett meg Liszthy János gróftól. Liszthyék a városban lévő majorházat és a két sörfőző házat a hozzá tartozó földekkel együtt a pozsonyi jezsuitáknak zálogosították el korábban. Esterházy ezt a részt engedte át a feleségének 15 000 forin-

792 Esterházy Pál záloglevele Thököly Évának, Kismarton, 1687. augusztus 8. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3 f.213.

793 Esterházy Pál kötelezvénye („Az Méltóságos Herceg Asszonynak szent margaritai házának épületére ötszáz forintig való engedelemnek obligatoriája”), Bécs, 1691. július 2. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3 f.264., illetve Lakompak, 1699. január 31. uo. 3 f.561.

tért, s beleegyezett abba is, hogy 300 forintig átépíthesse a majorsági házat vagy kúriát.⁷⁹⁴ A sörfőzdek ekkorra már romos és „puszta” állapotban voltak, elképzelhető, hogy a hercegasszony fel akarta újítani őket. A köpcsenyi uradalmat 1694-től, ahogy már feljebb bemutattam, özvegyi jussként amúgy is Thököly Évának szánta Esterházy Pál.

1693-ban egy másik birtok megszerzésében kérte férje segítségét a hercegasszony. A Nyitra megyei Berencsre vetett szemet, ahogy rajta kívül többen is, ő 15 000 forintot adott volna érte. Ezenkívül egy pottendorfi ház iránt is érdeklődött, de végül nem tudta kifizetni.⁷⁹⁵ E sikertelen próbálkozásokkal szemben Ruszton négy szőlőt is meg tudott venni Natl Gergelytől, összesen 1100 forintért.⁷⁹⁶ A ruszti származású Natl (Nátl) család több jeles személyiséget adott a környéknek a 17. században, a tehetős Natl Lipót Sopronban városbíró és polgármester is volt, 1681-ben az ő főtéri házában szállt meg I. Lipót az országgyűlés idején.⁷⁹⁷ Amikor 1694-ben utód nélkül elhunyt, akkor örökösei (fivérei, Gergely és György családjai) további értékes

tulajdont, a Sopron vármegyei hegykői udvarházakat adtak el Thököly Évának, jobban mondva Trimmel Mátyásnak, aki néhány napon belül ugyanazokkal a feltételekkel tovább értékesítette a hercegasszonynak.⁷⁹⁸ Az 1694. szeptember 10-én kelt szerződés szerint a kúria a hozzá tartozó fél pusztahellyel, az Agyagos nevű faluval, majorsággal, marhákkal, szőlőkkel, gabonával, házi eszközökkel együtt 5000 forintba került. Magát a hegykői uradalmat Hegykő mezővárossal és néhány falvával ekkor egyébként Széchényi György esztergomi érsek bírta zálogban.⁷⁹⁹ Ez nem akadályozta Thököly Évát, hogy nagyban gondolkodjon és tervei között már ekkor szerepelt Hegykő megszerzése. 1695-ben Esterházy Pál még két ott lévő, 1000 forint értékű pusztáját is feleségének adományozta.⁸⁰⁰

A birtokszerzések a kismartoni uradalomban fekvő Zarány zálogba vételével folytatódtak. Erre Zichy István gróf, a Magyar Kamara elnöke 1693-ban bekövetkezett halálával nyílt lehetőség, ám az utód, Zichy Ádám nehezen engedte ki a kezéből a jószágot. Bár Thököly Éva már 1693 ősze, azaz a szüret előtt birtokba

794 Esterházy Pál adománylevele („Köpcseny Mező Városban lévő, Pater jezsuitáknak, néhai Lisztius Uramék által elzalogosított Curiáruul, két sörfőző házruul és Nagy Adám házaruul, s ezen jószágokhoz tartozandó appertinenetiákrul méltóságos Herczeg Asszonynak adatott obligatoria levélnek a párja”), Kismarton, 1693. augusztus 1. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3. f.327.

795 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1693. október 2. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 207. A pottendorfi ügylet források hiányában nem tisztázható.

796 Erről nem találtam meg az eredeti szerződést, hanem Hárich János hercegi levéltáros ügyirataiban maradt meg egy feljegyzés, Hárich János a Hercegi Kerületi Gazdasági Felügyelőségnek, Budapest, 1935. július 4. MNL OL P 114 Generalarchiv 28.d. f.516.

797 HORVÁTH–DOMINKOVITS 2001, LXXV.

798 Natl család adásvételi levele, Sopron, 1694. szeptember 10. MNL OL P 108 Rep 16 Fasc. H Nr. 382.; Trimmel Mátyás adásvételi levele, Sopron, 1694. szeptember 10. uo. Nr. 383.; egy másolata EPA Acta Varia Bündel 283. Nr. 6. „Én alább megírt adom tudtára mindeneknek, az kiknek illik, hogy az följobb megírt jószágot, azon jussal, mellyel megvettem, s annyi summa pénzért (melyet a mai nap kezemhez vettem) cedalom s adom az szentséges római imperiumbéli hercegasszonynak, méltóságos Thököly Éva asszonynak”.

799 BÁRTFAI–SZABÓ 1911, 446–447.

800 Esterházy Pál adománylevele („Hegykői jószágrul való levél az két pusztáruul”), Kismarton, 1695. október 15. MNL OL P 108 Rep. 16 Fasc. H Nr. 384.; másolata EPA Acta Varia Bündel 283. Nr. 8. „valljuk és recognoscáljuk ez levélünk által, hogy az mi magunk örökösen tartozandó Hegykőben Nemes Sopron Vármegyében levőben két pusztánkat, melyeknek... alszélrül [való szomszédja] maga szerelmes atyánkfia udvarháza adtuk örökösen és megvált-hatatlanul szerelmes édes atyánkfiának... semminémű just vagy proprietas magunknak vagy posteritasinknak föl nem tartván... jobbágyok bírásában securusabb lehessen”.

szerette volna venni,⁸⁰¹ erre az Esterházy Pál által kiállított kötelezvény szerint csak 1694 tavaszán került sor.⁸⁰²

Thököly Éva láthatólag egy nagyobb és összefüggő birtoktestekből álló komplexumot szeretett volna, ezért 1695-ben kinézett magának két további mezővárost a kismartoni uradalomból, Szent Margarétát – ahol már volt egy kúriája, földjei, szőlői – és Sércet. Az előző évekhez tudni érdemes, hogy Szent Margarétát még Esterházy László zálogosította el 1648 decemberében Szelepcsényi Györgynek 7333 aranydukát értékben.⁸⁰³ A szerződés feltehetőleg élő maradt az évtizedek során. 1682. szeptember 3-án Esterházy Pál 22 000 forint kölcsönt vett fel ugyancsak Szelepcsényi Györgytől 6%-os kamatra és cserében lekötötte neki Sérc falut.⁸⁰⁴ Viszont Szelepcsényi érsek a végrendeletében Sércet és Szent Margarétát, amelyek több mint 44 000 forintba kerültek neki, a mariazeili bencésre testálta, hogy abból végezzék az ottani temetését és a misemondást a „lelke vizsgálatáért”.⁸⁰⁵ Esterházy Pál részéről felesége kívánságára 1695-ben indultak a tapogatózások, előbb Lenard Clesius mariazeili priort kereste meg, aki, mivel nem az ő hatás-

körébe tartozott az ügy, a feljebbvalójához, Sankt Lambrecht apátjához fordult.⁸⁰⁶ 1695 nyarán már Ferenc lambrecht apát írt a hercegnek Sérc, majd egy évvel később Szent Margaréta kiváltása ügyében, és egyáltalán nem örült a felvetésnek.⁸⁰⁷ Thököly Éva „szomorú szívvel” vette tudomásul az elutasítást és arra kérte Pált, hogy „találja más módját föl, hogy hozzájuthassunk, ha kevés kárommal léssen is”.⁸⁰⁸ A tárgyalások elhúzódtak, a páterek igencsak kérték magukat, ezért a hercegasszony is emelte a tétet és többet ígért a jószágokért:

„Kérem édes szerelmes szocerlim, ha igazán szeret, el ne felejtse az margarétai dolgot, s legyen azon, hogy hozzájuthassunk. Mutassa meg ebben igaz szeretetét. Tudja azt kegyelmed, hogy csak ez az egy kérésem van, mással nem kívánom búsítani kegyelmedet, hadd telhessék ebben az egyben kedvem. Ha másként nem lehet is hozzájutni, írjjen kegyelmed valamivel többöt érte 22 erer [!] forintnál, és hadd vegyék el az folyópíntz.”⁸⁰⁹

A kitarásnak meglelt a jutalma, Thököly Éva végül 25 000 forintért átvehette Szent Margarétát,

801 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1693. szeptember 14. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 204. és Esterházy Pál Thököly Évának, Bécs, 1693. szeptember 16. Uo. 205.

802 Esterházy Pál kötelezvénye, Kismarton, 1694. április 4. („Méltóságos hercegasszonynak Késmárki Thököly Éva asszonynak Czogersdorff nevű Falunak magához való váltásáru adatott obligatoria levélnek az párja super f 10 000”), MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3. f.347. „Mi Isten kegyelméből etc. adgyuk tudásokra mindennek...., szabad akaratumk szerint valljuk és recognoscáljuk ez levelünk által, hogy az mi kismartoni várunkhoz tartozandó jószágunkban lévő Czogersdorff nevű falunkat (melyet ennek előtte bizonyos okokra nézve, ez világbul kimúlt gróf öregbik Zichy István uramnak adtunk volt zálogban, bizonyos ideig tízezer forintban, bizonyos conditiok alatt) ezen falunknak kiváltását engedjük ...az mi kedves Atyánkfiának ...Thököly Éva asszonynak, feljebb megírt summában kiválthassa, az mint hogy ki is váltotta, letévén ezen summát... engedjük az fölül megmondott falunkat tízezer forintban élteig kiválthatatlanképpen, minden hozzátartozandó appertinentiáival...”

803 MARTI 2013, 79.

804 Esterházy Pál kötelezvénye és adóslevele, Bécs, 1682. szeptember 3. latin és német nyelvű másolatokban, Stiftsarchiv St. Lambrecht, Lad. 31. AD Nr. 697.

805 Szelepcsényi György végrendelete, Letovice, 1684. április 27. B. SZÉKELY 2019, 356.

806 Lenard Clesius Thomas Waldbergernek, Mariazell, 1695. július 8. MNL OL P 125 Nr. 6098.

807 Ferenc apát Esterházy Pálnak, Sankt Lambrecht, 1695. július 31. és 1696. május 18. MNL OL P 125 Nr. 2110–2111.

808 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Baden, 1696. május 31. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 226–227.

809 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1697. február 10. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 228–229.

de mivel a teljes összeg még hiányzott, a bécsi landstrassei sarutlan ágostonosoktól kért kölcsön 10 000 forintot. A kötelezvényben nem kevesebbet ígért a pátereknek, mint hogy a rendszeres, hathavonként esedékes kamatok fizetése mellett a teljes vagyonával jótáll.⁸¹⁰ A bencéseknek cserében Szent Margarétaért Esterházy Pálnak egy másik birtokát, a Sopron megyében fekvő Szentmiklóst kellett zálogba adnia öt másik faluval együtt.⁸¹¹ Thököly Éva 1699. január 25-én vehette kézhez a hőn áhított inscripció levelet a férjétől:

„adjuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik, ez levelünk rendiben, hogy mi tekintvén a mi kedves atyánkfia, Késmárki Thököly Éva asszonyinak igaz és hív szeretetit, mellyel mi hozzánk viseltetik, engedjük meg, hogy a minemő Sz. Margarétha névő, s N. Soproni Vármegyében lévő mezővárosunk ekkoráig mariazeelli pater Benedictinus barátoknál bizonyos summában, úgy mint huszonötezer Rhenesi forintokban zálogban volt, azt szabadon kiválthassa, és élteig kiválthatatlanul bírhatta minden hozzá tartozandó appertinentiájával, szántóföldjeivel, rétjeivel, mezeivel, erdeivel, kertjeivel, folyó és halászó vizeivel, haltartóival, malmaival, és azoknak helyeivel, hegyeivel, völgyeivel, szőleivel nevezett szerént pedig az margarétai hegyen lévő egy

Randt névő szőlő darabjával, hegyvámival, jövedelmével, valamely a megnevezett mezővárosához régtől fogvást tartozandó volt, minden azon igazsággal, robotjaival, és más egyéb akármi névvel nevezendő appertinentiákkal, valamellyel az mi eleink, mint örökös urak bírták...⁸¹²

1697-ben végül Sércet is megszerezte Thököly Éva 22 000 forintért. Maga az üzlet lefolyása nem ismert számomra, de megmaradt egy kötelezvény, amelyben a hercegné a mariazeelli bencések felé fennálló 5000 forintos tartozását ütemezi.⁸¹³

Ugyanebben az évben férjének a szűkebb régió túl Trecsén vármegyei zálogjóságai, Hricsó és Podhrágy felé tájékozódott, sőt, oda is utazott ennek érdekében. Január elején levélben panaszkolta Pongrácz Ferenc, az egyik ottani birtokos Esterházy Pálnak, hogy a napokban érkezett oda Thököly Éva, és átnézte a biccsei jóság „constitutióját”. Azt is kijelentette, hogy a „mostani hypothecariusokat ki akarja fizetni”, így neki is informálni kellett őt, hogy mennyiért és milyen feltételekkel bírja Alsó-Hricsó falut a podhragyai majossal együtt. Erre előmutatta neki és a szolgabírónak az *obligatoria* levelet, amely még valószínűleg Esterházy Páltól származhatott.⁸¹⁴ Biccse és tartozékai még az anya, Nyáry Krisztina révén kerül-

810 Thököly Éva adóslevele, Kismarton, 1698. november 1. MNL OL P 125 Nr. 11822.

811 PACHER 1907, 262. Kismarton, 1699. május 28. „Der ungrische Palatin Paul Esterházy (Estoras) von Galantha verschreibt und verpfändet dem Abte Franz und dem Konvente den Markt Szent-Miklos nebst 5 anderen Orten und dem öden Gute Góbbös, sämtlich im Ödenburger Komitate gelegen, für und um 50000 Gulden rheinisch”.

812 Esterházy Pál inscripció levele („Litterae Inscriptionales super Oppido Sanctae Margarethae Celsissimae Principissae datae”), Lakompak, 1699. január 25. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3 f.558–560., egy fogalmazványa MNL OL P 125 Nr. 11823.

813 Thököly Éva kötelezvénye, Szent Margaréta, 1699. január 4. MNL OL P 125 Nr. 11826., másik példánya Stiftsarchiv St. Lambrecht, Lad. 31. AD Nr. 9. Az iratok megszerzésében köszönöm Monok István segítségét. Ezenkívül megmaradt Ferenc lambrechtli apát elismervénye, hogy Esterházy Pál 1000 forintot a 22 000-ból kifizetett „wegen des abgelösten Dorf Gschies”, Mariazell, 1697. december 31. EPA RAR Eisenstadt 1697 Nr. 165. Thököly Éva 1699-ben még 2000 forinttal tartozott a bencéseknek, PACHER 1907, 262. „Eva Tököly, Gemahlin des Fürsten Paul Esterhazy, verpflichtet sich dem (Stift St. Lambrecht) schuldige 2000 fl. in 2 Raten, und zwar die eine im Jahre 1699, die andere aber im Jahre 1700 zu bezahlen”.

814 Pongrácz Ferenc Esterházy Pálnak, Kraszna, 1697. január 6. MNL OL P 125 Nr. 3572.

tek az Esterházyakhoz, de Miklós nádor és László is elzálogosították az uradalmat.⁸¹⁵ Éva ebben az esetben is sikerrel vette az akadályokat, 1698-ból ismert egy fogalmazvány az iratai között, amelyben Esterházy Pál így intézkedett:

„engedtük meg említett kedves édes atyánkfíának, valahol valami elzálogosított jószág vagyon azon bicsei várhoz, avagy örökségünkhöz tartozandó, akármi névvel nevezendő legyen, szabadon, Istenben elnyugodott gróf Galántai Esterházy László uram bátyám által

emanált és elzálogosított levelek continentiájai szerint, kiválthassa...⁸¹⁶

Közben apróbb gyarapodásokat is magának tudhatott Éva: 1697-ben a szent margaréai kúriához 20 holdnyi földet/gyepet kapott a férjétől a szomszédos Cinfalván.⁸¹⁷ Köpcsényben pedig engedélyezte neki Esterházy Pál az építkezést a jezsuitáktól kiváltott rossz állapotú serfőző házban.⁸¹⁸ A következő táblázatban Thökoly Évának azokat a szerzeményeit tüntettem fel, amelyek forrásokkal alátámaszthatók voltak:

Dátum	Birtok	Típus	Összeg / forint
1683	soproni ház	tulajdon	4 500
1687	Szent Margaréa-i kúria és hozzátartozók	zálog	2 000
1693	köpcsényi kúria és hozzátartozók	zálog	15 000
1693	két serfőző ház Köpcsényben	zálog	2 300
1693	négy ruszti szőlő	tulajdon	1 100
1694	hegykői kúria és hozzátartozók	tulajdon	5 000
1695	két hegykői puszta	adomány	-
	Zárány falu	zálog	10 000
1697	20 hold cinfalvai gyep	adomány	-
1699	Sérc falu	zálog	22 000
1699	Szent Margaréa mezőváros	zálog	25 000
		Összesen:	86 900 forint

12. táblázat. Thökoly Éva birtokszerzései 1683–1699 között

Thökoly Éva a birtokokat elsősorban az erdélyi jószágok visszaszerzéséből és elzálogosításából nyert pénzekből, valamint kölcsönökből tudta finanszírozni, és tulajdonképpen a férjét bírta rá, hogy adja át neki ezeket, akár még a korábbi zálogszerződések felmondásával is. Ahogy korábban is említettem, a Magyar Királyságban a kincstár által elfoglalt javaiért és ingóságaiért Éva 22 500 forintot kapott, ezt az összeget

azonban Esterházy Pál beleforgatta Alsólendva és Nempti megvásárlásába, így ezt nem tudta felhasználni. A Thökoly Éva által tulajdonba vagy zálogba vett jószágok értéke becslésem szerint megközelítette a 100 000 forintot, Esterházy Pál is hasonló összegről vélekedett a végrendeletében 1695-ben: „miután én őt fáradtsággal és áldozatokkal segítetttem Magyarországon és Erdélyben fekvő atyai és anyai

815 MARTÍ 2013, 79–80.

816 Esterházy Pál fogalmazványa, Kismarton, 1698. február 12. MNL OL P 125 Nr. 11824.

817 Esterházy Pál adománylevele („Az Atyánkfíának adatott bizonyos Földek irant való levél”), Kismarton, 1697. április 8. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3 f.479.

818 Esterházy Pál kötelezvénye, Kismarton, 1697. április 22. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3 f.489–492.

javainak visszaszerzésében, s így az én segítségemmel majdnem 100 000 forintnyi vagyont szerzett magának”.⁸¹⁹

Thököly Éva földesúri gazdálkodását tekintve hangsúlyozni kell, hogy a fennmaradt iratok részletes elemzést nem tesznek lehetővé, nincsenek urbáriumok, bevételi és kiadási naplók, számadások vagy olyan gazdasági naplók, amelyek az 1690-es években kibontakozó gazdálkodás mechanizmusába, így a termelésbe és értékesítésbe betekintést nyújtanának.⁸²⁰ Így inkább csak néhány jellegzetességet tudok felvillantani, semmint teljes képet nyújtani.

Esterházy Pál gazdasági naplójában sok bejegyzés tanúskodik arról, hogy a felesége kezdetektől fogva bekapcsolódott a birtokok körüli teendőkhöz, főként a termények és állatok eladásába, néhány példa erre: „adott az Atyámfia die 14 Feb. bizonyos 16 ártánynak árát, kit eladott fl. 168.”⁸²¹ vagy „hozott az Atyámfia Győrött eladott sajt árában die 1. Aprilis fl 115.”⁸²² vagy „adott el az Atyámfia halat per fl. 8.”⁸²³ vagy „Adott az Atyámfia vaj és sajt árát die 28 Novembris Kismartomban 500 fl.”⁸²⁴ Még feltűnőbb azonban Thököly Évának a marhakereskedelem iránti érdeklődése 1684-ben, amelynek történetét Iványi Emma, ha nem is teljesen pontos adatokkal, de megírta.⁸²⁵ Esterházy Pál 1684 júliusától egy nemzetközi sereg részeként Buda falai alatt harcolt a hadaival, készen arra, hogy a törököket kiűzzék

Magyarországról. Az adósságokkal küszködő nádornak sürgősen készpénzre volt szüksége, amelynek megszerzéséhez jó lehetőséget kínált az Alföldről felhajtott marhák és juhok megvétele, majd továbbadása. Thököly Évának ezért minden pénzt össze kellett szednie Fraknón és Kismartonban, hogy minél többet tudjanak a vásárlásra fordítani vagy ahogy Esterházy találóan kifejezte, „sok marhát vehetek ócsón, kinek nagy nyeresége leszen Isten áldásából”.⁸²⁶ Éva azonban nemcsak a család aranyait és forintjait gyűjtötte össze és küldte el, hanem a saját megtakarítását is, igaz, nem túl nagy összeget, 300 forintot, arra kérve férjét, hogy neki is szerezzen állatokat.⁸²⁷ Esterházy kissé csodálkozva tudakolta, hogy

„édes szívem, nem tudom micsoda marhát akarsz, fejősteheneket-é vagy ökröket, én azomban ugyancsak eladni való marhát veszek, úgymint ökröket s meddő teheneket, mert hiszem fejős tehenet eleget küldtem. Úgy tudom, ezer marhánál többet küldtem föl, ha azért fejős teheneket kívánsz édesem, ott elég vagyom.”⁸²⁸

Ám Thököly Éva megígérte, hogy „az marhát édes lelkem azon leszek, hogy mennél jobban eladhassam, megszolgálom édesem az kegyelmed jóakarátját, hogy nem szánta fáradságát, s vette azon marhát”, így férje végül vásárolt

819 Herceg Esterházy Pál nádornak 1695. március 2-án és 1696. december 8-án kelt hitbizományt alapító levele magyar fordításban MNL OL P 113 IV. B. 19. Nr. 7. f.13. (nyomtatvány)

820 A Batthyány család földesúri majorsági gazdálkodásához a 17. század közepén: ZIMÁNYI 1968; érdekes, időben közelebbi elemzés: OLÁH 2001. Fontos még R. VÁRKONYI 1981.

821 Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314. 1685. február Nr. 28.

822 Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314. 1685. április Nr. 79.

823 Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314. 1685. április Nr. 82.

824 Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314. 1686. november Nr. 262.

825 IVÁNYI 1969, 487.; Iványi szerint 1742 marhát (ökör, tinó, borjú) vásároltak, az én számolásom alapján 1456 marha és 220 juh jött ki. Továbbá BOJTOS 2013, 100. és 103.

826 Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. szeptember 3. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 115.

827 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. augusztus 31. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 113.

828 Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. szeptember 10. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 117.

neki is.⁸²⁹ Iványi Emma számításai alapján négy-szeres haszonra tehetek szert, tehát érdemes volt a pénzt ebbe a tevékenységbe fektetni.⁸³⁰

Az 1690-es években Thököly Éva már nagy marhacsordákkal rendelkezett, egyik visszatérő problémája volt, hogy nincsenek megfelelő legelői: „helt köllönék keresnem az marhámnak, mivel ott meg nem maradhat, az hol most vagyom”⁸³¹ vagy „tegyen rendelést az Köpcziny mezőn kegyelmed, hogy ötszáz marhát kitart-hassak rajta”,⁸³² majd mivel a köpcsenyi füvek kövérségével sem volt elégedett, ismét más hely után kutatott.⁸³³ Amikor 1691-ben realizálódott az erdélyi birtokok kézhez vétele, nemcsak a zálogba adásuk foglalkoztatta, hanem az is, hogy milyen jövedelmező tevékenységbe tudna bekapcsolódni. Jó lehetőségnek az élő állat és a só nyugat felé szállítása mutatkozott. Ezzel azoknak a főrangúaknak a sorához csatlakozott a hercegné, akik kereskedelmi tevékenységgel próbáltak haszonra szert tenni.⁸³⁴ 1692-ben Küküllővárról küldtek marhákat neki, de a szekerek és a csorda mellé csak kevés embert kaptak, ráadásul azok is megszöktek.⁸³⁵ Emellett Szebenben és Hunyadban ökröket vettek neki,

egy feljegyzés szerint a 116 állat összesen 2082 forintba került. Az ökrök ára elég változatosan alakult, a legolcsóbb 10 forint, a legdrágább 32 forint volt.⁸³⁶ Hunyadi László azonban arra figyelmeztette, hogy ne bízson nagy nyereségben.⁸³⁷ A távolságok és a kiszámíthatatlan körülmények miatt valóban felmerülhetett, hogy érdemes-e Erdélyből állatokat hajtani, ennek ellenére még 1697-ből is van adat ilyen jellegű tevékenységre Thököly Éva részére. Akay István írta neki, hogy pünkösöd után két héttel fogják megindítani a marhákat, addig még az enyedi sokadalomban is körülnéznek.⁸³⁸

Thököly Éva a közvetítő marha- mellett a sókereskedelemben is bekapcsolódott. 1692-ben a Máramarosból indított sórakományt az ottani tisztartója Tokajig kísérte, az 1692. július 7. és augusztus 9. közötti útja költségeit pedig feljegyezte.⁸³⁹ A mennyiségek ekkor még nem ismertek, szemben a következő évvel, amikor Brezinai János intézte a 2000 darab kősó szállítását Tokajon keresztül, amelyből azonban jó néhány elveszett útközben.⁸⁴⁰ Thököly Éva és mások is azt a rést használták ki, hogy a sóbányászat és -kereskedelem felett az

829 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Keresztúr, 1684. október 15. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 130. Pál vásárlása neki: Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. szeptember 16. Uo. 119.

830 IVÁNYI 1969, 488.

831 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1691. szeptember 19. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 180.

832 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. május 5. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 195.

833 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. július 21. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 198.

834 SINKOVICS 1937, 179.; IVÁNYI 1971, 157–158.

835 Thököly Éva marháiról: Okolicsányi Pál Thököly Katalinnak, Küküllővár, 1692. augusztus 8. MNL OL P 125 Nr. 6385.

836 „Méltóságos Herceg Asszony számára Szebenben vett ökröknek száma” és „Méltóságos Herceg Asszony számára vett ökrök száma”, 1692. február–március, MNL OL P 125 Nr. 11849.

837 Hunyadi László Thököly Évának, Kolozsvár, 1693. március 5. MNL OL P 125 Nr. 6783.

838 Akay István Thököly Évának, Cseszkó, 1697. május 5. MNL OL P 125 Nr. 943.

839 „Máramarosi jószág tisztartója Tokajba szállított sóra és magára tött expensakrul való ratio” MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. A Nr. 58.; a máramarosi sóbányászathoz és -kereskedelemben KULCSÁR 1991, 425–429.

840 Brezinai János Thököly Évának, Úszfalva, 1693. május 10. MNL OL P 125 Nr. 6931. „pénzen fogadott gyalog emberekkel hordattam el az őfelsége sóházának udvarairul, három helyen rovást tartatván, annyival inkább, az szám-lálásban fogyatkozás ne essék, nem találkozott több eltört darab sókkal együtt 1975 ½ és így 23 darab és fél vezett el, holott az szigeti udvarbíró uram hiteles relatioja szerint kétezer kősót nemcsak maga, de őfelsége saját számban venni szokott személyek által számláltatván az sóházhoz rakatott be...”; továbbá Brezinai János Thököly Évának, Úszfalva, 1693. június 8. uo. Nr. 6932.

1690-es évek elején az állam még nem teljeskörűen gyakorolta a felügyeletet, és a máramarosi sóbányákat magánosok is kiaknázhatták, illetve kereskedhettek a sóval. Emellett a Szepesi Kamara alá tartozó tokaji főhivatalban raktározott sót kereskedők és magánemberek megvásárolhatták.⁸⁴¹ A máramarosi tisztartó és Brezinai feljegyzései arról tanúskodnak, hogy a hercegasszony maga szállíttatta a sót Tokajba, ahol egy ideig tárolták, majd tovább vitték. Emellett Lovcsányi Mátyásnak azt is megparancsolta, hogy Erdélyből hazatérve Árvában vásároljon sót neki és Mária nővéreinek 1000, illetve 500 forintért. Férjét pedig arra kérte, hogy az Árvában vett – minden bizonnyal lengyel területről érkező – só után ne kelljen harmincadot fizetnie.⁸⁴² Másik nővére, Katalin is arról írt neki Sopronból, hogy „az város kamarásához oda küldöttem s azt izente, Nagyságodnak tegnap az Austerlitz zsidótól küldött levelet, kétszáz kősóra volna kívánságok”.⁸⁴³

Maga a sókereskedelem egyébként 1694-től gyökeresen megváltozott. 1694. április 20-án I. Lipót rendeletben tiltotta be a só magánkereskedelmét, egyúttal Esterházy Pált kulcszereplővé léptették elő.⁸⁴⁴ A nádor a kincstárnak nyújtott 250 000 forint kölcsön fejében 300 000 darab kősó szállítására és eladására kapott engedélyt. A megállapodás és a hitelezés hátterében azonban nem ő állt, hanem Samuel Oppenheimer bécsi bankár és kettejük társulá-

sa.⁸⁴⁵ Thököly Éva ezek után is ott látható résztvevőként a sóügyletekben, ugyanis egy iratban 224 mázsa só javára történő fuvarozásáról esik szó, illetve van egy nyugta is 1696-ból, amelyben Thököly Éva 2350 forint átvételét ismeri el Johann Krauschertől, akit „unser Salzversilberer”-nek, azaz a mi sótisztünknek nevez.⁸⁴⁶ Az ügyek tisztázásához több kutatás lenne szükséges, de áttekintve az eddigieket annyi megállapítható, hogy Thököly Éva nagy volumenben⁸⁴⁷ ugyan nem kereskedett, de vállalkozó szellemének ez is egy érdekes példája volt. További sózletre nem találtam adatokat.

Zimányi Vera a fraknói uradalomba tartozó nagymartoni kerület gazdaság- és társadalomtörténetét elemezve azt a megállapítást tette, hogy a 17. század végén a készpénz- és tőkehiánnyal küszködő földesurak már nem vettek részt olyan élénken a kereskedelemben, mint néhány évtizeddel korábban, sőt, fel is hagytak vele.⁸⁴⁸ A fenti adatok alapján talán módosulhat ez a kép. A Habsburg Birodalomba újonnan betagozott Erdély olcsóbb árszínvonala miatt lehetőséget nyújtott a hivatali vagy rokoni kapcsolatokkal rendelkező birodalmi arisztokráciának az ottani árukkal (só, élő állat) való kereskedésre, és ezt az Erdélyben birtokos Thököly Éva és nővérei is, még ha csak kis mértékben is, kihasználták és önállósodásukra, gyarapodásukra fordították.

841 Szűcs 1990, 107.

842 Lovcsányi Mátyás Thököly Évának, Kolozsmező, 1693. június 5. MNL OL P 125 Nr. 6749.; Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1693. szeptember 14. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 205.

843 Thököly Katalin Thököly Évának, Sopron, 1693. augusztus 1. MNL OL P 125 Nr. 6766.

844 A megyék tanácstalansága a tiltó rendelet után: JUSZTIN 2014, 213–214., 226.

845 Esterházy Pál sókereskedelmi társasága történetét részletesen megírta Sinkovics István, SINKOVICS 1937.; néhány részletben javította SZAKÁLY 1971, 41–42.; továbbá TRÓCSÁNYI 1988, 244–246. és R. VÁRKONYI 2012.

846 „Krauscher János kismartoni sókereskedő és melléje rendelt Schlesinger Bolf s Berthaimer Moyses zsidók számadásokbul a die prima Februarii 1695. usque ultima Junii Anni 1697. találtatott fogyatkozások”, MNL OL P 125 Nr. 10475.; Thököly Éva nyugtája, Kismarton, 1696. december 31. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 166.

847 Sinkovics István szerint például Christoph Vorster hadélelmezési főtiszt 1692–1693-ban 100 000 kősót szállított és adott el Erdélyből, SINKOVICS 1937, 179.

848 ZIMÁNYI 1972, 33.

A fentiekén túl további érdekes források kerültek elő: 1693-ban feltehetőleg egy zsolnai kereskedő 43 vég vásznat vásárolt Thököly Évának Sziléziában és még többre volt kilátás a későbbiekben. Mivel még 1700-ban is hasonló tartalmú levél érkezett, valószínűsíthető, hogy a vásznak rendszeres megrendelője lett.⁸⁴⁹ Ugyancsak fontos bevételi forrást képezhetett a boreladás. A hercegasszony új szőlőültetvényeket telepített a birtokain, a szüreteken rendszeresen részt vett, s a töredékesen fennmaradt összeírások szerint mindegyik kúriájában, házában tartott borokat.⁸⁵⁰ Esterházy Pál az uradalmából származó felesleges bort részben külföldi kereskedőknek, részben a hadseregnek értékesítette, lehet, hogy Éva távlati elképzeléseiben is ez jelent meg.⁸⁵¹ A borkereskedés kezdeteiről Thököly Katalin egy levele tájékoztat, aki szerint a húga jó áron értékesíthetné a borát, mert hogy a napokban nála járt egy bizonyos Sonnenfeld tábornok és igen érdeklődött Thököly Éva finom ruszti aszúborára iránt, „melyet hallván, magam is dicsértem”.⁸⁵² Maradt egy összeírás állatbőrrel való kereskedésről is.⁸⁵³ 1693-ban Francsics Györgynek méz felvásárlására adott parancsot Thököly Éva, de elkésett, mert „a győriek és a kapuvári zsidó vámos, valahol volt Rábaközön méz, mindenütt megvévén”, nem maradt semmi. Francsics azt javasolta, hogy a fraknói tisztek a Nagymartonban lakozó vámostól, Hirschl Jakabtól foglalják le a mézet.⁸⁵⁴ Épületei kiadása

is hasznot hajtott Thököly Évának. Kismartoni házáat helyi zsidó mesterembereknek adta bérbe, a sopronit 1694-ben egy Cäsar von Pflug nevű embernek. Utóbbi évente 100 forintot fizetett, s ha a hercegasszony Sopronban tartózkodott, akkor csak az ebédlőt használhatta, a többi helyiséget át kellett engednie.⁸⁵⁵

Thököly Éva gazdálkodásának megemlíthető még egy izgalmas aspektusa. A korszak fontos pénzügyi vonása, hogy kevés volt a befektethető tőke, a készpénz szűkösen állt rendelkezésre és hitelezések láncolata alakult ki. A Bécsben élő bankár, Samuel Oppenheimer egyik fő üzletága éppen a hitelezés volt, ő nyújtott kölcsönt az uralkodónak, a hadseregnek, a kincstárnak és magánszemélyeknek is. Szakály Ferenc jó néhány példát hozott Oppenheimer magyar arisztokratáknak történő kölcsönzéseire, többek között II. Rákóczi Ferencel, Batthyány Ádámmal és Esterházy Pállal is bonyolított üzleteket.⁸⁵⁶ Utóbbi esetében 1695-ből ismert olyan elismervény, amely szerint festményvásárlását 1300 forint erejéig Oppenheimer kölcsönéből finanszírozta.⁸⁵⁷ A későbbiekben Esterházy Mihálynak is több ügylete volt a bankárral.⁸⁵⁸ 1693-ban Thököly Évával is kapcsolatba került:

„Wir Samuel Oppenheimer und Sohn Emanuel Oppenheimer bekhene hiemit für unß ... Crafft gegenwörttiger obligation, wierdt auff unßern ... bitten Ihro Hoch Fürstl.

849 Tamásy Miklós Thököly Évának, Zsolna, 1693. július 16. és Zsolna, 1700. március 3. MNL OL P 125 Nr. 6762–6763. 1 vég vászon = kb. 28 m, BOGDÁN 1978, 123–125.

850 A szüretekről: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1693. október 24. és Kismarton, 1694. október 28. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 208. és 215.; a borairól jegyzékek MNL OL P 125 Nr. 11839–11841. és Nr. 11845.

851 VISKOLCZ 2018b.

852 Thököly Katalin Thököly Évának, Sopron, 1694. március 25. MNL OL P 125 Nr. 6769.

853 Fleischhacker zsidó tartozása a bárány- és borjúbőrökért, 1699. MNL OL P 125 Nr. 11827.

854 Francsics György Thököly Évának, Kapuvár, 1693. október 1. MNL OL P 125 Nr. 6942.

855 Thököly Éva bérbeadási szerződése, Sopron, 1694. február 9. MNL OL P 125 Nr. 11809.

856 SZAKÁLY 1971, 39.

857 Johann Päckenschmidt elismervénye 1300 forint kézhezvételéről, Bécs, 1695. május 4. MNL OL P 125 Nr. 11005.

858 Adósságáról Esterházy Mihály Esterházy Pálnak, Bécs, 1712. március 16. MNL OL P 125 Nr. 776.

Gnaden Frau Frau Eva Esterhäßin gebohrne Teklin eine Summa gelt benantlichen fünff und zwanzig thousand gulden... vorgestreckht ...”⁸⁵⁹

Ez azt jelenti, hogy a 25 000 forint kölcsönt Thököly Éva adta. Samuel Oppenheimer fiával, Emmanuellel kötelezte magát arra, hogy a tőkét a kamatokkal együtt 1693. június 1-ig visszafizeti, és ezért teljes ingó és ingatlan vagyonukkal jótállnak. A kamat mértéke nem szerepel az adóslevélben, de a rövid határidejű ügylet a sürgősséget is jelezheti, ez esetben pedig akár a 8% sem lenne szokatlan a korban alkalmazott 6%-kal szemben. A 25 000 forint Apafitól származhatott, aki 1693. január elején fizetett Thököly Évának az erdélyi birtokokért. 1693 nyarán a házaspár közti levelezésben szóba került a kölcsön, Éva azt üzentte Bécsbe, hogy „az interest is meg köll kírní tőle [Oppen-

heimertől] első júniustúl fogvást az egisz summára addig az ideig, az mikor leteszi.”⁸⁶⁰

Bár talán úgy gondolható, hogy Thököly Éva pénzkölcsönző tevékenysége elszigetelt jelenség volt üzletei sorában, azonban egy hasonló adóslevél és egy fennmaradt lista más megvilágításba helyezi a dolgot. Az adóslevél 1700. júniusi keltezésű, ebben Wolf Schlesinger elismeri, hogy 1000 forintot vett át készpénzben a hercegasszonytól, amelynek visszafizetését negyedévvvel későbbre ígérte évi 8%-os kamatra.⁸⁶¹ Schlesinger megnevezése a hercegi iratokban „Hofjud”, azaz udvari zsidó, aki ügyintézésben, pénzfelhajtásban, közvetítésben jelentős szerepet töltött be Esterházy Pál udvarában.⁸⁶² Egy Thököly Éva iratanyagából származó jegyzék pedig még több kölcsönzésről árulkodik,⁸⁶³ az adatok az alábbi táblázatban láthatók:

Kölcsönvevő személy	Dátum	Összeg / Forint
Wolf Schlesinger	1699. február 12.	2650
„Polläkh Fleischhackher Aidam”	1699. április 9.	500
Austerlitz	1699. április 22.	1000
Samuel Fränkhel	1699. június 14.	400
„Spizer Juden”	1699. június 29.	500
Wolf Austerlitz	1699. június 29.	300
Wolf Schlesinger	1699. július 29.	7400
„Jude Preyer zu Mättersdorf”	1699. november 15.	500
Marx Austerlitz	1699. november 15.	500
„Spizer Juden”	1700. január 8.	3000
Schlesinger	1700. június 1.	1000
„Gerstl Juden”	dátum nélkül	1000
	Összesen:	18 750 forint

13. táblázat. Thököly Éva zsidó személyeknek tett készpénzkölcsönzései 1699–1700

859 Samuel Oppenheimer adóslevele („Az Openhaim zsidó adóslevelének az párja”), Bécs, 1693. január 27. MNL OL P 125 Nr. 11806.

860 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1693. július 17. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 204.

861 Wolf Schlesinger adóslevele, Kismarton, 1700. június 20. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 174.

862 Ügyek intézésére Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1694. augusztus 4. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 212.

863 A zsidóknak adott kölcsönök jegyzéke („Specificatio Summarum Judaeis intro scriptis mutuo datarum”), MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 192.

A forrás alapján tehát Thököly Éva 1699. február és 1700. június között 18 750 forintot adott kölcsön különböző, az Esterházy-birtokokon élő zsidó személyeknek, legtöbbször és legtöbbit a már említett Wolf Schlesingernek. A megnevezettek többsége még azonosításra vár. Zsidók már az 1670-ben Bécsből, 1671-ben Alsó-Ausztriából történő kiűzésüket megelőzően is éltek az Esterházy-birtokokon, de ezt követően sokan telepedtek le magyar uradalmakban, és az Esterházyaknál 1690-től kezdődött meg az egyes közösségek védlevelekkel való ellátása.⁸⁶⁴

Thököly Éva a megszerzett birtokokon intenzíven gazdálkodott, bekapcsolódott a kereskedelembe, hitelezett s mindezt nagy kedvvel tette. Mivel gazdasági ügyiratok csak töredékesen maradtak, így nehéz megállapítani, hogy mennyire volt sikeres, mennyi jövedelemre tett szert, tudott-e hasznot termelni. A birtokai szaporodásából arra lehet következtetni, hogy ügyesen rendelkezett be és volt tehetsége az irányításhoz és a gazdálkodáshoz. A korban nem egyedülálló, hogy férjes arisztokrata nők saját gazdálkodást folytatnak, Benda Borbála hasonló tevékenységeket regisztrált Rákóczi Erzsébetnél.⁸⁶⁵

Thököly Éva 1670 decemberében nemcsak árván, hanem vagyontalanul is maradt. Gyámleányként az anyai ágon öröklött erdélyi és magyar királyságbeli javaira nézve nem tudta érvényesíteni igényeit, erre kedvező alkalom csak a házasságban, Esterházy Pál nádor feleségéként nyílt számára. Férje támogatásával előbb a magyarországi örökségéért kapott 22 500 forint kártérítést, majd a jelentős értékű erdélyi birtokok ügyében sikerült II. Apafi Mihállyal megegyeznie, amely több mint 60 000 forintot eredményezett neki. Az eladott, illetve zálogba bocsátott erdélyi jószágok árát részben birtokszerezésekbe fektetette, részben kölcsönadta. A birtokok jó része Esterházy Páltól zálogba vett ki-

sebb mezőváros, falu, egy-egy kúriával a központjukban, amelyeket Thököly Éva kiegészített saját tulajdonú földekkel, rétekkkel, szőlőkkel. Különösen Szent Margaréta és Hegykő volt kedves neki, sok energiát fektetett ezek fejlesztésébe. A vagyontalan gyámleány az 1690-es évek végére vagyonos asszonnyá vált. Birtokai és egyéb javai értéke – beleértve a férje által szabad rendelkezésre bocsátottakat is – meghaladta a 100 000 forintot. Thököly Évának a gondos gazdálkodás, a közvetítő kereskedelembe való bekapcsolódás minden bizonnyal tisztességes jövedelmet eredményezett, amely a kölcsönadásokból befolyó összegekkel együtt további építkezést tettek lehetővé a következő években.

5. NEMZETSÉG, ROKONSÁG, PRESZTÍZS: AZ ESTERHÁZYAK ÉS A THÖKÖLYEK

Thököly Éva olyan családból származott, amelynek 1670-ben rosszra fordult a sora: az apa elhunyt, ráadásul hűtlenségi per indult ellene, az ítélet kimondta a bűnösségét és a család magyarországi vagyonát elvették. A négy

gyermek közül Thököly Imre Erdélybe került, a lányok a Magyar Királyság nyugati részére, a nővérek és Imre évekig, sőt évtizedekig nem látták egymást. Ráadásul a fivér politikai szerepvállalásával szembekerült a fennálló rend-

⁸⁶⁴ PRICKLER 1993, 83–87.

⁸⁶⁵ BENDA 2007, 24–27.

del,⁸⁶⁶ a királlyal és a nádorral, ami a rokoni kapcsolatokra is kihatott. Thököly Éva a házasságban a Thököly-nemzetséget képviselte, ahogyan a nővérei is. A házasfelek viszonyának fontos eleme a rokonsággal ápolt jó kapcsolat, a kölcsönös segítségnyújtás, a másik családjának megbecsülése és tisztelete. Amennyiben ez hiányzik, nem kétséges, hogy a konfliktusok és a problémák hamar kiütőköznak, mint ahogy az alábbiakban is látni fogjuk.⁸⁶⁷

Az Esterházy hercegi levéltár bővelkedik a Thökölyekre vonatkozó iratokban, ennek két fontos oka van. Az egyik a két család között létrejövő rokoni kapcsolatrendszer, a másik a Thököly Imre vezetésével folyó felkelés, amellyel Esterházy Pál előbb bányavidéki főkapitány vagy másként megnevezve „a Dunán inneni véghelyek főgenerálisaként” és a későbbiekben nádorként szembesült.⁸⁶⁸ Feljebb már bemutatam Esterházy Ferenc és Thököly Katalin házasságkötését és a két fiatalabb Thököly lánynak a kismartoni udvarba kerülését, arról azonban nem esett még szó, hogy a nővérek viszonya miként alakult egymással és a fivérükkel, az Erdélyben élő Thököly Imrével.

Az 1670-es évtized első feléből kevés nyoma van a kapcsolattartásnak, Thököly Imre legelőször Máriát kereste meg, de őt is csak akkor, amikor már férjnél volt. 1674 folyamán Porubszky Jánost küldte el hozzá, választ azonban nem kapott.⁸⁶⁹ Később újra írt neki és biztosította, hogy gondosan őrzi a holmijait, de elke-

seredését is kifejezte, hogy „holott kiváltképp kegyelmedben lehetetlenség az vér vízzé válhassék, hová lött tehát még gyermek korunkban tött fogadása, hogy így elfelejtkezett rólam”.⁸⁷⁰ 1676-ban ismét sajnálkozott nővére ridegségén és hogy öt évvel ezelőtti elválásuk óta csak egy levél érkezett tőle. Soraiból az is nyilvánvaló, hogy nagy nehézséget okozott az üzenetek kijuttatása Erdélyből.⁸⁷¹ Személyes és családi sérelmeit nem tudta elfelejteni, különösen azt nem, ahogy velük, gyermekekkel elbántak 1670-ben, erről így írt Máriának:

„bejövetelemtül fogvást az elmúlt néhány esztendőket többire gyermeki esztendőben töltvén el, s már most abbul alkalmasint kikelvén, jobban is eszemre térvén, s felőle gondolkodni jobban is tudván, így meg kell-e ártatlanul minden ok nélkül válnom, nemcsak szegény atyám, de még eleim kereste Likavában letétezt minden belső értékemtül s kegyelmetekkel együtt minden névvel nevezhető jószáginktul, az én más ember dispositiojátul függő, s tizenhárom esztendősi kori voltom, arra volt-e érdemes, tegyen Isten s ez világ ítéletet.”⁸⁷²

Ugyanakkor igyekezett megnyugtatni a nővérét, hogy a magával vitt ezüst- és aranyműveit megőrizte az évek folyamán, és egy jól bepecsételt ládában arra várnak, hogy átadhassa neki.⁸⁷³ A személyes találkozóra Huszton szeretett volna sort keríteni, de ezt sógora, Gersei Pethő

866 Újabban CZIGÁNY 2023.

867 A korabeli arisztokrata nők családjaik közötti közvetítő szerepéről KELLER 2016, 23–24.; ugyanezeket a szempontokat elemezte végig Erdélyi Gabriella Esterházy Anna Júlia esetében férje, Nádasdy Ferenc és fivérei, László és Pál között, ERDÉLYI 2019c.

868 VISKOLCZ 2023.

869 Thököly Imre Thököly Máriának, h. n. 1674. november 12. MNL OL P 125 Nr. 6562.

870 Thököly Imre Thököly Máriának, Gyulafehérvár, 1675. november 3. MNL OL P 125 Nr. 6563.

871 Thököly Imre Thököly Máriának, Hunyad, 1676. június 22. MNL OL P 125 Nr. 6564.

872 Thököly Imre Thököly Máriának, Hunyad, 1676. június 22. MNL OL P 125 Nr. 6564.

873 Thököly Imre Thököly Máriának, (Boros)krakkó, 1676. szeptember 24. MNL OL P 125 Nr. 6565. Erről máskor is ír, sőt, azt is állítja, hogy testvérei közül Máriát szereti a legjobban és a holmijait feltétlenül megőrzi Thököly Imre Thököly Máriának, Vari, 1681. február 28. MNL OL P 125 Nr. 6569.

László 1677 elején történt halála megakadályozta.⁸⁷⁴ Ekkor hallotta azt is, hogy „az húgomat, Évát, Nádasdy uram nagyobbik fia nemcsak eljegyzette, de el is vette volna”.⁸⁷⁵ Itt olvasható először név szerint Éváról, bár maga a hír az eljegyzésről nem volt igaz. Thököly Imre felajánlotta a 21 évesen özvegyen maradt Máriának, hogy mivel ő a legközelebbi férfirokon, ezért költözzön hozzá Erdélybe, sőt, azt is javasolta, hogy Éva hűgukat is hozza magával.⁸⁷⁶ Az ötlet biztosan nem valósult meg, sem Mária, sem Éva erdélyi útjáról nem tudunk.

1678-ban Thököly Imre megkezdte önálló politikai pályáját. Kibontakozó sikerei nyomán magabiztosabbá vált és testvéreivel is szorosabbra akarta fűzni a kapcsolatát, kiváltképpen Máriát sürgette 1679 nyarának végén, hogy találkozzanak.⁸⁷⁷ Erre akkor adódott alkalom, amikor a következő évben Thököly Mária feleségül ment Nádasdy Istvánhoz. Az ungvári esküvőre Thököly Imrét is meghívták, aki útlevélért folyamodott az utazáshoz.⁸⁷⁸ Érdekes, hogy Ungváron az a Homonnai Drugeth Györgyné gondoskodott a lakodalomról, aki nem volt más, mint Esterházy Pál húga, Mária, Nádasdy István nagynénje.⁸⁷⁹ A házaspár a Vas megyei Nyúlaluban lakott a későbbiekben.

Eközben a kuruc mozgalom vezetőjévé előlépő Thököly Imre felvette a kapcsolatot rokonával, Esterházy Pállal is. 32 jórészt kiadatlan levél található tőle az Esterházy hercegi levéltárban. Az utalásokból nyilvánvaló, hogy a levelezés jóval terjedelmesebb volt.⁸⁸⁰ A levelek többnyire politikai természetűek, de alkalmanként a családi ügyek is szóba kerültek. Így Thö-

köly azt kérte 1681 végén a nádorrá választott Páltól,

„hogy pedig ez hosszas háborúságban avagy csak az volna egyik örömem, igen gyermek állapottal bontakoztam ki ez hazából, ennyi idője ez armistitum alatt atyámfiat láthatnám, igen kötelezne kegyelmed édes Gróf uram az maga szolgálatajára, mikor ez pusztá földre való jövele alkalmatosságával sógor Esterházy Ferenc és Nádasdy uraimékat is atyafiakkal együtt el nem hagyná magátul, kegyelmed jó akaratja által hadd lehessen módunk az egymás látásában s conversatiojában az következő jó békesség nagy reménysége alatt”.⁸⁸¹

Ám a családi találkozó nem jött létre sem ekkor, sem Thököly Imre és Zrínyi Ilona 1682. június 15-én Munkácson tartott menyegzőjékor. Thököly Imre sem ment el a húga, Éva és Esterházy Pál két hónappal későbbi esküvőjére. Az öccse által leginkább befolyásolt Thököly Mária ide-oda hányódott a két család között, tanácsalanságát legjobban az 1682 végén Esterházy Pálnak írt sorai fejezik ki:

„mi szöksége vot önéki még az házasodásra, de az olyannyi ifjacskát mint ő, mindenre könnyen rá vehetik ő nagysága fejétől.... írta Nagyságod azt is, édes Nagyságos Uram, hogy az ő pénzén fogadott had is volt az ellenség között, bizony nem kevés búsulással voltam, hogy nem csak magának teszen kárt az jó öcsém, hanem szinte úgy nékünk is”.⁸⁸²

874 Thököly Imre Thököly Máriának, Fogaras, 1677. március 14. MNL OL P 125 Nr. 6566.

875 Thököly Imre Thököly Máriának, Fogaras, 1677. március 14. MNL OL P 125 Nr. 6566.

876 Thököly Imre Thököly Máriának, Fogaras, 1677. március 14. MNL OL P 125 Nr. 6566.

877 Thököly Imre Thököly Máriának, Somlyó, 1679. augusztus 2. MNL OL P 125 Nr. 6567.

878 Thököly Imre Thököly Máriának, Szinye, 1680. november 19. MNL OL P 125 Nr. 6568.

879 Thököly Imre Teleki Mihálynak, Vári, 1680. december 4. *Thököly Imre levelei* 147.

880 VISKOLCZ 2023, 95.

881 Thököly Imre Esterházy Pálnak, 1681. december 28. MNL OL P 125 Nr. 4114.; IVÁNYI 1991, 228.

882 Thököly Mária Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. november 23. MNL OL P 125 Nr. 5524.

Thököly Mária amiatt is aggódott, hogy Imre a közös erdélyi jószágait használja fel a hadjáratai finanszírozásához,⁸⁸³ ezért is dönthetett úgy, hogy személyesen meglátogatja őt és Zrínyi Ilonát. 1683 januárjában már Kassán időzött fivére társaságában, ahol éppen a generális gyűlés zajlott. Vele is maradt hónapokig, talán segíteni akart sógornőjének, Zrínyi Ilonának, aki március 26-án Lőcsén egy kisfiút szült.⁸⁸⁴ A kis Thököly István azonban április 3-án meghalt és még aznap este „minden harang zúgása közben a nagytemplomba vitték, az ezüstkoporsót a diákok szőnyegekkel letakart karzatára helyezték, mellette ott ült Nádasdnyé és a fejedelmi kisasszony...”⁸⁸⁵ A források alapján valószínűsíthető, hogy Nádasdy István Thököly Imre mozgalmá mellé állt, szolgálataiért elnyerte a füzéri uradalmat. Thököly Mária innen írt 1685-ben Imrének, ekkorra már megszületett Palkó nevű fiuk.⁸⁸⁶ 1686-ban a házaspár Munkácsra utazott Zrínyi Ilona meglátogatására, és ott ragadtak az ostromlott várban. Nádasdy István ismeretlen körülmények között 1686. szeptember 10-én elhunyt, Thököly Mária az év vége felé, november 2-án tudott kijutni a várból: „ment el Nádasdnyé asszonyom ónagysága, Semseyné asszonyommal együtt” – írta a szemtanú Dobay Zsigmond.⁸⁸⁷

A Thököly Imre oldalára pártolt főurakat („magnates rebelles”) különös haraggal listázta Esterházy Pál, pedig maga a király figyelmeztette

a nádort, hogy hagyjon fel hűtlenek javainak elkobzásával és a perek indításával.⁸⁸⁸ Ám Esterházy a saját rokonait sem kímélte, így Thököly Mária és Nádasdy István dunántúli jószágait is elvette. Soproni belvárosi házukat 1685-ben az ottani jezsuitáknak adományozta nemesi kollégium céljára.⁸⁸⁹ A megözvegyült és kisfiával Homonnán tartózkodó Thököly Mária nővérétől, Katalintól kért segítséget: nem tudja, mikor engedik hazai földre, s hogy „hová tegyem és hajtsam árva fejemet az én neveletlen árvácskámmal együtt, mert úgy hallom, soproni házamat palatinus uram ónagysága az jezsuitáknak adta, Haseendorfot pedig Vásárhelyi uramnak”.⁸⁹⁰ Katalint kérte, hogy szóljon érte néhány jó szót Esterházyknál és a húguknál. De más pártfogója is akadt Máriának. A felső-magyarországi császári csapatok főparancsnoka, Antonio Caraffa altábornagy írt az érdekében a nádornak azzal érvelve, hogy a grófnőt az uralkodó is a védelmébe vette.⁸⁹¹ Thököly Mária végül a sógorához is fordult ilyen szavakkal: „kegyelmes uram, Nagyságod méltóságán kívül Isten után kihez folyamodjam s hová hajtsam árva fejemet, hová legyek, ha jószágocskámnak visszaszerzését Nagyságod most késetteti...”⁸⁹² Könyörgései meghallgatásra találtak: I. Lipót 1687. július 21-én kelt határozatában az elkobzott keszthelyi és nyúlfallvai birtokok kárpótlásaként évi 500 forintot állapított meg neki, valamint az említett

883 Thököly Mária Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. november 23. MNL OL P 125 Nr. 5524. Tart tőle, hogy a birtokokat „elzalogosította volna, s azon fogadtak volna hadat az ő részéről”.

884 *Szepességi avagy lőcsei krónika* 459.; MAYLÁTH 1883, 373.

885 *Szepességi avagy lőcsei krónika* 460–461.

886 Füszerről: KÁROLYI 1911, I. kötet 249. Palkóról: Thököly Mária Nádasdy Ferencnek, Karcagószállása, 1685. február 18. MNL OL P 125 Nr. 6616.

887 *Dobay Zsigmond naplója*. In: *Thököly Imre naplói* 450. és 453.

888 I. Lipót Esterházy Pálnak, Linz, 1683. október 18. MNL OL P 125 Nr. 8393.; VISKOLCZ 2023, 102–103.

889 Esterházy Pál listája a hűtlen főurakról: THALY 1883, 41–42.; VARGA J. 2007, 125.; soproni ház: Esterházy Pál adománylevele, Kismarton, 1685. december 10. MNL OL E 152 Acta Jesuitica Irreg. B 452 Convict Jaurino-Sopron. Litt. C f.11.

890 Thököly Mária Thököly Katalinnak, Homonna, 1686. november 16. MNL OL P 125 Nr. 6617.

891 Antonio Caraffa Esterházy Pálnak, Szatmár, 1686. december 5. MNL OL P 125 Nr. 4355. Személyéhez CZIGANY 2018.

892 Thököly Mária Esterházy Pálnak, Sempte, 1687. január 16. MNL OL P 125 Nr. 4144.

soproni házat jelölte ki lakhelyéül.⁸⁹³ Fél évvel később újabb 800 forintot utaltatott ki Máriának, aki azonban ennyi pénzből nem tudott a rangjához méltó birtokot venni. Ráadásul a jezsuiták, akik kénytelenek voltak a soproni házat visszaadni, szerinte ellene hangolták a hűgát és Esterházy Pált is.⁸⁹⁴ Thököly Mária nehéz helyzetén végül úgy segített Esterházy, hogy dörffölyi birtokát zálogba adta neki és azt is megengedte, hogy „mivel pedig azon kastély romladozott állapottal vagyon, s szükséges, hogy valami reparatio légyen rajta... az hol legszükségesebb, öt-száz forringtonig” megtehesse.⁸⁹⁵

Thököly Katalin és Éva fivérékhöz fűződő kapcsolatára kevés az adat. Thököly Imre 1681-ben a legidősebb nővérét is megkereste a viszontlátás reményében.⁸⁹⁶ Évát a kismartoni udvarban valószínűleg jobban elszigetelték a hírektől, bár azért teljesen nem foghatták be a fülét. Így tudomást szerzett férje kellemetlen feladatáról, hogy a német hadakkal együtt neki kellett a rebelleket felkutatnia.⁸⁹⁷ Azt is hallotta más alkalommal, hogy „az követeket megáresztálták Bécsben, az fejeket oda akarják köldeni az rebelleknek, de nem tudom, ha bizonyos-i vagy sem”.⁸⁹⁸ Az értesülés hátterét az képezte, hogy 1682 októberében az immár fejedelemmé választott Thököly Imre képviselői, Jánoky Zsigmond és Szirmay István fegyverszüneti tárgyalásokat folytattak Bécsben. Ezek elhúzódásával rémhírek kaptak szárnyra a kivégzésükről. A császárvárosban ott volt ekkor

26. kép. Johannes II. Meyer: Thököly Imre (1683)

magá Esterházy Pál nádor is, aki számos beadványt és jegyzetet készített ebben a tárgyban a királynak és a Haditanácsnak.⁸⁹⁹ Szirmay a követség során Thököly Évát is megkereste bátyja levelével, ő pedig férjén keresztül küldött választ.⁹⁰⁰ Erős ellenőrzés érvényesült pár évvel később is, amikor már a politikai sikerei csúcán túl, Thököly Imre ismét levelet írt Évának, amit a férje azonnal továbbított az udvari kancellárnak. Theodor Althet von Strattmann a Laxenburgban időző uralkodó elé tárta az

893 I. Lipót parancslevele, Bécs, 1687. július 21. MNL OL P 125 Nr. 11878.

894 I. Lipót parancslevele, Bécs, 1688. január 28. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 557., illetve Thököly Mária Esterházy Pálnak, Kismarton, 1688. február 12. és Sopron, 1688. május 1. MNL OL P 125 Nr. 5532–5533., Thököly Mária fassiója a soproni házról, Kismarton, 1688. július 30. MNL OL P 108 Rep. 6 Fasc. U Nr. 407.

895 Esterházy Pál záloglevele Thököly Máriának, Kismarton, 1689. március 26. Prothocollum privatum, MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 f.239.

896 IVÁNYI 1983b, 134.

897 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. október 9. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 77.

898 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. október 21. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 80.

899 Esterházy Pál jegyzetei és előterjesztései, Bécs, 1682. november 19–20. MNL OL P 125 Nr. 9642–9646., Nr. 6999–7000a.; IVÁNYI 1983b, 144.; VARGA J. 2007, 34–35.

900 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. október 31. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 83.

ügyet, de hogy mi volt a levél tartalma és milyen következménnyel járt, erről nincs több információ.⁹⁰¹

A házaspár levelezésében tehát néhány megjegyzéstől eltekintve nem merült fel témaként Thököly Imre, Évában talán nem is voltak Máriaéhoz hasonló kételyek. Érdekes az is, hogy a fennmaradt adatok szerint Esterházy Pál soha nem találkozott személyesen Thököly Imrével, Thököly Éva pedig 1670 novemberében látta utoljára a bátyját. Esterházy Pál nagy ellenszenvvel viseltetett a lázadó sógorával szemben, amit nem biztos, hogy leplezni tudott vagy akart a felesége előtt. Különösen bosszantotta, hogy az udvar számításba vette Thököly megbékítését oly módon, hogy felkínálta neki a hercegi címet és a vagyona visszaadását. A nádor, aki maga is a hercegség elnyerésén fáradozott, egy előterjesztésében hosszan érvelt emellett, hogy a cím csak a nádort és az esztergomi érseket illeti meg.⁹⁰² 1683-as hadjáratát, birtokai felégetését, javai elrablását soha nem bocsátotta meg Thökölynek, nyilvánosan fattyúnak nevezte őt, elfogását és példás megbüntetését többször szorgalmazta az uralkodónál.⁹⁰³ Politikai bukását követően Thököly Imre Esterházyék számára szinte megszűnt létezni, egy levele őrződött meg 1688-ból, amely a vereségbe való beletörődéseként is értékelhető:

„Engem az jó Isten valóban bujdosó kenyérré juttatott, és életemnek kevés számú napjai is sok fáradsággal, nyughatatlansággal és gyakrabban szerencsétlenséggel voltak teljesekek, ...

mindazonáltal hazám és kedves atyámfiaink szolgálatjokra élek még Isten kegyelméből napoként, jobb időket s azokban jobb állapotokat remélvén”.⁹⁰⁴

Mindenesetre a Thököly lányok gyakran szembeülhettek azzal, hogy a nevük és családjuk miatt gyanakvással tekintenek rájuk, sőt, megszólják őket. A két özvegy nővér, Thököly Katalin és Mária új házasságkötési esélyeit nyilvánvalóan rontotta fivérük politikai szerepe. Nádasdy Ferenc sokak véleményét kifejezhetette egy 1687-ben Batthyány Ádámnak címzett levelében:

„Itt ily híreink vannak, hogy Kegyelmed gróf Esterhás Ferenczné asszonyomat magának örökös házastársul jegyzette..., elmékedjék az Udvarnál való szép creditomáruul, böcsületirül, mely nélkül a magyarok közül csak Kegyelmednek deservial, ne talántán azzal az Tököly nemzetségével Kegyelmed magának ártana...”⁹⁰⁵

Thököly Évát is érték megjegyzések mind a kismartoni udvarban, mind főúri társaságokban. Nagyon is jellemző, talán mindennapinak nevezhető élethelyzetet tükröz Thököly Éva egy 1691-ben történt levélváltása Draskovich Jánossal, akinek a felesége, Nádasdy Mária Magdolna, szándékosan megbántotta Évát azzal, hogy egy keresztúri vendégeskedést követően nem búcsúzott el tőle.⁹⁰⁶ Draskovich a levélben Thököly Imre „királyságán” gúnyolódott –

901 Theodor Althet von Strattmann Esterházy Pálnak, Bécs, 1687. május 19. MNL OL P 125 Nr. 3854.

902 IVÁNYI 1991, 48.; az Esterházyak hercegi címéről TOBLER 2005.

903 Fattyú megnevezéséről: Esterházy Ferenc Esterházy Pálnak, Lánzsér, 1683. július 10. MNL OL P 125 Nr. 824; elfogatásról: Esterházy Pál előterjesztése I. Lipótnak, Sempte, 1683. november 13. MNL OL P 125 Nr. 7029.; továbbá IVÁNYI 1991, 229–230.; az 1683-as év történéseihez: VARGA J. 2009.

904 Thököly Imre Esterházy Pálnak, Gyula, 1688. április 5. MNL OL P 125 Nr. 4126.

905 Nádasdy Ferenc Batthyány Áadámnak, 1687. szeptember 15. MNL OL P 1314 Nr. 32670.

906 Thököly Éva Draskovich Jánosnak, Kismarton 1691. május, nap nélkül MNL OL P 125 Nr. 6784.; Draskovich János Thököly Évának, Zágráb, 1691. június 11.; Uo. Nr. 6933; Thököly Éva Draskovich Jánosnak, Kismarton, d. n. (1691), uo. Nr. 6785.

utalva ezzel arra, hogy 1690-ben II. Szulejmán oszmán szultán Erdély fejedelmévé nevezte ki Thökölyt –, kifogásolta a hercegasszony rossz társaságát, amelyről a bécsi udvarban is beszélnek, és arra emlékeztette, hogy „gondolja meg, mi volt, miből emeltetett föl, ...gondolja jól, miként jött kicsinytől ily nagy méltóságra, árvaságból hercegségre.”⁹⁰⁷ Thököly Éva az ilyen jellegű sértegetéseket nem viselte könnyen, lobbanékonyan reagált, ráadásul a férje valószínűleg nem nyújtott támogatást az ilyen szituációkban a méltósága megvédéséhez, amely a házasságuk megromlása egy fontos okának bizonyult.

Thököly Imrével összefüggésben még olyan a hercegi levéltárban megmaradt iratról érdemes említést tenni, amely az emigrációban élő fivér hír- és információéhségére világít rá és amelynek a címe: *Minemő kérdéseket tett légyen Thököly Imre levele által méltóságos uram önagyságátul, amidőn még Trinápolyban lett volna.* A dátum nélküli és ismeretlen személytől származó feljegyzés Thököly Imre kérdéseit tartalmazza egyrészt a politikai helyzetről, másrészt a családjáról, nővéreiről. A tartalom alapján az irat valamikor 1698 körül vagy röviddel utána keletkezhetett, mert Thököly például az új lengyel királyról kérdezett, aki a Sobieski János halála után 1697-ben trónra lépő II. Erős Ágost volt, valamint tudott a „musgua császár” bécsi látogatásáról is, ezzel minden bizonnyal I. Lipót és I. Péter orosz cár 1698 júniusi bécsi találkozására utalt. Családja vonatkozásában észrevehető az a lényegre törő érdeklődés, amivel Thököly az elszigeteltségben is próbálta nyomon követni lánytestvérei sorsát, családi állapotukat, gyermekeik pályafutását,

de arra is fény derül, hogy próbált a nővéreivel kapcsolatot teremteni. A kérdések így szóltak:

- hogy szolgál a három testvére egészsége, gyermekeiknek hogy megy soruk, „ki pap, ki apáca, ki secularis”, házasok-e?
- a két nénye férjnél van-e vagy özvegyek, Jörger gróf úr életben van-e?
- a palatinus úr hogyan bánik a húgával, legált-e s bocsátott-e valamit a kezéhez?
- a tavaly a „Marchio Dária” által küldött majmokat és egyéb ajándékokat megkapták-e?
- Esterházy Ferencné hogyan tudott megosztani a gyermekeivel?
- a régi szolgák közül vannak-e a nővérek udvarában, ha igen, kik?
- felesége gyermekeinek életéről mi tudható, egymás közötti elosztották-e a vagyont, kivel házasodtak?
- lánytestvérei kaptak-e valamit az ősi és Erdélyben lévő jószágokból?⁹⁰⁸

A forrásban szereplő „Jörger úr” Thököly Katalin második férje, a katonatiszt Karl Joseph Jörger zu Tollet gróf, akivel 1695-ben már házas volt. Thököly Katalinnak nagyon sok vitája volt legidősebb fiával, Esterházy Antallal a birtokok megosztása ügyében, emiatt meg is romlott a kapcsolatuk.⁹⁰⁹ Thököly Imre és Zrínyi Ilona láthatólag a Bécsben családjakkal élő Rákóczi Ferencről és Juliannáról sem tudtak híreket szerezni. 1699 végéről ismert Zrínyi Ilonának egy Esterházy Antalhoz szóló levele, amelyben sógornőit, Thököly Katalint és Évát is üdvözlö, egyúttal megköszöni nekik, hogy kijárták az engedélyt a bécsi udvarban a gyermekeikkel való levelezésre.⁹¹⁰

Befejezésül Thököly Katalin és Mária további sorsát vázoló fel röviden. Thököly

907 Draskovich János Thököly Évának, Zágráb, 1691. június 11. MNL OL P 125 Nr. 6933. Thököly 1690-es fejedelemségéhez TRÓCSÁNYI 1988, 47.

908 Feljegyzés Thököly Imre kérdéseiről egy ismeretlenhez, d. n. MNL OL P 125 Nr. 9680.

909 Thököly Katalin Thököly Évának, Sopron, 1694. szeptember 6. MNL OL P 125 Nr. 6771.; SZABÓ 1940, 7–8.

910 Zrínyi Ilona Esterházy Antalnak, Isztambul, 1699. december 8. A levelet közli SERES 2004, 660.

Katalin⁹¹¹ első férje, Esterházy Ferenc 1683-ban hunyt el. Kilencből hat gyermekük maradt életben, három fiú, Antal, József, Ferenc és három lány, Krisztina, Borbála és Antónia. A fiúk későbbi katonai, egyházi és világi pályafutása viszonylag jól feldolgozott,⁹¹² a lányok mindhárman apácák lettek az orsolyitáknál, illetve Antónia a kismartoni ágostonosoknál.⁹¹³ Katalin grófnő özvegyként Pápán élt és nevelte a gyermekeit, majd 1694-ben, azután, hogy Pápát átadta Antal fiának, soproni házába költözött.

Thököly Katalin Éva hűgához hasonlóan kártérítést kapott az 1670-ben elkobzott anyai ági jószágokért.⁹¹⁴ Az erdélyi birtokok visszaszerzésében a Thököly nővérek sikeresen működtek közre, habár Katalin a források szerint Évánál kevesebb pénzt tudott II. Apafi Mihálytól kicsikarni. Még kétszer lépett házasságra: második férje Karl Joseph Jörger zu Tollet gróf volt (?–1697), a Starhemberg-ezred tisztje, aki a zentai csatában vesztette életét 1697-ben.⁹¹⁵ Harmadik férjével, a sziléziai származású Johann Jakob von Löwenburg gróffal (1670–1732) 1697. november 24-én tartották a csendes kézfogót Bécsben.⁹¹⁶ A várható eseményről Esterházy Pál így tudósította a feleségét:

„Csak eszt akartam édes szocellim tudtodra adni, hogy ma reggel Lebenburg Uram hozzáam jövén jelöntette, hogy Jergerné Asszonyomat örök házastársul elvette, s az jövő hétfőn az Asszony Újhelből följön, s kedden Mariahilfben fog lenni az Copulatio. Engemet

27. kép. Nyugat-magyarországi festő: Esterházy Ferencné Thököly Katalin (1692)

hí egy ebédre minden ceremónia nélkül, kívánná, ha az édes szocellim is jelen lenne.”⁹¹⁷

A Thököly-Löwenburg házaspár mecénási-kegyességi tevékenysége részben ugyanazokban a terekben nyilvánult meg, mint sógoruké,

911 Thököly Katalinról átfogóan MOHL 1918.

912 Esterházy Antal: HECKENAST 2005, 133–134.; Esterházy Ferenc uo. 135.; Esterházy József uo. 136.

913 ESZTERHÁZY 1901, 138.

914 I. Lipót határozata Thököly Katalin kártérítéséről, Bécs, 1687. július 13. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N Nr. 539.

915 THALY 1901, VI.

916 A házasságkötésre a bécsi Mariahilfer Kirchében került sor, de a Szent István-székesegyház anyakönyvébe jegyezték be, St. Stephan, Trauungsbuch 1696–1698, f.425. Veress Ferenc rossz évszámot adott meg a házasságuk időpontjára VERESS 2018, 256.; Löwenburg személyéhez: HECKENAST 2005, 271–272. és VERESS 2018, 256–258.

917 Esterházy Pál Thököly Évának, Bécs, 1697. november 15. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 231., majd néhány héttel később elterjedt az a hír, hogy Karl Joseph Jörger zu Tollet él és Konstantinápolyban van fogságban, Esterházy Pál Thököly Évának, Bécs, 1697. december 4. Uo. 232.

Esterházy Pálé, így a boldogasszonyi ferences templomban, a bécsi mariahilfi templom Szent Kereszt-kápolnijában és a lanzendorfi ferencesek kegytemplomában.⁹¹⁸ A soproni Fő téren nekik köszönhető az „ex voto” 1701-ben Katalin-napon felállított Szentháromság-emplék, amelynek különlegessége a hatalmas csavart oszlopa, talpazatán az egyesített Löwenburg–Thököly-címerrel.⁹¹⁹ Thököly Katalin 46 évesen, 1701. február 7-én hunyt el gyermekágyban, kívánságára első férje, Esterházy Ferenc mellett temették el a kismartoni ferences templom Esterházy-kriptájában.⁹²⁰

Thököly Mária második férje, Nádasdy István halála után egyedül nevelte Pál nevű kisfiát, majd valamikor 1696 körül újra férjhez ment. Harmadik férje a francia származású Johann Heinrich Baptist von Tournon gróf volt, aki a későbbiekben – Esterházy Antalhoz hasonlóan –

a Rákóczi-szabadságharchoz csatlakozott.⁹²¹ Mária 1696 augusztusában állított ki egy kötéslevelet férje számára, amelyben „minthogy őkegyelme is szép kötéslevelet adott énnékem, sőt, egymás mobiliákat is szerez a házamhoz, azért nem akarván én is háládatlan az én édes uramhoz lennem, ...kötöm és obligálom őkegyelmének az én patyi jószágomat...”⁹²² Közös lányuk, Amalia Eleonora von Tournon születési ideje nem ismert, de az tudható, hogy 1714-ben beöltözött Kismartonban ágostonos apácának és az ünnepségen Thököly Éva is részt vett.⁹²³ Nádasdy Pál külföldön tanult 1699-ben, édesanyja ekkor tett panaszt az Udvari Kamaránál, hogy a nevelésére megállapított 1000 forint évjáradék kifizetésével a Magyar Kamara igencsak elmaradt.⁹²⁴ Thököly Máriáról 1709-ből van még adat, feltehetőleg ebben az évben hunyt el.

6. AZ UDVARTARTÁS ÉS A MECENATÚRA HELYSZÍNEI

Thököly Éva levelei keltezése alapján legtöbbet Kismartonban tartózkodott, Fraknóból írt levelei csak 1683–1684-ből ismertek, s más uradalmi központokban, így Lakompakon vagy Kapuváron is csak elvétve fordult meg. Vajon milyen volt a kismartoni kastély? Hogyan sikerült Évának feleségként beilleszkednie? Mekkora volt a saját udvara, kikre támaszkodhatott? Hogyan tudott az első feleség örökségével együtt élni? Mennyire tudta támogatni a férje törekvéseit, céljait, részese volt-e a mecenatúrájának? Az al-

kalmazkodás és elfogadás fontos építőkövei lehetnek egy jó házasságnak, ugyanakkor egy a rangjához – grófnő, majd hercegasszony és palatinusné – méltó udvartartás a törvények és szokások szerint is kijárt Thököly Évának.

ESTERHÁZY PÁL UDVARA

Esterházy Pál több tisztséget viselt, csak a legfontosabbakat említve, 1652-től Sopron vármegye főispánja, 1668-tól a bányavidék főge-

918 VERESS 2018, 257–258. és VERESS 2019, 422–423.

919 VERESS 2018, 272–273.

920 MOHL 1918, 3.

921 HECKENAST 2005, 437.; MÉSZÁROS 2020, 94.

922 Thököly Mária kötéslevele férje, Johann Heinrich Tournon számára, Peresznye, 1696. augusztus 10. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. B Nr. 89.

923 Esterházy Mihály Bezerédy Ádámnak, Bécs, 1714. május 6. EPA Bezerédy Ádám levelezése: „elégge csudálkozánk azon, hogy az özvegy hercegasszonynak mi dolga volt légyen Kismartonban, de észrevettük már apáca Pór kisasszonynak minékünk írott levelébül, hogy az Turno kisasszonyt be fogják öltöztetni e napokban s hihető, arra nézve ment volt alá az hercegasszony.”

924 Thököly Mária az Udvari Kamarának, 1699. november 27. MNL OL NRA Fasc. 28. Nr. 73.

nerálisa, 1681-től a Magyar Királyság nádora, ezek mellett az ország egyik udvari főméltósága, királyi főudvarmester.⁹²⁵ A família fő rezidenciája a kismartoni kastély volt, a családfő a második házassága idején a legtöbbet itt időzött, de Fraknón és Lakompakon is gyakran tartózkodott, hacsak hivatali ügyei miatt Bécsbe vagy Pozsonyba nem rendelték. A többi várában, kastélyban, udvarházában az itinerárium alapján jóval kevesebb időt töltött.⁹²⁶ Udvara bemutatásához analógiaként a legjobb példa a szomszédos főúr, az egy generációval idősebb Batthyány Ádám udvara, amelynek működésébe Koltai András kiváló monográfiája nyújtott bepillantást.⁹²⁷ Esterházy Pál udvarának összetett struktúrája az elkülönült feladatkörökben is megnyilvánult. Három nagy része volt.⁹²⁸

1. udvartartás (udvarnép) – a dominusz közvetlen szolgálatában állók:

a) familiárisok vagy „uraimék”: általában a vármegye nemességéből kerültek ki, nem vagy nem laktak folyamatosan a fő rezidencián, hanem valahol a környéken, kisebb-nagyobb birtokokkal rendelkeztek, ahol gazdálkodást folytattak. Az úrnak kísérettel, katonai szolgálattal tartoztak, őrizték és védtek a családot, tanácsot adtak, személyes és bizalmas ügyeket intéztek, üzenetet vittek, vásároltak. A familiáris fizetést kapott az úrtól, a kettőjük között létrejött

szerződést konvenciónak nevezték.⁹²⁹ Általában a tapasztaltakból közülük kerültek ki a katonai jelentőséggel bíró várak kapitányai,⁹³⁰ az udvarmester, a lovászmester, a kamarás és a fiatalabbakból az inasok, étkefogók, asztalnokok, pohárnokok, fulajtárok.

b) „szakértelemmel” szolgáló udvari személyzet: az úr közvetlen környezetébe tartoztak, szintén fizetést kaptak, meghatározott feladatokat kellett teljesíteniük, ilyenek voltak a muzsikuskok, a képírók, a szakácsok, a vadászok, a szabók, a kovácsok. Nem egy adott rezidenciához kötődtek, hanem Esterházy Pál személyéhez, ha ő úton volt és a szükség úgy hozta, akkor ebből az udvarnépből sokan elkísérhették.

Erre az udvartartásra vonatkozóan bár tudjuk, hogy voltak konvenciók listák és szerződések, de sem a fraknói, sem az Országos Levéltárban nincsenek meg az ezeket tartalmazó úgynevezett protokollumkötetek.⁹³¹ Töredékforrásokkal rendelkezünk csupán, amelyek azért a tájékozódást lehetővé teszik. 1711-ből és 1713-ból is megmaradt úgynevezett udvari konvenciók lista, szerkezetileg nagy eltérést valószínűleg nem mutatnak attól, mint amikor még Thököly Éva is Kismartonban lakott. A két jegyzékben sok az átfedés, a nevek és/vagy feladatkörök mellett az éves fizetést is megjelölték, ahogy az alábbi táblázatban látható.

925 Tisztségeihez IVÁNYI 1991, 408–410.

926 Esterházy Pál tartózkodási helyeiről Király Péter kollégámmal készítettünk itineráriumot.

927 KOLTAI 2012.

928 Koltai András részletezte az udvar szó jelentésrétegeit és bemutatta a működési mechanizmusát KOLTAI 2012, 15–29.

929 KOLTAI 2012, 248–266.

930 KOLTAI 2012, 267–274.

931 Hárlich János: *Esterházy Pál iratai. Vegyes kötet.* 1. 113. 115. 129. MNL OL P 125 „Udvari emberek konvenciók könyve nevekkel” 1674–1675, 1675–1682, 1683–1695, 1705–1715 Prot. XXX–XXXII. Iványi Emma szerint megvannak a konvenciók könyvek, de az általa megjelölt P 156 jelzetű levéltári egységben csak 18. századi anyag található, IVÁNYI 1991, 317.

Lista Conventionatorum Anni 1711	Flor.
Illustrissimus Comes Dominus Petrus Eszterházy	150
Generosus Dominus Adamus Bezeredi	100
Dominus Georgius Wolff (áthúzza) Faber Doctor	100 (áthúzza) 75
Dominus Petrus Korca	84
Dominus Adamus Zicsi	60
Gabriel Beleznai	60
Farkas Pál Asztalnok	50
Knepántli Discántista	50
Joannes Ruprecht Discántista	50
Veöreos Clára Hopmesterné	50
Chorusbéli Musicus Fábri Pál	42
Udvari Szabó Holler Gyeörgy	36
Képiró Joseph	39
Képiró Pacher Jakab	26
Vadász Gáspár	50
Vadász Tamás	50
Sípos Péter	38
Sípos Geczi	34
Lengyel Sípos János	57
Lengyel Sípos Jákli	30
Krészing Gáspár Konyhamester	75
Miller Mátyás Szakács	85
Groff Mihály Szakács	75
Udvari Tálnok	25
Csatlós Sprincics János	35
Csatlós Kraycsics Gyeörgy	36
Udvari Kovács	38
Udvari Mosóné	20
Fakó lovak mellett lévő Kocsis	32
Fakó Lovak mellett lévő Fallajtár	24
Öreg Fekete Lovak mellett lévő Kocsis	32
Öreg Fekete Lovak mellett lévő Fallajtár	24
Második öreg Fekete Lovaink mellett lévő kocsisunknak	32
Más öregbik Fekete Lovak mellett lévő Fallajtár	24
Pej lovak mellett lévő Kocsis	32

Lista Conventionatorum Anni 1713	Flor.
Illustrissimus Comes Dominus Petrus Eszterházy	150
Generosus Dominus Adamus Bezeredy	100
Dominus Thomas Casimirus Faber Doctor	75
Petrus Korca, Stabuli Magister	84
Gabriel Belleznay Camerarius	60
Paulus Farkas Asztalnok	50
Georgius Fábriánkovich	50
Knepantli Discantista	50
Johannes Ruprecht Discantista	50
Antonia Lindin Cantatrix	30
Clara Veöreös Hoffmesterné	50
Törpe Ilonka	30
Hayer Eörsébeth szolgálóleány	30
Anna Maria Peöcy, szolgálóleány	30
Catharina Mevaldt szolgálóleány	30
Udvari mosóné	30
Marinka szolgáló	20
Karner János Pohárnok	50
Udvari Szabó Holler Gyeörgy	36
Udvari Tálnok	25
Sprincics János Csatlós	36
Kráicsics Gyeörgy Csatlós	36
Udvari Kovács	38
Gyeörgy Jäger	50
Venczel Jaruics Jager	70
Sípos Peter	38
Sípos Geczi	38
Kresingh Gáspár Konyha Mester	75
Matthias Müller Német Szakács	85
Thobias Mester, Magyar Szakács	70
Joannes Georgius Tauscher Német Szakács	20
Joseph nevű Képiró	39
Ferdinandus Josephus Pucher képiró	50
Eöreg Fekete Lovaink mellett lévő kocsis	32
Eöreg Fekete Lovaink mellett lévő fallajtár	24

Lista Conventionatorum Anni 1711	Flor.	Lista Conventionatorum Anni 1713	Flor.
Pej lovak mellett lévő Fallajtár	24	Második Fekete Lovaink mellett lévő Kocsis	32
Szirmai Lovak mellett lévő Fallajtár	24	Második Fekete Lovak mellett lévő fallajtár	24
Kis Fekete Lovak mellett lévő Kocsis	32	Harmadik Fekete Lovak mellett lévő Kocsis	32
Kis Fekete Lovak mellett lévő Fallajtár	24	Harmadik Fekete Lovak mellett lévő fallajtár	24
Taligás	20	Kis Fekete Lovak mellett való kocsis	32
Szíjjártó Lovász	28	Kis fekete lovak mellett lévő fallajtár	24
Lovász	24	Új lovak mellett lévő kocsis	32
Tubicines	n.a.	Új lovak mellett lévő fallajtár	24
Mathias Pochsmít	100	Öreg pej lovak mellett lévő kocsis	32
Joannes Echmon	100	Öreg pej lovak mellett lévő fallajtár	24
Valentinus Florian	100	Kis pej lovak mellett lévő kocsis	32
Franciscus Ponhaymer	100	Kis pej lovak mellett lévő fallajtár	24
Josephus Frey	100	Taligás	20
Petrus Pucz	100	Szíjjártó lovász	24
Fidicen Laurentius Nochper	100	Lovász	24
Antonius Thurand Lautenista	80	Lovász	24
Sebastianus Gindel Tenorista	40	Lovász	24
Venceslaus Járwich Venator	70	Tubicines	
Joannes Taufer Cocus	20	Matthias Pachsmít	100
Franciscus Zeller Organista	65	Joannes Echmann	100
Thobias Cocus Hungaricus	70	Valentinus Florian	100
Georgius Venator	25	Petrus Pucz	100
Midl szolgálónak	25	Josephus Fray	100
Törpe Ilonkának	25	Franciscus Pahnhaimer	100
Szirmai Lovak mellé kocsisnak	32	Aloysius Antonius Turant Lautenista	80
	3094 fl	Laurentius Nachbar Fidicen	100
		Franciscus Zeller Organista	65
		Sebastianus Kindl Tenorista	50
		Paulus Fabri Musicus Choralis	42
		Summa Summarum	fl 3124

14. táblázat. Esterházy Pál 1711-es és 1713-as kismartoni udvari konvenciók jegyzéke

A lista tetején álló Esterházy Péter gróf a herceg udvari kapitánya, egyik leghűségesebb embere, aki egyébként unokatestvérének, Esterházy

Zsigmondnak volt az 1653 körül született fia, s ifjúságától kezdve Pál udvarában nevelkedett.⁹³² A Sopron vármegyei köznemesi család-

932 ESTERHÁZY 1700, Nr. 144.; ESZTERHÁZY 1901, 188–189.

ból származó Bezeredy Ádám – apja, Bezeredy György még a Nádasdy család familiárisa volt – 1680-ban már „Primarius aulae nostrae”, vagyis az udvar előljárójaként szerepelt a neki írt levelek címzésében, az 1690-es években magyar megnevezéssel udvari hadnagy, majd még később vicekapitány és Fraknó parancsnoka.⁹³³ Zichy Ádám a herceg komornyikja volt az 1700-as évek első évtizedében. A főbb familiárisoknak külön szobájuk is volt a kastélyban.⁹³⁴

1711-ben 59, 1713-ban 63 fő tehát, aki a herceg személyéhez kötődő udvartartásának része, évi 3094, illetve 3124 forint fizetéssel. Ide tartoztak még olyan különleges személyek, mint például Törpe Ilonka – valószínűsíthetően egy apró termetű személy,⁹³⁵ de Thökoly Éva egyik korábbi leveléből az is kiderül, hogy mórokat vagy szerecseneket is tartottak. 1682-ben Évára bíztak egy ilyen asszonyt:

„Ezt is akartam Nagyságodnak tudtára adnom, hogy az szerecsen asszonnyal nem tudom, mit köllösszék cselekednem, mivel most is mind csak rosszul vagyon, ha szí[n]te egy vagy két nap jobban vagyon is. Ha valamiért megharagszék, még egy nihan napik fekszik, utána szemmi hasznát nem vehetem. Attúl isz tartok, hogy itten meg ne haljon. A minap is csaknem megholt, szemmit nem kezdhetek víle.”⁹³⁶

A 17–18. században az afrikai származású, sötét bőrszínű, Bécsben élő mórok számát 100–200

főre becsülik, akik kétféle módon kerültek a császárvárosba: vagy az oszmánokkal való háború, vagy pedig az Ibériai-félszigeten át zajló rabszolga-kereskedelem révén. A legtöbben közülük arisztokrata udvarokban szolgáltak, így a Liechtensteineknel, a Harrachoknál, egy megkeresztelt mór volt az Aspremont családnál és természetesen a császári udvarban is.⁹³⁷ Az Esterházy hercegeknél a kutatások először Esterházy „Fényes” Miklósnál regisztráltak egy Zibas nevű udvari mórt, aki a frankfurti császárkoronázásra is elkísérte az urát.⁹³⁸ Thökoly Évának ezzel a levelével azonban jóval korábbra tudjuk ezt a kultúrtörténeti jelenséget datálni. Szerecsenek az 1690-es évtizedben is lehettek Kismartonban. Az Esterházy Mihály és Gábor kettős esküvőjékor festett képen egy fiatal fekete fiút bolondjoggal a kezében ábrázoltak, illetve a *Trophaeum* nemzetségekönyv egyik metszete háttérében is egy mór fiú látható.⁹³⁹ Többnyire valamilyen feladatot is rájuk bíztak, például fullajtárként vagy zenészként vettek részt az udvar életében.

2. háztartás vagy a várak népe: éves fizetésű tisztviselők, akik az úr és családja ellátásáért, az épített környezet funkcionálásáért, az uradalom gazdaságáért felelősek. Mitropulos Anna – ha nem is teljeskörűen – feldolgozta az 1667–1713 közötti alkalmazottak adatait a kismartoni számvevőség iratai alapján, részleteiben is bemutatva az 1705. évi kismartoni konvenciósjegyzéket.⁹⁴⁰ Én a két fenti forráshoz

933 DOMINKOVITS 2005, 157.

934 A különféle mesteremberek (asztalos, ács, kőműves) által benyújtott számlákon lehet olvasni, hogy a kastély mely részein, kiknek a szobáiban dolgoztak, MITROPULOS 2016, 57.

935 Óriásokról és törpékről az arisztokrata udvarokban *Höfen und Residenzen* 70–72.

936 Thökoly Éva Esterházy Pálnak, Nagyhöflány, 1682. május 5. *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 59.

937 A mórokról: <https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Mohren> (utolsó megtekintés: 2022.04.11.); *Höfen und Residenzen* 72–73.

938 SAUER 2016, 239. Angelo Soliman császári udvari mórról Péterfy Gergely írt disszertációt 2007-ben, amelyből megszületett regénye, *A kitömött barbár* (Budapest, 2014).

939 ESTERHÁZY 1700, Nr. 16.

940 MITROPULOS 2020, 5–16. A szerző az 1705. évi konvencióskönyv bemutatásakor a forrás második felét figyelmen kívül hagyta.

időben közelebb eső 1712. évit vizsgáltam meg,⁹⁴¹ amelyben a következő szolgáltevéket sorolták fel: tiszttartó, számvevő, fő- és viceporkoláb, várkaplán és szolgálja, könyvelő („Buchhalter”) és két írnoke, kasznár, pince-mester, sáfár, pék, kútmester, szénaosztó, fő- és alerdész, ács, kádár, szőlőműves, kőműves, két őr („Schloss Wachter”), hét darabont-testőr („Schloss Trabanten”), muskétások (nincs a számuk megadva), dobos és sípos, belső és külső kapuőr, sajtkészítő („Käsmacher”), pásztor, uradalmi majorság vezetője, két ökörhajcsár és egy hajdú („Freimann”), üstdobos („Schloss Pauker”), ezüstmosó („Silberwäscherin”) és még öt személy a fejelegyházi majorságban. Azaz kb. 50 olyan alkalmazott volt tehát, akik a kismartoni kastélyhoz kötőd-

tek, többnyire helyben laktak a családjukkal és naponta szolgálatot teljesítettek. Készpénzben kapott fizetésük mellett különféle természetbeni járandóságok (bor, hús, gabona, fa, só, gyertya stb.) is megillették őket.⁹⁴²

Hasonló struktúrájú, ám kisebb állandó háztartások voltak a többi uradalom központjaiban, Fraknóban,⁹⁴³ Lánzséron, Lakompakban, Kapuváron, Hartensteinban, Alsólendván, Köpcsényben és így tovább.

3. a nádori kancellária: ez szintén Kismartonban működött. A magasabb rangú tagjai, mint az alnádor, az ítélmester és a jegyzők nem tartózkodtak folyamatosan a kastélyban, szemben a titkárral, *expeditorral* és az írnokokkal. Ők mind a nádor fizetett alkalmazottai voltak.⁹⁴⁴

Kismartonban a *dominus* Esterházy Pál otthon létekor akár 100–120 főnyi személyzet is szolgálhatta őt és a családját. Az udvar a magyar királyságbeli arisztokrata családokat tekintve a legnagyobbak közé tartozhatott, de a Habsburg Birodalomban inkább csak közepes méretűnek tekinthető. Thomas Winkelbauer adatai szerint a Liechtenstein-udvar személyzete az 1670-es években 240 fő körül mozgott.⁹⁴⁵

Férje udvartartásának tagjaival Thököly Évának nem volt konfliktusmentes a kapcsolata, több gondja is adódott a tisztekkel. Az egyik, hogy nem engedelmeskedtek neki, illetve hogy nem kapott olyan ellátást, amit elvárt volna. A másik, hogy férje bizalmas familiárisai, így Bezerédy Ádám, Fábiánkovics Ferenc, Völcsay György állandóan szemmel tartották őt és je-

lentették, ha viselkedését helytelennek vélték. A későbbiekben látni fogjuk, hogy mindkét problémahalmaz jelentősen hozzájárul a házasság megromlásához.

THÖKÖLY ÉVA UDVARA

„Közép-Európában a 15. század utolsó harmadától az uralkodói, hercegi, majd az arisztokrata udvarokban is a női udvar elkülönülése figyelhető meg: önálló udvartartás, saját lakrész, sokszor pénzügyileg is szétválasztott gazdálkodás vált jellemzővé. Az úrnő a reprezentatív szerepe mellett ugyan részt vehetett politikai-diplomáciai közvetítésben, de főként az udvar gazdasági működésének és társadalmi integrációjának irányítása tartozott a kompe-

941 A kismartoni kastélyban szolgáló tisztek jegyzéke, 1712 („Verzeichnuss aller Herrn Officierer undt diener welche bey dem Schloß Eysenstatt dienen undt Ihre Jahrs Besoltungen wie hernach auff dises 1712te Jahr auß dem Rendtamt zu empfangen haben sollen”). EPA RAR Eisenstadt 1712 Nr. 72.

942 MITROPULOS 2020, 21.

943 MITROPULOS 2014a, 79–84.

944 PAPP 1942–1945, 310–324.; IVÁNYI 1941, 312–322.

945 WINKELBAUER 1997, 240–241.; Esterházy Pál udvarához összefoglalás: ZIMÁNYI 1997.

tenciái közé: a gyermeknevelés, az élelmiszerellátás, a család és az udvari személyzet ruházatáról való gondoskodás, a gyógyítás és a kert alakítása.⁹⁴⁶ Thököly Éva női udvarának is hasonló jellegű feladatai lehettek, de nem maradtak olyan összeírások, konvenciók szerződések, amelyek azt adatolnák, hogy mekkora volt és kikből állt. A részletes, szinte minden évből ismert kismartoni jegyzékek mindig csak a kastélybeli tisztviselőket és szolgálókat sorolják fel, ők biztosan nem a hercegasszony udvartartását képezték. A lakompaki számadások vizsgálata alapján vált egyértelművé, hogy az első feleség életében a női udvar alkalmazottait az ottani bevételekből fizették. Ennek az az oka, hogy ez az uradalom Esterházy Orsolya öröksége volt. A férj és a feleség udvartartását tehát pénzügyileg szétválasztották.

Thököly Éva udvartartására az egyik első adat szintén a lakompaki számadásokról került elő, már gyámleányként is volt egy leányasszony mellette, akinek a fizetését évi 20 forintban határozták meg.⁹⁴⁷ Röviddel a házasságkötésük előtt Éva azt írta Esterházy Pálnak, hogy „az magam nímet leánya is úgy truccol velem..., csak azt mondja, hogy ő nem marad velem”.⁹⁴⁸ Ugyanekkor Esterházy Orsolyának négy leányasszonya, két mosónője és a kis Ádám mellett egy szoptatódajkája volt, akiknek a fizetése fél évre 176 forintot tett ki.⁹⁴⁹ Ezek az elszámolások Esterházy Orsolya halálával eltűnnek a lakompaki számadásokról.

A házassággal megnövekedett ugyan Thököly Éva női udvara, de olyan típusú nagy, 15–20 fős női udvar, mint például Esterházy Anna Júlia esetében⁹⁵⁰ – benne a vénasszony, leányasszonyok, varrónők, gyöngyfűzőnők, szakácsnők, inasok, dajkák, szolgálók és szolgálólányok – egyáltalán nem észlelhető. Az 1683 áprilisában született István fiához egy Höwam Barbara nevű bábát fogadott Sopronból 25 forintért, illetve egy szoptatósdajkát 8 forintért.⁹⁵¹ 1683 májusában a közelgő oszmán–kuruc hadak miatt Esterházy magával vitte a feleségét és a kis csecsemőt is Semptére. A velük vonuló udvari emberekről egy jegyzék készült, benne Thököly Éva „udvari népét” is felsorolták, köztük egy öregasszonyt, négy Frauzimmer, két inast, két mosóasszonyt, egy gyöngyfűzőnőt és egy dajkát,⁹⁵² tehát ekkor 11 fő tartozott az udvarába. Az átnézett fraknói, kismartoni és részben a lakompaki számadások egyikben sem találhatók kifizetések a női udvar alkalmazottai részére, ezért elképzelhető, hogy a köpcsényi uradalom (amely Esterházy Pál 1694-es végrendelete szerint özvegysege esetén Thököly Évát illette volna) bevételeiből finanszírozták őket, sokatmondó egy 1694-es levélrészlet erre vonatkozóan:

„Az köpcinyi számtartó sem köldött még egyegy pínzt is, azt várja talám, hogy magam menjek érte. Azminthogy kintelen is lések értemenni, mert az celíd úntalan búszít az

946 VISKOLCZ 2015, 885.; továbbá KOLTAI 2012, 373–391.

947 A Frauzimmer, mosóasszonyok és dajka fizetése („Condentierung und bezahlung der Frauzimmer, Wöschinnen und ämeln betreffend”), Kismarton, 1680. december 31. EPA RAR Lackenbach 1680 Nr. 89 „die Töckelischer Freule Frauzimmer hat pro ganzes Jahr in Geldt zwainzig gulten”.

948 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Nagyhöflány, 1682. május 10. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 61.

949 A Frauzimmer, mosóasszonyok és dajka fizetése („Condentierung und bezahlung der Frauzimmer, Wöschinnen und ämeln betreffend”), Kismarton, 1680. december 31. EPA RAR Lackenbach 1680.

950 VISKOLCZ 2015, 885–886.

951 A bábáról: Thököly Éva utasítása Trimmel Mátyás lakompaki számvevőnek, Kismarton, 1683. április 23. EPA RAR Lackenbach 1683 Nr. 61.; a dajkáról: Kismarton, 1683. május 1. EPA RAR Lackenbach 1683 Nr. 62.

952 THALY 1883, 34.; KAS 2009, 536–537.

28. kép. Ismeretlen mester: Kismarton látképe (17. század vége)

fizetéséért, s itten penik nem adnának az én szómra, ha talám mindjárt meghalnék is”.⁹⁵³

Az 1690-es évek személyzetére vonatkozóan Thökoly Éva levelei nyújtanak némi fogódzót. Sokszor érezte magát egyedül, néhány példa erre 1692-ből: „nem tudom, tovább mint lészen én édesem, valóban meg éjedtem rajta, csak magam lívén itten az sok gyermek között”,⁹⁵⁴ máskor „ittén senkit nem találtam, azki csak az cipellősemet fölhúzná is”.⁹⁵⁵ Végül 1698-ban konkrét számokkal is szolgált a hercegasszony:

„noha az én udvarom nem olyan nagy, hogy nagy kárt tegyenek. Egy rossz inással s egy

leánnyal vagyok, mivel több inast nem is tart-hatok. Níkem mindazonáltal nem gyalázat. Egy jó nemesember is több inast tart az felesé-ginek egynél”.⁹⁵⁶

Ez utóbbi idézet megerősíti, hogy az 1683-as állapothoz képest csökkent az udvartartása, a négy leányasszonyból és két inasból egy-egy maradt, s ezzel a helyzettel semmiképpen nem volt elégedett. Az alkalmazottakon kívül az 1690-es évek elejétől felbukkantak Thökoly Éva mellett bizalmasok, Vukovics János és egy „Prankné” nevű asszony, akik az udvari embe-rek véleménye szerint túlságosan befolyásolták

953 Thökoly Éva Esterházy Pálnak, Szent Margaréta, 1694. november 9. *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 216. A köpcsényi számvéői hivatal iratai 1679-től vannak meg a fraknói levéltárban, de ezt még nem volt lehetőség kutatni.

954 Thökoly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. július 29. *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 198.

955 Thökoly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. szeptember 26. *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 200.

956 Thökoly Éva Esterházy Pálnak, Köpcsény, 1698. február 28. *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 235.

őt és a rangjához nem méltó társaságot képviseltek.

A KISMARTONI KASTÉLY

Thököly Éva a külön udvartartása ellenére is természetesen a család és a nagy udvar része és aktív, egyben megkerülhetetlen szereplője, Esterházy Pál hűséges társa, legalábbis közös életük 18 évének nagy részében ez biztosan állítható róla. A kismartoni kastély egyben reprezentatív nádori központ is volt, a herceg és családja lakhelye, amelynek átépítése 1672-ben fejeződött be: barokk tereinek kialakítása nagyszabású és látványos megoldásokkal történt.

Esterházy Pál hosszú életéből nem ismert olyan inventárium, amely a berendezést és az ingóságokat írta volna le. Csak kilenc évvel a halála után, 1721-ből maradt egy összeírás, amely valószínűleg tükrözi a Pál korabeli állapotokat,⁹⁵⁷ ugyanis sem Esterházy Mihály, sem József nem lakták fő rezidenciaként Kismartont. Az inventárium alapján Stefan Körner és Margit Kopp rekonstruálták a kastély egykori elrendezését. A főlépcsőházában Toldi Miklós, Kinizsi Pál és Hunyadi János szobrai fogadták a belépőket, felfelé haladva Báthory István, Frangepán János és Szilágyi Mihály fából faragott képmásai álltak.⁹⁵⁸ Az első emeleten lakott az Esterházy család.⁹⁵⁹

Az összeírók az első emeletre felérve a kis ebédlőből („kleines Tafel Zimmer”) indultak és mentek körbe, melynek során 25 termet vagy szobát írtak le, a reprezentatív és a ma-

gánszféra terei elkülönültek egymástól. A női szárny („Frauen Zimmer”) az első emelet délnyugati részén, az oratórium és a lorettói kápolna között helyezkedett el. A falakon családi képeket, mitológiai és bibliai festmények mellett asztalokat, egy ágyat, egy spanyolfalat és két ládát írtak össze, egyértelműen szegényesnek látszik a berendezés. A hozzá tartozó két szobában sem fedezhető fel Thököly Éva személyes nyoma. Ezzel szemben a herceg apartmanja – amelyet egyfelől a különleges tükörszobák, másfelől a kis ebédlőterem és a fogadószoba határoltak –, a falakon családi és történeti festményekkel, talán még mindig őrizte az Esterházy Pál-féle dekorálási elképzeléseket.⁹⁶⁰ A legszebb kétségtelenül a díszterem, a német nyelvű forrásokban, „der grosse Saal” lehetett. Galavics Géza művészettörténész nemrégiben mutatta be egy tanulmányban a majdnem 600 négyzetméter nagyságú tér mennyezetképének keletkezéstörténetét.⁹⁶¹ A festészeti-szobrászati program *inventora* az a Carpoforo Tencalla volt, akit a Habsburg Birodalom elitje foglalkoztatott palotái tereinek kifestésére.⁹⁶² A kismartoni kastély lakói és látogatói a díszterembe lépve lenyűgöző vizuális élményben részesültek. A terem végében egy grottát alakítottak ki,⁹⁶³ ahol Ádám és Éva szobra állt egy-egy fülkében. A fenti boltozaton 31 kompozícióban olyan mitológiai történetek jelentek meg, mint Ámor és Psyché, a Hesperidák aranyalmája, vegyítve a Magyarország tartományait megjelenítő nőalakokkal. Az oldalfalakat a magyar királyok és az Esterházy-várak és -kastélyok

957 Az inventáriumot kiadta HARICH 1972.

958 HARICH 1972, 131–132.; KÖRNER–KOPP 2010, 232.

959 Az első emelet alaprajza: KÖRNER–KOPP 2010, 233.

960 HARICH 1972, 132. és 137.; KÖRNER–KOPP 2010, 233.; az apartmanról mint több, egymással összekapcsolódó helyiség-típusról *Höfen und Residenzen* 413–417.

961 GALAVICS 2016, 279–362.

962 GALAVICS 2016, 283–284.

963 Esterházy Pál utasítása, Kismarton, 1679. szeptember 9. EPA RAR Eisenstadt 1679 Nr. 241. „Commiss(ion) und gräfliche dingnuß, wegen einer Crothe in dem großen Saal, mit dem Vallentin Späz, Stockhodor betr.”

képmásai díszítették.⁹⁶⁴ 1682-ben itt tartották Esterházy Pál és Thököly Éva menyegzőjét, amelyre külön díszleteket készített Veith Kißler udvari festő és három segédje.⁹⁶⁵

A kastély második emeletének az elrendezését Buzási Enikő rekonstrukciójában ismerjük: a nyugati szárnyban kaptak helyet az egymással szoros egységet képező képtár („Gallery” megnevezéssel) helyiségei és a művészeti gyűjtemény („Kunstkammer”), a dél felé néző traktus külső és belső termeiben pedig a könyvtár.⁹⁶⁶ A földszinten a kincstár („Schatzkammer”) óriási tere mellett a tisztviselők hivatali szobái, a kertre, jobban mondva a vadasparkra („Tiergarten”) nyíló *sala terrena* vagy hűsölő terem, a várplébános, az udvarmester és a testőrök szobái, a konyha és cukrászat helyiségei, valamint a kápolna helyezkedett el.

Ide illeszkedik a kastély szakrális tereinek rövid bemutatása is, hiszen ezek használata Thököly Éva mindennapi vallásgyakorlatának a része volt.⁹⁶⁷ A Szeplőtlen Szűz tiszteletére szentelt kápolna a kastély felújításának első fázisában, még az 1660-as években elkészült. A stukkókkal és freskókkal gazdagon ékesített földszinti helyiségben a fekete márványozott oszlopokkal tagolt Mária-főoltár vonzotta magára a tekintetet, a háromszintes oltárépítmény középpontjában állt a faragott és öltöztetett Mária-kegyszobor, amely fölött az Atyaisten alakja emelte áldásra a kezét.⁹⁶⁸ Az összbnyomást aranyozott és ezüstözött angyalszobrok, valamint Esterházy Pálnak és első feleségének, Orsolyának az oltárra

festett térdeplő-imádkozó képmásai tették személyesebbé.⁹⁶⁹ A Mária-szobor előtt több csoda is történt a későbbiekben, ezeket maga Esterházy Pál örökölte meg a *Mennyei korona* című művében, amelyből Esterházy Ádám szerencsés balesetét már említettem korábban.⁹⁷⁰

A főoltártól bal kéz felé eső Szent Konstantinus-mellékoltár a kereszténységre áttért római legionárius aranyozott üvegekoporsóban fekvő testereklyéjét foglalta magában, a relikviát XI. Ince pápa ajándékozta Pálnak 1686-ban a török ellen vívott harcban mutatott vitézségéért. Ennek megszerzésében unokaöccse, Nádasdy László közvetített.⁹⁷¹ A koporsó felett a máriapócsi kegykép másolata függött. A kápolna harmadik oltárát Szent István vértanúnak szentelték, fölé a faragott-aranyozott festett Esterházy hercegi címer került. A szószék két oldalára 25 imazsámolyt állítottak. A márvány keresztelőmedencén Keresztelő Szent János szobra volt.⁹⁷² A kápolna felszerelése igen gazdag volt, többek között monstranciákat, cibóriumokat, feszületeket, miseruhakészleteket (pluviálék, dalmatikák, stóllák, kazulák, gyermekeknek ministránsruhák), baldachinokat, füstölőket, feszületeket, oltárterítőket, örökmécseseket, gyertyatartókat, zászlókat, ereklyetartókat írtak le. Ezeken kívül jelentős mennyiségű kép és festmény, a 12 apostol fából faragott ezüstözött mellszobra, misekönyvek és rituálék szerepeltek az inventáriumban.⁹⁷³

A kápolna felső szintjét képező oratórium különlegessége a képtár jellege volt, a 21 külön-

964 GALAVICS 2016, 286.

965 PRICKLER 2013, 166.

966 BUZÁSI 2015, 121–124. Buzási Enikő a termék berendezése alapján felülírta Stefan Körner és Margit Kopp rekonstrukcióját.

967 Bővebben VISKOLCZ 2020b.

968 A kismartoni kápolna oltárának leírása: HARICH 1972, 161–162.

969 HARICH 1972, 161–162.

970 ESTERHÁZY 1696, 114.

971 TUSOR 2019, 134.

972 HARICH 1972, 162.

973 HARICH 1972, 160–161.

böző méretű festmény – közülük csak néhány témáját említve: Angyali üdvözlés, Keresztelő Szent János lefejezése, Krisztus születése, Krisztus levétele a keresztről, Mária és szentképek, egy nagy méretű Szent István magyar király kép és egy Mária-oltár – a magánáhitatnak biztosított bensőséges teret.⁹⁷⁴ A kápolnát azóta többször átalakították, ma már nem az eredeti állapotában látható, de felszerelése közül néhány tárgy, így Szent Konstantinusz ereklyéje is megőrződött.

A kastélyban még egy szakrális jellegű helyiség volt az oratóriummal egy szinten: a lorettói kápolna. E helyiségtípus Habsburg kezdeményezésre terjedt el a birodalomban a 17. században, Esterházy Pál a pozsonyi ferenceseknél is emeltetett egyet.⁹⁷⁵ A kismartoni kastély lorettói kápolnájában lévő több festett és faragott Mária-kegykép, például a mariazelli és a máriapócsi képek másolatai, Esterházy Pál és családja Mária-tiszteletének egyértelmű bizonyítékai voltak.⁹⁷⁶

Thököly Éva maga is végigélte az építkezéseket és a belső terek művészi alakítását, nemcsak a díszteremét, hanem a többiét is, 1685-ben például arról tudósította férjét, hogy „az kípíró elvigezte az tökres ház mellett való házat, most az másikat aranyozza, de az arany nem lesz elég, ninc több hét kötísnél nálam”.⁹⁷⁷ Eszerint az aranyozáshoz szükséges festéket Éva magánál tartotta és ellenőrizte annak fel-

használását. Máskor arany-, ezüst-, vörös és zöld színű kípíró festékeket vásároltatott Bécsből, valószínűleg a saját valamelyik udvarháza kifestéséhez.⁹⁷⁸ A legmeglepőbb igénye 1696-ból olvasható: „Mivel az én kípírom nem igen jó kanterfetek írására, kérem édes szívem, ne bánja kegyelmed, ha az Páter Korel az Jerger kípét lekópíálja, nem kísik szokáig víle.”⁹⁷⁹ Tehát Thököly Évának volt saját festője, de mivel arcképeket nem tudott jól festeni, ezért kérte kölcsön a férjéét, az eddig nem azonosított páter Korelt, hogy sógora, Karl Joseph Jörger zu Tollet gróf egy portréját lemásolja neki.

A már említett díszterem és a *sala terrena* is észak felé a parkra, illetve a vadsparkra nyílt, amit ritka állatok népesítették be, például a dámvadak, ahová Thököly Éva az ajándékba kapott őzeket nem merete beengedni, félve attól, hogy az ott lévő dámvadak megölik őket, így inkább a várárokba kerültek.⁹⁸⁰ A dámszarvas a kora újkori közép-európai arisztokrácia vadaskertjeinek kedvelt és nem őshonos faja, vadászat céljára elkerítve tartották ezt a szarvasfélét. Más különleges állatok is tetszést arattak a családban: egy alkalommal Éva pézsmakacsát, gerlicéket és egy kutyát köszönt meg a férjének.⁹⁸¹ Máskor a kanárimadaráról tudjuk meg, hogy „megdermedt”.⁹⁸² 1684-ben és 1691-ben Esterházy Pál tevéket vásárolt Bécsben,⁹⁸³ máskor fehér pelikánt és apró zöld madarakat, megint máskor indiai hollókat és szajkót.⁹⁸⁴

974 HARICH 1972, 135–136.

975 KARÁCSONYI 1923, I. kötet, 241.

976 HARICH 1972, 138.

977 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1685. szeptember 28. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 138.

978 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1693. március 30. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 203.

979 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1696. október 4. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 228.

980 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Baden, 1682. október 2. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 80.

981 Thököly Éva Esterházy Pálnak, h. n., 1686. október 14. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 144.

982 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. június 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 73.

983 Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314. 1684. szeptember Nr. 114.; valamint Esterházy Pál utasítása kismartoni intézőjének, Bécs, 1691. július 20. MNL OL P 125 Nr. 7798.

984 Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314. 1685. május Nr. 107–108.; holló uo. 1685. szeptember Nr. 191.; szajkó 1686. január 22. uo. Nr. 15.

A FRAKNÓI VÁR

A Kismartontól 25 km-re délnyugatra fekvő fraknói várban csak ritkán tartózkodott a család, mindenki idegenkedhetett a hideget árasztó erődítménytől, amely azonban biztonságosan őrizte az értékeket. Pedig a Rozália-hegység magaslatáról a Pannon-síkság felé néző vár a kismartoni kastélyhoz hasonlóan a 17. században átépítésre került. A felújítások már Esterházy Miklós alatt megindultak, majd Pál elképzelései alapján az 1680–1690-es években kényelmi szempontokat is figyelembe véve fejeződtek be új lakószárnyak és egy új kincstár kialakításával.⁹⁸⁵ Az összképet a vár előtti térnek, ahová Szűz Mária, Szent Mátyás és Szent

Antal szobrai kerültek és a kapuzatnak a szobrászati koncepciója, a belső udvar római császárokat ábrázoló szekko falfestményei és az ott felállított Esterházy Pál lovas szobor tette művészetiileg is hatásossá.⁹⁸⁶

A fraknói várról sem maradt inventárium Esterházy Pál idejéből, de ismert két képleltár 1692-ből és 1694-ből, amelyek 27 helyiségben írják le a festményeket, így például a herceg audienciás házában, a szenesházban a nyári palota végében, a hálójában, a hercegasszony házában, a leányasszonyok házában, a felső palotában és az ebédlőpalotában.⁹⁸⁷ Innen tudható, hogy Thököly Évának is külön apartmanja volt, és a „méltóságos hercegasszony házában” a következő képeket sorolták fel:

1692 ⁹⁸⁸	1694 ⁹⁸⁹
Szegény Esterhás Miklós Palatinusné Nyári Christina képe in fol.	A Méltóságos Herceg képe ifjabb korában in folio
Szegény üdvezült Asszony képe in fol.	Szegény üdvezült Asszony képe ifjabb korában in folio
Szegény Homonnainé asszonyom képe in fol.	Szegény Nyári Krisztina Palatinusné képe in folio
Szegény Eszterhás Lászlóné képe in fol.	Mostani Méltóságos Herceg Asszony képe in folio
Margaretha Verthaimb Eszterhás Györgyné képe in fol.	Szegény üdvezült Asszony képe in folio
Mostani Méltóságos Herceg Asszony képei No. 2. in fol.	Item Mostani Méltóságos Herceg Asszony képe in folio
Ferdinandus secundus császár képe in 4to	Eszterhas Kata Hedervari Palatinusné képe in folio
Ugyanazon Császárné képe in 4to	Saturnus képe in 4to
Méltóságos Herceg és szegény Homonnainé Asszony képei apró korokban a mint leirattattanak in 4to	Szegény Eszterhas Elek úrfi képe in 4to
Szegény Eszterhás István úrfi képe in 4to	Szegény Eszterhas Ferencz úrfi képe in 4to
Szegény Katicza Kisasszony képi in 4to	Boldogságos Szűz képe kis Jéuskával Sz. Josephel és az Angyalokkal in 4to
Szegény Iluska kisasszony képi in 4to	Item Boldog Szűz képe in 4to minori
Szegény Elek úrfi képi in 4to	Egy Lanczaffth kép in 4to
Szegény Ferenc úrfi képi in 4to	

985 KEIL-BUDISCHOWSKY 1993, 110.; továbbá MITROPULOS 2014a, 73–74.; A kincstár átalakítási munkáiról MITROPULOS 2014b, 58–62.; KISS 2015, 166–167.

986 GALAVICS 1989, itt 146–147. és 149.

987 A szobák megnevezései: „Az Fraknai várban lévő képek száma 1694.” MNL OL P 108 Rep. 8 Fasc. C Nr. 38.

988 „Az Fraknai várban levő képek száma 1692.” MNL OL P 108 Rep. 8 Fasc. C Nr. 38.

989 „Az Fraknai várban lévő képek száma 1694.” MNL OL P 108 Rep. 8 Fasc. C Nr. 38.

1692 ⁹⁸⁸	1694 ⁹⁸⁹
Eszterhas Miklós Püspök Uram képi urfiacska korában in 4to	
Szegény Eszterhaz László Praepost képi úrfi korában in 4to	
Szegény első Palkó úrfi képi in 4to	
Szegény Katica kisasszony képi in 4to	

15. táblázat. Thököly Éva apartmanjában lévő festmények 1692-ben és 1694-ben

A két leírás összehasonlításából látszik, hogy 1694-re némi átrendeződés történt, a teremben csökkent a képek száma, de alapvetően megmaradt női portrészobának a következő ábrázoltakkal: Esterházy Pál édesanyja, Nyáry Krisztina, húga, Esterházy Mária, sógornője, Batthyány Eleonóra, az első feleség, Esterházy Orsolya, valamint Thököly Éva és kilenc elhunyt Esterházy gyermek. 1694-ben Esterházy Orsolyának már két portréja volt itt, valamint a gyermek képe helyett (ezekből kettő maradt) egy mitológiai, két Szűz Mária és egy tájkép került be.

Thököly Éváról tehát készültek portrék, ma összesen öt önálló arckép ismert róla, egy gyámleány, négy feleség korában készült:

1. Nyugat-magyarországi festő: Thököly Éva. A festmény felirata: Illustrissima Domicel(l) A Eva Tököly de K(e)ZM(a)RK AET(at)is 13 A(nn)O 1672.⁹⁹⁰ (kép)
2. Veith Kißler(?): Thököly Éva. A festmény felirata: CEL(sissi)MA PRINCIPIS SA EVA TÖKÖLI COMITISSA DE KEZ-MARK CEL(sissimi) S(acri) R(omani) I(mperii) PRINCIPIS PAULI ESTERASI DE GA(l)ANTHA REG(ni) HUNG(ariae) PALATINI CHAR(issi)MA CONIUNX AN(n)O MDCLXXXII.⁹⁹¹ (kép)
3. Ismeretlen festő: Thököly Éva. Kréтарajz.⁹⁹² (kép)

4. Johann Jakob Hoffmann–Jakob Hermundt: Thököly Éva. Rézmetszet. Felirata: Celsiss(ima) Principissa Eva Tököli de Kezmark, Celsis(simi) Prin(cipis) Pauli Estoras R(egni) H(ungariae) Palatini secunda Coniunx. Anno Domini 1687.⁹⁹³ (kép)
5. Nyugat-magyarországi festő: Thököly Éva. A festmény felirata: CEL(sissi)MA PRINCIPIS SA EVA TÖKÖLI NATA COMITISSA

29. kép: Thököly Éva (1680-as évek)

990 KOPP 2020, 20. (ma Burg Forchtenstein).

991 KOPP 2020, 34. (ma Burg Forchtenstein).

992 KOPP 2020, 112. (ma Burg Forchtenstein).

993 ESTERHÁZY 1700, Nr. 87.

DE KESMARK CEL(sissimi) PRIN(cipis)
PAULI COM(es) ESTERAS REG(ni)
HUNG(ariae) PALATINI CHAR(issima)
CONIUNX AN(n)O 1690.⁹⁹⁴ (kép)

THÖKÖLY ÉVA VALLÁSOSÁGA
ÉS MECENATÚRÁJA

Esterházy Pál családja és saját személye reprezentatív megjelenítéséhez szükséges eszköztára, illetve belső lelki készletéből fakadó fogékonysága a művészetek és a műalkotások iránt ma már sokoldalúan feldolgozott.⁹⁹⁵ A Thökoly Évával való együttélés idején kreativitása még jobban kibontakozott, sőt, nagyszabásúvá

vált. Csak röviden villantanék fel néhány jól ismert példát, különösen fontosnak tartva a katolikus egyház iránti elköteleződését és kegyúri gesztusait olyan épületek emelésével és/vagy dekorálásával, mint a nagyszombati jezsuita templom, a fraknóvárjai szervita, a kismartoni ágostonos, a boldogasszonyi ferences kolostor és templom, ezeken túl Szűz Mária és szentek szobrainak állítása kastélyai és várai előtt, saját lovas szobra elkészíttetése a fraknói belső várba.⁹⁹⁶ S természetesen ide sorolható írói életműve is, az 1690-es évtizedben Bécsben és Nagyszombatban kiadott Mária tiszteleti és kegyességi művek, amelyek az alábbi táblázatban láthatók:

	Bécs	Nagyszombat
1690		Az egész világon levee csudalatos Boldogsagos Szuez kepeinek roevideden foel tett eredeti... 1690. 4°
1691	Via lactea ad caelum ducens, variis precationibus, meditationibus, aliisque piis exercitiis... typ. Leopoldi Voigt, 1691. 4°	Az Boldogsagos Szuez Maria szombattya... Friedl János, 1691. 4°
1696		Mennyei korona az az Az egész világon levee csudalatos Boldogsagos Szüz kepeinek roevide den föl tett eredeti... akadémi ai ny., 1696. 2°
1697	Lytaniae ad Beatam Virginem Mariam, per totius mundi miraculosas imagines divisae... typ. Leopoldi Voigt, 1697. 4°	
1698	Speculum immaculatum, quo Demonstratur ex probatissimis Authoribus Beatissimam Virginem Mariam sine labe originali esse conceptam... typ. Leopoldi Voigt, 1698. 4°	Regina Sanctorum omnium. Minden szentek királynéja Boldogság os Szüz Maria tisztelete... Hörmann János, 1698. 4°
1700	Litaniae omnium sanctorum, per totum orbem celebrium ad choros et ordines redactae... typ. Leopoldi Voigt, 1700. 4° Trophaeum Nobilissimae Ac Antiquissimae Domus Estorasiae... typ. Leopoldi Voigt, 1700. 2°	

16. táblázat. Esterházy Pál 1690–1700 között Bécsben és Nagyszombatban megjelent kilenc műve⁹⁹⁷

994 BUZÁSI 2008. (ma Magyar Nemzeti Galéria, Budapest).

995 GALAVICS 2016, 359–361.

996 GALAVICS 1989.

997 MONOK–ZVARA 2020, 61–67.

30. kép. Ismeretlen festő: Esterházy Pál és Thököly Éva fogadalmi képe a mariazei bazilikában (1689)

Férje kedvtelése, írói és mecénási tevékenysége, gyűjteményalakítása, zenélése Thököly Évára is hatással lehettek, bár ilyen irányú nyomok a forrásanyagban alig maradtak. A mindennapok és az ünnepnapok váltakozása az Esterházyak életét is megszabta. Különösen sokat jelentettek Pál számára a Mária-ünnep, amelyek tiszteletében Thököly Éva is osztozott a férjével. Ennek egyik legfontosabb aktusként az Esterházy családban Pál kialakított gyakorlata nyomán hagyománnyá, mondhatni ünneppé vált a stájerországi Mariazellbe való éves nyár végi vagy szeptember eleji zarándoklat, bár a szakirodalomban sokat emlegetett 58 út forrásokkal nem támasztható alá.⁹⁹⁸ Az is-

métlődő áhítat és lelki megújulás rítusa mellett sokszínű patrónusi kapcsolat fűzte a családot e középkori kegyhelyhez: Esterházy Pál és Orsolya 1680-ban kápolnát alapítottak itt Alexandriai Szent Katalin tiszteletére – maga az oldalkápolna hamarabb, már az 1660-as évek végén elkészült – és rendszeresen adakoztak is.⁹⁹⁹ A mariazei zarándoklatokba Thököly Éva még gyámleányként bekapcsolódott, bár az első ismert útja elég késői, 1679-re datált.¹⁰⁰⁰ 1682-től hol férjével és a családjával, hol csak nővérei társaságában indult a zarándokútra: 1682. szeptemberben valamelyik nénje kísérte, és ekkor két aranyangyalt ajándékozott a kegy-

998 Az 58 zarándokutat először Kilian Werlein említette *Annoch offenstehender Gnaden Schatz* (Steyer, 1722) című művében. Átvette GALAVICS 2004b, 118.; FAZEKAS 2005, 39.

999 GALAVICS 2004a, 103–104.

1000 Esterházy Orsolya Esterházy Pálnak, Kismarton, 1679. október 7. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 270.

helynek, s ugyancsak a férje nélkül járt ott 1684, 1688 és 1694 augusztusában.¹⁰⁰¹

A kegytemplomban ma is látható az az 1689-ben festett nagy méretű, Esterházy Pált és Thököly Évát ábrázoló fogadalmi kép, amelyen térden állva adnak hálát Máriának a két legfontosabb rezidencia, Kismarton és Fraknó töröktől való megmeneküléséért 1683-ban.¹⁰⁰² Ugyanebben az évben (1689) a herceg egy új ezüstözött főoltárt rendelt Johann Indau bécsi mestertől, amelynek a fekete színű posztamensre való felállítására és felszentelésére 1691-ben került sor.¹⁰⁰³ Thököly Éva ennek az évnek az augusztusában már az új oltár előtt vehetett részt az Esterházy Miklós által celebrált misén.¹⁰⁰⁴ Mariazellen kívül más kegyhelyeket is rendszeresen felkeresett a hercegasszony, így a Fertő melletti Boldogasszonyt, a Kőszeg melletti Velem Szent Vid kápolnáját és Lorettomot is.¹⁰⁰⁵

Thököly Évának a katolikus egyházhoz és intézményeihez való kötődését a házassága első évtizedében semmi nem világítja meg jobban, mint 1688-ban írt végrendelete, amelynek tizből az első hat pontja az egyháznak tett adományokat sorolja:

- 2000 misemondást rendel a saját birtokainkon és azokon kívül élő szerzetesrendeknek: ferencesek, ágostonosok, szerviták és pálosok kapnak összesen 1000 forintot;
- a boldogasszonyi ferencesek kápolnájában való heti egy misemondásért 500 forintot ad;

- kéri, hogy a boldogasszonyi országútra faragjanak egy Mária-kőszobrot az ő nevével 100 forintért;
- a kismartoni Szent József ágostonos kolostorban misékért 300 forintot ad, ugyanitt az ispotálybeli szegényeknek 100 forint;
- a lorettomi szervitáknak az érte való mindennapi misézésért 1000 forintot adományoz;
- Bécsben a lepraház szegényeinek ad („hagyok az Bécsi Klok Pámhoz”) 100 forintot az érte mondott misékért.¹⁰⁰⁶ Ez a középkori eredetű *Klagbaum*nak nevezett egyházi kórházi intézmény a ragályos betegek ápolásával foglalkozott.

Összesen tehát 3100 forintot hagyott Thököly Éva, elsősorban a saját lelki üdvéért. Az egyetlen maradandó emlék egy faragott kőszobor lett volna Boldogasszonyban. Láthatólag az Esterházy-birtokokon élő boldogasszonyi ferenceseket, a kismartoni ágostonosokat és a lorettomi szervitákat támogatta. Mecénási tevékenységére az 1690-es évtizedből is kerültek elő adatok: a boldogasszonyi ferenceseknek egy kápolna építésére adományozott 500 forintot, 1694-ben pedig a pöllai ágostonosok rendfőnöke, Michael Joseph Maister köszönte meg neki az értékes miseruhát. Az előjáró sajnálkozott, hogy nem találkozott személyesen a hercegasszonnyal otllétekor, hogy kérte, hogy máskor is jöjjön el hozzájuk.¹⁰⁰⁷ Thököly Éva

1001 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. szeptember 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 76.; adomány: FAZEKAS 2005, 43.; 1684-es út: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. augusztus 24. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 110.; 1688-as út: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1688. szeptember 15. Uo. 153.; 1694-es út: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1694. június 31. Uo. 210.

1002 GALAVICS 2004c.

1003 Chrysostomus páter Esterházy Pálnak, Mariazell, 1691. augusztus 8. MNL OL P 125 Nr. 2892.; GALAVICS 2004b, 113–114.

1004 FAZEKAS 2005, 41–42.

1005 Zarándoklat Szent Vidbe: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1691. július 9. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 177.; zarándoklat Lorettomba: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1694. március 25. Uo. 209.

1006 Thököly Éva végrendelete, Kismarton, 1688. április 4. MNL OL P 108 Rep. 41. Fasc. F. Nr. 324.

1007 Boldogasszonyi kápolna: Thököly Éva adománylevele, Boldogasszony, 1693. február 25. MNL OL P 108 Rep. 1 Fasc. L Nr. 154.; a pöllai adományról: Michael Joseph Maister Thököly Évának, Pöllau, 1694. november 1. MNL OL P 125 Nr. 6751.

31. kép. Thököly Éva csatlakozási levele az Ágoston-rendi remeték harmadrendjéhez

ajándéka nyilván a stájerországi Pöllauberg Mária búcsújáróhelynek szólt, a magaslaton álló gyönyörű középkori eredetű gótikus kegytemplomot az ágostonosok gondozták.¹⁰⁰⁸

Az 1690-es években Esterházy Pál és Thököly Éva is több világi harmadrendbe kérte a felvételét. Ezek a társulások már középkori kialakulásuktól fogva a tagjaik vallásgyakorlat általi tökéletesedését tűzték ki célul és anyagi támogatásért cserében spirituális élményeket biztosítottak. Az önkéntesen csatlakozó világi és klerikus tagjaikat a harmadrend szabályzata

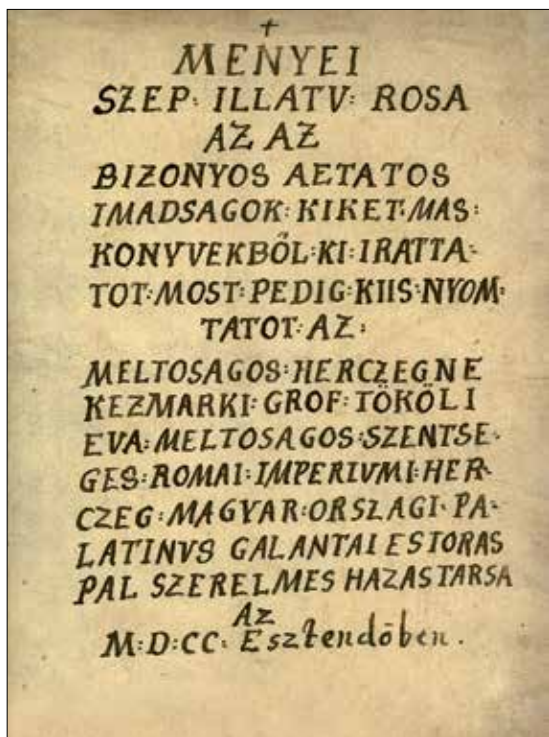
fogta össze. Az Esterházy házaspár számára 1696. október 2-án a piarista rend római központjában állítottak ki egy díszes nyomtatott oklevelet a tagság elnyeréséről.¹⁰⁰⁹ Két évvel később Thököly Évát az Ágoston-rendi remeték világi harmadrendjébe is felvették. A nyomtatott és illusztrált csatlakozási levélben a kiállító és a címzett neve is szerepel, egyrészt maga a rend generálisa, Antonio Pacini, másrészt „Esterházy Éva hercegasszony”.¹⁰¹⁰

Thököly Éva személye egy teológiai mű de dikáltjaként is feltűnik: Otrokócsi Fóris Ferenc

1008 POSCH 1971.

1009 A világi harmadrendekről: *Magyar Katolikus Lexikon* IV. 607.; Esterházy Pál és Thököly Éva piarista harmadrendi tagi csatlakozási levele, Róma, 1696. október 2. MNL OL P 125 Nr. 9527.

1010 A konfraternitások által biztosított spirituális javakról és az Ágoston-rendi remetékről: CEVINS 2015, 68–70. és 170–172. Thököly Éva Ágoston-rendi remete harmadrendi tagi csatlakozási levele, Róma, 1698. augusztus 10. MNL OL P 125 Nr. 9528.

32. kép. Thököly Éva tervezett imádságoskönyve, a Mennyei szép illatú rózsza című kézirat címlapja

Esterházy Pálnak és neki ajánlotta 1699-ben Nagyszombatban megjelent *Isten előtt járóknak tökéletessége* című művét. Az 1694-ben katolikus hitre tért és 1699-től a nagyszombati egyetemen jogtudományt tanító Otrokócsinak ez a műve a kegyesség gyakorlásáról, a hívőnek önmaga megismeréséről, önvizsgálatáról, a bűn megéléséről és megbocsátásáról szól.¹⁰¹¹ A szerző

szert Esterházy a férfiak, Thököly Éva a nők számára példakép a vallás és a kegyesség gyakorlásában:

„Ez nálam isméretes Herczegi és Fejedelmi virtusa Herczegségednek, elégséges okot szolgáltatott nékem erre is, hogy a Méltóságos Herczeg Aszszonyt is, úgy mint kegyelmes Aszszonyomat, ez könyvecskének eleire a Dedicatióban Herczegségeddel edgyütt helyeztetném, mind dicséretes emlékezetre, mind pedig indító okul a jóra e Magyar Nemzetben: fel-téven ez iránt, hogy a mint Hercezséged leg-közelebb a Férfiak előtt fényes tükör a kegyességre és szent alázatosságra e Magyar hazában; úgy a Méltóságos Aszszony, ez Munkácskának (mint igaz kegyelmességnek és szentségnek úttjának) kedvvelésével, leg-közelebb az Aszszonyi Rendben lévőknak (kivált-képpen az elébb-kelhetőknak) fogna lenni igen szép példája.”¹⁰¹²

S végül megemlítendő az Esterházy hercegi levéltár egy egyetlen lapból álló kézírata, amely tulajdonképpen egy imádságoskönyv címlapjának értelmezhető. Eszerint 1700-ban Thököly Éva válogatásában készült egy magyar nyelvű összeállítás *Mennyei szép illatú rózsza* címmel. Bár erről a vállalkozásról több nem tudható, mégis bizonyítja a hercegné vallásos elmélyültségét és a férje írói munkája iránti érdeklődését, részben annak követését.¹⁰¹³

7. KONFLIKTUSOK A HÁZASSÁGBAN

Az Esterházy–Thököly-házasság bemutatásakor feltétlenül kiemelendő szempont a felek magas társadalmi státusza. A férj, Esterházy Pál, nádként az ország első embere, gyakran neve-

zik vicerexnek is, azaz a király helyettese, 1687-től a birodalmi hercegi cím viselője is. Felesége, Thököly Éva palatinusné és hercegasszony, a forrásokban is rendre így nevezik őt. A házassá-

1011 FALLENBÜCHL 1899, 378–379.

1012 OTROKOCSI FÓRIS Ferenc: *Isten előtt járóknak tökéletessége*. Nagyszombat, 1699. RMK I 1547; MONOK–ZVARA 2020, Nr. 165. és Nr. 580.

1013 A *Mennyei szép illatú rózsza* című kézirat jelzete: MNL OL P 125 Nr. 11902.; továbbá KNAPP 2015, 297.

33. kép. Johann Jakob Hoffmann: Az Esterházy hercegi címer (1687 után)

ságra éppen ezért figyelem vetül a bécsi udvarból és a Magyar Királyság elitje és rendjei felől is, eseményei a nyilvános térben is látszanak.

Ha a 17. század nádori házaspárjai közül néhányat megvizsgálunk például a fennmaradt leveleik alapján – így Illésházy István és Pálffy Katalin, Thurzó György és Czobor Erzsébet, Esterházy Miklós és Nyáry Krisztina, Wesselényi Ferenc és Széchy Mária viszonyát –, a felek kölcsönös tiszteletén alapuló jó vagy legalábbis nem kirívóan rossz házasságokat látunk.¹⁰¹⁴

Esterházy Pál és Thököly Éva magánéleti problémái az 1690-es évek elejétől a szűkebb családi és udvari körből kitörve a szélesebb nyilvánosság elé kerültek, a magánélet határai egyre inkább elmosódtak és immár a nyilvános közélet – királyi udvar, érsek, országbíró, más arisztokrata udvarok, gyűlések – tereiben is témává váltak, ugyanis a házaselek azzá tették.¹⁰¹⁵ Az alábbiakban ennek a folyamatnak, a házasság fokozatos megromlásának a részleteit veszem sorra, előtte azonban rossz házastársi kapcsolatokra szeretnék néhány egykorú példát bemutatni.

A ROSSZ HÁZASSÁGOK EGYKORÚ PÉLDÁI

Beatrix Bastl az egyik cikkében érdekes példát hoz a házastársi békétlenségre. A fiatalon árvaságra jutott Elisabeth Lukretia tescheni hercegnőt a gyámjai hozzáadták a nála 19 évvel idősebb Gundaker von Liechtenstein herceghez 1618-ban. Hét év együttélés után az asszony elköltözött a férjétől és többszöri felszólításra sem tért vissza hozzá. A hercegnő így foglalta össze a szakítás indokait: a férje nem tartotta rangjához méltó módon, nem kapott sem izlésének megfelelő ételt, sem ruhákat, s úgy bántak vele, mint egy cseléddel. A férj azzal védekezett, hogy egy asszony a konyhában és a pincében parancsolhat, de máshol nem, s különben is, adott a felesége mellé egy udvarmesternét és egy kisasszonyt is, sőt, még pénzt is kapott, de azt rossz társaságra költötte. Amikor a fiatal nő a szemére hányta, hogy többször megverte, a herceg csak annyit fűzött hozzá, hogy ő egyre emlékszik.¹⁰¹⁶

Főrangúak közti hasonlóan rossz házasságra van persze magyar példa is. Az 1654-ben Rákóczi László és Bánffy Erzsébet házasságából

1014 PÉTER 2008, 123–138., 150–154. Péter Katalin tudott Thököly Éva megromlott házasságáról, de mivel nem ismer- te a forrásanyagot, az okokról csak találgatni tudott, uo. 129–130.

1015 A házasság és a nyilvánosság szerepéről VÁRKONYI 2019, 251–252.

1016 BASTL 2011, 167–168.

született Rákóczi Erzsébet sorsa sem alakult szerencsésen. A korán árvaságra jutott vagyonos lányt a gyámja, Báthory Zsófia, 1668-ban Erdődy Ádámmal adta feleségül. A férje gyors elhunytát követően Rákóczi Erzsébet 1670-ben Ádám unokatestvéréhez, Erdődy Györgyhöz ment hozzá. Az irodalomtörténetbe költőnőként is bevult grófnő az 1670-es évek elején rendszeresen levelezett az akkoriban Semptén időző Esterházy Pállal, és valószínűsíthetően szerelmi viszony is kialakult közöttük.¹⁰¹⁷ Erzsébet második házasságát néhány rövidebb időszakról eltekintve heves veszekedések és szétköltözések terhelték, amelyekről a külvilág is tudomást szerzett, s a problémákat külső beavatkozások sem tudták megoldani.¹⁰¹⁸ Az események Rákóczi Erzsébet feljegyzései („*Gr. Rákóczi Erzsébet, férjzett gr. Erdődy Györgyné saját jegyzetei férjével támadott viszálya tárgyában...*”)¹⁰¹⁹ és különböző személyeknek írt levelei alapján ismertek.

A viták egyik oka az volt, hogy Erdődy György a sajátjaként bánt felesége javaival, és a beleegyezése nélkül zálogosított vagy adott el a birtokaiból.¹⁰²⁰ 1695-ben minden addiginál súlyosabban összekülönböztek, amelynek során Erdődy a bécsi udvarnál jelentette fel a feleségét azzal, hogy nem lakik vele és nem engedelmeskedik neki. Az ügyet az uralkodó meghagyásából Kollonich Lipót frissen kinevezett esztergomi érsek vette kézbe,¹⁰²¹ békülésre felszólító levelét azonban Rákóczi Erzsébet visszautasította:

„tovább életem veszedelmével, lelkemnek kárhóztatásával őkegyelmével tovább laknom nem lehet, tudom oly kegyelmes Urunk s Asszonyunk őfölsége, hogy lelkemnek kárhóztatására való dolgot sem kívánhatják tőlem, üdömnem nagyobb részit sokféle szenvedésekben s nyomorúságokban töltvén el az gróf mellett...”¹⁰²²

Kollonich Bécsbe rendelte a grófnőt,¹⁰²³ aki bár nem ment el, de az érsek levelét másolatban megküldte a nádornak, hogy „palatinusi autoritásával” ajánlja őt őfelsége és a kardinális kegyelmébe.¹⁰²⁴ Decemberben Kollonich Pozsonyba kérte Rákóczi Erzsébetet,¹⁰²⁵ aki a bajmóci gyógyfürdő, vadászat és vendégeskedések után csak 1696. január 4-én kereste fel az érseket rokonai, Rákóczi Julianna és férje, Ferdinand Gobert Asprenont-Lynden von Reckheim gróf társaságában. Az elköltött ebéd után Kollonich azt közölte a grófnővel, hogy

„őfelsége parancsolatjának a bécsi commissióhoz képest eleget nem tett, azért kegyelmed kettő között válasszon, vagy azt, hogy a mely szolgálakat az úr nem akar szenvedni, azonnal azokat elbocsássa s menjen az úrhoz Szomolyára s vele lakjék, avagy azonnal felnyitom az klastromot s kegyelmedet oda csukom.”¹⁰²⁶

A grófnő tiltakozott, Kollonich pedig rázárta az ajtót, hogy beszélje meg Rákóczi Juliannával

1017 UHL 1994, 54–56.; továbbá *Rákóczi Erzsébet levelei* 2001, 13.

1018 BENDA–VÁRKONYI 2001; VÁRKONYI 2002; BUBRYÁK 2005, 42–43.; BENDA 2006, 46–48.

1019 SZERÉMI 1893, 84–91.

1020 BENDA–VÁRKONYI 2001, 12.

1021 Kollonich hivatalából fakadóan többször is eljárta vitás vagy peres házassági ügyekben, egyet életrajzírója, Joseph Maurer is említi, MAURER 1887, 358.

1022 RÁTH 1863, 33.

1023 Ez a levél éppen az Esterházy hercegi levéltárban maradt meg, Kollonich Lipót Rákóczi Erzsébetnek, Bécs, 1695. július 23. MNL OL P 125 Nr. 6294.

1024 Rákóczi Erzsébet Esterházy Pálnak, Nagytapolcsány, 1695. július 7. MNL OL P 125 Nr. 3644.

1025 Rákóczi Erzsébet Kollonich Lipótnak, Nagytapolcsány, 1695. december 21. PL AS Classis X. Nr. 196. Missiles Fasc. 58. f.287. (MNL OL MF 2667.d.).

1026 *Gr. Rákóczi Erzsébet, férjzett gr. Erdődy Györgyné saját jegyzetei férjével támadott viszálya tárgyában...* SZERÉMI 1893, 87.

az elhangzottakat. Az is kiderült, hogy a lovászmesterét és a feleségét kellene elbocsátania, illetve hogy megfenyegették, hogy elveszik a birtokait. Rákóczi Erzsébet ellenállt az érsek nyomásának:

„ezen erőszakkal való kéntelenítéseket minden ok nélkül valókat látván, hogy sem gyalázatokban világomat éljem s eleitől fogvást való szokása szerint az urnak őkegyelmétől annyit szenvedjek, károsítassam, becstelenítsem, mortificáltassam, életemet szerencsétlenítsem, végtére miatta s mellette lelkemet veszítsem, készebb vagyok klastromot választanom...”¹⁰²⁷

Kollonich Lipót végül visszariadt a határozott asszonytól, és a továbbiakban már csak szóban üzengetett neki, hogy bocsássa el az embereit s menjen Szomolányba az urához. Ő azonban nem tudott megegyezni a férjével és Esterházy Pálhoz fordult segítségért:

„Mostanában immár úszok örök gyalázatokban és szerencsétlenségekben, elannyira, hogy a többi között eleimtől maradt kevés jószágokkáimnak és javaimnak úgy látom maga számára való elvonását óhajtja az úr, ahol azíránt is mi kárban légyenek dolgaim, értésére leszen vagy talán eddig is van hercegséged előtt. Mindezen magam s azáltal familiámat is illető

káraitam és szerencsétlenségeket, s mindenek felett örök gyalázatomat, magamon tovább szenvedni nem akarván, folyamodom hercegségedhez, mint hazánkknak első oszlopjához, nagy alázatossággal, Istennek irgalmáért is, ily ügyefogyott állapotimban és szerencsétlenségekben, mind kegyelmes Urunk és Asszonyunk öfelségek előtt, s mind egyéb szükséges helyeken, az maga palatinusi autoritása szerént is méltóztassék pártomat fogni...”¹⁰²⁸

Nem ismert, hogy mit tett a nádor Rákóczi Erzsébetért, de iratai között található egy 24 pontba szedett lista, hogy a kibékülésért cserében a grófnő milyen biztosítékokat várt el a férjétől. Így például hogy birtokai jövedelmét ne vehesse el, szabadon választhassa meg a lakhelyét, ne kelljen mindenhová a férjével utaznia (Horvátországba, nagy távolságokra), a saját dolgaiban és javaiban szabadon, a férje beleszólása nélkül rendelkezessen s maga alkalmazhassa a szolgáit.¹⁰²⁹ Egyébként nemcsak ez a jegyzék, hanem Rákóczi Erzsébet egy költeménye is Esterházy Pál iratai között őrződött meg ezzel a címmel: *Rákóczi Erzsébet kesergő verse az Erdődy György gróffal való házassága miatt*.¹⁰³⁰ A viszály kimeneteléről több adat nincsen, a házaspár nem vált szét, de Rákóczi Erzsébet boldogtalansága kiérezhető a későbbi leveleiből is.

Rákóczi Erzsébet grófnő Esterházy Pált nádori minőségében kereste meg, elsősorban pártfogásért és közvetítésért. Hogy a nádorok időnként beavatkoztak az egyházi hatáskörbe tarto-

zó házassági ügyekbe, jól mutatja Wesselényi Ferenc egyik intézkedése. 1665-ben arra szólította fel Bars vármegye elöljáróit, hogy az ottani földesurak ne támogassák a hamis házassá-

1027 *Gr. Rákóczi Erzsébet, férjezett gr. Erdődy Györgyné saját jegyzetei férjével támadott viszálya tárgyában...* SZERÉMI 1893, 88.

1028 Rákóczi Erzsébet Esterházy Pálnak, Kistapolcsány, 1696. április 3. MNL OL P 125 Nr. 3645.

1029 Jegyzékek a Rákóczi Erzsébet által férjétől, Erdődy Györgytől kívánt biztosítékokról, d. n. MNL OL P 125 Nr. 11400–11401. Erdődy György kötelezvénye feleségével, Rákóczi Erzsébettel szemben, uo. Nr. 11402.

1030 A vers lelőhelye: MNL OL P 125 Nr. 11925.; Kiadása: *Magyar nőköltők* 14.; Rákóczi Erzsébet költészetéhez: KOVÁCS 1996.

gok megkötését. A rendelkezés mögött az a tapasztalat húzódott meg, hogy a török-tatár hordák által rabságba hurcolt férfiak feleségei gyakran új házasságra léptek. Wesselényi „palatinusi autoritásánál” fogva az egyházi törvények és a „házasság szent sakramentuma” védelmezőjeként megparancsolta, hogy a holtig való házassági kötelességüket a házasságfelek ne merjék megszegni.¹⁰³¹

Nemesemberek házassági ügyei nádori látókörbe egyébként általában akkor kerültek, amikor valamilyen bűncselekmény történt. Esterházy Pál praxisából is ismertek ilyenek. Tar Mihály Sopron vármegyei birtokos nemes, akinek azonos nevű apja az Esterházy család familiárisa volt,¹⁰³² rögtön két ügyben is érintett volt: előbb Fábíánkovics Juliannával folytatott erkölcstelen viszonyt 1677–1678-ban,¹⁰³³ majd a Gorup Ferencsel házas Kussenich Reginával 1679-ben, akit a vád szerint férje megmérgezésére bujtott fel.¹⁰³⁴ Esterházy parancsot kapott Tar Mihály és a szeretője elfogására, de az aszszonyt elengedték, amikor a rokonai 17 000 forintot letettek érte.¹⁰³⁵ Esterházyznak többször fel kellett lépnie Balassa Ádám és Balassa Zsuzsanna vérfertőző viszonya ügyében is. A házasságtörőket feljelentették, ráadásul az aszszony férje, Hölgyi Gáspár, tisztázatlan körülmények között meghalt 1689-ben, a gyilkosság gyanúja a szerelmespárra terelődött, akik Lengyelországba menekültek.¹⁰³⁶

Rokonság okán nagyobb rálátása nyílt Esterházyznak egy úgynevezett klandesztin házasságra, amely az ügymenet szempontjából tanul-

ságos. Draskovich Ádám titokban elvette Rummy Máriát 1688-ban Szombathelyen, amely miatt mindketten a családjaik haragjával szembesültek. A párt elválasztották egymástól és a területileg illetékes győri püspök, ki más, mint Kollonich Lipót, érvénytelennek nyilvánította a házasságot.¹⁰³⁷ Draskovich Ádám nagybátyjához, Esterházy Pálhoz fordult, aki Széchényi György esztergomi érsek véleményét kérte az ügyben. Széchényi Kollonichéval homlokegyenest ellenkező álláspontot képviselt:

„Igen akarom, hogy az a nyomorult asszony ott kegyelmednél van, csakugyan Draskovich Ádámné az, soha bizony sem pápa, sem más azt az házasságot el nem rontja. Nem tartja házasságnak Kollonich cardinál uram? Mert nem érti, soha teljes életében teológiában nem volt, most is soha ő kezében könyvet nem látnak, hogy olvasná. Nem fér a fejében ez a kettő, validum et licitum. Igenis rosszul cselekedte az ifjú, hogy oly hamar követte apja nyomdokát (az jobban felsördült volt) s nem győzött várnia még egynéhány esztendő; de azonban ugyan megvan s házasság az, meg kell vastagon büntetni, amint kegyelmed írja méltóságosan, a többi példájára is. És hogy longo litis processu, a szent széken (coram ordinario Győrött kellene kezdenyi, onnat ide hoznyi, s innét küldessék a Nuncius eleiben) ne legyen az, kegyelmeddel együtt feltalálom én annak az büntetésnek mensuráját. Hogy pedig én dolgom leszen-e az, eleiben teszem Kollonich uramnak jura Archiepis-

1031 Wesselényi Ferenc Bars vármegyének, Trencsén, 1665. január 12. SZERÉMI 1893, 53–54.

1032 DOMINKOVITS 2001, LXX–LXXI.

1033 Tar Mihály erkölcstelen viszonya iratai 1677–1678. MNL OL P 125 Nr. 11322–11324.

1034 I. Lipót parancsa Esterházy Pálnak Tar Mihályt elfogatására, Bécs, 1679. március 8. MNL OL P 125 Nr. 8331.

1035 I. Lipót parancsa Esterházy Pálnak Gorup Ferencné börtönből való szabadon bocsátására, Bécs, 1679. augusztus 13. MNL OL P 125 Nr. 8337.; valamint I. Lipót Esterházy Pálnak, Bécs, 1679. augusztus 21. uo. Nr. 8338.

1036 TAKÁTS 1918. I. Lipót Esterházy Pálnak, Bécs, 1686. szeptember 24. MNL OL P 125 Nr. 8440. Parancs a Balassa Ádám elleni per megindítására, mivel együtt él másodfokú vérrokonával, Balassa Zsuzsannával, aki Hölgyi Gáspár felesége.

1037 Draskovich Ádám Esterházy Pálnak, Párma, 1689. szeptember 13. MNL OL P 125 Nr. 1807.

copi Strigoniensis ut primatis, de legfőképpen ut legati nati sacrae sedis; eleiben teszem úgy, hogy száját sem táthatja ellene.”¹⁰³⁸

Az érsek – akinek ellenszenve a győri püspök-társa iránt tagadhatatlan – teljesen tudatlannak tartotta Kollonichot teológiai ügyekben. Az általa javasolt ügymenet szerint Draskovich Ádámnak fellebbeznie kell a győri püspökségnél, majd az esztergomi érseken keresztül a pápai nuncius elé kerül és megoldódik a dolog. Széchényi és Kollonich a jog- és hatásköri („primátusi”) rivalizálás mellett abban sem egyeztek, hogy a trentói zsinat határozatait kihirdették-e Magyarországon vagy sem. Széchényi szerint nem, vagyis nem kell, sőt nem is lehet alkalmazni azokat, így Draskovichék klandesztin házassága érvényesnek tekinthető. Kollonich viszont úgy vélte, hogy 1579-ben egy szombathelyi egyházi gyűlésen elfogadták a szigorúbb trentói végzéseket,¹⁰³⁹ ezek értelmében a házasság nem jött létre.¹⁰⁴⁰ Végül Kollonich álláspontja győzedelmeskedett, a frigyvet érvénytelenítették, Draskovich Ádám pedig 1693-ban Ludwig von Herbeville császári tábornok Johanna Barbara nevű lányát vette feleségül.¹⁰⁴¹

Esterházy Pál tehát bőven látott rossz vagy félresikerült házasságokat, olyanokat, amelyekben bűncselekmény történt, olyanokat, amelyeknek a problémái a társadalmi nyilvánosság elé jutottak, de azt valószínűleg álmában sem gondolta, hogy hamarosan a saját házassága is válságba jut, és komoly külső beavatkozásra lesz szükség a továbbfolytatáshoz.

THÖKÖLY ÉVA ÉS ESTERHÁZY PÁL
KAPCSOLATÁNAK ÉS HÁZASSÁGÁNAK
MEGROMLÁSA

Thököly Éva házasságának első éveit sikeresnek mondhatók: státuszát tekintve az ország első emberének, a nádornak a felesége, 1687 végétől hercegasszony. Kapcsolatuk szerelmes-szenvedélyes, sorra születnek a gyerekek, és az asszony saját vagyona is elkezdett gyarapodni.

A felszínen látszólag boldogság uralkodott, de sok apró jele volt annak, hogy Évának nem sikerült elismerést kivívni magának a régi – Esterházy Orsolyát szolgáló – udvari környezetben, és ellenségesen figyelték tevékenységét és udvartartását. Thököly Éva első kifakadásokkal teli levele 1688 tavaszán íródott, amikor betegen feküdt Kismartonban, és azt panaszolta, hogy nem kap rendes ételt: „harmadnapik szem adnak egy jó kalán levét föl. Mi haszna, ha az száma szok is az íteknek, ha mind rossz. Az rossz ítek nem szok erőt ad az embernek”.¹⁰⁴² Nem az ételek mennyiségével, hanem az ízükkel volt gond tehát.

Egy másik problémát jelentettek Thököly Éva bizalmasai. Így a zillingtali major felmérésében segítségére lévő Vukovics házaspárt nem tűrte a férje, a házukat és javaikat el akarta venni és arra kényszeríteni őket, hogy elköltözzenek onnan. Éva kérte, hogy „tekénce mind az maga böcsöletit s mind az enyémet, mert ha immár az jószágában szem akarja kegyelmed azokat szenvedni, azok énnékem valamiben szolgálnak, nem tudom, mit gondolhatok magam állapotja felől is”.¹⁰⁴³ Pár nappal később

1038 Széchényi György Esterházy Pálnak, Pozsony, 1689. július 12. MNL OL P 125 Nr. 3922. Ezenkívül van még egy irat Draskovich Ádám gróf házassági ügyéről, benne az érvényesség és érvénytelenség mellett szóló érvekről, MNL OL P 125 Nr. 11419.

1039 KOLTAI 1995, 45–52.; Kollonich személyiségéhez: KALMÁR 2007.

1040 BALOGH 1895.

1041 Herbeville kérdezősködése a Rummy Mária-ügyről: Ludwig von Herbeville Esterházy Pálnak Bécs, 1692. október 25. MNL OL P 125 Nr. 3531.

1042 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 22. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 149.

1043 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 22. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 150.

– miután férje nem engedett a könyörgésének – már arról írt, hogy Pál elidegeníti tőle az embereket, és ellenségének tekinti az ő szolgálait. A saját tisztjeinek ellenben „szarvat növel”, azaz hatalmat ad nekik, hogy figyeljék és ellenőrizzék őt.¹⁰⁴⁴ A forrásokban 1688 tavaszán feltűnő Vukovics János a hercegasszony leghűségesebb emberévé, a későbbiekben az udvarmesterévé vált és egészen a haláláig kitartott mellette. A férfi és a női udvar tisztjei közti villongások nem csitulak, 1689-ben Évához is eljutottak a hírek a fraknoi számtartó Vukovics elleni fenyegetőzéseiről.¹⁰⁴⁵

Thököly Éva a férje részéről idegenséget érzett a gyarapodását és gazdálkodását illetően is. Sok időt töltött a margaréai kúria felújításával, közben azt tapasztalta, hogy „valamiben énnékem multságom vagyok, s én az én édomet tölthetem, az kegyelmednek rettenetes ellenére vagyok”.¹⁰⁴⁶

Ebben az időszakban kezdődtek a házaspár vagyoni vitái is, ekkorra esik a már feljebb bemutatott tiltakozás, amelyben Thököly Éva sérelmezte, hogy férje kihagyja a végrendeletekből és bevalló levelekből. Egy különös eset arra világít rá, hogy nemhogy a hercegné utasításait, de néha magának Esterháznak a feleségére vonatkozó parancsát sem teljesítették a tisztok. Erről így írt Éva:

„eliheti édes szívem kegyelmed, mennyit adnak az én szómra, ha az kegyelmed maga érására is nem adnak semmit. Noha másutt szígyennek tartanak, ha komisszióra köllönék az Asszonyoknak pínzt adni, bizon inkább mennek purgatóriumban, valamit kírné mind-ezektől az kevély tisztektől. Lám, immár az utcán is csaknem agyon hagyják verni kövekkel minden ember láttára az cselídemet, vígtére magam is nem tudom, mit várhassak”.¹⁰⁴⁷

Leveléhez csatolta férjének a lakompaki számvevőnek címzett fizetési meghagyását, amely szerint 300 forintot kellett volna kapnia, de ez nem történt meg. Láthatólag minden kisebb-nagyobb kiadásért, legyen az egy kocsi szén, szappan vagy gyógyszer – éppen amire szükség volt a háztartásban – férje tisztjeihez kellett fordulnia, s szinte könyörögni nekik a kifizetésért. Az alábbi táblázatban összegyűjtöttem néhány férji utasítás, illetve Thököly Éva kérésére történő tényleges kifizetés adatait, észrevehető, hogy az említésre is alig érdemes kiadásokon túl alkalmanként nagyobb összegek is felbukkannak:

Dátum	Számvevőség	Összeg
1689. július 17.	Kismarton, Thököly Éva elismervénye (szénvásárlás) „Hierauf hat unßer Eysenstätter Verwalter Geörg Wibmer zu außbrennung untersch. Wäßer vor unßer Notturfft ein fuhr kohle per zwey guldten rein. 47 kr. in Neustatt erkaufft, solche außgab ihme Verwalter auch in seiner ambts raittungen ...solle paßierth werden” ¹⁰⁴⁸	2 fl 47 kr
1689. december 20.	Kismarton, Thököly Éva elismervénye (szappanvásárlás) „Hierauf hat unser Eisenstötter Verwalter Geörg Wibmer zu Waschung des weisen Gewanth 54 kr saiffen iedes pr 10 kr erkaufft bringt in Gelt Neun gulden, welche Ihme künfftig in seiner Raithung sollen paßierth werden”	9 fl

1044 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1688. március 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 151.

1045 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1689. október 13. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 156.

1046 Thököly Éva Esterházy Pálnak, d. n. (1691–1692 k.), *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 182.

1047 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1690. november 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 163–164.

1048 EPA RAR Eisenstadt 1689 Nr. 117.

Dátum	Számvevőség	Összeg
1690. november 10.	Fraknó, Thököly Éva elismervénye „Hierauf empfangen wür von unsern Forchtenstainer Verwalter Johann Kirchenknopff zu einkauffung ... nemblichen fünff und zwainzig gulden 7 kr” ¹⁰⁴⁹	25 fl 7 kr
1690. november 14.	Lakompak, Esterházy Pál utasítása „Lákompaki számtartónk, Pollermon János vévén ezen Comisszióntat, adj háromszáz foréntot az Atyánkfia számára, amikor bizonyos Embere által fogja kívánni túled, kirül magadat Quiteltatván, jövendőbeli Számadásodban bevesszük” ¹⁰⁵⁰	300 fl (nem kapta meg)
1690. november 14.	Fraknó, Thököly Éva elismervénye „Ainhundert und funffzig gulden rien. so wür von unsern Forchtestainer Verwalter Johann Kürchenknopff, vermög der von unsern Herrn Ehegemahl gegebenen Commission, auß denen daselbst einkommenen Rändten ... richtig empfangen habe” ¹⁰⁵¹	150 fl
1691. március 4.	Kismarton, Esterházy Pál utasítása „Vévén ezen levelünket, adj az Atyánkfiának száz forentot, ha történet szerént magadnál nem volna is annyira való az portio pénzbül is adj és az után ki szedvén tedd helyire, mely ez jövendőbeli számadásodban beveszünk quietátatván magadat az Atyánkfiával. Emellett mivel az Atyánkfia Bécsben fog menni, akartuk azt is megparancsolnunk, hogy szükséges élést adminisztrálj számára” ¹⁰⁵²	100 fl
1691. április 18.	Kismarton, Thököly Éva elismervénye (orvos, gyógyszer és egyéb vásárlások) „Hierauff hat unnsere Eysenstätter. Verwalter Geörg Wibmer, dem Herrn Doctor in der Neustatt so wegen unser Freyle Teressia hier gewesen geben 3 fl Item in die Apothecken nacher Neustatt 5 fl Item dem Eyßler alda wegen Eysen Wahrn in unßern Gartten nacher Tribeswinckhl 3 fl 15 kr dan zwey hölzerne Gießkandl per 1 fl 12 kr dargeben: undt erkaufft, bringt zusamben zwölff gulden 27 kr, dieße Geldt außgaab soll ime verwaldter künfftig in seiner raittung ohne mangl passirt werden” ¹⁰⁵³	12 fl 27 kr
1691. április 27.	Kismarton, Thököly Éva elismervénye (szolgája ügyében) „Hierauf hat unser Eisenstötter Verwalter Göerg Wibmer vor den jenigen Mann der zu unsern Viech zu St. Margareten zugeschauth hat ain Gulden gelt geben, soll solcher künfftig in seiner Raittung ohne Mangl passirthe werden” ¹⁰⁵⁴	1 fl
1691. május 1.	Kismarton, Thököly Éva elismervénye (szénvásárlás) „Auf unsern Befelch, hat unser Eysenstötter. Verwalter zuer Neustatt ein Fuhr Kohln vor unser notturft pr ain gulden 30 kr erkaufft” ¹⁰⁵⁵	1 fl 30 kr

1049 EPA RAR Forchtenstein 1690 Nr. 85.

1050 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1690. november 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 164.

1051 EPA RAR Forchtenstein 1689 Nr. 87.

1052 EPA RAR Eisenstadt 1691 Nr. 113

1053 EPA RAR Eisenstadt 1691 Nr. 114.

1054 EPA RAR Eisenstadt 1691 Nr. 115.

1055 EPA RAR Eisenstadt 1691 Nr. 116.

Dátum	Számvevőség	Összeg
1691. augusztus 5.	Kismarton, Thököly Éva elismervénye (szolgája ügyében) „Hierauf hat unser Eisenstötter Verwalter Geörg Wibmer vor dem Kuehalter Buben in Schlos Myrhoff 2 Hemeter 2 pahr Gatty und vor ain pahr Zißman anzusezen ain gulden 39 kr zalt, welche außgaab künfftig in seine Raithung soll pasierth werden” ¹⁰⁵⁶	1 fl 39 kr
1691. szeptember 26.	Kismarton Esterházy Pál utasítása, Thököly Éva elismervénye „Vévén ezen Commissionkat kismartoni számtartónk Wibmer György, amidőn Fertőmelléki Boldogasszonyi majorunkbeli gyapjút e fogja adni, annak az árából adjon az atyámfjának háromszáz forintot” ¹⁰⁵⁷	300 fl
1691. december 15.	Kismarton Esterházy Pál utasítása, Thököly Éva elismervénye (szolgája ügyében) „Hierauf ist durch unsern Eisenstötter Verwalter Geörg Wibmer vor unsern Kuehalter in Schlos Mayrhoff, zu Klaydung in ain und andern erkaufft worden, und davor außgeben sechß Gulden 34 kr, welche ihme künfftig in seiner Raithung ...sollen passierth werden” ¹⁰⁵⁸	6 fl 34 kr

17. táblázat. Számtartói kifizetések Thököly Évának 1689–1691

Az anyagi természetű problémák azonban nemcsak arra vonatkoztak, hogy Thököly Éva számláit nem akarták kiegyenlíteni. Férje azt is felrótta neki, hogy a saját birtokaiból saját jövedelme keletkezett, amit nem adott bele a „közösbe”:

„De mivel kegyelmed mindeneket az én kezemből kivett s énbennem kitelkedig, s azt tudja s elhitette magával, hogy én több kárt tészek az tisztelnél, s valamenny jövedelem bégyön, mind magamnak kívánom. Noha az Isten tudja, hogy az nagyját mind bévittem, ha szinte nem minden féllért vittem is bé. Az tartom, ha többöt tartottam volna is, nem tettem voln[a] bönt véle, mert más úri s közönséges Asszonyok is szabadok az Urokival, s nemcsak az majorbéli, hanem más jövedelmet is fordítanak az magog szökségére”¹⁰⁵⁹

Az adatok egyrészt azt láttatják, hogy Esterházy Pál a jól működő uradalmi számvevői rendszerében nem alakított ki stabil háttérrel felesége

ellátására, valamint azt az álláspontját is visszatükrözik, hogy mivel az asszony a szükségleteit saját bevételeiből fedezni tudja, neki ezzel kapcsolatban nincsen kötelezettsége, sőt, Thököly Évát a saját jövedelmei beadására is kényszerítette. A magyar törvények ezzel szemben egyértelműen a férjre hárították a feleség eltartását.

A fentiek alapján így lehet összegezni Thököly Évának az 1688-tól felmerült problémáit:

- nem kap rendes ellátást, értve ezt ételre, ruházatra, pénzre, utazásra;
- nem fogadják el az udvartartását és az embereit;
- nem engedelmeskednek neki Pál tisztviselői és szolgálói;
- férje kifogásolja, hogy saját birtokain külön gazdálkodást folytat;
- férje kizárja őt és a gyermekeit a közösen szerzett javakból.

Ezeken a sérelmeken túl 1691 májusában már kettejük kapcsolatának a tönkremenetele is

1056 EPA RAR Eisenstadt 1691 Nr. 119.

1057 EPA RAR Eisenstadt 1691 Nr. 120.

1058 EPA RAR Eisenstadt 1691 Nr. 121.

1059 Thököly Éva Esterházy Pálnak, d. n. (1691–1692 k.), *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 182.

kiérthető Thököly Éva egy leveléből. Férje viselkedése megváltozott, úgy érzi, mintha a gyötrésével a túlvilágra akarná őt küldeni. Bár eddig mindenben engedelmeskedett neki, de most „csaknem mint egy rabnak, úgy köll élnem”. Mindenkit eltiltottak tőle, nincs senki, aki pártját fogná:

„Lám, kárdjázó (kártyázó) nem vagyok, sem kurva nem vagyok, hiszem jobb, hogy ezzel az kevés gazdasággal töltsen időmet, hogysenmint úgy élnék, mint más asszonyok, s olgyan kselsaftokban (Gesellschaftokba) járnék, el-kártyáznám sok ezer forintját kegyelmednek, vagy cifraságotra sokat köldenék.”¹⁰⁶⁰

Végül azzal zárta a levelét, hogy ha Pál úgy határoz, hogy nem akar vele lakni, akkor ő inkább kolostorba megy, s hogy „úgy látom, én legszerencsítlenebb asszony vagyok az ég alatt”.¹⁰⁶¹

Vajon mi történhetett? Egy konkrét esemény sejlik fel a háttérben: Esterházyék Keresztúron töltöttek néhány napot rokonaik, Draskovich János országbíró és felesége, Nádasdy Mária Magdolna (Esterházy Pál unokahúga) társaságában. Az elváláskor azonban Draskovichné hátat fordított Évának és nem köszönt el tőle, majd ezek után néhány barátságtalan üzenetváltás is történt a két nő között utalással a Thökölyek rebellis természetére. Sőt, Éva szerint, kihasználva a férje és közte lévő „egyenetlenséget”, Draskovichné még el is záratná őt, és ezért a nő megfenyítését követelte a férjtől.¹⁰⁶² Draskovich János felesége védelmére kelve két csapást is mért Thököly Évára: egyrészt Bécsben és máshol is hallották, hogy

milyen rossz, nem a rangjához méltó társaságokban fordul meg („az kik Nagyságodhoz nem hasonlók, és az kikkel az egész Bécsi Város Nagyságodat mocskolja”), másrészt utalt korábbi vagyontalan gyámleányi mivoltára:

„Az Istenért, Nagyságod gondolja meg, mi volt, miből emeltetett föl, micsoda mostan, és ha, akitől Isten óvjon bennünket, Hercegnek szeme hunynék, mi lenne Nagyságod, ezeket mint véri Nagyságodnak, írnom kölletik Nagyságodnak. Ha Nagyságod meggondolja jól, miként jött kicséntől ily nagy méltóságra, árvaságból hercegségre, Isten megveri Nagyságodat, ha kegyelmes Hercegnek háládatlan volna, kedvét nem keresné, és úgy nem szolgálna, nem úgy, mint felesége, hanem mint maga, mind atyjafiai kicsintől nagyobbra föl-magasztalójának.”¹⁰⁶³

Természetesen ennél jobban meg sem lehetett volna sérteni Thököly Évát. Árvaságát, szerencsétlen családi sorsát emlegették fel – hasonlóan egyébként Nádasdy Mária Magdolnának is része volt, amikor megélte édesapja, Nádasdy Ferenc kivégzését és vagyona elkobzását –, bátyján és a Thököly-nemzetségen gúnyolódtak s arra figyelmeztették, hogy inkább húzza meg magát. Megszólták életét, társaságát, s látták férjével romló viszonyát. Ennek a meggyötört lelki állapotnak volt következménye az a felvetése, hogy akár még kolostorba is vonulna, ha Pálnak már nem kell. A veszekedésnek ekkor nem volt folytatása, talán Éva is bölcsebbnek látta a hallgatást. Draskovich János a következő évben, 1692. február 12-én meghalt Zágráiban.¹⁰⁶⁴

1060 Thököly Éva Esterházy Pálnak, h. n., 1691. május 1. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 166.

1061 Thököly Éva Esterházy Pálnak, h. n., 1691. május 1. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 167.

1062 Thököly Éva Draskovich Jánosnak, Kismarton, 1691. május nap nélkül, MNL OL P 125 Nr. 6784., egy még feldúltabb hangnemű: Thököly Éva Draskovich Jánosnak, Kismarton, d. n. (1691 tavasza), uo. Nr. 6785.

1063 Draskovich János Thököly Évának, Zágráb, 1692. június 11. MNL OL P 125 Nr. 6933.

1064 Kéry Ferenc Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. február 26. MNL OL P 125 Nr. 5474.

Ugyanekkor azonban kitört az addigi legsúlyosabb válság az Esterházy családban. A baj kezdetét egy Esterházy Pál által szignált furcsa tartalmú utasításban lehet tetten érni:

„Demnach unser Frau Gemahlin neben ihren Leith sambt andern Bedienten sich in Schlos Eisenstatt befinden, und weillen wie von andern Herrschafften wegen gewissen Uhrsachen von Kuchel Victualien nichts lassen dahin geben, kombt auch von selbigen Herrschafft in Kuchel Victualien nichts ein, von Mayrhöfen auch wenig, alß befehlen wir unsern eisenstätter Verwalter, Geörg Wibmer, waß aldorten in ain und andern in Kuchel Victualien auch von Fischen und Gewürzen ermangelt, soll er solches alles umbs pahre Gelt erkauffen, solche außgaab soll Ihme auf bescheinung des H. Abten und Kuchel-schaffers künfftig in der Reithung ohne aini-gen Mangl passirth werden...”¹⁰⁶⁵

A *commissio* szerint mivel felesége a kismartoni kastélyban tartózkodik a háznépével, és ott az ellátás bizonyos okokból nem elégséges, ezért Georg Wibmer intéző vásárolja meg a szükséges élelmiszereket (halat és fűszereket) készpénzért és erről a sáfár, valamint a várplébános állítson ki egy elismervényt. Az utasításhoz egy háromoldalas sűrűn teleírt lista kapcsolódik, amelyben Thököly Éva és udvartartása 1692. évi kismartoni fogyasztását összesítették.

Azon túl, hogy érdekes néprajzi-társadalmi-gazdasági jellegzetességek kiolvashatók a táplálkozási szokásokra nézve,¹⁰⁶⁶ fontos annak az észrevétele, hogy a herceg a saját háztartását szétválasztotta a feleségétől és az utóbbi

külön elszámolásra került. Ilyen intézkedésre – ráadásul alacsony rangú alkalmazottakra, Thomas Walperger várplébánosra és Michael Hackstockler sáfárra bízva az ellenőrzést – korábbról nem hozható példa és egyértelműen barátságatlan, konfliktusgerjesztő lépésnek tekinthető.

Ezek után a helyzet gyorsan eszkalálódott: Thököly Éva Bécsbe utazott, hogy az udvarnál panaszt tegyen és érdekeinek érvényt szerezzen, Esterházy Pál pedig Fraknóra és Lakompakra húzódott vissza. A hercegasszony pontokba szedte vagyoni követeléseit s megküldte Jaklin Balázs magyar kancellárnak, valamint Ferdinand Hartisch bécsi ágostonos szerzetesnek.¹⁰⁶⁷ A birtokokból özvegyesége esetén a következőket igényelte:

„Körösztúr várát az várossal és soproni vámmal együtt, és eddig hozzátartozandó faluival együtt. Azonkívül az lékai jószág, amit eddig tett Keresztúrra, ezután is hasonlóképpen tegyen. Fülest szabad legyen kiváltani. Schvarczenpakot mindennemő hozzátartozandóival együtt. Kaboldot mindennemő hozzátartozandóival együtt Lippai portióján kívül is. Akit vett Rábaközben Keczelt, mindennemő hozzátartozandóival együtt, bárcsak Keresztúrt holtomig bírhasam. Az bécsi kertet az ács háza felével együtt. Mindezeket addig legyen szabad bírnia mindennemő jövedelmével együtt, amíg özvegyül maradok”.¹⁰⁶⁸

Mindebből világos, hogy arról is tudomást szerzett Thököly Éva, hogy férje túl kevés jószágot és vagyont akar ráhagyni a végrendeletében vagy ahogy ő kifejezte „holta után is gya-

1065 Esterházy Pál utasítása Thököly Éva és udvara ellátásáról, Lakompak, 1692. január 20. EPA RAR Eisenstadt 1692 Nr. 162.

1066 A témához BENDA 2014, 75–136.

1067 Thököly Éva Jaklin Balázsnak, Tribuswinkel, 1692. február 24. MNL OL P 125 Nr. 6787.; Ferdinand Hartisch Thököly Évának, Bécs, 1692. február 24. uo. Nr. 6943.; Hartischhoz: KUBALEK 1975.

1068 Thököly Éva Jaklin Balázsnak, Tribuswinkel, 1692. február 24. MNL OL P 125 Nr. 6787.

lázatosan akar testamentumja szerint had-
ni”.¹⁰⁶⁹ Visszaidézve Esterházy Pál 1689. évi
végrendeletét, egyértelműen súlyos összegek-

ben mérhető a különbség kettőjük elképzelése
között, az alábbi táblázatban ezek összehason-
lítása látható.

	Esterházy Pál végrendelete, 1689. február 12.	Thököly Éva követelése, 1692. február 24.
özvegyi haszonélvezet	Feketevár Kabold	Keresztúr vára és uradalma a soproni vámmal Lékai uradalom Feketevár Kabold (Rába)Kecöl a bécsi kert és ház fele
szabad rendelkezés	több mint 30 000 forint értékű tárgygyűttes	500 marha, 500 juh, 2000 köből gabona, 600 szárnyas, 1000 csöbör bor, 10 mázsa vaj 3 szekeres ló menyasszonyi hintó, két hintó, két társzekér ezüst- és aranyművek <i>Schreibtsische</i> , tükrök, órák, kárpitok, szőnyegek, ágynevelők menyasszonyi ágy, hitvesi ágy ékszerkészletek, különféle ékszerek <i>Nachtzeugok</i> 50 000 forint készpénz a soproni ház

18. táblázat. Esterházy Pál végrendeletének (1689) és Thököly Éva követeléseinek (1692) összehasonlítása

Bécsben közben árgus szemekkel figyelték Thököly Éva minden lépését. Völcsy György – Esterházy Pál kismemesi származású familiárisa és bécsi intézője – 1692. február 25-én azonnal jelentette, hogy az asszony Bécsbe érkezett, és nem a Wallner utcai palotában, nem is a laimgrubei házban, hanem egy vendégfogadóban szállt meg. Völcsy megrettenve írta, hogy a pletykák is azonnal megindultak, „idegen németek azt hirdetik itten, hogy az herceg-asszony Fraknóból az egész hercegséged kincsét elvitette volna, és Thökölynek küldötte volna. Legkisebb dolgot is Udvarnál megtudnak”.¹⁰⁷⁰ Völcsy mellett a herceg két hűség-

familiárisát, Fábiánkovics Ferencet és Bezerédy Ádámot is megbízta a felesége szemmel tartásával. Éva nagyon haragudott rájuk, „ördög spionok”-nak nevezte őket, mert még akkor is követték, amikor páter Hartisch-hoz ment, ráadásul mindenfelé rossz hírbe hozták.¹⁰⁷¹

Esterházy Pál részéről is felmerült két kifogás a felesége ellen. A régebbi vád az volt, hogy Thököly Évát a bizalmasai, a már említett Vukovics János és egy „Prankné” nevű asszony túlságosan befolyásolják és a rangjához nem méltó társaságot alkotnak. Szó is esik az eltávolításukról, Völcsy egyenesen terveket szőtt az elfogásukra:

1069 Thököly Éva Jaklin Balázsnak, Tribuswinkel, 1692. február 24. MNL OL P 125 Nr. 6787.

1070 Völcsy György Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. február 25. MNL OL P 125 Nr. 5550.

1071 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 3. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 186.; Thököly Éva írt is egy német nyelvű szidalmazó levelet Fábiánkovicsnak: Thököly Éva Fábiánkovics Ferencnek, Kismarton, 1692. március 1. MNL OL P 125 Nr. 6786.

„Azt mondja Gilich Uram [Esterházy bécsi ügyvédje], bízvást megfogathatja hercegséged, ha Magyarországon kaphatja, hanem vigyázva köll eljárni az dologban, hogy észre ne vegyék, mivel amint itten beszélük, az Hercegasszonynak clenodiumi mind Vukovits házánál vannak, fölszedi, veszi magát s első-kig vele, ha valamit sajdíthat”.¹⁰⁷²

Emellett felbukkant egy szerelmi szál is: Nádasdy Tamással hozták hírbe Thököly Évát. Nádasdy Tamás és Miklós az országbíró Nádasdy Ferenc és Esterházy Anna Júlia 1662-ben született ikerfiai, előbb Draskovich Miklós, majd 1678-tól Esterházy Pál gyámsága alatt álltak. Nádasdy Tamás Bécsben és Zágrábban tanult az Esterházy fiúkkal együtt, s ezekben az években valóban szívesen forgolódott a Thököly nővérek körül – többször meglátogatta sógor-nőjét, Máriát, a dörfölyi kastélyában –, hiszen Katalin és Mária is megözvegyültek.¹⁰⁷³ Azt, hogy Thököly Évával szerelmi viszonya lett volna, nem támasztja alá semmilyen forrás, de elképzelhető, hogy a fiatalember beleszeretett az asszonyba. Jaklin Balázs azt írta róla Esterházynak, hogy „vettem nagy hajlandóságát észre a másik félhez”, ezért több egyházi és világi méltóság is figyelmeztette őt a helyes viselkedésre.¹⁰⁷⁴

Thököly Éva rövidesen visszatért Bécsből Kismartonba, s ott Thomas Walperger várplébános segítségét kérte,¹⁰⁷⁵ ám eközben az ügy egyre nagyobb hullámokat vetett. A herceg barátja, Kéry Ferenc, kihallgatáson járt az uralkodónál és Kollonich Lipót kalocsai érseknek is beszámolt a történetekről, aki a pártfogását

ígérte.¹⁰⁷⁶ S valóban, az érsek rendkívüli vehemenciával vetette magát az ügybe, többek között azt javasolta, hogy fogják el a hercegaszszonyt és zárják be a kismartoni kolostorba, akkor majd megtanul viselkedni, ezt a következő példával támasztotta alá: „az öreg Svartzenburgh herceg szintén úgy járt az házastársával, az is nem akarván accomodálni magát az Urához, el hagyta, ki is érette ménvén, bizonyos kálásztromban tétette, egy néhány hét múlva meg jobbította magát, s mindenekben accomodálta magát az urához”.¹⁰⁷⁷

A kolostori fogság, mint az engedetlen nemesasszonyok nevelő eszköze, elfogadott megoldás volt a korban, erre példa Rákóczi Julianna nem sokkal korábban végbement házassága és az azt követő botrány. Zrínyi Ilona és lánya 1688-tól a bécsi orsolyita zárdában éltek fogolyként. Az eladósorba kerülő Rákóczi Juliannára többen felfigyeltek, Batthyány Ádám, Csáky Zsigmond¹⁰⁷⁸ és Ferdinand Gobert Aspremont-Lynden von Reckheim császári tiszt is. Utóbbinak sikerült elnyernie a lány beleegyezését és az uralkodó engedélyét is megszerezte. Mivel azonban egy katonai vizsgálat folyt ellene, s ezért házi fogságba került Bécsben, a császár feltétele az volt, hogy a házassággal várják meg az eredményt. Ezt megszegve, szűk körben, a bécsi püspök celebrálásával, de végül is szabályosan nőül vette a Rákóczi lányt 1691. június 24-én, aki augusztusban kiszökött a kolostorból és a férjéhez költözött. A botrány kitudódásakor az uralkodó vizsgálóbizottságot állított fel és a Titkos Tanács elé került az ügy. A házastársakat elválasztották egymástól, Rákóczi Juliannát a tullni domonkos kolostorba,

1072 Völcsey György Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. március 4. MNL OL P 125 Nr. 5551.

1073 Nádasdy Tamás udvarlásairól Kéry Ferenc Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. február 26. MNL OL P 125 Nr. 5474.

1074 Jaklin Balázs Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. február 25. MNL OL P 125 Nr. 5468.; Kéry Ferenc Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. február 26. MNL OL P 125 Nr. 5474.

1075 Thomas Walperger Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 5. MNL OL P 125 Nr. 5554.

1076 Kéry Ferenc Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. február 29. MNL OL P 125 Nr. 5475.

1077 Völcsey György Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. március 6. MNL OL P 125 Nr. 5552.

1078 KÖPECZI 1982, 5–8.

Aspremont grófot a spielbergi várbörtönbe zárták. A fiatalasszony valamikor 1692 folyamán szabadult ki, majd végül is érvényesnek ismerték el a házasságot.¹⁰⁷⁹ A bécsi orsolyiták és a tullni domonkosok női kolostora még a későbbiekben is fontos szerepet fog játszani Thököly Éva életében, bár ezt ekkor, 1692-ben még ő sem sejtette.

1692. március 10-én a hercegasszony ismét Bécsbe ment, oldalán Pranknéval – Völcsy kénytelen volt szállást adni nekik a Wallner utcai házban –, hogy panaszt tegyen a királynál, illetve Kollonichsal is találkozni akart.¹⁰⁸⁰ Erre március 13-án került sor az orsolyitáknál, Kecskeméthy János jezsuita páter jelenlétében. Kollonich meghallgatta Évát, majd rábeszélte, hogy a másnapi gyónás után utazzon vissza Kismartonba. Esterházy Pált pedig arra kérte, hogy szüntesse meg az ellenségeskedést, bánjon tisztelettel a feleségével és lássa el a rangjának megfelelően.¹⁰⁸¹ A házastársak tehát egymástól külön, ki-ki saját támogatók bevonásával próbálta kezelni az előállt helyzetet.

Név	Hivatal
Jaklin Balázs	nyitrai püspök, magyar kancellár
Kecskeméthy János	bécsi jezsuita szerzetes
Ferdinand Hartisch	bécsi ágostonos szerzetes
Kollonich Lipót	kalocsai érsek
Thomas Walperger	kismartoni várplébános
bécsi orsolyiták	

19. táblázat. A konfliktusba bevont egyházi személyek és testületek 1692-ben

Hozzá kell tenni, hogy Thököly Éva 1692 márciusában 6–7. hónapos terhes volt Zsigmonddal, aki 1692. május 23-án jött világra. A házaspár időnként leveleket is váltott egymással, nem éppen barátságos hangnemben. Thököly Éva a férjének is felsorolta a sérelmeit: Pál mindent elvesz tőle, a sajátjával sem élhet, „egy fillérjével, sem egy tikmonyával szabad nem vagyok”, és gyalázatba hozta a tiszték és az úri rendek előtt a commisiójával.¹⁰⁸² Nem lehet tudni, hogy a már bemutatott, január 20-iki utasításon kívül volt-e másik is, ami az asszonyt ennyire kihozta a sodrából, de az ellátás elégtelensége rendszeresen visszatérő panasz a részéről: „azért, ha az magából nem akar kegyelmed tartani s ruházni az gyermekekkel és cselidimmel együtt, tudja kegyelmed azt, hogy itten semmi séncsen, az én itt való értékemből ki nem telig. Kegyelmed is megtiltotta, hogy semmi[t] se adjanak”.¹⁰⁸³ Ez feltehetőleg nem volt teljesen igaz, hiszen Esterházy Pál uradalmi tisztartóihoz intézett instrukcióiban az olvasható, hogy ha az atyafiak közül bárki az adott rezidencián tartózkodna, tisztességes szállást és elegendő ételmezt kell biztosítani neki.¹⁰⁸⁴

A házaspár kapcsolatuk kezdeteit is eltérően ítélték meg. Thököly Éva azt hallotta a kismartoni apát úrtól, hogy Pál nála jobbat is elvehetett volna feleségül, amelyre ezt válaszolta: „kegyelmed után nem jártam. Én gyermek voltam, kegyelmed reá vett, s az országban gyalázatban hozott, s ha én sokat szólok arról, több kára leszen kegyelmednek, mind énnékem”,¹⁰⁸⁵ amely tulajdonképpen súlyos vádként hangzik, hogy Esterházy Pál még gyermekkorában elcsábította. A férj a villámként csapkodó Évával

1079 MAURER 1887, 248–249.; LUKINICH 1932. Rákóczi Julianna ügyében titkos konferencia 1692 májusában, erről Ferdinand von Dietrichstein herceg feljegyzései: SMISEK 2009, 388. „Conferenz wegen des Aspremont frauen”.

1080 Völcsy György Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. március 10. MNL OL P 125 Nr. 5553.

1081 Kollonich Lipót Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. március 13. MNL OL P 125 Nr. 5471.

1082 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 3. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 186.

1083 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 6. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 189.

1084 MERÉNYI 1902, 421.

1085 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 6. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 190.

nem tudott mit kezdeni, nehéz elképzelni a nagy hatalmú befolyásos nádort, ahogy félrevonultan igyekszik kivárni az elvonuló vihart. Néhány rövid soros levélben többnyire felesége modorát kifogásolta, hogy még a lovással sem szokás így beszélni.¹⁰⁸⁶ A közelgő húsvéti ünnepek és az előre haladt terhesség megfontolásra készítették Thököly Évát, aki maga mellett szeretne volna tudni a férjét, s attól tartott, hogy egyedül kell szülnie, nem lesz segítsége.¹⁰⁸⁷ Pál azonban elutasította a közeledést, nyugalmat, nem veszekedést kívánt magának, s nem költözött vissza Lakompakról.¹⁰⁸⁸ Thököly Katalin pártfogására sem számíthatott Éva. Nővére csak búsult a híreken és az asszonyoktól elvárt viselkedés tökéletes receptjét fogalmazta meg neki: „az előtt is sok ízben Nagyságodat alázatosan kírtem könyörögtem, hogy szelégeben és alázatosabban alkalmaztassa az Úrhoz magát”, tekintse méltóságos becsületét és szerelmes gyermekét, aminél drágább kincsek nincsenek. Kerülje el a gyanúra okot adó alkalmakat, legyen alázatos és engedelmes, töltse kedvét az urának, a szelídségével és alkalmazkodásával elérhet mindent, amit nem is remél, ne ölje bújával sem magát, sem a herceget.¹⁰⁸⁹

Ekkor, ebben az érzelmileg robbanásveszélyes helyzetben lépett fel újra Kollonich Lipót békítő szerepben. Előbb a herceget kereste fel Lakompakon. A tárgyalások eredményét megírta Évának, s megintette, hogy a húsvéti áhitatot elvégezvén szeretetben, békében és alázatosan éljen együtt férjével a kastélyaiban, nem pedig rossz helyeken és udvarokban. A bizonyos nőt és a férjét bocsássa haza s a férje által biztosított személyzetet fogadja el. A herceg által neki ajándékozott ékszereket megtarthat-

34. kép. Jeremias Gottlieb Rugendas: Kollonich Lipót (1742)

ja, azonban a nemzetség házi ékszereit, amelyeket csak viselésre kapott kölcsön, vissza kell adnia, mert nagy értékük miatt biztonságos őrzésük szükséges, nehogy elveszenek vagy megsérüljenek. Továbbá Nádasdy Tamás személye kellemetlen és nem kívánatos. S végül Thököly Éva engedelmességgel tartozik a férjének, Esterházy Pálnak pedig rangjához méltóan el kell látnia a feleségét életében és özvegysége alatt is. Éva ne vásároljon parasztházakat és -birtokokat idegen uradalmaiban, hanem foglalkozzon férje gazdaságaival.¹⁰⁹⁰

Az érsek figyelmeztetését jól átolvasta Thököly Éva és mindenben szófogadónak mutat-

1086 Esterházy Pál Thököly Évának, Fraknó, 1692. március 3. és Lakompak, 1692. március 7. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 187. és 191.

1087 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 30. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 192–193.

1088 Esterházy Pál Thököly Évának, Kismarton, 1692. március 31. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 193–194.

1089 Thököly Katalin Thököly Évának, d. n. (1692 tavasza körül) MNL OL P 125 Nr. 6773.

1090 Kollonich Lipót Thököly Évának, Kőszeg, 1692. április 1. MNL OL P 125 Nr. 6949.

kozott. Megígérte, hogy azonnal férjéhez utazik, az említett nőt és férjét már régóta nem is látta és szívesen lemond a társaságukról, ha a férje biztosítja a megfelelő ellátást és személyzetet. A háziékszereket valóban egy nem túl biztonságos helyen őrzi és az érsek jelenlétében kész azokat visszaadni. Ha Esterházy Pál visszatér, róla és gyermekeikről gondoskodik, ő is teljesíti az elvártakat. Cserében azt szeretné az érsektől kérni, hogy látogassa és áldja meg őt Kismartonban.¹⁰⁹¹ Kollonich Lipót pedig megértette, hogy a magát mindenkitől elhagyatva érző nőnek nemcsak a lelki vigasz szükséges, hanem hogy a hercegi udvar és a társadalmi nyilvánosság előtt meg kell erősítenie, hogy a házasság az egyház támogatásával helyreállt. Ha nem is Kismartonban, de Sopronban prédikált a Thököly nővéreknek 1692 áprilisának elején, és biztos, ami biztos, a nála látogatást tevő Nádasdy Tamásnak is elmondott egy szenvedéstörténeti beszédet.¹⁰⁹² A válság véget ért, a házaspár kibékült – de nagyon mély sebek keletkeztek –, a levelekben a megszólítás ismét a korábbi „édes szívem” lett, és a kisbaba is megszületett májusban.

Ezen a ponton érdemes újra felidézni Rákóczi Erzsébet esetét, hogy ő miért költözött el a férjétől, milyen okok vezettek házasságuk szétcsúszásához. Mit kívánt Rákóczi Erzsébet?

- önálló és szabad rendelkezést a saját javairól,
- önálló utazást és szabad életet,
- önálló gazdálkodást és bevételei fölött szabad rendelkezést,
- önálló udvartartást.¹⁰⁹³

Ha végigtekintünk Thököly Éva 1688-tól felgyülemelő panaszain, akkor azok Rákóczi Erzsébetéhez nagyon hasonló jellegűek. Saját jó-

szágokat szerzett, házakat és kúriákat vásárolt, utazott és önálló gazdálkodást folytatott. Kialakított egy olyan udvartartást, amelyben saját bizalmasaival vette körbe magát, akik érezhetően befolyást gyakoroltak rá. Viszont férje udvarában csökkent a tekintélye, a tisztek nem engedelmeskedtek neki és feltehetőleg nem kapta meg azt az ellátást, ami rangja szerint megillette volna. A férfiak, Erdődy György és Esterházy Pál, nem értették és nem is fogadták el az önállósodó, saját tevékeny életet élő és ebben kiteljesedő asszonyaikat. Számukra a feleség, és ezt az elvárást a Kollonich képviselte egyházi álláspont is visszatükrözte, egyenlő az engedelmes, a férj akaratának magát alávető élettársal, aki a terveinek (ha egyáltalán tudója) feltétlenül támogatója. Különbözik pedig irányítja a családot és reprezentálja a férjét és a nemzetségét. Olyan, mint Esterházy Orsolya. Az egyház érvrendszere ez ügyben a hagyományokon, a szokásokon és a bibliai tanításokon alapult: a nő a házasságban alárendelt, a férjnek engedelmességgel tartozó fél, akinek ez nem tetszik, irány a kolostor. Mindkét nemesasszony feszegette ezeket a határokat, ám végül annak elfogadására kényszerültek, hogy nincs merre továbblépni, az egyetlen lehetőség a férj oldalán maradni. A házaspárok előkelő társadalmi státusza azt vonta maga után, hogy mindkettőjük ügyében magas rangú egyházi személyek léptek fel békéltetőként. Ennek következtében egyik házaspár sem vált el ágytól és asztaltól, hanem fenntartották a házastársi életközösséget.

Kollonich egy pontban nem közvetített, ez pedig az Esterházy-örökség ügye volt, hogy milyen sors vár Thököly Évára és gyermekeire Esterházy Pál halála után. A témát mély hallgatás övezte, de hamarosan újra a felszínre fog törni

1091 Thököly Éva Kollonich Lipótnak, Kismarton, 1692. április 4. MNL OL P 125 Nr. 6789.

1092 Kollonich Lipót Esterházy Pálnak, Szombathely, 1692. április 6. MNL OL P 125 Nr. 5473.

1093 BENDA–VÁRKONYI 2001, 15.; további problémák: szolgák, rokonok (Erdődy Kristóf) áskálódása, pletykáik uo. 49. és 57.

az elfojtott probléma. Ugyanennek az évnek, 1692-nek a nyarán azt írta Thököly Éva férjének, ne kívánja, hogy emberek közé menjen, mert nincs becsülete az idegenek között.¹⁰⁹⁴ Nem sokkal később azt kérte tőle, hogy kísérje el az esedékes savanyúvízkúrájára, „lássa kegyelmed maga, mit csinállok ottan vagy kivel lések, hadd ne hazudhassanak a szokás szerint az én ellensége[i]m kegyelmed előtt”. Ismét kifogásolta a rossz bánásmódot és panaszolta, hogy Köpcsényből jövet Széleskúton és Feketevárosban nem kapott élelmet.¹⁰⁹⁵ Szeptemberben pedig már a pár hónappal korábbi állapot állt elő: nincs, aki segítene neki, Pál gyötri és mindentől megfosztja, ezért kénytelen lesz öfélésegnél panaszt tenni. Ha a férje úgy akarja, kolostorba megy. Thököly Éva egy különös mondattal fejezte be ezt a levelét: „szoha sem gyermeket, sem semmi jószágát nem kívánom kegyelmednek sem látni, sem bírni”.¹⁰⁹⁶ A kulcsfontosságú szavak arra világítanak rá, hogy vagyoni viták egyértelműen folytatódtak közöttük.

A későbbiekből még egy levelet idéznék, ahol amellet, hogy férje gyűlölködését és ismételten a rossz ellátását sérelmezte, egy utalást is tett a veszekedéseik egyik lehetséges következményére:

„ha kegyelmed más, rossz embereknek hitelt ad, s énvelem lakni nem akar, lássa, most nagyon ideje hozzá, mivel az Ország népe együtt vagyok. Tégyen panaszt reám, de jól meggondolja előbb, hogy igaz lígyen, azkivel biád [bead], mert tartok tőle, hogy mostan nagyob gyalázatjára léssen kegyelmednek, hogy vínségére egy asszonnyal meg nem alkhatik.”¹⁰⁹⁷

Az „ország népe” kifejezés Thököly Évának azt a félelmét fejezte ki, hogy házasságuk kellemetlen ügyei akár a szélesebb nyilvánosság, például az országgyűlés elé kerülhetnek, bár 1698-ban nem volt ilyen gyűlés. Mindenesetre az asszony egyértelművé tette, hogy mindkettőjük becsülete és hírneve sérül a közvélemény előtt, ha „egy Palatinusznak s Palatinusnának az egész világ előtt ilyen gyalázatban [kell] ilni.”¹⁰⁹⁸

Esterházy Pál és Thököly Éva házassága az 1690-es évek elejétől fokozatosan megromlott. Ennek okai többek között a hercegné jogainak sérülésében kereshetők. A törvények szerint házasságban a nemesasszonynak a rangjához méltó ellátást kell biztosítani. Thököly Éva sem az udvartartását, sem az ellátását nem érezte megfelelőnek. A házassági vagyoni jog szerint a vagyon gyarapításában ő is részt vett, a férje mégsem tekintette szerzőtársnak („coaquisitor”) ebben. A házasság megszűnésére vonat-

kozóan pedig az özvegyi öröklési jog („successio viduale”), valamint a gyermekei jussa férje által végrendeletekben meghatározott kereteit tartotta kevésnek. Az erdélyi birtokok visszaszerzése nemcsak anyagi értelemben eredményezett bizonyos mozgásteret a saját vagyon gyarapításához, hanem Thököly Éva önbizalmát is erősíthette. Rákóczi Erzsébethez hasonlóan ő is önállósodott a férjétől, saját gazdálkodást folytatott és saját bevételekkel rendelkezett. Beatrix Bastl szerint a jó házasság alapját

1094 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. június 31. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 197.

1095 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. július 21. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 198.

1096 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. szeptember 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 200.

1097 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1698. február 28. és d. n. (1698 körül), *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 235. és 236. „Azon is kérem kegyelmedet, hagyja meg itten az tiszteteknek, hogy úgy tartsanak, azmint illik egy palatinusnét tartani.”

1098 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Köpcsény, 1698. február 28. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 236.

a közép- és korai újkorban nem a szeretet vagy a szerelem, hanem a házastársi béke, a *caritas conjugalis* képezte. Viszályok keletkezettek, ha a pár nem illett össze, például túl nagy volt a korkülönbség köztük vagy eltértek a szexuális szokásaik, ha különbözött a vallásuk vagy ha nem született gyermekük.¹⁰⁹⁹ Esterházy Pál és Thököly Éva sokféle szempontból egyenlőtlen párt alkottak. A harmónia, egyetértés és kölcsönös tiszteletadás idővel megszűnt köztük, a kínos események a magánszféra tereiből a nyilvánosság elé kerültek. A szűkebb-tágabb

környezet s az alattvalók számára is mintául szolgáló házastársi közösség megbomlóban volt. A problémák megoldása a párkapcsolaton belül már nem volt lehetséges, a kor jogszo-
kásai szerint az egyház közvetítő-békítői szerepét vették igénybe, amely feladat a házaspár magas társadalmi státuszát tekintve döntő módon Kollonich Lipót kalocsai érseknek jutott. A megbékélés azonban csak időlegesen sikerült, a kérdés az volt, hogy a lefojtott érzelmek és a félretolt problémák hogyan és mikor kerülnek felszínre újra.

1099 BASTL 1997, 356–375.; BASTL 2011.

V. Bíróság előtt (1700)

A házasság 18. éve, az 1700. esztendő első fele a levelezés alapján nem sokban különbözött az előzőektől: Thököly Éva májusban kúrára és érvágásra készülődött, majd el is utazott Badenbe. Férje 150 forintot utalt ki neki ebből az alkalomból, mindezen túl a bécsi számláit – különféle fűszereket, édességeket, parókához haját vásárolt magának – is kiegyenlítette.¹¹⁰⁰ Esterházy Pál ugyanekkor egy levéltári berendezést csináltatott a kancelláriája számára.¹¹⁰¹ 1700. június közepén az egész kismartoni udvar útra kelt és elindult Eperjes felé, ahol a nádornak a meghirdetett felső-magyarországi rövid nyolcados törvényszéken bírói feladatait kellett ellátnia. A család útközben megállt Rákóczi Erzsébetnél Kistapolcsányban,¹¹⁰² majd június 24-én értek Eperjesre, ünnepélyes bevonulásukat Tarcal jegyzője, Babocsay Izsák örökítette meg a krónikájában:

„Ezen eszt. kegyelmes koronás Király Urunk Ő Fel. istenes parancsolatjából Keresztelő Szent János innepe napjára, úgymint ad 24. mensis Iunii Nemes szabad Kir. Eperjes városába praefigált Bréviseknek celebrálandó terminusára Mélt. Eszterházy Pál Palatinus Urunk ő Herczogsége Királyi nagy pompával, úgymint tizenöt hintókkal, százkilenczven je-

les úri lovakkal, feleségével, fijaival s leányai-
val és ezeknek férjeikkel, érkezett megírt
Eperjes városába azon Bréviseknek solennis
administratiójára”.¹¹⁰³

A nagy létszámú kíséretben tehát ott voltak a családtagok is. Babocsay nem ismerte őket, csak a szóbeszédre támaszkodhatott, hiszen a herceg egyetlen világi leánya, Terézia, akkor még nem volt férjnél. Pontosán tehát nem tudható, mely gyermekei utaztak a nádorral. Eperjesen feltehetőleg annál a Szirmay Istvánnál szálltak meg, aki 1698-tól a nádor melletti ítélőmester volt és már régóta a városban lakott.¹¹⁰⁴ A törvénykezés 1700. június 30-án kezdődött és július 8-án is tartott még, ugyanis Esterházy Pál aznap még innen keltezte egy levelét.¹¹⁰⁵

Az ekkor itt történtek és a következő néhány hét eseményei csak töredékesen rekonstruálhatók a források alapján. Kiindulópontul az az izgalmas és fontos információkat tartalmazó jelentés szolgál, amelynek szerzője egy Bécsben időző diplomata, a mindig jól értesült Bernhard Georg Andermüller, aki 1699-től töltötte be I. Lipót anhalt-dessau herceg bécsi követi tisztségét.¹¹⁰⁶ A következőket írta urának:

1100 Esterházy Pál utasítása a kismartoni intézőnek fizetésre, Bécs, 1700. május 13. EPA RAR Eisenstadt 1700 Nr. 128.; Thököly Éva bécsi költségei kifizetése, Bécs, 1700. május 14. EPA RAR Forchtenstein 1700 Nr. 171.; Thököly Évának különféle fűszerekre, 1700. június 26. EPA RAR Eisenstadt 1700 Nr. 178.

1101 Esterházy Pál utasítása a kismartoni intézőnek, Kismarton, 1700. május 13. EPA RAR Eisenstadt 1700 Nr. 127.

1102 Rákóczi Erzsébet Erdődy Györgynek, Kistapolcsány, 1700. június 17. *Rákóczi Erzsébet levelei* 119.

1103 BABOCSAY 178.

1104 IVÁNYI 1991, 343.

1105 Az eperjesi tartózkodás dátumai: Esterházy Pál Georg Wibmernek, Eperjes, 1700. június 30. MNL OL P 108 Rep. 1 Fasc. C Nr. 61.; Esterházy Pál ítéletlevele, Eperjes, 1700. július 8. GYULAI 1998, 265.

1106 OPLI–SCHEUTZ 2018, 14–15.

„Relation vom 25. August 1700: Der ungarische herr palatinus Esterhasi ist einer großen gefahr entgangen, nachdem er das von seiner gemahlin, des Töcköly schwester, ihn in der chokalada zubereitte giff, ein pures arsenicum, endlich von sich gebrochen, alsß desen fraulin tochter den anschlag der mutter ihm völlig entdeckt, der herr palatinus aber gleichwohl seinen untreuen conjugem pardonniren wollen, ist sie dennoch auf special ordre ihrer kaiserlichen mayestät in arrest genommen und wird seithero 7 tag in des herrn palatini eigenen hause alhier mit einer rotte musquetiere bewachtet.”¹¹⁰⁷

A követ biztosan tudta, hogy egy a legmagasabb körökben elkövetett bűntény, amelyről egész Bécs beszél, érdeklődésre fog számot tartani. Beszámolójában részletezte, ahogy Thököly Éva csokoládéitalba tett arzénal meg akarta mérgezni a férjét, ám a lánya felfedte a merényletet és így Esterházy Pál megmenekült. S bár a nádor megbocsátott volna, de a császár egy különleges paranccsal letartóztatta az asszonyt, akit egy hét óta a bécsi házukban muskatérosok őriznek. Andermüllernek nagy gyakorlata volt a bécsi udvarról és politikáról szóló jelentések írásában, a jelentős és jelentéktelen ügyek szétválasztásában, a hírérték megbecsülésében, ezért a reláció hitelesnek tekinthető. Ugyanekkor jelentett egy másik, a város közvéleményét foglalkoztató eseményről is: 1700. június végén felheccelt tömeg támadta meg Samuel Oppenheimer zsidó udvari szállító és bankár házát a Bauern Markton. A felbujtókat elfogták és példásan megbüntették.¹¹⁰⁸

A jelentésben olvasható állításokat érdemes egyenként is megvizsgálni:

– Mi történt tehát? Thököly Éva meg akarta mérgezni a férjét.

– Hogy derült ki, történt-e tettenérés? A követ szerint a házaspár lánya tárta fel az anya tetét. Esterházyéknak 1700-ban egyetlen közös lányuk volt életben, a 16 éves Terézia. Vajon látta, ahogy édesanyja valamilyen port kevert az italba? Vagy esetleg az előző házasságból származó apácalányok – Krisztina, Orsolya, Julianna – közül volt ott valaki? Ezek a kérdések források hiányában egyelőre megfejthetetlenek. S ha Esterházy meg akart bocsátani, mégis honnan szerzett tudomást a császár a mérgezésről?

– Mikor és hol tartóztatták le Thököly Évát? A követ szerint augusztus 25-én Thököly Éva már házifogságban volt Bécsben, a Wallnerstrassei palotában, előtte egy héttel, azaz augusztus 18-án vetették fogságba.

Az események értelmezésében kulcsfontosságúak a családtagok és a familiárisok, valamint magának a házaspárnak a levelezése. Thököly Éva feldúlt lelki állapotában nem keltezte pontosan az ekkori leveleit, ezért kutatócsoportunk a filológiai és tartalmi jegyeket figyelembe véve gondosan rekonstruálta ezek sorrendjét. A hercegné egyik első fogságbeli levele férjéhez valamikor augusztus 10. táján íródhatott Bécsből, ebben elfogatása körülményeiről szólt, amelyről persze Esterházy Pál is nyilvánvalóan tudott:

„Magára hagyom édes szívem, kegyelmedre, micoda s mely szomorú és szívemnek teljes gyötrelmén való eset történt rajtam az kegyelmed házánál, azhova hívatattam s nem magamtúl mentem.”¹¹⁰⁹

Thököly Évát a bécsi palotába hívták valamilyen ürüggyel, itt az alnádor Pinnyei Jánossal és a nádori ítélmester Szirmay Istvánnal tár-

1107 OPLL–SCHEUTZ 2018, 49.

1108 OPLL–SCHEUTZ 2018, 49.; A támadáshoz: *Magyar-Zsidó Oklevéltár* 2. kötet, 320–321.; SZAKÁLY 1971, 46.

1109 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. augusztus 10–11. körül, *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 241.

gyalt. A hercegasszonynak még fel is tűnt Szirmay tettetett bőbeszédősége – aki feltehetően a császári parancsra várva húzta az időt –, majd egy odaérkező „nómet” éjjel közölte vele letartóztatását, sőt, másnap ugyanaz a hivatalnok már a férjével való kapcsolattartást is megtiltotta neki. Ennek ellenére Thököly Évának sikerült kijuttatni egy levelet a férjének, amelyben könyörgött, hogy segítse ki a képtelen helyzetéből, hiszen akárki kezdeményezte is az „arrestálását”, s itt megemlíti név nélkül Pál egy fiát, az nem lehetett férje „titkos akarata nélkül”.¹¹¹⁰ Hogy Éva nem ok nélkül sejtette mostohafiát a háttérben, azt egyértelművé teszi Esterházy Mihály apjának címzett augusztus 15-iki levele, miszerint a bécsi intézővel, Völcssey Györggyel együtt urai a helyzetnek, s senkit nem engednek Thököly Évához egy Ludmilla nevű leányasszonyon kívül. Völcssey úgy ráijesztett Thököly Évára, hogy hamarosan valani fog. Mindketten naponta felkeresik „Vice Landmarschall uramat”, hogy megtudják az új fejleményeket. Éva embereit, Pranknét és Vukovicsot is elő fogják venni az ügyben. Mihály nem győzte kidomborítani saját fiúi hűségét: „szövesen fáradozak fiui kötelességem szerint, mind vice Land Marsolknál, és Quarient uramnál, az kik is szövesen fognak az dologhoz, és sincere fáradoznak benne”. Végül átadta apjának a „Landmarschall” üzenetét, hogy semmiképpen ne menjen fel Bécsbe, különben a helyzet zavarossá válhat.¹¹¹¹

Legelőször is érdemes tisztázni, hogy ki a „Landmarschall”, a „vice Landmarschall” és az említett Quarient, és hogy hogyan kerültek

az Esterházy–Thököly-ügybe. A Habsburg Birodalom legnagyobb örökös tartománya a Magyar Királysággal szomszédos Alsó-Ausztria volt, korabeli megnevezéssel Österreich unter der Enns, középpontjában Bécs városával. Az élén az alsó-ausztriai rendek által javasolt és az uralkodó által kinevezett tartományfőnök vagy marsall állt. A feladata a tartomány vezetése, a helyi gyűlések összehívása, a tartomány országos ügyekben való képviselése és a helyi bíráskodás volt. Az általa elnökölt törvényszék („Landmarschallisches Gericht”) 1637 óta a felségsértési ügyek kivételével a tartomány nemességét érintő magán- és büntetőjogi ügyekben is eljár. III. Ferdinánd ebben az évben adományozta az úgynevezett nemesi büntetőprivilegiumot („Adeliges Criminal-Privilegium”) Alsó-Ausztria két nemesi rendjének, a főuraknak és a lovagoknak („Herren- und Ritterstand”).¹¹¹² A tartomány egy saját reprezentatív országházzal bírt Bécsben („Landhaus”), itt tartották fogságban Nádasdy Ferenc országbíró 1670–1671-ben, és itt rendezték meg a két Esterházy fiú, Mihály és Gábor menyegzőjét 1694 májusában.¹¹¹³ Alsó-Ausztria tartományfőnöke 1690-től az az Otto Ehrenreich von Abensberg und Traun gróf volt,¹¹¹⁴ akihez az Esterházyakat rokoni szálak fűzték. Esterházy Gábor 1694-ben vette feleségül Traun marsall Margaretha Christina nevű lányát. A Thököly Éva elleni vizsgálatot azonban nem ő, hanem a helyettese („Landuntermarschall”), a tapasztalt hivatalnok, Adam Anton Grundemann von Falkenberg gróf vezette.¹¹¹⁵ Az Esterházy Mihály által megnevezett Franz Anton

1110 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. augusztus 10. körül, *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 242.

1111 Esterházy Mihály Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. augusztus 15. MNL OL P 125 Nr. 757.

1112 Alsó-Ausztriához a 18. században, de 17. századi előzményekkel: KÖKÉNYESI 2021b, 223–235.; a bírósághoz: PETRIN 1990, 297–298.; GODSEY 2018, 69–81. Az ügy jogtörténeti-jogi vonatkozásainak értelmezésében köszönöm Peres Zsuzsanna és Tringli István tanácsait.

1113 Ma: Palais Niederösterreich, Herrngasse 13. Nádasdy fogsága: *A Wesselényi-összeesküvés* 122.; az Esterházy fiúk esküvője: Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Bécs, 1694. május 17. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

1114 SIENELL 2001, 210.; GODSEY 2018, 71.

1115 BIRNGRUBER 2008, 395–397.; GODSEY 2018, 74.

von Quarient báró pedig a törvényszék kancelláriájának az élén állt („Landschreiber”).¹¹¹⁶ Mivel nevük a hercegasszony letartóztatásának kezdetén feltűnik a levelezésben, az ügy már augusztus közepén az alsó-ausztriai tartományi bíróságra kerülhetett. Ott pedig akkor indítottak eljárást, ha valaki ezt kezdeményezte. De ki volt a feljelentő? És mi történt az Eperjesről való visszatérés és a Bécsben való letartóztatás között eltelt napokban, hetekben? Ezekre a kérdésekre még visszatérek a fejezet végén.

Thököly Éva fogságának bécsi helyszíne tehát azt jelentette, hogy nem a magyar, hanem a helyi törvények vonatkoztak rá, amennyiben bűncselekményt követett el, akkor az illetékes alsó-ausztriai hatóságnak kellett eljárni az ügyben. Alsó-Ausztriában 1656. december 30. óta a III. Ferdinánd uralkodó által kiadott egységes büntető törvénykönyv, az úgynevezett *Ferdinandea*, volt érvényben. A Magyar Királyságban nem vezették be, de Kollonich Lipót latinra fordította és 1687-ben Nagyszombatban kiadták *Forma processus iudicii criminalis seu praxis criminalis* címmel. A későbbiekben fokozatosan beépült a magyar jogrendszerbe.¹¹¹⁷

A *Ferdinandea* 100 cikkelyéből az első 58 lényegében egy-egy büntett fogalmát és az ahhoz tartozó büntetőeljárás feladatokat, valamint a kiszabható büntetés mértékét tartalmazza. A mérgezéssel mint főbenjáró bűncselekménnyel a 72. paragrafus foglalkozik, de részleteiben csak azzal az esettel, ha a tett következményeként meghalt az illető. A bíróságnak bizo-

nyítani kellett, hogy a vádlott hol és milyen mérget szerzett, és hogy milyen haszna volt a meggyilkolt ember halálából. Egy részletes mintakérdéssort is mellékeltek a kihallgatásokhoz, de Thököly Éva esetében ezt nem alkalmazhatták, hiszen a férj élt.¹¹¹⁸ Mindenesetre a megalapozott vádhoz a tanúk terhelő vallomása, releváns bizonyítékok, a büntett okainak feltárása, de legfőképpen a gyanúsított beismérése járulhattak hozzá. A kivizsgálás dokumentumai, jegyzőkönyvei – hogy kiket hallgattak meg és mire jutottak – nincsenek meg, így az augusztustól decemberig zajló hivatalos ügymenetből szinte semmi nem ismert.¹¹¹⁹

Visszatérve az események menetéhez, Thököly Évát tehát eltiltották a férjével való kommunikációtól, ennek ellenére egyházi pártfogóival sikerült leveleket kicsempésznie neki („egy böcöletes Páttert köldtem ezen levelemmel”).¹¹²⁰ A bécsi fogságából összesen tíz levele maradt meg, mindegyike kétségbeesett könyörgés férjének:

„Mígis kérem térden állva, az Isten kedvéért, celekedje meg is jöjjen föl, ne gyönyörkedjék ilyen nagy veszedelmemen. Mindenkör úgy tartottam, mint Édesapámot, ne vonja meg most is atyai gráciáját tőlem. Én es ha tapasztalom kegyelmed szeretetit, kész vagyok mindenben alkalmaztatnom magamot, cak ebből az Gyalázatbúl szegillen ki kegyelmed, az Mindenható Isten is megáldja kegyelmedet”.¹¹²¹

1116 GODSEY 2018, 75–76.

1117 A *Ferdinandea* három 17. századi kiadásából (1657, 1663 és 1678) az ügyhöz legközelebb eső 1678-ast használtam: *Der Römischen Kaiserlichen auch zu Hungarn und Böheim Königlichen Majestät Ferdinandi deß Dritten ... Neue peinliche Landgerichts-Ordnung in Oesterreich unter der Ennß*. Wien, 1678; A témához: BÓNIS 1935, 8–12.; WINKELBAUER 2003, I. kötet 224–226.; PAUSER 2004.

1118 *Neue peinliche Landgerichts-Ordnung* 104–107.

1119 Az alsó-ausztriai tartományi törvényszék vizsgálatai és ítéletei ebből az időszakból nem maradtak meg, köszönöm Fazekas István információit ebben az ügyben. A különféle bírósági illetékességekhez és hatáskörökhöz jó áttekin-tés: KÖRBL 2009, 201–209.

1120 Thököly Éva Esterházy Pálnak, (Bécs), 1700. szeptember 6. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 244.

1121 Thököly Éva Esterházy Pálnak, (Bécs), 1700. augusztus 12. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 243.

Az első néhány augusztusi hétben írt levelei alapján az a benyomásom, hogy Thökoly Éva egyszerűen nem tudta, mi történik vele. Nem eresztették ki a házból, nem beszélhetett senkivel, minden információtól elzárták, személyzetét elvették és magára hagyták. Úgy tűnik, kezdetben azt sem közölték vele, hogy mivel gyanúsítják – a jelek szerint azt gondolta, valamilyen birtokügye miatt került bajba –,¹¹²² s azt sem mondták meg neki, hogy hivatalos bírósági útra terelték az ügyet. Férje bizalmi embere, Völcsy György felügyelte, aki annyit ismételt neki, hogy vallja be a tettét. Szeptember elejére értette meg, hogy mérgezési kísérlet vádja miatt a bíróság és a császár kezében van a sorsa. Ekkor azonban még mindig azzal hitegette magát, hogy a férjét csak rosszakarók tévesztették meg és az eljárás megszüntethető. Bízott Pál könyörületességében, hogy kiszabadulásában segíteni fog és visszaveszi magához. Így fejezte be egyik szeptemberi levelét:

„Mefogadom és az lelkemre esköszem édes lelkem, szoha azokon, azkik miatt szenvedek, bosszút nem kívánok tennem, mindenik ott maradhat, azhol van. Most én már mindeneknek megengedtem, cak most segítsen ki ebből az gyalázatból.”¹¹²³

Az idő múlásával egyre elkeseredettebbé váltak Thökoly Éva levelei. Megerősödött a gyanúja, hogy nem idegenek, hanem a férje gyermekei és atyafiai hozták őt ebbe a helyzetbe, ám úgy érezte, hogy meg tud bocsátani nekik és fogadkozott, hogy mindenben engedelmeskedni fog.¹¹²⁴ Esterházy Páltól egy szeptember 27-iki

válasz maradt meg, amelynek a következő részlete idézésre is érdemes:

„bizony édes szívem, semmi gyönyörűségem az te Rabságodban, küt elhiteds magaddal, hogy kívánnám tiszta szívbül, hogy soha ne történt volna; és a rettenetes, hallatlan állapot, azkit cselekedtél, nem tekintvén, hogy harminc esztendeig tartottalak s neveltelek, kin az egész világ csudálkozik. De én már azt megengedtem Isten s az Boldogságos Szűz kedvéért, búcsút azért nem kívánok tenni, kihez képest, ha amikor Bécsben voltam, megvallottad volna, hogy kítül indítottál arra az cselekedetre, soha erre nem jutott volna a dolog, mert én csakugyan elhittem magammal, hogy magadtúl azt nem követted volna el, azmit cselekedtél. Hogy pedig azt írod, hogy soha életemre nem igyekeztél, csudáalom, hogy azt írhatod. Tudod édes Atyámfia, hogy mérget adni Embernek mire való, azkit egy gyermek is elítélhet, de immár akár mint legyen, én nem haragszom. De mivel Öfölsége előtt van a dolog, csupán csak az én hatalmamban nincsen a dolog...”¹¹²⁵

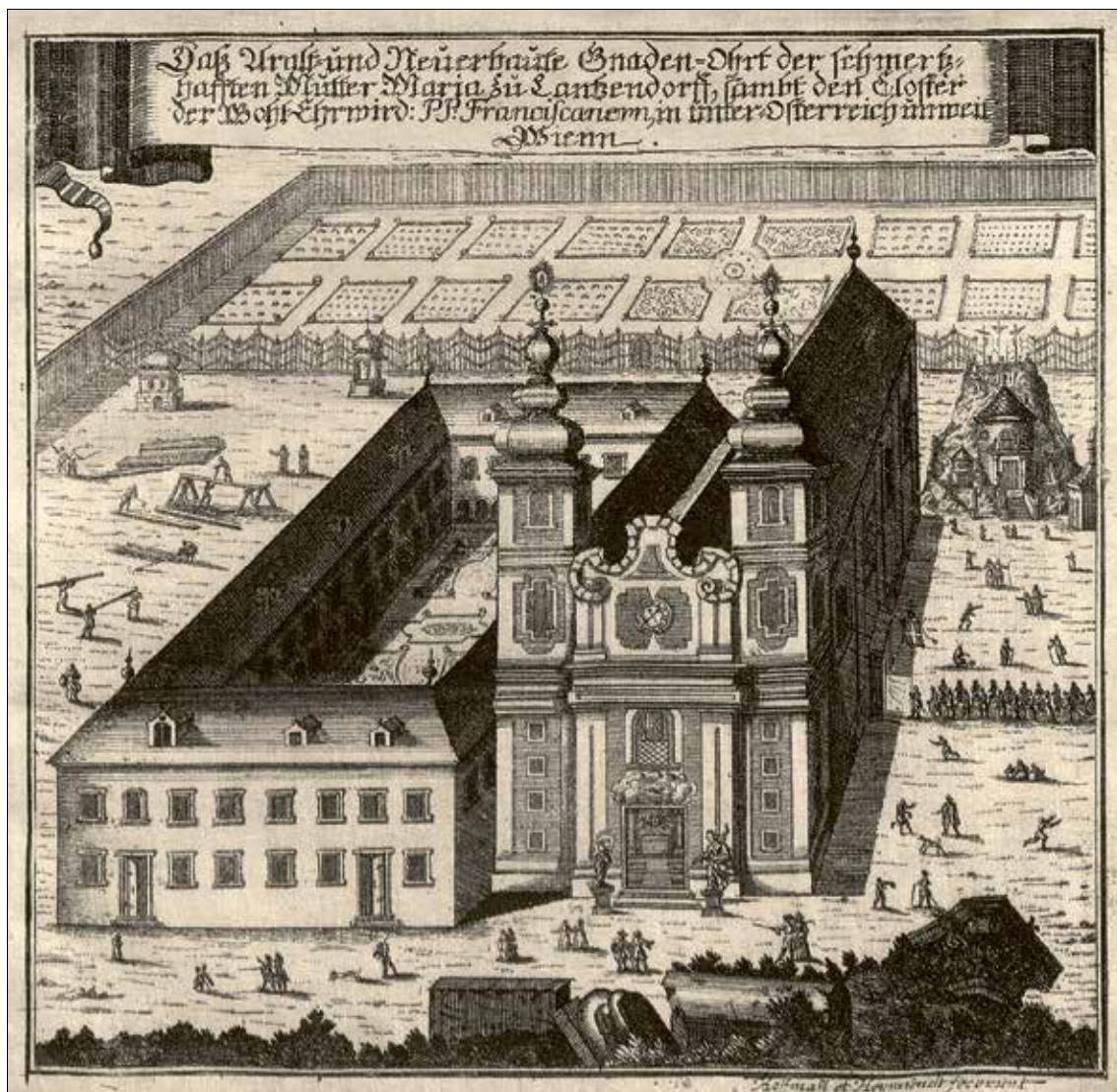
Még egy jó párkapcsolatban is felhalmozódhatnak sérelmek, nemhogy egy rosszban, ezt a herceg sorai is alátámasztják. Ő és az „egész világ” hálátlannak tartotta Thökoly Évát, hiszen három évtizede az általa biztosított jószágokban és becsületben élt, mégis ellene fordult. Meggyőződése szerint a felesége az életére tört; s ebben egy felbujtója is lehetett, ezért nem tud neki segíteni. Ezzel Éva számára is egyértelművé vált, hogy a férje nem hajlik a kibékülésre és semmilyen könyörgés, megalázkodás és

1122 Valamilyen birtokügyről: Johann Erhard Teppenfeld Thökoly Évának, Bécs, 1700. június nap nélkül, MNL OL P 125 Nr. 6764. Az Alsó-ausztriai Kormányzat titkára Bécsbe idézte Thökoly Évát 1700. július 13-ra a vitás potten-dorfi ügy miatt.

1123 Thökoly Éva Esterházy Pálnak, (Bécs), 1700. szeptember 6. *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 244.

1124 Thökoly Éva Esterházy Pálnak, (Bécs), 1700. szeptember 27. *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 244–245.

1125 Esterházy Pál Thökoly Évának, Kismarton, 1700. szeptember 30. *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 246–247.

35. kép. Johann Jakob Hoffmann – Johann Jakob Hermundt: A ferences kegytemplom, kolostor és kálvária Maria Lanzendorfban (1703)

ígéret nem mozdítja el kettejük viszonyát a holtpontról. Más taktikához kellett folyamodnia. A Bécsben tartózkodó familiáris, Bezerédy Ádám, az ügy lezárásának sürgetése mellett hamarosan új fejleményekről volt kénytelen tudósítani az urát. A tartományi marsall és Bucellini gróf – Julius Friedrich Bucellini, 1694–1705 között udvari kancellár volt – arról tájékoztatták, hogy Thököly Éva ellen-

vádat nyújtott be, hogy „igenis akarja vádolni Hercegségedet arról hogy mindenét distrahálja, es hogy a clenodiumait kezéhez adni nem engedi”.¹¹²⁶ Bezerédy az udvarba sietve ennek ellenkezőjét próbálta bizonygatni, miszerint Thököly Éva jószágai és értékei most kerültek jó kezekbe és „Hercegségednek nagyon nagy reflexiója az két gyermekére is, ha másért nem is csak ezért sem kívánja Hercegséged elvesz-

¹¹²⁶ Bezerédy Ádám Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. október 23. MNL OL P 125 Nr. 5950.; Bucellinihez IVÁNYI 1991, 406.

tegetni valami értékét a Herceg Asszonynak”. Ezenkívül arról is hallott Bezerédy Ádám, hogy Thököly Éva ékszerei elajándékozásával igyekszik pártfogókat szerezni magának.¹¹²⁷ Amit a familiáris nem sejtett, hogy nemcsak drágaköveket, hanem pénzt is bevetett a hercegaszszony a cél érdekében: a ferences kegyhelynek, Maria Lanzendorfnak 5000 forintos adományt ígért két oltárra abban a reményben, hogy megkönyörülnek a helyzetén, visszanyeri a szabadságát és családja kegyelmét.¹¹²⁸ Ezzel máris egy tekintélyes személyiséget tudhatott maga mellett, azt a Franciscus Caccia (1648 k.–1725) ferences szerzetest, aki a rendtartomány provinciálisa és Maria Lanzendorf kegyhely gvardiánja, egyben a bécsi udvarba bejáratos tekintélyes egyházi személyiség volt.¹¹²⁹ Rajta kívül egy Elias nevű kapucinus atyát, majd harmadikként I. Lipót uralkodó személyes gyóntatóját, a jezsuita Wolff pátert is sikerült a maga oldalára vonnia.¹¹³⁰

Thököly Éva ellenlépése mindenképpen váratlan és új fordulat volt a vizsgálat addig lassanként folydogáló menetében. Háttérét az képezhette, hogy Éva tudomást szerzett birtokai és javai elfoglalásáról. 1700. október 22-iki keltezésű beadványa¹¹³¹ főbb pontjai a következőképpen foglalhatók össze:

- férje alaptalanul és egyoldalúan vádolja a méregkeverés főbenjáró bűncselekményével, emiatt hosszú, 12 hete tartó, megalázó házifogságban van, pedig a vádat semmilyen módon nem bizonyították;
- rossz az ellátása;

- férje az örököseivel és a szolgálival rátört a magyarországi jószágaira, a Szent Margareta-i házától elűzték az embereit, a javait kido-bálták az ablakon, a pincében tárolt borait elvitték;
- kismartoni ruháit, ékszereit, ezüstműveit, iratait, az ottani majorságát kifosztották, a zsidóknak adott kölcsöneit behajtották, a cselédjeit és alkalmazottait magukhoz csábították. A férje legidősebb fia a soproni házát minden berendezésével elfoglalta és úgy bánik vele, mint a sajátjával;
- férje a törvények által tiltott hatalmaskodást folytat ellene és az a célja, hogy megfossa a tulajdonától, s hogy ezeket megszerezze. Jogtalan eljárása ellenére is még ő, Thököly Éva a tulajdonos és remélhetőleg az is marad;
- ezért kéri és követeli, hogy a „hercegi vádlott úr” állítsa helyre minden javát, mobiliáit azon a helyen, ahol voltak;
- minden javáról készüljön egy részletes összeírás;
- a legidősebb fiú azonnal hagyja el a soproni házát;
- és tartózkodjanak a továbbiakban minden hatalmaskodástól.¹¹³²

Az irat végén az „Eva Fürstin Esterhasin” megnevezés áll, s ettől kezdve a hivatalos iratokban a névhasználata következetesen Esterházy Éva hercegaszszony, vagyis Thököly Éva azután kezdi el magát Esterházynak nevezni, amikor a férjével tulajdonképpen szétváltak egymástól.

1127 Bezerédy Ádám Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. október 23. MNL OL P 125 Nr. 5950.

1128 Thököly Éva fassiója, Bécs, 1700. szeptember 17. AFW Ladula 45 D I.

1129 HERZOG 1740, 800.; ZVARA 2023, 22.

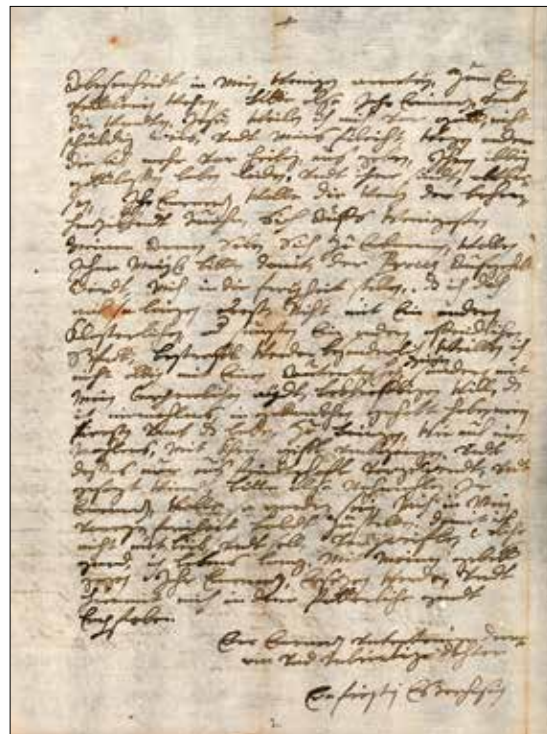
1130 FLEISCHER 1978.

1131 Thököly Éva vádlevele a tartományi marsallhelyettesnek, Bécs, 1700. október 22. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 176–1. (latin nyelvű) és 176–2. (német nyelvű). A két irat nem felel meg teljesen egymásnak, a német részletesebb és emocionálisabb. Az iratot tárgyalja Margit Kopp, de rossz levéltári jelzetet adott meg, KOPP 2020, 62–64.

1132 Thököly Éva feljelentése a tartományi marsallhelyettesnek, Bécs, 1700. október 22. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 176–2.

A német nyelvű beadványban olvasható számos latin jogi kifejezés arra utal, hogy a hercegasszony ekkor már professzionális jogi szakértőt, ügyvédet vett igénybe. A kérvény elején 12 hetes fogságot említ, ami alapján ténylegesen augusztusban tartóztatták le, erre más leveleiben is többször kitért, novemberben 17, illetve 19 hetes rabságról panaszkodott – Esterházy Pál egy későbbi irata szerint augusztus 10-én történt az elfogás.¹¹³³ Az irat legfontosabb aspektusa azonban annak az okozati viszonynak a megjelenítése, hogy a férje és annak legidősebb fia, Esterházy Mihály azért vádolták be őt ártatlanul, hogy a jószágaitól és a javaitól megfossszák.

A marsallhelyettesnek küldött feljelentés heves stílusa nem vonatkoztatható el Éva lelkiállapotától, de nem jelenti azt, hogy ne lenne igazságtartalma. Az iratanyagban ugyanis megmaradtak a letartóztatás utáni, Esterházy Pál által igen gyorsan elrendelt vagyonösszeírások, ahogy az alábbi táblázatban láthatók:

36. kép. Thököly Éva megváltozott aláírása: Eva Fürstin Esterhasin

Összeírás, inventárium	Dátum
Soproni ház „Inventarium der Behaußung ihro fürstl. durchl. gned. Fürstin in der Statt Ödenburg bedröffent” ¹¹³⁴	1700. augusztus 11.
Hegykői major „Hegykői majorságról való extractus” ¹¹³⁵	1700. augusztus 23.
Köpcsény, Szent Margaréta, Hegykő birtokok „Sz. margarétai, köpcsényi, hegykői mobiliák s marhák száma” ¹¹³⁶	Köpcsény, 1700. szeptember 17. Szent Margaréta, 1700. szeptember 23. Hegykő, 1700. szeptember 20.
Köpcsényi ház „Specificatiója az Atyámfia köpcsényi partékájának” ¹¹³⁷	1700. szeptember 17.

1133 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. november 16. és november 28. Esterházy Pál és Thököly Éva iratai 248–249. és 250–251.

1134 MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 173–3.

1135 MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 171–4.

1136 MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 171–2.

1137 MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 171–3.

Összeírás, inventárium	Dátum
Szent Margaréta, kúria „Méltóságos Herceg Asszony margarétai házánál lévő mobiliák és immobiliák consignatioja” ¹¹³⁸	1700 (pontos dátum nélkül)
Kismartoni és szent margarétai ezüstmű „Verzeichnus Waß an Silber Geschmidt zu St. Margarethen und Eyßenstatt verhanden ist” ¹¹³⁹	1700 (pontos dátum nélkül)
Thököly Éva iratainak jegyzéke „Az Atyámfiának adott obligatoriáknak specificatioja s több leveleknek is” ¹¹⁴⁰	1700 (pontos dátum nélkül)
Kismartoni tárház „Az Herceg Asszony kismartoni tárházának inventáriumja” ¹¹⁴¹	1701. január 11.

20. táblázat. Thököly Éva birtokainak és javainak a letartóztatása után készült inventáriumai

A dátumok egyértelműen tükrözik, hogy Esterházy Pál parancsára szinte azonnal megindult és augusztus–szeptember folyamán le is zárult a felesége vagyonának felmérése, ami mindenképpen szokatlan beavatkozás és arra enged következtetni, hogy a herceg biztosra vette felesége elítélését. A magyar törvények szerint a főbenjáró bűnben elmarasztalt világi személy „minden ingó javaitól, fekvő jószágaitól és birtokjogaitól” megfosztandó,¹¹⁴² Esterházy ennek mehetett elébe a gyors, de törvénytelen akcióval. A hercegasszony erősen túlzott, amikor a javai kidobását panaszolta, a Szent Margaréta-i inventáriumban valójában az áll, hogy az ottani értékesebb ezüstműveket Esterházy emberei magukkal vitték Kismartonba.¹¹⁴³

Thököly Éva azért tiltakozott férje eljárása ellen, mert bár még nem született meg az ítélet ellene, minden jószága, befektetett tőkéje és értéke veszni látszott. Az ellenvád beadásán és

ügyvéd alkalmazásán túl ezért befolyásos egyházi személyeket is megkeresett, akiknek sajnárú helyzetét ecsetelte, a vele megesett méltatlan eljárást kifogásolta, és persze vehemensen tagadta az ellene felhozott vádakat, mint ahogyan ezt például egy Kollonich Lipótnak ekkoriban írt levélben tette. Arra kérte az esztergomi érseket, hogy mivel semmilyen bűnt nem követett el, akadályozza meg, hogy kolostorba zárják.¹¹⁴⁴ Tehát már az ítélet kihirdetése előtt arra számított, hogy fogságba vetik.

A hercegné november elején újra a férjéhez fordult, hogy mentse ki a becsületét és lelkét tönkrevető helyzetből, amire egy jó alkalom kínálkozott, ugyanis az 1687-ben magyar királlyá koronázott I. Józsefnek és feleségének 1700. október 29-én fia született. Az ekkor szokás szerint gyakorolt kegyelem révén Éva még az ítélethozatal előtt megmenekülhetett volna a folyamatban lévő bírósági eljárásától, ha ebbe

1138 MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 171–1.

1139 MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 173–4.

1140 MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 172.

1141 MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 190.

1142 *Tripartitum* II. 55. §.

1143 „Méltóságos Herceg Asszony margarétai házánál lévő mobiliák és immobiliák consignatioja”, MNL OL P 108 Rep. 41. Fasc. D Nr. 171–1.

1144 Thököly Éva Kollonich Lipótnak, d. n. (1700 októbere körül), MNL OL P 125 Nr. 6793.

a férje is beleegyezik, jobban mondvá kezdeményezi ezt.¹¹⁴⁵ A vád visszavonására egyébként az alsó-ausztriai büntető törvénykönyv szerint is lett volna lehetőség, ebben az esetben a felmerült költségeket a vádlónak kellett volna megfizetnie.¹¹⁴⁶ Thököly Éva érvei közül, ha az egészségi állapota nem is érdekelte a herceget, azt már meg kellett fontolnia, hogy a vádaskodás és az eljárás rá és a nemzetségre sem vetett jó fényt. Ám Esterházy hajlíthatatlannak bizonyult s ezeket a sorokat válaszolta:

„Higgyed, hogy elég keservesen esik nékem is nyomorúságad, de hiszem, ha vétkes nem vagy, azmint leveleidben is írod, nincs édesem mitűl félned. Ha pedig vétkes vagy, jobb volna cselekedetedet nékem megvallanod, mert úgy elhithetném magammal, hogy vétkedet megbántad; de eddig minden leveleidben ártatlannak tartod magadat lenni, és így miképpen törekedjem melletted, mert az ártatlanság maga megmenti magát, s nem féli semmi büntetéstűl.”¹¹⁴⁷

Hasonló eltökéltséggel válaszolt Esterházy annak a bécsi Elias nevű kapucinusnak is, aki tólat ragadott a hercegné érdekében. Neki is csak azt ismételte meg, hogy szívéből sajnálja felesége boldogtalanságát, és szeretné, ha az Eperjesen történtek nem lennének tények, de a felesége megmérgezte. Ezért kénytelen volt élete és biztonsága érdekében a legmagasabb bírósághoz fordulni és ebben már nincs hatalma intézkedni.¹¹⁴⁸ Ez a levél többek között két fontos dolgot tisztáz: egyrészt, hogy Esterházy Pál fel fogásában Eperjesen történt a mérgezési kísér-

let, másrészt, hogy ő maga kezdeményezte az eljárást.

1700. november végén az utolsó felvonás kezdődött a mérgezési ügyben. A nádori kancellária expeditora, Jeszenszky István is Bécsbe utazott a herceg képviselőjében. Felkereste a befolyással rendelkező és az udvarban jártas méltóságokat és tisztségviselőket, így Kollo-nich Lipótot, az 1700-tól országbíró Batthyány Ádámot,¹¹⁴⁹ valamint a tartományi marsall Traun grófot és az udvari kancellárt. Rajtuk kívül a már említett Caccia és Elias szerzetesekkel is találkozott – utóbbi szerint Éva csak álomport adott a hercegnek, ezért ő „vítkesnek nem ösmeri” az asszonyt. Jeszenszky végül elment Thököly Évához is és elmondta neki a várható döntést: „láttam csaknem könyvbe fordultak a Hercegasszony szemei, de egyáltalában a maga vitkét tagadja” – írta a hercegnek.¹¹⁵⁰ Ugyanekkor Esterházy násza, Traun gróf is jelentkezett Esterházynál, hogy kedvezően számolt be őfelségének az ügyéről és tőle telhetőleg a jövőben is segíteni fogja.¹¹⁵¹ Az egymásnak feszülő pártokról a legérdekesebb információkat Thököly Éva őrzőjének, Völcsy Györgynek a humort sem nélkülöző december közepi beszámolója tartalmazza:

„Ő Fölségének szólót Landmarschalk Uram elolvastván magához vette, maga fogja ő Fölségének praesentálni, jól lehet, csak tegnap szólót a császárral, az Istenért is kérte ő Fölségét, szakassza véget, sok motívumokat hozván elő, azt mondotta ő Fölsége, hogy az ünnepek előtt véget szakasztja a dolognak, azomban hogy kigyütt ő Fölségétűl, a páter Wolff is ott

1145 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. november 6. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 247–248.

1146 *Neue peinliche Landgerichts-Ordnung* 9.

1147 Esterházy Pál Thököly Évának, Pozsony, 1700. november 20. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 249.

1148 Elias kapucinus barát Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. november 20. MNL OL P 125 Nr. 1976.; Esterházy Pál Elias kapucinus barátnak, 1700. november 20. uo. Nr. 7807.

1149 IVÁNYI 1991, 401.

1150 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. november 27. MNL OL P 125 Nr. 2540.

1151 Otto Ehrenreich von Abensberg und Traun Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. november 27. MNL OL P 125 Nr. 6000.

volt, nem vette észre Landmarschalk Uramat, audentiát kérvén ő Fölségétől, de nem admitalta ő Fölsége, hanem másnapra halasztotta audentiáját. Antoni Liechtenstein herceg is ott lévén, Landmarschalk Urammal előfoglalták a páter Wolffot, ki is ottan megbeszélte hogy egy igen nagy instantiátul requiraltatott, hogy ő Fölségének szóljon. Nem akarta mindjárt megvallani, ki légyen, tandem megvallotta, hogy a hercegasszonynak. Landmarschalk Uram Lichtenstein Herceggel jól megmosták a fejét, jobb volna páter, hogy az breviariumot és olvasót forgatná és az Domus Professában maradnál, s ne avatná magadat ilyen dolgokban, úgy látjuk, az egész világ papjai már az asszonyok dolgát forgatják s több effélékkel az luteránusok is megbotránkoznak. Ő kezdte menteni magát, hogy ő nem pártolja a herceg asszonyt, de ugyan a jezsuitáknak sem köll hinni. Megtudta Landmarschalk Uram, hogy a páter Cacsia volt hercegségednél, azt mondja ő Exellentiaja, annak se higgyen hercegséged, mert hamis barát az. Követi hercegségedet Landmarschalk Uram, hogy leveleire választ nem adhatott, Isten tudja, szívesen fáradoz hercegséged részire. A páter Wolff tegnap szólott a hercegasszonnyal, panaszolkodott igen reám is néki, holott már nem is járok hozzá, maga ad a konyhára, 50 fl-t adtam kezében. Azt vallotta páter Wolffnak, hogy nem volt az méreg, akit Hercegségednek beadott, hanem csak opium, kiből két Granumot adott be hercegségednek, mivel hercegséged nem alhatott. Egyszóval most is tagadja, s örökkén tagadni fogja. Nem elégedvén meg három szobával, azt is kívánta fölnyittatni, az hol az aranyos nagy

ágy vagyon, azt föl nem nyitottam, mivel nincsen szüksége reá, ha pedig parancsolja hercegséged, azt is megcselekszem.”¹¹⁵²

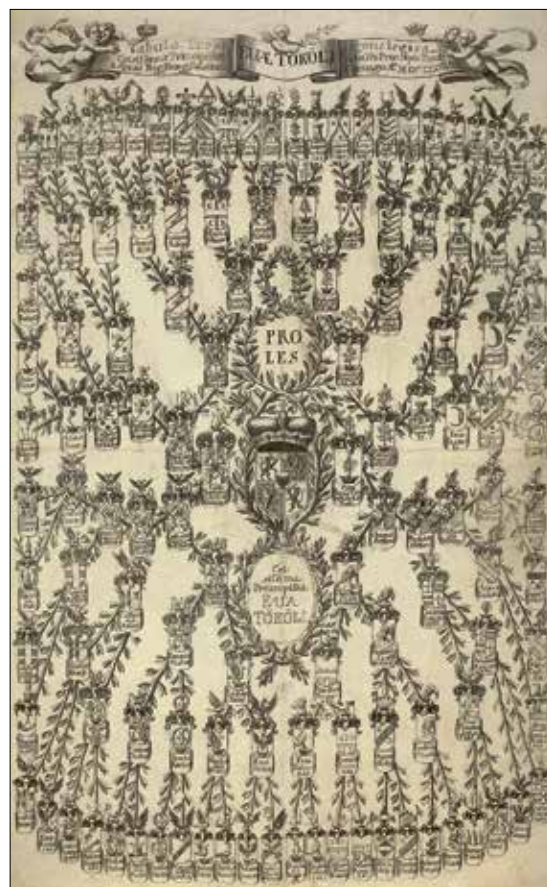
Völcsey tehát első kézből, magától Traun gróftól tudott a császár előszobájában lejátszódó jelenetről, ahogy a méltóságos urak Wolff pátert szidalmazták, amiért a hercegasszony érdekében szeretett volna az uralkodóval beszélni. Itt íródik le először, hogy Thököly Éva saját bevallása szerint is belekevert valamit a férje italába, Völcsey hallomása szerint ópiumot, hogy Pál el tudjon aludni. Az is kiderül, hogy a bécsi palotában Éva összesen három szobát használhatott, a többi elzárták előle. Völcsey levelének van még egy érdekes vonatkozása: arról írt, hogy elkészült a könyv, de az ünnepek előtt a könyvkötő nem vállalja, mert sok a munkája. Viszont a tartományi marsall nem tanácsolja Esterháznak, hogy most mutassa be a császárnak, mert „nem tudom melyik miniszter olvásván az könyvben, reá talált az hercegasszony képére, az hol nagy dicsiretet téssen felőle, kiszakasztotta a képét az könyvből, ezt sok helyeken beszélük”.¹¹⁵³

Az 1700 decemberében Bécsben megjelent kötet nem más, mint a *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae Domus Estorasiánae*, az Esterházy Pál által összeállított és portrékkal díszített nemzetségekönyv, amelybe Thököly Éva is bekerült mint második feleség. A herceg a kéziratot még jóval az ügy előtt leadhatta Leopold Voigt bécsi nyomdájában, akkor még nem sejtve azt, hogy milyen kínos pillanatokat okoz majd a házastársáról felvázolt szeretetteljes kép és a bécsi udvarban elhíresztelt, „életére törő” asszony narratíva között feszülő ellentét.¹¹⁵⁴

1152 Völcsey György Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 15. MNL OL P 125 Nr. 6005. A levélre felfigyelt Mitropulos Anna Diána is, MITROPULOS 2015, 228. Az idézetben szereplő Liechtenstein herceg minden bizonnal Anton Florian von Liechtenstein (1656–1721), Károly főherceg főudvarmestere. Az Aranygyapjas Rend lovagjaként Esterházy szövetségese lehetett az ügyben. Köszönöm Kökényesi Zsolt információit. Továbbá SIENELL 2001, 201.

1153 Völcsey György Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 15. MNL OL P 125 Nr. 6005.

1154 Leopold Voigt nyomdász elismervénye, Bécs, 1700. május 17. EPA RAR Eisenstädter Missiles, szám nélkül. Voigt elismeri, hogy készpénz helyett 98 akó bort kapott, akónként 10 forintot értékben, tehát majdnem 1000 forintot tett ki a fizetése.

37–38. kép. Thököly Éva egész alakos portréja és genealógiai táblája a Trophaeumban (1700)

Az Esterházy-nemzetség megdicsőülése, a családnak az uralkodó és udvar előtti méltósága növelése helyett a könyv csak keserűséget szerzett a szerzőjének – legalábbis ekkor és ebben a helyzetben.

I. Lipót császár az ősz folyamán többször ígéretet tett a per lezárására, így decemberben nem halogathatta tovább a kellemetlen ügyet és a karácsonyi ünnepek előtt meghozta a döntését. Említettem már, hogy a per anyaga nem maradt meg, így csak hipotézist tudok felvázolni arról, hogy mi történt: a bíróság lefolytatta a vizsgálatot, elkészítette jelentését, de nem ítélt meg, tekintve a vádlott hercegasszony magas társadalmi státuszát és a rendkívül kényes szituációt. Az uralkodó az elé tárt bizonyítékok

alapján, hivatkozva az alsó-ausztriai kormányzatra és név szerint Grundemann marsallhelyettesre, arra az elhatározásra jutott – és ezt december 19-én Traun gróffal is közölte –, hogy Thököly Évát örökös kolostori fogságra vetik. Traun erről haladéktalanul és bizalmasan értesítette Esterházyt, s megkérte, hogy az információt tartsa titokban.¹¹⁵⁵ Két nappal később Batthyány Ádám országbíró ugyanerről tájékoztatta a herceget annyi kiegészítéssel, hogy a befogadó kolostort még nem határozták meg. Batthyány azt is megtudta Wolff pátertől, hogy emellett pénzbüntetést is ki akarnak szabni Thököly Évára, de ezt nem tartotta jó ötletnek, mert „az Asszonytul való gyermekeinek nyilvánosságos károk fog okoztatni”. Egyben ja-

1155 Otto Ehrenreich von Abensberg und Traun Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 18. MNL OL P 125 Nr. 6001.

vasolta Esterháznak, hogy jöjjön fel Bécsbe és hozza rendbe a dolgait.¹¹⁵⁶

Ekkor már csak az volt kérdéses, hogy mikor jelenik meg írásban a „sententia”, azaz mikor válik hatályossá az uralkodói döntés. Bezerédy Ádám naponta jelentkezett újabb és újabb hírekkel: december 22-én kiderült, hogy Tullnba küldik Thököly Évát, „Landtmarschalk Uram vagy Landtkocsis vagy posta lovakon oda akarja elvitetni a Herceg Asszonyt. Völcsey uram is el fog menni Hercegséged parancsolatja szerint”.¹¹⁵⁷ Másnap, december 23-án vette kézbe Traun gróf az uralkodó írásos határozatát, de taktikai okokból csak este akarták az asszonynak felolvasni, hogy ne tudjon szervezkedni. Emellett a tullni apáccal kötendő szerződést is elkezdték előkészíteni: „Landmarschalk Uram azt mondja hogy talán meg csinálhatja az apáccal a contractust 1200 forintra, úgy hogy minden angarian 300 fl-t adjon Hercegséged, az mint hogy Völcsey Uram most anticipato le is fog tehetni annyit.”¹¹⁵⁸ 1700. december 23-án este hirdették ki Thököly Évának I. Lipót ítéletét, aki a hercegasszonyt méregkeverés elkövetésében bűnösnek találta és elrendelte a tullni Domonkosrendi apácakolostorba való zárását. A fogság időtartamát a „további döntésig” kifejezéssel („bis auf weithere Resolution”) határozta meg, Thököly Éva kolostorbeli ellátásáról pedig a férjének kellett gondoskodnia.¹¹⁵⁹ Maga a végzés, tekintettel arra, hogy a mérgezőes bűncselekmények halálbüntetést vonhattak maguk után – nők esetében pallossal való lefejezést –,¹¹⁶⁰ enyhének is mondható. Ennek két

oka is elképzelhető: a palatinusnének különleges bánásmód járt, de emellett a vád bizonyítási eljárása sem lehetett meggyőző.

Ugyanezen a napon Thököly Éva megerősítette a szeptemberben már megígért 5000 forint értékű adományt a lanzendorfi Fájdalmas szűz kápolnában létesítendő két oltár céljára:

„Ich Endes unterschribene habe ein ganz freywillige Donation selbst aigenhandig geschrieben pr. 5000 fl. welche ich der Schmerzhafften Muetter durch gelübdt verlobet zu aufferbauung... Altär in der Kürchen zu Lanczendorff, weillen aber mein Fürst versprochen hat den hohen Altar zulassen machen, so khönen von dißer Summa 2 andere Altär mit Ihrer zuegehörung mit meinen Wappen erbauet werden, dises alles undt zu grössere Ehr Gottes undt Mariae, der ich mich ganz undt gar übergebe, undt solche donation von meinen Mitl zunehmben abermahl bekrefftige, undt durch undt durch mit aigenem Hendten unterschreibe, datum den 23. Decembris 1700.

Eva Fürstin Esterhasi”¹¹⁶¹

Az ítélet felolvasása után bekövetkező botrány a két sokat tapasztalt familiárist, Völcsey Györgyöt és Bezerédy Ádámot is meglepte, pedig volt alkalmuk a hercegné szangvinikus természetét megismerni. Utóbbi sorai vizuálisan is a mai olvasó elé rajzolják az elkeseredett asszony alakját:

„Itt valóba nagy galibánk vagyon. Tegnap este Gvarient Uram az ő Fölsége resolutioját

1156 Batthyány Ádám Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 19. MNL OL P 125 Nr. 5949.

1157 Bezerédy Ádám Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 22. MNL OL P 125 Nr. 5951.

1158 Bezerédy Ádám Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 23. MNL OL P 125 Nr. 5952.

1159 I. Lipót ítéletlevele, Bécs, 1700. december 23. AFW Ladula 46 D, idézi KOPP 2020, 61. Margit Kopp félreolvasta a dátumot, szeptember 23-at ír december helyett, és így azt is állította, hogy már ekkortól a tullni kolostor lakója volt Thököly Éva.

1160 *Neue peinliche Landgerichts-Ordnung* 106.

1161 Thököly Éva adománylevele, Bécs, 1700. december 23. MNL OL P 108 Rep. 1 Fasc. M Nr. 186.; másik példány AFW Ladula 45 D I.

cum denunciatione sententiae elolvásán a Herceg Asszonynak és erősen megmondván szóval is hogy egyáltalában csak elkölletik menni a tulnai apácák clastromába, holnap reggel úgymint már ma, minden szükséges partékájával együtt induljon meg. Minek utána elvégezte Gvarient Uram ezen szavait, mindjárt exandescalván a Herceg Asszony, azt felelte, hogy nincs az az ember, aki őtet elvigye valamely clastromban, ő egyáltalában bizony nem megyen, inkább száz darabra koncoltatja magát, hogy sem mint elmenjen, s inkább maga is késsel által veri magát előbb, minek előtte el vigyék; ily nagy desperatioban való esésit és furiaját látván Garient Uram kijött tőle, s nekem megbeszélétt, maga pedig az Unter Landmarschalkhoz sietett menni. Ezt én megértvén mindjárt mentem Landmarschalk Uramhoz s referáltam a dolgot, kin igen fölötte megharagudván mindjárt izent az Uraknak, hogy holnap reggel úgymint ma 9 órakor öszve gyűljenek a Landhausnál, én is legyek ottan, a mint-hogy szintén csak most jöttem el onnend. Landtmarschakl Uram azt mondotta, hogy mihelen vége lészen az ő conferentiajoknak mindjárt bemegyem ő Fölségehez és ezen dolgot voltaképpen repraesentálja, akire mindjárt is lehessen resolutioja ő Fölségétül, hogy mit köllessék in hoc casu cselekedni, mivelhogy

opponálja magát a Herceg Asszony az ő Fölsége parancsolatja ellen. Meghagyta Landmarschalk Uram, hogy délután 2 órakor hozzá menjek, meg fogja mondani, miben legyen a dolog s én is mitévő legyek?”¹¹⁶²

Thököly Éva érzelmi kitörése – tegyük hozzá, hogy mindez karácsony idején játszódott – váratlanul érte a végzést ismertető törvényszéki kancellária vezetőjét. Quarient báró nem is tudott mit kezdeni a fúriaként tomboló asszonnyal, inkább ott hagyta. A kezdeti tanácsalanságon Traun tartományi marsall lépett túl, amikor az uralkodót tájékoztatta a történetekről és egy újabb határozatot eszközölt ki tőle. Így december 27-én a második felszólításra indult meg a szomorú menet Tullnba: „a Herceg Asszony most estve 6 óra tájban a maga hintáján más két rendbeli portékás szekérrel Tulna felé el méne. Tegnap estig és ma délig alig tudtuk efficiálni, hogy itt ne maradjon, a sok és szüntelenül való practicájok miatt a barátoknak” – írta megkönnyebbülten Bezerédy.¹¹⁶³ Egyébként Thököly Éva bizalmasát, Pranknét feltehetőleg tettestársnak tekintették, mert Bezerédy szerint „Landmarschalk Uram azt mondotta az elmúlt estve hogy Pronknetis valamely helyben berekeszteti, de távul a Herceg Asszonytul, sub perpetua custodia”.¹¹⁶⁴

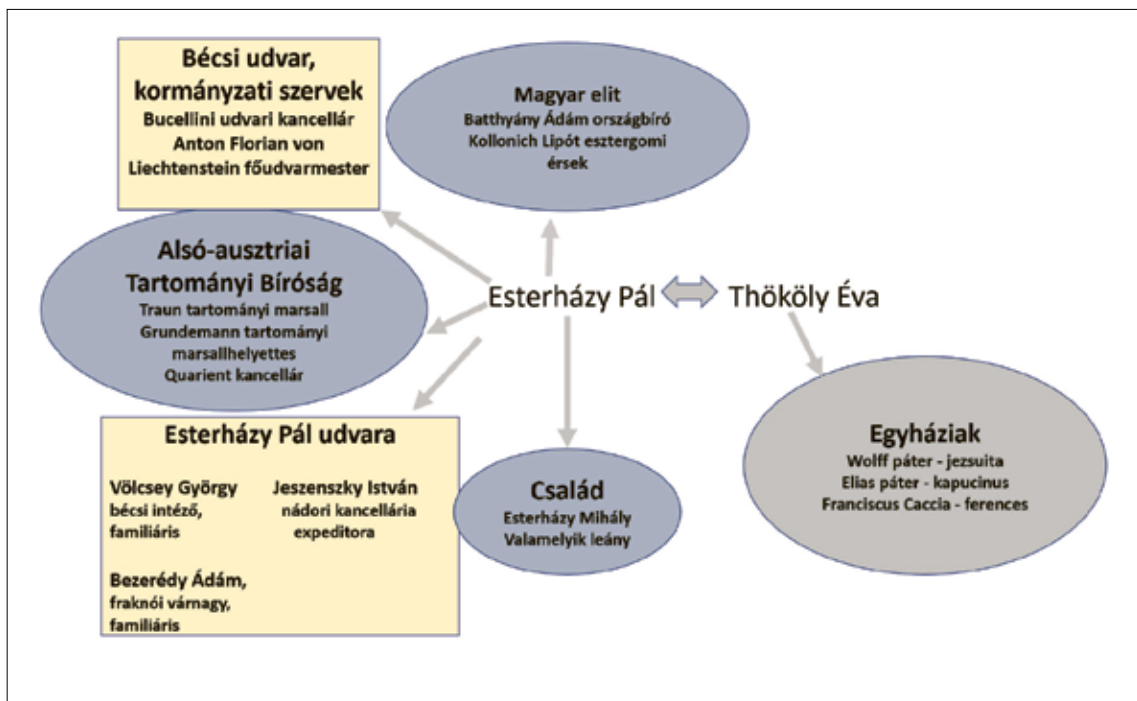
Összefoglalva a nyári eperjesi utazás és a december 23. közötti időszak forrásaiból rekonstruált eseményeket, a következők állapíthatók meg: Thököly Éva elkísérte Eperjesre a férjét, ahol a saját elmondása szerint ópiumot kevert az italába, hogy az alvási problémáin segítsen. Ekkor valamelyik lányuk „tetten érte”, aki szerint mérget akart itatni az apjával. A „feljelen-

tő” a közös gyermek, Terézia lehetett, ugyanis Thököly Éva a későbbiekben a vagyoni rendelkezései során kizárja az anyai örökség nagy részéből a lányát. Esterházy kezdetben megbocsátott volna feleségének, de az Eperjesről való visszatérés után saját elhatározásából vagy a környezete – elsősorban Esterházy Mihály és a bizalmas emberei – hatására másként döntött.

1162 Bezerédy Ádám Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 24. MNL OL P 125 Nr. 5953.

1163 Bezerédy Ádám Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 27. MNL OL P 125 Nr. 5954.

1164 Bezerédy Ádám Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 22. MNL OL P 125 Nr. 5951.

5. ábra. Esterházy Pál és Thököly Éva kapcsolat- és kommunikációs rendszere Thököly Éva fogsága alatt

Thököly Éva bécsi letartóztatásához pontos tervet kellett kitalálni, a tartományi törvényszéken pedig úgy előkészíteni az ügyet, hogy amikor oda csalják, minden készen álljon. A törvény szerint a hercegnek a feljelentéskor le kellett írnia a mérgezés körülményeit, felmutatni a bizonyítékokat, tanúkat állítania.¹¹⁶⁵ Esterházy szándékairól egy olyan irat is tanúskodik, amely datálatlan, de tartalma alapján a letartóztatás idejére tehető. Ebben a hercegasszony örökös fogságát kívánja egy kolostorban vagy egy várban, de semmiképpen nem maradhat Bécsben. A felesége ellátásáért kész évente fizetni. Thököly Éva minden vagyona „tőkésítendő”, amelynek kamatát meg kell osztani a két utód között. A tőkerész érintetlen marad és a hercegné halála után az utódokra száll.¹¹⁶⁶

A bécsi helyszínválasztásnak több oka is lehetett: egyrészt a nádor – aki a legfőbb bíró is egyben – érintettként elfogultnak számított

volna egy Magyarországon folyó perben, hasonlóan az egész magyar kúriai bíróság is, ezt el kellett kerülni. Thököly Éva a család alsó-ausztriai birtokai révén az alsó-ausztriai tartományi bíróság fennhatósága alá is tartozott, és így törvényesen járhattak el ellene Bécsben. Esterházy Pál és fia, Mihály azt is számításba vehették, hogy Thököly Éva az idegen (nyelvű) környezetben nem fog boldogulni. Az alábbi ábra azt mutatja be, hogy Esterházy Pál kommunikációs és kapcsolatrendszerén keresztül mennyivel nagyobb befolyást tudott gyakorolni az eljárásra, mint felesége.

Kérdéses az is, hogy mennyire volt törvényszerű egy nemesasszony házifogságban tartása és mindenkitől való elzárása. A vád elég gyenge lábakon állhatott, ugyanis szinte minden szándék Esterházytól és a környezetéből arra irányult, hogy megtörjék és vallomásra bírják

¹¹⁶⁵ *Neue peinliche Landgerichts-Ordnung* 6–7.

¹¹⁶⁶ Esterházy Pál javaslatai („Puncta ad excelsam Commissionem proponenda”), d. n. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 215–1.

a hercegnét. Ő azonban következetesen és határozottan tagadta, hogy mérget adott volna be a férjének, álmopornak, ópiumnak nevezte azt a készítményt, amivel a férje alvási nehézségeit akarta enyhíteni.

A mérgekeverést ebben a korban tipikusan női bűncselekménynek tartották, minthogy a nők természetüktől fogva kerülték az erőszakos tetteket (például nem ütötték agyon a férjüket) és mert az ételkészítéskor vagy -tálaláskor alkalmuk volt észrevétlenül belerejteni a mérget. Ugyanakkor az egyik legnehezebben bizonyítható deliktum is, hiszen ha nem érték tetten az elkövetőt vagy a holttest nem mutatta egyértelműen a mérgezés jeleit, akkor a vád megalapozatlan maradt.¹¹⁶⁷ A szász követjelentés arzént emlegetett, ezt mérgeként ismerték és használták is a 17. században, szintelen és szagtalan kristályos anyag formájában lehetett hozzájutni, nyilván Thököly Éva is be tudta szerezni.¹¹⁶⁸ A gyógyászatban fontos ópiumot (áfium, mákony) is meg lehetett vásárolni patikákban, fájdalmat csillapítottak vele, illetve bódulást okozott, a Batthyányak patikaszámláin is előfordult.¹¹⁶⁹ A mérgezés kérdését illetően található egy nagyon érdekes irat Thököly Éva bécsi ferenceseknél lévő levéltárában. A keltezetlen dokumentumban Szirmay István „lelkismeretétől és az igazság szeretetétől vezérelve” tanúságot tesz Eperjes város orvosától megtudott információkról. Eszerint Bezeredy Ádám, a herceg familiárisa, átadott a doktornak valamiféle port, hogy vizsgálja meg, mérge-e. Az orvos számára ismeretlen volt az anyag, ezért egy fekete tyúkon tett próbát. A tyúk, amit Bezeredy magával vitt, a következő napon megdöglött. Az orvos megvizsgálta a belsőségeket, de a mérgezésnek a legkisebb jelei sem mutat-

koztak.¹¹⁷⁰ Thököly Évát tehát valóban „tetten érték”, a port empirikus kísérletnek vetették alá. A tyúk elpusztult, de az orvos nem tapasztalta a tipikus mérgezési tüneteket. Mivel a bizonyosságlevelél Thököly Évánál maradt meg, feltehetőleg, hogy Szirmay ezt a rá kedvező jelentést neki küldte meg.

Végül azt kell mérlegelni, hogy kinek állt érdekében megszabadulni a házastársától. Miért mérgezte volna meg a férjét Thököly Éva? Milyen előnye származott volna a halálából? Kétségtelen, hogy a házasság tönkrement. A házaspár kapcsolatát már évek óta veszekedések terhelték, keveset és nem szívesen voltak együtt. Esterházy Pál kitért a felesége elől, magánemberként egyfajta alkotómunkába menekült, ekkor, ebben az évtizedben írta nagyszabású Mária-műveit, s ekkor állította össze a *Trophaeumot*. Thököly Éva is külön életet élt, fürdőzött, utazott és birtokait igazgatta. A helyzet azonban nem látszott rosszabbnak, mint 1692-ben, az első nagy szakításkor. Thököly Éva férje halála esetén bár a megbecsült özvegy státuszába jutott volna, a végrendelet szerint csupán a köpcsényi uradalom haszonélvezetével kellett volna beérnie. Családfővé ekkor Esterházy Mihály vált volna a legnagyobb hitbizományi vagyonnal. Amint a forrásokból kitétszik, a mostohaanya és a legidősebb fiú között nem volt jó a kapcsolat, tehát Évának ebben az esetben el kellett volna költöznie Kis-martonból.

Esterházy Pál motívumait kutatva és az ő szemszögéből nézve a rossz házasságot, felesége állandó elégedetlensége, önállósodása, saját gazdálkodása, rangjához méltatlan társasága meg nem értést és elidegenedést okozott nála. Ráadásul a palatinus és palatinusné az ország

1167 SCHNABEL–SCHÜLE 1997, 196.

1168 MAGYARY–KOSSA 1929, 195–196.

1169 TÓTH Mária 2016, 155.

1170 Szirmay István bizonyosságlevele, d. n. (1700 nyara), AFW Ladula 46 D I. Az értelmezésben köszönöm Nagy Gábor segítségét.

első házaspárja, hivatalos programokkal Bécsben, Pozsonyban, és a kismartoni udvarban. Amikor Thököly Éva kivonta magát ezekből az eseményekből – márpedig erre láttunk példát –, akkor ez csodálkozásra és szóbeszédre adott okot. Magánemberként érzelmileg és lelkileg is szenvedett, nem birkózott meg a helyzettel, hogy ő úgy látta, harminc évig „nevelte” és „tartotta” a feleségét, de ez nem elég neki, ennél többre s másra vágyik. Azt gondolom, hogy a felnőtt gyermekek látták apjuk „mártírúmat” és egyértelműen az ő oldalára helyezkedtek. Esterházy Mihály, az apáca Krisztina, de talán még Terézia is jobbnak vélhette a rossz házasságból való kilépést, mint a bentlételet és ebben kapóra jött az eperjesi történet. Thököly Éva eltávolításával helyreállhatott a család békéje és egyensúlya, a külvilág előtt a család visszanyerhette a hercegasszony által meghurcolt méltóságát és becsületét. De ez csak az egyik fontos ok.

A másik, hogy az Esterházyakra nézve anyagi haszon is járt ezzel a megoldással, hiszen Thököly Éva magyarországi birtokai, kúriái és házai, ha csak szerény mértékben is, de gyarapították a család vagyonát. A hercegasszony ezt vélte a bukása legerősebb okának, s különösen Esterházy Mihály szerepét látta ebben súlyosnak. A vagyonért való családi konfliktusok egyik a korban tipikus esete, amely az elsőszülött fiú és a mostohaanya között zajlik. Csak utalnék a szomszédvárbán, a Batthyányaknál történt leszámolásra: Batthyány Ádám végrendeletében második feleségére, Wittmann Katalinra hagyta a borostyánkői birtokát – ami szerzett és nem örökölt jószág volt –, ám két fia, Kristóf és Pál, hatalmaskodást elkövetve elfoglalták azt 1660-ban. Az asszonyt több hétig fogságban tartották, kislányát elvették tőle,

majd egy számára kedvezőtlen megállapodás aláírására kényszerítették. Az erőszakoskodás perrel folytatódott, amelyből a Batthyány-utódok kerültek ki győztesen.¹¹⁷¹

A bírósági per Bécsbe vitelével, Thököly Éva tökéletes elszigetelésével, lelki megtörésével a család biztosra ment. A nagy hatalommal rendelkező, befolyásos férfiak által uralt bécsi udvari környezetben Esterházy Pál ismerősen mozgott és még úgyis ő irányított a kapcsolatain keresztül, hogy felesége öt hónapig tartó fogsága alatt egyszer sem ment fel Bécsbe. Az ellenséges külvilággal szemben Thököly Éva olyan ferences, jezsuita, kapucinus egyháziakat keresett pártfogásért, akiknek a tanácsaira az uralkodó hallgatott. Bár az ítéletet nem tudták megmásítani, a szerepük a későbbi eseményekben nem lebecsülendő.

Mindezekből arra a következtetésre jutottam, hogy Esterházy Pálnak és családjának erősebben állt az érdekében a házasság befejezése, mint Thököly Évának. A hercegasszony elítélésével a hivatalos elválásra, a házassági életközösség felmondására megnyílt Esterházy Pálnak a lehetősége. A késő középkori egyházi jog, illetve a trentói zsinat határozatai szerint a katolikus egyház által szentesített házasság felbontására nincs lehetőség sem az egyik fél kívánságára, sem közös megegyezéssel. Az együttélés fenntartása kötelessége volt a házastársaknak, ez alól kivételt képezett néhány nyomós ok, például bűncselekmény elkövetése, házasságtörés vagy az utódnemzés sikertelensége. Ekkor az ártatlan/szenvedő fél kérhette az egyházi hatóságoktól közös ágytól és asztaltól való időleges vagy örökös elválasztást, új házasságot azonban ő sem köthetett.¹¹⁷² Hogy melyik egyházi bíróság színe elé és mikor került az Esterházy–Thököly-ügy – Kismarton a győri

1171 KOLTAI 2012, 483–492.; a témához még BUBRYÁK 2019, 36.

1172 ERDŐ 2014, 596–598.; BARTH 2005, 42–45.

egyházmegyéhez tartozott –, nem találtam adatot,¹¹⁷³ de Esterházy Pál 1700 utáni első pótvégrendeletében már olvasható az elválásra vonatkozó kifejezés:

„Et imprimis quidem cum ingrata conjunx mea seposita tam divina, quam humana justitia meum interitum procurare conata est; quem tamen misericors Deus, ejusque Dulcissima Mater clementissime impedivere, non succedente toxici mihi porrecti cupito effectu, sic coactus sum *a mensa et thoro ejusdem conjugis mea me separare*”.¹¹⁷⁴

Azaz az egyházi bíróság előtt is lezajlott egy eljárás, amely a *separatio* kinyilvánításával végződhetett, ennek következtében a hercegasszony elvesztette a házassági és özvegyi vagyoni jogait.

Thököly Éva az 1700. december 24-én felolvasott ítélettel részben hasonló szituációban találta magát, mint fiatal lányként 1670 decemberében. Szabadságától, gyermekeitől, vagyonától, jómódú életétől megfosztva, az uralkodótól és a társadalomtól bűnösnek bélyegezve, apácák közé zárva, mások jóindulatától függve vajon miben reménykedhetett? Talán abban, hogy az ítéletben végül is nem szerepelt az „örökre” szócska.

1173 Az *Ehen vor Gericht 3.0* projektoldalon szereplő leírások és adatbázis rendkívül jó és alapos betekintést ad a kora újkori házasságok egyházi és világi törvénykezési gyakorlatába, HEHENBERGER–GRIESEBNER 2022; a későbbi 19. századi törvénykezési gyakorlatra: TAMÁSI 2020.

1174 Esterházy Pál pótvégrendelete, Fraknó, 1706. február 28. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 73 és ezt követően 1708-ban, 1709-ben és 1713-ban, uo. Nr. 74–76.

VI. Magányban (1700–1716)

1. A TULLNI DOMONKOS KOLOSTORBAN

Thököly Évát a tullni domonkos kolostorba vitték. A Béctől nyugatra, a Wienerwald határán fekvő alsó-ausztriai Tulln városában még I. Habsburg Rudolf alapított egy kettős (férfi és női) domonkos kolostort Szent Kereszt néven. A 17. századra már „kaiserliches Frauenstift”-nek nevezik, amely előkelő lányok nevelőhelye és láthatólag a nem kívánatos arisztokrata asszonyok „börtöne”. Az intézménynek más magyar vonatkozásai is vannak, itt nevelkedett például Batthyány Erzsébet legidősebb lánya, Erdődy Terézia, és ide zárták Rákóczi Juliannát is, amikor titokban összeházasodott Aspremont gróffal.¹¹⁷⁵ Ma már nincsen meg a kolostor, de az ábrázolások alapján egy nagyszabású, több udvarral és kerttel rendelkező emeletes épület volt.¹¹⁷⁶ A 17. században egy időben 30–40 apáca is élt itt, ami Thököly Éva magányát nem enyhítette. Már rögtön odaérkezése után kereste a férjével a kapcsolatot, aki azonban nem válaszolt a leveleire. Így hiába kérlelte, hogy csillapítsa a haragját, szánja meg és szóljon érte őfelségénél, hogy kiszabadulhasson. Érdekesség, hogy a leveleiben az eddigiektől eltérően a birodalomban ekkor terjedő francia címzést kezdett használni a borítékon.¹¹⁷⁷

Ekkori leveleiben a hercegasszony már feladta büszkeségét, könyörgött és megalázkodott, „ezen írásomat küldem magam helyett az kegyelmed kezét csókolni” – írta,¹¹⁷⁸ de az sem

segített, hogy betegségére és elhagyottságára hivatkozott. Attól is tartott, hogy férje kéri a szétválasztásukat az egyházi hatóságoktól, amit mindenáron meg szeretett volna akadályozni, „mivel Istennek ő szent felsége egyszer eszvekött bennönket, ne boncuk mi es azon kötést föl mindaddig, még Isten halál által föl nem bontja”.¹¹⁷⁹ Erre már korábban kitértem, hogy Esterházy Pál valamikor kezdeményezte az egyházi hatóságnál a különélést, a közös ágytól és asztaltól való szétválasztást, ez a levélrészlet talán éppen erre akart utalni.

A fogságnak volt meg egy olyan következménye, amelyről eddig nem esett szó: Thököly Évát nemcsak a szabadságától, hanem a gyermekeitől is megfosztották. Ez a 16 éves Terézia esetében, aki ráadásul úgy tűnik, hogy szembe fordult az édesanyjával, talán nem volt annyira bántó, mint a 13 éves Józsefnél. Az ítélet azt is jelentette, hogy a gyermekek az apjuk kizárólagos felügyelete alá kerültek és édesanyjukkal nem találkozhattak. A későbbiekben megfigyelhető, hogy mind a lánya, mind a fia elidegenedett Thököly Évától, sőt, Teréziával szinte teljesen megszűnt a kapcsolata.

Az asszony eközben fáradhatatlanul kereste az újabb és újabb indítékokat, amelyek ürügyén a férje megenyhülhet irányában. 1701 tavaszán ez a „szent jubileum”, azaz a jubileumi szent év, Rómában a pápa által meghirdetett

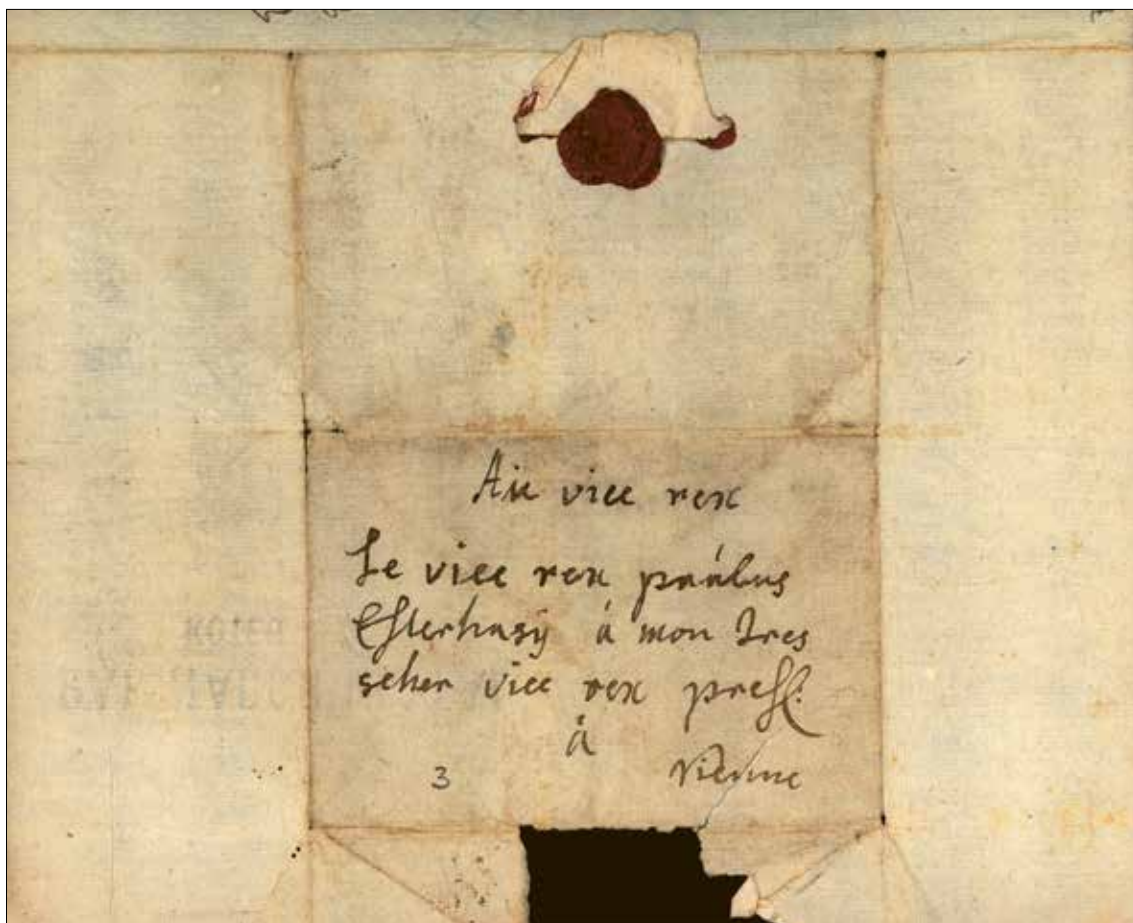
1175 Erdődy Teréziához ZSÁMBÉKY 1990, 432.; Rákóczi Juliannához LUKINICH 1932, 125.

1176 RAMHARTER 2021, 64–79.; Margit Kopp közölte a kolostor 19. századi ábrázolását, KOPP 2020, 68–69.

1177 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tulln, 1701. január 4. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 253.

1178 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tulln, 1701. január 22. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 254.

1179 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tulln, 1701. február 16. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 256.

39. kép. Thököly Éva újfajta – francia nyelvű – címzése férjének

nagy ünnep volt, amikor a büntetést nagylelkűen elengedték a bűnösöknek. Thököly Éva valószínűleg az 1700. évi szent évre gondolhatott, de ettől sem zavartatva így folytatta: „szánjon meg már egyszer és végyen ki innen magához, noha azmint az kegyelmed níkem [írt] és az abbatissa leveléből értem, nem kíván velem lakni és élné, félvén jövőendő veszedelemtől”.¹¹⁸⁰ Esterházy Pál állítása szerint tartott a feleségétől, vagyis egy újabb mérgezési kísérlettől, erre is hivatkozva utasította el a meg-

bocsátást és a visszavételét. 1701 áprilisában a második negyedéves összeget is kifizette a felesége ellátásáért.¹¹⁸¹

A fogság mellett más gondok is adódtak Tullnban. 1701 júniusában felmondott Thököly Éva szolgálólánya, Ludmilla Künastin, mert nem tudott a börtönszerű körülmények között élni.¹¹⁸² A hercegasszonynak ezután az alsó-ausztriai tartományi bíróságtól kellett engedélyt kérnie egy új leányasszony alkalmazásához. A marsallhelyettesnek címzett kér-

1180 Thököly Éva Esterházy Pálnak, (Tulln, 1701.) március 22. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 257.

1181 Ferdinand Gärben átvételi elismervénye 375 forintról, Tulln, 1701. április 20. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 191–1.

1182 Ludmilla Künastin elismervénye 37 forint a bér („Liedlohn”) átvételéről, Tulln, 1701. június 13. AFW Ladula 46 D I. A nyugtában olvashatóan három évet szolgált Thököly Évánál.

vényében még az is szerepelt, hogy az apácák kosztja helyett a saját birtokairól szeretne ellátást. Grundemann gróf a külzetre feljegyeztette, hogy az első kérést jóváhagyja, a másodikhoz azonban szükségesnek tartotta a kolostor állásfoglalását.¹¹⁸³ Maria Elisabeth von Trauttmansdorff apátnő két utasítást is kapott a bíróságtól, az elsőt június 11-én, ebben engedélyezték Thököly Évának az ügyvéddel való szóbeli és írásos kapcsolattartást, július 7-én pedig azt, hogy cselédje a nélkülözhetetlen dolgokat megvásárolhassa a városban.¹¹⁸⁴ Fontos azt is megjegyezni, hogy Tullnban német nyelvű környezet vette körül a hercegasszonyt, ami nem volt szokatlan számára, hiszen az Esterházy-udvarokban az adminisztráció jó része németül folyt, és az uradalmakban sok német ajkú alattvaló élt. Levelei tanúsága szerint Thököly Éva már korábban elsajátította hallás alapján a német nyelvet, de 1700 végétől kezdve hozzá kellett szoknia a német folyamatos használatához, ha boldogulni akart, még akkor is, ha a hivatalos ügyeit szakértők kezelésére bízta.

A hercegné a férjének szóló esdeklések mellett a már 1700 őszen megkezdett nehéz, de nem járhatatlan úton is tovább haladt: ügyvédi segítséggel, hivatalos és a jogi lehetőségeket kiaknázó beadványokkal – hol az alsó-ausztriai tartományi bíróságnak, hol magának a császárnak – hívta fel siralmas helyzetére a figyelmet és sokszor teátrális túlzásokba esve nagyította fel nehézségeit. Két olyan hosszú, keltezés nélküli folyamodványa is megmaradt 1701 nyaráról, amelyek I. Lipót szívét voltak hivatva meglágyítani.¹¹⁸⁵ A hangsúlyt arra helyezte, hogy Esterházy Pál azért vádolta meg őt hamisan, hogy a vagyonát megszerezze. Az első kérvény

röviden így foglalható össze: a férje a letartóztatása után minden ingó és ingatlan javát Ausztriában és Magyarországon elfoglalta, a jogbiztosító iratait magához vette, a birtokai hasznát pedig lefoglalja. Mindennel úgy bánik, mintha a sajátja volna, pedig az ítélet nem mondta ki sem a javai elkobzását, sem azok férjére való ruházását, így vitathatatlanul továbbra is ő, Thököly Éva a tulajdonos. Mivel megtiltották neki a kapcsolattartást, így senkitől nem tud információt szerezni, hogy mi történik a birtokaival. Kéri a maga és az örökösei számára az igazságtételt. Nem kímélte a rokon Traun marsallt sem, akiről azt állította, hogy férje barátjaként és rokonaként elfogult vele szemben. Egy bizottság felállítását szeretné, hogy fény derüljön az igazságra és visszakaphassa a javait.¹¹⁸⁶ A kérvény alapján mozgásba lendült a törvényszék. A külzeten olvasható augusztus 5-iki keltezéssel elrendelték egy bizottság felállítását és két alsó-ausztriai rendi tanácsosnak jelölték ki feladatuk Esterházy Pál meghallgatását.

A másik, hasonló tartalmú beadványban a hercegasszony pontokba szedve gyűjtötte össze a panaszait:

- már egy év telt el az augusztus 20-iki szégyenletes letartóztatása óta, amikor is a férje egy bűncselekménnyel vádolta meg, majd a decemberi ítélet alapján Tullnba hozták s így lett belőle a legszerencsétlenebb, szabadságában megrabolt hercegné;
- az uralkodó a fogsága idejét nem határozta meg és senkitől nem kap vigaszt erre nézve. Nem mondanak neki semmit, látogatókat csak a marsall különleges engedélyével fogadhat, mindez a halálba kergeti;

1183 Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, Tulln, d. n. (külzet május 14.) AFW Ladula 46 D I.; említi KOPP 2020, 66.

1184 Maria Elisabeth von Trauttmansdorff a tartományi marsallnak, Tulln, 1701. július 18. AFW Ladula 46 D I.

1185 Thököly Éva kérvénye I. Lipótnak, d. n. (1700 nyara), ML OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 193. Ugyanez a kérvény: AFW Ladula 46 D II.; Thököly Éva kérvénye I. Lipótnak, d. n. (1700. augusztus), AFW Ladula 45 A I.; idézi KOPP 2020, 73.

1186 Thököly Éva kérvénye I. Lipótnak, d. n. (1700 nyara), ML OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 193.

- a férje törvénytellenesen elfoglalta a javait, egy részét már el is idegenítette, más részét lefoglalja, közben megtagadja szükségletei ellátását a saját birtokairól;
- egészségi állapota a rossz és nedves levegő miatt megromlott, a megszokott mozgás és a kapcsolatok („auch von wegen nicht habenden sonst gewöhnlichen Bewegungen und conversation”), valamint az orvoshiány miatt rendkívül gyenge, ha nem engedik el hamarosan, meg fog halni;
- végül könyörög a császárnak, úgy véli, hogy eleget bűnhődött már, többet nem bír ki a kolostorban, s mivel az ítéletben nem szerepelt, hogy örökké tartó fogságba vetik, ezért kéri szabadon bocsátását.¹¹⁸⁷

Thököly Éva vagyoni kártérítési igénye Esterházy Pált is aggasztotta, aki ekkoriban több feljegyzést készített felesége vagyonáról, az alábbi táblázat az egyik saját kezű számolását mutatja be:¹¹⁸⁸

Birtok/Kölcsön	Tőke	Kamat
Oppidum S. Margareta	fl. 22 000	1320
Pagus Sércz	fl. 20 000	1200
Pagus Czogersdorf	fl. 10 000	600
Pecunia in paratis apud me	fl. 22 500	1350
Portio in Köpczén	fl. 15 000	900
Portio in Hegykő, Agyagos	fl. 8 000	420
Domus Sopron. cum certis vineis	fl. 5 000	300
Apud C. Thomam Nadasdi	fl. 10 000	600
Trans Danubium	fl. 5 000	300
	fl. 117 500	fl. 6990

21. táblázat. Esterházy Pál saját kezű feljegyzése Thököly Éva vagyonáról

Felmérése szerint Thököly Éva vagyona a következő elemekből állt: Szent Margaréta mezőváros, Sérc és Zarány, a köpcsenyi porció, a hegykői porció és Agyagos, a soproni ház a borokkal és a Dunán túli, azaz a Trencsén megyei porciók, ehhez járult még a neki és a Nádasdy Tamásnak adott kölcsön. A herceg kb. 120 000 forintra becsülte a felesége vagyonát és azt is feltüntette, hogy az egyes birtokok tőkeértéke után mennyi hozam jár(na) 6%-os kamatlábbal számolva. Egy másik feljegyzés

Thököly Éva 19 darab értékes, de meg nem nevezett tárgyát 28 399 forintra tartotta.¹¹⁸⁹ Mindkét adatsor világossá teszi, hogy Thököly Éva ellenvádjai alapján az udvar és a hatóságok számára is komolyan veendő ügy körvonalazódott.

De nemcsak a vagyoni sérelmeiről, hanem a hercegasszony egészségi állapotáról is képet alkothatott az alsó-ausztriai bíróság Franz Stockhammer orvos véleménye alapján. A tekintélyes bécsi doktor, aki éppen ekkor az ural-

1187 Thököly Éva kérvénye I. Lipótnak, d. n. (1700. augusztus), AFW Ladula 45 A I.; idézi KOPP 2020, 73.

1188 Esterházy Pál saját kezű feljegyzése Thököly Éva vagyonáról („Notatio Capitalium Summarum Cels. Princ. Evae Tököli”), d. n. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 201.; egy azonos tartalmú, némileg eltérő összegeket tartalmazó „Extractus” összesen 120 500 forintnyi értékben, uo. Nr. 202.

1189 Esterházy Pál saját kezű feljegyzése Thököly Éva értéktárgyairól („Elenchus Appretiationis praetensarum rerum mobilium Principissa”), d. n. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 205.

kodót is kezelte, 1701 nyarán több alkalommal megvizsgálta Thököly Évát és diagnózisa súlyos megállapításokat tartalmazott.¹¹⁹⁰ Ezek szerint az asszony végtag- és mellkasi fájdalommal, visszatérő lázzal, lábdagadással, vizesedéssel és kiütésekkel küzdött, nyilvánvalóan a kevés mozgással és a nedves, hideg levegővel összefüggésben. A bezártság és a magány napról napra rontotta az állapotát, s ha nem következik be változás a helyzetében, gyógyíthatatlanná válik („incurabl sein werden”) – állapította meg az orvos.¹¹⁹¹ A kórképet a marsallhelyettes is megkapta, így az is valószínűsíthető, hogy maga a bíróság rendelte el az orvosi vizsgálatot.¹¹⁹²

Esterházy Pálnak, jobban mondva „bécsi házmesterének”, Völcsey Györgynek, augusztus 31-én kézbesítették az értesítést, hogy szeptember 15-én kerül sor meghallgatására Geyman báró és tanácsos szobájában, azaz az alsó-ausztriai Landhausban.¹¹⁹³ De még ezelőtt, szeptember 6-án, a Titkos Konferencia egy újabb különbizottságot hozott létre, s kötelezték a herceget és a feleségét, hogy jogvitáik miatt személyesen fejték ki álláspontjaikat – Thököly Éva nyilván a meghatalmazottján keresztül –,

hogy igazságot tudjanak tenni köztük.¹¹⁹⁴ Közben a hercegné többször is jelezte a bíróságnak, hogy még mindig nem kapta meg a jogbiztosító iratait és kérte, hogy kötelezzék a férjét ezek benyújtására.¹¹⁹⁵ 1701. szeptember 22-én felhatalmazta Johann Jakob von Kriechbaum bárót, császári kamarást és tanácsost és Johann Heinrich Baptist von Tournon grófot, magyar királyi tanácsost és Bodrog vármegye főispánját, mindketten rokonai („Vetter”) és sógorai, hogy eljárjanak az ügyében ügyvédjével, Leonard Paur doktorral együtt. Tegyenek meg mindent a kiszabadulásáért és az erőszakkal elfoglalt birtokai visszaszerzéséért.¹¹⁹⁶ Thököly Éva tehát a szűkebb családjában talált támogatókra, Johann Jakob von Kriechbaum a Thökölyekkel rokon Ostrosith családból nősült,¹¹⁹⁷ Tournon gróf Éva nővérének, Thököly Máriának volt a harmadik férje.¹¹⁹⁸

Megtörtént tehát az, amire Esterházy Pál biztosan nem számított: felesége elítélése és fogságba vetése után kilenc hónappal az ügyük a legfelsőbb kormányzati grémium, a Titkos Konferencia, illetve annak egy alkalmi bizottsága elé került.¹¹⁹⁹ Az ülésről jegyzeteket készített Ferdinand Bonaventura von Harrach gróf,

1190 Franz Stockhammer orvos jelentése, Bécs, 1701. augusztus 27. AFW Ladula 46 D II.; Stockhammerhez: https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Franz_Stockhammer (utolsó megtekintés: 2022.07.20.)

1191 Thököly Éva egészségi állapotáról részletesen KOPP 2020, 71. Kopp elképzelhetőnek tart az orvosi vélemény alapján egy terhességet, mivel szerepel a diagnózisban a „Mutterzustand” szó. Ez alapján azt is feltételezi, hogy Éva házasságtörést is elkövetett. Én ezt a források félreértelmezésének tartom, mint ahogy az általa felkért orvosszakértő is a Mutterzustandot egyfajta női neurotikus betegségként látja, és olyan személyiségzavart valószínűsít Thököly Évánál, amely érzelmi (hisztérikus) kitérésekkel és ingadozó hangulattal járt együtt. Klaus Derks orvos véleménye KOPP 2020, 173–174.

1192 Az irat külzetén olvasható a bírósági titkár feljegyzése erről, Franz Stockhammer jelentése, Bécs, 1701. augusztus 27. AFW Ladula 46 D II.

1193 Johann Baptista Dornhoffer, az alsó-ausztriai rendek követe („Fürbitter und Botenmeister”) elismervénye a kézbesített értesítésről: AFW Ladula 46 D II., a meghallgatás lefolyása nem ismert.

1194 I. Lipót és megnevezett titkos tanácsosai Esterházy Pálnak, Ebersdorf, 1701. szeptember 6. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 196.

1195 Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, Tulln, 1701. szeptember 5. és 12. AFW Ladula 46 D II.

1196 Thököly Éva meghatalmazása, Tulln, 1701. szeptember 22. AFW Ladula 46 D II.

1197 WISSGRILL–ODELGA 1804, V. kötet 294.

1198 HECKENAST 2005, 437.

1199 A Titkos Tanácsról és a Titkos Konferenciáról SIENELL 2001, 355–360.; FAZEKAS 2018, 18–20.

ezt a Harrach-levéltárban végzett kutatásai alapján kivonatolva Menčík Ferdinánd adta ki 1897-ben.¹²⁰⁰ Eszerint az 1701. szeptember 26-án összehívott tárgyaláson részt vett Kollonich Lipót, mint a Titkos Tanács elnöke, Julius Friedrich Bucellini udvari kancellár, Harrach főudvarmester és Johann Eilers titkár.¹²⁰¹ Thököly Éva képviseletében Tournon gróf és Leonard Paur (Baur, Bauer névalakban is előfordul) ügyvéd léptek föl: bemutatták Stockhammer orvos véleményét, kérték a hercegné szabadon engedését vagy legalábbis más helyre való áthelyezését. Panaszt tettek Esterházy Pálra, hogy felesége birtokait elvette és kérték ezek visszaszámaztatását, ugyancsak követelték a birtokiratokat. Ezenkívül felajánlottak 30 000 forintot Thököly Éva jogaiba és birtokaiba való visszahelyezéséért.

Az ellenoldalon Esterházy Pál és Traun tartományi marsall, mint segítő („als dessen Assistenten”), jelentek meg. Szerintük a hercegné főként zálogbirtokai Magyarországon fekszenek, ezért a magyar törvények vonatkoznak rájuk. A birtokok típusáról Esterházy Kessler nevű ügyvédjét és Meskó Jakabot, a bécsi Udvari Kamara tanácsosát javasolták meghallgatásra, akiket a bizottság rögtön be is hívott, s mindketten bonyolult fejtegetésbe kezdtek a szerzett és örökölt javak természetéről, amit a jegyzetek alapján Harrach gróf sem értett meg pontosan.

Ezek után élénk vita bontakozott ki, hogy mi történjék. Harrach úgy vélte, hogy a hercegnének egy év büntetés még nem volt elég, a birtokokat illetően pedig további vizsgálatok szükségesek. Ekkor azonban felszólalt Kollonich bíboros, aki szerint az asszonynak meg kell bocsátani, s mivel nem halálra ítélték, nem

hagyhatják meghalni („weillen sie also nit zum Dott condemnirt worden, also müeste man sie nit crepiren lassen”), hanem meg kell gyógyítani és oda áthelyezni, ahol orvos és gyógyszerész van. Sankt Pöltent javasolta a jelenlévőknek azzal a megszorítással, hogy Thököly Éva nem hagyhatja el a várost. A másik pontban Kollonich egyetértett azzal, hogy a döntés előtt még tanulmányozni szükséges a birtokleveleket, illetve, hogy Esterházy készítsessen vagyonebecslést a birtokokról és azok jövedelmeiről.

Végül Eilers titkár fejtette ki jogi szempontjait, miszerint a felajánlott 30 000 forint nem elfogadható, Thököly Éva bűne túl nagy a szabadon engedéshez, a kolostor a legjobb hely neki, ahol szigorúan felügyelik. Ha mégis máshová helyeznék, a bíróságnak kell az őrzéséről gondoskodnia. A birtokügyeket pedig a Magyar Kancellária vizsgálja felül.¹²⁰²

A bizottságban tehát eltértek a vélemények egymástól, a kérdés az volt, hogy ki tudja érvényesíteni a sajátját, a Thököly Évát támogatni látszó Kollonich elnök vagy az Esterházy Pál felé hajló Harrach gróf. S vajon mi állt Kollonich meglepetésszerű pártfogásának a hátterében? Esterházy Pált azontúl, hogy ismét megidéztek birtokügyekben október 27-re,¹²⁰³ Eilers titkár tájékoztatta a szeptember 26-iki ülés után történetekről. Az uralkodó a bizottság jelentését meghallgatva úgy határozott, hogy mindkét fél előadhatja az érveit a Magyar Kancellárián, hogy megkülönböztethető legyen, melyek Thököly Éva ősi, melyek a szerzett és melyek a zálogjóságai. Emellett a közös gyermekek érdekeire is figyelemmel kell lenni. A császár majd a Magyar Kancellária véleménye alapján fog dönteni.¹²⁰⁴ Ám ekkor váratla-

1200 MENČIK 1897, 388–390.

1201 IVÁNYI 1991, 406–407.; SIENELL 2001, 191–192., 197–198., 267–270.

1202 MENČIK 1897, 388–390.

1203 I. Lipót és megnevezett titkos tanácsosai Esterházy Pálnak, Ebersdorf, 1701. október 10. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 197.; másik példánya: AFW Ladula 46 D I. (Somogyi Ferenc titkár aláírásával).

1204 Johann Eilers Esterházy Pálnak, Ebersdorf, 1701. október 10. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 198.

nul, 1701. október 21-én megszületett I. Lipót határozata, amelynek a pontjait Adam Anton Grundemann von Falkenberg marsallhelyettes ismertette a felekkel:

- a szeptember 26-án ülésező bizottság tájékoztatta őfelségét a kihallgatásokról, aki a következő döntést hozta: Thököly Évát elengedik a tullni kolostorból, át kell szállítani Sankt Pöltenbe s ott egy polgárnál vagy gazdánál szállást biztosítani neki;
- eltartása és minden más költségeit a férjnek kell fizetnie;
- Thököly Évának megtiltják a herceg alkalmazottaival való levelezést, ha ezt megszegi, akkor a szabadulásáért felajánlott 30 000 forint mellett további 50 000 forint büntetésre is számíthat;
- Esterházy Pálnak fel kell becsültetnie a felesége jószágait és javait;
- a Magyar Kancellária és az alsó-ausztriai tartományi bíróság vizsgálja meg a vitás birtokügyeket és készítsen jelentést.¹²⁰⁵

Thököly Éva hasonló tartalmú levelet kapott, annak a megnyugtató szándéknak a deklarálásával, hogy ki fogják deríteni, hatalmaskodott-e Esterházy Pál és hogy törvényesen foglalta-e el a felesége ingó és ingatlan vagyonát.¹²⁰⁶ A legfontosabb hír azonban mégis az volt, hogy az 1701. október 21-iki határozat alapján elhagyhatta a tullni kolostort.

Ezekre válaszul keletkezhetett Esterházy Pál datálatlan beadványa, amelyben tisztázni akarta magát Thököly Éva vádjai alól. A herceg úgy fogalmazott, hogy az igazságtalanság miatt alig tudja visszatartani a könnyeit, amiért az 1700. augusztus 10-én letartóztatott és bűnei miatt fogságban lévő felesége egy bizottság felállítását kívánta a birtokai miatt. Felemlégeti az 1670.

évet, amikor a rebellis apa meghalt Árva várában és a kincstár lefoglalta a Thököly-javakat, ekkor a kiskorú Thököly Máriáról és Éváról ő gondoskodott és gyámlányaiként nevelte őket. 1682-ben nőül vette Évát, de ez csak neki járt költségekkel, mert a felesége az apjától és anyjától semmit nem örökölt. A felesége az ő segítsége és őfelsége kegyelmessége révén jutott a 22 500 forintnyi összeghez, amit az alsólendvai uradalom megvételére fordítottak. Az erdélyi birtokok visszaszerzése is a királynak és neki köszönhető, hiszen embert és költségeket nem kímélve érte el Apafi fejedelemnél, hogy a felesége visszakapja azokat, körülbelül 30 000 forintot realizálva. A birtokügyekre térve, tévesen állítja felesége, hogy ő az osztrák és magyar jószágait elfoglalta, mert Thököly Évának nincs birtoka Ausztriában, de a magyarországiak sem az övéi, mert ezeket ő, Esterházy Pál adta neki zálogba. Birtokügyekben két hatályban lévő magyar törvényt kell alkalmazni. Az egyik az 1635. évi XV. törvénycikk, amely kimondja, hogy ha a kincstárt illető peres ügyekben az ország nádora érintett, akkor „az országbíró úr elnökölhessen, ítéletet és igazságot tehessen és annak végrehajtásáról gondoskodhassék”. Ha pedig az országbíró akadályoztatva van, akkor az uralkodó döntsön a bíró személyéről. A másik, 1655. évi CI. törvénycikk, amely ez utóbbi mondatot egészíti ki, amennyiben még a királyi tárnokmestert is megnevezi lehetséges bírónak.¹²⁰⁷ Rövidesen meglátjuk, hogy Esterházy Pál érvelése mennyire volt meggyőző. Nagy ellenállást mindenesetre nem mert kifejtteni.

Thököly Éva kiszabadult a kolostorból és Sankt Pöltenben telepedett le. Bár a várost nem hagyhatta el, de a szabad levegő és a mozgás lehetősége sokat javított a kedélyállapotán. Nem ismert, hogy hol lakott és mihez fogott, de számolnia kellett férje ellenlépéseivel, aki valóban

1205 I. Lipót Esterházy Pálnak, Bécs, 1701. október 21. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 199.

1206 I. Lipót Thököly Évának, Bécs, 1701. október 21. AFW Ladula 46 D I.

1207 Esterházy Pál beadványa I. Lipótnak, d. n. (1701. ősz körül), MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 189. 1635. évi XV. törvénycikk és 1655. évi CI. törvénycikk <https://net.jogtar.hu/> (utolsó betekintés: 2022.07.25.).

nagyon nehezen fogadta el az uralkodó döntését és minél messzebb akarta tudni Thököly Évát magától. Jeszenszky Istvánnak utasításba adta, hogy keresse meg Caccia pátert és ajánlja fel neki, hogy „ha az Atyánkfia Kremsben fog menni, készek vagyunk a hartensteini és fellingi jószáginkat néki adni, úgy, hogy abbul élhessen”.

Persze nem a tulajdonjogot kell ez alatt érteni, hanem csak a jövedelmek járnának neki, helyette pedig az „e tájon lévő jószágit kezünkhöz vesszük”. Emellett azt is el kell érni, hogy felesége egyáltalán ne utazhasson, hanem maradjon helyben Kremsben, amíg „lenne egy kevés feledékenységben a dolog a külső embereknél”.¹²⁰⁸

Áttekintve a tíz hónap történetét, Thököly Éva 1700 decemberének végétől 1701. október végéig volt fogságban a Habsburg alapítású tulli domonkos kolostorban. A rabsága kezdetétől fogva küzdött azért, hogy kiszabaduljon. A férje támogatását ehhez nem tudta megnyerni, ellenben ügyvédje és rokonai segítségével sikerült elérnie, hogy a kb. 120 000 forintra tehető vagyoni kártérítési igénye kormányzati szintre, a Titkos Tanács egy különbizottsága elé kerüljön, ahol ez ügyben vizsgálatot indítottak. Egészségi állapota romlása és a szabadsága fejében felajánlott pénzösszeg miatt 1701. október

21-én kiengedték a kolostorból, lakóhelyként az alsó-ausztriai Sankt Pölten városát jelölték ki számára. A kedvező fejlemények, így Kollonich Lipót pártfogása, a hercegasszony szerencsés kiszabadulása, ügyének bizottsági és bírósági kezelése feltehetőleg a háttérben tevékenykedő befolyásos egyháziaknak, például a név szerint is említett Franciscus Cacciának volt köszönhető. Míg az 1700. december 23-án kihirdetett ítélet Esterházy Pált nyert helyzetbe hozta, 1701 folyamán már védekezésre és annak bizonyítására kényszerült, hogy törvényesen járt el a felesége vagyonát illetően.

2. SANKT PÖLTENBEN

Thököly Éva a császár 1701. október 21-iki döntésével kiszabadult és Sankt Pöltenbe költözött, az ellátásáról a férjének kellett gondoskodnia. A herceg bizonyos időközönként egy név szerint nem említett *expeditoron* keresztül pénzt küldött neki az erről megmaradt feljegyzés szerint: 1701. november 1-jén érkezett Tullnból Sankt Pöltenbe, az utazásra kapott 500 forintot, ezt követően pedig kisebb-nagyobb summákat (1701. december 21. 300 fl;

1702. február 22. 108 fl 51 kr; február (nap nélkül) 165 fl 30 kr; március 15. 380 fl; május 31. 246 fl; július 24. 400 fl; november 4. 250 fl.; december 18. 300 fl.; 1703. február 8. 180 fl, összesen 2830 forintot.¹²⁰⁹ Esterházy Pálnak a feleségétől kölcsönvett pénz után is jót kellett állnia, azaz a kamatokat fizetnie: 1701. december és 1703. március között összesen 1745 forint kamatterhet egyenlített ki a herceg.¹²¹⁰ Thököly Évának az új városban való új élethez

¹²⁰⁸ Esterházy Pál Jeszenszky Istvánnak, Fraknó, 1701. december 2. MNL OL P 125 Nr. 7809.

¹²⁰⁹ Thököly Éva jegyzéke az átvett pénzekről St. Pöltenben („Verzeichnus von denen Geldern so ich so lang ich hier zu St. Pöldn bin, zum meinen cost embfang habe 1701–1702.”), d. n., AFW Ladula 46 B I.

¹²¹⁰ Jegyzék a hercegasszonynak fizetett kamatokról („Verzeichnus waß vermög 10. nomerierten beyligenten quitungen wegen der gd. Fürstin vor Capital und Interesse bezalt wordten betr.”), d. n., MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 232.

pénzre volt szüksége, ezért a legfőbb célja a vagyona visszaszerzése lett. Ennek az első jelét Esterházy Pál már 1702 januárjában meg tapasztalta, amikor Traun marsall arról tájékoztatta, hogy a felesége Kriechbaum báró által megküldte a bíróságnak a követeléseit.¹²¹¹ Thököly Éva Sankt Pöltenből írt egyik első levelében szintén erre figyelmeztette:

„vagyok azért olyan remínsígnben, hogy kegyelmed jelenlétével az kívánt alkunak közöttök az Jóságok és Mobiliák iránt hamarabb és jobban szakadhat vége. Mivel az én kívánságom nem egyib az egy igazságnál és cak azt kívánom, azmi Istenesen enyim s azkiírt én ijjel-nappal fáradtam. Olyan jó körösztínnnek ösmérem azírt kegyelmedet lenni, tudom, hogy az másít nem kívánja igazságtalanul megtartani, annyival inkább az enyímet, tudván, hogy én másnak nem kerestem, cupán cak az magam édes gyermekimnek. S emellett remínnem, arra is fogja az jó lelkiismíret emlékeztetni kegyelmedet, micoda fogadást tett szegín Édesapámmnak halálos ágyában.”¹²¹²

A Thököly Istvánnak tett ígéret ugye arról szólt, hogy Esterházy gondoskodni fog az árváiról és Éva is ezt várta el tőle. A levélben egy birtokügylet is szóba került: Éva tudomására jutott ugyanis, hogy a zálogként neki biztosí-

tott Dunán túli birtokot, azaz a Trencsén vármegyei Hricsót és Podhrágyot a férje ki akarja venni a kezéből és másnak adni.¹²¹³ Férje eljárását közös gyermekeikre nézve is károsnak tartotta. Emellett a mobiliái kézhez adását is kérte és a rossz ellátását és kevés pénzt panaszkolta, hogy még élelmet is alig tud venni magának. Az bizonyos, hogy szabadulása után egy alkufolyamat kezdődött a felek között a vagyont illetően. Erre feltehetőleg egy olyan 1701 vége felé meghozott Titkos Konferencia-beli döntés kényszeríthette Esterházyt, amelynek tartalma jelenleg nem ismert, de a lényege az lehetett, hogy nem fogadták el az érvelését a felesége vagyónának kisajátítására és kártérítésre kötelezték. A kiegyezés különböző változatait ügyvédek hozták-vitték Kismarton és Sankt Pölten között, ahogy Éva írta, „édes szívem, az doctor Paur itten lívén nálam küldé az kegyelmeddel végezett és kívánt punctomokat az kösztönnk való alku iránt.”¹²¹⁴ A megállapodás szövege csak lassanként, több hónapig tartó tárgyalások során körvonalazódott. Thököly Éva követelése három nagy csoportot képeztek, mind-egyikre vonatkozóan számos irat keletkezett külön-külön és egyben is:¹²¹⁵

1. birtokok és azok tartozékai, állományai;¹²¹⁶
2. pénz, készpénz, kamatösszegek, jövedelmek;¹²¹⁷

1211 Otto Ehrenreich Abensberg und Traun Esterházy Pálnak, Bécs, 1702. január 21. MNL OL P 125 Nr. 6002.

1212 Thököly Éva Esterházy Pálnak, St. Pölten, 1702. február 23. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 258.

1213 Thököly Éva Esterházy Pálnak, St. Pölten, 1702. február 23. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 259. „Nem lévén azért még mostan sem ideje, sem helyes oka az kíváltásnak, annyival inkább, hogy cak másnak akarja engedni. Kírem azért Édesem, ne kívánjon engem azoktól megfosztani vagy ezíránt megkárosítani, s az kegyelmedtől való gyermekimnek ezíránt torkokat megmetszeni. Mert az kegyelmed maga ítéltire hagyom, hogy nem kiciny kárunkkal leszen mindnyájunknak. Bízom azért az kegyelmed jó lelkiismiretiben és gráciájában, hogy inkább fogja maga Hitvestársának és Vérinek azon jószágoknak bírását is hasznát engedni, mint más idegennek.”

1214 Thököly Éva Esterházy Pálnak, St. Pölten, d. n. (1702. április 12. előtti napokban), *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 260.

1215 Thököly Éva követeléseinek iratai, MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 206–229.

1216 Thököly Éva követelése (,,Az Atyámfia praetensioi”), MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 209.

1217 Thököly Éva jegyzéke a pénzeiről (,,Specification Waß an Pahren Gelt ich Hindter lassen od[er] in Mítels in Indresse undt Nuzung Ein Nemben sollen, Mein Fürstl[icher] Her Gemahl aber zu sich Genomben Genutzt undt Genosßen hat”), d. n., MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 211.

3. mobilia, ingó javak;¹²¹⁸ jogbiztosító és birtokiratok, kölcsön- és adóslevelek.¹²¹⁹

Alapdokumentumnak azt a 41 oldalas iratot tarthatjuk, amelynek Esterházy Pál a külzetére utólag fel is jegyezte, hogy „Primae Praetensio-

nes Principissae super quibus est factus contractus Ao. 1702. 1. Julij”, s amely a Thököly Éva által visszakövetelt ingó és ingatlan vagyon alapos jegyzéke.¹²²⁰ Az alábbi táblázat bemutatja, hogy az igények milyen részletekre terjedtek ki.

Birtokok	Pénzek, készpénz, kamatok, bevételek, jövedelmek	Mobiliák, ingók Birtokállományok, Iratok, birtoklevelek
Hegykő Szent Margaréta Köpcsény	<ul style="list-style-type: none"> – 22 500 fl kölcsön a férjének – zsidóknak adott kölcsönök – másoknak adott kölcsönök – Szent Margarétán tartott készpénze – házai bérleti díjai – birtokjövedelmek 	<ul style="list-style-type: none"> – ékszerek és ruhák Kismartonban és Szent Margarétán – ezüstművei Kismartonban és Szent Margarétán – Szent Margaréta-i kúria berendezése – soproni ház berendezése – köpcsényi kúria berendezése – öltözetek Kismartonban és Sopronban – kismartoni szobájában lévő Schreib Tisch tartalma – terítők és szőnyegek – edények, konyhai eszközök – hintók, kocsik, szánok – majorságok állománya (gabona, bor, állatok) – lovak – jogbiztosító iratai, kölcsön- és adóslevelei

22. táblázat. Thököly Éva első követelése a férje felé (P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 213 alapján)

Esterházy valószínűleg döbbenettel forgatta a terjedelmes iratot. Felesége nemcsak hogy kijutott a fogságból, de követelőzik is, és nem lehet lerázni. Kénytelen volt ezért ügyvédekkel és tanácsadókkal áttekinteni a törvényi lehetőségeket. Első válaszában Thököly Éva magyarországi birtokaira azt a konstrukciót találta ki, hogy azokat ő visszaveszi, cserében évente kamatot fizet értük, egyébként pedig az utódaikra szállnak; Éva minden más vagyonaért kap 20 000 forintot; a zsidóktól beszedett kamato-

kért kifizeti neki a bécsi ágostonosoknál lévő 10 000 forint adósságát, a hercegasszony pedig visszavonja minden követelését.¹²²¹ Ez a nem túl gáláns ajánlat nyilvánvalóan Thököly Éva tetszését sem nyerte el, így újraindult az alkudozás.

A birtokok ügyében Esterházy ragaszkodott az álláspontjához, hogy azok nem a felesége tulajdonai, hanem tőle zálogba vett magyarországi jószágok, kivéve a soproni házat (Esterházy rosszul emlékezett, mert a hegykői kúria

1218 Thököly Éva értéktárgyainak és ékszereinek jegyzéke („Specificatio pretiosarum rerum mobilium et ornatuum Dominae Principissae Evae Tököly Kismartonii et in Sz. Margareth repertorium”), d. n., MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 207–208.

1219 Thököly Éva követelése mobiliáira nézve 1702 („Herceg Asszony kívánsága az mobili Ao. 1702.”), d. n., MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 206.

1220 Thököly Éva első követelési jegyzéke, MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 213.

1221 Esterházy Pál pontjai a megegyezéshez („Puncta ad compositionem inter Celsissimum Principem Paulum Eszterházy et consortem ejus Evam Tököly faciendam deservientia”), d. n. (1702) MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D. Nr. 216., másik példánya uo. Nr. 217.

is Évái volt). Thököly Éva minden szerzeményét neki köszönheti, s mivel ezek zálogbirtokok, megfelelő indokokkal visszaválthatók. Az értékük kb. 114 000 forint. Félteve a maga és utódai biztonságát, akiket a hercegasszony üldöz (itt a mérgezésre utalt), összesen 50 000 forintot ajánl a kielégítésére. A birtokok tulajdonjoga a két közös gyermeket illeti majd, amelyekért ő évente kamatot fizetne a feleségének.¹²²² Néhány kérést elfogadhatónak tartott, például az adóslevelek kiszolgáltatását, de egy-két pontban különös kijelentésekre ragadtatta magát. A birtokjövedelmekkel kapcsolatban azt állította, hogy azokat ő nem is látta:

„In dem andern Thail Ihrer praetensionen meltet die Fürstin ihrer Güettern Einkommen, welches Einkommen wiellen der Eyßenstätter Verwalter Georg Wibmer zuhandten empfangen hat, davon Mir auch nicht gegeben, so wird selbiger von all solchen Einkommen, und außgaaben Rechenschafft geben muessen...”¹²²³

Thököly Éva forduljon a kismartoni intézőhöz, Georg Wibmerhez, azaz a herceg úgy tett, mint ha neki semmi köze nem lenne a jövedelmek beszedéséhez. Egy fennmaradt forrás alapján 1700. augusztus 20. és 1702. június 30. között Szent Margarétáról egyébként 4458 forint jövedelem folyt be Wibmer kezébe, és a mezővárosiak további 741 forinttal maradtak adósak.¹²²⁴

A legnagyobb nézetkülönbségek a már korábban említett *Hauskleinod*, azaz a nemzeti- és családi ékszerek kérdésében mutatkoztak. A nagy értékű, drága és mutatós készleteket Esterházy Pál a legidősebb fiú hitbizományaként határozta meg, és elutasította Éva minden ezekre vonatkozó igényét.¹²²⁵

Lépésről lépésre azonban végül is létrejött egy olyan megállapodás, amit mindegyik fél elfogadhatónak tartott. A Bécsben 1702. július 1-jén aláírt szerződés két részből áll: az első fele a hercegasszony igényeit, a második fele a herceg vállalásait tartalmazza.¹²²⁶ Thököly Éva fenntartotta a már a feljebb bemutatott követeléseit, ám a lényeges részleteket alaposabban is kifejtették:

Birtokok				Kölcsönök, jövedelmek			Ingóságok
tulajdon		zálog		kölcsönök		jövedelmek	
soproni ház	4500 fl	Sérc	22 000 fl	Alsólendváért férjének	22 500 fl	az alattvalók beszolgáltatásai	nagy mennyiségű bor, gabona, állat és gazdasági eszközök
Hegykő	nincs érték	Szent Margaréta	22 000 fl	Nádasdy Tamásnak	nincs érték	a letartóztatás ideje alatt a jószágok jövedelmei	ékszerek, ezüstök, ruhák, fehérneműk, bútorok, eszközök

1222 Esterházy Pál számlolási Thököly Éva vagyonáról („Brevis informatio ratione Bonorum hypotheciariorum Dominae Principissae et projectum ejusdem excontentandae.”), d. n., MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 210., másik példány uo. Nr. 214.

1223 Esterházy Pál rövid válasza Thököly Éva követeléseire („Kurze Replica über der Fürstin specifications Schrufft”), d. n. (1702) MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 212.

1224 Georg Wibmer elszámolása Szent Margaréta mezővárossal („Abrechnung mit den Marckht St. Margarethen”), Kismarton, 1702. június 30. MNL OL P 108 Rep. 9 Fasc. H Nr. 289.

1225 Esterházy Pál rövid válasza Thököly Éva követeléseire („Kurze Replica über der Fürstin specifications Schrufft”), d. n. (1702) MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 212.

1226 Esterházy Pál és Thököly Éva szerződése („Contractus cum Principissa ratione suae praetensionis die 1. Julij Anno 1702.”), Bécs, 1702. július 1. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 229.

Birtokok				Kölcsönök, jövedelmek			Ingóságok
tulajdon		zálog		kölcsönök		jövedelmek	
több ház és kert	3550 fl	Szent Margaréti kúria	2000 fl	Akay Istvánnak	2200 fl		a birtokok adminisztrációja
		Zárány	10 000 fl	zsidóknak	21 350 fl		
		Köpcsény	15 300 fl				
		egyéb köpcsényi porciók	3600 fl				
		Hricsó és Podhrágy	8000 fl				

23. táblázat. Thököly Éva követelései az 1702. évi kiegyezésben (P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 229)

A herceg a követeléseket a következőképpen tudja kielégíteni:

- a Trencsén vármegyében fekvő jószágot és a két zálogos falut, Hricsót és Podhrágyot bírhatja Éva azzal, hogy halála után József grófnak jutnak;
- visszaadja Nádasdy Tamás adóslevelét, illetve segít az adósság behajtásában;
- a hercegasszony mobiliáit – kivéve a birtokok borait, gabonáit, állatait, gazdasági eszközeit – visszaszolgáltatja Bécsben vagy máshol;
- a háziékszerekből egy gyémántos ékszert átenged;
- kötelezi magát, hogy egy hónapon belül letesz 50 000 forintot Bécsben;
- emellett a hercegasszony 80 000 forintnyi birtoka a hercegnél marad, mindaddig, amíg József gróf életben van, a következő feltételekkel:
 - a 80 000 forint tőke után 6% kamatot fizet évente a hercegasszonynak, mindig előre;
 - ha a hercegasszony elhunyna, az említett 80 000 forintnyi anyai részről származó jószág csakis Józsefre szálljon, Terézia

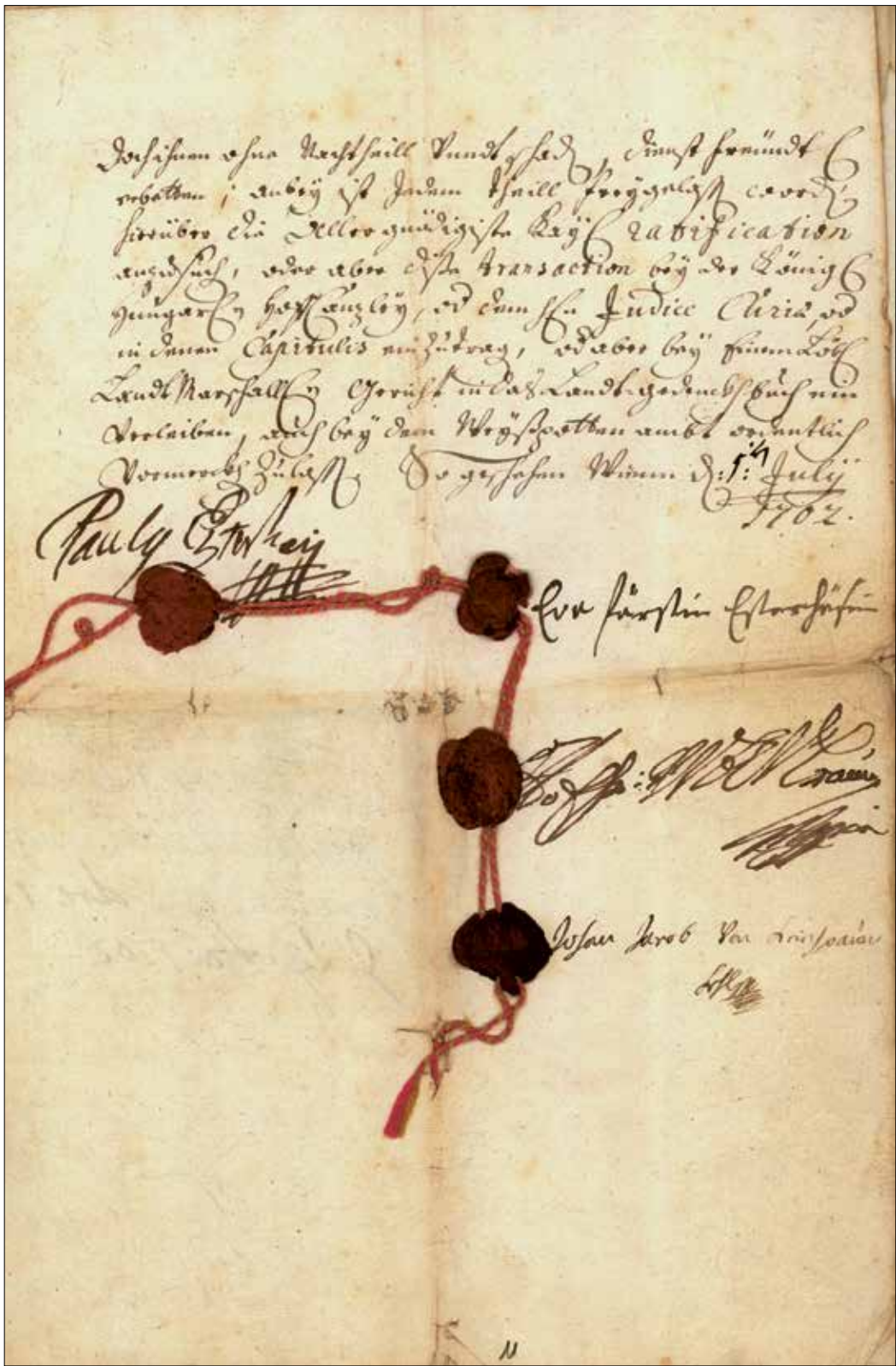
semiben nem részesülhet, semmilyen követelése nem lehet, hiszen az anyai ágról való örökségét apja már kifizette;

- ha József halna meg édesanyja előtt, a 80 000 forintot szabad felhasználásra megkapja a hercegasszony;
- ha József örökös nélkül halna meg, a 80 000 forintot az kapja, akinek jogszerűen jár;
- továbbá megígéri a herceg, hogy vagy még 10 000 forintot biztosít a feleségének készpénzben vagy kiegyenlíti a tartozását a bécsi landstrassei ágostonosoknál;
- mivel a lanzendorfi ferencesek sem kapták meg teljesen a Thököly Éva által ígért 5000 forintot, a hátralékot a herceg kifizeti;
- Mednyánszky Pál charta biancáját a kismartoni apácákat illetően eredetiben visszaadja;
- ezeken kívül egy hatlovas hintó, kocsik és szánok, 10 mérő gabona és 100 akó bor¹²²⁷ illeti a hercegasszonyt.

Cserében Thököly Éva lemond minden magyarországi birtokáról és azokat átadja a férjének.¹²²⁸

1227 A bécsi Mut ekkoriban 30 mérőt jelentett, azaz kb. 1030 kg-ot, a bécsi akó 58 litert, BOGDÁN 1991, 29. és 349.

1228 Esterházy Pál és Thököly Éva szerződése („Contractus cum Principissa ratione suae praetensionis die 1. Julij Anno 1702.”), Bécs, 1702. július 1. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 229.

40. kép. Thököly Éva és Esterházy Pál 1702. július 1-jei szerződésének aláírási oldala

A megállapodás lényege úgy foglalható össze, hogy összességében láthatólag kevesebbet kap Thököly Éva, mint amennyit ő befektetett a birtokokba és kölcsönökbe, de a szorult helyzetben azt kellett mérlegelnie, hogy vagy pereket kezd és nem jut a pénzhez és az ingóságaihoz, vagy megelégszik a kevesebbel, de biztosan. Az 50 000 forint készpénz és a 80 000 forint után járó évi 4800 forint szolid jövedelem elegendően csábítónak látszott, hogy elfogadja az ajánlatot.¹²²⁹

A szerződést a házaspáron kívül Johann Jakob von Kriechbaum és Otto Ehrenreich Abensberg und Traun tartományi marsall is aláírta tanúként. Arra is kötelezték magukat, hogy megszerzik az uralkodó jóváhagyását, vagy pedig a Magyar Kancellárián, az országbírónál, egy hiteleshelyen és az alsó-ausztriai bíróságon is bejegyeztetik. Egy héttel később Jeszenszky István már arról számolt be az urának, hogy hamarosan I. Lipót elé kerül aláírásra a megállapodás:

„nyolc órakor Kriechpaum Urammal együtt voltam Land Marsalk Uramnál az Herceg Asszonnyal való alkunak conclusioja miatt; már teljességgel nemcsak concludáltatott, de írásban is vitetődött, mind az szerént, amint Hercegséged intendált és consentiált; csak egyedül abban leginkább kívánja az Herceg Asszony a maga kívánságának effectusát, hogy Hercegséged consensusa és cooperatiója által, ő fölsége circumscripctioja a szerént le-

hessen nagyobb szabadsága. Ezek mind írásban már föltéve lévén; rövid nap alatt Land Marsalk uram az contractust Kriechpaum Urammal együtt ő Fölségének praesentálni fogja per ratificatione.”¹²³⁰

Ugyanezen a napon, 1702. július 1-jén egy másik szerződést is kötött Esterházy Pál. Szent Margarétát 10 évre zálogba adta Hieronymus Scalvinioni bárónak 60 500 forintért.¹²³¹ Thököly Éva kedvenc birtoka ezzel hosszú időre idegen kézbe került.

Közben közeledett a megígért 50 000 forint letételének határideje (1702. augusztus 1.), ám a pénzből kifogyott és nem fizetett Esterházy Pál, a pótlásra több megoldás is felmerült: ezüsttárgyak zálogba vetése, a fraknoi fegyvertár lőportartalékának eladása, ahogy Jeszenszky kifejezte, tanácsos lenne „az Czai cz házának egyik részét Pinzzé fordétani”,¹²³² de Wolf Schlesinger udvari zsidónak is üzengetett a herceg, hogy hajtson fel neki pénzt mindenáron.¹²³³ Thököly Éva kezdte elveszíteni a türelmét, úgy gondolta, hogy hiába bízott a parolájában, a férje mégis nyomorúságban hagyja.¹²³⁴ Az egyezés után másfél hónappal nemcsak a készpénzt, de az ingóságait sem kapta meg, ismét szívhez szóló könyörgéssel próbálta az édesapjának a halálos ágyánál tett ígéretre emlékeztetni:

„Írja kegyelmed édesem, hogy nem kincért vagyis gazdagságért, hanem cupán csak az egy

1229 Az 1702. július 1-jei kiegyezést nagy vonalakban ismerteti Margit Kopp is, azonban több ponton félreértette a szöveget, szerinte az 50 000 forintot Évának kell lefizetnie (nem írta, kinek), valamint, hogy a 80 000 forintot Esterházy Pál át kell adnia a feleségének, KOPP 2020, 82. és 84.; A 80 000 forint a peres ügy nem ismerete miatt mások számára sem volt világos, Bakács István például úgy értette, hogy Esterházy Pál ezt a feleségére hagyta. BAKÁCS 1965, 25.

1230 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1702. július 8. MNL OL P 125 Nr. 2541.

1231 Esterházy Pál és Hieronymus Scalvinioni zálogszerződése, 1702. július 1. MNL OL P 108 Rep. 9 Fasc. H Nr. 290. Scalvinioni báró I. Lipót bizalmas embere, udvari tanácsosa volt.

1232 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1702. augusztus 15. MNL OL P 125 Nr. 2542.

1233 Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Pozsony, 1702. november 23. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

1234 Thököly Éva Esterházy Pálnak, St. Pölten, 1702. szeptember 14. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 262.

igaz szeretetért vett el házastársul kegyelmed. Meg köll vallanom édesem, hogy magamnak is, azmint kegyelmed írja, az esig legkeserve-
seben, hogy 30 esztendőnél tovább ösmértök egymást, és micoda ösmeretségöng volt egymással, nem szügség pennára tennem, mivel mindazokban kegyelmednek elígséges információja van. És cak azon fáj az szívem, hogy első ösmeredségenktől fogvást nem úgy tartottam, mint Atyámfiát vagyis patrónusomat árvaságban lévén, hanem Isten lígyen bizonságom, nemkölenben bírtam is tartottam kegyelmedet mind édesapámat, gondolván azt, hogyha az egész világ előtt elhagyatott lészek is, kegyelmednél találok szegétséget.”¹²³⁵

De a férje nem segített, mert nem tudott pénzt összeszedni, sőt, egyre nagyobb bajba jutott, ugyanis I. Lipót úgy döntött, hogy behajtja azt a 30 000 forintot, amit Thökoly Éva ajánlott fel a szabadulásáért. 1702. október 27-iki határozatában felszólította az asszonyt, hogy mivel értesült a férjével kötött megállapodásról, sőt, jóvá is hagyta azt, így két lehetőség áll fenn. Ha létrejött és él a szerződés, akkor a férj köteles nyolc napon belül letenni a pénzt, ha visszavonásra került és Éva élvezi a birtokait és azok jövedelmét, akkor ő állja az összeget.¹²³⁶ Egyértelműen Esterháznak kellett fizetnie, aki felháborodottan tiltakozott, „azért köll fizetnem, hogy mérget ittam”¹²³⁷ – kérdezte, s keserűen megállapította, hogy „vert viszen veretlent” és hogy neki ártatlannak kell szenvednie.¹²³⁸ Nem győzte elősorolni a bajait és kifogásait a húsé-

ges Bezerédynek, hogy miért nem akarja és tudja a pénzt előteremteni:

„kegyelmed számlálja elől, mennyi szolgálatot tettem ő Fölségének, az kit senki más nem cselekedett; ihol csak rövid idő alatt hatvan-ezer forintban tölt regimentet adtam ő Fölségének; item az szarukői proprietásért 65 ezer fl. imé most 30 ezer fl. teszek le: emellett 6000 embert álléto most föl, az királynak, ő Fölségének kétszer ízben 40 ezer fl. ajándékot szerzettem, mégis nem hogy valami jutalmom, de inkább mind nagyobb afflictioim vannak naponként; az Kunságot elvevék, 24 füzetésemet felére szabták, az Atyámfiával való dologban is semmi satisfactiom nincsen; most ágyúimat kívánják; milliónyi kárainról, kit vallottam, egy árva contentatiom nincsen; s mindezek fölött így üldöztetem, látja Isten, igen keservesen esik, hogy hívséges szolgálatomnak ez az gyümölcse...”¹²³⁹

Kapcsolatain – Traun grófon és Dominik Andreas von Kaunitz bárón – keresztül azt akarta elérni, hogy a 30 000 forintot majd vonják le abból az 50 000-ból, amit a feleségének kell megadnia.¹²⁴⁰ Kaunitz egyébként, aki ekkor a Német-római Birodalom alkancellárja volt, elutasította a megkeresést azzal, hogy ezekben az ügyekben nincs befolyása.¹²⁴¹ Esterházy végül a családi ékszerek egy részét zálogosította el Bécsben, s Samson Wertheimertől kért kölcsön, így sikerült az uralkodó parancsának eleget tennie. 1702. december 28-án befizette

1235 Thökoly Éva Esterházy Pálnak, St. Pölten, 1702. szeptember 18. *Esterházy Pál és Thökoly Éva iratai* 264.

1236 I. Lipót Thökoly Évának, Bécs, 1702. október 27. AFW Ladula 46 D II. A határozatot megemlíti Margit Kopp is, azonban félreértette a szöveget, KOPP 2020, 82.

1237 Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Kismarton, 1702. november 8. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

1238 Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Kismarton, 1702. november 12. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

1239 Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Kismarton, 1702. november 8. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

1240 Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Kismarton, 1702. november 6. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

1241 Dominik Andreas von Kaunitz Esterházy Pálnak, Bécs, 1702. november 18. MNL OL P 125 Nr. 2650. Kaunitzhoz IVÁNYI 1991, 407.; SIENELL 2001, 198–199.

a készpénzt az Udvari Fizető Hivatalba („Hofzählamt”).¹²⁴²

Feleségének azonban továbbra sem törlesztett, de az rendkívül foglalkoztatta, nehogy Thököly Éva Magyarországon telepedjen le és az Esterházy-utódok között valami zűrzavart keltsen:

„az Atyánkfiai iránt Lant-marschalk uramnak megmondhatja kegyelmed, hogy nem bánom, akárhol maradjon Ausztriában, csak Bécsben, Újhelyben, és Podonban ne lakjék, egyáltalában pedig Magyarországon ne gyűj-
jön, mert amint halljuk, Trencsény vármegyében kíváncsoznék, aholis tudja kegyelmed, hogy minékünk szép örökségeink vannak, ne talántán ott az fiaink között valami izgágát jö-
vendőben követne el, az idő alatt pedig talán Isten másként fordítja a dolgokat.”¹²⁴³

1702 végén tehát ismét két elkeseredett ellenfél nézett egymással szembe: Thököly Éva ugyan utazási korlátozásokkal, de mégis szabadon, Sankt Pöltenből igyekezett a neki jogosan járó javakat visszaszerezni. Esterházy Pál hajlott a megegyezésre két feltétellel: feleségének ne maradjon magyarországi birtoka és ne tehesse az országba a lábát. Thököly Éva egy dologgal nem számolt, mégpedig azzal, hogy a császár által ratifikált dokumentumnak nem tud ér-
vényt szerezni.

Az 1702. év végén a hercegasszony egy újabb levélben sorolta elő, mikre lenne szüksége a megélhetéshez Sankt Pöltenben. Hiányolta az

arany- és ezüstműveit, de a kevésbé értékes, mindennapokhoz szükséges tárgyakat is, mint az óntalakat, rézedényeket, fehérműket, kárpitokat, vásznakot, ami alapján az feltételezhető, hogy elég szerény körülmények között élt. Azt állította, hogy szégyell a templomba menni, mert még egy kalmárné is jobban öltözik nála.¹²⁴⁴ Egyébként nem mondhatni, hogy férje nem fáradozott az 50 000 forint megszerzésén, de ehhez valamelyik birtokát kellett volna eladnia, ami elképzelhetetlen volt a számára.¹²⁴⁵ Ráadásul 1703 elején egy újabb költséges esemény várt az Esterházy családra: Terézia lakodalma Erdődy Györggyel, amelyre 1703. február 12-én került sor Pozsonyban.¹²⁴⁶ A menyegzőn Thököly Éva nem vehetett részt, hiszen nem hagyhatta el Sankt Pöltent. Gyermekait ekkor már másfél éve nem látta, de ha Terézia volt a feljelentője a mérgezési ügyben 1700 nyarán, akkor kétséges, hogy egyáltalán elment és megbocsátott volna-e a lányának.

A szerződés pontjainak be nem tartása miatt a hercegasszony ügyvédje segítségével ismét hivatalos útra terelte az eljárást. 1703 márciusában az alsó-ausztriai törvényszékhez fordult azzal, hogy a lakhatást, az ellátást, az öltözékét, az orvosságokat, az orvost és a gyógyszerész hitelekkel kell fedeznie. A férje eddig alig tett valamit érte. Kéri a bíróságot, hogy a szólsíták fel a megállapodás teljesítésére, legalább 3000 forintra lenne szüksége a kölcsönök kiegyenlítésére. A beadvány kültetére rájegyezték a bíróság határozatát, hogy Esterházy azonnal adjon neki 1500 forintot.¹²⁴⁷ Erre sor is került

1242 Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Kismarton, 1702. december 19.; valamint Ferdinand Leopold Wißendo von Wißenburg számvevő elismervénye a befizetett készpénzről, MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 230. – a külteten Esterházy Pál kézírásával „Az 30 000 fl való quetantiája az solutor bellicussal az Atyámfia dolgáért”.

1243 Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Kismarton, 1702. december 14. Hasonló tartalmú levelet írt Bezerédynek december 11-én is. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

1244 Thököly Éva Esterházy Pálnak, St. Pölten, (1702.) december 24. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 265.

1245 Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Kismarton, 1703. február 3. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

1246 Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Kismarton, 1702. december 14. és 1703. január 20. Pozsony, 1703. február 11. és 12.

1247 Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, (h. n.), 1703. március 1. AFW Ladula 46 D II.

Sankt Pöltenben, Thököly Éva aláírásával igazolta az összeg átvételét.¹²⁴⁸

1703 áprilisában pedig megérkezett a császár egy fontos határozata, amely a hercegné további sorsáról rendelkezett. Ebben az uralkodó megállapította, hogy Esterházy ténylegesen letette a 30 000 forintot, de azt is kérvényezte, hogy e tehernek csak a felét kelljen viselnie, továbbá, hogy kérte, hogy felesége soha többé ne tehesse a lábát Bécsbe és Magyarországra. Meghallgatta a hercegasszonyt is – ezt Kriechbaum báró adta elő szóban és írásban – a teljes szabadságának a biztosítására vonatkozóan. Azt a kegyes döntést hozta, hogy a 30 000 forint teljes egészében Esterházy hercegre hárul, és Thököly Évának pedig eltörli a Sankt Pöltenre tett korlátozást, de továbbra is csak a Wienerwald körzetében mozoghat, Bécsbe és Magyarországra nem utazhat. Mivel egészségi állapota miatt Badenben szeretné kúrálni magát, ehhez minden alkalommal külön engedélyt kell kérnie. Végül I. Lipót sürgeti az eredeti kiegyezés benyújtását az udvarnak, és figyelmezteti mindkét felet a pontok betartására.¹²⁴⁹ A császár hozott is ajándékot, meg nem is, hiszen a mozgás-utazás határait kitérítette a teljes Wienerwaldra, azonban a hercegné továbbra sem élvezhette a teljes szabadságot.

Thököly Éva hamarosan válaszolt az uralkodónak. Úgy tudja – írta, hogy a férje a teljes szabadságáért fizette ki a 30 000 forintot, ő pedig ezért cserében legalább négyszer ennyit elengedett a követeléseiből. Emellett a férje szentül megígérte, hogy törekvéseiben támogatja,

azonban a miniszteriális bizottság („Ministerial Commission”) előtt megváltoztatva véleményét Bécsből és Magyarországról való kitiltásáért folyamodott.¹²⁵⁰ S bár az orvosok tanácsára szükséges lenne neki a badeni kúra, most inkább arra szeretne engedélyt kérni, hogy Karlsbadba mehessen, ami ellen a férjének sem lehet kifogása. Egyben panaszt tesz, hogy a férje még mindig nem fizetett és az ingóságait sem adta vissza.¹²⁵¹ Valószínűleg ennek a kérvénynek lett a következménye I. Lipót immár határozottnak is nevezhető fellépése Esterházy Pál ellen, akit két ügy miatt vont kérdőre: az egyik, hogy nem adta be az 1702. évi szerződést és hogy nem teljesítette az abban foglaltakat. Mindegyik azonnali teljesítésére szólította fel őt („ohne längern anstand zuleisten”).¹²⁵²

A felülről egyre nehezedő nyomás és erősödő harag arra készítette a herceget, hogy átgondolja eddigi stratégiáját. 1703 májusában elkezdett fizetni és augusztusig az 50 000 forintból 29 000 forintot adott meg hét részletben. Július 10-én történt egy egyeztetés Jeszenszky István és Johann Jakob von Kriechbaum részvételével, akik ekkor pontosan rögzítették a hátralékokat és elmaradásokat. Esterházy Pál nem járt jól az időhúzással, mert az eltelt hónapok alatt a kamatterhek is növekedtek.¹²⁵³ De azért továbbra is ott nehezítette meg a felesége életét, ahol tudta. Thököly Éva szerint a hricsói tisztartója nem mert eljönni hozzá és elhozni a jövedelmet, mert erre nem kapott utasítást a hercegtől. Az értéktárgyai vagy nem érkeznek meg, vagy nagyon rossz állapotban, összetörve,

1248 Thököly Éva elismervénye, St. Pölten, 1703. március 23. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 237.

1249 I. Lipót határozata, Bécs, 1703. április 4. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 231., valamint AFW 45 A I. és 46 D II.

1250 Valóban található ilyen jellegű kérvény az Esterházy levéltárban, amelyben a herceg a felesége utazási korlátozását kéri. Esterházy Pál I. Lipót uralkodónak, Bécs, 1703. március 31. MNL OL P 108 Rep. 41. Fasc E Nr. 238. (fogalmazvány)

1251 Thököly Éva I. Lipótnak, d. n. (1703. április után), AFW Ladula 45 A I.

1252 I. Lipót Esterházy Pálnak, Laxenburg, 1703. május 7., AFW Ladula 46 D I.

1253 Számítások Esterházy Pál tartozásairól („Factus Calculatus computus”), Bécs, 1703. július 10. AFW Ladula 45 A I. és másik példánya: 46 B I., harmadik példánya: MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 249; Thököly Éva elismervénye az addig átvett 25 000 forintról, d. n. (1703. nyár) MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 239.

elhasználva és még mindig nagyon sok az elmaradás. Ne kelljen már mindenért az udvart „molesztálnia” – üzenté a férjének.¹²⁵⁴ Ugyanebből az időszakból ismert az első német nyelvű írása Esterházyhoz. Ebben írta le azt a szomorú mondatot, hogy azért fogalmaz németül, mivel a magyarok elhagyták, s már a nyelvet is majdnem elfelejti („weil ih Um den Ungern ganz Verlassen bin, schrieb ih also teisch, dan ih die Ungerische sprach fast ganz vergesse”).¹²⁵⁵ A levélhez csatolt jegyzékben sürgette a mobiliái, a kocsik, lovak, ruhák, kárpitok, imakönyvek, a kis hangszere, valamint nővére, Mária és Jörger gróf portréi megküldését.¹²⁵⁶ A levelet Maria Enzersdorfban keltezte, amely ferences kolostoráról és Mária-kegyhelyéről volt ismert, s igazából már a Wienerwald határán kívül feküdt, ennek ellenére Éva felkereste, feltehetőleg áhítati-kegyességi okokból.

Miután a férje válaszra sem méltatta, a hercegné kérvényt intézett az alsó-ausztriai bírósághoz, hogy a férje az 1702. júliusi kiegyezésben vállaltak ellenére nem adta meg neki a hatlovas hintót, a szánt, a gabonát és a bort, és követelte a végrehajtás elindítását.¹²⁵⁷

Thököly Éva Sankt Pölten-i életébe csak kevés betekintést nyújtanak a megmaradt források, de néhány ekkoriból származó levél érdeklődő személyiségének fontos aspektusát őrizte meg. Az egyikben egy a hercegasszonyhoz közel álló személy – talán a rokona, Kriechbaum báró vagy az ügyvéd Leonard Paur –

adott tanácsokat a további teendőkre vonatkozóan. Felmerült ugyanis, hogy Éva ismét felajánlana az uralkodónak 30 000 forintot a szabadságáért, de ezt a levélíró nem találta jó elgondolásnak („gar nicht ratsam zu sein, vor die liberation zugeben”), mert a pénzt elveszik, de semmi hatása nem lesz, sőt, a férje ismét fel fog ellene lépni. A 80 000 forint kamataival várhatóan késlekedni fog a herceg, de ez úgymint még legyen türelemmel. A legérdekesebb azonban, hogy Thököly Éva hírlapokat szeretne olvasni, ezért az ismerős a *Diarium*ot javasolja neki, mint a legjobbat: „hier volgentes diarium ist sonsten unter allen Zeitungen die beste, und so es Ihre Durchl. beliebig, können solche alle Posttag überschicket werden. Sie kosten das ganze Jahr hindurch 9 fl”.¹²⁵⁸ A *Diarium* alatt az 1703 augusztusa óta heti két alkalommal megjelenő *Wienerisches Diarium* értendő, amelynek kiadója, Johann Baptist Schönwetter, a bécsi udvar hírei, valamint a külföldi háborús és diplomáciai események mellett a bécsi születéseket s halálozásokat is közreadta.¹²⁵⁹ A hercegné emellett 1703–1704 folyamán előfizetett a legrégebb hesseni hírlapra is, amely alapításakor, 1678-ban *Hanauischer Mercurius*, 1682-től *Europäische Zeitung* címmel közölt európai híreket, és ugyancsak heti két alkalommal, franciául és németül jelent meg.¹²⁶⁰ A hírlapolvasás mindenképpen fontos adalék Thököly Éva személyiségéhez és tájékozottságához.

1254 Thököly Éva Esterházy Pálnak, St. Pölten, 1703. szeptember 5. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 270. Egy ilyen hiánylista: „Hercegasszonynak assignált partikájának defectusáról való extractus Anno 1703.” MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 253.

1255 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Maria Enzersdorf, (1703.) augusztus 14. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 267.

1256 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Maria Enzersdorf, (1703.) augusztus 14. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 268.

1257 Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, h. n. 1703. november 29. AFW Ladula 46 D II. Idézi KOPP 2020, 84.

1258 Ismeretlen Thököly Évának, Bécs, 1703. december 5. AFW Ladula 45 D III.

1259 BÖHM 1953, 8–9.

1260 SCHULTHEISS 1997, 317–318.; Lorenz Randthärtling Thököly Évának az előfizetés elintézéséről, Bécs, 1704. március 8. és Bécs, 1705. május 20. AFW Ladula 46 B I. Az előfizetés negyedévenként történt és 3 forint 15 krajcárba került erre az időszakra.

3. ÚT A REHABILITÁLÁSIG

Mint az előző fejezet végén láttuk, tanácsadói és jogászaik 1703 végén a késedelmes vagy elmaradó fizetések, a szerződésben lefektetett és meg nem valósuló teljesítések miatt az ügy jogi útra való terelését és a végrehajtás elindítását javasolták a hercegasszonynak. Az 1704–1705. évek ezekről az eljárásokról szóltak, mindkét félnek kellemetlen módon: Thököly Évának a megélhetése, Esterházy Pálnak pedig a hírneve és a méltósága forgott veszélyben.

A hercegné 1704. január 7-én a tartományi marsallhelyetteshez fordult, ugyanis a 80 000 forint tőkéje után esedékes 2400 forint kamat kifizetése 1703. július 1-jén és 1704. január 1-jén sem történt meg, ezért végrehajtást kért a férje ellen.¹²⁶¹ Hogy ennek helytadtak, ez abból a felszólításból olvasható ki, amely szerint a kézhezvételétől 14 napja van a hercegnének a tartozásai megadására, különben az eljárás megindul ellene.¹²⁶² Thököly Évát azonban nem csak ezek a gondok nyomasztották. Levelet kapott Gerdenitz Márton köpcsényi számvévőtől, hogy az ottani házába rebellesek törtek be és az elzárt ládákból, valamint a szobákban lévő javakban nagy kár esett. A kurucok mindent tönkretettek, összezúzták a bútorokat, spaliereket és a spanyolfalat.¹²⁶³ Minden biztonnal a Károlyi Sándor tábornok által vezetett kuruc csapatok dúlták fel a környéket.¹²⁶⁴

Esterházy Pál egyébként elismerte a fizetésképtelenségét Traun marsallnak, amit azzal indokolt, hogy a magyarországi birtokaiban olyan károk keletkeztek, s a bevételei annyira megcsappantak, hogy nem áll módjában fizetni és arra intette a feleségét Traun grófné ke-

resztül, hogy várjon türelemmel.¹²⁶⁵ Ám Thököly Éva kijött a béketúrésból és egy hivatalos beadványban pontról pontra felsorolta, hogy az 1702. július 1-jei szerződésből mit nem teljesített a férje:

- a magyarországi javait, Hricsót és Podhrágyot nem adta át;
- a Nádasdy Tamás-féle adósság behajtásában nem segített;
- a mobiliákat és a gyémántékszereket nem adta át;
- nem tartja be a fizetési határidőket;
- nem fizeti az esedékes kamatot a 80 000 forint után;
- nem rendezte a bécsi landstrassei ágostonosok felé fennálló 10 000 forint adósságát;
- nem fizette ki Lanzendorfban a ferencesek felé fennálló adósságát;
- nem vette át a Mednyánszky-féle kezességet;
- a hat lovat, kocsikat, a szánt, a megígért gabonát és a bort sem adta át.

Ezért kéri, hogy az alsó-ausztriai tartományi bíróság hatásköre alá tartozó birtokokra, úgymint Hartensteinra, Fellingre, Schwarzenbachra (Feketevárra), valamint a bécsi házra és kertre a követeléseit jegyezzék be. A kérvényt Thököly Éva mellett az ügyvédje, Leonard Paur is aláírta.¹²⁶⁶ Utóbbi igazán ügyesen tette a dolgát, például az alsó-ausztriai tartományi bíróság mellett működő ügynevezett végrehajtási hivataltól („Weisboten Amt”) megszerezte az említett ausztriai birtokok ellen indult korábbi végrehajtások listáját. A legtöbb bejegyzés Esterházy Pál bécsi házáat érintette a Wallner-

1261 Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, 1704. január 7. (hivatali rájegyzés), AFW Ladula 45 D I.

1262 A tartományi marsallhelyettes Esterházy Pálnak, 1704. január 24. AFW Ladula 45 A I.

1263 Gerdenitz Márton Thököly Évának, Köpcsény, 1704. február 13. AFW Ladula 46 D I.

1264 BAgI 2009, 284–291.

1265 Esterházy Pál a tartományi marsallnak, 1704. február 18. AFW Ladula 46 A II.

1266 Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, 1704. március 15. (hivatali rájegyzés) AFW Ladula 46 D II.

strassében, 1669–1704 között 16 ilyen eljárást regisztráltak fennálló adósságok miatt, ennél kevesebb vonatkozott a másik három birtokra.¹²⁶⁷ Miután Esterházy Pál többszöri bírósági felszólításra sem reagált és a tartozásait nem egyenlítette ki, április elején megindították a végrehajtást.¹²⁶⁸

A hivatalnokok 1704. május 5. és 8. között járták be a birtokokat, május 5-én Schwarzenbachban, 6-án a bécsi házban és kertben, 8-án Hartensteinban és Fellingben mérték fel a vagyont, a jelentést Philipp Oswald von Mayerberg, a végrehajtási hivatal vezetője írta alá. A 80 000 forint tőkerész után járó 2400 forint kamat, valamint 300 forint kár és költségek ellenértékének – állatok, gabona, bor és készpénz – a lefoglalása sikeresen megtörtént.¹²⁶⁹

Ettől kezdve mintha Esterházy Pál is komolyabban vette volna az ügyet. Traun tartományi marsallnak írt levelében sérelmezte, hogy tartozásai fejében felajánlotta feleségének a bécsi kertjét a házzal együtt 22 000 forint értékben, de ő elutasította, hogy az nem elég neki és csakis pénzt fogad el. Ő pedig nem tud fizetni, mert a háborúk annyira tönkretették.¹²⁷⁰ Az uralkodónak is benyújtott egy kérvényt, amelyben kifejtette, hogy nemcsak a felesége, hanem számos hitelezője is követelésekkel lépett fel vele szemben. Érvei között ismét a háborús ál-

lapotokra („rebellische Kriegstrouble”) való hivatkozás szerepel, melynek következtében minden birtokán megcsappantak a jövedelmei. Szeretne tőlük türelmet kérni és ehhez egy hároméves moratóriumra lenne szüksége, amíg anyagilag összeszedi magát. Az irat külzetére a bírósági hivatalban rájegyezték, hogy az uralkodó három hónap haladékot („Stillstand”) engedélyez a hercegnek.¹²⁷¹ Thököly Éva a marsallhelyettesnek írt beadványában részletezte, hogy mi a problémája a bécsi kerttel: nem tud megélni belőle, ráadásul a mozgási korlátozás miatt nem is utazhat oda, ezért követeli a készpénzt. Elégedetlen volt azzal is, hogy a férje háromhavi fizetési haladékot kapott július 8-án, így nem jut hozzá a neki járó összegekhez, holott ő nem tartozik a hitelezők közé, mert a kapcsolatukat egy külön szerződés szabályozza.¹²⁷²

Thököly Éva panasza nem talált meghallgatásra, sőt, a lejárt moratóriumot 1704. november 13-án az uralkodó hat héttel meghosszabbította.¹²⁷³ Az asszony azonban nem hagyta magát, újabb és újabb beadványokban kért és követelt: a jogbiztosító iratai ki nem szolgáltatása miatt is végrehajtást indított,¹²⁷⁴ vitatta a haladék jogosságát hivatkozva az ezt az eshetőséget kizáró szerződésükre. Ügyvédje olyan konkrét bírósági ítéleteket idézett, amely az ál-

1267 Philipp Oswald von Mayerberg jegyzéke Thököly Éva számára („Extract waß bey dem Weispotten Ambt vor gerichtliche Inhibition- und Executiones auf den vorhin Listisch und Unverzagtisch, anietzo fürstl. Esterhäsischen Freyhauß alhier in der Wall(n)erstrassen vorgemerckhter sich befinden.”), Bécs, 1704. április 1. AFW Ladula 46 D II., a többi végrehajtási jegyzék is ugyanott.

1268 Adam Anton Grundeman von Falckenberg hivatalos indítványa a végrehajtásra, Bécs, 1704. április 3. AFW Ladula 45 A I.

1269 Philipp Oswald von Mayerberg jelentése a végrehajtásról („Weiß Botten Amts execution”), 1704. május 5–8. AFW Ladula 45 A I., másik példánya uo. 46 D II.

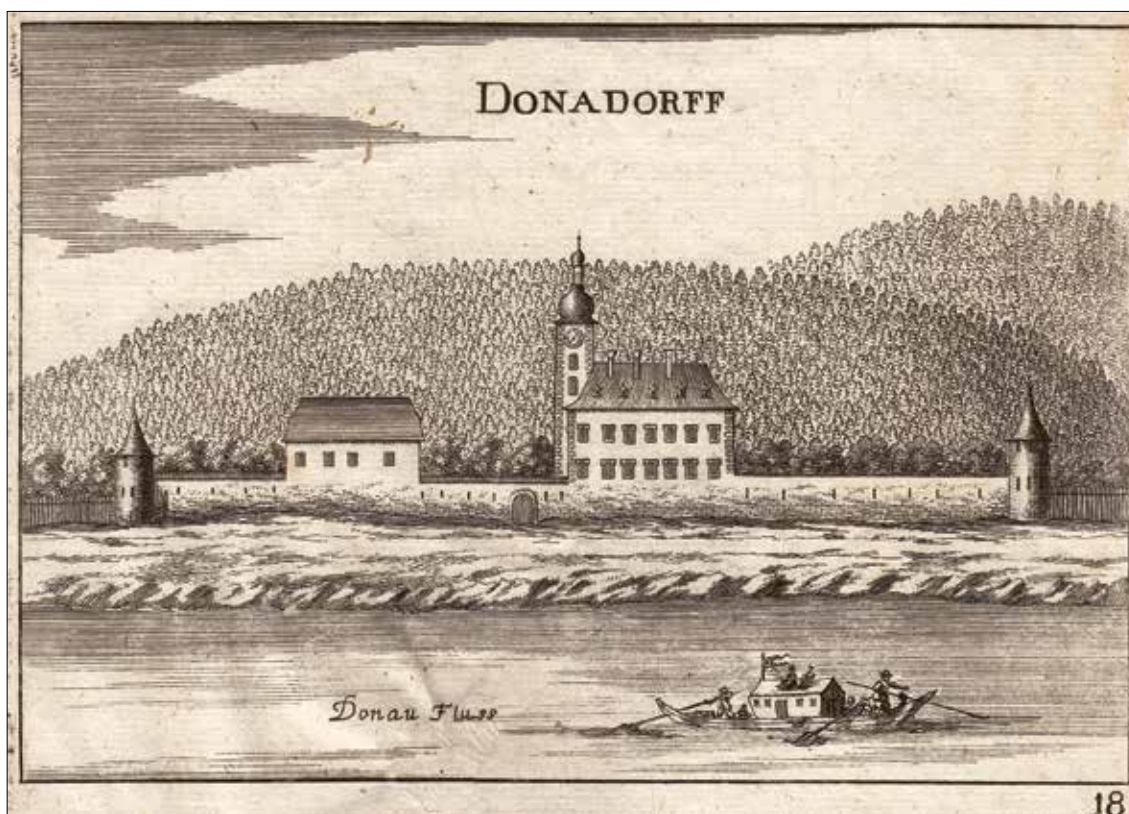
1270 Esterházy Pál a tartományi marsallnak, h. n., 1704. június 21. AFW Ladula 46 A II.

1271 Esterházy Pál I. Lipótnak, h. n., 1704. június 30., a rájegyzés július 10-iki. AFW Ladula 46 D II.

1272 Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, h. n., 1704. június 26. AFW Ladula 46 D II.

1273 Esterházy Pál I. Lipótnak, h. n., 1704. november 13. AFW Ladula 46 D I. és 46 D II. A külzetre rájegyezve „per imperatorem” további 6 hét moratórium jár neki, 1704. november 18. A határozat a moratórium 6 héttel való meghosszabbításáról: AFW Ladula 46 D II.

1274 Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, h. n., 1704. november 17. (hivatali rájegyzés) AFW Ladula 46 D I. és 46 D II.

41. kép. Georg Matthäus Vischer: Donaudorf látképe (1672)

laspontjukat ügyesen alátámasztotta.¹²⁷⁵ Ennek következtében, amikor 1705. január 28-án újra hat hét haladékot kapott Esterházy Pál, akkor ez már a feleséggel szembeni fizetési kötelezettségre nem vonatkozott.¹²⁷⁶ Eközben Thököly Éva folyamatosan sürgette a férjénél a mindkettőjükre nézve méltatlan állapot megszüntetését.¹²⁷⁷

Számottevő fordulat azonban csak I. Lipót uralkodó 1705. május 5-én bekövetkezett halálával történt.¹²⁷⁸ Esterházy Pálnak a nála öt évvel fiatalabb Lipóttal, ha nem is mindig felhőtlen, de kölcsönösen támogató volt a kapcsola-

ta, ez a Thököly Éva elleni pernek a kezdeti szakaszában is érzékelhető volt. A trónra lépéskor 27 éves Józseftől, akinek magyar királlyá koronázásán nemcsak tevékenyen részt vett Esterházy, de azt metszeten is megörökítette,¹²⁷⁹ hasonló pártfogást remélhetett a nádor. Ezért tűnik váratlannak I. József 1705. május 15-én kiadott rendelete, mely szerint a Magyar Kamara által biztosítandó nádori fizetésből vonják le a felesége felé még fennálló 20 000 forintnyi tartozást.¹²⁸⁰ Ez elvileg működhett volna, de a Magyar Kamara már évek, sőt,

1275 Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, h. n., 1704. november 20. és 27. (hivatali rájegyzés) AFW Ladula 46 D I.

1276 I. Lipót Esterházy Pálnak és Thököly Évának 1705. január 28. AFW Ladula 46 D I.

1277 Erről Szirmay István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. február 16. MNL OL P 125 Nr. 4018.

1278 MENČIK 1898, 518–520.

1279 TILCSIK 1987, 70–73.

1280 I. József rendelete a Magyar Kamarához, Bécs, 1705. május 15. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 258.; ugyanerről a Magyar Kamara Esterházy Pálnak, Pozsony, 1705. május 25. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 259.

42. kép. Georg Matthäus Vischer: Tribuswinkel látképe (1672)

Esterházy Pál nádorrá választása óta rendszeresen folyósította az évi 24 000 forint fizetést, s 1706-ban számítások szerint 218 075 forinttal tartozott neki.¹²⁸¹ Thököly Éva is visszautasította ezt a megoldást, hiszen így a Magyar Kamara ellen kellett volna fellépnie a követelésével, s ráadásul a neki járó kamatoktól is elesett volna. Férjének is megírta, hogy milyen nehéz a helyzete, mivel nincs jószág, így kölcsönt sem tud felvenni, s el kell bocsátania a cselédeit. Felajánlotta, hogy a pénz helyett kész egykori köpcsényi és a hegykői jószágait elfogadni,¹²⁸² emellett egy különleges kérést is kinyilvánított (feltehetőleg hiába): a szőlői közül a két keresztúrit adja neki vissza a férje, „hadd lehessen va-

lami kevés borom az magam italjára való, és ne kintelenítessen evvel az rossz nímet borral az gyomromat vesztegetné”.¹²⁸³

A hercegasszony ekkoriban két településről, Donaudorfból (a levelekben „Donadorf”) és Tribuswinkelből keltezte a leveleit. Donaudorf uradalmára nem maradt meg a vételi szerződés, így csak a levelezés dátumaira támaszkodva lehet gyanítani, hogy 1704–1705-ben vásárolhatta. Donaudorf ma az alsó-ausztriai Ybbs település része, és kastélyát – Schloss Donaudorf – az 1955-ben épített vízierőmű miatt lebontották, de Georg Matthäus Vischer metszete visszatükrözi a viszonylag szerény épület 1670 körüli állapotát.¹²⁸⁴

1281 Iványi Emma részletesen tárgyalja a nádori fizetés ügyét, IVÁNYI 1991, 300.

1282 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1705. július 11. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 273.

1283 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Donaudorf, 1705. augusztus 16. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 276.

1284 Donaudorfhoz: ÖSA 5549.

Nem derül ki a forrásokból, hogy Thököly Éva miért költözött még távolabb Sankt Pöltenből, Melken túl, nyugat felé, de elképzelhetőnek tartom, hogy a ferencesek befolyásolták ebben a döntésben, akiknek Ybbsben volt rendházuk, Sankt Pöltenben viszont nem. Tribuswinkel birtokára pedig valósággal lecsaphattott a hercegné. A közvetlenül Baden mellett fekvő, Bécs és Kismarton között félúton lévő uradalomhoz egy kisebb kastély tartozott, amelyet Vischer szintén megörököltette a látkepei között. Thököly Éva Franz Anton von Walsegg bárótól, Zigersperg, Schottwien, Stuppach és Tribuswinkel urától vásárolta meg 1707 áprilisában 60 000 forintért, amelyből 40 000 forintot fizetett le és 20 000 forinttal adósa maradt.¹²⁸⁵

Szintén Thököly Éva egy leveléből tudható, hogy valamikor 1705 nyarán meglátogatta a férje,¹²⁸⁶ de továbbra sem sikerült az ügyeiket rendezni, így szeptemberben Vukovics János udvarmester már Paur ügyvéd új stratégiájáról tájékoztatta úrnőjét: a végrehajtás megindítását illetően a jóváhagyás és a parancs már elkészült, sőt, a bizottsági tagokat is kijelölték, de mivel az értesítést követően 14 napja van a hercegnek és 8 nap múlva pedig szünet kezdődik a bíróságon, félő, hogy a rendelkezésre álló időben ismét halasztást fog elérni. Ezért Paur doktor tanácsosabbnak vélte, ha az ítélezési szünet után kéri a végrehajtást. Közben Éva is írjon Emericus páternek Rummel püspök közbenjárásáért, nehogy újabb moratóriumot kapjon a herceg.¹²⁸⁷ Ebből nyilvánvaló, hogy Thököly Éva ismét a magasrangú egyházi sze-

mélyek támogatását élvezte: Emerich Pfendner a bécsi Szent Jeromos ferences kolostor művelt és városszerte ismert prédikátora volt, aki Franz Ferdinand von Rummel frissen kinevezett bécsi püspököt, I. József korábbi tanítóját, igyekezett Thököly Évának megnyerni.¹²⁸⁸

A hercegasszony 1705-ben Vukovics Jánost küldte Kismartonba tárgyalni, ám nem engedték a herceg színe elé. Így levélben tudatta férjével, hogy nem fogadja el 20 000 forintnyi adósságának a kamarára való hártását, mert ő nem akar sem a Magyar Kamarával, sem öfeliségével pereskedni:

„Én, édes szívem, nem az Camorával, hanem kegyelmeddel alkudtam, s azmellyel nem is akarok elmennem. Szálljon kegyelmed magában édes szívem és gondolja meg, hogy én ezen alkuval többet szászezer forintnál több kárt vallottam, azkit nem egyébért celekedtem, hanem gondolván, hogy legalább ezt az keveset kegyelmed az maga úri parolája szerint meg fogja egynihány hét alatt fizetné”.¹²⁸⁹

Mivel Esterházy Pál továbbra sem tudott készpénzt előteremteni, 1705 végén ismét végrehajtókkal kellett szembenéznie az 50 000 forint tökéből még hiányzó mintegy 20 000 forintnyi összeg és annak kamatai, valamint a 80 000 forint után nem fizetett kamatok miatt. Minderről Adam Anton Grundeman von Falkenberg tartományi marsallhelyettes tájékoztatta és ő adott parancsot a végrehajtásra is.¹²⁹⁰ A tisztviselők 1705. december 16–18. között érkeztek

1285 Thököly Éva adóslevele, Bécs, 1707. április 30. AFW Ladula 46 D II.; az adásvételt említi KOPP 2020, 91.

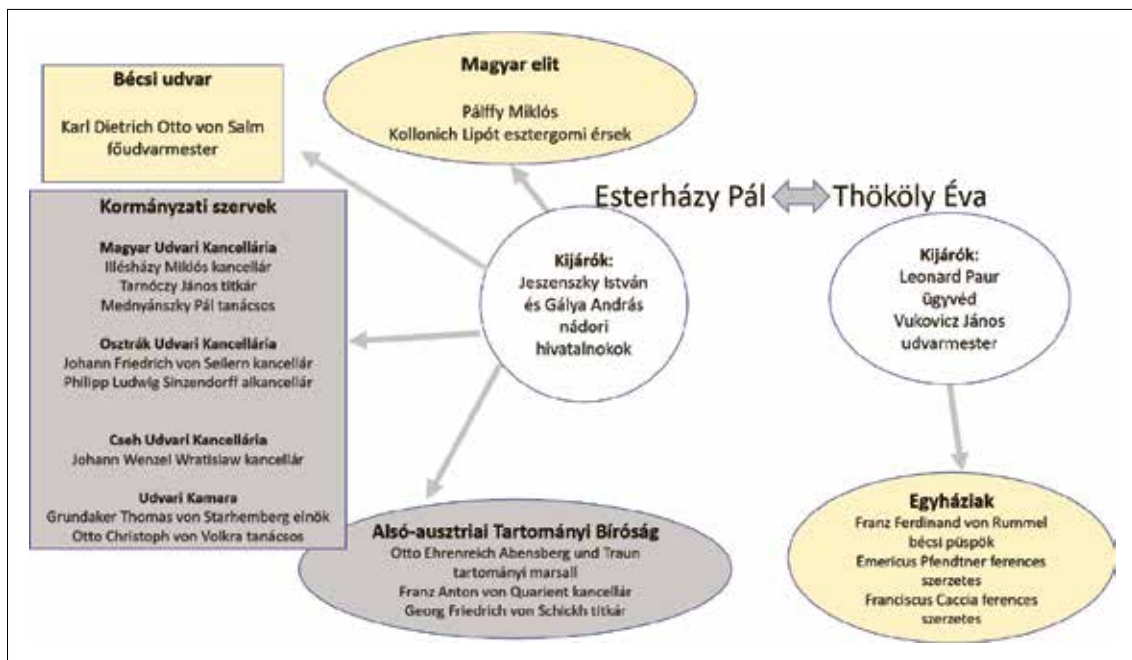
1286 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Donaudorf, 1705. október 16. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 278.

1287 Vukovics János Thököly Évának, Bécs, 1705. szeptember 19. AFW Ladula 45 C I.

1288 Rummel személyéhez: Rummel 1980.

1289 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Donaudorf, 1705. november 15. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 279.

1290 Adam Anton Grundeman von Falkenberg Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. november 16. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 260–264.; Adam Anton Grundeman von Falkenberg parancsa Philipp Oswald von Mayerbergnek Bécs, 1705. november 16. AFW Ladula 45 A I. és 46 D II.

6. ábra. Esterházy Pál és Thököly Éva kommunikációs hálózata a peres eljárások során 1705-ben

a bécsi és alsó-ausztriai birtokaira.¹²⁹¹ Közben Esterházy Pál gépezete is beindult, a lehető legtöbb fórumon és szintéren próbálták leállítani a foglalást. Bécsben Jeszenszky István nádori titkárnak jutott a feladat, hogy elhárítsa a veszélyt. 1705 novembere és 1706 januárja között mintegy tucatnyi levélben számolt be a sokszor kellemetlen tárgyalásokról és audienciákról. A tudósítások nagyon érdekes bepillantást nyújtanak az udvar és az udvari kormányzati szervek működési mechanizmusába, illetve Esterházy Pál kapcsolati hálójába.

Az ügyet az alsó-ausztriai tartományi bíróságnál Georg Friedrich von Schick titkár és tanácsos („referendarius”) kezelte, az udvar álláspontját pedig – miután a nádori fizetés is érintett volt – több udvari szerv is formálta, így az Udvari Kamara, az Osztrák Udvari Kancellária és a Magyar Udvari Kancellária, valamint egyéb tanácsadó testületek, például a különféle

konferenciák. A szálak mozgatása korántsem történt olyan könnyedséggel, mint Thököly Éva letartóztatása és elítélése idején 1700-ban. Esterházy Pál és emberei új szituációban találták magukat, mert az I. Lipóthoz kötődő hatalmi elit a császár halála után részben lecserélődött: Bucellini gróf helyett Karl Theodor Otto zu Salm herceg lett a főudvarmester 1705 júniusában, aki a titkos konferenciákat is elnökölte. Az Udvari Kamara élére Gundaker Thomas von Starhemberg, az Osztrák Udvari Kancellária élére pedig Johann Friedrich von Seilern báró került.¹²⁹² Az alábbi ábra a házaselekek a források alapján rekonstruálható tárgyalópartnereit mutatja be.

Jeszenszky az események sűrűjéből jelentette, hogy Franz Anton von Quarient, Alsó-Ausztria törvényszékének kancellárja és Traun marsall megígérte, hogy őfelségével is egyeztetnek. Schick titkárral sem lesz probléma,

1291 Max Bernhardt Lackenbauer és Andre Nicolaus Schwarz Esterházy Pálnak, h. n. 1705. november 27. AFW Ladula 45 A I.

1292 TRÓCSÁNYI 1988, 39–40.

mert Traun juttatta ebbe a tisztségbe.¹²⁹³ Ennek ellenére november végén világosan látszott, hogy az udvar fel fog lépni Esterházy ellen, mert két éve nem fizeti a kamatokat és a feleségének nincs miből megélnie: „de respectu interesse, melyet elmúlatott Hercegséged fizetni az Herceg Asszonynak, abban nem kedvezhet Hercegségednek az Judicium, hanem ea in Parte kiadatik az sententianak Executiója” – írta a titkár.¹²⁹⁴ Jeszenszky óvatosan azt is felvetette urának, hogy a félévente esedékes kamatokat pontosan kellene megadni. Az 50 000 forintos tőke törlesztését odázhatónak ítélik a miniszterek, de a kamatok esetében csak két hét haladékokat kap Esterházy, utána elindul a végrehajtás. Otto Christoph von Volkrát, az Udvari Kamara tanácsosát is bevonták az ügymenetbe, aki már korábban is közvetített a felek között, úgynevezett mediátor volt, azaz a végrehajtás előtti utolsó békítő.¹²⁹⁵ Volkra személyesen nyújtotta át Esterházy Pál emlékiratát az Udvari Kamara elnökének, Gundaker Thomas von Starhembergnek s azt is tanácsolta, hogy a nagyobb biztonság kedvéért „az Intima Cancellarián az moratóriumért ugyancsak installáljunk”. Tarnóczy János, a Magyar Kancellária expeditora pedig azon fáradozott, hogy a hercegasszony követeléseit mérsékelje, a legutolsó számítások szerint ugyanis nem 20 000, hanem már 31 000 forinttal tartozott Esterházy Pál.¹²⁹⁶ Jeszenszky értesülése szerint a következő döntés várható:

„amennyire capitalissal adós Hercegséged a Hercegasszonynak, azéránt kiadatik az moratórium, de amennyire interest negligált Hercegséged fizetni, azt ha Hercegséged 14 nap

alatt nem complanálja, annyiban kimegyen Hercegséged ellen az executio”.¹²⁹⁷

Jeszenszky egy ekkori leveléből érdekes és Esterházy Pált némileg más fénybe helyező információ is kiolvasható, amely szerint 1704 májusában, amikor az első végrehajtás elindult ellene, tulajdonképpen megoldásra törekedett. Felvett 50 000 forint kölcsönt a felesége kifizetésére, ám ezt az udvar gyakorlatilag „közszükségletekre” elvette tőle, ahogy erre Jeszenszky is emlékeztette az őt fogadó nagy hatalmú osztrák kancellárt, Johann Friedrich von Seilern bárót:

„mindjárt mentünk Seilerhez Galya urammal, és obtestaltam, szálljon magában, nemde nem jól tudja őexcellentiája, hogy az elmúlt májusban 50 ezer forintot nagy fáradsággal fölvetett volt Hercegséged maga creditumira és kemény obligatoriára, mely pénzből mindjárt legislegelőszer akarta volt Hercegséged contentálni Hercegasszonyt az egész praetensioirul. Az udvar azonban megtudván Hercegségednél ezen summa Pénzt, mind maga őfölsége szólott Hercegségednek, mind Salmis, Cardinalis, és Camerae Praeses által özent Hercegségednek, hogy azon pénzt adja bí Hercegséged őfölségének az publica necessitasokra; assecurálván Hercegségedet őfölsége és az udvar is, hogy az Hercegasszonynak contentatióját magokra vállalják, úgyhogy Hercegségednek többi semmi galibája ne legyen”.¹²⁹⁸

Mindezek után nem csoda, hogy fizetéképtelenné vált Esterházy a hitelezői felé. 1705-ben egyébként az összes bevételei, beleértve az

1293 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. november 27. MNL OL P 125 Nr. 2551.

1294 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. november 28. MNL OL P 125 Nr. 2552.

1295 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. november 28. MNL OL P 125 Nr. 2552.

1296 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. december 2. MNL OL P 125 Nr. 2553. és 1705. december 4. uo. Nr. 2554.

1297 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. december 5. MNL OL P 125 Nr. 2555.

1298 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. december 18. MNL OL P 125 Nr. 2557.

uradalmak jövedelmeit és a különféle tiszt-ségeiért járó fizetéseket, kb. 350 000 forintra becsülhetők, de ezek rendszertelenül érkeztek.¹²⁹⁹ Jeszenszky az udvar egyik legbefolyásosabb tagját, a főudvarmester Salm herceget is próbálta felvilágosítani az előállt helyzetről, „minthogy ő volt az instrumentum az 50 ezer forintban”.¹³⁰⁰ Salm azonban nem fogadta Jeszenszkyt, hanem hosszú várakoztatás után a titkárával üzent ki, hogy majd szólni fog a tartományi marsallal az eljárás leállítása érdekében.¹³⁰¹

Jeszenszky ezekben a hetekben folyamatosan arra figyelmeztette Esterházy Pált, hogy fizesse, mert baj lesz és a perlekedés felesleges és nagy költségeket okoz. 1706. január 16-án azt hallotta Vukovics Jánostól, Thököly Éva udvarmesterétől, hogy a végrehajtók a decemberi bécsi és január eleji Hartensteini kiszállítás után – ahol egyébként alig találtak értéket – immár Schwarzenbachban vannak és a herceg az egész jószágtól el fog esni.¹³⁰²

Esterházy Pál ekkor már azonnali megoldásokat keresett, kölcsönökre volt szükség mindenáron, akár a bécsújhelyi prelátestól, akár a saját inasától. A végrehajtás költségei mellett fájóbb volt a méltóságán és a becsületén esett csorba. Addig nem is akart Bécsbe menni, amíg a feleségével az ügyei el nem intéződnek vagy ahogy ő mondta, „még ezen alkalmatlan dolognak vége nem szakad”.¹³⁰³ A helyzet súlyosságát az is fokozta, hogy a birtokait továbbra is fosztogatták a kurucok, erről így írt Sándor Gáspár prefektusának:

„Márcot, Szentmiklóst, Újfalut, Pecsényédet, Kishöflányt, Sércet, Szent Margarétát, Szarukót, Oszlopot, Szent Apollóniát s több faulimat fölpörzsölték s most újabbon die 5 huius nagyhöflányi városomat ott lévén ifjú Barkóczy Ferenc és Rhédey uramék, egészen az én sok költséggel épített kastélyomat s igen szép fürdőmmel együtt elégették szánt szándékkal, Szent Radegundis tisztességére épített szentegyházot belől meggyújtván elsőben az oltárt s azután az szentegyházat tőből elégették...”¹³⁰⁴

A házastársak álláspontjai ekkoriban némileg közeledtek egymáshoz és a környezetükből is egyre nagyobb nyomás helyeződött rájuk, hogy tárgyalásokkal rendezzék a vitákat. A békülékenységet képviselte Sándor Gáspár is, aki bár csak nemrég óta töltötte be az Esterházy-javak prefektusi tisztségét, annál nagyobb befolyással bírt a hercegre. A Trencsén vármegyei köznevesi családból származó Sándor előbb Thököly Imre, majd Rákóczi Ferenc híveként vált ismertté. Ebbéli tevékenysége miatt 1701-ben elfogták, 1704-ig börtönben volt Bécsben, majd innen kiszabadulva állt Esterházy Pál szolgálatába, akinek felterjesztésére 1706-ban bárói rangot nyert. Felesége, Thököly Erzsébet – aki Thököly Zsigmond lánya és Thököly Éva unokatestvére – révén a hercegasszony rokona volt.¹³⁰⁵ A herceg több tervet is körvonalazott új bizalmas emberének, s már arra is hajlandó lett volna, amit korábban kategorikusan elvetett, hogy birtokokat, például Hartensteint és Fellinginet,¹³⁰⁶ adjon át a feleségének, „mert

1299 BAKÁCS 1965, 24.

1300 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. december 23. MNL OL P 125 Nr. 2559.

1301 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. december 23. MNL OL P 125 Nr. 2559.

1302 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1706. január 16. MNL OL P 125 Nr. 5975.

1303 Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. február 4. MNL OL P 125 Nr. 7843.

1304 Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. február 8. MNL OL P 125 Nr. 7846.

1305 LUKINICH 1935, 130.; HECKENAST 2005, 372.

1306 Hartensteint és Fellinginet 1699-ben vette zálogba Esterházy Páltól Johann Christoph von Gudenus báró, akinek felesége Maria Clara von Thavonat bárónő, Wißgrill 1797, 437.

valameddig nem contentáltatik, mink bizony addig Bécsben föl nem megyünk, tartunk az mocskosságtul és galibátul, ...csak egyszer már menekedhetnénk meg az Atyánkfiátul, mert addig nyugtunk nem leszen.¹³⁰⁷

Viszont nem tett jót a házaspár között lassacskán javuló viszonynak, hogy ugyanekkor Thököly Éva arról értesült, hogy férje meg nem nevezett emberei megint ellene áskálódnak és öfelségével meg akarják tiltatni, hogy Bécsben lakjon. Nem hiszi, hogy ez Pál akaratából történik, mert elmúlt nyáron is Vukoviccsal azt üzentte neki, hogy a közelben vegyen birtokot, és a szerződésükben is az áll, hogy segíteni fogja őt a férje. Eddig türelemmel várta a pénzét és a kamatokat, s inkább mástól kért kölcsön, de most már kénytelen lesz a törvénnel élni.¹³⁰⁸

Sándor Gáspár részvételével felgyorsultak a tárgyalások, a hercegasszony érdekeit Paur ügyvéd, Vukovics János és a ferences Emerich Pfendner képviselték. Az ajánlat Esterházy részéről a hartensteini és fellingi jószágok voltak 75 000 forint értékben, amennyiért egyébként akkor a Gudenus család is bírta zálogban.¹³⁰⁹ „ha pedig az Hortensteini és Fillingi Jóságokat annyiban elveszed, amennyiben Gudenus Uram bírja, azt is kész vagyok odaassignálni”.¹³¹⁰ Úgy tűnik, hogy különösen Pfendner páter lépett fel keményen és nyomta meg erősen a ceruzáját a számolásoknál, a herceg kérdőre is vonta a feleségét, hogy „Páter Imre Franciscánus Barát tanácsából megént oly dolgokat tettél föl az Computusban, azki éppen nem idevaló, sőt,

az egész dolgoknak újobban való fölforgatására célzó állapotot hoz magával”.¹³¹¹ Esterházy Pál rosszkedvét fokozta, hogy a háborús helyzet miatt hetek óta Fraknó várába szorult, betegeskedett, hurut és láz gyötörte s végtelenül öregnek érezte magát.¹³¹² Végül 1706. március 18-án Fraknóban elkészült az újabb megállapodás, amelyben a felek kijelentik, hogy véget akarnak vetni a köztük lévő békétlenségnek és jobb megértésre törekednek. A megegyezés alapját az 1702. július 1-jén megkötött szerződés jelentette és annak alapvetően két pontját érintette, egyrészt az 50 000 forint tőke hátralékát, másrészt a 80 000 forint kamatainak a törlesztését:

- Esterházy Pál az 50 000 forint készpénzt illetően elismerte, hogy még 23 500 forint tartozása áll fenn, valamint, hogy elmaradt a 80 000 forint kamatainak a félévente történő előre fizetésével;
- ígéretet tesz arra nézve, hogy a 23 500 forint egyik felét kamatokkal együtt 1706. szeptember 19-ig, a másik felét 1707. március 19-ig megfizeti;
- megígéri, hogy a 80 000 forint kamatait a megjelölt időpontokban előre fizeti;
- ha mégsem teljesítené a szerződésben kikötöttet, akkor felesége szabad rendelkezésére bocsátja a feketevári uradalmat;
- Thököly Éva pedig eláll a végrehajtási eljárásoktól.¹³¹³

A megegyezést követően a hercegasszony három hétre Karlsbadba utazott kúráltni ma-

1307 Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. február 22. MNL OL P 125 Nr. 7850. és Fraknó, 1706. február 27. uo. Nr. 7852.

1308 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Bécs, 1706. február 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 282–283.

1309 Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. március 1. MNL OL P 125 Nr. 7853.

1310 Esterházy Pál Thököly Évának, Fraknó, 1706. március 2. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 284.

1311 Esterházy Pál Thököly Évának, Fraknó, 1706. március 5. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 285.

1312 Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. március 10. MNL OL P 125 Nr. 7857.

1313 Esterházy Pál és Thököly Éva szerződése („Vergleichs Contractt vo[n] den durchl: Fiersten Wegen der schuldiger Pezallung betreffent 1706”), Fraknó, 1706. március 18. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 274. Az iraton csak Esterházy Pál aláírása szerepel.

gát,¹³¹⁴ Esterházy részéről pedig a jó szándék első jeleként már 1706. május 10-én, tehát a megszabott határidőnél hamarabb sor került a részlettörlesztésre. Emerich Pfendner (mint az osztrák ferences provincia *custosa*) kezébe számoltak le 7180 forintot Bécsben, így 16 320 forintnyi követelés maradt még.¹³¹⁵ A július 1-jén esedékes 2400 forint kamat kiegyenlítése azonban már nem sikerült időben, csak augusztus 2-án történt meg 2000 forint átadása, a maradék 400 forinttal további hat hetet késtek.¹³¹⁶

A történetben 1706 nyarának végén egy újabb csavar és nehezen értelmezhető fordulat következett: két olyan rendelet is ismert ekkor I. Józseftől, amelyben további döntésig házi-örizetet („Haus Arrest”) rendelt el Thököly Éva számára a lakhelyén, ezalatt feltehetőleg Donaudorf értendő.¹³¹⁷ Az ok nincs kifejtve, így csak olyasmi képzelhető el, hogy utazásai során megszegte a korlátozásokat, és amint a levelek keltezéséből is látható, többször Bécsben járt, vagyis elhagyta a Wienerwaldot. Szorult helyzetében kivételesen férje nyújtott neki segítő kezet: mind a bécsi püspöknek, mind pedig az uralkodónak címezve kérte felesége szabadságának helyreállítását. Sőt, még ennél messzebbre is ment, a császárnak egyenesen a házastársi békéről értekezett, szerinte elmúltak azok az idők, mikor harcoltak egymással, a békétlenségre örökre boruljon fátyol. Azt is

állította, hogy a lélek és a test gyógyulása érdekében visszafogadja a feleségét.¹³¹⁸ A házaspár egymáshoz közeledésének más apró jelei is voltak: Esterházy a fraknói számvevőt például arra utasította, hogy a Badenbe fürdőzni induló feleségének adjon élelmiszereket.¹³¹⁹ Thököly Éva október elején Badenben igazolta, hogy az udvara részére átvett 10 forint értékű zsiradékot.¹³²⁰

A legnagyobb örömet azonban kétségkívül I. József 1706. október 21-én kiadott rendelete szerezte Thököly Évának. Ebben az ő és férje közös kívánságára és arra az állításukra, hogy „sich hinwiderumb zu versöhnen, nit allein gute Hoffnung scheine, sondern daß auch auf beschehene Vermittlung derselbe ihr künftigt widerumb ehelich beywohnen verlangen”, úgy határozott a császár, hogy Thököly Éva teljes szabadságát visszaállítja („in vorige Vollkommene libertet und Freyheit restituirt und gesetzt sein sollte”).¹³²¹ Hat év fogság, illetve korlátozás után a mozgás és utazás szabadságának visszanyerése valódi boldogsággal és hálával tölthette el az asszonyt. A túlradó érzelmek év végére a házastársi kibékülés felé mutattak. Esterházy Pál egy 1706. december 15-i magyar nyelvű tervezete legalábbis ezt a bizakodó hangulatot tükrözi vissza. Eszerint a felek az 1700-ban Eperjesen történt szerencsétlen okokat, amelyekből az „egymástól való idegenség és kedvetlenség származott”, örökre elfelejtik

1314 Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, 1706. május 28. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

1315 Thököly Éva elismervénye, Bécs, 1706. május 10. MNL OL P 108 Rep 41 Fasc. E Nr. 276.

1316 Thököly Éva elismervénye 2000 forintról, Bécs, 1706. augusztus 2. MNL OL P 125 Nr. 6444.; valamint MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 277.; Thököly Éva elismervénye 400 forintról, Bécs, 1706. szeptember 12. uo. Nr. 284.

1317 I. József Thököly Évának, Bécs, 1706. augusztus 18. AFW Ladula 46 D I.; valamint MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 278. és Bécs, 1706. szeptember 9. AFW Ladula 46 D I., utóbbit említi KOPP 2020, 84.

1318 Esterházy Pál Franz Ferdinand von Rummel bécsi püspöknek, h. n. 1706. szeptember 10. AFW Ladula 46 D II.; Esterházy Pál I. Józsefnek, d. n. (1706. szeptember) MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 283.

1319 Esterházy Pál utasítása Sollinger István fraknói intézőnek, Bécs, 1706. szeptember 15. EPA RAR Forchtenstein 1706 Nr. 99.

1320 Thököly Éva elismervénye, Baden, 1706. október 3. EPA RAR Forchtenstein 1706 Nr. 100.

1321 I. József rendelete, Bécs, 1706. október 21. AFW Ladula 46 D II. Franz Anton von Quarient aláírásával. Az iratot közölte Kopp 2020, 86.

és „semmissé teszik”, tekintve azt is, hogy csendes elmével és nyugalomban szeretnék hátralevő napjaikat öreg korukban eltölteni. Ám a herceg által javasolt tíz pontból Thököly Éva

többet is felülírt vagy egyenesen elutasított. Az alábbi táblázatban a két fél álláspontjának a részletei láthatók.

	Esterházy Pál javaslatai ¹³²²	Thököly Éva válaszai ¹³²³
1.	A köztük történő elidegenedés okait örökre elfelejtik és semmisnek tekintik.	Ezt elfogadja.
2.	Minden jószágában minden tisztje tekintse Thököly Évát olyan asszonynak, mint annak előtte volt és megfelelő ellátást kapjon.	Thököly Éva kiegészítése ehhez: „Én Eszterházy Pál ezen végzéselem erejével emlegett Atyámfiát Gróf Tökölly Éva asszonyt feleségül ad Thorum et Forum hozzám veszem, és mindennemő akármely névvel nevezendő jószágim, váraim, s ahhoz tartozandó pertinentiáiban valóságos asszonynak vallom és teszem, tisztjeimnek, és akármely néven nevezendő szolgálóimnak is ugyanezen végzésünk által parancsoljuk, hogy nevezett Atyámfiát Asszonyuk(na)k ismérjék, böcsüljék, parancsolatjátul, és akaratjátul Jóságunk gyarapítására nézve függjenek.”
3.	Thököly Éva ugyanolyan udvart tarthat az ő költségén, mint azelőtt.	Ez a pont elmaradhat.
4.	Thököly Éva ellátásáról és szükségleteiről (ruházat) ő gondoskodik.	Ez ne csak rá, hanem a cselédjeire is vonatkozzon, ha a herceg mégsem vállalja, akkor helyette pénzt adjon a köpcsényi jövedelemből.
5.	Halála esetén az özvegy Thököly Éva, amíg a nevét viseli, Köpcsény várát és minden jövedelmét bírhatja és használhatja minden teher nélkül. Thököly Éva halála után az örökli, akit ő megnevez. A jószág éves jövedelme 18 000 forint, ezért, ha ezt a jövedelmet felhasználja, akkor a 80 000 forint után már nem jár a kamat.	Ha Köpcsény éves jövedelme nem érné el a 18 000 forintot, akkor azt az örökösök egészítsék ki. Mivel kevés a bor a jószágban, az örökösök legyenek kötelesek a keresztúri hegyekből ellátni a hercegasszonyt. Özvegyi rezidenciául kéri még a pozsonyi házat a kerttel együtt, valamint szükség esetén szállást Bécsben.
6.	Thököly Éva minden ellene és maradékai ellen irányuló keresetet, pert, eljárást erőtlenít és visszavon. Nem tart igényt a mobiliákra, amelyeket korábban követelt.	„Az hatodik és hetedik Punctumok, ki mondhatatlan, kemény, és eddig az házások között szokatlan és halhatatlan kötésekűl állanak, az melyeket, ha subscriálná a Herceg-asszony: az méltóságos herceg halála után (akinek az hercegasszony hosszú és szerencsés életet kíván) egy szolgálóleánynál is alábbvaló maradna”. A mobiliákra igényt tart.

1322 Esterházy Pál szerződéstervezete, Bécs, 1706. december 15. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 285.

1323 Thököly Éva válasza a szerződéstervezetre („Az méltóságos Herceg megküldött Punctumira való hercegasszony válasza”), d. n. (1707. március előtt), MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 221.

	Esterházy Pál javaslatai ¹³²²	Thököly Éva válasza ¹³²³
7.	Thököly Éva lemond a házasság alatti coaquisitori státuszáról, azaz nem tekinti kereső félnek magát, minden ilyen szerzemény Esterházy Pál szabad rendelkezésére áll.	A törvények szerint a férj halála után az együtt keresett jószág őt is megilleti, ezenkívül férje halála után jár neki még egy ezüstkredenc, a férje legjobb ruhája és egy hatlovas hintó.
8.	Az 1707 márciusában esedékes 16 000 forint törlesztésre vonatkozó pontot visszavonja Thököly Éva, ő vagy örökösei a készpénzt három esztendőn belül kötelesek letenni.	A tartozást egy esztendőn belül köteles Esterházy Pál vagy örökösei letenni.
9.	A 80 000 forint után rendszeresen fizeti a kamatot.	Ez elfogadható, azzal a kikötéssel, hogy ha Esterházy József előbb halna meg nála, akkor a 80 000 forint visszaszáll rá és szabadon rendelkezhet vele.
10.	Mindezek megtartására pedig mindketten kötelezik az örököseiket.	Ezt elfogadja.

24. táblázat. Esterházy Pál szerződéstervezete (1706. december 15.) és Thököly Éva válasza

Látható, hogy az elképzelésekben igen jelentős különbségek voltak, a Thököly Éva által leginkább vitatott két pont a hatodik és a hetedik volt, amelyek a feleség házassági és özvegyi vagyoni jogait érintették. Ezzel a házasfelek ismét visszatértek az 1690-es évek nézeteltéréseihez és az asszony vagyoni megbecsültségéhez. Thököly Éva és tanácsadói a következőkre hivatkoztak:

„Az Ország törvénye szerint, ha az férjnek halála történnék, az meghagyott özvegye nem csak mindennemű ingó jószágban részesül, de az együtt keresett jószága is őtet egyaránt illeti; kéhez képest, ha az méltóságos Herceg a meg nevezett hatodik Punctumban specifiált jusban, mobilisekben és jószágok(an), az Hercegasszonyt nem akarja törvény szerint részessé tenni, ahelyett rendöljön bizonyos sum(m)a pénzt, legalább jó emlékezetiért az Hercegasszonynak és valamely jószágra inscribállya...”¹³²⁴

Ahogy említettem, az Esterházy hercegi levéltár példányáról hiányzik Thököly Éva aláírása, valamint a válasza több pontban az egyet nem értését fejezték ki. A herceg a maga részéről pedig biztosan nem egyezett bele Thököly Éva együtt- vagy közös szerzői („coaquisitor”) státuszába, így valószínűsíthető, hogy nem jött létre a megállapodás, illetve a következő évek eseményei is azt támasztják alá, hogy nem egyeztek ki egymással.

A házaspár viszonya azonban valóban szívélyesebbé vált, a levelekben ismét megjelentek az „édes szocerlim” kifejezések, az együttlétek, találkozások is gyakoribbakká váltak Bécsben és Kismartonban is, de az együttlakás nem valósult meg. Thököly Éva, hogy „igaz szeretetét” mutassa, nem kényszerítette férjét az 1707. márciusi fizetési határidő betartására, aki a hátralékos 16 000 forintból csak ezret tudott ekkor törleszteni. A hercegasszony azt javasolta, fürdőkúrája során személyesen is beszéljenek és várta férje látogatását a donaudorfi

1324 Esterházy Pál válasza Thököly Éva pontjaira („Az méltóságos Herceg megküldött Punctumira való hercegasszony válasza”), d. n. (1707. március előtt), MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 221.

„puszta házában” is.¹³²⁵ Az eljegyzés előtt álló Esterházy József is felkereste édesanyját tribuswinkeli kastélyában. Sándor Gáspár és az unokaöcs Nádasdy Pál kísérték el, hogy a 20 éves fiatalember házasságáról egyeztessenek. Thököly Éva ebbe nem akar beleszólni, hiszen a döntés Gilleis kisasszony elvételéről már megszületett. Viszont azt tanácsolta, hogy Esterházy Pál „végeére mehetne, hogy evvel az leányával is mit kívánnak, ahhoz képest azt megtudván lehetne aztán az alkuhoz fogni”, azaz szerinte a hitbéréről előzetes információk alapján lehet és kell is egyeztetni.¹³²⁶ Korábban már említettem, hogy József 1709. december 22-én kötött házasságot Maria Octavia Gilleisszal Bécsben, a Hofburg kápolnájában.

1707 májusában Thököly Éva három napot töltött Kismartonban, ahol „vígán lakott”, igaz, férjével nem találkozott, mert úton volt valamerre.¹³²⁷ Sikerült az ott lévő tárgyait is megtekintenie és egy részüket magával vinnie.¹³²⁸ Ugyanakkor az anyagi viták újra indultak, a hercegasszony levelei az év második feléből már számos felszólítást tartalmaznak, hogy Esterházy Pál fizesse meg a kamatokat, mert őt is szorongatják a hitelezők, valamint hogy küldje el az iratait és a mobiliáit.¹³²⁹ Október végén Bécsben Jeszenszky Istvánnal egyeztetett, aki feljegyezte a kéréseit.¹³³⁰ Jeszenszky szerint az ágostonosok követelése – azaz Thököly Éva tartozása feléjük –, a mobiliák és az iratok azok

a kényes pontok, amelyekről minél hamarabb döntenie kellene a hercegnek.¹³³¹

Thököly Éva egy másik fronton is tovább folytatta a küzdelmet: újabb kérvényt írt az uralkodónak, amelyben nemcsak a teljes szabadságát, hanem becsületének, méltóságának és jogainak a helyreállítását kérte, illetve hogy bűncselekménnyel tovább senki ne vádolhassa se őt, se az övéit („nicht allein in vorige vollkommene Libertet, sondern auch vorige Ehr, Würde, Recht und Gerechtigkeit dergestalten gesezet sey, dass mir de praeterito ainiges Verbechen oder Condemnation von Niemand, wer der auch immer seye, vorgeworffen, weniger mir, oder dene Meinigen dieß Orths die geringste Nota, oder Mackl imputirt werden solle, noch könne”).¹³³² A császár az ügyben kikérte Esterházy Pál véleményét, arra utasítva, hogy amennyiben ellenvetése van felesége kérése ellen, akkor azt nyolc napon belül jelentse be a Titkos Kancellárián („Geheime Hofkanzlei”).¹³³³ A hercegnek nem volt kifogása, így I. József 1708. március 2-án kibocsátott rendeletében teljesen rehabilitálta Thököly Évát. Kifejtette, hogy a hercegasszony kérését meghallgatva a férje támogatásával visszahelyezi őt a korábbi állapotába és visszaadja a becsületét és méltóságát:

„Alß Haben Wir mit wohl bedachten Muth, gutem Rath und rechtem Wissen, von ihr

1325 Esterházy Pál Thököly Évának, Bécs, 1707. február 27. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 287. és Thököly Éva Esterházy Pálnak, Donaudorf, 1707. március 5. Uo. 289.

1326 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1707. május 12. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 292.

1327 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1707. május 29. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 294.

1328 A Thököly Éva által Kismartonból elvitt holmik jegyzéke („Specificatio amit méltóságos Hercegasszony innend Kismartonbul die 26. Mens. May magával elvitt 1707.”), Kismarton, 1707. május 26. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 291.

1329 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1707. október 6., 12., 15., 19. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 297–298., 298–299., 299–300., 300–301.

1330 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1707. október 29. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 301–302.

1331 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1707. november 30. MNL OL P 125 Nr. 2566.

1332 Thököly Éva kérvénye I. Józsefnek, d. n. (1707 vége) MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 296.

1333 I. József Esterházy Pálnak, Bécs, 1708. január 14. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 295. Franz Anton von Quarient aláírásával; egy másolata: EPA Acta Varia, Bündel 199.

fürst[lichen] Supplicantin alle Mackhl nit allein gänzlichen abgenohmben, annullirt, und verdilget, sondern sie auch allerdings und vollkom[m]entlich in vorige Ehr, Würde, Recht und gerechtigkeiten: nicht weniger in die Possess und Nutzniessung ihrer ohne das nicht verwürckhten Güetter ... allergnädigst restituiert und gesetzet.¹³³⁴

Emellett a Thökoly Éva ellen indított 'inkvizíció' és bírósági pereket megsemmisíti és eltörli, hogy semmi ne maradjon, amely neki és az örököseinek a becsületét és rangját csorbíthatná. A rendelkezés végén pénzbüntetést helyez kilátásba azoknak, akik megsértik a hercegasszonyt. Ugyanakkor néhány héttel később nem kideríthető okokból utazási korlátozással sújtotta a hercegasszonyt, és megtiltotta neki Pozsonyba, illetve a Magyar Királyságba való menetelét.¹³³⁵

1708 második felére pedig ismét oda jutott a házaspár kapcsolata, mint 1704–1705-ben, amikor Thökoly Éva végrehajtást kezdeményezett a férje ellen. 1708 szeptemberében megismétlődött az akkori helyzet: a marsallhelyettes parancsára a végrehajtók 1708. szeptember 27-én Schwarzenbachban vizsgáldták, hogy Esterházy Pál 23 000 forintos tartozását a felesé-

ge felé ki lehet-e elégíteni az ottani javakból.¹³³⁶ Ezzel megint elkezdődött egy nehézkes tárgyalási és fizetési alkufolyamat. Október folyamán több ezer forintot megadott a herceg,¹³³⁷ és Jeszenszky Istvánt bízta meg az elszámolásokkal.¹³³⁸ A felek között nagy viták alakultak ki, Thökoly Éva dühe egyre fokozódott, immár sokadszorra érezte becsapva magát. A különféle *computusok*, amelyeket a férje emberei elé és ügyvédje elé tettek, finoman szólva sem voltak összhangban a saját számításaikkal. Haragja elől sem Jeszenszky – aki a hercegasszony mártírjának tekintette magát –, sem a másik tárgyalófél, Sándor Gáspár nem menekülhetett.¹³³⁹ Az év mindkét fél rossz hangulatával zárult. Esterházy Pál újabb kellemetlen eljárással nézett szembe, Thökoly Évának pedig tudomására jutott, hogy a herceg emberei az udvarban ismét hamis vádakkal illették, s ha nem lettek volna ott a pártfogói, akkor újra „arrestumban” ülne. Attól tartott, hogy a férje vissza akarja vonni a hozzájárulását a rehabilitálásához és az uralkodót is erre próbálja rábírn:

„Mivel most Bécsben való létemben köllött megént hallanom, hogy micsoda gyalázatos kívánsággal való memoriálist adott be kegyelmed ellenem öfölségének, és azt kívánja egyi-

1334 I. József dekrétuma, Bécs, 1708. október 21. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 297. Az iratot a ferences levéltár példánya alapján közölte KOPP 2020, 87–90.

1335 I. József Thökoly Évának, Bécs, 1708. május 2. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 298.

1336 A tartományi marsallhelyettes a két írnoknak, Nicolaus Schwarznak és Max Bernhard Lackenpaurnak, Bécs, 1708. szeptember 15. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 301.; Nicolaus Schwarz és Max Bernhard Lackenpaur Esterházy Pálnak, Bécs, 1708. szeptember 17. uo. Nr. 302. Adam Anton Grundeman von Falckenberg Esterházy Pálnak, Bécs, 1708. november 9. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 305. Ebben a végrehajtás megindításáról tájékoztatta.

1337 Thökoly Éva elismervénye 1500 forint átvételéről, Bécs, 1708. október 8. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 303.; Egy másik dátum nélküli feljegyzés szerint 1708. szeptember 26. és október 8. között 5750 forintot törlesztett a herceg, uo. Nr. 303/2.; 1708. december 26-án Pozsonyban állított ki Rhorer István kismartoni praeproptornak 3150 forint megadásáról a herceg EPA Acta Varia Vegyes anyag (sz.n.).

1338 Jeszenszky István elszámolása Thökoly Évával, Bécs, 1708. október 31. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 308. Eszerint Esterházy még 4093 forinttal adós. Hasonló elszámolások uo. Nr. 309–312. és EPA Acta Varia Vegyes anyag (sz.n.).

1339 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1708. november 17. MNL OL P 125 Nr. 2570.; Thökoly Éva Sándor Gáspárnak, Tribuswinkel, 1708. november 8. uo. Nr. 6791.; Sándor Gáspár Thökoly Évának, Sopron, 1708. november 14. uo. Nr. 6760.

ket, hogy az őfölsége kiadott absolutoriumia megint kasszáltasság, azki az őfölsége reputiója ellen volna, ha az maga cászári szavát visszavenni, úgy az kegyelmeddel cinált Cont-

ractusunk ellen is, mivel abban nem arra köté kegyelmed magát, hogy ellene lészen szabaddulásomnak, hanem hogy minden úttal is móddal inkább szegéteni fogja.”¹³⁴⁰

4. AZ UTOLSÓ ÉVEK

1709 tavaszán egy újabb kellemetlen ügy került napvilágra, amely Thököly Éva egy beadványából körvonalazható. Esterházy Pál az uralkodótól a jóindulata megvonását, feleségének a már elnyert teljes rehabilitációja megsemmisítését, valamint a korábban a szabadságáért kifizetett 30 000 forint hercegasszony általi megtérítését és a pereskedésektől való eltiltását kérte.¹³⁴¹ Thököly Éva tudomására jutva az ügy, kivizsgálást kért, amit I. József meg is indított, mégpedig azért, mert Esterházy Pál tagadta a latin nyelvű kérvény szerzőségét.¹³⁴² Thököly Éva iratai között fennmaradt egy tanúkihallgatási jegyzőkönyv, amely alátámasztja, hogy valójában egy olyan család történt, amit hárman követtek el. Patlizi Mihály, 28 éves, egyedülálló, katolikus, a herceg szolgálatában álló írnok („Canzelist”) elismerte, hogy Huszár Miklós, Esterházy Mihály titkára parancsára ő másolta le a memoriálist, valamint, hogy ő írta alá a herceg nevét is. Április 26-án Huszár Miklós tett vallomást. A 36 éves nőtlen, katolikus legény Esterházy Mihálynak nem titkára, hanem udvarmestere volt. Azzal védekezett, hogy az ura csak az édesapja védelmére próbált kelni német és magyar „kavallierek” tanácsára,

ugyanis a „restitució” az Esterházy család becsületét vonta kétségbe és ezt nem hagyhatták. 1709. május 2-án Esterházy Mihályt hallgatták meg, aki nem tagadta, hogy az ő ötletét valósították meg, s azt is állította, hogy a hercegasszony követelései igenis kifogásolhatóak.¹³⁴³

Thököly Éva nagy gyalázatnak tartotta az Esterházy Pál nevében beadott memoriálist, bár értette, hogy férjének nincs szerepe benne. Ennek ellenére az udvarnál elégtételt akart venni Esterházy Mihályon és azt üzent a hercegnek, hogy „kegyelmedhez fogják aziránt való kimondásokat köldeni, fogja tovább is igazságomban pártomat és ne engedjen ennyire mortificálni s az egész famíliánknak ilyen gyalázatjára járni”.¹³⁴⁴ A kérvény külzetére feljegyezték, hogy 1709. július 23-án I. József újra megerősítette a korábban kiadott diplomát, tehát nem kellett tovább aggódnia a szabadsága és becsülete helyreállítása miatt.¹³⁴⁵ Hogy volt-e valami következménye Esterházy Mihály és két segítőtjének, arról nem maradt adat.

1709 őszére elkészült az a nagy jegyzék, amelyben Thököly Éva összegezte a még hiányzó javait. A forrás minden eddiginél részletesebb és a tárgyak értékét is tartalmazza.¹³⁴⁶

1340 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1708. december 18. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 306.

1341 Thököly Éva I. Józsefnek, d. n. (1709), AFW Ladula 46 D II.

1342 I. József az alsó-ausztriai tartományi marsallnak, Bécs, 1709. április 19. AFW Ladula 46 D II.

1343 Tanúkihallgatási jegyzőkönyv kivonata, h. n., 1709. május 4. AFW Ladula 46 D I.

1344 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Bécs, 1709. május 25. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 309–310. Idézi KOPP 2020, 98.

1345 Thököly Éva I. Józsefnek, d. n. (1709), AFW Ladula 46 D II.

1346 Thököly Éva követelései listája („Specification Waß mir mein Fürstlicher Herr Ehegemahl annoch, an Restierenten Geschmukh, Mobilien, und andern rechtmäßigen anforderung, Gebührent und Rechtens zu ersezen hat”). MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 314. A dátum, 1709. szeptember 28. a külzetre van feljegyezve azzal, hogy a hercegasszony követelését Kriechbaum báró nyújtotta át.

A táblázatban a hercegasszony kismartoni apartmanjában, kincstárában, a Szent Margaréta-i és hegykői kúriáiban és a soproni házában lévő mobiliákat, tárgyakat, tárgycsoportokat, illetve azok értékeit tüntettem fel az összeírás alapján:

Birtok	Ingóságok	Érték
Kismarton	Ékszerek	4 760 fl
	Ezüst	3 181 fl
	Ruházat	8 157 fl
	Asztali és ágyneműk, kárpitok	2 941 fl
	Mobiliák, bútorok, képek, könyvek	2 663 fl
	Kocsik, lovak	855 fl
	Összesen	22 557 fl
Szent Margaréta		3 025 fl
Sopron		2 593 fl
Hegykő		603 fl
Egyéb		1 514 fl
	Összesen	30 292 fl

25. táblázat. A Thököly Éva által követelt javak becsértékekkel 1709-ben

A legtöbb még átadandó értéktárgy Kismartonban volt, a legkevesebb Hegykőben. Kismartonban a tárgyak mennyiségénél fogva csoportosítás is lehetséges volt. A legnagyobb értéket a ruházat képviselte, majd az ékszerek és az ezüstök. A Thököly Éva számára legfontosabb két tárgyat már az inventárium elején kiemelték, ezekről nem tudott és nem akart lemondani: a gyöngyökkel hímzett kék színű bársonyszoknya és a zafiros ékszer. Szerinte ezek nem a házhoz (értsd nemzetséghez) tartozók, hiszen „sem szoknyát, sem smukkot nem kegyelmed, ...hanem én magamnak cináltattam” és nem Fraknóban, hanem nála voltak Kismartonban.¹³⁴⁷

Az inventárium forrásértékét a személyes megjegyzések is emelik, ebből idézek néhányat.

Követel például két olyan tárgyat, amelyek házasságuk kezdetének idilli időszakára utalnak, az egyik a nászhintó, a másik a nászágy:

- Egy nagy aranyozott ágykeret, amely a nászágya volt, a vendégszobában áll aranyhímzéses függönyökkel („ein groß verguldette Pettstadt mein Brauth Pett geweßen in dem Gast Zim[m]er sambt den mit Gold gestickhten Fürhang so noch darauf ist”);
- Aranyozott hintó vörös és fehér vagy sárga virágos bársonnyal bevonva, amely az esküvői hintója volt („ein Grosßer vergolter Kobl wagen mit Roth und Weiß oder Gelb Gebumbten Samet überzogen, so mein Brauth Wagen gewest”).

A hercegné többször említette saját kincstárát vagy az apartmanjában lévő bútorok fiókjaiiban rejlő tárgyakat:

- az íróládája fiókjában sok arany és ezüst dísz tárgy, apácamunkák és relikviák maradtak, kéri elküldésüket („in den Schubladen des Schreib Cassten hab ich von Gold und Silber, wie auch von Clossster arbeith und reliquien auch and[eren] Gallanterey Sach[en] gar vil verlasßen”);
- a kincstárából a 12 selyem ágytakaróját („näben dennen schon geschickten Gehen noch ab auß meiner Schaz-Camer zuer Eysßenstadt 12. Seidene Pett-Teckhen”);
- szeretné megkapni a fiókos íróasztalát, amelyben az ékszereit tartotta („mehr ein schreib Tischl mit Schublad[en] worinen ich den Geschmukh gehabt”).

Olyan darabokra is emlékeznek, amelyek családtagjaihoz kötődtek:

- kéri a megboldogult nővérétől – feltehetőleg Thököly Katalintól – neki hagyott nyolcszögletű márványasztalt („von meiner Seel[igen] Frauen Schwester ein Achteckheter Tisch von schenen Mamor stain”) és a két

1347 Thököly Éva Esterházy Pálnak, d. n. (1711. április 17. után), Esterházy Pál és Thököly Éva iratai 311.

nagy aranyrámás tükröt („zwey große Spiegel mit vergolten Ramen von meiner Seel[igen] Frauen Schwester”).

Végül kiemelném, hogy Thököly Éva is adott festőknek megbízásokat, ahogy a következő megjegyzés is tanúsítja:

– kéri a kincstárból azt a 12 darab nagy méretű festményt, amelyeket éppen akkor (nyilván 1700-ban) kapott meg a festőtől („in der Schatz Camer große gemahlene Bilder welche Erst von dem Mahler Khomen 12 stuckh”).

Esterházy Pál a felesége követeléseit ismét figyelmen kívül hagyta és elindult a már megismert eljárás: Thököly Éva bírósághoz fordult, az alsó-ausztriai tartományi marsall felszólította a herceget az 1702-es megegyezésnek megfelelően a vállaltak teljesítésére.¹³⁴⁸ A felek megbízottjai újra és újra találkoztak egymással – többnyire eredménytelenül, hiszen senki nem engedett az álláspontjából.¹³⁴⁹ Közben 1709. december 22-én Esterházy József megházasodott Bécsben, s mivel választotta, Maria Octavia Gilleis udvarhölgy volt, az esemény a császári pár és magasrangú meghívottak részvételével zajlott Bécsben.¹³⁵⁰ Az ünnepi eseményen Thököly Éva nem vett részt, ahogy egy későbbi levelében felemlgette, ezt egyenesen megtiltották neki az uralkodón keresztül:

„nemhogy igyekeznék böcsöletemet is Javaimat helyrehozná, hanem mind böcsöletemtől, s mind javaimtól jobban megfosztani, az-

mind az utolsó beadott Memoriálisából az megholt Cászárnál kitedtség, hogy az Udvarhoz való bemenetelemet az fiam lakodalmára tiltotta kegyelmed, azkiben jól meggondolván nem annyira az én, mind az famíliának böcsöleteti forgott.”¹³⁵¹

A későbbiekben rendeződött Thököly Éva és a fia közti viszony, legalábbis erre utal, hogy Esterházy József és felesége az 1714. december 18-án született Miklós Antal nevű fiuk keresztanyjának is felkérték őt.¹³⁵²

Az elkeseredett küzdelem tovább folyt I. József halálának az évében is, 1711-ben, Jeszenszky István kemény hangvételű tárgyalásokról írt urának.¹³⁵³ A személyes sérelmekről egyik fél sem tudott szabadulni, beadványokra ellenbeadványok születtek. A viták végül mindig ugyanitt végződtek: mit ígért Esterházy Pál Thököly Istvánnak a halálos ágyán és hogy mit (nem) hozott Thököly Éva a házasságba. Ennek az egyik legszomorúbb összefoglalása Thököly Éva tollán keletkezett:

„Második s utolsó az beadott punctumokban azt bizonyítják, hogy mikor kegyelmed elvett, kevés értékben voltam. Igaz, hogy kezem között nem sok volt, mivel árva, gyámoltalan voltam miatt elégtelen voltam arra, hogy az magamét kereshessem, mindazonáltal ha akkor semmim sem volt is, tudja sok okos ember, semmi nélkül nem voltam kegyelmednél, és azmit igazságtalanul kegyelmed tülem elvett, nem kegyelmedtől nyertem, hanem az magam fáradtságiból és Eleimtől volt, azkit is

1348 A tartományi marsallhelyettes Esterházy Pálnak, Bécs, 1710. május 10. AFW Ladula 46 A II.

1349 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1710. május 24. MNL OL P 125 Nr. 2572.

1350 Az eseményről hírt adott a *Wienerisches Diarium*, 1709. december 24. Nr. 667. Köszönöm Kökényesi Zsoltnak az adatot.

1351 Thököly Éva Esterházy Pálnak, d. n. (1711. április 17. után) *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 312.

1352 A bécsi Szent István-székesegyház anyakönyve, St. Stephan, Taufbuch 1713–1715 f.399v. Az adatra Kökényesi Zsolt hívta fel a figyelmemet, ezúton is köszönöm neki. Elég szokatlannak látszik a nagymama keresztszülői szerepe.

1353 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1711. február 9. MNL OL P 125 Nr. 2581.

az két Néném gyermeki meg tudnak bizonyítani, azért aziránt is hamis bizonságok. De édes szívem, ételje meg kegyelmed és szálljon magában, ha 20 Esztendeig hét gyermek hozásával (azkiben nagyobb Conselatiója lehet kegyelmednek, mint az többében) nem jobb jutalmat érdemlettem én, és ha vehette-i lelkére, hogy ettől az kevéstől is megfosszon... Méirt [!] kíván hát kegyelmed engemet lenyomni, s azt, azkivel mind Isten, s mind világ előtt tartani, attúl megfosztani és lelkire venni, vagyis eltagadné. Kérem és kinszerítem azért az Istenre, boldogságos szózre az maga lelki ödvességére kegyelmedet, hogy szálljon egyszer magában, gondolja meg, hogy az ifjú meghalhat, s az örögnek meg köll halni, és egy óráig bizonyosság az Életben nem vagyung. Tekéntse azért régi ösmeredtségünket, s úgy az szegény Apám halálos Ágyában öskövással tedd fogadását és hozza helyre böcsöletemet, s ne kívánja megtartani és lelkén elvinni ezt az kevés Mobiliáimat, és holta után is, ha Isten előbb rendelné halálát, ne kívánjon úgy hadni mind szolgálóját, hanem hadd viselhessem azután es böcsölettel az kegyelmed nevét.”¹³⁵⁴

1711 augusztusában a hadakozásba belefáradva Thököly Éva egy utolsó, öt pontból álló javaslattal állt elő és a következőket kérte a megbékélés érdekében:

- 20 000 forintnak azonnali lefizetését készpénzben;
- a gyöngyös szoknyát és a zafiros ékszert;
- a ruhákat;
- legalább évi 3000 forint özvegytartást;
- egy rezidenciát a Magyar Királyságban.¹³⁵⁵

Ugyanezt a jegyzéket csatolta Jeszenszky Istvának a herceghez szóló leveléhez is, amely valamiféle barátságos megegyezés lehetőségét vetítette előre.¹³⁵⁶ Hogy ez mégsem jött létre, Thököly Éva utolsó, férjéhez írt levele bizonyítja. Ebben boldog szent ünnepeket és új évet kívánt a betegeskedő Pálnak, majd így folytatta:

„legnagyobb Conselatiómnak és lelkem ödvességének tartanám kegyelmedet látnom és halálom előtt kegyelmeddel megegyeznem vagy békélnem. Reménlem azért kegyelmed is jó Consederatióban vészé, fog az maga dolgairól is gondolkodni és mindnyájunkat úgy hadni, hogy ottan is számot fog adhatni. Emellett reménlettem, azmind maga is írta kegyelmed, hogy az Mobiliák iránt Bécben fog jönni és ottan végét fogja szakasztani, de mivel az nem le[h]et, kérem azért kegyelmedet édes szívem, mutasson módot és szakaszsa egyszer Végét, s egynéhány ezer forintért ne kívánja az maga lelkének kárt tenni. Gondolja meg kegyelmed, hogy idegennek nem adja, hanem az én halálom után is azokí lissen, azkiket élet és jobban keresék. Azon is kérem kegyelmedet, vesse ki az Elméibül az én férhezmenésem iránt való gondolatját, mert assecurálom kegyelmedet, hogy az én férhezmenésem nem máshova, hanem az korporsóban lészen.”¹³⁵⁷

Ebben az utolsó mondatban, hogy ő többet már nem fog férjhez menni, igaza volt Thököly Évának. A halál azonban nem őt érte el előbb, hanem Esterházy Pált, mégpedig 1713. március 26-án. Esterházy Mihály másnap adta hírül a világnak, hogy „az én nagy kegyelmes uramat atyámat, néhai szentséges római imperiumbeli

1354 Thököly Éva Esterházy Pálnak, d. n. (1711. április 17. után) *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 312.

1355 Thököly Éva követelése 1711 („Postulata Dominae Principissae Evae”), h. n., 1711. augusztus 28. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 318.

1356 Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1711. december 19. MNL OL P 125 Nr. 2590.

1357 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1712. december 24. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 315.

herceget, magyarország palatinussát, fraknai gróf Estorás Pált az mostanban lefolyó martius havának 26. napján regveli 10 és 11 óra közben, életének 78-ik esztendejében ez árnyékvilágból csöndesen és boldogul kiszólitotta”.¹³⁵⁸ A május 15-iki kismartoni temetésen állítólagosan Thököly Éva is részt vett, de erre közvetlen forrást nem találtam. Vargyassi András a kismartoni ferenceseknél május 16-án tartott temetési prédikációjában a hercegasszonyt is megszólította, és az elhunyt herceg nevében a szokásoknak megfelelően elbúcsúzott tőle.¹³⁵⁹

Édesapja halála után az új családfőre, Esterházy Mihályra hárult az adósságok kifizetése. Erre vonatkozóan maradt néhány adat, miszerint Mihály a korábról elmaradt 2400 forint tőkeamatot kétszer is kiegyenlített a mostohaanyja felé.¹³⁶⁰ De a viszonyuk nem javulhatott, Esterházy Mihály úgy írt erről Bezeredy Ádámnak, hogy „kegyelmed maga is jól tudja, ha hogy az hercegasszony ott [értsd: Kismartonban] talál lennie, mely jó szemmel látna bennünköt.”¹³⁶¹ Arra is utasította a familiárist, hogy ha Thököly Éva vagy Esterházy József szállást kérne a kastélyban, adjon nekik, de semmiképpen ne invitálja meg őket.¹³⁶²

Esterházy Pál halálát követően Thököly Évát özvegynek lehet nevezni – özvegyi jogok nélkül, a férje javaiból semmilyen módon nem részesült. Nem tudható, Thököly Éva hogyan élte meg férje halálát, sem levél, sem egyéb forrás nincs tőle ebből az időszakból. De egy vala-

mikor hozzá közelálló és szeretett ember eltávózása annak átgondolására is készíthette, hogy hogyan lépjen tovább, milyen céljai lehetnek még az életben, erre talán az ekkoriban kelt pótvégrendeletei alapján alkothatunk képet. Ezek bemutatása előtt azonban még két témára szeretnék kitérni: Thököly Éva birtokvásárlásaira és -eladásaira ekkoriban, valamint a személyzetre, aki körülvették utolsó éveiben.

BIRTOKVÁSÁRLÁSOK

A hercegasszony 1709. augusztus 8-án Bécsben szerződést kötött Johann Zankoni (Zangoni, Zänckhony) pénzváltóval, akitől 9000 forintért megvásárolta a Leopoldstadtban fekvő házat, kertet és pajtát az ott található mobiliákkal együtt. 4000 forint kifizetését azonnal, a maradékot három éven belül 5%-os kamattal vállalta.¹³⁶³ Leopoldstadt a bécsi belső kerületekhez közeli városrész volt ekkoriban, nagy zöld területekkel, kertekkel, és itt feküdtek város legelői is, ahol a bécsiek lovai, de a Magyarországról kihajtott marhák is legelhettek.¹³⁶⁴ A ház és a kert nagyságáról pontos kép nem rajzolható, de a szobákat bérbe adta Thököly Éva. A bérlők negyedévente fizettek, voltak szakács, kocsis, szabó és egy öreg kertészasszony, összesen 22 forintot tett ki az ebből származó bevétel, ami szerény lakhatási körülményekre enged következtetni.¹³⁶⁵

1358 Esterházy Mihály Kassa városnak, Kismarton, 1713. március 27. KEMÉNY 1895, 761.

1359 A temetés napja EPA RAR Eisenstadt 1713 Nr. 101–104.; Vargyassi András: *Sol Mysticus. Az az a nemes magyar hazában Nagy Méltóságokban világoskodó Meltóságos Fejedelem Galántai Gróff Esterhás Pál...* Nagyszombat, 1713.; KOPP 2020, 101.; Esterházy Pál fiával, Józseffel közös tumbájáról UGRY 2015.

1360 Thököly Éva elismervénye 2400 forint átvételéről, Tribuswinkel, 1713. július 7. és Tribuswinkel, 1714. április 16. EPA Generalkassa Eisenstadt Nr. 48. és Nr. 49.

1361 Esterházy Mihály Bezeredy Ádámnak, Bécs, 1714. május 6. EPA Bezeredy Ádám levelezése.

1362 Esterházy Mihály Bezeredy Ádámnak, Bécs, 1714. május 12. EPA Bezeredy Ádám levelezése.

1363 Thököly Éva és Johann Zankoni adásvételi szerződése, Bécs, 1709. augusztus 8. AFW Ladula 46 A I., másolata uo. Ladula 46 B I.; KOPP 2020, 93.

1364 Leopoldstadthoz: <https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Leopoldstadt> (utolsó meglekintés: 2024.03.05.)

1365 Ismeretlen feljegyzése Thököly Éva bevételeiről és kiadásairól, Bécs, 1718. július 30. AFW Ladula 45 C I.

A következő lépés Wienersdorf megszerzése volt. A birtok közvetlenül Baden mellett terült el, középpontjában egy kis kastéllyal, a korabeli leírások egy jelentősebb malmot és sörfőzdét is említenek, amelyek szintén Thököly Éva tulajdonába kerültek.¹³⁶⁶ Maga az adásvételi szerződés nincs meg, de 1711. február 11-én mint „Tribuswinkel és Donaudorf úrnője” 9000 forint kölcsönt kért és kapott a birtok megvásárlásához Joseph Joachim Alexander von Schmidlintől, aki egyébként az alsó-ausztriai kormány kancellárja volt.¹³⁶⁷ Thököly Éva vállalta, hogy egy éven belül visszafizeti a kölcsönt 6%-os kamatra, biztosítékként Tribuswinkelt kötötte le. Sokáig azonban nem halogatta a kölcsön visszaadását, Schmidlin kancellár már ugyanebben az évben május 1-jén elismerte az összeg kézhezvételét kamatostul.¹³⁶⁸

1711-ben egyébként Thököly Éva is bajba jutott: bár mindeddig nagyon gondosan egyensúlyozott a bevételei és kiadásai között, most neki is végrehajtással kellett szembesülnie. Az iratok alapján megállapítható, hogy még 1707-ben, Tribuswinkel megvásárlásakor 60 000 forint kölcsönt vett fel 5%-os kamatra Franz Anton von Walsegg gróftól. Ebből még a vétel napján megadott 40 000 forintot, így 20 000-rel maradt adós, amit folyamatosan törlesztett probléma nélkül. Viszont 1711-ben hosszabb

ideje nem tudott 2000 forintot megadni, ezért a gróf a tartományi marsallnál kezdeményezte a végrehajtást ellene.¹³⁶⁹ Ez éppen Wienersdorf megszerzése idejében történt, s mivel további ezzel kapcsolatos iratok nincsenek a ferences levéltárban, valószínűsíthető, hogy Thököly Éva sikerrel felszámolta az adósságát.

1713-ban Thököly Éva a férje által tőle 1700-ban elvett birtokára, Hegykőre vetette ki a hálóját, amit Esterházy Pál 1709-ben adott el Tobias Zezellinek és feleségének 7000 forintért.¹³⁷⁰ Rá négy évre Thököly Évának sikerült visszavennie Zezelliéktől. A szerződésben leszögezi, hogy a kúria és a majorság az övé volt – évekkal azelőtt Nátl Lipót örökösaitől vásárolta –, Zezelli pedig elhunyt férjétől jutott hozzá, de igen lepusztult állapotban. Zezelli minden hozzátartozókat (állatállományt, eszközöket) átad neki, ezért ő 9500 forintot ígér. 4000 forintot azonnal kifizet, a maradékot két éven belül 5%-os kamatra.¹³⁷¹ A szerződéskötés napján 500 forintot lefizetett, majd október 26-án további 4000 forintot.¹³⁷² A későbbiekben még egy rétet is vett Hegykőn Szalai Mihálytól.¹³⁷³ Így a Magyar Királyságban ismét tulajdonossá vált, igaz csak férje halála után.

A következő évben a császárvárosban szemelt ki magának egy újabb ingatlant. 1714. augusztus 29-én egyezett meg a riemergassei palotáról

1366 KEIBLINGER 1869, 444.

1367 Thököly Éva adóslevele, Bécs, 1711. február 11. AFW Ladula 46 B II. Kopp rosszul tudja, hogy Tribuswinkelt és Wienersdorft együtt vásárolta meg, KOPP 2020, 91.

1368 Joseph Joachim Alexander von Schmidlin elismervénye, Bécs, 1711. május 1. AFW Ladula 46 B II.

1369 Franz Anton von Walsegg a tartományi marsallnak, Bécs, 1711. január 27. AFW Ladula 46 D II.

1370 Esterházy Pál és Tobias Zezelli adásvételi szerződése Hegykőről, Bécs, 1709. szeptember 13. MNL OL P 108 Rep. 16 Fasc. H Nr. 385.

1371 Adásvételi szerződés Thököly Éva és Tobias Zezelli között („Heligensteiner Contrakt Herrn Zezelli betreffend”), Hegykő, 1713. szeptember 15. MNL OL P 108 Rep. 16 Fasc. H Nr. 386–387.

1372 Tobias Zezelli és felesége nyugtái, 1713. szeptember 15. és október 26. MNL OL P 108 Rep. 16 Fasc. H Nr. 388–389; 1715. január 25-én újabb ezer forintot törlesztett Thököly Éva: uo. Nr. 393.

1373 Adásvételi szerződés Thököly Éva és Szalai Mihály között, Hegykő, 1714. május 1. MNL OL P 108 Rep. 16 Fasc. H Nr. 392.

Reinerus Henckenius von Gaich komornyikkal 30 500 forintért.¹³⁷⁴ A Riemergasse a Szent István-székesegyház mögötti, kézművesek, mesteremberek által lakott környék egy kellemes utcája volt, viszonylag közel a Hofburg-hoz. Az utcaképet az ágostonos kanonisszák Szent Jakabról elnevezett kolostora uralta,¹³⁷⁵ hozzájuk nem fűzte jó viszony Thököly Évát, talán mert a férje által alapított kismartoni kolostor is ehhez a rendhez tartozott. Fontosabb azonban, hogy csupán kétsaroknyira helyezkedett el a Thököly Éva által nagyra tartott ferencesek Szent Jeromos-temploma és rendháza, a nélkülözhetetlen Caccia és Pfindner atyákkal.

A riemergassei palotában a hercegasszony a lakosztályán kívüli lakásokat kiadta, a bérlők neveiről és bérleti díjairól Vukovics János számadása informál. Az első emeletnek két lakója volt, egy Contini grófnő, ő csak 50 forintot fizetett, viszont Wolffsthal grófnő 500 forintot. A második emeleten Daun (Thaun) gróf lakott 550 forintért,¹³⁷⁶ a harmadikon egy „Kriegs Agent” 90, valamint egy „Hispaningerin”, talán egy előkelő spanyol nő, 200 forintért. A házra nem vonatkozott az úgynevezett

beszállásolási kötelezettség, amelynek értelmében bécsi háztulajdonosoknak szállást kellett nyújtaniuk az udvar alkalmazottjainak (Hofquartierwesen),¹³⁷⁷ ugyanis a szerződésben szerepelt, hogy ez alól 1690-ben mentesítették 15, majd még öt évre a tulajdonost, és 1710-ben I. József újabb 20 évre meghosszabbította a mentességet. A ház a vásárlás első évében adómentes volt, viszont 1717-ben már 518 forint adót kellett utána fizetni.¹³⁷⁸ Thököly Éva nem tudta letenni a teljes vételárat, ezért 1715. október 1-jén kiállított egy kötelezvényt, amelyben elismerte a fennálló 14 000 forint adósságát Reinerus Henckenius von Gaich felé.¹³⁷⁹

A birtokszerzések mellett egy eladásra is sor került. Donaudorfot 1711 után értékesítette (ebben az évben még a birtok úrnőjének nevezte magát), de a szerződés nem maradt meg. Az 1707-től birtokában lévő Tribuswinkelt szintén eladta 1715 végén, az is érdekes, hogy kinek: Franz Christoph Scalvinioni bárónak. Az olasz származású, császári ezüstökre ügyelő kamarás a 65 000 forint vételárat nem tudta teljes egészében kiegyenlíteni, Thököly Éva hálalakor még 16 000 forinttal volt adós.¹³⁸⁰

1374 Adásvételi szerződés Thököly Éva és Reinerus Henckenius von Gaich között, Bécs, 1714. augusztus 29. MNL OL P 108 Rep. 21 Fasc. D. Nr. 3. Reinerus Henckenius von Gaich komornyik („Kammerdiener”) az özvegy császárné, Eleonóra Magdaléna Terézia udvarában. KUBISKA 2009, 94.; továbbá KÖKÉNYESI 2021b, 353. Köszönöm Kökényesi Zsolt segítségét, aki a vonatkozó forrásokat a rendelkezésemre bocsátotta.

1375 A bécsi Riemergasséhoz: Opll–Scheutz 2018, 133. és 146.

<https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Riemergasse> (utolsó megtekintés: 2024.03.05.)

1376 A Riemergassei házat 1689-ben vette meg Johann Wilhelm Anton von Daun gróf, császári kamarás, ezért Daunháznak is nevezték. ZAK 1907, 163.

1377 A témáról újabban KÖKÉNYESI 2021b, 331–332.

1378 Johann Gabriel Matheßen telekkönyvvezető adókvetése, Bécs, 1717. augusztus 31. AFW Ladula 45 C II.

1379 Thököly Éva adóslevele, Bécs, 1715. október 1. MNL OL P 108 Rep. 21 Fasc. D Nr. 4.

1380 Franz Christoph Scalvinioni adóslevele, 1716. február 29. AFW Ladula 46 B II. A végrehajtók elszámolása Sclavionival, Bécs, 1717. szeptember 1. KOPP 2020, 158–160.

Dátum	Birtok / Ház	Vételár
1709. augusztus 8	Bécs, kert és ház Leopoldstadtban	9 000 fl
1711. február 11.	Wienersdorf, birtok, sörfőzdével és malommal	nem ismert, ~ 30 000 fl
1713. szeptember 15.	Hegykő, kúria és majorság	9 500 fl
1714. augusztus 29.	Bécs, háromemeletes ház a Riemergassén	30 500 fl
	Összesen:	~ 79 000 fl

26. táblázat. Thököly Éva ház- és birtokvásárlásai 1709–1714 között

Thököly Éva életének utolsó éveiben Bécsben, Bécs környékén és a Magyar Királyságban is szerzett jószágokat és házakat. A bécsi ingatlanvásárlás jelentőségét nem lehet lebecsülni. A városban nem volt könnyű palotát szerezni és fenntartani, sokan ki is adták a lakásokat és a szobákat,¹³⁸¹ Esterházy Pál is így tett a Wallnerstrassei palota egy részével. A Harrach grófi család jó néhány évig a Thurnoknál lakott, mire saját belvárosi házat tudtak venni.¹³⁸² A városba érkezők közül sokan fogadókban szálltak meg, mint ahogy Thököly Éva is több alkalommal, amikor a rokonainál nem kapott szállást. Thököly Katalin harmadik férjének, Johann Jakob von Löwenburgnak a Wollzeilén volt háza, Thököly Mária harmadik férjének lakása nem ismert, pedig alkalmanként ott is megfordult Thököly Éva: „tegnapi Napon ide béköltetkeztem Turnon Uram szállására, nem kaphatván másholott alkalmas szállást” – írta egyszer férjének.¹³⁸³ Kókényesi Zsolt állapította meg kutatásai alapján, hogy 1711–1765 között a néhány palotabirtokos magyar arisztokratán kívül más magyarok nem rendelkeztek tartósan tulajdonnal Bécs belvárosában,¹³⁸⁴ ezért

tekinthető a maga nemében kiemelkedőnek Thököly Éva házvásárlása. Egyedülálló arisztokrata nőként, súlyos megpróbáltatások után sikerült egy olyan jelentőségű ingatlanra szert tennie, amely a Bécs környéki vidéki kastélyok birtoklásához hasonlóan az integráció és reprezentáció egyik fontos eszközének bizonyult.¹³⁸⁵

THÖKÖLY ÉVA UDVARTARTÁSA ÉS SZEMÉLYZETE

A személyzet és az udvartartás adatait a végrendeletekből, Vukovics Jánosnak a hercegasszony halála után keletkezett számadásaiból és az érintettek átvételi elismervényeiből lehet kiolvasni. Vukovics már az 1690-es évek elejétől Thököly Éva szolgálatában állt, 1700 után a nehézségek idején is kitartott úrnője mellett és udvarmesterként tevékenykedett, amiért évi 200 forintot kapott.¹³⁸⁶ A betegeskedő és már korántsem aktív Thököly Évának az utolsó években szükség volt egy olyan emberre, aki a megmaradt birtokai és házai irányítását és felügyeletét lelkiismeretesen ellátja. Őt Adam Gottlieb Pachner személyében találta meg,

1381 KÖKÉNYESI 2021b, 321–369.

1382 Harrachék lakhatási problémájához: Pils 2001, 51–67.

1383 KÖKÉNYESI 2021b, 344.; Thököly Éva Esterházy Pálnak, d. n. (Bécs, 1708. augusztus–szeptember) *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 303.

1384 KÖKÉNYESI 2021b, 346.

1385 POLLEROS 2000, 95–97.

1386 Vukovics János számadása 1716–1717 („Verrechnung Aller Empfangenen Geldern, welche Ich Endts unterschribener nach ableiben der seeligsten Fürstin Esterhasin zu meinen Handen empfangen, und nachfolgender gestalten von mir widerumb ausgelegt worden, als wie folgt.“) AFW Ladula 45 A II.

akivel 1715. január 1-jén szerződött. Pachner feladatai közé tartozott, hogy a Wienerwald alatt fekvő jószágokat, Tribuswinkelt (1715 végéig volt Thököly Éva birtokában), Wienersdorft, valamint a bécsi házat és kertet vizitálja, a gazdasági és bírósági ügyekben gondosan és tisztességesen eljárjon, a hibákat kijavíttassa, a tiszteket ellenőrizze és rendszeresen jelentést írjon a javak állapotáról. Mindezt 160 forint fizetés járt neki.¹³⁸⁷ A jogi ügyelethez egy Karl von Cisghin (Cischini) nevű, egyébként kismartoni születésű ügyvédet fogadott fel a hercegasszony, az ő éves fizetése 60 forintot tett ki.¹³⁸⁸

Thököly Éva udvarában nemesi származású hajadon lányok – a forrásokban ’freila’ megnevezéssel – is szolgáltak: Catharina von Braunnak (Praun) a hosszú mellette töltött időért 1000 forintot hagyott az úrnője az 1708. évi végrendeletében.¹³⁸⁹ Az 1715-ös pótvégrendeletben egy Beata von Aichhold kisasszonyt említett, aki 1716-ra már távozott tőle.¹³⁹⁰ Egy magyar leány is feltűnik, Illési vagy Illyési Erzsébet („ungarische Lisl”) néven.¹³⁹¹ A háztartás fontos szereplője volt Veronica Lehnerin szakácsnő, akiről szeretettel és bőkezűen emlékezett meg Thököly Éva: a dupla fizetésen túl gyászruhát, asztali és ágyneműket, valamint 150 forintot testált rá.¹³⁹² Hasonlóan gondoskodott egy bizonyos Jacobról, aki Donaudorfban volt az írnoka.¹³⁹³ Egyébként minden szolgálójának az évi fizetése megduplázását és egy gyászruha

elkészíttetését rendelte el („den anderen bedienten, so wohl Man alß Weibs Persohnen, Über ihren auß standigen Jahrs besoldung Wan sie bleiben, Ein Klag Kleidt, und allen noch auf Ein Jahr besoldung”).¹³⁹⁴ A kis udvartartáshoz tartozott még egy komorna és egy lakáj, két-három cselédlány, házmester, két kocsis, két hajdú és egy fullajtár. Az alábbi táblázatban a személyzet névvel azonosított tagjait mutatom be:

Név	Foglalkozás
Catharina Streibling	komorna
Caspar Hausser	lakáj
Philipp Jacob Fuchs ¹³⁹⁵	házmester
Veronica Lehnerin ¹³⁹⁶	szakácsnő
Marx Höttel ¹³⁹⁷	kocsis
Johann Reichspfarrn	kocsis
Thoma Veigl	hajdú
Franz Berger	hajdú
Matthias Wunderl	fullajtár
Maria Lanbacher	cselédlány
Susanna Göderl	cselédlány
Maria Barbara Thanin	ápolónő

27. táblázat. Thököly Éva alkalmazottjai, élete utolsó éveiben

A nevekől következtetve egyértelműen német nyelvű volt az udvar, magyar személyre mindig külön utalás történt, mint Lizl esetében.

1387 Adam Gottlieb Pachner átvételi elismervénye 260 forintról, Bécs, 1717. március 6. AFW Ladula 45 C I., említi KOPP 2020, 157–158.

1388 Karl von Cisghin konvenciója, Bécs, 1713. február 4. AFW Ladula 46 D I.

1389 Thököly Éva végrendelete, Bécs, 1708. augusztus 16. Bécs, HHStA Erdődy levéltár, 1716, Lad. 3. Fas. 4. No. 6.

1390 Thököly Éva pótvégrendelete, 1715. december 11. AFW Ladula 45 D I. és Thököly Éva pótvégrendelete, 1716. július 8. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 324/1.

1391 Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

1392 Thököly Éva végrendelete, Bécs, 1708. augusztus 16. Bécs, HHStA Erdődy levéltár, 1716, Lad. 3. Fas. 4. No. 6.

1393 Thököly Éva végrendelete, Bécs, 1708. augusztus 16. Bécs, HHStA Erdődy levéltár, 1716, Lad. 3. Fas. 4. No. 6.

1394 Thököly Éva végrendelete, 1708. augusztus 16. Bécs, HHStA Erdődy levéltár, 1716, Lad. 3. Fas. 4. No. 6.

1395 Philipp Jacob Fuchs elismervénye, Bécs, 1717. november 7. AFW Ladula 45 C II.

1396 Veronica Lehnerin elismervénye, Bécs, 1716. december 3. AFW Ladula 45 D I.

1397 Marx Höttel elismervénye, Bécs, 1717. március 3. AFW Ladula AFW 45 C II.

Vukovics azt írta a számadásában, hogy a hercegasszony halála után hét héttel még mindig 12 szolgálónak („Dienstboth”) fizet, négytel pedig már elszámolt. Wienersdorfbán az ottani majorságban öt személyt alkalmaztak, akikre szintén Vukovicsnak felügyelt.¹³⁹⁸ Az adatok alapján 12–15 fős állandó udvar valószínűsíthető Thököly Éva körül Bécsben, ehhez jöttek még hozzá a wienersdorfi és hegykői majorság alkalmazottjai. Ez a struktúra nagyon hasonlós a Johanna Theresia Harrach özvegyi éveiben fenntartott udvarához: udvarmester – ugyancsak 200 forint éves fizetéssel, mint Vukovics –, két lakáj, kocsis, két hajdú, szakácsnő és szolgálólányok, valamint Frauimmerek szerepeltek a grófnő fizetési listáin.¹³⁹⁹

S vajon hogyan teltek Thököly Éva napjai, amikor Bécsben tartózkodott? Források híján nehéz választ adni. Az arisztokrata hölgyek az udvar életéhez és mozgásához alkalmazkodtak, de nemcsak a császári pár, hanem az özvegy császárnék, főhercegek és főhercegnők programjai, ünnepek, színházi és opera-előadások, fogadások és tűzijátékok is befolyásolhatták a mindennapokat. Johanna Theresia Harrach az udvarban tett viziteken kívül rokonokat és ismerősöket keresett fel, illetve látogatókat fogadott. A hírek és pletykák cserélődése kártyaasztalok mellett, teázás és kávézás közben történt a hölgyek körében.¹⁴⁰⁰ Thököly Évának már a rehabilitálása előtti bécsi beilleszkedésére néhány elejtett utalásból lehet következtetni, például amikor Esterházy Pál azt mondja az embereinek, hogy József házasságához vegyék igénybe a hercegasszony segítségét,

mert jóban van a bécsi dámákkal, emellett a levelezésből az is észrevehető, hogy a badeni és karlsbadi fürdőkhöz is igen jól érezte magát.¹⁴⁰¹ 1700-ban, a vagyona összeírásakor, minden házában és kúriájában ott vannak a játékasztalok („Spieltisch”), a csokoládés, kávé, teás készletek. Benyomásom szerint Thököly Éva vidám, társasági és barátságokat ápoló asszony lehetett, kifejezetten sok barátnőjéről emlékezik meg a végrendeleteiben.¹⁴⁰² Johanna Theresia Harrach feljegyzései szerint naponta járt templomba, de az év egy részében akár kettő, egyházi ünnepekkor három alkalommal is részt vett miséken, leggyakrabban a Hofkirchében az ágostonosoknál.¹⁴⁰³ Hozzá hasonlóan Thököly Éva sem mulasztotta el a vallásgyakorlatot, s a közeli ferenceseket minden biztonnyal naponta felkereste lelki vigasztalásért, misehallgatásért.

Thököly Éva hagyatékában leírnak egy kis ékszer, aminek nagyobb a jelentősége, mint amilyennek az első ránézésre látszik: „Ihro Verwittibten Kayl. Maytl. ordens Creüz ist extradirt”.¹⁴⁰⁴ A rend, amelynek a keresztjét őrizte a hercegasszony, nem volt más, mint a csillagkereszt, és ez azt jelentette, hogy a Csillagkeresztes Rend tagja volt. Ezt 1668-ban alapította Gonzaga Eleonóra Magdolna császárné, III. Ferdinánd özvegye, olyan arisztokrata hölgyeknek, akik vallásosságukkal, erényeikkel és jó cselekedeteikkel kiemelkedtek.¹⁴⁰⁵ Thököly Éva 1686 után kaphatta meg a kitüntetést, amikor az alapító már elhunyt és Pfalz-Neuburgi Eleonóra Magdolna, I. Lipót harmadik felesége vette át a rend vezetését.¹⁴⁰⁶ Thököly Éva

1398 Vukovics János számadása 1716–1717 AFW Ladula 45 A II.

1399 Pils 2002, 129–130.

1400 Johanna Theresia Harrach mindennapi életéhez, Pils 2002, 223–252.

1401 Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. március 8. MNL OL P 125 Nr. 7856.

1402 Viskolcz 2023.

1403 Pils 2002, 251–252.

1404 A bécsi ház inventáriuma, 1716. szeptember 2. Kopp 2020, 203.

1405 Gonzaga Eleonórához: Schnettger 2016, 130–131.

1406 Pfalz-Neuburgi Eleonórához: Schmid 2016; Keller 2021, 268–321.

az 57. sorszámmal szerepel a rendkönyvben, közvetlenül előtte Draskovich János felesége, Nádasdy Mária Magdolna nyert felvételt, akivel Évának, ahogy korábban említettem, komoly összeütközése volt.¹⁴⁰⁷ Maga a beiktatás ünnepélyes aktus volt, de a dámák rendszeresen megülték a Szent Kereszt ünnepeit.¹⁴⁰⁸ Nyilvános eseményeken a rendtagok a keresztet egy fekete selyemszalaggal felkötve a szívük fölött

viselték. A hölgyek kötelességei közé tartozott a tisztességes és erkölcsös viselkedés, illendő ruházat hordása, áhítatos könyvek olvasása, az irgalmasság gyakorlása, kórházak látogatása, alamizsnaosztás a szegényeknek, a napi imádkozás és miselátogatás, a meghalt rendnővérekért misemondatás és részvétel a Szent Kereszt ünnepein tartott rendi gyűlésen a jezsuiták bécsi fogadalmi házában.¹⁴⁰⁹

1407 KÖKÉNYESI 2022, 55–56. Kökényesi Zsoltnak a steyereggi Csillagkeresztes Levéltárban található rendkönyvből származó adatait és segítségét ezúton is köszönöm.

1408 KÖKÉNYESI 2022, 60.

1409 A rend működéséről a Pfalz-Neuburgi Eleonóra császárné életéről szóló műben lehet részletesen olvasni: Franz WAGNER: *Leben und Tugenden Eleonorae Magdalanae Theresiae, römischen Kayserin*. Wien, 1721. 308–309.

VII. Thököly Éva hagyatéka

1. THÖKÖLY ÉVA VÉGRENDELETEI

Mielőtt Thököly Éva végrendeleteinek tárgyalására rátérnék, röviden szeretném felvázolni az arisztokrata női végrendekezésnek mint műfajnak a jelentőségét. A fontosságuk egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a nők különben eléggé rejtett pártfogó-támogató tevékenységét ezekből lehet kimutatni, másrészt a nő itt tudott önállóan megnyilvánulni, nemcsak a férje asszonyaként, hanem a születési családja képviselőjeként, hiszen amennyiben saját vagyonnal rendelkezett, akkor arról – bizonyos öröklési szokásjogok figyelembevételével – szabadon dönthetett.¹⁴¹⁰

Nem minden arisztokrata asszony végrendelezett, az elterjedt gyakorlat az volt, hogy csupán megerősítette, aláírta férje akaratát. Az is előfordult, hogy a férj és a feleség úgynevezett páros végrendeletet írtak.¹⁴¹¹ Önálló testamentum alkotására többnyire akkor került sor, amikor a nő már özvegy volt és bírt olyan vagyonnal, amely fölött szabadon rendelkezhetett, esetleg ehhez uralkodói megerősítést is nyert. Mind Kelényi Borbála, mind Horn Ildikó kutatásai alapján megállapítható, hogy a nők jótékony és kegyességi célokra gyakran – a férfiaknál gyakrabban – fordítottak kisebb-nagyobb összegeket vagy egyéb juttatásokat, így gabonát, bort, állatot vagy ruházatot és értéktárgyakat. Katolikus vagy protestáns fele-

kezetiségüktől függetlenül nagy becsben állt náluk a lelki gondozást végző egyház, szerzetesrend, a lelkész vagy szerzetes.¹⁴¹² Kelényi Borbála egyébként tipizálta is az ilyen jellegű adományokat: emlékmisék rendelése, adományok az egyháznak (plébániatemplom, szerzetesrend) és egyházi személyeknek, alamiznasztás (ispotályok vagy szegények, koldusok), a templomok felszerelése vagy építése/felújítása.¹⁴¹³ Utóbbira azonban csak kevés példát talált Kelényi: Kanizsai Dorottya temetőkápolna emelését határozta el, Alsólendvai Bánffy Dorottya pedig a sztenicsnyáki Szűz Mária ferences kolostorban egy Krisztus Teste kápolna építését. A többi hasonló jellegű felajánlás nem nevezhető jelentékenynek.¹⁴¹⁴

Ez utóbbi szempont – nagyobb, magasztosabb célokra, például alapítványokra, építkezésekre, ösztöndíjakra fordított pénzek – azonban nemcsak a 16., hanem a 17. században is kevésbé tapasztalható, még a magasabb társadalmi rangú asszonyok is ritkán tudtak ilyenekre adakozni. Néhány példát azért lehet említeni. A nádorfeleség Pálffy Katalin 1612-ben ezer forintot és annak tőkekamatát adta a báni iskolának (Trencsén vármegye), majd ugyanazon a testamentumon belül „megjobbította” ezt az összeget még 2000 forinttal.¹⁴¹⁵ Fugger Mária ezer forintot hagyott a pozsonyi Szent

1410 BASTL 1997, 23–24.; BASTL 2000, 84–146. BASTL 201 főrangú asszony végrendeletét vizsgálta.

1411 HORN 2007, 327–328.

1412 HORN 2007, 342–343.; KELÉNYI 2015, 76–115.

1413 KELÉNYI 2015, 76–115.

1414 KELÉNYI 2015, 102–103.

1415 Pálffy Katalin végrendelete, Pozsony, 1612. augusztus 15. MERÉNYI 1897, 754–767.

Márton-templomra, nem véletlenül, hiszen ott temetkezett a Pálffy család, továbbá karitatív céllal kisebb összegeket fordított bizonyos szerzetesrendekre, így a pozsonyi klarisszákra, a pozsonyi és a nagyszombati ferencesekre és szintén jelentősnek nevezhető a csesztei ispótlály (Pozsony vármegye) részére alapítványban letett 2000 forint.¹⁴¹⁶ Végül megemlítem az evangélikus Révay Kata Szidóniát a 17. század utolsó harmadából, ő akkor gondoskodott az egyházáról és annak tagjairól, amikor a legnagyobb szorongatásnak voltak kitéve.¹⁴¹⁷ A legérdekesebb és Thököly Éváéval leginkább párhuzamba állítható végrendelet Batthyány

Erzsébeté, aki a domonkos rend irányába mutatott hasonló elkötelezettséget, mint amelyet a hercegasszony a ferencesek felé.¹⁴¹⁸

Thököly Éva 1688-ban írta az első végrendeletét. Újabb rendelkezésre 1707-ben került sor, utána 1708-ból és 1713-ból is maradtak fenn testamentumai, illetve 1713-ból, 1715-ből és 1716-ból egy-egy pótvégrendelete. Megemlíteném, hogy egyik dokumentum sem eredeti, a másolati példányok a kedvezményezett levéltárakban, így az Esterházyaknál, az Erdődyeknél és a bécsi ferenceseknél őrződtek meg, ahogy az alábbi táblázatban is látható.

Végrendelet típusa / Jelzete	Keltezése	Kihirdetése	Végrehajtók
Végrendelet (magyar nyelvű, eredeti) Rep. 41. Fasc. F. Nr. 324/2. Kiadatlan	Kismarton, 1688. április 4.	–	–
Végrendelet (német nyelvű, másolat) Jelzet: AFW, Lade 45, Bündel D II 090913 Kiadatlan	Bécs, 1707. október 16.	–	–
Végrendelet (német nyelvű, másolat) Jelzet: Bécs, HHStA Erdődy levéltár, 1716, Lad. 3. Fas. 4. No. 6. Kiadatlan	Bécs, 1708. augusztus 16.	Bécs, 1716. augusztus 22.	Illésházy Miklós magyar udvari kancellár Franz Anton von Quarient császári tanácsos, tartományi marsallhelyettes (segítők: Vukovics János udvarmester Leonard Paur ügyvéd)
Végrendelet (német nyelvű, másolat) Jelzet: AFW Lade 45 Bündel D II Kiadva: KOPP 2020, 192–201.	Bécs, 1711. július 1.	Bécs, 1716. szeptember 4.	Illésházy Miklós magyar udvari kancellár Franz Anton von Quarient császári tanácsos, tartományi marsallhelyettes (segítők: Vukovics János udvarmester, Meskó Ádám)

¹⁴¹⁶ Fugger Mária végrendelete, Vöröskő, 1636. március 26. JEDLICSKA 1897, 740–742.

¹⁴¹⁷ Révay Kata Szidónia végrendelete, 1663. augusztus 9. KOMÁROMY 1889, 292–297.; továbbá GESZTELYI 2018. (a református Bethlen Kata patrónusi tevékenységéhez).

¹⁴¹⁸ ZSÁMBÉKY 1999, 231–253.

Végrendelet típusa / Jelzete	Keltezése	Kihirdetése	Végrehajtók
Pótvégrendelet (német nyelvű, másolat) Jelzet: AFW, Lade 45, Bündel B Kiadatlan	Tribuswinkel, 1713. október 21.		–
Pótvégrendelet (német nyelvű, másolat) Jelzet: Bécs, HHStA, Erdődy Levéltár, Lad. 3. Fasc. 4. Nr. 6. Bécs, AFW, Lade 45 Bündel D I és 45 B Kiadatlan	Bécs, 1715. december 11.	Bécs, 1716. augusztus 22.	Illésházy Miklós magyar udvari kancellár Johann Jakob von Löwenburg császári tanácsos
Pótvégrendelet (német nyelvű, másolat) Jelzet: Bécs, HHStA, Erdődy Levéltár, Lad. 3. Fasc. 4. Nr. 6. Bécs, AFW, Lade 45 B P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 324/1. Kiadatlan	Bécs, 1716. július 8.	Bécs, 1716. augusztus 22.	–

28. táblázat. Thököly Éva vég- és pótvégrendeletei 1688–1716 között

A végrendelezési szándék főbb irányai már 1707-ben kialakultak, az 1708–1711 közötti újabb testamentumok leginkább a bekövetkezett változásokhoz – például elhalálozásokhoz, illetve az élet- és vagyoni helyzet átalakulásához (birtokok eladása és vétele) – igazodtak. Nagy fordulat az 1715-ös első *codicillus*ban történt, amelyre részletesen is ki fogok térni. Alapdokumentumnak azonban mindenképpen az 1708. augusztus 16-án kelt végrendelet tartható, amely akkor, abban a nehéz helyzetben keletkezett, amikor férje az ígéretések ellenére sem fizetett és Thököly Éva egészségi állapota a badeni fürdőkúrák ellenére sem javult.¹⁴¹⁹ A forrás részletes és különleges bepillantást nyújt a családjától különélő tevékeny arisztokrata asszony életébe, családi és baráti kapcsolati hálójába, a kegyes adományokban megnyilvánuló mély vallásosságába. A 39 pontból álló végrendelet három nagy egységre osztható: a közvetlen a halála utáni és a temetkezésre vonatkozó rendelkezések, a világi jel-

legű (családi, rokoni és egyéb) meghagyások és az egyház számára tett adományok.

- A végső nyughelyet illetően egyértelmű volt Thököly Éva végakarata, hogy ferences pártfogóinál, Maria Lanzendorfbán szeretne nyugodni, s a klarisszák habitusában kell eltemetni. A testamentum végrehajtóit bízta meg, hogy a templomba egy epitáfiumot készíttessenek neki 400 forintért.
- Világi személyekre, családtagokra, rokonokra, barátokra nézve a végrendeletben számos rendelkezés olvasható. A hercegasszony több mint 21 000 forintot osztott szét közöttük – maga az összeg a korabeli készpénzhiányt tekintve igen jelentős –, ebből a közvetlen családja, József és Terézia nem részesültek, csupán vejének, Erdődy Györgynek szánt 400 forintot. Az 1700-tól eltelt több mint hét év történéseit tekintve ez érthető is: Teréziának feljelentő szerepe lehetett a mérgeztörténetben és a későbbiekben sem állt az édesanyja mellé. Szülei levelezésében a gyermekkorát követően szinte soha nem

1419 Thököly Éva ekkori levelei Esterházy Pálnak, d. n. (1708. augusztus körül), MNL OL P 125 Nr. 599. és Nr. 674.

esik róla szó, sem a családjáról, sem a megszületett unokákról. Hogy azért anyai érzelmeit megmutassa, Thököly Éva egy nagy értékű hímzett fekete kabátot hagyott neki, egyben utalt arra, hogy Esterházy Pál egy külön szerződésben biztosított Teréziának birtokokat. De fiáról sem volt jó véleménnyel Thököly Éva, bár természetesen a donaudorfi és a Trencsén vármegyei birtokai őt illették néhány értékes házi ékszerrel együtt. Kedvesebb szavak és gesztusok jártak József feleségének (jobban mondva akkor még jegyesének), Gilleis bárónőnek, akire díszes ládákat és kárpitokat hagyott a hercegasszony. Egy tárgy vonatkozásában Esterházy Pál is említésre kerül: neki az immár negyed évszázada őrzött szív alakú gyémánt jegygyűrűjét juttatta volna vissza Thököly Éva.

A legnagyobb összegeket, összesen 13 000 forintot, testvéreire és azok gyermekeire hagyta Thököly Éva: Máriának, férjének, Tournon grófnak és gyermekeiknek – Mária második házasságából származó Nádasdy Pálnak és a harmadik házasságban született Eleonora von Tournonnak –, valamint a már elhunyt Thököly Katalin fiainak és apácalányainak, utóbbiak azonban jóval kevesebbre számíthattak.

A végrendelet érdekes kedvezményezettje egy Hilaria Huber nevű lány, akiről kiderül, hogy a hercegasszony nevelt gyermeke, feltehetőleg egy szegény- vagy árvaházból kivett kislányról van szó. Rá vonatkozóan azt a fogadalmat tette, hogy kolostorba adja, ekkor ezer forint és ruhák illetik meg a lányt, ha azonban mégsem lesz apáca, akkor a már neki adott 600 forinton kívül csak 200 forintot és ruhaneműket kapjon.

Thököly Éva a hányattatott sorsában való együttérzést és mellette való kitartást nevezte meg indokként, amikor „nagyon jó barát-

női”-ről, így Josepha Kneidinger tullni apácáról, a szintén tullni Kriechbaum bárónőről, Francisca von Thürheimről, a rokon Thököly Erzsébetről (és fiáról, Sándor Lászlóról) és a kismartoni kolostorban élő apácákról, Andrássy Kláráról, Bezerédy Franciskáról, Liszthy Renátáról és Zichy Rozináról ékszerekkel és kisebb-nagyobb pénzüsszegekkel emlékezett meg. Ezeket tekinthetjük olyan *emlékajándékok*nak („Erinnerungsgeschenke”), mint amelyeket Gonzaga Eleonóra özvegy császárné adományozott a végrendeleteiben (1651, 1655) barátnőinek.¹⁴²⁰

A hercegasszony az alkalmazottjairól is bőkezűen gondoskodott. Az életében kiemelkedő szerepet játszó és miatta ártatlanul szenvedő („wegen meiner so viel unschuldig gelitten”) Vukovics János udvarmesternek és feleségének 1000-1000 forint járt és Leonard Paur ügyvédre is hagyott 500 forintot. A hosszú ideig szolgálatában álló Catharina von Braun, nevéből ítélve egy nemes kisasszony, freila, 1000 forintban részesült. Egyébként minden emberének és cselédjének gyászruhát és ráadásként egy évi fizetést biztosított. Végül a végrendelet végrehajtásával megbízott Illésházy Miklós magyar udvari kancellárnak és a pereit szinte kezdetektől fogva jóindulattal kezelő Franz Anton von Quarient bárónak is¹⁴²¹ – aki 1711-től a tartományi marsallhelyettes is volt – 1000-1000 forintot adott.

– A terjedelmes testamentum 39 pontjának a többsége a különféle egyházi személyeknek, illetve osztrák és magyar szerzetesrendeknek tett adományokat sorolja fel. Ezek nagy részét a halála utáni megemlékező misékre szánt összegek teszik ki, például az osztrák ferences provinciának 1500 forintot adott 3000 mise mondásáért. A sümegi, boldogasszonyi, nagyszombati, soproni, kismartoni ferenceseknek, a lorettomi szervitáknak, a máriavölgyi

1420 KELLER 2010, 36.

1421 GODSEY 2018, 74.

pálosoknak és a badeni ágostonosoknak 500-500 forintot, a lékai ágostonosoknak ezer forint tőkeamatát hagyta ugyanerre a célra. Az

alábbi táblázatban a végrendeletben a misealapítványokra és misemondásokra vonatkozó adatokat foglaltam össze.¹⁴²²

Hely	Tartalmi vonatkozás	Összeg
Maria Lanzendorf, ferencesek (amennyiben itt temetik el)	a halála utáni első három napon / nincs meghatározva (kb. 600 emlékmise)	300 fl
Maria Lanzendorf, ferencesek (amennyiben itt temetik el)	évente halála évfordulóján (Anniversarium) / egy emlékmise	misealapítvány: 600 fl tőke / éves kamata: 30 fl
egy a provinciális által kiválasztott ferences kolostor	hetente kétszer	misealapítvány: 3000 fl tőke / éves kamata: 150 fl
a ferencesek osztrák provinciája	a halála után azonnal / 3000 emlékmise	1500 fl
ferencesek (Sümeg, Boldogasszony, Nagyszombat, Szentkatalin, Sopron, Kismarton) szerviták (Léka) pálosok (Máriavölgy) ágostonosok (Baden)	nincs meghatározva sem az időpont, sem a mennyiség / kb. 1000 emlékmise	500 fl
bécsi kapucinusok	400 emlékmise	200 fl
bécsi belvárosi ágostonosok	400 emlékmise	200 fl
lékai ágostonosok	évente halála évfordulóján (Anniversarium) és havonta / egy-egy emlékmise	misealapítvány: 1000 fl tőke / éves kamata: 50 fl
ferenceseknek Linzben vagy máshol	évente halála évfordulóján (Anniversarium) és havonta / két emlékmise	12 000 fl tőke (építkezésre)
Matthias Markl kismartoni városi plébános	100 emlékmise	200 fl
	halála után 5500 emlékmise, ezenkívül halálának évfordulóján és heti vagy havi gyakorisággal mondott misék	4600 fl tőkepénz 2900 fl egyszeri
	Összesen	7500 fl

29. táblázat. Thököly Éva miserendelése és misealapítványai az 1708-as végrendeletében

Thököly Éva tehát összesen 13 helyen 2900 forintért „rendelt” egyszeri misemondást a halála után, amely 5500 mise elmondására volt elég. Ezenkívül 4600 forintnyi tőkével három alapítványt hozott létre: a lékai ágostonosoknak, a Maria Lanzendorf-i ferenceseknek és

a végrendelete megírásakor még nem meghatározott ferences intézménynek. Nekik a hercegasszony halála évfordulóján, illetve havi rendszerességgel kellett misézniük a jótevőjükért. De nem csak a saját lelki üdvösségére gondolt Thököly Éva. Nem felejtette el fogságbeli

1422 A témához FEDELES 2014, 443–469.

magányát és szenvedéseit, ezért a mindenkitől elhagyatott szegényekért is rendelt misemondást. A hagyatékából ilyen formán részesült szerzetesrendek jól jártak, hiszen a kegyes adományok révén a megélhetésük és ellátásuk biztosítása mellett a templom- és kolostorépületekre, valamint a liturgikus felszerelésekre is tudtak pénzt fordítani.

Azok a páterek sem maradhattak ki a kedvezményezettek köréből, akik a megpróbáltatások során a hercegasszony mellett álltak és támogatták. A már említett Franciscus Caccia, a szintén ferences Emerich Pfindner, a bécsi Szent Jeromos konvent elöljárója¹⁴²³ és Johann Hueber atya fejenként 1000 forintban, a kismartoni városi plébános Matthias Markl 200 forintban részesült. Johann Hueber feltehetőleg azonos azzal a Johann Adam Hueberrel, aki a bécsi udvari kápolnában szolgált („Hofpfarrer”), és ő adta össze Esterházy Józsefet és Gilleis bárónőt 1709-ben.¹⁴²⁴ A hercegné 3000 forintot szánt a lékai ágostonosoknak az általa elkezdett építkezés befejezésére. A legnagyobb összeget, a Magyar Kamaránál lévő néhány ezer forintját s ezenkívül még 12 000 forintot egy új, Linzben felépítendő ferences kolostorra hagyta Thököly Éva. Végül említésre méltó az a 4000 forintnyi összeggel alátámasztott szándéka, amellyel egy vallásos – a tisztítótűzben szenvedő lelkekért és mennybe jutásukért tevékenykedő – társulatot szándékozott létrehozni Linzben (vagy ha ott nem lehetséges, akkor Ybbsben).

Ha a végrendeletben tett összes adományt, az építkezésektől kezdve a szerzetesrendek és atyák támogatásán át a miserendeléséig számba vesszük, akkor Thököly Éva mintegy 38 000 forintot hagyományozott kegyes célokra. Összességében kb. 60 000 forint készpénzt, ezenkívül ékszereket, ruhákat, értéktárgyakat és jó-

szágokat osztott szét, fő örökösének a fiát jelölte meg.

Az 1708-as végrendeletet 1711-ben egy újabb követte, amelynek a leglényegesebb pontja Thököly Éva azon kikötése, hogy semmiképpen nem temethetik sem a kismartoni, sem más Esterházy-kriptába. Továbbá az addigra eladott donaudorfi birtok helyett a leopoldstadti kertet hagyta Józsefre, Teréziára pedig a bunda mellé 2000 forintot.

Ezt követően még három kiegészítést tett Thököly Éva. 1713-as pótvégrendeletében két új uradalmát is szerepeltette, az egyik Wienersdorf, amit az ott lévő és minden tehertől megszabadított sörfőzdével együtt unokaöccsére, Nádasdy Pálra hagyott. A másik a Trencsén vármegyei birtokok, Hricsó és Podhrágy árából vásárolt Hegykő birtoka – amelyért már 4000 forintot kifizetett, a maradék 5000 forint Nádasdy grófort terheli –, ez legyen fiáé. Ugyancsak József örökölje az elhunyt férje utóda felé fennálló mintegy 30 000 forintos követelését. Lányának a 2000 forintot és a bundát adja. Mivel a végrendelet végrehajtójának felkért Quarient báró 1713-ban elhunyt, azért helyette Johann Jakob von Löwenburg grófort, azaz sógorát bízta meg ezzel a feladattal. A ferencesek kolostorépítésére szánt 12 000 forinthez további 8000 forintot rendel, azt az összeget, amellyel Nádasdy Tamás tartozik neki. Halála után Tribuswinkelt el kell adni mindenestül és a befolyt összeget kegyes célokra („pia legata”) kell felhasználni. A végrendeletből kiderül, hogy a hercegasszonynak van saját káplánja, Gregor Junga, akinek az éves fizetését kiegészíti 100 dukáttal. Itt tűnnek fel először a kedvezményezettek között a bécsi Erzsébet-nővérek („Elisabethinerinnen”), egy a 17. században alapított, betegápolásra szakosodott rend,¹⁴²⁵ akiknek 500 forintot adományoz, hogy lelki

1423 HERZOG 1740, 250.; ZVARA 2023, 22.

1424 WOLFSGRUBER 1905, 57–58.

1425 KOLTAI 2016b.

üdvéért imádkozzanak. Magát a pótvégrendeletet biztonságos körülmények közé akarta helyezni, ezért Johann Friedrich Maderer (Mäderer) ügyvéd őrizetére bízta 1713. október 27-én.¹⁴²⁶

Az 1715-ben keletkezett újabb pótvégrendelet jelentős fordulatot hozott a korábbiakhoz képest, elsősorban Esterházy Józsefet és a devóciós adományokat illetően. A bécsi Riemergassén lévő házat halála után el kell adni. A pénzt fektessék be, a kamatokból pedig hozzanak létre egy női világi rendet, amely a ferencesek reguláit követi. Jelentős összeget, 4000 forintot tervezett adni a szentföldi ferenceseknek és az ottani előljáróra bízta annak felhasználását az érte mondandó hetente kétszeri mise fejében. A megfogalmazás nem teljesen pontos, az adományt minden bizonnyal Franciscus Caccia személyével, a hercegné jó barátjával lehet összefüggésbe hozni, aki az osztrák ferences provincia szentföldi ügyekkel és kapcsolattartással megbízott generálisa volt („commissarius generalis Terrae Sanctae”),¹⁴²⁷ és ő tanácsolhatta az ottani ferences kusztódiá végrendeletbe való bevonását.

A kegyes célokra fordítandó összegeket a rögtön a halála után eladandó tribuswinkeli jószágból, a bécsi ház, valamint a leopoldstadti kert árából kell fedezni. Ez a korábbi végrendeletében még fiára, Józsefre szállt volna, azonban

Thököly Éva megmásította akaratát. Józsefé a nemrégiben vásárolt Hegykő legyen, valamint a fennálló 30 000 forint követelés. József iránt szeretete egyébként az anya szerint megnyilvánul a 80 000 forintnyi tőle származó, de apjától rászállt jószágokban, az ékszerekben, a hegykői birtokban és a 30 000 forintnyi követelésben, amelyek összesen 150 000 forintot tesznek ki. A fia igazán elégedett lehet, mert mindezt magától vonta meg („ich alles dieses von meinem leib abgezogen und ersparet habe”).

1716. július 8-án, röviddel a halála előtt, Thököly Éva még egyszer, utoljára átgondolta a korábbi rendelkezéseit. A Vukovics Jánosnak hagyott ezer forintot nem találta elégnek és ezért azt a kérését foglalta írásba unokaöccse, Nádasdy Pál felé, hogy Vukovicsnak a hátralevő életére biztosítson helyet, szobát, konyhát, pincét, valamint két lovat Wienersdorfban. Emellett újra megerősítette, hogy a Tribuswinkel eladásából származó és befektetett pénzét kegyes célokra kell felhasználni, és ezt semmi módon ne akadályozza meg a fia, akitől csak kevés tiszteletet és gyermeki segítséget tapasztalt („von welchen Ich wenig Müetterlicher respect und Kündliche Hülfß gehabt habe”). A következő táblázatban Thököly Éva végrendeleteinek leglényegesebb változásait mutatom be.

	Esterházy József	Esterházy Terézia	Nádasdy Pál	ferences kolostor építése / kegyes célok
1708	Donaudorf Hricsó és Podhrágy házi ékszerek	bunda	tribuswinkeli alsó malom 2000 forint	12 000 forint
1711	leopoldstadti kert házi ékszerek	bunda, 2000 forint	tribuswinkeli alsó malom 6000 forint	12 000 és 8000 forint

1426 Thököly Éva megbízása, Bécs, 1713. október 27. AFW Ladula 46 A I.

1427 HAIDER–WILSON 2004, 124–125.

	Esterházy József	Esterházy Terézia	Nádasdy Pál	ferences kolostor építése / kegyes célok
1713	Hegykő házi ékszerek	bunda, 2000 forint	Wienersdorf és a sörfőzde 4000 forint	12 000 és 8000 forint Tribuswinkel ára
1715	Hegykő házi ékszerek 30 000 forint követelése elhunyt férje örököse felé	bunda, ékszer, 2000 forint Erdődy Györgynek 4000 forint	Wienersdorf és a sörfőzde 4000 forint	Tribuswinkel, a bécsi ház és a leopoldstadti kert ára

30. táblázat. Thököly Éva végrendeleteinek és pótvégrendeleteinek változásai a főbb örökösökre nézve (1708–1715)

A végrendeletekből egyértelműen kiolvasható Thököly Évának az a szándéka, hogy a szabadon felhasználható vagyona nagyobbik felét – ami nem azonos az Esterházy Pálnál maradt 80 000 forintnyi jószággal és a be nem hajtott 30 000 forint követeléssel – kegyes célokra kívánta fordítani. Már az 1708-as végrendeletben szerepelt az a három nagyobb összegű tétel, amelyekhez kisebb változtatásokkal, de a későbbiekben is ragaszkodott:

1. A lékai ágostonosoknak 3000 forintot adományozott az általa elkezdett épület befejezésére. Az Ágoston-rendi templomot és kolostort Nádasdy Ferenc alapította 1656-ban. A Pietro Orsolino tervei alapján emelt épületet 1669-ben szentelték fel. A főhajó alatti kriptában a Nádasdy és a Draskovich családok temetkezőhelyét alakították ki.¹⁴²⁸ Nádasdy Ferenc elítélése és vagyona elkobzása után sógora, Esterházy Pál szerezte meg a lékai uradalmat, az ő kegyurasága alatt tovább fejlődött az 1683-as török pusztításoktól egyébként szerencsés módon megkímélt birtokközpont. Ám míg a templom építéstörténete nagy vonalakban tisztázott,¹⁴²⁹ a kolostoréról csak kevés adat áll rendelkezésre. Kialakításához fel-

tehetőleg csak az előbbi elkészülte után fogtak hozzá. Egy 1740-ből származó metszet a templomhoz kapcsolódóan háromszárnyú kétszintes épületet ábrázol. Ennek a nyugati részéről feltételezhető, hogy az 1720-as években még nem volt kész,¹⁴³⁰ Thököly Éva tehát az építkezés befejezését támogatta.

2. A ferencesek kezdeményezésére Thököly Éva 12 000, majd további 8000 forintot hagyott egy új, Linzben felépítendő kolostorra, ahol addig a rend nem tudott megtelepedni. A hagyatékban fennmaradtak olyan részletes térképek, amelyeken az építkezésre alkalmas telkeket jelölték meg.¹⁴³¹ A ferenceseket azonban hiába keresnénk Linzben, ugyanis a rendházalapítás nem sikerült. Ezért az osztrák provincia előjárói egy a 15. században létesült, ugyancsak felső-ausztriai ferences kolostorba, Poppingba investálták a hercegné pénzét. Ez olyan súlyú támogatás volt, hogy Thököly Éva, mint „nagy adományozó”, a 18. század első nagy osztrák ferences rendtörténetébe is bekerült, sőt, itt új alapításként aposztrofálják a hercegasszony tettét. A könyvfejezet címe is ez: „De noviter aedificato et neo-fundato Conventu”.¹⁴³² Az újjá-

1428 UGRY 2014, 307–324.

1429 ÖKT LVI. 328–330.

1430 ÖKT LVI. 350–351.

1431 AFW Ladula Cista 45. A térképrészletet közli KOPP 2020, 138–139. A linzi alapítási szándékról KOPP 2020, 131.

1432 HERZOG 1740, 485–486.

építésre azért volt szükség, mert a kolostor-épület elpusztult. A tényleges felújítás 1728-ban kezdődött és néhány éven belül be is fejeződött. Thököly Éva finanszírozásának köszönhetően a szerzetesek létszáma 35 főre növekedett.¹⁴³³ A puppingi ferencesek a későbbiekben szorgosan áptolták a hercegasszony emlékét, és egy a kolostorkertben álló kápolna is az ő nevét („Evakapelle”) viselte egészen 1786-ig, amikor II. József uralkodó feloszlatta a rendet. 1801-ben a kolostort és a templomot lebontották, a jelenlegi épület-együttes 19. századi.¹⁴³⁴

A már az 1707-ben és 1708-ban végrendeletben kinyilvánított kolostoralapítási szándékot 1713-ban egy külön okiratba is foglalta a két fél, Thököly Éva mint adományozó és az osztrák ferences provincia, mint megadományozott. Ez egyébként ugyanazon a napon történt, mint amikor az első codicillus is megfogalmazódott. A szerződésben a ferencesek ígéretet tesznek, hogy a felajánlott 20 000 forintot biztos helyre fektetik be, cserében a hercegasszony megkapja mindazokat az alapítói kiváltságokat, amelyeket a rend más alapítói és jótévedői is élveznek („solle die fürstin aller Privilegien geistlichen Nutzens, und heiliger werken, wie es andere Stifter und Stifterin genießen, von der ganzen Provinz teilhaftig gemacht werden, wie wir dann über dieses alles ein gewöhnliches diploma und Stiftbrief ausfertigen uns aufrichten zulassen...”).¹⁴³⁵

3. Thököly Éva 4000 forintot adományozott egy magyar női arisztokrata végrendeletében szokatlan célra: olyan kegyes társulat

létrehozására Linzben – vagy ha ott nem lehetséges, akkor Ybbsben –, amely a tisztítóüzben szenvedő lelkekért és mennybe jutásukért tevékenykedik. A működést az éves kamatokból kell fedezni. Az ilyen típusú, a szenvedéssel, halállal, haldoklással foglalkozó vallási egyesülések („Totenbruderschaftok”) gyorsan elterjedtek Közép-Európában a 17. század második felében, mintaként az úgynevezett „kaiserlich-königliche Totenbruderschaft” szolgált, amit 1638-ban hozott létre Gonzaga Eleonóra császárné, II. Ferdinánd özvegye. Vallási társulatok fundációjához pápai engedély volt szükséges, az alapítók többnyire egyházi méltóságok, de világiak is előfordultak köztük, tagokká társadalmi helyzetől függetlenül nők és férfiak is egyaránt válhattak.¹⁴³⁶ További adatot nem találtam arra nézve, hogy létrejött-e Thököly Éva végakarátának megfelelően egy ilyen társulat, de ahogyan a puppingi építkezés megvalósult, ezt is elképzelhetőnek tartom.

Végül az 1715-ös *codicillus*ban a hercegné egy a ferences regulákat követő és az osztrák ferences provincia fennhatósága alatt működő női harmadrend létrehozására hagyta a több mint 10 000 forintot érő bécsi házáat. Az adomány tartalma és feltételei nincsenek kifejtve, csupán egy utalás történik arra, hogy ez a brünni és müncheni példákat kövesse. Mindehhez az özvegy császárné, Vilma Amália segítségét és támogatását kérte, hogy az egyházra szomjazó lelkek („damit so vilen zu dem geistlichen Standt seuffzenden Seelen”) megfelelő forráshoz juthassanak. Cserében Thököly Éva alapí-

1433 HAGER 1924, 132.

1434 NOTHEGGER 1996–1997, 10.

1435 Thököly Éva és az osztrák ferences provincia megállapodása, Tribuswinkel, 1713. október 21. AFW Ladula 45 A II. Thököly Éva aláírásával és pecsétjével; Ferencesek fassiója ugyanerről, Bécs, Szent Jeromos konvent, 1713. október 21. AFW Ladula 46 A II.

1436 TŰSKÉS–KNAPP 1992, 25.; RESCH 2019, 183–194.

tói címet („erste Sifterin”) várt a ferencesektől. Hogy a szerzetesnők fő feladatát a betegápolásban látta, mutatja az a rendelkezése, mely szerint az alapítandó harmadrendnek további 1000 forintot biztosít a szegények ispotályára. A kevés információ miatt nehéz meghatározni, hogy melyik női szerzetesrendre gondolt a hercegasszony. Adódna az Erzsébet-nővérek ferences világi harmadrendi szerzetesközössége – bécsi kolostoruknak már 1713-ban is elkülönített 500 forintot –, de nem találtam a müncheni és brünni megtelepedésükre 17. századi nyomot. I. József feleségének, Vilma Amáliának a megnevezése arra utal, hogy Thököly Éva jól ismerte az özvegy császárné személyiségét és törekvéseit. A braunschweig-lüneburgi fejedel-

mi családból származó, fiatal lánykorában kolostorban nevelkedő Amáliát 1699-ben házásították össze I. Józseffel. Az uralkodó 1711-ben bekövetkezett halálát követően az özvegy háttérbe szorult az udvari rangsorban, III. Károly uralkodó felesége és I. Lipót özvegye mögé.¹⁴³⁷ 1717-ben alapította meg a szaléziánus apácák kolostorát és templomát Bécsben, ahol egy apartmant is fenntartottak neki,¹⁴³⁸ s bár mindez már Thököly Éva halála után történt, ennek ellenére a császárné kegyessége és mély vallássossága bátoríthatta arra, hogy a hercegné a végrendeletében megemlítsse őt. További adatok hiányában a női rend létrehozásáról nem sikerült többet kideríteni.

Thököly Évának négy végrendelete és három pótvégrendelete maradt fenn. Fő örököse fia, Esterházy József volt, rajta kívül unokaöccsének, Nádasdy Pálnak hagyott egy birtokot. A mellette álló barátokról és támogatókról, valamint alkalmazottjairól sem feledkezett meg, különösen a katolikus egyház, illetve a ferences rend tekintetében mutatkozott meg a nagylelkűsége, akiknek fogságból való szabadulását és rehabilitálását is köszönhette. Összességében megállapítható, hogy az 1708-ban kb. 38 000 forintot kitevő kegyes adomány 1716 júliusára már több mint 60 000 forintra nőtt, hiszen az eladott tribuswinkeli birtokának, valamint bécsi házának és leopoldstadti kertjének árát is ezekre a célokra kívánta fordítani. A változtatások hátterében azonban nemcsak a fiával való viszonyának romlása és a ferencesek befolyásának erősödése állhatott. Thököly Éva halála után sem várható elismerést az Esterházy családtól. Bár maga zárta ki az Esterházyak

családi kriptájában való temetkezést, de erre az 1713-tól a családfői pozíciót betöltő Esterházy Mihály sem adott volna engedélyt. A család emlékezetkultúrájában a tiszteletet és megbecsülést kivívni nem tudó Thököly Éva máshol teremtett egy őt befogadó világot és liturgikus emlékezetet, mégpedig a katolikus egyház és azon belül is a ferences rend tereiben, a Maria Lanzendorf-i kegyhelyen és az általa újraalapított puppingi kolostorban.¹⁴³⁹

A hercegasszony 1716. augusztus 21-én hunyt el Bécsben, kívánságára a ferences kegyhelyen, Maria Lanzendorfban temették el. Kvalitások síremlékének mesterei Bécs és a császárváros körüli régió sokat foglalkoztatott művészei voltak. A végrendelet kihirdetésére augusztus 22-én és szeptember 4-én került sor a rájegyzett dátumok alapján. A felolvasáskor az alsó-ausztriai tartományi marsall színe előtt jelen voltak Esterházy József és az ottani cancellária alkalmazottjai, valamint a pótvégren-

1437 PÖLZL 2016, 185–188.

1438 PÖLZL 2017, 19–33.

1439 A liturgikus emlékezethez LÖVEI 2019, 117–132.

deledek őrzésére felkért ügyvéd, Johann Friedrich Maderer. Esterházy József, bár láttuk, hogy a számítások szerint 150 000 forintnyi vagyont örökölt anyagi ágról, megtámadta

édesanyja végrendelezését és a következő években a testamentáriusokkal és a ferences renddel számos tárgyalást folytatott, míg a meggyezésig eljutottak.¹⁴⁴⁰

2. THÖKÖLY ÉVA HALÁLA

1715-től Thököly Éva súlyos betegséggel küzdött. Erről egy Franz Joseph Caraffa nevű orvos számolt be a tartományi marsallnak, aki azt írta, hogy nem kímélve magát, háromnegyed éven át éjjel-nappal kezelte a hercegnét a rendkívül veszélyes bajában. Sikerült annyira kikúrálnia őt, hogy elmúlt az életveszély, ám a neki és a gyóntatójának is jól ismert hangulatváltozásai, fájdalmai, szívdobogásai hamar visszatértek és végül a halálához vezettek.¹⁴⁴¹ Caraffa mellett egy másik orvost is felfogadtak a beteg mellé, ám neki csak a neve – Johannes Ignaz Albrecht – jelenik meg a forrásokban. Thököly Éva halála után mindkét doktor megkapta a bérét, Albrecht a 430, Caraffa a 300 forintot, s bár utóbbi 400 forintot követelt, az elégedetlen testamentumos urak nem akarták kifizetni, így ő bírósághoz fordult.¹⁴⁴² Thököly Éva betegségéről egy másik irat is tanúskodik, egy kilencoldalas részletes gyógyszerlista, amelyet a bécsi „Apotheke zum Schwarzen Adler” gyógyszerésze, Franz Gottlieb Pfaler állított ki az 1715–1716-ban 145 forintért kiszállított készítményekről.¹⁴⁴³ A Landstrassén lévő jezsuita érdekelt-

ségű gyógyszerár jó hírnévnek örvendett és a Thököly Évának eladott szerek sokfélesége is azt mutatja, hogy nagy készlettel és szakértelemmel rendelkeztek.¹⁴⁴⁴ Margit Kopp a könyvében külön magyarázó jegyzéket készített a számlán előforduló kifejezésekhez, és felkért egy orvos szakértőt annak megállapítására, hogy milyen okok vezethettek a hercegné halálához. Bár szerintem a néhány tünet és a mintegy 280 fajta 18. század eleji orvosság és készítmény alapján történő diagnosztizálás nem feltétlenül hiteles, de elképzelhető, hogy az erős reumatikus fájdalmak mellett a feltételezett szívelégtelenségben hunyt el Thököly Éva.¹⁴⁴⁵

Vukovics János számadásaiban mindemellett szerepel még egy érdekes tétel, amely Margit Kopp figyelmét elkerülte: az udvarmester jelentős összeget, 84 forintot fizetett egy parasztembernek, aki nyolc héten keresztül kezelte a hercegasszonyt. Nehéz értelmezni, hogy miért került sor erre a szokatlan lépésre, de valószínűleg a bőrön jelentkező rendkívül fájdalmas sebek, fekélyek indokolhatták, hogy még egy parasztyógyító segítségét is igénybe

1440 A tárgyalások iratai a bécsi ferences levéltár anyagában vannak.

1441 Franz Joseph Caraffa a tartományi marsallnak, h. n., 1717. április 22. (a külfeten szereplő dátum), AFW Ladula 45 C II. Margit Kopp közölte az irat fotóját, KOPP 2020, 143–145.

1442 Johannes Ignaz Albrecht orvos elismervénye, Bécs, 1717. november 21. AFW Ladula 45 C I.; Franz Joseph Caraffa orvos elismervénye, Bécs, 1717. szept. 23. AFW Ladula 45 C II.; KOPP 2020, 145.

1443 A bécsi Fekete Sas gyógyszerár számlája az 1715–1716. évekre, AFW Ladula 45 C II., Franz Gottlieb Pfaler elismervénye, Bécs, 1717. február 22. KOPP 2020, 143–144., valamint ugyanő közölte a dokumentum két oldalának fotóját KOPP 2020, 146–147. Hasonló számla található Johann Theresia von Harrach hagyatékában, ő 1715-ben az „Apotheke zum weissen Engel”-ben rendelte a gyógyszereit, Pils 2002, 284–285.

1444 A gyógyszerárhoz: [https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Zum_schwarzen_Adler_\(3,_Apotheke\)](https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Zum_schwarzen_Adler_(3,_Apotheke)) (utolsó megtekintés: 2024.03.07.)

1445 A szómagyarázatok: KOPP 2020, 251–254.; Klaus Derks véleménye KOPP 2020, 171–179.

vették („mehr bezahle dem Bauern, welcher die seel. Fürstin im Brandt curiert auf 8 wochen nebst 4 fl Rais Uncosten lauth schein – 84 fl”).¹⁴⁴⁶ Az intenzív ápolást igénylő betegség miatt lehetett szüksége a császári ispotály („kaiserliches Spital”, „Hofspital”) ápolónőire is, akiknek 12 forintot fizettek.¹⁴⁴⁷ Rajtuk kívül egy Barbara Thanin nevű asszony is folyamatosan Thököly Éva mellett tartózkodott betegápolóként, aki a fizetésén túl külön 50 forint jutalmat is kapott az 1716-ban kelt pótvégrendeletében („beynebens der Barbara Thanin so mir aniezo in der Kranckheit warttet, sollen vor ihren liedlohn ihr die wochen drey gulden gereicht werden, zur extra belohnung aber wan Sye mir Verrers Embstig biß zu meinen todt dienen werde, sollen ihr noch 50 fl. gereicht werden”).¹⁴⁴⁸

Thököly Éva 1716. augusztus 21-én hunyt el a bécsi házában – ez a dátum szerepel a sírmlékén, bár a jól értesült *Wienerisches Diarium* augusztus 22-re tette a halál időpontját.¹⁴⁴⁹ Az események Vukovics János számadásaiból és a megmaradt számlákból rekonstruálhatók. Mivel a Riemergasse a Szent István-székesegyház plébániájához tartozott, így az ottani sekrestyéstől kapták meg a gyászszertartáshoz szükséges három oltárt, kelyhet és miseruhákat. A ház egyik nagy szobáját fekete posztóval vonták be, a holttestet klarissza habitusba öltöztetve színpadszerűen („Trauerbühne”) helyezték el és 24 ezüstözött gyertyatartóval vetették körül.¹⁴⁵⁰ A szokásoknak megfelelően a halotti szemle után az elhunytért nyolc koldus

43. kép. Thököly Éva epitáfiuma Maria Lanzendorfban

imádkozott, a személyzet gyászruhába öltözött. Caccia atya nemcsak részt vett a temetés lebonyolításában, hanem az utolsó útjára is ő kísérhette a hercegnét.¹⁴⁵¹ Elkészült a fakoporsó, amelyben augusztus 23-án Maria Lanzendorfba szállították a testet, miközben a Szent István-székesegyház nagyharangjai megkondultak Thököly Éváért.¹⁴⁵² Az ekkor szétosztott alamizsnák igen jelentősek voltak: elszegényedett nemesasszonyok, alkalmazottak, a hainburgi ferencesek és a házi koldusok („Haus

1446 Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

1447 Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

1448 Thököly Éva pótvégrendelete, Bécs, 1716. július 8. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 324/1.

1449 *Wienerisches Diarium* 1716. augusztus 19–21. 1362. szám, 16.

1450 Carl Ludwig Schmaußer sekrestyés számlája a Szent István-székesegyházból kiadott liturgikus eszközökről 24 forintról, Bécs, 1716. augusztus 25. AFW Ladula 45 C I.; Matthias Kerschbaumer számlája a halotti öltözékhez adott anyagokról 11 forintért, Bécs, 1716. augusztus 1. AFW Ladula 45 A II.; KOPP 2020, 150.

1451 Caccia atyának fizetett költségek: Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

1452 A költségekről: Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II. A bécsi Szent István-székesegyház anyakönyve, St. Stephan, Sterbebuch 1715–1723, f.138. A halál dátuma nem lett bejegyezve, csak az, hogy 1716. augusztus 23-án Thököly Éva holttestét Lanzendorfba vitték.

Armen”) összesen 300 forintot, további 100 forintot három Mária-kegyhely, Mariahilf, Maria Hitzing és Maria Lanzendorf koldusai kaptak, ezenkívül 12 szegény asszonyt öltöztettek fel 100 forintból.¹⁴⁵³ Mint láttuk, az ilyen típusú adakozás a csillagkeresztes hölgy kötelessége volt, ugyanakkor Thököly Évától talán nem állt távol a nehéz sorsú nemes és nem nemes nők támogatása, hiszen maga is megpasztalta a szegénység árnyoldalait.

A Maria Lanzendorf-i temetésről viszont nem maradtak adatok, csupán a címerfestés 45 forintos összege utal arra, hogy a hercegszszony nevéhez és méltóságához megfelelő szertartást rendezhettek neki a ferencesek, valamint Illésházy és Löwenburg grófok.¹⁴⁵⁴ Az epitáfium két jónevű, jegyzett szobrász mun-

kája: Matthias Roth és Jeremias Weiskopf 400 forintot vehettek fel a magas színvonalon kivitelezett művészi faragványért.¹⁴⁵⁵ Roth mestert már a 17. század végén foglalkoztatták Bécsben, például az udvari kápolnában, Jeremias Weiskopf Tirolból érkezett a császárvárosba, s feltehetőleg Roth műhelyében talált munkát. Ismert egy közös főoltáruk 1713-ból Hainburgban, az ottani plébániatemplomban.¹⁴⁵⁶

A Maria Lanzendorf-i templom falába illesztett vörösmárvány epitáfium tetején az egyesített Esterházy hercegi és Thököly-címer látható – alatta az Aranygyapjas Rend jellegzetes láncával, két oldalon gyászoló fehér márvány női alakokkal és puttókkal. A síremlék feliratát már a 18. században közölték a ferences rendtörténetben, de azóta is több helyen megjelent.¹⁴⁵⁷

NOLI OBLIVISCI MIHI HERI ET TIBI HO DIE FI ET ECCL. 38 v 23
 ITA LOQUITUR AD VIATOREM CELSISSIMA PRINICIPISSA
 EVA ESTERHAZIJ, PALATINISSA HUNGARIAE
 NATA COMITISSA TÖKÖLI QUAE
 PIENTISSIME 21. AUGUSTI
 OBIT.
 A QUO OMNIA ACCEPIT, EI OMNIA LEGAVIT
 IESV CHR ISTO IN HAEREDEM INSTITVTO AC POSITO
 TESTAMENTI EXECUTORIBUS
 EXCELLENTISSIMIS AC ILLUSTRISSIMIS DOMINIS
 UTI COMITE NICOLAO ILESHAZI CANCELLARIO HUNGARICO
 INTIMO CONSILIARIO IN HUNGARICIS
 AC JACOBO A LÖVENBURG CONSILIARIO CAESAREO AC CAMERATICO
 ET S R I COMITE IN AUSTRIACIS;
 COADJVTORE A R P DIFFINITORE GENERALE
 PATER CACIA, ISTIVS MONASTERII GVARDIANI
 HIC EVA ESTERHAZIN REQVIESCIT IN DOMINO.

1453 Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

1454 Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II. „mehr bezahle dem Mahler wegen der Wappen auf befelch H. Executoris und mit accord Ihro Hochwürden P. Caccia – 45 fl 45 kr.”

1455 Matthias Roth és Jeremias Weiskopf (mindkettő „burgerlicher Bildhauer”) elismervényei, Bécs, 1717. február 14. AFW Ladula 45 C II. Margit Kopp Mathias Roth nevét Kochnak olvasta, így nem is tudta azonosítani, KOPP 2020, 150.

1456 Rothhoz: SCHLAGER 1850, 694–695.; Hainburghoz: *Kunstdenkmäler* 2003, 684.

1457 HERZOG 1740, 693.; ESZTERHÁZY 1901, 229.; KOPP 2020, 150. mindegyik hibákkal. Helyesen, magyar fordítással: VERESS 2019, 434.

A felirat első sorában lévő rövidítés a Biblia nem kanonizált része, Sirák fia könyve 38. fejezetének egy a gyászról szóló részére utal és néhány szót idéz is belőle ilyen formán: „Memor esto iudicii mei: sic enim erit et tuum: mihi heri, et tibi hodie” – azaz magyar fordításban: „gondold meg: mi az én sorsom, az lesz a tied is, tegnap rám, ma rád kerül a sor.”¹⁴⁵⁸ A megfogalmazás szerint Esterházy Éva hercegasszony, „Palatinissa

Hungariae”, mindent Jézus Krisztustól nyert és neki hagyott. A végrendelete végrehajtói Illésházy Miklós magyar kancellár, Johann Jakob von Löwenburg császári tanácsos és kamarás, valamint Caccia páter, a kolostor előjárója kívánják neki, hogy nyugodjon békében. Ez akkor történt meg véglegesen, amikor 1729-re elkészült a kripta, ahová áthelyezték Thököly Éva földi maradványait.¹⁴⁵⁹

3. THÖKÖLY ÉVA ÖRÖKSÉGE

A hagyaték sorsáról a bécsi ferenceseknél megőrződött számlák, nyugták és a gondos, pontos Vukovics János feljegyzései tudósítanak. A testamentumos urak, Caccia szerzetes és Vukovics mindenben igyekeztek megfelelni a végrendeletek szellemiségének. Először a vagyon felmérésére került sor 1716 szeptemberé-

ben és októberében, amelyhez az alsó-ausztriai tartományi bíróság rendelte ki az inventálókat és becslőket. A táblázatban a megmaradt inventáriumokat mutatom be, amelyek egyébként mind másolatok, kivéve az Esterházy József által elvitt tárgyak listáját:

Inventárium	Jelzet
1716. szeptember 2. – A bécsi ház inventárium Kiadása: KOPP 2020, 202–223. ¹⁴⁶⁰	– AFW Ladula 45 A II (német nyelvű, becstérkkel) – AFW Ladula 45 B (becstérkkel, német nyelvű, az eladott mobiliák bejegyzve) – Batthyány hercegi család levéltára, Illésházy levéltár, Ladula 18, Fasc. 8 Nr. 5 (becstérkkel, német nyelvű) – P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 326 (becstérkkel, német nyelvű)
1716. szeptember 10. – Wienersdorf inventárium 1716. október 13. – Wienersdorf inventárium Kiadása: KOPP 2020, 225–236.	– P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 325 (becstérkkel) – AFW Ladula 45 A II (becstérkkel, német nyelvű)
1716. október 2. – Az Esterházy József által a bécsi házból elvitt mobiliák Kiadása: KOPP 2020, 156–157.	– AFW Ladula 45 C (német nyelvű, vételárral, eredeti) – P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 327 (német nyelvű vételárral, eredeti)

¹⁴⁵⁸ Szent István Társulati Biblia, Sirák fia könyve, 38. fejezet <https://szentiras.hu/SZIT/Sir38> (utolsó betekintés: 2024.03.07.)

¹⁴⁵⁹ HERZOG 1740, 693.

¹⁴⁶⁰ Megjegyzendő, hogy Margit Kopp átirásai jelentős mennyiségű hibát, félreolvasást tartalmaznak.

Inventárium	Jelzet
1716. október 6. – Hegykő inventárium Kiadatlan	– AFW Ladula 45 A II (német nyelvű) – AFW Ladula 45 D I (latin nyelvű)
1717. március 5. – a bécsi ház és Wienersdorf – a még eladandó tárgyak inventárium Kiadatlan	– AFW Ladula 45 B (becsértékkal, német nyelvű)

31. táblázat. Thököly Éva vagyonának felmérései 1716–1717

Az első, 1716. szeptember 2-án kelt bécsi inventárium szerkezetileg két nagy részből áll: előbb megtörténik a birtokok, készpénz, a nagy értékű ékszerek és ezüstök, a kintlévőségek, kölcsönök összeírása, majd a riemergassei ház egyes helyiségeiben található javak leírása következik. Az inventálók az alsó-ausztriai bíróság ilyen eljárásokban tapasztalt szakemberei – Johann Martin Edlen von Hoche írnok és Johann Jacob Matheser bírósági titkár –, Vukovics János kíséretében, aki leróta a díjakat és taxákat a hivataloknak. A következő táblázat ennek az inventáriumnak a felépítését foglalja össze a becsértékekkel együtt (lásd a 32. táblázatban).¹⁴⁶¹

Az első rubrikában az ingatlanokat sorolják fel érték nélkül, összesen négy ilyen van: a bécsi ház, a bécsi kert és ház Leopoldstadtban, a wienersdorfi birtok és a hegykői birtok. Készpénz többféle pénznemben, 4632 forint értékben volt a házban. Az ékszereket igen kedvelte a hercegasszony, a 9631 forint összértékű felsorolásból két drága gyémántos darabot emelnék ki, egy fülbevalót („ein paar ohrring, ieder mit einer grossen diamant Rosen pr 2000 fl”) és egy mellre való kitűzött („ein bruststuckh mit 361 diamanten pr 1000 fl”). Az ezüstök közül említésre méltó a fia feleségére hagyott aranyozott „Nachtzeug” készlet tükörrel, amely alatt luxus kivitelű fiókos ládát vagy kabinetszekrényt kell érteni, benne apróbb személyes tárgyakkal, teás, kávé, csokoládés csészékkel, kiöntővel és kozmetikai-higiénés eszközökkel,

mint fésű, olló, fejkaparó, fülpiszkáló. Egy-egy ilyen Nachtzeug akár 50–70 tárgyat is tartalmazhatott („ein vergulter neuer nachtzeug mit aller zugehör, ...macht 961 fl”).¹⁴⁶²

Nagyon érdekesek az inventárium ezt követő tételei, a Thököly Évának adott kötelezvények („Obligationes”), összesen 86 230 forint értékben. Mivel a pénz- és gazdasági ügyekre kevés rálátást nyújtanak a források, csak azt tu-

Tartalom	Becsérték
Jószágok	nincs megadva
Készpénz	4362 fl
Ékszerek	9631 fl
Ezüst	2270 fl
Kötelezvények	86 230 fl
Aktív adósságok	110 000 fl
Iratok	–
Képek	1825 fl
Ruhák	3051 fl
Fehérneműk	129 fl
Ebédlőberendezés	184 fl
Kápolnaberendezés	537 fl
Asszonyok szobája berendezése	40 fl
Kabinet berendezése	275 fl
Óntárgyak	66 fl
Réztárgyak	–
Vastárgyak	8 fl
Lovak, hintók	458 fl
Összesen	228 000 fl

32. táblázat. A bécsi riemergassei ház inventáriumának a szerkezete a javak becsértékeivel

¹⁴⁶¹ KOPP 2020, 202–223.

¹⁴⁶² Köszönöm Kiss Erika információit és meghatározását.

dom feltételezni, hogy a tribuswinkeli birtok eladásából befolyt pénz egy részét fektette be 1716-ban azoknál a zsidó bankároknál, akikkel már 18–20 évvel korábban is kapcsolatban volt. Wolf Schlesingernél 20 000, Emmanuel Oppenheimernél 39 000 forintja volt két részletben. A listán feltűnik egy új, eddig nem látott szereplő is: a Stadt-Banco, vagyis a Wiener Stadtbank. Az intézmény 1706-ban jött létre, amikor a kiváló gazdasági stratégia, Gundaker Thomas von Starhemberg I. Józsefnél el tudta érni egy modern bank létrehozását. Tulajdonosa Bécs városa lett, a bank átvette az államadósságok egy részét, amelynek fejében kötelezvényeket állított ki, emellett fontos volt a készpénz gyűjtő- és forgatóereje is.¹⁴⁶³ Vukovics János így könyvelte el a bevételek között a befektetések után beérkező félévi kamatokat:

- Wolf Schlesingertől a 20 000 forint utáni félévi kamat – 700 fl (3,5% kamatláb)
- Oppenheimertől a 27 000 forint utáni félévi kamat – 1080 fl (4% kamatláb)
- Oppenheimertől 12 000 forint utáni félévi kamat – 480 fl (4% kamatláb)
- a bécsi Stadt Bancótól a 10 000 forint utáni félévi kamat – 300 fl (3% kamatláb).¹⁴⁶⁴

A százalékok feltüntetése azért is fontos, mert a 17. század végi 5-6%-os kamatszint jól láthatóan 3-4%-ra csökkent. Az aktív adósságokon („aktiv Schulden”) a hercegasszonynak a férje és örököse felé fennálló 80 000, illetve 30 000 forint követelését értik az összeírók.

Visszatérve az inventáriumhoz, a kötelezvények és iratok után a képeket vették sorra. A 67 kép és festmény többségének csak a témáját határozták meg, bár néha a nagyságra és a vélt vagy valós alkotóra is tettek utalást. A vallási témák mellett a táj-, élet-, csendéletképek és a portrék domináltak, így a Thököly Éva életében uralkodó császárokon és császárnékon

44. kép. Kézitükör bőrtokkal az Esterházy-kincstárból

túl gyermekei, József és Terézia, József és felesége, Terézia és férje, Éva és a két nővére, illetve „Fürst und Fürstin Esterhásin”, azaz Esterházy Pál és Thököly Éva arcképei függtek a falakon. A festményeknél nagyobb értéket képviselt a ruházat. Thököly Éva ruhatára és az egyéb textíliák egy kisebb, de jól válogatott gyűjteménynek látszik. Nemes anyagú, ezüsttel, arannyal hímzett kabátok, szoknyák, ruhák, kalapok, fátylak sokasága került a szakértő szemek elé. Köztük szerepel a Teréziának hagyott fekete bársonyból készült bunda/kabát drágaköves aranygombokkal és gyöngyös előkötővel, amelyet 1500 forintra becsültek („ein schwarz Sametener Hungarischer böltz mit Perl gestickt, sambt goldenen Knöpfen und mit Schmaragd versezt, darzu ein läzel mit zahl Perl gestickt 1500 fl”).

Az inventárium második része a Thököly Éva által lakott bécsi ház tereibe is bepillantást enged. A riemergassei ház új szerzemény volt, 1714 nyarának végén vette birtokba a herceg-

¹⁴⁶³ WINKELBAUER 2006, 201–202.

¹⁴⁶⁴ Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

né. A terek kialakítása hasonlóságot mutat a wienersdorfi kastélyéval, bár a bécsiben valamiért hiányzik a hercegasszony magánapartmanjának a felmérése. A termekben és a szobákban – így az ebédlőben, a kápolnában, az asszonyok szobájában és a kabinetben – a bútortzatot (ágyak, asztalok, székek, szekrények, ládák) és egyéb tárgyakat veszik számba az inventálók. A helyiségek megnevezés szerinti funkciójukat a bennük lévő tárgyak alapján nem töltötték be, sokkal inkább zsúfolt bútorraktárnak látszanak. Elképzelhetőnek tartom, hogy Thököly Éva halála után a vagyon összeírásához megbontották a korábbi rendet és mindent egybehordtak. A bécsi inventárium végül az istálló tartozékainak leírásával zárul: a hat barna ló és a két városi hintó mellett volt még egy közönséges, nyilván teherhordásra szolgáló kocsi.

Az ingatlanvagyon második eleme a wienersdorfi birtok volt, egy kisebb kastéllyal a középpontjában, amely Thököly Éva végrendekezése szerint Nádasdy Pálra szállt. Az inventálást Franz Anton von Häzenberg és Martin Niedl itt helyiségről helyiségre végezték és már az olvasás során feltűnik, hogy a minőségi bútort, a szobák kárpit- és textilszínei a falakat díszítő festményekkel és a metszetekkel egyetemben milyen kifinomult ízlést és eleganciát tükröznek. Az ebédlőben, amely egyben a fogadószoba is lehetett, a kék szín uralkodott, a falakat kék tapéta – németül „Spalier”-nak nevezett, keretre feszített textília vagy bőrkárpit – borította, és a diófából készült fiókos szekrények, asztalok, két alvófotel, 15 kék színű fotel, egy vörös spanyolfal, ágyak, köztük egy aranyozott, adták a berendezési tárgyakat. A falakon itt is sok a kép: a 22 festményen túl 50 francia kép volt aranyozott keretben és két rézmetszet portré I. József császárról és feleségéről. Hogy a teremben étkezés, társasjáték és

zenélés is folyt, arról a kávé és csokoládés csészekészlet, egy játékasztal és egy kis orgona tanúskodik.

A hercegasszony hálósobájában egy zöld függönnyel felszerelt diófaágy állt, mellette fekete színű asztal, ládák, néhány személyesebb holmi, így régi iratok, hamis gyöngyök, drágakövek, porcelánedények, távcső. I. József és Vilma Amália portréi itt is megtalálhatók egy Jézust és Máriát, valamint az angyali üdvözlést ábrázoló festmények társaságában és ismét felbukkannak a franciának nevezett képecskék aranyozott keretben, összesen 35 darab. Ezek a ’francia’ jelzővel illetett illusztrációk francia metszetes divatképek voltak, e népszerű grafikai műfajnak külön „portrait en mode” elnevezése is született, de legismertebb képviselőjéről, Henri II. Bonnard-ról (1642–1711) egyszerűen bonnard-nak is nevezték. A 17. század utolsó évtizedeiben tevékenykedő metsző, művészeti kiadó, kereskedő, illetve a fia terjesztették el a 30 × 20 cm méretű előkelő, a legújabb divat szerint öltöző, XV. Lajos udvarbeli hölgyeket és urakat megjelenítő nyomatokat. A metszeteket, amelyek akár több ezer példányban is készültek és még Kínába is eljutottak, mappákban árulták könyvkereskedésekben. Egy-egy ilyen füzet egységesen bekeretezett képei kerülhettek ki a hercegné szobáinak falaira.¹⁴⁶⁵

A kabinet egy visszahúzódasra, írásra, olvasásra szolgáló kisebb terem lehetett, amelyben nyolc falikárpit, 26 kép, asztalok, székek, diófa íróláda, rajta állóóra és egy Nachtzeug-kabinetasztal szolgáltak berendezésül. A további két szoba – a konyhánál lévő és a kisasszonyokéknak nevezett – hasonló felszereltséggel rendelkezett. A kápolna mindennapos használatát a funkcióknak megfelelő bútort és tárgyak értékeltetik: miseruha, egy régi orgona, faragott keresztek, az oltáron egy Mária-szobor, illetve

1465 A műfajról köszönöm Buzási Enikő véleményét, a témához BUZÁSI 2003, 421–422.; STERRETT 2017. A Bonnard-dinasztia négy generációja tevékenységéhez: CUGY 2017.

Szent Mihály, Nepomuki Szent János és Szent Flórián szobrai, valamint két imapad.

Egy boltozatban több ládában különböző holmikát, ruhákat, textíliákat, kárpitokat, szőnyeget, konyhai és étkezőkészleteket tároltak. A lépcsőnél egy következő láda felső részében mindenféle, csokoládéiváshoz való felszerelések, alul pedig könyvek voltak, ezeket csak részben inventálták. Mivel a bécsi házban nem írtak össze könyveket, azt kell valószínűsíteni, hogy Thököly Éva nem rendelkezett nagy könyvtárral. 1700-ig a családi könyvtárat használhatta és utána láthatólag nem lelte olyan nagy örömét az olvasásban. Az ELTE Egyetemi Könyvtárában található egy olyan kötet, amelyben Thököly Éva bejegyzése más pálos szerzetesekével együtt szerepel, ez egy 15. századi nürnbergi ősnymtatvány az egyházatyák életéről,¹⁴⁶⁶ több könyv azonban nem ismert a tulajdonából. A wienersdorfi inventáriumban cím vagy tartalom szerint 15 könyvet említnek, a másik 15-öt le sem írták, ezért nem is azonosíthatóak. A témák a vallás, a kegyesség és a devóció mellett az egészség („ein Kreüter buch”, Johann Schröder orvosi könyve), a főzés-befőzés („ein Einmach buech”), hímzés („ein Creüznadt buch”) s a vidéki nemesi élet („Zwey bücher das adeliche landt leben”) körül forogtak. Megvolt még a hercegasszonynak a férje, Esterházy Pál halotti beszéde („ein buch die leichpredig des verstorbe[nen] Fürsten”) is, talán Matthias Markl kismartoni plébánosé, akivel a hercegasszony jó kapcsolatban állt.¹⁴⁶⁷ Nem meglepő, hogy a címek között egy Landgerichtsordnunggal is találkozunk, az alsó-

45. kép. Ovalis ékszeróra török számjegyekkel az Esterházy-kincstárból

ausztriai tartomány törvénykönyvére életének utolsó 16 évében rendszeresen szüksége volt Thököly Évának a peres ügyei miatt.

A kastélyban volt egy teljesen berendezett apotéka,¹⁴⁶⁸ de ennek értékét nem tudták megbecsülni. A gyógyszertárhoz a fapalcokat és fiókokat Wilhelm Schräterer tribuswinkeli asztalosmester készítette 1716-ban, aki a többi birtokon, így Hegykőn és Bécsben is végzett ilyen jellegű munkákat, utóbbi házban a kanári kalitkáját javította.¹⁴⁶⁹ Az összeírók a sörfőzdéről csak említést tesznek, így ennek nincs meg a leírása, a majorságban viszont 11 tehén, egy nagy bika, négy nagy és három kisebb bivaly, négy ló, öt disznó és öt malac volt, valamint 60 akó bor, utóbbi szétosztották különböző kolostorok és a szegények között.¹⁴⁷⁰ A véletlenül felfedezett háromzsáknyi erdélyi iratot Vukovics János vitte magával.

1466 MONOK–ZVARA 2020, 85–86.

1467 A két nyomtatott halotti prédikáció: VARGYASSI András: *Sol mysticus az az a nemes magyar hazában nagy Méltóságokban világoskodó méltóságos fejedelem Galántai Gróff Esterhas Pál... szomorú exequiain.* Nagyszombat, 1713; Matthias MARCKL: *Le dernier adieu. Das ist: ultimum Vale, Oder Letztes behüt dich Gott. Dem... Paulo Eszterhaszi von Galantha...* Wien, 1714; Marklhoz: ZVARA 2023, 40.

1468 KOPP 2020, 143.

1469 Wilhelm Schräterer asztalos számlája 25 forintért, d. n. (1716), AFW Ladula 45 C II.

1470 1716. október 22-én például 22 akó bort vittek el szekéren Wienersdorfból Maria Lanzendorfba. Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

Tartalom	Becsérték
Ebédlő	261 fl
Hercegasszony hálósobája	86 fl
Kabinet	82 fl
A konyhánál lévő szoba	141 fl
Kisasszony szoba	43 fl
A lépcsőnél lévő bútorok és láda	32 fl + 15 fl
Kápolna	47 fl

Tartalom	Becsérték
Boltozatban és a lépcsőházban lévő ládák	1158 fl
Apotéka	–
Sörfőzde	–
Borok	–
Majorság	276 fl
Összesen	2138 fl ¹⁴⁷¹

33. táblázat. Wienersdorf inventáriumának a szerkezete a javak becsértékeivel

Hegykő birtokának értékelése az előző kettőnél jóval rövidebb. A kétoldali inventáriumot Zeke István, Sopron vármegye jegyzője készítette Vukovics János társaságában 1716. október 6-án. A gazdasági eszközökön kívül, a konyha és kamra berendezésén túl a szobákban lévő mobiliákat írták össze, köztük a fest-

ményeket és 25 francia képet, összességében a kúria a szerény, 324 forintos becsérték alapján sok kényelemmel nem szolgálhatott a hercegasszony számára. A leopoldstadti kertről és házról nem maradt inventárium. A fenti adatokat összefoglalva Thökölly Éva vagyona 1716-ban a következőkből tevődött össze:

Vagyonelemek	Becsértékek, értékek, vételárak				Összesen
Birtokok, jószágok, házak	Leopoldstadti kert 9000 fl	Riemergassei ház 30 500 fl	Wienersdorf 30 000 fl ¹⁴⁷²	Hegykő 9500 fl	79 500 fl
Kötelezvények	86 230 fl				86 230 fl
Készpénz	4 362 fl				4 362 fl
Aktív adósságok	110 000 fl				110 000 fl
Mobiliák	Riemergassei ház 27 408 fl	Wienersdorf 2138 fl	Hegykő 324 fl		29 870 fl
	Összesen				309 962 fl

34. táblázat. Thökölly Éva vagyona 1716-ban

Esterházy József saját számításai is nagyságrendben ezzel, a 300 000 forintot valamennyivel meghaladó összeggel estek egybe.¹⁴⁷³ A vagyon 'virtuális' részeként kell tekinteni az 1702-es kiegyezés szerint Esterházy Pálnál maradt 80 000 forintnyi jószágra és a meg nem adott mobiliákért felszámolt 30 000 forintra

(összesen 110 000 fl). Esterházy Pál és Thökölly Éva halála után az utóbbi összeget immár Esterházy József követelhetette a családfelettestvérétől, Mihálytól. Az ő 1721. március 24-én bekövetkezett halála után Esterházy József vált mindkét hitbizomány tulajdonosává, ezzel pedig lezárultak a valamivel több mint 20 év

1471 A végösszeg az én számolásom eredménye, az eredetiben 2068 fl szerepelt.

1472 Wienersdorf adásvételi szerződése nincs meg, a birtok árát a Thökölly Éva halálát követő vagyoni vitában Esterházy József tartotta ennyire.

1473 KOPP 2020, 157.

peres és vitás ügyei, amelyek miatt Thököly Éva annyi könnyet hullatott.

A hercegasszony azonban nemcsak kölcsönököt adott, hanem kölcsönök felvételére is kényszerült, amelyek kezelése és a kamatok visszafizetése Thököly Éva halála után a végre-

hajtók feladata volt. Mint Vukovics János számadásának kamatfizetési bejegyzései és a hitelezők átvételi elismervényei alátámasztják, a kölcsönök az utolsó évek, így Wienersdorf, a bécsi ház és Hegykő birtokvásárlásainál keletkeztek és legalább 26 000 forintot tettek ki:

Kölcsönző	Összeg	Kamatösszeg
Helena Isabella von Gatterburg született Manzanin ¹⁴⁷⁴ Elismervénye, Bécs, 1716. december 11. AFW Ladula 45 C I.	6000 fl	360 fl (6%)
Maria Rosa Rindlein Elismervénye, Bécs, 1716. október 31. AFW Ladula 45 C I.	4000 fl	120 fl (6%)
Georg Adam Feringer, Alsó-Ausztria katonai trombitása Elismervénye, Bécs, 1717. szeptember 17. AFW Ladula 45 C II.	2000 fl	60 fl (3%)
Reinerus Henckenius von Gaich ¹⁴⁷⁵ Elismervénye, Bécs, 1716. október 14. és 1717. április 20. AFW Ladula 45 C I.	14 000 fl	420 fl (3%)
Összesen:	26 000 fl	

35. táblázat. Thököly Éva kölcsöntartozásai a kamatterhekkel 1716-ban

A hercegasszony halálakor ugyancsak fennállt egy tartozás az 1709-ben vásárolt leopoldstadti kertért: a 2000 forintot annak kamataival (484 forinttal), 1717 év végén kapta meg az eladó, Johann Zankoni.¹⁴⁷⁶

Az örökség egyes vagyonelemei Thököly Éva végakarátának megfelelően eladásra kerültek. Wienersdorfból Bécsbe szállították a mobiliákat.¹⁴⁷⁷ Az ingóságokból nagyobb mennyiségben vásárolt Wolf Schlesinger, egyszer 2029, másik alkalommal 1417 forintot fizetett.¹⁴⁷⁸ Esterházy József is vett édesanyja hagyatékából, talán emlékként, talán jó befektetésként, csak néhány nagyobb értékű tételt említek ebből a listából: egy aranyfoglatú palack („ein

fläschl mit steinern in goldt gefast”) – 250 fl; egy vörös bársonnyal bevont kávé ládácska („ein roth sammetes Caffee Trücher”) – 172 fl; egy arany tubákos szelence („ein gulden Toback Thusen”) – 129 fl; egy ékszer („ein Creüz sambt dem culans und Köttel mit dem Halßbändl von 99 diemantl”) – 800 fl. A fiú összesen 1739 forintot költött.¹⁴⁷⁹ A 2000 forintra becsült gyémántos fülbevalót 1600 forintért adták el, nem derül ki, hogy ki volt a vevő, az ezüst spanyol sőtartót 135 forintért, három kárpitot 479 forintért vitték el.¹⁴⁸⁰

A leopoldstadti ház és kert eladására csak 1721-ben került sor: a vevők, Johann Georg Mitterbacher fazekas és felesége, Susanna, 6000

1474 Hozzá: WISSGRILL 1897, 234.

1475 Reinerus Henckenius von Gaich komornyik („Kammerdiener”) az özvegy császárné, Pfalz-Neuburgi Eleonóra udvarában, KUBISKA 2009, 94.

1476 Johann Zankoni elismervénye, Bécs, 1717. december 1. AFW Ladula 45 C I.

1477 Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II „Mehr bezahle zweyen Persohnen, so die mobilien von Hauß zu denen Franciscanern weckh bringen geholfen mit 1 fl”

1478 Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

1479 Az Esterházy József által megvásárolt tárgyak jegyzéke, Bécs, 1717. március 5. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 327.

1480 Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

forintot fizettek érte, kivéve az ott található olasz gyümölcsfákat és a gyümölcsprést („jedoch die darin befindliche Wälsche Frucht Bäume und die darbei stehende Press außgenohmen”).¹⁴⁸¹ A bécsi palota és a wienersdorfi jószág adásvételéről a bécsi ferences anyagban nincs forrás, de az ismert, hogy Esterházy József szerezte meg a rimergassei házat.¹⁴⁸²

1717–1718 folyamán minden a végrendeletekben megnevezett személynek és testületnek kifizették a meghagyott örökséget. Ha nem is maradt fenn az összes átvételi bizonylat, ennek ellenére néhány példával megvilágítható az eljárás:

1717. március 20. Ephrem fráter, a bécsi kapucinusok képviselőjében átvett 200 forintot;¹⁴⁸³

1717. március 21. Mednyánszky Ferenc, a kismartoni ferencesek gárdiánja átvett 100 forintot;¹⁴⁸⁴

1717. április 4. a boldogasszonyi gárdián, Fr. Dominicus Renfeld átvett 100 forintot;¹⁴⁸⁵

1717. április 7. Esterházy Antónia Franciska kismartoni apáca átvett 100 forintot;¹⁴⁸⁶

1717. április 7. Zichy Rozina kismartoni apáca átvett 100 forintot;¹⁴⁸⁷

1717. május 11. a végrendelet egyik végrehajtója, Illésházy Miklós átvett 2000 forintot;¹⁴⁸⁸

1717. szeptember 1. Vukovics János és felesége, Johanna Christina átvették az 1000-1000 forintot;¹⁴⁸⁹

1717. szeptember 14. a végrendelet másik végrehajtója, Johann Jakob von Löwenburg elismeri, hogy a neki járó örökséget, 2000 forintot, a feladat ellátásáért 1500 forintot és a Nádasdy Pálra eső 2000 forintot (ő volt Pál nevelőapja), összesen 5500 forintot átvett;¹⁴⁹⁰

1718. április 2. Maria Polixena Frau von Kauthen, született von Kriechbaum bárónő elismeri, hogy a 400 forintot a karkötők és két gyűrű kíséretében Caccia páter-től átvette;¹⁴⁹¹

1718. május 19. Maria Josepha, a bécsi Erzsébet-nővérek rend apátnője átvett 400 forintot;¹⁴⁹²

1718. szeptember 9. a mariazelli Anton apát elismeri, hogy a kegyképhez a hat tál gyöngyöt átvette.¹⁴⁹³

Az örökség nyertesei közé kétségtelenül a katolikus egyház és intézményei, közülük is leginkább a ferences rend osztrák provinciája tartozott, ennek kézzel fogható eredményeit már bemutattam. Esterházy Terézia férje, Erdődy György is megkapta az örökséget, Vukovics számadása szerint 5038 forintot vett át, ráadásul az övék lett a 961 forint értékű feljebb már

1481 Adásvételi szerződés a leopoldstadti kertről, Bécs, 1721. augusztus 3. AFW Ladula 46 A I. Említi KOPP 2020, 157.

1482 KÖKÉNYESI 2021b, 166–167.

1483 Ephrem gárdián elismervénye, Bécs, 1717. március 20. AFW Ladula 45 C I.

1484 Mednyánszky Ferenc gárdián elismervénye, Kismarton, 1717. március 21. AFW Ladula 45 C I.

1485 Fr. Dominicus Renfeld elismervénye, Frauenkirchen, 1717. április 4. AFW Ladula 45 C II.

1486 Esterházy Antónia Franciska elismervénye, Kismarton, 1717. április 7. AFW Ladula 45 C I.

1487 Zichy Rozina elismervénye, Kismarton, 1717. április 7. AFW Ladula 45 C I.

1488 Illésházy Miklós elismervénye, Bécs, 1717. május 11. AFW Ladula 45 C I.

1489 Vukovics János és felesége, Johanna Christina elismervénye, Graz, 1717. szeptember 1. AFW Ladula 45 C II.

1490 Johann Jakob von Löwenburg elismervénye, Bécs, 1717. szeptember 14. AFW Ladula 45 C I.

1491 Maria Polixena Frau von Kauthen, született Kriechbaum bárónő elismervénye, Tulln, 1718. április 2. AFW Ladula 45 C I.

1492 Maria Josepha Rupe apátnő elismervénye, Bécs, 1718. május 19. AFW Ladula 45 C II.

1493 Anton apát elismervénye, Mariazell, 1718. szeptember 9. AFW Ladula 45 C I.

bemutatott Nachtzeug-készlet, amely egyébként Esterházy József feleségének járt volna.¹⁴⁹⁴

Esterházy József vitatta édesanyja végrendeletének egyes pontjait és követelésekkel állt elő a végrehajtók felé, akik békés megegyezésre

törekedtek vele. A tárgyalásoknak és az ezzel párhuzamosan Esterházy Mihállyal folyó örökségi vitájának nagy iratanyaga maradt, amelynek vizsgálata már nem tartozik a témához.¹⁴⁹⁵

Thököly Évát végakarátának megfelelően Maria Lanzendorf kegytemplomában temették el. Vagyona, amely elméletben körülbelül 310 000 forintot ért, de gyakorlatilag – levonva belőle a 110 000 forint Esterházy hercegi vagyonban ragadt összegét és a 26 000 forint adósságot – 174 000 forintot tett ki. Ezt az összeget annak fényében kell értékelni, hogy 1700. december 23-án, amikor a bécsi fogságban kihirdették Thököly Évának az ítéletet, mindenét elvesztette. Johanna Theresia Harrach ugyanebben az évben halt meg, ő 86 000 forintot hagyott a gyermekeire, de ebből 51 600 forint kintlévőség volt.¹⁴⁹⁶ Thököly Éva tehát vissza tudta szerezni vagyona egy részét s hatékonyan tovább is gyarapította.

A végrendelet két végrehajtója következetesen érvényesítette az 1716. augusztus 21-én elhunyt hercegasszony szempontjait és rendelkezéseit. Fő örököse fia, Esterházy József volt, aki a 80 000 forint értékű jószág és 30 000 forint követelés mellé Hegykőt és a háziékszereket kapta, de a tárgyalások során sikerrel lépett fel további vagyonelemekért. Wienersdorf szerencsés nyertese, Nádasdy Pál, 30 000 forintnyi vagyont köszönhetett a nagynénjének. A hagyaték harmadik része a családtagok, barátok, támogatók mellett karitatív-jótékony célokra fordítódott, illetve Thököly Éva lelki üdvére, amelyért a katolikus egyház, de legfőképpen a ferencesek igyekeztek közbenjárni.

1494 Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

1495 MNL OL P 108 Rep 41 Fasc. F Nr. 327–332., valamint az AFW Thököly Éva hagyatéka.

1496 Pils 2002, 134.

VIII. Összefoglalás

Egy kora újkori magyar arisztokrata asszony életéről átfogóan írni nem egyszerű dolog. Hiányoznak a kor- és mintaszerű példák. Életrajzok általában császárok, fejedelmek, királyok feleségeiről születtek és születnek. Ezek ma már túllépik az egyoldalú dinasztikus megközelítést – milyen családból érkezett, mekkora vagyont hozott, és szült-e trónörököszt –, és azt vizsgálják, hogy a nőnek az uralkodó társaként milyen mozgástere és lehetőségei voltak, hogyan gyakorolt befolyást a környezetére, hogyan hatott a politikára a maga eszközeivel.¹⁴⁹⁷ Merthogy ezek az eszközök, a legújabb kutatások alapján, igen sokrétűek. Bár egyik oldalról egyértelmű az asszony alárendelt szerepe, a kevesebb joga, a törvények, szokások és ideológiák általi engedelmességre kényszerítése, a másik oldalról viszont bizonyos funkciókon keresztül a nők is szerephez jutottak: például utódok születésével, a gyermekek felnevelésével, normák és kulturális értékek közvetítésével, házasságok létrehozásával, kliens- és patrónusi rendszer működtetésével, érdekkijárással, konfliktusok generálásával vagy csillapításával.¹⁴⁹⁸ Az említett szempontok nemcsak az uralkodói feleségekre, hanem a korszak előkelő asszonyaira is vonatkoztathatók.

Thököly Éva eddig szinte észrevétlen életének bemutatásához elsődlegesnek bizonyultak a jó forrásadottságok. Férjével, Esterházy Pállal való mintegy 35 évnyi levelezésének, ha nem is maradt meg minden darabja (főleg Esterházy Páléi hiányoznak), de a 323 levél az említett női szerepkörök sokaságát engedi láttatni és az alapokat mindenképpen megteremtette egy bio-

gráfiához. Ám ez nem lett volna elég egy sokrétű élettörténet megrajzolásához, ehhez, paradox módon, kellett a megromlott házasság és a vele járó per adminisztrációja. Thököly Éva férjével való házastársi közössége az asszony 41 éves korában véget ért, férje vádjai alapján elítélték és fogságba vetették. A per, majd Thököly Éva rehabilitációért való küzdelmének az Esterházy hercegi levéltárban és a bécsi ferenceseknél fennmaradt több ezer oldalnyi anyaga, valamint egyéb dokumentumok (kiadott és kiadatlan elbeszélő források, birtokjogi iratok, végrendeletek, egyéb levelezések) tették lehetővé az árnyaltabb történetírást egy különleges asszony fordulatos életéről.

Thököly Éva gazdag és előkelő családban született. Édesapja, Thököly István gróf, művelt, széles látókörű, jó kedélyű és törekvő ember, Árva vármegye főispánja, aki Erdélyből hozott feleséget magának Gyulaffy Mária személyében. A fiatalasszony apai ágon az erdélyi Bethlen Gábort támogató elit egy tehetős családjából, anyai ágon a Bethlen famíliából származott. Nagyapja az a Bethlen István, aki fivére, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem halála után Erdély egyik jelentős politikusa volt. Gyulaffy Máriával tehát számottevő erdélyi jószágot és nagy vagyont nyert Thököly István. Felesége váratlan és korai elhunytát (1659) követően a gróf nem nősült meg többé, a gyerekek, Katalin, Mária, Imre és Éva, a rokonság és familiárisok felügyelete alatt növekedtek. Thököly István ügyesen építgette a két országban lévő birtalmát. Anyja, Thurzó Katalin révén Árva várának és uradalmának a közbirtokosai közé

1497 A témához: KELLER 2016, 15–20.

1498 KELLER 2010, 227.; STOLLBERG-RILINGER 2016, 246–247.

tartozott, és sorra szerezte meg a birtokostársaktól a porcióikat. Hasonló módon terjeszkedett az Illésházyak ellenében, a tőlük zálogba vett likavai jószágot a restaurált Likava várával együtt egyetlen fiának, Imrének ajándékozta. Az 1660-as években gyermekei erdélyi érdekeinek az érvényesítésére összpontosított, ezért élénken ápolta a rokoni kapcsolatokat a Rhédeyekkel. A Husztban lakó és nagy tekintélynek örvendő Rhédey Ferencné Bethlen Druzsina az utolsó élő gyermeke volt Bethlen Istvánnak, s a néhány rokon, köztük a Thököly gyermekek, busás örökségre számíthattak tőle. A megerősödő Apafi Mihály fejedelemmel szemben az apának azt még sikerült elérni, hogy Thököly Imrét Máramaros megye főispánjává nevezzék ki, azonban Husztot és Hunyadot kicsavarták az örökösök kezéből. 1670-ben azonban már nemcsak az erdélyi birtokok, hanem a saját magyarországi helyzete miatt is fájhatott Thököly István feje. Mivel a Wesselényi-mozgalomban érintettnek találták, 1670 novembere elején I. Lipót magyar király parancsára a várait át kellett adnia az odaérkező katonaságnak. Thököly ellenállt, s amikor a Gottfried von Heister tábornok és Esterházy Pál bányavidéki főkapitány által ostromlott Árva várában 1670. december 3-án örökre lehunyta a szemét, már csak két lánya, Mária és Éva voltak mellette. Thököly Katalin röviddel az ostrom előtt távozott újdonsült férje, Esterházy Ferenc oldalán, Thököly Imrét pedig Erdélybe menekítették. A két árva leányt a későbbiekben Esterházy Pál vette gyámságba és a kismartoni udvarába vitte őket. Thököly Mária 1674-ben Gersei Pethő Lászlóval kötött házasságot, Thököly Éva pedig gyámleányi státuszban az Esterházyaknál maradt.

1682 augusztusában, négy hónappal az első feleség, Esterházy Orsolya halála után, Esterházy Pál és Thököly Éva a menyegzőjüket tartották Kismartonban. Két nem egyenlő fél lépett házasságra egymással, s ez nemcsak a köztük lévő 24 évnyi korkülönbségben nyilvánult

meg. A férj a Magyar Királyság nádora, gróf, királyi főudvarmester, bányavidéki főkapitány, belső titkos tanácsos, ranggal, méltósággal és vagyonnal rendelkezett. A feleség ugyan grófnő, de 1670-ben vagyonát és a család hírnevét is elvesztve megtűrt árvaként került a sógora bátyjához, egy olyan rokonhoz, akit addigi életében csupán néhány alkalommal láthatott. Az 1670-es évtized vége felé a fiatal Évának viszonya lett a gyámajával, a kényes szituáció Esterházy Orsolya halálát követően rendezést kívánt.

Esterházy Pál nyilván mérlegelte, hogy milyen előnyökkel jár neki a házasság. Dinasztikus-örökösödési szempontból biztosítva látzott a család jövője, hiszen 1682-ben tíz gyermeke volt életben, köztük hét fiú, azaz nem szorult további örökösökre. Anyagi megfontolások sem játszhattak szerepet, hiszen Éva nem rendelkezett vagyonnal, bár kilátásban volt némi kártérítés az 1670–1671-ben történt igazságtalan vagyonek Kobzás miatt. Presztízs és hírnév sem járt a felségárulással posztumusz elítélt Thököly István legkisebb lányának a feleségül vételével. Ráadásul Éva fivére, Thököly Imre, ekkorra már komoly politikai ellenfelévé vált. Ugyanakkor Thököly Éva anyai ágról való előkelő származása (Bethlen–Gyulaffy) tagadhatatlan volt és a rendezetlen erdélyi birtokok ügye nyereséggel kecsegtetett. Így létrejött a házasság, aminek két oka lehetett. Az egyik politikai jellegű: ez volt a válasz Thököly Imre és Zrínyi Ilona 1682. júniusi kézfogójára, annak a pendantja, amelynek a kuruc vezért kell megbékítenie. A másik ok kétségtelenül a kettőjük között lévő szerelem, amelynek a feleség erotikus vágyaiban való kifejeződése a levezetés korai szakaszában megjelent.

Miért volt fontos a házasság Thököly Évának? Dinasztikus-örökösödési szempontból érthető, hogy saját családra vágott. Három idősebb testvére már mind házas volt, Thököly Katalinnak gyermekei is születtek Esterházy Ferencről. Az Esterházyak rangja és hírneve

a magyar elithez való tartozást biztosította, a férj tetemes vagyona jómóddal és a közös gyermekeknek megfelelő örökséggel kecsegtetett. A nincstelen gyámleányból a nádor feleségévé válni kétségtelenül meseszerű felemelkedés. A két fél nézőpontjait egymás mellé téve, a házasság egyértelműen Thököly Évának kedvezett, az ő érdekei kívánták helyzete sürgős rendezését.

A házasság első éveinek egymást segítő és szeretetteljes atmoszférája nyilvánvaló a levelezés alapján. Katrin Keller „Arbeitspaar”-nak nevezi az ilyen egymással szövetséges, jól együttműködő házaspárokat.¹⁴⁹⁹ Gyermekeik születtek, Thököly Éva bekapcsolódott a férje üzleti ügyeibe és gazdálkodásába, támogatta őt törekvéseiben, előrehaladásában. Kölcsönösen szívességeket tettek egymásnak, a fiatalasszony sokat törődött a férje egészségével és a gyerekek nevelésével, az uralkodó utasítására neki kártérítésként utalt 22 500 forintot is a férje rendelkezésére bocsátotta. Cserében Esterházy kötéslévélben és a végrendeleteiben gondoskodott a feleségéről, gáláns ajándékokat vásárolt, s mivel Thököly Évának megtetszett a gazdasasszonyság, kisebb majorságokat adott a kezelésébe. Az ekkori életszakasz megkoronázásának tekinthető, amikor Thököly Évát felvették a csillagkeresztes hölgyek rendjébe, s ezzel a Habsburg Birodalom dámáinak egy szűk, kivételezett körébe került. A minden bizonnyal a férje befolyása révén (is) elnyert kitüntetést az aranygyapjú érdemrend női párjának tekintették.

A mostoha- és a közös gyermekek nevelése csak részben hárult Thököly Évára. Az első házasságból származó nagyobb fiak már felnőttek

vagy iskolába jártak, a lányok pedig a kolostori életre készültek. Azonban a halál mindig és mindenkor jelen volt a család életében. 1682 és 1693 között nyolc gyermek hunyt el, közülük öt Thököly Éváé volt. Az életben maradt közös gyermekek, Anna Terézia és József sorsa folyamatosan foglalkoztatta Évát, egyet biztosan tudott, hogy nem szeretné egyházi pályára irányítani őket.

Az atyafiság, a szűkebb-tágabb rokonság hálózata a kor politikai és vagyoni viszonyainak egyik mozgóterele.¹⁵⁰⁰ A jó kapcsolatok ápolása, az atyafiak kölcsönös segítése, az előmenetel támogatásával a dinasztia nagyságának és dicsőségének a kiterjesztése hangsúlyos kívánságként jelent meg Esterházy Pál végrendeleteiben. Thököly Évának kevés olyan rokona maradt, akikkel ténylegesen kapcsolatot tarthatott. Két nővére mindenképpen ide számítható. A két Esterházy–Thököly házaspár rendszeresen összejárt, Esterházy Ferenc mindenben követte bátyja akaratát, Katalin és Éva is összetartottak egymással.

Ferenc 1683-ban bekövetkezett váratlan halála után Thököly Katalinnak sok nehézséggel kellett megküzdenie, ő azonban nem palatinusné hűgához, hanem magához Esterházy Pálhoz fordult segítségért.¹⁵⁰¹ Thököly Mária szintén a közvetlen utat választotta sógorához. Gyorsan véget érő első házassága után 1680-ban Nádasdy Istvánnak nyújtotta a kezét, aki mivel szimpatizált a kuruc mozgalommal, annak bukásával elvesztette a vagyonát. Mária több könyörgő levélben próbálta Esterházy Pált meglágyítani, ami végül is sikerült neki.¹⁵⁰² Amikor 1690-ben ékszereket lopott el tőle egy Königné nevű bizalmasa, húga ugyan segített

1499 KELLER 2010, 234.

1500 ERDÉLYI 2019c, 158–159.

1501 Thököly Katalin Esterházy Pálnak, Pápa, 1688. március 18. és Sopron, 1694. február 21. MNL OL P 125 Nr. 4138. és 4140.

1502 Thököly Mária Esterházy Pálnak, Sempte, 1687. január 16. és 1690. október 29. MNL OL P 125 Nr. 4144. és Nr. 4145

az ügy felgöngyölítésében,¹⁵⁰³ de mégsem látjuk Thököly Évát abban a klasszikus közbenjárói-közvetítői szerepben („Fürbitterin”, „Fürsprecherin”), amely a pozíciójából adódott volna.¹⁵⁰⁴ Bátyjával, Thököly Imrével 1670 óta nem volt semmilyen kapcsolata Évának. A rebellis gróf sikerei csúcán is csak annyit tudott elérni, hogy a hűgának írt néhány levelére – erős kontroll alatt született – választ kapjon, családi találkozásra a források alapján egyszer sem került sor. Olyan dokumentumok sem maradtak, amelyek Thököly Évának bármilyen hídszerepére utalnának a férje és a bátyja között. Esterházy Pál ellenségének tartotta és a haza elvesztésével vádolta Thököly Imrét, a vele való leszámolást személyes ügyként kezelte. Hogy ez hogyan jelent meg a feleségével való viszonyában, nem ismert, de úgy tűnik, hogy a sógora felé irányuló haragját és ellenszenvét nem fordította ellene.

Thököly Éva feleségként más nőkkel ellentétben nem idegen helyre került. Több mint tíz éve élt a kismartoni udvarban, jól ismerte a családtagokat és az udvart. A gyámajával kialakult viszonya miatt a környezet ellenségessé vált vele szemben, ez különösen kitapintható volt az Esterházy Orsolya halála és a menyegző közötti négy hónapban. A kézfogó után azonban nemcsak az ő ügyességén múlt, hogy új legitimitását hogyan tudja érvényesíteni, hanem a befogadó közösségen is. A feleség jogilag a férfi alá van rendelve, de a szokásjog szerint férjével együtt gyakorolja az uralmat a család és a háztartás fölött s mindenki engedelmességel

tartozik neki.¹⁵⁰⁵ Ez olyasmiben lenne megfogható, mint a tisztviselőknek szóló utasítások vagy akár a saját női udvarának a rendtartása, de ilyen Thököly Évától nem ismert. Viszont már 1688-ból idézhető olyan levélrészletek, ahol az udvari tisztek engedetlenségéről, ellenségeskedéséről panaszkodott.¹⁵⁰⁶ Az úrnőnek befolyása van az udvari élet mindennapjainak alakítására, az ő feladata (is) a reprezentációs feladatok megszervezése a szertartásokon át az ünnepekig bezárólag. Erre sem látunk példát, s az a benyomásom, hogy ezekben az ügyekben főként Esterházy Pál intézkedett. Ő 1652-től, azaz második házasságkötésekor már harminc esztendeje viselte a családfői tisztséget, és kialakultak azok a bejáratott döntési mechanizmusok, amelyeken az új feleség sem tudott változtatni. Az udvarban az úrnő kötelezettségei közé tartozott az alattvalókkal való törődés, a jótékonyosság gyakorlása, a könyörületesség.¹⁵⁰⁷ Thököly Éva például egy török rab ügyében írt a férjének, aki a szabadulásáért kért 200 forintnál csak kevesebbet tudott letenni, de a herceg-asszony közbenjárására, s hogy „jobb is volna megmenekedni tőle, mivel már vén és beteg”, elengedték.¹⁵⁰⁸ Máskor a „tíslér”, az asztalos könyörgött munkáért, akit Thököly Éva be is ajánlott Esterházy Pálnak, hogy a bécsi építkezéseken dolgozhasson.¹⁵⁰⁹

Az első néhány, szinte idillikusnak nevezhető év után elkezdtek sokasodni a nehézségek a házasságban. A problémáknak több nagy csoportja alakult ki. Első helyen említhető, hogy Thököly Éva házassági és özvegyi jogait

1503 Az ékszerlopási ügy: Thököly Mária Esterházy Pálnak, Sopron, 1690. november 2. és Kismarton, november 10. MNL OL P 125 Nr. 5539–5540.; Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1690. november 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 162.

1504 KELLER 2016, 20–21.

1505 KELLER 2010, 226.

1506 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1688. március 22. és 26. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 148–151.

1507 KELLER 2016, 20–21.

1508 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1690. január 13., 1690. február 8. és Sopron, 1690. február 15. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 157–159.

1509 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1688. március 22. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 150.

érezte sérülni, ezzel együtt fia és lánya öröksége miatt is aggódott. A házassági jog szerint a feleségnek a rangjához méltó ellátást kell biztosítani. Thököly Éva visszatérő panasa, hogy sem udvartartása, sem ellátása nem megfelelő. Továbbá a vagyongyarapításban a férj mellett a feleség is szerzőtársnak tekintendő, ha és amennyiben az ezekre vonatkozó okiratokba is bekerül. Thököly Évát azonban kihagyta ezekből a férje, és az asszony szerint az özvegyi öröklési jog, valamint a gyermekei jussa a férje által végrendeletekben meghatározott keretei sem voltak elégségesek.

Következő problémakörként azonosítható, hogy Esterházy Pál udvara három évtizedes működésének sajátosságaiból fakadóan kialakult egy hierarchia és egy munkarend, amit kezdetben elfogadott Thököly Éva, de az évek múlásával méltóságát és becsületét érezte megsértve azáltal, hogy a tisztek nem engedelmességek neki. Az utasításait nem teljesítették, sőt, nyíltan ellentmondtak a hercegasszonynak. A sokszor rosszindulatú légkör a szűkebb családot is áthatotta, különösen az első számú hitbizomány örökösévé előlépett Mihály és a legidősebb lány, az ágostonos apáca Krisztina viseltettek ellenszenvvel mostohaanyjuk irányában. De a főúri társaság sem kímélte Thököly Évát. Draskovich Jánosék nemcsak a Thököly család és Thököly Imre bukásán gúnyolódtak, de bécsi intrikáknak és pletykáknak is hitelt adva, rangjához méltatlan magatartást vetettek az asszony szemére.

Mindezzel párhuzamosan a hercegné egyfajta öntudatra ébredése, önállósodása ment végbe. Előbb kisebb birtokokat, kerteket, szőlőket, malmokat vásárolt. Pénzügyi helyzetének javulásával egyre nagyobb jószágokat, így Szent Margarétát, Hegykőt, Zárányt, Sércet is meg tudta szerezni férje zálogbirtokaiból. Ezen saját gazdálkodást folytatott, állatokat tartott, szőlőt ültetett és bort termelt. Bekapcsolódott az erdélyi marha- és sókereskedelembé, sőt, hitelezni is kezdett. Ehhez az anyagi alap-

kat az erdélyi családi birtokok jogi helyzetének tisztázása, a jószágok visszaszerzése és az erdélyi elittel, elsősorban II. Apafi Mihállyal való megegyezés teremtette meg. A vagyontalan gyámleány az 1690-es évek végére vagyonos asszonnyá vált. Birtokai és jószágai értéke a korabeli becslések szerint meghaladta a 100 000 forintot.

Az anyagi föllendülés Thököly Évának a férjétől való függetlenedését is magával hozta, mindez a magabiztosság növekedésével és a saját egyéniség kifejezésével járt együtt. A férjétől külön fürdőkúrák és Thököly Éva pezsgő társasági élete gyakran képezte a házaspár levelezése témáját, ennek fényében feltűnő, hogy Éva olyan közös családi eseményeken való részvételt elutasított, mint Esterházy Gábor eljegyzése Bécsben 1693-ban. A hercegasszony az évek során egy saját bizalmasi kört is kiépített magának, állandó kísérői egy bizonyos Prankné és Vukovics János voltak, akik emiatt az Esterházy-udvar támadásainak a célpontjaivá váltak.

Önállósodásával Thököly Éva szokásjogokat sértett és határokat lépett át, amit Esterházy Pál kezdetben még megbocsátott, a későbbiekben azonban egyre nehezebben tűrt. Az 1692. február végén kirobbant minden addiginál nagyobb veszekedés a házaspár szétköltözésével végződött. Thököly Éva az egyház közvetítését kérte, s nagy tekintélyű szerzetesek mellett Kollonich Lipótot is bevonták a helyzet rendezésébe. Az akkori kalocsai érsek mindkét felet a békeséges együttélésre intette, Esterházy Pált a felesége rang szerinti tartására, Thököly Évát engedelmisségre, a megfelelő társaság megválasztására, valamint arra figyelmeztette, hogy ne idegen jószágokat vásároljon, hanem a férje gazdálkodását támogassa.

A házasfelek kibékültek, de 1692 után nem született több gyermekük, holott Éva még csak 33 éves volt. A problémák is megmaradtak és újult erővel törtek a felszínre. Az öröklés kérdése a herceg szempontjából megoldódni látszott. 1695-ben a fiai közül már csak hárman

éltek: Mihály, Gábor és József. Nekik három hitbizományt hozott létre az ekkor kelt végrendeletében és az azt kiegészítő *codicillus*ban 1696-ban. A dinasztia ékköveit összpontosító hitbizomány – a két legfontosabb rezidenciával, Kismartonnal és Fraknóval, valamint azok berendezésével együtt – a legidősebb Mihályt illette. Esterházy Gábor a Balatontól délre terülő jószágokat, Esterházy József a legtávolabbi, felső-magyarországi birtokokat örökölte. Thököly Éva özvegységére Köpcseny várát és uradalmát kapta haszonélvezetre és egy 30 000 forint értékű tárgyegyüttest szabad rendelkezésre, amivel nem volt elégedett.

A házaspár kezdeti jó együttműködése az 1690-es évtizedre az élet különböző területein kudarcot vallott. Kapcsolatuk megromlott, viszályok és intrikák terhelték a mindennapjait, ezek egy része szándékoltan a nyilvánosság elé is került, ami a család hírnevét, mindkettőjük méltóságát sértette és megingatta a nádori házaspár mintaszerű házasságába vetett közbizalmat. Thököly Éva egyébként a reprezentatív-protokolláris palatinusnéi szerepben sem látható. Vagy a források hallgatnak ebben az ügyben vagy egyszerűen hiányzik az eseményekről. Nincs olyan társasági szerepköre, mint amelyet például Széchy Mária vállalt Wesselényi Ferenc mellett, aki a férje halála után is politikai tényezőként viselkedett, sőt, a Wesselényi-mozgalomban betöltött szerepe miatt el is ítélték. Sorsa annyiban mégis rokonítható Thököly Évával, hogy 1671 és 1675 között fogságban tartották Bécsben, évi 1200–1500 forint tartásdíjából kellett megélnie, majd kőszegi száműzetésben fejezte be az életét.¹⁵¹⁰ Thököly Évának nem ismertek a politikai nézetei, és a férje hivatalaiból fakadó reprezentatív kötelezettségeket sem kedvelhette, legalábbis az 1690-es évekből hozhatók olyan példák, hogy elutasítja a férje oldalán való megjelenést.

Thököly Éva család- és udvarbeli legitimációja tehát nem volt sikeres, nem tudta magát elfogadtatni sem a mostohagyermekkel, sem a férje familiárisaival és udvari tisztjeivel. Vagyoni és dinasztikus kérdésekben nem értett egyet Esterházy Pállal, házastársi és özvegyi vagyoni jogaiban mellőzve érezte magát, valamint gyermekei, József és Terézia örökségét sem látta biztosítottak. A hercegné vagyoni gyarapodása, önállósodása és öntörvényűsége többek érdekét sértette, főként Esterházy Mihályt, mégpedig az értékes birtokok zálogba vételével. A konfliktusokat csak átmenetileg tudták kezelni, az ideiglenes megoldások csak rövid időre hoztak békét.

Thököly Éva sorsában 1700-ban következett be az a tragikus fordulat, amely a hátralévő életét meghatározta. Ennek az évnek a nyarán a férje azzal vádolta meg Bécsben az alsó-ausztriai tartományi bíróságon, hogy meg akarta őt mérgezni. A per anyaga nem maradt meg, csak az 1700 karácsonyán kihirdetett uralkodói határozat, amely a hercegasszonyt mérgezés kísérletében bűnösnek találta és meghatározatlan időre fogságra ítélte. Thököly Éva soha nem ismerte el a bűncselekmény elkövetését. Esterházy Pál az egyház színe előtt kezdeményezte a feleségétől az elváltást, így kánonjogi szempontból az 1700–1713 közötti időszakban a közös ágytól és asztaltól tartósan szétváltak, de a válás (*separatio*) nem ment végbe, férj és feleség maradtak. A botrányos ügy előnyeit és hátrányait mérlegre téve azt lehetett megállapítani, hogy Thököly Évának nem származott volna haszna a férje meggyilkolásából, ellenben Esterházy Pál és elsősorban a legidősebb fiú, Mihály, több szempontból is jól jártak a hercegasszony félreállításával: a konfliktusok megszűntek és a vagyon a család kezébe jutott. A bécsi helyszín kiküszöbölte Esterházy Pál nádor érintettségét, a per menetébe azonban kapcsolati hálójára révén nemcsak bele-

1510 JANKOVICS 2019, 56–63.

látott, de azt befolyásolni is tudta. Thököly Éva javait, birtokait – készpénzét, kismartoni tárházát, soproni házát, margarétai, hegykői, köpcsényi kúriáit és jószágait – fogságba vétele után szinte azonnal kisajátították. Az 1700. augusztus–december közötti időszakban feltűnő Esterházy Pál *disszimulatív* magatartása, amellyel sokáig a feleségét is megtévesztette, azt sejtetvén, hogy nem ő a peres folyamatok mozgatórugója.

Thököly Éva nem törődött bele a sorsába, hanem ügyvédet fogadott és pártfogókat keresett. Utóbbiakat szürke, de tekintélyes eminenciásokban, egyházi személyekben találta meg. Segítségükkel két ponton lépett fel a bécsi udvarban rokoni és baráti kapcsolatokkal rendelkező Esterházy Pál ellen. Egyrészt azt használta ki, hogy az ítéletben nem határozták meg a fogság idejét, másrészt ellenváddal élt, hatalmaszkodással s birtokfoglalással vádolta meg a férjét és a családját. Panaszainak 1701 szeptemberében a Titkos Konferencia egy alkalmi bizottsága helyt adott és vizsgálatot indítottak. Az ülésen részt vevő Kollonich Lipót javaslatára az uralkodó 1701. október 21-én kelt határozatában szabadon bocsátották a hercegasszonyt, tartózkodási helyül az alsó-ausztriai Sankt Pölten jelölték ki, ellátásáról továbbra is Esterházy Pálnak kellett gondoskodnia.

A vagyoni kérdésekben Esterházy Pál elszámította magát és megegyezésre kényszerült. Erre 1702. július 1-jén került sor Bécsben. A szerződésben Thököly Éva lemondott magyarországi birtokairól és elfogadta, hogy nem léphet a Magyar Királyság területére, cserében Esterházy Pál megígérte, hogy Éva 80 000 forint értékű birtoka után tőkekamatot fizet, valamint átad 50 000 forint készpénzt és az ingóságokat, beleértve felesége ékszereit és a kincstárát. A szerződés pontjait azonban Esterházy Pál nem tartotta be, ezért a következő években Thököly Éva, aki az őt ért kárt több mint

100 000 forintra becsülte, többször kezdeményezett végrehajtási eljárást a férje ellen. Nehéz alkufolyamatok során csak részben tudta a követeléseit érvényesíteni. Kettőjük vitái az alsó-ausztriai tartományi bíróság állandó persorozata lett.

A következőkben még két fontos személyes célt sikerült Thököly Évának elérnie, kihasználva, hogy 1705-ben elhunyt I. Lipót császár és magyar király és a fia, József lépett a helyére. 1706. október 21-iki rendeletében I. József visszaadta Thököly Éva szabadságát, aki ekkortól kezdve Magyarország területét kivéve szabadon cselekedhetett és mozoghatott, megszüntek a korlátozások. A hercegasszony azonban nem elégedett meg ennyivel, hanem a teljes rehabilitációját és becsülete helyreállítását kívánta. Erre a meghurcoltatását követően több mint hét évvel került sor, 1708. március 2-án az uralkodó nemcsak hogy visszahelyezte korábbi méltóságába és jogaiba, hanem azt is megparancsolta, hogy bűncselekményt senki ne merjen neki felhánytorgatni.

Thököly Éva ezekben az években Bécshez közel, Alsó-Ausztriában szerzett kisebb birtokokat, Donaudoorfbán, Tribuswinkelben, majd Wienersdorfbán, sőt, Bécsben a Riemergassén is vásárolt egy palotát. Életvitel és udvartartása szerényebb lehetett a korábbiaknál, de szabadon élhetett. Férjével továbbra is tartotta a kapcsolatot, utolsó fennmaradt levelében békülékeny hangot ütött meg: „ha valamiben kegyelmeddel együtt laktomban megbántottam is kegyelmedet, tulajdonítsa ifjúságombéli gyarlóságomnak” – írta neki.¹⁵¹¹

Thököly Éva halálakor a birtokokban, ingatlanokban, készpénzben, kölcsönökben és értéktárgyakban fekvő vagyona több mint 170 000 forintot tett ki, továbbá fennállt 110 000 forintnyi követelése. 1708-ban kelt végrendeletét három pótvégrendelettel egészítette ki. Fő örökösére, fiára, 'virtuálisan'

1511 Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1712. december 24. *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* 315.

80 000 forint értékű jószágot és 30 000 forintnyi tárgye gyűttest, ténylegesen Hegykőt és a háziékszereit hagyta. Bőkezűen megemlékezett a Thököly családtagokról s a mellette tartó barátnőiről és személyzetéről, háláját és mecénatúráját azonban leginkább a katolikus egyház, azon belül is a ferences rend élvezhette a nehézségek során neki nyújtott lelki támaszért és pártfogásért.

Thököly Évának a források alapján kibontható személyisége egy nyílt, eleven, érzékeny nő benyomását kelti. Nem ismert, hogy az Esterházy-udvarban milyen nevelésben részesült, de nagyfokú természetes intelligenciával rendelkezett, gyorsan és könnyen tanult. Rendkívül jó megfigyelő volt, erre már a 19 évesen írt levelei is példát szolgáltatnak, amikor vetélytársát, Esterházy Orsolyát tartotta szemmel. A gyakori bécsi és egyéb utazások alatti benyomások, az előkelő társaságokban hallott információk és a férje kreatív egyénisége is hatással voltak rá. Kúriái és házai berendezései kifinomult ízlésről, gazdag és színes környezetről, a legújabb divat követéséről tanúskodnak. Többféle hírlapot járatott, olvasott és beszélt németül. Temperamentumos, szenvedélyes, vitatkozó természetű volt, aki a meggyőzésben és érvelésben felvette a versenyt a férjével. A pátéreket patakzó könnyeivel és végeláthatatlan panaszaival vonta a maga oldalára. Férje embereit gyorsan pergő kíméletlen beszédével riasztotta el. Lobbanékony alkata azonban

nehézségeket is okozott neki. A szokásjogot, különösen a nőkre vonatkozó társadalmi elvárásokat figyelmen kívül hagyta, ha úgy vélte, hogy az érdekei ezt kívánják. Ez a törekvése, az érdekérvényesítés képessége és az erős öntörvényűsége emelte ki és segítette át a nehéz helyzeteken, de ez az öntörvényűség egyben, amely a házassága megromlását okozta.

Thököly Éva sorsa rendkívülinek mondható a korban. Gazdag grófkisasszonyból hirtelen családját és vagyonát veszített árvaként került idegen udvarba, majd a gyámajával kötött házasságával a Magyar Királyság legmagasabb státuszú asszonya lett. 1700-ban ismét elvesztette szabadságát és méltóságát, majd ebből a helyzetből is kiverelkedte magát, holott a nemesasszonyok elszegényedése ismert jelenség volt a korban. 57 évesen, férje halála után három évvel, 1716. augusztus 21-én hunyt el a bécsi házában. Az Esterházyakról többet nem akart tudni, nem engedte, hogy Kismartonban vagy más Esterházy-kriptában temessék el. Ferences pártfogói Bécshez közeli kegyhelyén, Maria Lanzendorfban találta meg végső nyughelyét, művészien faragott epitáfiuma a templomban látható, ahol az emléket a mai napig ápolják. Esterházy Pál első házasságából származó fiainak, Mihálynak és Gábornak nem voltak fiú örökösei. Az Esterházy hercegi ág a fennmaradását a Thököly Évától született Esterházy Józsefnek köszönhette.

IX. Függelék

1. ESTERHÁZY PÁL VÉGRENDELETEI

	Keltezés / Jellemzők	Jelzet	Nyelv	Kiadás
1.	Végrendelet Fraknó, 1664. január 8. saját kezű, pecséttel Kiegészítés: Fraknó, 1664. április 25.	MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 53.	magyar	MERÉNYI 1911a
2.	Végrendelet Fraknó, 1668. január 10. saját kezű, pecséttel mellette Esterházy Orsolya megerősítő aláírása	MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 54.	magyar	kiadatlan
3.	Végrendelet Kismarton, 1678. január 1. saját kezű, pecséttel mellette Esterházy Ferenc és Esterházy Orsolya, Esterházy János, Esterházy Mihály, Fábiánkovics Ferenc, Wukmanich György, Benkovich Ágoston, Ráttkay György aláírásai pecséttekkel	MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 55.	magyar	MERÉNYI 1911b
4.	Végrendelet Kismarton, 1682. szeptember 8. saját kezű, pecséttel mellette Draskovich Miklós és Esterházy Ferenc aláírásai pecséttekkel	MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 56. másolata uo. Nr. 79.	magyar	kiadatlan
5.	Végrendelet Kismarton, 1683. május 18. saját kezű, pecséttel	MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 57.	magyar	kiadatlan
6.	Végrendelet Kismarton, 1685. március 10. saját kezű, pecséttel mellette Csáky István, Draskovich János, Illésházy György, Zichy István, Fábiánkovics Ferenc, Thomas Walperger aláírásai pecséttekkel	MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 58.	magyar	kiadatlan

	Keltezés / Jellemzők	Jelzet	Nyelv	Kiadás
7.	Végrendelet Fraknó, 1689. február 12. saját kezű, pecsét mellette: Kismarton, 1689. február 14. Nádasdy Ferenc, Esterházy Zsigmond, Szente Bálint, Révay Elek, Amádé Ádám, Révay Zsigmond, Fábiánkovics Ferenc, Pinnyei János aláírásai pecsétékkel mellette Kismarton, 1691. szeptember 2. Esterházy Miklós aláírása mellette Kismarton, 1693. április 4. Esterházy Mihály, Esterházy Gábor aláírásai	MNL OL P 108. Rep. 4 Fasc. G Nr. 59 másolata uo. Nr. 60. és Nr. 80.	latin	kiadatlan
8.	Codicillus Kismarton, 1692. július 10. saját kezű, pecséttel	MNL OL P 108. Rep. 4 Fasc. G Nr. 61. másolata uo. Nr. 62. és Nr. 81.	latin	kiadatlan
9.	Végrendelet Fraknó, 1693. július 8. saját kezű	MNL OL P 108. Rep. 4. Fasc. G Nr. 63. másolata uo. Nr. 81.	latin	kiadatlan
10.	Codicillus Kismarton, 1693. július 1. nem saját kezű, de az aláírás a végén eredeti	MNL OL P 108. Rep. 4. Fasc. G Nr. 64.	latin	kiadatlan
11.	Codicillus 1693. október nap hiányzik saját kezű	MNL OL P 108. Rep. 4. Fasc. G Nr. 65.	latin	kiadatlan
12.	Végrendelet Kismarton, 1694. szeptember 10. nem saját kezű, de az aláírás a végén eredeti, pecséttel	Budapest, MNL OL P 108. Rep. 4. Fasc. G Nr. 66. másolata uo. Nr. 67. és Nr. 68.	latin	kiadatlan
13.	Codicillus Kismarton, 1694. szeptember 15. saját kezű, pecséttel	MNL OL P 108. Rep. 4. Fasc. G Nr. 69.	latin	kiadatlan
14.	Végrendelet Nagyszombat, 1695. március 2. nem saját kezű, de az aláírás a végén eredeti, pecséttel mellette Esterházy Miklós, Esterházy Mihály és Esterházy Gábor aláírásai mellette Gyarmati Balassa Pál, Dolny István, Illésházy Miklós, Maholányi János, Szente Bálint, Pinnyei János, Nagy István aláírásai pecsétékkel	MNL OL P 108. Rep. 4 Fasc. G Nr. 70. másolata uo. Nr. 72. és 73. magyar fordítása: Acta Varia, P 113 IV. B. 19. Nr. 7.	latin	ERDÉLYI 1912, 198–222.

	Keltezés / Jellemzők	Jelzet	Nyelv	Kiadás
15.	Végrendelet Kismarton, 1696. december 8. I. Lipót megerősítése, Bécs, 1699. január 2. I. Lipót és Mattyasovszky László nyitrai püspök aláírásával, pecsét nincs. Mellékelve egy nyugta, miszerint a megerősítésért („pro confirmatione”) Esterházy Pál 1500 forintot fizetett, Bécs, 1699. június 12.	MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 71. másolata uo. Nr. 83. és NRA Fasc. 353 Nr. 1 (latin egykorú kamarai másolat)	latin	kiadatlan
16.	Codicillus Kismarton, 1696. december 8. saját kezű, pecséttel	MNL OL P 108. Rep. 4 Fasc. G Nr. 72.	latin	kiadatlan
17.	Codicillus Fraknó, 1706. február 28. saját kezű, pecséttel	MNL OL P 108 Rep. 4. Fasc. G. Nr. 73.	latin	kiadatlan
18.	Codicillus Pozsony, 1708. szeptember 1. nem saját kezű, de az aláírás a végén eredeti mellette: Berényi Péter, Berényi György, Berényi Pál, Horváth Simon, Mednyánszky Pál, Kersmarich György aláírásai, pecsétekkel	MNL OL P 108. Rep. 4. Fasc. G. Nr. 74.	latin	kiadatlan
19.	Codicillus Pozsony, 1709. március 22. nem saját kezű, de az aláírás a végén eredeti, pecséttel mellette Horváth Simonsich János, Skarbala András, Meskó Ádám, Berényi Péter, Berényi György, Berényi Pál, Mednyánszky Pál aláírásai, pecsétekkel	MNL OL P 108 Rep. 4. Fasc. G Nr. 75.	latin	kiadatlan
20.	Codicillus Kismarton, 1713. február 24. nem saját kezű, de az aláírás a végén eredeti, pecséttel mellette Ugrinovich Pál, Haller Zsigmond, Nagy István, Meskó Ádám, Zeke István, Trimmel Mátyás, Mottesiczky György aláírásai, utána megjegyzés, hogy 1713. július 13-án publikálták	MNL OL P 108 Rep. 4. Fasc. G. Nr. 76. másolata uo. Nr. 77. és 78., valamint NRA Fasc. 353 Nr. 2 (latin egykorú kamarai másolat)	latin	kiadatlan

2. KRONOLÓGIA¹⁵¹²

1659. február 1. Késmárk	Thököly Éva születése, szülei Thököly István és Gyulaffy Mária
1659. november 19.	Édesanyja, Gyulaffy Mária halála
1670. november 15. Árva vára	Thököly Katalin és Esterházy Ferenc házasságkötése
1670. november–december	Esterházy Pál részt vesz a felsőmagyarországi főurak elleni hadjáratban
1670. december 3. Árva vára	Thököly István halála
1671. július 3. Bécs	Thököly Mária és Éva gyámja Esterházy Ferenc
1672. január 30. Bécs	Thököly Mária és Éva gyámja Esterházy Pál
1674. április 2. Kismarton	Thököly Mária és Gersei Pethő László házasságkötése
1680. december, Ungvár	Thököly Mária és Nádasdy István házasságkötése
1681. június 13. Sopron	Esterházy Pál nádorrá választása
1682. március 31. Kismarton	Esterházy Orsolya, Esterházy Pál első feleségének halála
1682. június eleje, Kismarton	Esterházy Pál és Thököly Éva eljegyzése
1682. június 15. Munkács	Thököly Imre és Zrínyi Ilona házasságkötése
1682. augusztus 9. Kismarton	Esterházy Pál és Thököly Éva házasságkötése
1682. december 27. Madrid	Esterházy Pált felveszik az aranygyapjas rend lovagjai közé
1683. július 21. – augusztus vége Bécsújhely, Linz, Passau	Esterházy Pál és családja elmenekül a török elől
1683. szeptember 12.	Esterházy Pál részt vesz Bécs védelmében és a kahlenbergi csatában
1683. október 16. Keresztúr	Esterházy Ferenc halála
1684. június 7.	Esterházy Anna Terézia születése
1684. július–október	Esterházy Pál részt vesz Buda ostromában
1685. május 5. Kismarton	Esterházy Pál kötéslevele Thököly Évának birtokokról és egyéb javakról
1687. augusztus 8. Kismarton	Esterházy Pál zálogba adja Szent Margarétát Thököly Évának, aki ott a következő években gazdálkodik és a kúria kedvelt tartózkodási helye lesz
1687. december 7. Pozsony	Esterházy Pál elnyeri a német-római birodalmi hercegi címet
1687. december 9. Pozsony	I. József magyar királlyá koronázása Esterházy Pál részvételével
1688. április 4. Kismarton	Thököly Éva magyar nyelvű végrendelete
1688. május 7. Kismarton	Esterházy József Antal születése, az ő vonalán marad fenn az Esterházy hercegi ág

1512 Az általam készített és Király Péter által kiegészített kronológia szerepel az *Esterházy Pál és Thököly Éva iratai* kiadványunkban is.

1689. november 26. Pozsony	Esterházy László pozsonyi kanonok halála
1690. május 25. Bécs	A házaspár nézeteltéréseinek első nyilvánosságra kerülése, Thököly Éva tiltakozólevele Esterházy Pál ellen
1691. szeptember 30. Bécs	Thököly Éva zálogba adja erdélyi birtokait II. Apafi Mihálynak
1693. szeptember közepe – 1696. július között	Thököly Mária és Johann Heinrich Baptist von Tournon házasságkötése
1694. május 24. Bécs	Kettős esküvő: Esterházy Mihály és Anna Margherita Tizzone Biandrata, valamint Esterházy Gábor és Margaretha Christina von Abensberg und Traun házasságkötése
1695. augusztus 5. Pozsony	Esterházy Miklós tinnini püspök halála
1695 nyara (?)	Thököly Katalin és Karl Joseph Jörger zu Tollet házasságkötése
1696. július 19. Pozsony	Thököly Éva zálogba adási szerződése II. Apafi Mihállyal
1697. november 24. Bécs	Thököly Katalin és Johann Jakob Löwenburg házasságkötése
1700. augusztus, Bécs	Thököly Évát fogságának kezdete
1700. december 23. Bécs	I. Lipót ediktuma Thököly Éva elítéléséről és a tullni kolostorba való elzárásáról
1701. október 21. Bécs	Uralkodói döntés Thököly Éva tullni kolostorból való kiengedéséről, letelepedését Sankt Pöltenben engedélyezik, a várost nem hagyhatja el
1702. július 1. Bécs	Thököly Éva és Esterházy Pál első vagyoni megegyezése
1703. február 11. Pozsony	Esterházy Terézia házasságkötése Erdődy Györggyel
1704. március 13.	Esterházy Gábor halála
1704–1705	Thököly Éva megvásárolja az alsó-ausztriai Donaadorfot, amit 1713-ig birtokol, 1705–1707 között rendszeres tartózkodási helye
1705. május 5.	I. Lipót magyar király halála
1705. szeptember 13. Ízmit (Törökország)	Thököly Imre halála
1706. március 18. Fraknó	Thököly Éva és Esterházy Pál második vagyoni megegyezése
1706. október 21. Bécs	I. József részlegesen rehabilitálja Thököly Évát, a Wienerwald területén szabadon utazhatott
1707. április 30.	Thököly Éva megvásárolja Tribuswinkelt, 1707–1714 között a kastély az egyik tartózkodási helye
1707. május 22. Bécs	Esterházy József és Maria Octavia Gilleis eljegyzése
1708. március 2. Bécs	I. József teljesen rehabilitálja Thököly Évát
1708. augusztus 10. Bécs	Thököly Éva végrendelete

1709. augusztus 8. Bécs	Thököly Éva megvásárolja Leopoldstadtban a kertet és a házat
1709. december 22. Bécs	Esterházy József és Maria Octavia Gilleis házassága, Thököly Éva nem lehet jelen
1711	Thököly Éva megvásárolja Wienersdorf birtokát
1711. július 1. Bécs	Thököly Éva végrendelete
1712. május 23. Pozsony	Esterházy Pál birodalmi herceg diplomájának megerősítése és elsőszülött fiágára való kiterjesztése
1713. március 26. Kismarton	Esterházy Pál halála
1713. március	Apja halálával Esterházy Mihály a családfő, ő öröklí a hercegi címet
1713. május 15. Kismarton	Esterházy Pál temetése Thököly Éva részvételével
1713. szeptember 15. Hegykő	Thököly Éva megvásárolja Hegykő birtokát
1713. október 21. Tribuswinkel	Thököly Éva pótvégrendelete
1714. augusztus 29.	Thököly Éva megvásárolja a riemergassei palotát Bécsben
1715. december 11. Bécs	Thököly Éva pótvégrendelete
1715. december. 15. Bécs	Thököly Éva eladja Tribuswinkelt Franz Christoph Scavinioninek
1716. július 8. Bécs	Thököly Éva pótvégrendelete
1716. augusztus 21. Bécs	Thököly Éva halála
1716. augusztus 23. után, Maria Lanzendorf	Thököly Éva temetése az ottani ferences kegyhely templomában

3. HELYNÉV-KONKORDANCIA (a történelmi helynevek mai megfelelői)

Árva vára, Árva vm. (Oravský hrad; Szlovákia)
 Bécs (Wien, Vienna; Ausztria)
 Boldogasszony, Moson vm. (Boldog Asszony, Fraukirchen, Frauenkirchen; Burgenland, Ausztria)
 Borostyánkő, Vas vm. (Borostyán, Bernstein; Burgenland, Ausztria)
 Cindorf, Sopron vm. (Czindorf, Cinfalva, Cindrof, Siegendorf; Burgenland, Ausztria)
 Czillingthal, Sopron vm. (Czilintol, Völgyfalva, Zillingtal; Burgenland, Ausztria)
 Donaudorf (Danadorf, Donadorf; Niederösterreich, Ausztria)
 Donnerskirchen, Sopron vm. (Feiregyháza, Thunerskürchen, Fertőfehéregyháza; Burgenland, Ausztria)
 Feketevár (Schvarczenpak, Schwarzenbach; Niederösterreich, Ausztria)
 Feketeváros, Sopron vm. (Puerbach, Purbach am Neusiedler See; Burgenland, Ausztria)
 Fraknó, Sopron vm. (Forchtenstein; Burgenland, Ausztria)
 Fraknóvár, Sopron vm. (Forchtenau; Burgenland, Ausztria)
 Höflány, Sopron vm. (Hiflán, Nagy Hiflán, Nagyhöflány, Großhöflein; Burgenland, Ausztria)
 Hricsó, Trencsén vm. (Ricó, Ricsó, Rizó, Alsó-Hricsó, Dolný Hričov; Szlovákia)
 Jaromerice (Jarmeritz, Jaroměřice nad Rokytnou; Csehország)

Keresztúr, Sopron vm. (Creiz, Köröszúr, ma Sopronkeresztúr, Németkeresztúr, Deutschkreutz; Burgenland, Ausztria)

Kethely, Sopron vm. (Répcekehely, Mannersdorf an der Rabnitz; Burgenland, Ausztria)

Kismarton, Sopron vm. (Eisenstadt, Eysenstad, Kismartony; Burgenland, Ausztria)

Konstantinápoly (Constantinápol, Isztambul; Törökország)

Köpcsény, Moson vm. (Kittsee, Köpczín; Burgenland, Ausztria)

Krakkó, Fehér vm. (Boroskrakkó, Krakau, Cricău; Románia)

Mariazell (Cell, Czel, Máriacell; Steiermark, Ausztria)

Munkács, Bereg vm. (Mukacsevo, Ukrajna)

Nagyszombat, Pozsony vm. (Szombat, Trnava, Tyrnau; Szlovákia)

Podhrágy, Trencsén vm. (Hricsó-váralja, Hričovské Podhradie; Szlovákia)

Pozsony (Pressburg, Bratislava; Szlovákia)

Sempte, Pozsony vm. (Szente, Szenti, Šintava; Szlovákia)

Sérc, Sopron vm. (Gschieß, Schützen am Gebirge; Burgenland, Ausztria)

Szentmiklós, Vas vm. (Sankt Nikolaus im Burgenland, Várszentmiklós; Burgenland, Ausztria)

Szilágycseh, Szilágy vm. (Cehu Silvaniei, Románia)

Sztrecsény, Trencsén vm. (Streczén, Strečno; Szlovákia)

Tarcsa, Sopron vm. (Tarca, Tarcsafürdő, Bad Tatzmannsdorf; Burgenland, Ausztria)

Újhely (Bécsújhely, Wiener Neustadt; Niederösterreich, Ausztria)

Újhelyi malom, Sopron vm. (Malom, Leithamühl, Lajtaszentmiklós, Neudörfel; Burgenland, Ausztria)

Újvár, Nyitra vm. (Érsekújvár, Nové Zámky; Szlovákia)

Ungvár, Ung vm. (Uzshorod; Ukrajna)

Vajdahunyad, Hunyad vm. (Hunedoara; Románia)

Vasnyúlfalva, Vas vm. (Nyúlfalu, Haschendorf, Hasendorf; Burgenland, Ausztria)

Vesszős, Kis-Küküllő vm. (Szásznagyvesszős, Veseuş; Románia)

Felhasznált források és irodalom

LEVÉLTÁRI ÉS KÉZIRATTÁRI FORRÁSOK

- AFW = Archiv der Franziskaner, Wien (Ausztria)
ANDJC = Román Nemzeti Levéltár Kolozsvári Fiókja (Románia)
Kászoni Bornemissza család levéltára – Fondul familial Bornemisza de Kászon
EPA = Archiv der Esterhazy Privatstiftung, Forchtenstein (Ausztria)
 Acta Varia
 Bezerédy Ádám levelezése
Eisenstädter Missiles
 RAR = Rentamtsrechnungen Eisenstadt, Forchtenstein, Lackenbach
MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
A szekció: Magyar Kancelláriai Levéltár
 A 57 Libri regii
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak
 Magyar Kamara Archivuma
 E 148 Neo-regestrata acta (NRA)
 E 151 Acta Ecclesiastica ordinum et monialium
 E 152 Acta Jesuitica
 E 156 Urbaria et Conscriptioes (UetC)
G szekció: Thököly szabadságharc levéltára
 VIII Thököly Imre családjának iratai
P szekció: Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai
 Családi fondok, levéltárak
 P 108 Repositorium
 P 113 Vegyes anyagok
 P 114 Levéltárral kapcsolatos iratok
 P 125 Esterházy Pál iratai
 P 1314 A herceg Batthyány család levéltára, Missiles
PL = Prímási Levéltár, Esztergom
 Archivum Saeculare, Acta Radicalia (AS Act Rad.)
ÖStA = Österreichischer Staatsarchiv, Wien (Ausztria)
 FHKA = Finanz- und Hofkammerarchiv
 HFU = Hoffinanz Ungarn
ŠABB = Štátny archív v Banskej Bystrici (Szlovákia)
 Koháry család levéltára

FELHASZNÁLT ELEKTRONIKUS ADATBÁZISOK

- Anno Historische Zeitungen und Zeitschriften <https://anno.onb.ac.at/>
Ausztriai anyakönyvek digitális adatbázisa: <http://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/>
Libri regii (MNL OL A 57) digitális változata: <https://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/kiralyi-konyvek/>
Magyarországi törvények: <https://net.jogtar.hu/>

FELHASZNÁLT IRODALOM

ACSÁDY 1885

ACSÁDY Ignác: *Széchy Mária 1610–1679*. Bp., 1885. (Magyar Történeti Életrajzok)

ANGYAL 1888

ANGYAL Dávid: *Késmárki Thököly Imre 1657–1705*. Bp., 1888. (Magyar Történeti Életrajzok)

B. SZÉKELY 2019

B. SZÉKELY Dorottya Piroska: Szelepcsényi György végrendelete. *Lymbus Magyarástudományi Forrásközlemények* 16. (2019) 349–384.

BABOCSAY

BABOCSAY Izsák: Fata Tarczaliensia, azaz Tarczal Városának főbb változásai. In: *Monumenta Hungarica, az a magyar emlékezetes írások*. Kiad. RUMY Károly György. I. kötet. Pest, 1817. 12–181.

BADÁL 1982

BADÁL Ede: Az ifjú Esterházy Miklós római vakációja avagy idegenvezetés 1677-ben. *Művészettörténeti Értesítő* 31. (1982) 303–306.

BAKÁCS 1964

BAKÁCS István: *Az Eszterházy család tatai és csákvári levéltára. Repertórium*. Bp., 1964. (Levéltári leltárak 25.)

BAKÁCS 1965

BAKÁCS István: *Magyar nagybirtokos családok hitelügyletei a XVII–XVIII. században*. Bp., 1965. (Történeti statisztikai füzetek)

BALOGH 1895

BALOGH Gyula: Polgári házasság 1689-ben. *Pesti Hírlap* XVII. (1895) 5988. sz. 1–2.

BALOGH 2023

BALOGH Judit: Thököly Imre és Teleki Mihály kapcsolata. In: *Imrich Thököly – Thököly Imre. Jeho život, povstanie a doba. Élete, felkelése és kora*. Ed. Peter KÓNIA. Prešov, 2023. 108–124.

BARLAY Ö. Szabolcs 1981

BARLAY Ö. Szabolcs: Thomas Segets's (from Edinborough) Middle European connections in reflection of Cod. Vat. Lat. 9385. *Magyar Könyvszemle* 97. (1981) 204–220.

BARTA M. 2017

BARTA M. János: *Rottal János levelezése Csáky Istvánnal és Ferencsel*. Bp. 2017. (Lymbus kötetek 3.)

BASTL 1995

Beatrix BASTL: Zur sozialen Identität der adeligen Frau, Ihre Ausdrucksformen an kleinen Höfen. In: *Adelige Hofhaltung im österreichisch-ungarischen Grenzraum vom Ende des 16. bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts*. Schlaininger Gespräche. Hrsg. von Rudolf KROPF und Gerald SCHLAG. Eisenstadt, 1995. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland) 21–38.

BASTL 1999

Beatrix BASTL: Macht der Emotionen? Refugien der Intimität? Die Enthaltung des Namens und die Ordnung der aristokratischen Familie. In: *Aristokratické rezidence a dvory v raném novoveku*. Ed. Václav BUŽEK, Pavel KRÁL. Ceske Budejovice, 1999. (Opera historica 7) 495–534.

BASTL 2000

Beatrix BASTL: *Tugend, Liebe, Ehre: die adelige Frau in der frühen Neuzeit*. Wien, 2000.

BASTL 2011

Beatrix BASTL: 'Caritas Conjugalis'. Der Begriff des Friedens in der Ehe. In: *Si vis pacem ...? Bemühungen um Frieden und Friedenssicherung im pannonischen Raum vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Tagungsband der 17. Schlaininger Gespräche 1997. Hrsg. von Rudolf KROPF. Eisenstadt, 2011. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland) 161–172.

BÁRTFAI-SZABÓ 1911

BÁRTFAI-SZABÓ László: *A sárvár-felsővidéki gróf Széchényi család története*. I. kötet. 1252–1732. Bp., 1911.

BÁRTH 2005

BÁRTH Dániel: *Esküvő, keresztelő, avatás. Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon*. Bp., 2005.

BENCZÉDI 1974

BENCZÉDI László: A Wesselényi-féle rendi szervezkedés kibontakozása 1666–1668. *Történelmi Szemle* 17. (1974) 596–630.

BENCZÉDI 1980

BENCZÉDI László: *Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664–1685)*. Bp., 1980.

BENDA 2006

BENDA Borbála: „Kegyelmednek jót kívánó társa” – Rákóczi Erzsébet házassága Erdődy Györggyel.
In: *Nők a modernizálódó magyar társadalomban*. Szerk. GYÁNI Gábor, SÉLLEI Nóra. Debrecen, 2006.

BENDA 2007

BENDA Borbála: Rákóczi Erzsébet, a birtokos és gazdálkodó. In: *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Szerk. FÁBRI Anna, VÁRKONYI Gábor. Bp., 2007. 19–28.

BENDA 2014

BENDA Borbála: *Étkezési szokások a magyar főúri udvarokban a kora újkorban*. Szombathely, 2014.
(Archívum Comitatus Castriferrei 6.)

BENDA–VÁRKONYI 2001

BENDA Borbála – VÁRKONYI Gábor: „Az asszony dolga guzsaly s motolla...” – A levélíró Rákóczi Erzsébet.
In: *Rákóczi Erzsébet levelei férjéhez 1672–1707*. Kiad. BENDA Borbála és VÁRKONYI Gábor. Bp., 2001. 7–38.

BERÉNYI 2014

BERÉNYI László: *Esterházyak. Egy ezeréves család története*. I–II. kötet. Eszterháza, 2014.

Bethlen János Erdély története

BETHLEN János: *Erdély története 1629–1673*. Kiad. JANKOVICS József, NYERGES Judit. Bp., 1992.

Bethlen Miklós élete leírása

BETHLEN Miklós: Élete leírása magától. In: *Kemény János és Bethlen Miklós művei*. Kiad. V. WINDISCH Éva. Bp., 1980.

Bethlen Miklós Fáradozásai és gyötrelmei

BETHLEN Miklós: Fáradozásai és gyötrelmei. In: *Bethlen Miklós levelei (1699–1716)*. Kiad. JANKOVICS József. II. kötet. Bp., 1987.

Bethlen Miklós levelei I–II.

Bethlen Miklós levelei (1657–1698). Kiad. JANKOVICS József. I. kötet. Bp., 1987. (Régi magyar prózai emlékek 6/1.)

Bethlen Miklós levelei (1699–1716). Kiad. JANKOVICS József. II. kötet. Bp., 1987. (Régi magyar prózai emlékek 6/2.)

BÉL 1723

BÉL Mátyás: *Hungariae antiquae et novae prodromus*. Norimbergae, 1723.

BIRNGRUBER 2008

Klaus BIRNGRUBER: Die Grafen Grundemann von Falkenberg auf Waldenfels. *Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs* 21. (2008) 249–423.

BOGDÁN 1991

BOGDÁN István: *Magyarországi úr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*. Bp., 1991. (Levéltartan és történeti forrástudományok 7.)

BOJTOS 2013

BOJTOS Anita: Egy sikeres gazdasági vállalkozás 1684-ből, Esterházy Pál és a marhakereskedelem, Thököly Évához írt levelei alapján. In: *Paletta. I. Koraiújkor-történeti Diákkonferencia*. Tanulmánykötet. Szerk. FEKETE Bálint, NYUL Viktor. Bp., 2013. 97–114.

BORIÁN 2007

BORIÁN Előd: A pálos Kéry János útja Zrínyi Miklóstól Esterházy Pálig. In: *Decus solitudinis: pálos évszázadok*. Szerk. ŐZE Sándor, SARBAK Gábor. Bp., 2007. 153–165.

BÓDAI 2019

BÓDAI Dalma: Szülői szerepek és gondoskodás Czobor Erzsébet mint anya. In: *Érzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon*. Szerk. ERDÉLYI Gabriella. Bp., 2019. (Magyar családtörténetek: Tanulmányok 4.) 91–109.

BÓNIS 1935

BÓNIS György: *A bírósági szervezet megújítása III. Károly korában*. Bp., 1935. (Systematica Commissio)

BÖHM 1953

Wilhelm BÖHM: Geschichte der Wiener Zeitung. Von J. B. Schönwetter bis Friedrich Uhl. In: *250 Jahre Wiener Zeitung. Eine Festschrift*. Wien, 1953. 8–33.

BRUCKNER 1905

BRUCKNER Győző: Adalék a késmárki Thököly-féle várkapolna jogtörténelméhez. *Protestáns Szemle* 17. (1905) 465–472.

BRUCKNER 1909

BRUCKNER Győző: Késmárk és a Thököly család. *Közlemények Szepes Vármegye Múltjából* 1. (1909) 9–25., 71–87., 146–157., 202–223.

BUBICS 1884

BUBICS Zsigmond: Buda kétszázados ostromának történetéhez. *Századok* 18. (1884) 800–802.

BUBICS–MERÉNYI 1895

BUBICS Zsigmond – MERÉNYI Lajos: *Herczeg Esterházy Pál nádor 1635–1713*. Bp., 1895.

BUBRYÁK 2005

BUBRYÁK Orsolya: Egy 17. századi nemesasszony inventáriumai. Adatok Rákóczi Erzsébet tárházához. *Művészettörténeti Értesítő* 54. (2005) 41–71.

BUBRYÁK 2013

BUBRYÁK Orsolya: *Családtörténet és reprezentáció. A galgóci Erdődy-várkastély gyűjteményei*. Bp., 2013.

BUBRYÁK 2019

BUBRYÁK Orsolya: Ingók és érzelmek. Az értéktárgyak átörökítése a kora újkori magyar főnemesi végrendeletekben. In: *Érzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon (1500–1850)*. Szerk. ERDÉLYI Gabriella. Bp., 2019. (Magyar családtörténetek: Tanulmányok 4.) 27–56.

BUZÁSI 2003

BUZÁSI Enikő: Fikció és történetiség az Esterházy család ősgalériájában és a Trophaeum metszeteiben. In: *Történelem-Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon*. Szerk. MIKÓ Árpád. Bp., 2003. 411–424.

BUZÁSI 2008

BUZÁSI Enikő: Herceg Esterházy Pálné Thököly Éva. In: *Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század)*. Katalógus. Szerk. MIKÓ Árpád, VERŐ Mária. Bp., 2008. 280–281.

BUZÁSI 2015

BUZÁSI Enikő: Vonzások és választások a gyűjtő Esterházy Pál mecenatúrájában. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás, egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*. Szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő közreműk. Bp., 2015. 117–149.

BUZÁSI 2021

BUZÁSI Enikő: *A reprezentáció keretei és gyakorlata Nádasdy Ferenc országbíró és a 17. századi főnemesi elit műpártolásában.* Akadémiai doktori értekezés. Bp., 2021.

CEVINS 2015

Marie-Madeleine de CEVINS: *Koldulórendi konfraternitások a középkori Magyarországon (1270 k.–1530 k.).* Pécs, 2015. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 6.)

CHMELINOVÁ 2014

Katarína CHMELINOVÁ: *Výzdoba kapinky Kežmarského hradu a sochárstvo v Kežmarku v 17. storičí.*
In: *K stavebným djeinám hradu v Kežmarku.* Szerk. Nora BARÁTHOVÁ. Jadaq, 2014. 114–135.

CONRADS 1982

Norbert CONRADS: *Ritterakademien der frühen Neuzeit: Bildung als Standesprivileg im 16. und 17. Jahrhundert.* Göttingen, 1982.

CUGY 2017

Pascale CUGY: *La dynastie Bonnard – Peintres, graverus et marchands de modes a Paris sous l’ancien régime.* Rennes, 2017.

CZIGÁNY 2018

CZIGÁNY István: *Egy nápolyi hadvezér karrierje a Magyar Királyságban. Antonio Caraffa 1680–1690.*
In: *Caraffa 330. Tanulmányok az eperjesi vértörvényészék történetéhez.* Kiad. KÓNYA Péter, KÓNYA Annamária. Prešov, 2018. 57–80.

CZIGÁNY 2023

CZIGÁNY István: *Egy ifjú száműzött, aki felforgatta a Magyar Királyságot.* In: *Imrich Thököly – Thököly Imre. Jeho život, povstanie a doba. Élete, felkelése és kora.* Ed. Peter KÓNYA. Prešov, 2023. 9–32.

CSAPODY 1933

CSAPODY Csaba: *Az Esterházyak alsólendvai uradalmának gazdálkodása a XVIII. század első felében.* Bp., 1933.

CSÁNYI 2009

CSÁNYI János: *Lipót császár Sopronban 1681-ben.* In: *A céltáblákat szőlő díszítse! Szőlő- és lövészünneppek Magyarországon a 16–19. században.* Kiad. KOVÁCS József László. Bp., 2009.

DÁVID–GODA–THIRRING 2008

DÁVID Ferenc – GODA Károly – THIRRING Gusztáv: *Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai 1488–1939.* Sopron, 2008.

DEGRÉ 1955

DEGRÉ Alajos: *A gyámsági jog fejlődése.* Bp., 1955.

DENK 2003

Ulrike DENK: *Schulwesen und Universität.* In: *Die frühneuzeitliche Residenz (16. bis 18. Jahrhundert).*
Hrsg. von Karl VOCELKA, Anita TRANINGER. Wien–Köln–Weimar, 2003. (Wien. Geschichte einer Stadt, Bd. 2.) 365–421.

DOMINKOVITS 2005

DOMINKOVITS Péter: *Földesúri familiáris, vagy megyei hivatalviselő Bezeredy György soproni alispánsága (1655–1662).* *Fons: Forráskutatás és Történeti Segédtudományok* XII. (2005) 127–161.

DOMINKOVITS 2008

DOMINKOVITS Péter: *A Kürtössy család a 17. századi Sopron vármegyében. Adalék a megyei nemesség összetételéhez, változásaihoz.* In: *Memoria Rerum – Tanulmányok Bán Péter tiszteletére.*
Szerk. OBORNI Teréz, Á. VARGA László. Eger, 2008. 143–155.

DUCHOŇOVÁ 2013

Diana DUCHOŇOVÁ: *Palatín Mikuláš Esterházy a jeho dvor: spoločenosť, normy, rituály každodennosti.* Bratislava, 2013.

EOE XIV., XV., XVI., XVIII., XX.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek 1664–1669. Szerk. SZILÁGYI Sándor. XIV. kötet. Bp., 1889.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek 1669–1674. Szerk. SZILÁGYI Sándor. XV. kötet. Bp., 1892.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek 1675–1679. Szerk. SZILÁGYI Sándor. XVI. kötet. Bp., 1893.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek 1683–1686. Szerk. SZILÁGYI Sándor. XVIII. kötet. Bp., 1895.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek 1688–1691. Szerk. SZILÁGYI Sándor. XX. kötet. Bp., 1887.

ERDÉLYI 1912

ERDÉLYI Aladár: *Régi magyar hitbizományok története és joga (1542–1852)*. Bp., 1912.

ERDÉLYI 2019a

ERDÉLYI Gabriella: Bevezetés. In: *Érzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon, 1500–1850*.

Szerk. ERDÉLYI Gabriella. Bp., 2019. (Magyar családtörténetek: Tanulmányok 4.) 7–24.

ERDÉLYI 2019b

ERDÉLYI Gabriella: „Akarnálak levelem által meglátogatnom”. Egy arisztokrata família és mostohacsalád bensőséges levelezése és élete. In: *Érzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon, 1500–1850*. Szerk. ERDÉLYI Gabriella. Bp., 2019. (Magyar családtörténetek: Tanulmányok 4.) 112–142.

ERDÉLYI 2019c

ERDÉLYI Gabriella: Esterházy Anna Júlia mint testvér és feleség. In: *Az érzelmek története. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2017. évi gödöllői konferenciájának tanulmánykötete*.

Szerk. LUKÁCS Anikó, TÓTH Árpád. Bp., 2019. (Rendi társadalom – polgári társadalom, 31.) 157–175.

ERDÉLYI 2019d

ERDÉLYI Gabriella: Esterházy Miklós mint családfő: Utódlás és érzelmek egy 17. századi arisztokrata dinasztiaiban és mozaikcsaládban. *Történelmi Szemle* LXI. (2019) 657–679.

Erdélyi testamentumok III–IV.

Erdélyi testamentumok III. Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei 1600–1660. Kiad. TUDÓS S. Kinga. Marosvásárhely, 2008.

Erdélyi testamentumok IV. Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei 1661–1723. Kiad. TUDÓS S. Kinga. Marosvásárhely, 2011.

ERDŐ 2014

ERDŐ Péter: *Egyházjog*. Bp., 2014. (Szent István Kézikönyvek 7.)

ESTERHÁZY 1696

ESTERHÁZY Pál: *Mennyei korona, az az az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek rövideden föl tett eredeti*. [Nagyszombat], 1696.

ESTERHÁZY 1700

ESTERHÁZY Pál: *Trophaeum Nobilissimae ac Antiquissimae Domus Estorasiae In Tres Divisum Partes: Quarum I. Exhibet pervetustam Illustrissimae hujus Familiae Genealogiam, Imagines Personarum ad eandem poertinentium cum adjecto ad quamlibet rerum ab iisdem praeclaré gestarum Elogio II. Continet Commentarium partis prioris. III. Complectitur Donationes, Officiorum, Honorumque Collationes, ac Privilegia, & variis Hungariae Regibus, ac postmodum Romanis Imperatoribus concessa, quibus ea, quae in prioribus circa vetustatem ac Nobilitatem Inclytæ hujus Domus dicta sunt, insigniter approbantur*. Viennae, 1700.

Esterházy Pál visszaemlékezése ifjúkorára

Esterházy Pál visszaemlékezése ifjúkorára (1635–1653). In: ESTERHÁZY Pál: *Mars Hungaricus*.

Ford., jegyz. IVANYI Emma, bev., szerk. HAUSNER Gábor. Bp., 1989. 305–320.

Esterházy Pál és Esterházy Orsolya levelezése

Esterházy Pál és Esterházy Orsolya levelezése. Sajtó alá rend. VISKOLCZ Noémi és ZVARA Edina, KIRÁLY Péter és KISS Erika közreműk. Bp., 2019. (Esterhazyana)

Esterházy Pál és Thököly Éva iratai

Esterházy Pál és Thököly Éva iratai. 2/1. Levelezésük. Sajtó alá rend. VISKOLCZ Noémi és ZVARA Edina, KIRÁLY Péter és KISS Erika közreműk. Bp., 2021. (Esterhazyana)

Az Esterházyak családi naplója

Az Esterházyak családi naplója. Kiad. SZILÁGYI Sándor. *Történelmi Tár* 11. (1888) 209–224.

ESZTERHÁZY 1901

ESZTERHÁZY János: *Az Eszterházy család és oldalágainak leírása.* Bp., 1901.

ÉBLE 1913

ÉBLE Gábor: *A nagykárolyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével.* Bp., 1913.

FALLENBÜCHL 1899

FALLENBÜCHL Ferenc: Otrókocsi Fóris Ferencz élete és irodalmi működése. *Magyar Sion* 13. (1899) 268–290., 361–383.

FALLENBÜCHL 1988

FALLENBÜCHL Zoltán: *Magyarország föméltóságai.* Bp., 1988.

FALLENBÜCHL 1994

FALLENBÜCHL Zoltán: *Magyarország főispánjai 1526–1848.* Bp., 1994.

FALLENBÜCHL 2002

FALLENBÜCHL Zoltán: *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon.* Adattár. Bp., 2002.

FAZEKAS 1992

FAZEKAS István: Az Illésházy család XVII. századi leszármazása. *Turul* 65. (1992) 13–17.

FAZEKAS 1993

István FAZEKAS: Paul Esterházy. In: *Bollwerk Forchtenstein.* Katalog der Burgenländischen Landesausstellung 1993. Eisenstadt, 1993. (Burgenländische Forschungen Sonderband XI). 42–51.

FAZEKAS 2005

FAZEKAS István: Arisztokraták és zarándokok: az Eszterházy család tagjai Máriazellben. *Limes – Tudományos Szemle* 18. (2005) 37–47.

FAZEKAS 2009

FAZEKAS István: Esterházy Pál nádor és a családtörténet. *Századok* 143. (2009) 905–917.

FAZEKAS 2018

FAZEKAS István: *A Magyar (Udvari) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között.* Akadémiai doktori értekezés. Bp., 2018.

FEDELES 2014

FEDELES Tamás: „Medicina contra peccata mundana”. Későközépkori főúri misealapítványok. *Századok* 148. (2014) 443–469.

FEJES 1996

FEJES Judit: Az Esterházyak házassági politikája 1645 után. In: *Gyermek a kora újkori Magyarországon, „adott Isten hozánk való szeretetéből ... egy kis fraucimmerecskét nekünk”.* Szerk. PÉTER Katalin. Bp., 1996. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 19) 115–166.

FLEISCHER 1978

Manfred P. FLEISCHER: Father Wolff: The Epitome of a Jesuit Courtier. *The Catholic Historical Review* 64. (1978) 581–613.

FRANK 1976

Norbert FRANK: *Der Einfluss Paul Esterházy's (1635–1713) auf die kirchliche Kunst im Burgenländisch-Westungarischen Grenzraum.* Diplomarbeit. Wien, 1976.

- FUKÁRI 2005a
 FUKÁRI Valéria: III. Petróczy István és Révay Erzsébet házassága. *Új Szó*. Szlovákiai magyar napilap, 2005. április 23.
- FUKÁRI 2005b
 FUKÁRI Valéria: Révay Erzsébet második házassága. *Új Szó*. Szlovákiai magyar napilap, 2005. május 28.
- FÜLÖP 1995
 FÜLÖP Éva: Az Esterházy család hercegi ága birtoklástörténete a hűbéri korszakban. *Limes tudományos szemle* 8. (1995) 125–138.
- G. ETÉNYI 2012
 G. ETÉNYI Nóra: A császári udvar nyilvánosságpolitikája I. József magyar királlyá koronázásakor. *Történelmi Szemle* 54. (2012) 543–576.
- G. ETÉNYI 2021
 Nóra G. ETÉNYI: Printed political representations of the coronation of Joseph I as king of Hungary, 1687. In: *Eagles looking East and West: Dynasty, Ritual and Representation in Habsburg Hungary and Spain*. Ed. by Tibor MARTI, Roberto QUIROS ROSADO. Turnhout, 2021. 121–158.
- GALAVICS 1989
 GALAVICS Géza: A mecénás Esterházy Pál (vázlat egy pályaképhez). *Művészettörténeti Értesítő* 38. (1989) 136–161.
- GALAVICS 1994
 GALAVICS Géza: Esterházy Miklós tézislapja. In: *Barokk művészet Közép-Európában. Utak és találkozások*. Katalógus. Budapesti Történeti Múzeum. Szerk. GALAVICS Géza. Bp., 1994. 215–216.
- GALAVICS 2002
 GALAVICS Géza: Esterházy László tézislapja (1680) – egy főúri család múlt és jövőképe. In: *Détszy Mihály nyolcvanadik születésnapjára: Tanulmányok*. Szerk. BARDOLY István, HARIS Andrea. Bp., 2002. (Művészettörténet – Műemlékvédelem, 11.) 269–298.
- GALAVICS 2004a
 GALAVICS Géza: Magyar főurak és a mariazeili bazilika magyar kápolnái. In: *Mariazeil és Magyarország, egy zarándokhely emlékezete*. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumában 2004. május 28. – szeptember 12. Szerk. FARBAKY Péter, SERFŐZŐ Szabolcs. Bp., 2004. 93–112.
- GALAVICS 2004b
 GALAVICS Géza: A mariazeili kegyoltár és Esterházy Pál. In: *Mariazeil és Magyarország, egy zarándokhely emlékezete*. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumában 2004. május 28. – szeptember 12. Szerk. FARBAKY Péter, SERFŐZŐ Szabolcs. Bp., 2004. 113–124.
- GALAVICS 2004c
 GALAVICS Géza: Esterházy Pál és Thököly Éva fogadalmi képe 1689. In: *Mariazeil és Magyarország, egy zarándokhely emlékezete*. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumában 2004. május 28. – szeptember 12. Szerk. FARBAKY Péter, SERFŐZŐ Szabolcs. Bp., 2004. 395–397.
- GALAVICS 2016
 GALAVICS Géza: Hol keressük a Hesperidák kertjének földi mását? Esterházy Pál és a festő Carpofero Tencalla „vitája” és a folytatás a kismartoni Esterházy-rezidencia dísztermének mennyezetképén (1674). In: *Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. II. kötet. Szerk. HORN Ildikó, VÁRKONYI Gábor. Bp., 2016. 279–362.
- GALLA 2015
 GALLA Ferenc: *Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században*. Kiad. FAZEKAS István. Bp.–Róma, 2015. (Collectanea Vaticana Hungariae 11.)
- GEBEI 2003
 GEBEI Sándor: II. Ágost lengyel király és a magyar ügy, 1701–1703. *Hadtörténelmi Közlemények* 116. (2003) 776–797.

GECSÉNYI 1995

GECSÉNYI Lajos: Bécs és a hódoltság kereskedelmi összeköttetései a 16. században (Thököly Sebestyén felemelkedésének háttéréhez). *Századok* 129. (1995) 767–790.

GESZTELYI 2018

GESZTELYI Hermina: Bethlen Kata templomi adományai. *Erdélyi Múzeum* 80. (2018) 88–109.

GÉRA 2019

GÉRA Eleonóra: *Házasság Budán. Családtörténetek a török kiűzése után újjászülető (fő)városból 1686–1726.* Bp., 2019. (Magyar családtörténetek: Tanulmányok 3.)

GODSEY 2018

William D. GODSEY: *The Sinews of Habsburg Power: Lower Austria in a Fiscal-Military State 1650–1820.* Oxford, 2018.

Guzics János naplója

Guzics János naplója. Kiad. RAKOVSZKY István. Történelmi Tár 12. (1898) 434–450.

GYULAI 2018

GYULAI Éva: Gazdálkodás, termelés és árucseré a kora újkori Miskolcon. In: *Miskolc története.* II. kötet 1526–1702. Szerk. SZAKÁLY Ferenc. Miskolc, 1998. 175–357.

GYULAI 2023

GYULAI Éva: A Thökölyek ősanyja: Nagylucsei Dóczy Zsuzsanna bárónő (1565–1596) és családja. In: *Imrich Thököly – Thököly Imre. Jeho život, povstanie a doba. Élete, felkelése és kora.* Ed. Peter KÓNYA. Prešov, 2023. 58–92.

H. KOLBA 2000

H. KOLBA Judit: Evangélikus eredetű kegytárgyak. *Credo Evangélikus Műhely* 6. (2000) 83–90.

H. NÉMETH 2006

H. NÉMETH István: A szabad királyi városi rang a kora újkorban. *Urbs – Magyar Várostörténeti Évkönyv* 1. (2006) 109–122.

HAGER 1924

Evermod HAGER: Die St. Otmarkapelle und nachmalige St. Wolfgangskirche in Puppung. *Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines* 80. (1924) 117–137.

HAIDER-WILSON 2004

Barbara HAIDER-WILSON: Das Generalkommissariat des Heiligen Landes in Wien – eine Wiederentdeckung des 19. Jahrhunderts. In: *Europäer in der Levante – Zwischen Politik, Wissenschaft und Religion (19.–20. Jahrhundert)* – Des Européens au Levant – Entre politique, science et religion (XIXe–XXe siècles). Hg. von Dominique TRIMBUR. Paris, 2004. (Pariser Historische Studien 53.) 123–160.

HAJNIK 1888

HAJNIK Imre: *Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben.* Bp., 1888.

HAJNÓCZI 1896–1901

HAJNÓCZI R. József: Lőcse szabad királyi város levéltárának tartalomjegyzéke. *Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyve* 9. (1896–1901)

HANÁK 2013

HANÁK Béla: Genealógiai tévedések a XVI–XVII. századi arisztokrata családoknál. *Matrikula. A Magyar Családtörténet-kutató Egyesület kiadványa* 3. (2013) 15–33.

HANÁK–SZABÓ I–II.

HANÁK Béla – SZABÓ András Péter: *Keresztvíztől sírkeresztig. Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700).* I–II. kötet. Bp., 2021. (Magyar családtörténetek: Források 4–5.)

- HARICH 1972
 Johann HARICH: Über das Schloß Esterházy zu Eisenstadt und die Burg Forchtenstein. Unbekannte Archivdokumente. *Burgenländische Heimatblätter* 34. (1972) 14–24., 130–138., 145–169.
- HECKENAST 2005
 HECKENAST Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi szabadságharcban? Életrajzi adattár.* Sajtó alá rend. MÉSZÁROS Kálmán. Bp., 2005.
- HEHENBERGER–GRIESEBNER 2022
 Susanne HEHENBERGER und Andrea GRIESEBNER: Normen, Einstieg, Scheidungsfolgen, Kirchliche Gerichtsbarkeit (1558–1783). In: *Webportal. Ehen vor Gericht 3.0.* 2022. http://ehenvorgericht.univie.ac.at/?page_id=10671
- HERZOG 1740
 Placidus HERZOG: *Cosmographia Austriaco-Franciscana seu exacta descriptio Provinciae Austriae. Coloniae Agrippinae, 1740.*
- HILLER 1992
 István HILLER: *Palatin Nikolaus Esterházy. Die ungarische Rolle in der Habsburgerdiplomatie 1625 bis 1645.* Wien, 1992.
- HORN 1996
 HORN Ildikó: Nemesi árvák a kora újkorban. In: *Gyermek a kora újkori Magyarországon. „adott Isten hozzánk való szeretetéből... egy kis fraucimmerecskét nekünk.”* Szerk. PÉTER Katalin. Bp., 1996. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 19.) 51–90.
- HORN 2003
 HORN Ildikó: Iktári Bethlen István. In: *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon.* I. kötet. Bp., 2003. 365.
- HORN 2007
 HORN Ildikó: Nemes asszonyok végrendelkezési szokásai az Erdélyi Fejedelemségben. In: *Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára.* CD-ROM. Szerk. ERDÉLYI Gabriella, TUSOR Péter. Bp., 2007. 325–345.
- HORVÁTH–DOMINKOVITS 2001
 HORVÁTH József – DOMINKOVITS Péter: *17. századi Sopron vármegyei végrendeletek.* Sopron, 2001.
- HOZJAN 2009
 Andrej HOZJAN: Die Grundherrschaft Alsólendva/Doljna Lendava/Unterlimbach in Händen der Esterházy von 1690 bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts. In: *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert.* Tagungsband der 28. Schlaininger Gespräche. Hg. von Wolfgang GÜRTLER, Rudolf KROPF. Eisenstadt, 2009. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, 128.) 191–200.
- Höfe und Residenzen*
Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Teilband. *Begriffe.* Hg. von Werner PARAVICINI. Bearb. von Jan HIRSCHBIEGEL, Jörg WETTLAUFER. Ostfildern, 2005.
- HÖRK 1896
 HÖRK József: *Az Eperjesi Ev. Ker. Kollégium története.* Kassa, 1896.
- ILA 1933
 ILA Bálint: Az árvai közbirtokosság levéltára. *Levéltári Közlemények* 11. (1933) 223–241.
- IPOLYI 1887
 IPOLYI Arnold: *Nyáry Krisztina 1604–1641.* Bp., 1887. (Magyar Történeti Életrajzok)
- IVÁNYI 1969
 IVÁNYI Emma: Adalék a XVII. századi marhakereskedés történetéhez. *Agrártörténeti Szemle* 11. (1969) 486–489.

IVÁNYI 1971

IVÁNYI Emma: Esterházy Pál nádor és a magyar rendek tervezete az ország új berendezkedésével kapcsolatban. *Levéltári Közlemények* 42. (1971) 137–161.

IVÁNYI 1983a

IVÁNYI Emma: Gyöngyösi Nagy Ferenc vicegenerális. *Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból – Zalai Gyűjtemény*. Zalaegerszeg, 1983. 115–130.

IVÁNYI 1983b

IVÁNYI Emma: Közvetítési kísérletek a bécsi udvar és Thököly között. In: *A Thököly-felkelés és kora*. Szerk. BENCZÉDI László. Bp., 1983. 129–150.

IVÁNYI 1991

IVÁNYI Emma: *Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége*. Bp., 1991 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 10.)

J. ÚJVÁRY 1992

J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: A ponyvásszekértől a közjó szolgálatáig. Thököly Sebestyén pályafutása. *Hadtörténeti Közlemények* 105. (1992) 3–93.

J. ÚJVÁRY 2010

J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: A Thököly-család. In: *Az „üstökös kegyeltje” Késmárki Thököly Imre (1657–1705)*. Thököly Imre születésének 350. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi tudományos konferencia anyaga. Szerk. GEBEI Sándor. Hajdúszoboszló, 2010. 13–23.

J. ÚJVÁRY 2015

J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: Az Esterházy család birtokpolitikája, különös tekintettel Esterházy Pálra. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás, egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*. Szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő közreműk. Bp., 2015. 67–88.

JAKAB 1875

JAKAB Elek: Az utolsó Apafi. *Magyar Történelmi Tár* 5. (1875) 3–191.

JAKAB 1883

JAKAB Elek: II. Apafi Mihályné Bethlen Kata hagyatéka. *Századok* 17. (1883) 668–684., 786–802., 857–866.

JANKOVICS 2000

JANKOVICS József: Utószó. In: *Gyöngyösi István: Thököly Imre és Zrínyi Ilona házassága*. *Palinódia (Kesergő Nimfa)*. Bp., 2000. 131–157.

JANKOVICS 2019

JANKOVICS József: A történelemalkító nő. Széchy Mária szerepe a Wesselényi-„összeesküvés” felemelkedésében és bukásában. *Műhely: kulturális folyóirat* 43. (2019) 56–67.

JANKOVICS–KÖSZEGHY 2017

JANKOVICS József – KÖSZEGHY Péter: Szeretők és házastársak. Misszilisek a szerelemről – esettanulmányok. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica*, Tomus XXI. Fasc. 2. (2017) 188–213.

JANKOVICS–SZÖRÉNYI 2020

JANKOVICS József – SZÖRÉNYI László: Bethlen Miklós politikai pályafutása a reformpolitikustól a nyílt lázadóig. In: *Reformer vagy lázadó? Bethlen Miklós és kora*. Szerk. HORN Ildikó, LACZHÁZI Gyula. Bp., 2020. 11–61.

JÁNOSIKOVÁ 2018

Zuzana JÁNOSIKOVÁ: A késmárki vár reneszánsz díszítése Thökölyék irányítása alatt. In: *Rod Thököly / A Thököly nemzetség*. Szerk. Erika CINTULOVÁ, Marta KUČEROVÁ. Kežmarok, 2018. 481–489.

JEDLICSKA 1897

JEDLICSKA Pál: *Adatok Erdődi Báró Pálffy Miklós a győri hősnék életrajza és korához 1552–1600*. Eger, 1897.

JEDLICSKA 1910

JEDLICSKA Pál: *Eredeti részletek gróf Pálffy-család okmánytárához 1401–1653 s gróf Pálffyak életrajzi vázlatai*. Bp., 1910.

- JURKOVICH 1909
 JURKOVICH Emil: Thököly Sebestyén esküvőjéről. *Közlemények Szepes Vármegye Múltjából* 1. (1909) 176–177.
- JUSZTIN 2014
 JUSZTIN Péter: *Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1690–1694*. Salgótarján, 2014.
- KALMÁR 2007
 KALMÁR János: Kollonich Lipót bíboros kortársi jellemzése. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series: Sectio Historiae* 34. (2007) 83–88.
- KARÁCSONYI 1923
 KARÁCSONYI János: *Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*. I. kötet. Bp., 1923.
- KAS 2009
 KAS Géza: Esterházy Pál nádor két tábori felszerelésének összehasonlítása (1683–1684). *Hadtörténelmi Közlemények* 122. (2009) 535–550.
- KÁROLYI 1911
 KÁROLYI László: *A nagy-károlyi gróf Károlyi család birtoklási története*. I. kötet. Bp., 1911.
- Károlyi oklevéltár*
A nagy-károlyi Károlyi család oklevéltára. A család megbízásából kiadja gróf KÁROLYI Tibor. Sajtó alá rendezte GÉRESI Kálmán.
- III. kötet. *Oklevelek és levelezések 1491–1600*. Bp., 1885.
 IV. kötet. *Oklevelek és levelezések 1600–1700*. Bp., 1887.
- Keczer Ambrus naplója*
 Keczer Ambrus naplója 1663–1669. Közli TASNÁDI NAGY Gyula. In: *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századból*. II. kötet. Bp., 1894. (Monumenta Hungariae Historica. II. Scriptorum XXXIII.) 81–421.
- KEIBLINGER 1869
 Ignaz Franz KEIBLINGER: *Geschichte des Benedictiner-Stiftes Melk in Niederösterreich. Seiner Besitzungen und Umgebungen*. II. Band. Wien, 1869.
- KEIL-BUDISCHOWSKY 1993
 Verena KEIL-BUDISCHOWSKY: Zur Baugeschichte von Burg Forchtenstein. In: *Bollwerk Forchtenstein*. Burgenländische Landesausstellung auf Burg Forchtenstein vom 15. Mai bis Oktober 1993. Hrsg. von Jakob Michael PERSCHY. Eisenstadt, 1993. 106–113.
- KELÉNYI 2015
 KELÉNYI Borbála: *Késő középkori magyar fő- és köznemesi női végrendeletek (1440–1526)*. PhD-értekezés, ELTE. Bp., 2015.
- KELLER 2005
 Katrin KELLER: *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*. Wien, 2005.
- KELLER 2010
 Katrin KELLER: Mit den Mitteln einer Frau – Handlungsspielräume adliger Frauen in Politik und Diplomatie. In: *Akteure der Außenbeziehungen. Netzwerke und Interkulturalität im historischen Wandel*. Hg. von Hillard von THIESSEN – Christian WINDLER. Köln–Weimar–Wien, 2010. (Externa. Geschichte der Außenbeziehungen in neuen Perspektiven 1.) 219–244.
- KELLER 2016
 Katrin KELLER: Frauen und dynastische Herrschaft. Eine Einführung. In: *Nur die Frau des Kaisers? Kaiserinnen in der Frühen Neuzeit*. Bettina BRAUN, Katrin KELLER, Matthias SCHNETTGER. Wien–Köln–Weimar, 2016. (Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 64.) 13–26.
- KELLER 2021
 Katrin KELLER: *Die Kaiserin. Reich, Ritual und Dynastie*. Wien–Köln–Weimar, 2021.

KEMÉNY 1895

Apróságok Kassa város levéltárából. Közli ifj. KEMÉNY Lajos. *Magyar Történelmi Tár* 18. (1895) 758–761.

Kemény János önéletírása

Kemény János önéletírása 1657–1658. A szöveggondozás és a jegyzetek V. WINDISCH Éva munkája. Bp., 1986.

KISS 2015

KISS Erika: A fraknoi tárház, ahogy Esterházy Pál megalkotta. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás, egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén.*

Szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő közreműk. Bp., 2015. 151–174.

KISS 2019

KISS Erika: „Ami megvan, az megvan – No de mi lett a hozománnyal?” Esterházy Pál és Orsolya kincsei.

In: *Esterházy Pál és Orsolya levelezése.* Sajtó alá rend. VISKOLCZ Noémi és ZVARA Edina, KIRÁLY Péter és KISS Erika közreműk. Bp., 2019. 50–78.

KISSNÉ 2004

KISSNÉ Bognár Krisztina: *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789.* Bp., 2004.

KLEZATH 2017

Hermann KLEZATH: Die Grundherren der Herrschaft Kittsee von 1577 bis 1776. *Burgenländische Heimatblätter* 76. (2014) 193–217.

KNAPP 2015

KNAPP Éva: Esterházy (I.) Pál imádságai. *Irodalomtörténeti Közlemények* 119. (2015) 289–335.

KOLTAI 1995

KOLTAI András: A győri egyházmegye 1579. évi szombathelyi zsinata. *Magyar Egyháztörténelmi Vázlatok. Regnum* 7. (1995) 41–60.

KOLTAI 2000

KOLTAI András: A Batthyány család körmendi központi levéltárának kutatástörténete.

Levéltári Közlemények 71. (2000) 207–231.

KOLTAI 2012

KOLTAI András: *Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén.* Győr, 2012.

(A Győri Egyházmegye Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 14.)

KOLTAI 2016a

KOLTAI András: Ágostonos kanonisszák. In: *Szerzetesség a koraiújkor Magyarországon: összehasonlító rendtörténeti blog.* <https://szerzetes.hypotheses.org/noi-rendek/kanonisszak>

KOLTAI 2016b

KOLTAI András: Erzsébet-nővérek. In: *Szerzetesség a koraiújkor Magyarországon: összehasonlító rendtörténeti blog.* 2016. <https://szerzetes.hypotheses.org/noi-rendek/erzsebet>

KOMÁROMY 1883a

KOMÁROMY András: A kistrédei gróf Rhédey családról. *Turul* 1. (1883) 119–137.

KOMÁROMY 1883b

KOMÁROMY András: A kis rhédey gróf Rhédey család levéltára a M. N. Múz. könyvtárában.

Magyar Könyvszemle 8. (1883) 30–60.

KOMÁROMY 1884

KOMÁROMY András: Két végrendelet a XVII-ik századból. *Magyar Történelmi Tár* 7. (1884) 130–137.

KOMÁROMY 1889

KOMÁROMY András: Révai Kata Szidónia levelei férjéhez (1656–1702). *Magyar Történelmi Tár* 12. (1889) 150–180., 270–298.

KOMÁROMY 1891

KOMÁROMY András: XVII-ik századi gyászjelentések. *Magyar Történelmi Tár* 14. (1891) 513–517.

KOMÁROMY 1899

KOMÁROMY András: Levéltári kutatások. *Magyar Történelmi Tár* 22. (1899) 483–506.

KOMÁROMY 1910

KOMÁROMY András: Máramaros vármegye jegyzőkönyveiből. *Történelmi Tár* 11. (1910) 161–186.

KONCZ 1899

KONCZ József: Maros-Illye vára és uradalma. *A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve* 10. (1899) 128–133.

KOPP 2020

Margit KOPP: *Denunziert – judiziert – rehabilitiert. Biografische Skizze zu Fürstin Eva Esterházy, geb. Gräfin Thököly (1659–1716)*. Eisenstadt, 2020 (Mitteilungen aus der Sammlung Privatstiftung Esterhazy Bd. 11.)

KOPPÁNY 1985

KOPPÁNY Tibor: Adatok a magyarországi barokk kastélyépítés kezdetéhez: a köpcsényi kastély. *Építés-Építészettudomány* 17. (1985) 137–147.

KOVÁCS 2004

KOVÁCS Sándor Iván: „Veri a hab a kősziklát...” A költőnő Rákóczi Erzsébet. In: *Uő: Eleink tündöklősége. Tanulmányok, esszék*. Bp., 1996. 121–126.

KOVÁCS 2004

KOVÁCS András: *A marosillyei Veres-bástya*. Kolozsvár, 2004.

KÓNYA 2018

KÓNYA Annamária: Thököly Imre és az eperjesi Evangélikus Kollégium. In: *Rod Thököly / A Thököly nemzetség*. Szerk. Erika CINTULOVÁ, Marta KUČEROVÁ. Kežmarok, 2018. 293–300.

KÖKÉNYESI 2021a

KÖKÉNYESI Zsolt: Az érvényesülés útján. Az Udvari Kamara magyar tisztségviselői a 18. században. *Századok* 155. (2021) 395–436.

KÖKÉNYESI 2021b

KÖKÉNYESI Zsolt: *Az udvar vonzásában. A magyar főnemesség bécsi integrációjának színterei (1711–1765)*. Bp., 2021.

KÖKÉNYESI 2022a

Zsolt KÖKÉNYESI: Zwischen Hof und Land. Die ungarische Mitglieder des Strenkreuzordens im Zeitalter des Wandels (1766–1792). In: *The Culture of the Aristocracy in the Habsburg Monarchy 1750–1820*. Ed. by Gábor VADERNA. Bp., 2022. 55–85.

KÖKÉNYESI 2022b

KÖKÉNYESI Zsolt: Művelődés és kapcsolatépítés. A bécsi Landschaftsakademie magyar tanulói. In: *Nemesi oktatás és elitképzés a kora újkori Magyar Királyságban*. Szerk. KÖKÉNYESI Zsolt. Bp., 2022. 79–112.

KÖPECZI 1982

KÖPECZI Béla: Pázmány Imádságos Könyve mint udvarlás tárgya. *Magyar Könyvszemle* 98. (1982) 1–8.

KÖRBL 2009

Hansdieter KÖRBL: *Die Hofkammer und ihr ungetreuer Präsident. Eine Finanzbehörde zur Zeit Leopolds I.* Wien–München, 2009. (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 54)

KÖRNER–KOPP 2010

Stefan KÖRNER – Margit KOPP: Die Bilderwelten des Fürsten Paul I. Esterházy. Gemälde und Bildprogramme. In: „*Ez világ, mint egy kert...*” *Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*. Szerk. BUBRYÁK Orsolya. Bp., 2010. 215–148.

KUBALEK 1975

Peter KUBALEK: Der Wiener Augustiner-Eremit P. Ferdinand Hartisch (1642/43–1699). *Augustiniana* 25. (1975) 353–387.

KUBINYI 1890

KUBINYI Miklós ifj.: *Árva vára. Történelmi tanulmány.* 2. javított kiadás. Bp., 1890.

KUBISKA 2009

Irene KUBISKA: *Die kaiserliche Hof- und Ehrenkalender zu Wien als Quelle für die Hofforschung. Eine Analyse des Hofpersonals in der Epoche Kaiser Karls VI (1711–1740).* Diplomarbeit. Wien, 2009.

KULCSÁR 1991

KULCSÁR Árpád: Sóbányászat és sókereskedelem Erdélyben I. Apafi Mihály uralkodása idején. *Századok* 125. (1991) 415–448.

Kunstdenkmäler 2003

Die Kunstdenkmäler Österreichs. Dehio Niederösterreich südlich der Donau.

Bearb. von Peter AICHINGER-ROSENBERGER et alia. Horn–Wien, 2003.

LEHOCZKY 1869

LEHOCZKY Tivadar: Történeti kalászatok. *Századok* 3. (1869) 328–331.

LEHOCZKY 1876

LEHOCZKY Tivadar: Adat Zrínyi Ilona és Thököly Imre házasságához. *Századok* 10. (1876) 750–753.

LÓVEI 2019

LÓVEI Pál: *Posuit hoc monumentum pro aeterna memoria. Bevezető fejezetek a középkori Magyarország síremlékeinek katalógusához.* I. kötet. Akadémiai doktori értekezés. Bp., 2019.

LUKINICH 1927

LUKINICH Imre: *A Bethleni gróf Bethlen-család története.* Bp., 1927.

LUKINICH 1932

LUKINICH Imre: Rákóczi Julianna házassága. *A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve* II. (1932) 112–127.

LUKINICH 1935

LUKINICH Imre: *II. Rákóczi Ferenc felségárulási perének története és okirattára.* I. kötet (II. Rákóczi Ferenc levéltára. 1. osztály. Had- és belügy 1.) Bp., 1935.

MACZÁK 2016

MACZÁK Ibolya: A méhkirálynő édes uralma: Esterházy Krisztina Jozefa felett mondott temetési beszéd a Klimó Könyvtárban. In: „*Új könyvtár virul itt, tele rendbe rakott tudománnyal. Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent?*: Tudomány és kutatás a 240 éves Klimó Könyvtárban. A 2014. október 16–17-én rendezett jubileumi tudományos konferencia tanulmányai. Szerk. DEZSŐ Krisztina. Pécs, 2016. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 13.) 201–207.

Magyar Katolikus Lexikon IV.

Magyar Katolikus Lexikon. Szerk. DIÓS István, VICZIÁN Miklós. IV. kötet. Bp., 1998.

Magyar nőköltők

Magyar nőköltők a XVI. századtól a XIX. századig. Kiad. S. SÁRDI Margit. Bp., 1997.

Magyar-Zsidó Oklevéltár II.

Magyar-Zsidó Oklevéltár. II. kötet 1540–1710. Gyűjt. és összeáll. MANDL Bernát. Bp., 1937.

MAGYARY-KOSSA 1929

MAGYARY-KOSSA Gyula: *Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből.* II. kötet. Bp., 1929.

MAKSAY 1992

MAKSAY Ferenc: *A Magyar Kamara Archívuma.* Bp., 1992 (Levéltári leltárak 8.)

MARTÍ 2013

MARTÍ Tibor: *Gróf Esterházy László (1626–1652). Fejezetek egy arisztokrata család történetéhez.* PhD-értekezés. Bp., 2013.

MARTÍ 2014

Tibor MARTÍ: Familienwappen und Lebensdaten von Palatin Paul Esterházy im Wappenbuch des Ordens vom Goldenen Vlies. In: *Wiener Archivforschungen/Bécsi levéltári kutatások: Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas/Ünnepi tanulmányok a bécsi magyar delegátus, Fazekas István tiszteletére*. Hg. von Zsuzsanna CZIRÁKI, Anna FUNDÁRKOVÁ, Orsolya MANHERCZ, Zsuzsanna PERES, Márta VAJNÁGI. Wien, 2014. 223–232.

MARTÍ 2015

MARTÍ Tibor: Az aranygyapjas lovag Esterházy Pál. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás, egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*. Szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő közreműk. Bp., 2015. 49–66.

MARTÍ 2018

MARTÍ Tibor: Esterházy Miklós nádor aranygyapjas rendi tagságával összefüggő levéltári források. *Lymbus Magyarágtudományi Forrásközlemények* 15. (2018) 211–243.

MAURER 1887

Josef MAURER: *Cardinal Leopold Kollonitsch, Primas von Ungarn, sein Leben und sein Wirken*. Innsbruck, 1887.

MAYLÁTH 1883

MAYLÁTH Béla: A felső vármegyei rendek kassai gyűlésének aktái 1683-ból. *Magyar Történelmi Tár* 6. (1883) 359–374., 543–570.

MÁTÉ 2020

MÁTÉ Ágnes: Aeneas Évát veszi el: neolatin nászének Esterházy Pál és Thököly Éva menyegzőjére (1682). *Antikvitás & Reneszánsz* 5. (2020) 151–166. (<https://doi.org/10.14232/antikren.2020.5.151-166>)

MENČIK 1897

MENČIK Ferdinánd: A Cs. Kir. Titkos Tanácsban tárgyalt magyar vonatkozású ügyek 1701–1705 közti időből. *Magyar Történelmi Tár* 20. (1897) 385–421.

MENČIK 1898

Ferdinand MENČIK: Die letzten Tage Kaiser Leopolds I. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 19. (1898) 518–520.

MERÉNYI 1897

Illésházy István és Pálffy Kata végrendelete. Kiad. MERÉNYI Lajos. *Történelmi Tár* 20. (1897) 754–767.

MERÉNYI 1902

A kapuvári uradalom számvitele 1686-ban. Közli MERÉNYI Lajos. *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* 9. (1902) 419–425.

MERÉNYI 1911a

Gróf Eszterházy Pál 1664. évi végrendelete. Közli MERÉNYI Lajos. *Történelmi Tár* 12. (1911) 151–156.

MERÉNYI 1911b

Gróf Eszterházy Pál 1678. évi végrendelete. Közli MERÉNYI Lajos. *Történelmi Tár* 12. (1911) 598–619.

MÉSZÁROS 2018

MÉSZÁROS Kálmán: Egy főrebellis lánya is lehet jó parti. Esterházy Pál nádor terve fia kiházásítására 1706-ban. *Turul* 91. (2018) 96–98.

MÉSZÁROS 2020

MÉSZÁROS Kálmán: Háború és magánélet – A kuruc tábornoki kar családi háttere a Rákóczi-szabadságharcban. In: *Rákóczi emlékkönyv*. Szerk. BÓDVAI András. Budaörs, 2020.

MIKÓ–PÁLFFY 2002

MIKÓ Árpád – PÁLFFY Géza: A pozsonyi Szent Márton-templom késő reneszánsz és korai barokk síremlékei. *Művészettörténeti Értesítő* 51. (2002) 107–172.

MITROPULOS 2014a

MITROPULOS Anna Diána: „utasítjuk fraknói tisztartónkat” – uradalmi tisztségek és kincstárbeli munkálatok a fraknói számlák tükrében. *Fons: Forráskutatás és Történeti Segédtudományok* XXI. (2014) 67–98.

MITROPULOS 2014b

MITROPULOS Anna Diána: „...Fraknói várunkban (egy) új kincstárat építettünk” – mesterek tevékenysége a fraknói számlák tükrében. In: *KoraújkorÁSZ. Koraújkor-történettel foglalkozó doktoranduszok tanulmányai*. Szerk. KADÁR Zsófia, KÖKÉNYESI Zsolt, MITROPULOS Anna Diána. Bp., 2014. 50–68.

MITROPULOS 2015

MITROPULOS Anna: „Kincstárépítés a hétköznapokban. Miről árulkodnak a fraknói számlák?” In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás, egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*. Szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő közreműk. Bp., 2015. 219–234.

MITROPULOS 2016

MITROPULOS Anna: Esterházy Pál nádor udvari személyzete – A fraknói és a kismartoni apparátus összehasonlítása. In: *Béctől Brassóig. A II. KoraújkorÁSZ konferencia tanulmányai*. Szerk. BARTA M. János, SZEKER Barnabás, UGRY Bálint, VIROVE CZ Nándor. Bp., 2016. 43–63.

MITROPULOS 2020

MITROPULOS Anna Diána: Esterházy Pál nádor kismartoni uradalmi alkalmazottai. *Fons: Forráskutatás és Történeti Segédtudományok* XXVII. (2020) 3–31.

MOHL 1918

MOHL Adolf: Thököly Katalin. *Soproni Napló* 1918. július 28. 2–3.

MOHL 2000

MOHL Adolf: Herceg Esterházy Krisztina Jozefa a kismartoni sz. ágostonrendi kanonokapácák fejedelemasszonya 1663–1728. In: *Uő: Válogatott írások*. Szerk. Johann ERHARDT, KISS Tamás, Sopron, 2000. 66–77.

MONOK–ZVARA

MONOK István – ZVARA Edina: *Esterhasiana Bibliotheca. A gyűjtemény története és könyvanyagának rekonstrukciója*. Bp., 2020. (Esterhazyana)

MÜHLBERGER 2007

Kurt MÜHLBERGER: Promotion und Adelsverleihung im frühneuzeitlichen Österreich. In: *Examen, Titel, Promotion*. Hg. von Christoph SCHWINGES. Basel, 2007. 575–624.

NAGY 1937

NAGY Miklós: Takáts Sándor r. tag emlékezete. In: *A MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékezésedek*. 22. kötet (1934–1937). Bp., 1937.

NAGY 2007

NAGY Levente: *Az elhallgatás naplója, vagy valami más. Gulácsi Albert diáriuma bécsi útjáról 1691, 1696. Lymbus Magyarágtudományi Forrásközlemények* 4. (2007) 109–125.

NASCHENWENG 2020

Hannes P. NASCHENWENG: *Der landständische Adel im Herzogtum Steiermark. Ein genealogisches Kompendium*. Graz, 2020. online publikáció: <https://www.landesarchiv.steiermark.at/cms/beitrag/12799919/77967720/>

Neue peinliche Landgerichts-Ordnung

Der Römischen Kaiserlichen auch zu Hungarn und Böheim Königlichen Majestät Ferdinandi deß Dritten ...Neue peinliche Landgerichts-Ordnung in Oesterreich unter der Ennß. Wien, 1678.

NOTHEGGER 1996–1997

Florentin NOTHEGGER: *Geschichte des Franziskanerklosters Puppung (1477–1968)*. *Neues Archiv für die Geschichte der Diözese Linz* 11. (1996–1997) 5–22.

Nur die Frau des Kaisers?

Nur die Frau des Kaisers? Kaiserinnen in der Frühen Neuzeit. Bettina BRAUN, Katrin KELLER, Matthias SCHNETTGER. Wien–Köln–Weimar, 2016. (Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 64.)

NYULÁSZINÉ 1981

NYULÁSZINÉ Straub Éva: *A Magyar Országos Levéltárban őrzött eredeti címereslevelek jegyzéke*. Bp., 1981.
(Forrástudományi segédletek 2.)

OLÁH 2001

OLÁH József: Szirmay András gazdálkodása a XVII–XVIII. század fordulóján. *Agrártörténeti Szemle* 43. (2001)
151–220.

OPPL–SCHEUTZ 2018

Ferdinand OPPL – Martin SCHEUTZ: *Die Transformation des Wiener Stadtbildes um 1700*. Wien, 2018.
(Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband 61.)

ÖKT XXIV

Die Denkmale des politischen Bezirkes Eisenstadt und der freien Städte Eisenstadt und Rust.
Bearb. v. André CSATKAI, Dagobert FREY. Wien, 1932. (Österreichische Kunsttopographie XXIV.)

ÖKT XLIX

Die Kunstdenkmäler des Politischen Bezirkes Mattersburg. Bearb. v. Adelheid SCHMELLER-KITT, Evelyn BENESCH,
Renate HOLZSCHUH-HOFER, Katharina PACKPFEIFER. Wien, 1993. (Österreichische Kunsttopographie XLIX.)

ÖKT LVI

Die Kunstdenkmäler des politischen Bezirkes Oberpullendorf. Bearb. von Judith SCHÖBEL, Ulrike STEINER. Horn,
2005. (Österreichische Kunsttopographie LVI.)

ÖSA

Österreichische Städteatlas. Hg. von Österreichischer Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung,
Wiener Stadt- und Landesarchiv, Arcanum Adatbázis Kft. Online kiadvány:
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/OsterreichischerStadtatlas-osterreichischer-stadteatlas-1/>

PACHER 1907

A stájerországi sankt lambrecht-i benczés apátság levéltárának magyar vonatkozású részei. Közli PACHER Donát.
Történelmi Tár 8. (1907) 259–264.

PANDULA 2010

PANDULA Attila: A Thököly család címerszerzése és címerhasználata. In: *Az „üstökös kegyeltje”
Késmárki Thököly Imre (1657–1705)*. Thököly Imre születésének 350. évfordulója alkalmából rendezett
nemzetközi tudományos konferencia anyaga. Szerk. GEBEI Sándor. Hajdúszoboszló, 2010. 33–58.

PAPP 2017

PAPP Klára: Erdélyi és Magyar Királyságbeli nemesi családok kapcsolatai a 17. század második felében.
Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 59. (2017) 307–315.

PAPP 1941–1945

PAPP László: Herceg Esterházy Pál nádor kancelláriájának működése, 1681–1713. *Levéltári Közlemények* 20–23.
(1942–1945) 310–344.

PAULER 1876

PAULER Gyula: *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664–1671*. I–II. kötet. Bp., 1876.

PAUSER 2004

Josef PAUSER: Landesfürstliche Gesetzgebung (Policey- Malefiz- und Landesordnungen).
In: *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch.
Hg. von Josef PAUSER, Martin SCHEUTZ, Thomas WINKELBAUER. Wien–München, 2004.
(Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung Band 44.) 216–256.

PÁLFFY 2009a

PÁLFFY Géza: Utak az arisztokráciába – bárói címszerzők a 16. századi Magyar Királyságban. In: *Arisztokrata
életpályák és életviszonyok*. Szerk. PAPP Klára, PUSKI Levente. Debrecen, 2009. 9–23.

PÁLFFY 2009b

PÁLFFY Géza: Pozsony megyéből a magyar királyság élére: Karrierlehetőségek a magyar arisztokráciában
a 16–17. század fordulóján. *Századok* 143. (2009) 853–882.

PÁLFFY 2011

PÁLFFY Géza: A Thurzó család a Magyar Királyság arisztokráciájában. Egy különleges arisztokrata familia Magyarországon. *Történelmi Szemle* 53. (2011) 63–84.

PÁLFFY 2014

PÁLFFY Géza: *A Szent Korona Sopronban. Nemzeti kincsünk soproni emlékhelyei.* Sopron–Bp., 2014.

PERSCHY 1995

Jakob Michael PERSCHY: Die Fürsten Esterházy – Zwölf kurzgefasste Lebensbilder. In: *Die Fürsten Esterházy. Magnaten, Diplomaten & Mäzene.* Hrsg. von Jakob PERSCHY, Harald PRICKLER. Eisenstadt, 1995.

PERES 2013a

PERES Zsuzsanna: „Isten megálgyon édes atyámfia”. Esterházy Pál nádor házasságai. In: *Jogtörténeti Parerga. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére.* Szerk. MÁTHÉ Gábor, RÉVÉSZ T. Mihály, GOSZTONYI Gergely. Bp., 2013. 294–300.

PERES 2013b

PERES Zsuzsanna: Az osztrák császári udvarban szolgáló magyar udvarhölgyek házassági szerződésai. *Jogtörténeti Szemle* 15. (2013) 42–48.

PERES 2014

PERES Zsuzsanna: *A családi hitbizományok megjelenése Magyarországon.* H.n., 2014.

PERES 2015

PERES Zsuzsanna: Szerződési szabadság a 16–18. századi magyar nemesi házassági vagyonszabadságban. In: *Alapelvek és alapfogatok.* Szerk. LAJKÓ Dóra, VARGA Norbert. Szeged, 2015. 397–404.

PERES 2018

PERES Zsuzsanna: Hitbérkötések a magyar főúri családok körében a Werbőczy utáni időszakban. In: *A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz új forrásai.* Szerk. NAGY Janka Teodóra. I–II. kötet. Pécs, 2018. 281–300.

PERGER 1994

Richard PERGER: *Das Palais Esterházy in der Wallnerstraße zu Wien.* Wien, 1994. (Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte 27.)

PETNEKI 1983

PETNEKI Áron: Splendor Thökölyanus (Thököly udvartartása). In: *A Thököly-felkelés és kora.* Szerk. BENCZÉDI László. Bp., 1983. 205–214.

PETRI 1901

PETRI Mór: *Szilágy vármegye monographiája.* II. kötet. Bp., 1901.

PETRIN 1990

Silvia PETRIN: Die niederösterreichischen Stände im 16. und 17. Jahrhundert. In: *Adel im Wandel. Politik, Kultur, Konfession 1500–1700.* Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums. Wien, 1990. 285–305.

PETTKÓ 1888

PETTKÓ Béla: A Miske család levelesládájából. *Századok* 22. (1888) 638–641.

PÉTER 1995

PÉTER Katalin: *Esterházy Miklós.* Bp., 1995. (Magyar História Életrajzok)

PÉTER 2005

PÉTER Katalin: Az Esterházy család felemelkedése. In: *Arisztokrácia, művészetek, mecénatúra: Az Esterházy család.* Szerk. CZOMA László. Keszthely, 2005. (Kastélykonferenciák III.) 7–37.

PÉTER 2008

PÉTER Katalin: *Házasság a régi Magyarországon 16–17. század.* Bp., 2008.

- PÉTER 2012
 PÉTER Katalin: A családról. In: Uő: *Magánélet a régi Magyarországon*. Bp., 2012. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 159–170.
- PILS 2002
 Susanne Claudine PILS: *Schreiben über Stadt. Das Wien der Johanna Theresia Harrach 1639–1716*. Wien, 2002. (Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte)
- PILTZ 1986
 Georg PILTZ: *August der Starke*. Berlin, 1986.
- POLLEROSS 2000
 Friedrich POLLEROSS: „Des Kaysers Pracht an seinen Cavalliers und hohen Ministern”. Wien als Zentrum aristokratischer Repräsentation um 1700. In: *Polen und Österreich im 18. Jahr-hundert*. Hg. von Walter LEITSCH. Warschau, 2000. 95–122.
- POLLEROSS 2010
 Friedrich POLLEROSS: *Die Kunst der Diplomatie. Auf den Spuren des kaiserlichen Botschafters Leopold Joseph Graf von Lamberg (1653–1706)*. Petersberg, 2010.
- POSCH 1971
 Fritz POSCH: Maria Pöllauberg. Zur Geschichte der Kirche, der Wallfahrt und der Pfarre. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 62. (1971) 49–75.
- PÖLZL 2016
 Michael PÖLZL: Die Kaiserinnen Amalia Wilhelmina (1673–1742) und Elisabeth Christine (1691–1750). In: *Nur die Frau des Kaisers? Kaiserinnen in der Frühen Neuzeit*. Bettina BRAUN, Katrin KELLER, Matthias SCHNETTGER. Wien–Köln–Weimar, 2016. (Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 64.) 175–192.
- PÖLZL 2017
 Michael PÖLZL: Wie der regenbogen in der luft. Die Stifterin Amalia Wilhelmina von Braunschweig-Lüneburg. In: *Das Kloster der Kaiserin. 300 Jahre Salesianerinnen in Wien*. Hg. von Helga PENZ. Petersberg, 2017. 19–33.
- PRICKLER 1976
 Harald PRICKLER: Aus Großhöfleins Vergangenheit. *Burgenländische Heimatblätter* 38. (1976) 131–144.
- PRICKLER 1993
 Harald PRICKLER: Beiträge zur Geschichte der burgenländischen Judensiedlungen. In: *Juden im Grenzraum. Geschichte, Kultur und Lebenswelt*. Hg. von Rudolf KROPF. Eisenstadt, 1993. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland) 65–106.
- PRICKLER 2013
 Harald PRICKLER: *Eisenstädter bildende Künstler und Handwerker der Barockzeit: biographische Daten und Werke*. Eisenstadt, 2013. (Burgenländische Forschungen Bd. 105.)
- PRICKLER 2014
 Harald PRICKLER: Das Esterházyische Familienarchiv Forchtenstein als handwerksgeschichtliche Quelle. In: *Zünftiges Handwerk*. Tagungsband der 22. Schlaininger Gespräche 2002. Hg. von Margarete WAGNER, Rudolf KROPF. Eisenstadt, 2014. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, 117.) 66–75.
- R. VÁRKONYI 1981
 R. VÁRKONYI Ágnes: Gazdaság, művelődés, mentalitás a XVII. és XVIII. század fordulójának köznemesi rétegeiben és a hosszú távú társadalomtörténeti fejlődés kérdései. *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve* VII. (1981) 15–39.
- R. VÁRKONYI 2012
 R. VÁRKONYI Ágnes: Sónk és kenyérünk. A Rákóczi-kor sóbányászatáról és sókereskedelméről. In: *Tiszteletkör. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk. MIKÓ Gábor, PÉTERFI Bence, VADAS András. Bp., 2012. 223–238.

R. VÁRKONYI 2015

R. VÁRKONYI Ágnes: Személyiség és politika – Esterházy Pál biográfiája mint interdiszciplináris kihívás.
In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén.* Szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő közreműk. Bp., 2015. 11–48.

RADVÁNSZKY II–III

RADVÁNSZKY Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században.* II–III. kötet. Bp., 1879.

RAMHARTER 2021

Johannes RAMHARTER: *Zum ewigen Gedächtnis des Triumphes: das kaiserliche Frauenstift in Tulln 1280–1782.*
St. Pölten, 2021.

RATH 1953

Margarethe RATH: Die Promotionen und Disputationen sub auspiciis imperatoris an der Universität Wien.
Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv 6. (1953) 47–164.

RÁCZ 2019

RÁCZ Balázs Viktor: Konfiskálás az Apafi-korban. *Fons: forráskutatás és történeti segédtudományok* XXVI. (2019)
3–38.

Rákóczi Erzsébet levelei

Rákóczi Erzsébet levelei férjéhez 1672–1707. Kiad. BENDA Borbála, VÁRKONYI Gábor. Bp., 2001.

RÁTH 1858

Esterházy Pál nádor néhány levele Győr vármegyéhez 1682-ből. Közli RÁTH Károly. *Új Magyar Muzeum* 8.
(1858) 234–243.

RÁTH 1863

RÁTH Károly: Rákóczi Erzsébet emlékezete. *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek* 3. (1863) 31–35.

RESCH 2019

Claudia RESCH: Die kaiserlich-königliche Totenbruderschaft in Wien. „Bündnuß und höchst Lob-würdige
Alliantz” zum Heil der Seelen. In: *Bündnisse. Politische, soziale und intellektuelle Allianzen im Jahrhundert
der Aufklärung.* Hg. von Franz M. EYBL, Danuel FULDA, Johannes SÜSSMANN. Wien, 2019. 183–194.

RESS 1999

RESS Imre: Das Esterházyische Hauptarchiv in Eisenstadt zwischen Verwaltung und historischer Forschung
(1790–1918). In: *Burgenländische Forschungen. Sonderband XXII. Archivar und Bibliothekar,
Beiträge zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes. Festschrift für Johann Seedoch
zum 60. Geburtstag.* Hg. von Felix TOBLER, Norbert FRANK. Eisenstadt, 1999. 407–419.

RESS 2004

RESS Imre: Hajnal István, a kismartoni hercegi levéltáros. *Korall* 15–16. (2004) 284–315.

Rédei László levelező könyve

Rédei László levelező könyve és némely köziratok, 1660–1663. In: *Rédei László történeti maradványai 1658–1663.*
Kiad. NAGY Iván. Magyar Történelmi Tár 17. (1871) 73–270.

Rédei László történeti maradványai

Rédei László történeti maradványai 1658–1663. Kiad. NAGY Iván. Magyar Történelmi Tár 3. (1871)

Rétyi Péter naplója

Rétyi Péter naplója. Szerk. Maria URSUTIU. Bukarest, 1983.

RMK III

SZABÓ Károly – HELLEBRANT Árpád: *Régi Magyar Könyvtár. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig
megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve.* Bp., 1891.

RMNy III

Régi Magyarországi Nyomtatványok 1636–1650. HELTAI János, PAVERCSIK Ilona, P. VÁSÁRHELYI Judit munkája.
Bp., 2000.

ROSZNER 1887

ROSZNER Ervin: *Régi magyar házassági jog.* Bp., 1887.

RUMMEL 1980

Friedrich von RUMMEL: *Franz Ferdinand von Rummel. Lehrer Kaiser Josephs I. und Fürstbischof von Wien (1644–1716).* Wien, 1980 (Österreich Archiv. Schriftenreihe des Instituts für Österreichkunde)

SAUER 2016

Walter SAUER: „Und man siehet die im Lichte, die im Dunkeln sieht man nicht“. Neue Beiträge zu einer Kollektivbiographien von Afrikanern und Afrikanerinnen im frühneuzeitlichen Österreich. *Wissenschaftliches Jahrbuch der Tiroler Landesmuseen* 9. (2016) 233–247.

SCHENK 1817

Carl SCHENK: *Die Schwefelquellen von Baden in Niederösterreich.* Baden, 1817.

SCHUTZ 2015

Martin SCHUTZ: Die Elite der hochadeligen Elite. Sozialgeschichtliche Rahmenbedingungen der obersten Hofämter am Wiener Kaiserhof im 18. Jahrhundert. In: *Adel im 18. Jahrhundert. Umrissen einer sozialen Gruppe in der Krise.* Hg. von Gerhard AMMERER, Elisabeth LOBENWEIN, Martin SCHUTZ. Innsbruck–Wien, 2015. 141–194.

SCHLAGER 1850

Johann Ev. SCHLAGER: Materialien zur österreichischen Kunstgeschichte. *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen* 3. (1850) 661–772.

SCHMID 2016

Josef Johannes SCHMID: Eleonore Magdalena von der Pfalz – ein Leben zwischen den Häusern Neuburg und Habsburg. In: *Nur die Frau des Kaisers? Kaiserinnen in der Frühen Neuzeit.* Bettina BRAUN, Katrin KELLER, Matthias SCHNETTGER. Wien–Köln–Weimar, 2016. (Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 64.) 157–174.

SCHNABEL-SCHÜLE 1997

Helga SCHNABEL-SCHÜLE: Frauen im Strafrecht vom 16. bis zum 18. Jahrhundert. In: *Frauen in der Geschichte des Rechts: von der frühen Neuzeit bis zur Gegenwart.* Hrsg. von Ute GERHARD. München, 1997. 185–198.

SCHNETTGER 2016

Matthias SCHNETTGER: Die Kaiserinnen aus dem Haus Gonzaga: Eleonora die ältere und Eleonora die Jüngere. In: *Nur die Frau des Kaisers? Kaiserinnen in der Frühen Neuzeit.* Bettina BRAUN, Katrin KELLER, Matthias SCHNETTGER. Wien–Köln–Weimar, 2016. (Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 64.) 117–140.

SCHULTHEISS 1997

Sonja SCHULTHEISS: Das Diarium Europaeum (1659–1683). Verleger und Autoren, Aufbau und Inhalt. *Archiv für Geschichte des Buchwesens* 48. (1997) 315–346.

SEBŐK 2007

SEBŐK Marcell: *Humanista a határon – A késmárki Sebastian Ambrosius története 1554–1600.* Bp., 2007.

SEEDOCH 2003

Johann SEEDOCH: Hogyan került a kőszegi uradalom Esterházy Pál tulajdonába? In: *Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára.* Szerk. MAYER László, TILCSIK György. Szombathely, 2003. 177–182.

SERES 2004

SERES István: Thököly Imre naplói és leveleskönyvei. *Hadtörténelmi Közlemények* 117. (2004) 637–664.

SIENELL 2001

Stefan SIENELL: *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof.* Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2001.

SINKOVICS 1937

SINKOVICS István: Esterházy Pál nádor és az erdélyiek kereskedelmi társasága. *A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve VII.* (1937) 178–219.

SMÍSEK 2009

Rostislav SMÍSEK: Kniha poznámek Ferdinanda z Ditrichštejna z let 1683–1697. In: *Šlechta raného novoviku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*. Ed. by Václav BŮŽEK. Českých Budějovicích, 2009.

STANNEK 2001

Antje STANNEK: *Telemach's Brüder. Die höfische Bildungsreise des 17. Jahrhunderts*. Frankfurt–New York, 2001.

STERRETT 2017

Edward STERRETT: Modes of Address: The Fashion Print as Passe-Partout. *Getty Research Journal* 9. (2017) 23–38.

STOLLBERG-RILINGER 2016

Barbara STOLLBERG-RILINGER: Nur die Frau des Kaisers? Kommentar. In: *Nur die Frau des Kaisers? Kaiserinnen in der Frühen Neuzeit*. Bettina BRAUN, Katrin KELLER, Matthias SCHNETTGER. Wien–Köln–Weimar, 2016. (Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 64.) 245–251.

SURÁNYI 2005

SURÁNYI Béla: Nagybirtokok, birtokosok, gazdálkodók Hajdú-Bihar megyében a XVIII. századtól 1945-ig. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2005*. 351–390.

SZABÓ 1869

SZABÓ Károly: Thököly Imre hűtlenségi pere Erdélyben 1685-ben. *Századok* 3. (1869) 210–231.

SZABÓ 1940

SZABÓ István: *Galanthai és fraknói Gróf Esterházy Antal levelei feleségéhez Gróf Nigrelli Mária Annához 1701–1706*. Bp., 1940.

SZABÓ 2005

SZABÓ Péter: A Thököly család és a görög-római kultúra. *Credo Evangélikus Műhely* 11. (2005) 203–210.

SZAKÁLY 1971

SZAKÁLY Ferenc: Oppenheimer Sámuel működése különös tekintettel magyarországi kihatásaira. In: *Magyar–Zsidó Oklevéltár*. XIV. kötet. 1742–1769. Szerk. SCHEIBER Sándor. Bp., 1971. 33–80.

Szalárdi János krónikája

Szalárdi János siralmas magyar krónikája. Kiad. SZAKÁLY Ferenc. Bp., 1980.

SZATLÓCZKI 2002

SZATLÓCZKI Gábor: Szentgyörgyvár a török időkben. In: *Szentgyörgyvár története*. Szerk. MÜLLER Róbert, Zalaegerszeg, 2002 (Zalai Kismonográfiák 7.)

SZÁDECZKY 1898

SZÁDECZKY Lajos: Thököly erdélyi fejedelemsége. *Századok* 32. (1898) 230–247., 328–339., 420–433., 499–509., 621–631., 695–715.

SZÁDECZKY 1908

SZÁDECZKY Lajos: Gróf Pekri Lőrincz levéltára. *Századok* 42. (1908) 301–324., 416–425.

SZÁLKAI 2017

SZÁLKAI Tamás: A Thököly család nemeslevele és rangemelő oklevelei. *A Bocskai István Múzeum Évkönyve* 4. (2017) 217–229.

Szepességi avagy lőcsei krónika

Szepességi avagy lőcsei krónika és évkönyv a kedves utókor számára. Kiad. VÉBER Károly. Bp., 1988. (Magyar Hírmondó)

SZERÉMI 1893

SZERÉMI: Emlékek Barsvármegye hajdanából. *Magyar Történelmi Tár* 16. (1893) 52–92.

- SZILÁGYI 1887
SZILÁGYI Sándor: Jelentés a maros-németi levéltárról. *Századok* 21. (1887) 50–71.
- SZINNYEI I.
SZINNYEI József: *Magyar írók élete és művei*. I. kötet. Bp., 1891.
- SZTANCSNÉ 2020
SZTANCSNÉ Kardos Tímea: *Thököly Imre és udvarának familiárisai*. PhD-értekezés. Bp., 2020.
- SZUROMI 2003
SZUROMI Szabolcs Anzelm: A papi ordo fokozatainak fejlődése a kezdetektől a Statuta Ecclesiae Antiqua (V. sz.) fegyelmi hagyományáig. *Teológia – Hittudományi Folyóirat* 37. (2003) 19–28.
- SZÜCS 1990
SZÜCS Jenő: *A Szepesi Kamarai Levéltár 1567–1813*. Bp., 1990. (Levéltári Leltárak 7.)
- TAKÁTS 1918
TAKÁTS Sándor: Balassa Ádám házassága. *Budapesti Hírlap* XXXVIII. (1918) 104. sz. 1–3.
- TAMÁSI 2020
TAMÁSI Anna Éva: *A veszprémi és a székesfehérvári szentszékek törvénykezési gyakorlata házassági perekben*. Szeged, 2020.
- TASNÁDI 1957
TASNÁDI Kubacska András: Johannes Patersonius Hain. *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei* 5. (1957) 78–106.
- Teleki Mihály levelezése IV–VIII*
Teleki Mihály levelezése: A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára. Szerk. GERGELY Sámuel. IV. kötet (1667–1669); V. kötet (1670–1671); VI. kötet (1672–1674); VII. kötet (1675–1677); VIII. kötet (1678–1679). Bp., 1908–1926.
- THALY 1883
THALY Kálmán: *Az 1683. évi táborozás történetéhez*. A kétszázados évfordulat alkalmából Hg. Esterházy Pál nádor kiadatlan kéziratai s levelezései nyomán. Bp., 1883. (Értekezések a Történeti Tudományok köréből 11.)
- THALY 1887
THALY Kálmán: *A Székesi gróf Bercsényi család*. II. kötet 1689–1703. Bp., 1887.
- THALY 1901
THALY Kálmán: *Gróf Eszterházy Antal kurucz generális tábori könyve 1706–1709*. Bp., 1901.
- Thököly Imre levelei*
Gróf Thököly Imre levelei. A Gróf Teleki család maros-vásárhelyi levéltárából sajtó alá rend. DEÁK Farkas. Bp., 1882.
- Thököly Imre naplói*
Késmárki Thököly Imre és némely főbb hívének naplói és emlékezetes írásai. Kiad. THALY Kálmán. Pest, 1868. (Monumenta Hungariae Historica. II. osztály. Scriptores XXIII.)
- Thököly István levelezőkönyve*
Thököly István levelező könyve 1657–1666. Kiad. SZILÁGYI Sándor. *Történelmi Tár* 19. (1896) 193–366.
- TILCSIK 1987
TILCSIK György: Újabb forrás I. József magyar királlyá koronázásáról. *Levéltári Szemle* 37. (1987) 70–73.
- TOBLER 2005
Felix TOBLER: Az Esterházy-család birodalmi hercegi méltósága. In: *Arisztokrácia, művészetek, mecénatúra. Az Esterházy család*. Szerk. CZOMA László. Keszthely, 2005. 38–51.

TOMPOS 2010

TOMPOS Lilla: Szoknya és vállfűző (valószínűleg Esterházy Orsolya ruhatárából). In: *Az Esterházy-kincstár textíliái az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében*. Bp., 2010. 138–142.

TÓTH 2015

TÓTH Gergely: Egy koholmány hosszú árnyéka. Esterházy Pál genealógiai fikciójának utóélete a 18–19. században. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*. Szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő közreműk. Bp., 2015. 357–372.

TÓTH Hajnalka 2020

TÓTH Hajnalka: Vasvár előtt. Habsburg–oszmán megegyezési kísérlet Temesváron 1663-ban. *Aetas* 35. (2020) 46–60.

TÓTH Mária 2015

TÓTH Mária: Adalékok a Batthyány család kora újkori fürdőkultúrájához. In: *A fürdőélet és egészségturizmus a Dunántúlon az ókortól napjainkig*. Szerk. HORVÁTH Szilvia, TÓTH Mária. Kaposvár, 2015. 33–48.

TÓTH Mária 2016

TÓTH Mária: Patikaszerek, gyógymódok és áraik a Batthyány család inventáriumának irataiból 1650–1654. *Orvostörténeti Közlemények* 234–237. (2016) 155–159.

Török-Magyarokori Állam-Okmánytár

Török-Magyarokori Állam-Okmánytár. IV. kötet. Kiad. SZILÁDY Áron, SZILÁGYI Sándor. Pest, 1870. (Monumenta Hungariae Historica IV. Diplomataria VI.)

Tripartitum

Werbőczy István Hármaskönyve. Fordították, bevezetéssel és utalásokkal ellátták KOLOSVÁRY Sándor, ÓVÁRI Kelemen, magyarázó jegyzetekkel kíséri MÁRKUS Dezső. Bp., 1897. (Magyar Törvénytár) (reprint 1989.)

TRÓCSÁNYI 1972

TRÓCSÁNYI Zsolt: *Teleki Mihály. Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig*. Bp., 1972.

TRÓCSÁNYI 1973

TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*. Bp., 1973. (Magyar Országos Levéltár kiadványai. I. Levéltári leltárak 5.)

TRÓCSÁNYI 1980

TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdély központi kormányszervezete 1540–1690*. Bp., 1980.

TRÓCSÁNYI 1988

TRÓCSÁNYI Zsolt: *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740*. Bp., 1988.

TUSOR 2019

TUSOR Péter: Esterházy Pál nádor levelezése a római Szentszékkal. *Magyar Könyvszemle* 135. (2019) 125–137.

TÜSKÉS–KNAPP 1992

TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva: Vallásos társulatok Magyarországon a XVII–XVIII. században. *Néprajzi Látóhatár* 1. (1992) 8–36.

UGRY 2014

UGRY Bálint: Egy 17. századi főúri temetkezőhely. Nádasdy Ferenc országbíró és a lékai Ágoston-rendi templom Nádasdy-kriptájának kialakítása. *Művészettörténeti Értesítő* 63. (2014) 307–324.

UGRY 2015

UGRY Bálint: Esterházy Pál nádor és Esterházy József tumbája a kismartoni családi kriptában. *Ars Hungarica* 41. (2015) 91–101.

UHL 1994

UHL Gabriella: Gróf Rákóczi Erzsébet levelei Esterházy Pál herceghez (1671–1704). In: *Lymbus Művelődéstörténeti Tár V*. Szerk. MONOK István, PETNEKI Áron, ZVARA Edina. Szeged, 1994. 51–76.

- UTASI 2015
 UTASI Csilla: Esterházy Pál önreprezentációi. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*. Szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő közreműk. Bp., 2015. 301–315.
- VARGA J. 2005
 VARGA J. János: Thököly Imre esztendeje: 1682. *Történelmi Szemle* 47. (2005) 347–371.
- VARGA J. 2007
 VARGA J. János: *Válaszúton. Thököly Imre és Magyarország 1682–1684-ben*. Bp., 2007.
- VARGA J. 2009
 János VARGA J.: Palatin Paul Esterházy und Emmerich Thököly, Fürst von Oberungarn, im Feldzug des Jahres 1683. In: *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert*. Tagungsband der 28. Schlaininger Gespräche. Hg. von Wolfgang GÜRTLER, Rudolf KROPF. Eisenstadt, 2009. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, 128.) 83–98.
- VÁRKONYI 1993
 VÁRKONYI Gábor: Hévizek és fürdők a 17. századi Magyarországon. In: *Európa híres kertje*. Szerk. R. VÁRKONYI Ágnes, KÓSA László. Bp., 1993. 105–121.
- VÁRKONYI 2002
 VÁRKONYI Gábor: Rákóczi Erzsébet élete férjéhez írott leveleinek tükrében (1654–1707). *Palócföld* 48. (2002) 430–441.
- VÁRKONYI 2005
 VÁRKONYI Gábor: „Az szép conversatoria nézve.” Arisztokrata társasági élet a kora újkori Magyarországon. In: *Idővel paloták...: Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Szerk. G. Etényi Nóra. Bp., 2005. 415–432.
- VÁRKONYI 2019
 VÁRKONYI Gábor: Házasság és nyilvánosság a 17. századi Magyarországon. A társadalmi tér vizsgálata. *Századok* 153. (2019) 251–264.
- VÁRKONYI–NICKEL
 VÁRKONYI Gábor – NICKEL Réka: Gyermek a várfalak között. In: *Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. I. kötet. Szerk. HORN Ildikó, VÁRKONYI Gábor. Bp., 2016. 417–440.
- VERESS 1941
 VERESS Endre: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864*. Bp., 1941. (Monumenta Hungariae Italica, 3.)
- VERESS 2018
 VERESS Ferenc: A soproni Szentháromság-émlék és mecénásai: Thököly Katalin és Kollonich Lipót. *Soproni Szemle* 72. (2018) 252–278.
- VERESS 2019
 VERESS Ferenc: Löwenburg János Jakab gróf, Thököly Éva grófnő és a lanzendorfi zarándoktemplom. Néhány további adat a soproni Szentháromság-émlék mecénásainak tevékenységéhez. *Soproni Szemle* 73. (2019) 421–434.
- VÉGH 2007
 Végh Ferenc: *Bírodalmak határán – A Balaton partján Keszthely végvárváros a XVI–XVII. században*. Bp., 2007.
- VÉGH 2022
 VÉGH Ferenc: „Domina Helena Zriniana[...] mortem eluctata [...] anno SalutisMDCCIII. aetatis LX. die XVII. Februarii”. Mikor és hol született Zrínyi Ilona? In: *Ruscia – Hungaria – Europa. Ünnepi kötet Font Márta professzor asszony 70. születésnapjára*. Szerk. BAGI Dániel, BARABÁS Gábor, FEDELES Tamás, KISS Gergely. Pécs, 2022. 641–652.
- VISKOLCZ 2015
 VISKOLCZ Noémi: Esterházy Anna Júlia (1630–1669). *Századok* 149. (2015) 873–903.

VISKOLCZ 2017

VISKOLCZ Noémi: Thököly István és Imre levelei Esterházy Pálnak – Árva és Likava elfoglalása (1670).
In: *Reformatio nostra – Protestáns szellemi műhelyek Északkelet-Magyarországon*. Szerk. GYULAI Éva,
TASI Réka. Miskolc, 2017. 78–97.

VISKOLCZ 2018a

VISKOLCZ Noémi: A Thökölyek kincstárai. In: *Rod Thököly / A Thököly nemzetség*. Szerk. Erika CINTULOVÁ,
Marta KUČEROVÁ. Kežmarok, 2018. 377–386.

VISKOLCZ 2018b

VISKOLCZ Noémi: Az Esterházy hercegi család és a borok. In: „*Vina bibant homines, animantia cetera fontes*”.
Tanulmányok a magyar bor történetéből. Szerk. PÓSÁN László, TÓZSA-RIGÓ Attila. Debrecen, 2018. 64–75.

VISKOLCZ 2019a

VISKOLCZ Noémi: *A herceg története. Hajnal István az Esterházyak szolgálatában 1922–1930*. Bp., 2019.

VISKOLCZ 2019b

VISKOLCZ Noémi: Esterházy Pál és Esterházy Orsolya. In: *Esterházy Pál és Orsolya levelezése*. Sajtó alá rend.
VISKOLCZ Noémi és ZVARA Edina, KIRÁLY Péter és KISS Erika közreműk. Bp., 2019. 15–49.

VISKOLCZ 2020a

VISKOLCZ Noémi: Az Esterházy hercegi levéltár 20. századi sorsa. In: *Bonarum Cultores Artium: a Miskolci Egyetem
Bölcsészettudományi Karának kutatói almanachja 2020*. (Szellem és tudomány. Supplement Volume 11.) 697–703.

VISKOLCZ 2020b

VISKOLCZ Noémi: Esterházy Pál (1635–1713) egyházi mecénatúrájának néhány példája. In: *Egyház és vallás
a korai Magyarországon*. Szerk. KÖNYA Péter, KÖNYA Annamária. Prešov, 2020. 223–238.

VISKOLCZ 2021

VISKOLCZ Noémi: A griff és a leopárd háborúja: Thököly Éva és Esterházy Pál szétválása és perei. *Miskolci Jogi
Szemle* 16. (2021) 703–714.

VISKOLCZ 2022

VISKOLCZ Noémi: Papi szemináriumok és Ritterakadémiák. Esterházy Pál gyermekeinek iskolába járása (1665–1705).
In: *Nemesi oktatás és elitképzés a kora újkor Magyar Királyságban*. Szerk. KÖKÉNYESI Zsolt. Bp., 2022. 149–180.

VISKOLCZ 2023

VISKOLCZ Noémi: Thökölyek és Esterházyak. In: *Imrich Thököly – Thököly Imre. Jeho život, povstanie a doba.
Élete, felkelése és kora*. Ed. Peter KÖNYA. Prešov, 2023. 93–107.

Vitnyédi István levelei

Vitnyédi István levelei 1652–1664. Adalékul a XVII. század politikai és erkölcsi történetéhez. Kiad. FABÓ András.
II. kötet. Pest 1871. (Magyar Történelmi Tár XVI. kötet)

WAGNER I–IV

Carolus WAGNER: *Analecta Scepusii sacrii et profani*. Vol. I–IV. Viennae, 1774–1778.

WEISS 1980

Michael WEISS: *Die Geschichte des Franziskanerkloster zum Hl. Michael in Eisenstadt 1630–1980*. Manuskript.
Eisenstadt, 1980.

A Wesselényi-összeesküvés

A Wesselényi-összeesküvés. Beszámoló a perről és a kivégzésekről (Bécs, 1671). Szerk. W. SALGÓ Ágnes,
ford. MAGYAR László András. A kísérőtanulmányt írta G. ETÉNYI Nóra. Bp., 2005.

WINKELBAUER 1997

Thomas WINKELBAUER: Zur Hofhaltung der österreichischen Neufürsten des 17. Jahrhunderts am Beispiel
der Familie Liechtenstein. In: *Adelige Hofhaltung im österreichisch-ungarischen Grenzraum. Vom Ende
des 16. bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts*. Schlaininger Gespräche 1995. Eisenstadt, 1997.
(Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland). 235–255.

WINKELBAUER 2003

Thomas WINKELBAUER: *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*. Band I–II. Wien, 2003. (Österreichische Geschichte 1522–1699)

WINKELBAUER 2006

Thomas WINKELBAUER: *Nervus rerum Austriacarum*. Zur Finanzgeschichte der Habsburgermonarchie um 1700. In: *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740: Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*. Hg. von Petr MAT’A, Thomas WINKELBAUER. Stuttgart, 2006. 179–216.

WISSGRILL III., V.

Franz Karl WISSGRILL – Karl von ODELGA: *Schauplatz des landsässigen nieder-österreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande von dem XI. Jahrhundert an, biß auf jetzige Zeiten*. Band III. Wien, 1897; Band V. Wien, 1804.

WOLFSGRUBER 1905

Cölestín WOLFSGRUBER: *Die K.U.K. Hofburgkapelle und die K.K. geistliche Hofkapelle*. Wien, 1905.

ZÁK 1907

Alfons ZÁK: Das Frauenkloster Himmelpforte in Wien. *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich* 6. (1907) 93–188.

ZÁVODSZKY 1913

ZÁVODSZKY Levente: Árva és Likava ostroma 1670-ben. *Hadtörténelmi Közlemények* 14. (1913) 620–629.

ZIMÁNYI 1968

ZIMÁNYI Vera: *A rohonc-szalónaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században*. Bp., 1968.

ZIMÁNYI 1972

ZIMÁNYI Vera: A nagymartoni kerület gazdaság- és társadalomtörténete a XVI. századtól 1767-ig. *Századok* 106. (1972) 5–55.

ZIMÁNYI 1984

ZIMÁNYI Vera: Adalékok Thököly Sebestyén és partnerei kereskedelmi tevékenységének történetéhez. *Történelmi Szemle* 27. (1984) 61–66.

ZIMÁNYI 1997

Vera ZIMÁNYI: Die Hofhaltung und Lebensweise der Esterházy im 17. Jahrhundert. In: *Adelige Hofhaltung im österreichisch-ungarischen Grenzraum. Vom Ende des 16. bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts*. Symposium im Rahmen der „Schlaininger Gespräche“ 1995. Hg. von Rudolf KROPP. Eisenstadt, 1997. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland) 257–276.

ZSÁMBÉKY 1990

ZSÁMBÉKY Monika: 17. századi sírkövek Szombathelyen. *Vasi Szemle* 44. (1990) 429–442.

ZSÁMBÉKY 1999

ZSÁMBÉKY Monika: Egy 17. századi grófnő életének tükre (Batthyány Erzsébet végrendelete). *Vasi Szemle* 53. (1999) 231–253.

ZSÁMBÉKY 2012

ZSÁMBÉKY Monika: *Batthyány Erzsébet*. Szombathely, 2012.

Képjegyzék

Rövidítések

EPS = Esterhazy Privatstiftung

IMM = Iparművészeti Múzeum, Budapest

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

MNM MTKCs = Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Budapest

MTA KIK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Budapest

A borítón: Veith Kißler(?): Thököly Éva (1687 után) (EPS, Burg Forchtenstein, Gemäldesammlung, B 445.

Fotó: Manfred Horvath)

1. Thököly-címeres terítő (IMM, lt. sz. 52.2799.1. Fotó: Áment Gellért)
2. Veith Kißler – Johann Jakob Hoffmann: Esterházy Pál haditettei (1682). Rézmetszet (EPS, Schloss Eisenstadt, Graphiksammlung, GR 1147)
3. Johann Jakob Hoffmann: Esterházy Pál nádor (1681). Rézmetszet (MNM MTKCs, lt. sz. 55.1338)
4. Ismeretlen festő: Esterházy Ferenc gróf (1680). Olajfestmény (MNM MTKCs, lt. sz. FE 53.60)
5. Ismeretlen festő: Thököly Mária grófnő (1672). Olajfestmény (EPS, Burg Forchtenstein, Gemäldesammlung, B 631. Fotó: Manfred Horvath)
6. Ismeretlen festő: Thököly Éva grófnő (1672). Olajfestmény (EPS, Burg Forchtenstein, Gemäldesammlung, B 614. Fotó: Manfred Horvath)
- 7–8. Folpert von Ouden Allen: I. Lipót és Pfalz-Neuburgi Eleonóra Magdolna (1691). Olajfestmények (EPS, Burg Forchtenstein, Gemäldesammlung, B 477. és 478. Fotó: Manfred Horvath)
9. Johann Jakob Hoffmann: *Applausus Epithalamicus*. Bécs, Leopold Voigt, 1682. Egylapos illusztrált nyomtatvány (MNL OL P 125 Nr. 11909.)
10. Thököly Éva (korábban Esterházy Orsolyának tulajdonított) korallszemekkel kivarrt díszöltözete az Esterházy-kincstárból (IMM, lt. sz. 52.2855.1. Fotó: Mudrák Attila)
11. Kanna Vénusz és Adonisz ábrázolásával az Esterházy-kincstárból (IMM, lt. sz. 60.782. Fotó: Áment Gellért)
12. Násfa hajózó Merkúr-figurával az Esterházy-kincstárból (IMM, lt. sz. E 65.8. Fotó: Áment Gellért)
13. Veith Kißler(?): Esterházy Pál (1684). Olajfestmény (EPS, Burg Forchtenstein, Gemäldesammlung, B 624. Fotó: Andreas Hafenscher)
14. Veith Kißler(?): Thököly Éva (1682). Olajfestmény (EPS, Burg Forchtenstein, Gemäldesammlung, B 445. Fotó: Manfred Horvath)

15. Fűszertartó – gyömbértartó az Esterházy-kincstárból (IMM, lt. sz. E 59.4.1–2. Fotó: Áment Gellért)
16. Ismeretlen festő: I. József magyar király (1687). Olajfestmény (EPS, Burg Forchtenstein, Gemäldesammlung, B 604. Fotó: Manfred Horvath)
17. Ismeretlen festő: Esterházy Mihály (1690 körül). Olajfestmény (EPS, Burg Forchtenstein, Gemäldesammlung, B 273. Fotó: Gerhard Wasserbauer)
18. Ismeretlen festő: Udvari ünnepség (feltehetőleg a kettős esküvő, 1695 körül). Olajfestmény (EPS, Burg Forchtenstein, Gemäldesammlung, B 730. Fotó: Manfred Horvath)
19. Ismeretlen mester: Fraknó látképe, 17. század második fele. Rézmetszet (MNM MTKCs, Budapest, lt. sz. 55.1308)
20. H. Bredekow: Buda látképe nyugat felől (1684). Vízfestmény (MNM MTKCs, lt. sz. T 9617)
21. Ismeretlen festő: Esterházy Anna Terézia (1690-es évek). Olajfestmény (EPS, Burg Forchtenstein, Gemäldesammlung, B 141. Foto: Manfred Horvath)
22. Ismeretlen festő: Esterházy József (1690-es évek). Olajfestmény (EPS, Burg Forchtenstein, Gemäldesammlung, B 222. Foto: Manfred Horvath)
23. Ismeretlen festő: Esterházy József későbbi felesége, Maria Octavia Gilleis miniatűr képével a kezében. Olajfestmény (1707) (EPS, Burg Forchtenstein, Gemäldesammlung, B 82. Fotó: Gerhard Wasserbauer)
24. Nyugat-magyarországi festő: Thököly Éva hercegasszony (1690). Olajfestmény (©Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Régi Magyar Gyűjtemény. Lt. sz. 97.2M)
25. Thököly Éva egykori kúriája Szent Margarétán (Fotó: Viskolcz Noémi)
26. Johannes II. Meyer: Thököly Imre (1683). Rézmetszet (MNM MTKCs, lt. sz. 4354)
27. Nyugat-magyarországi festő: Esterházy Ferencné Thököly Katalin (1692). Olajfestmény (MNM MTKCs, lt. sz. FE 53.59)
28. Ismeretlen mester: Kismarton látképe (17. század vége). Rézmetszet (MNM MTKCs, lt. sz. 55.1310)
29. Ismeretlen festő: Thököly Éva (1680-as évek). Krétarajz (EPS, Burg Forchtenstein, Gemäldesammlung, B 550. Fotó: Gerhard Wasserbauer)
30. Ismeretlen festő: Esterházy Pál és Thököly Éva fogadalmi képe (1689). Olajfestmény (Mariazell, Bazilika)
31. Thököly Éva csatlakozási levele az Ágoston-rendi remeték harmadrendjéhez (MNL OL P 125 Nr. 9528)
32. Thököly Éva tervezett imádságoskönyve, a *Mennyei szép illatú rózsza* című kézirat címlapja (MNL OL P 125 Nr. 11902)
33. Johann Jakob Hoffmann: Az Esterházy hercegi címer (1687 után). Színezett rézmetszet (MNM MTKCs, lt. sz. 55.1323)
34. Jeremias Gottlieb Rugendas: Kollonich Lipót (1742). Rézmetszet (MNM MTKCs, lt. sz. 10169)

35. Johann Jakob Hoffmann – Johann Jakob Hermundt: A ferences kegytemplom, kolostor és kálvária Maria Lanzendorfban (1703). Rézmetszet (In: *Mater Dolorosa et gratiosa. Schmerzhafte und Gnadenreiche Mutter. Das ist: Ursprung, Alter, Gnaden- und Miracul-Beschreibung der vorhin uhr-alten und neuerbauten Kirchen zu Maria Lantendorff.* Wien, 1703. Jelzet: MTA KIK, jelzet: Theol. E Qu. 827)
36. Thököly Éva megváltozott aláírása: Eva Fürstin Esterhasin (MNL OL P 125 Nr. 6793)
- 37–38. Thököly Éva egész alakos portréja és genealógiai táblája (1700). Rézmetszet (In: *Trophaeum Nobilissimae Ac Antiquissimae Domus Estorasiense...* Viennae, typ. Leopoldi Voigt, 1700. Jelzet: MNM MTKCs, lt. sz. 58.1163)
39. Thököly Éva újfajta címzése férjének (MNL OL P 125 Nr. 647)
40. Thököly Éva és Esterházy Pál 1702. július 1-jei szerződésének aláírási oldala (MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 229)
41. Georg Matthäus Vischer: Donaudorf látképe (1672). Rézmetszet (In: Georg Matthäus Vischer: *Topographia Archiducatus Austriae Inf. Moderna: seu Controfee und Beschreibung aller Stätt, Clöster und Schlösse wie sie anieto stehen in dem Ertzhertzogtumb unter Österreich.* Wien, 1672. Jelzet: Universitätsbibliothek, Wien. Jelzet: ES II-177773/1)
42. Georg Matthäus Vischer: Tribuswinkel látképe (1672). Rézmetszet (In: Georg Matthäus Vischer: *Topographia Archiducatus Austriae Inf. Moderna: seu Controfee und Beschreibung aller Stätt, Clöster und Schlösse wie sie anieto stehen in dem Ertzhertzogtumb unter Österreich.* Wien, 1672. Jelzet: Universitätsbibliothek, Wien. Jelzet: ES II-177773/1)
43. Thököly Éva epitáfiuma Maria Lanzendorfban (Fotó: Kiss Erika)
44. Kézitükör bőrtokkal az Esterházy-kincstárból (IMM, lt. sz. E 72.2. Fotó: Áment Gellért)
45. Ovális ékszeróra török számjegyekkel (IMM, lt. sz. E 65.6. Fotó: Áment Gellért)

Személynévmutató

A

- Abaffy Sándor 46
Abensberg und Traun,
Margaretha Christina von
74, 77, 99–100
Abensberg und Traun, Otto
Ehrenreich von 77, 99, 115,
186, 193, 195, 210, 215
Absolon Dániel 125
Ágost, II. (Erős), szász választó-
fejedelem, lengyel király
77, 147
Aichhold, Beata von 242
Akay István 122, 126–127,
137, 213
Albrecht, Johannes Ignaz 255
Amádé Ádám 276
Amádé Judit 18
Ambrosius Lám Sebestyén 12
Andermüller, Bernhard Georg
184
Anhalt-Dessau Lipót, herceg
184
Angyal Dávid 24, 26–28, 32,
39–40, 44, 62, 117–118
Apafi Gergely 25, 33
Apafi Mihály, I., erdélyi fejedelem
22, 25, 27, 29, 31–33, 63,
117–120
Apafi Mihály, II., erdélyi
fejedelem 120–123, 125, 127,
141, 148, 271
Aspremont-Lynden
von Reckheim, Ferdinand
74, 168, 178
Austerlitz, Wolfgang 140
Austerlitz, Marx 140
Avar Anton 10
- B**
Babocsay Izsák 184
Badeni Lajos, örgróf, hadvezér
64
Balassa Ádám 170
Balassa Pál 276
Balassa Zsuzsanna,
Hölgyi Gáspárné 170
Bánffy Ágnes, RhédeyLászlóné
24, 27, 29–30, 33–34
Bánffy Dénes 28–29, 32, 41
Bánffy Dorottya 245
Bánffy Erzsébet,
Rákóczi Lászlóné 167
Bánffy György 123
Baranovszky György 119
Barkóczy Ferenc 227
Barkóczy Sándor 26, 31, 58,
118
Bastl, Beatrix 66–67, 69–70, 73,
80, 105, 167, 182–183, 245
Báthory István 157
Báthory Zsófia 168
Batthyány család 136
Batthyány I. Ádám (1609–1659)
16
Batthyány II. Ádám (1662–1703)
139, 146, 150, 178, 193,
195–196, 200
Batthyány Eleonóra,
Esterházy Lászlóné 161
Batthyány Erzsébet,
Erdődy Györgyné 202, 246
Batthyány Kristóf 63, 65, 200
Batthyány Pál 200
Bayer, Florian 10
Beleznai Gábor 151
Benda Borbála 59, 78–79, 130,
141, 168, 176, 181
Benkovich Ágoston 275
Benyovszky Imre 128
Benyovszky Mátyás 64, 119, 128
Bercsényi Miklós 109
Bercsényi Zsuzsanna 109
Berényi György 277
Berényi Pál 277
Berényi Péter 277
Berg Tóbiás 37, 42, 46
Berger, Franz 242
Besenyei Magdolna, Gersei Pethő
Lászlóné 57
Bethlen Anna, Gyulaffy
Sámuelné 16, 20–21, 23
Bethlen Druzsina,
Rhédey Ferencné 20–22,
24–25, 28–34, 37, 44, 118,
122, 128, 268
Bethlen Gábor
(Bethlen István fia) 19
Bethlen Gábor, erdélyi fejedelem
16, 19–21, 27, 117, 267
Bethlen Gergely 27, 121–122
Bethlen István, idősebb,
erdélyi fejedelem 19–21,
24–25, 27, 29, 118, 267–268
Bethlen István, ifjabb 19
Bethlen Kata, II. Apafi Mihályné
21, 23, 127, 246
Bethlen Katalin, Zólyomi
Dávidné 20, 26
Bethlen Miklós 35–36,
125–127
Bethlen Péter 19–20
Bezerédy Ádám 9, 100,
107–108, 149, 151, 153–154,
177, 186, 189–190, 196–197,
199, 215–217, 229, 238
Bezerédy György 153
Bezerédy Franciska 248
Bonnart, Henri (II.) 261
Bori Mihály 53
Bornemisza Anna,
I. Apafi Mihályné 26, 118,
120
Bornemissza János 127
Borsos Ferenc 54–55
Brandenburgi Katalin,
Bethlen Gáborné 20
Branyik György 91, 93–94,
96, 111–112
Braun (Praun), Catharina von
242, 248
Brezinai János 122–123, 137

- Bubryák Orsolya* 10, 43, 80, 83, 85, 91, 106–107, 110–111, 168, 200
Bucellini, Julius Friedrich 189, 207
Buzási Enikő 7, 10, 158, 162, 261
- C**
Caccia, Franciscus 190, 193, 209, 240, 250–251, 256, 258, 265
Caraffa, Antonio 144
Caraffa, Franz Joseph 255
Cisghin (Cischini), Karl von 242
Chodau, Maximiliane Hiserle von („Isterli”) 77
Chuzy Anna, Gersei Pethő Lászlóné 57
Clesius, Lenard 133
Czobor Erzsébet, Thurzó Györgyné 39, 167
- Cs**
Csáky Ferenc 53
Csáky Krisztina 19
Csáky Zsigmond 178
Cseles Márton 93
Csucsí János 38
Csuthi Benedek 25, 27, 30
- D**
Daun, Karl Friedrich von 82
Daun, Maria Barbara von 82
Dersffy Orsolya, Esterházy Miklósné 47, 49–50
Dobai András 53
Dobay Zsigmond 144
Dóczy Zsuzsanna, Nagylucsei 11
Dolny István 276
Draskovich Ádám 170–171
Draskovich János 62, 97, 146–147, 175, 271
Draskovich Miklós 81, 178
Dvornikovich Miklós 39–40
- E**
Echmann, Johann 152
Elias, kapucinus szerzetes 190, 193
Erdődy Ádám 168
Erdődy Antal 107
Erdődy II. György (1648–1713) 18, 74?, 109, 130, 168–169, 181, 184
Erdődy IV. György (1676–1759) 74?, 107, 116, 217, 247, 267
Erdődy Katalin 107
Erdődy Kristóf 107, 181
Erdődy Nepomuki János 107
Esterházy család 9, 47, 78, 81, 93, 96, 157, 163, 170, 176, 217, 234, 254
Esterházy Anna, Esterházy Pál és Esterházy Orsolya leánya 98, 193
Esterházy Anna Júlia, Nádasdy Ferencné 54, 76, 83, 142, 155, 178
Esterházy Anna Mária, Esterházy József és Maria Octavia Gilleis leánya 110
Esterházy Anna Terézia (1684–1755) 104–106
Esterházy Antal, Esterházy Ferenc és Thököly Katalin fia 94, 97, 147–149
Esterházy Antónia Franciska (1677–1691 k.), Esterházy Ferenc és Thököly Katalin leánya 148, 265
Esterházy Ádám 59, 101–102, 158
Esterházy Borbála, Esterházy Ferenc és Thököly Katalin leánya 148
Esterházy Elek 160
Esterházy „Fényes” Miklós (1714–1790) 153
Esterházy Franciska Jozefa, Esterházy Pál és Thököly Éva leánya 105
Esterházy György 58
Esterházy Imre 58
Esterházy István (1616–1641) 40, 47, 49–50
Esterházy István, Esterházy Pál és Thököly Éva fia 104
Esterházy Jozefa Margit, Esterházy József és Maria Octavia Gilleis leánya 110
Esterházy József Antal (1688–1721) 105, 107
Esterházy Julianna, Esterházy Pál és Esterházy Orsolya leánya 101
Esterházy Katalin, Esterházy Pál és Esterházy Orsolya leánya 94
Esterházy Katalin Rózsa, Esterházy Pál és Thököly Éva leánya 105
Esterházy Krisztina, Esterházy Ferenc és Thököly Katalin leánya 58, 94–95, 148
Esterházy Krisztina Jozefa (1663–1728), Esterházy Pál és Esterházy Orsolya leánya 94–95
Esterházy László (1626–1652) 49, 93–94, 99, 101, 105, 133, 135
Esterházy Mária, Homonnai Drugeth Györgyné 56, 62, 161
Esterházy Mihály Bernárd (1671–1721) 58
Esterházy Miklós (1583–1645) 47–49, 76, 167
Esterházy Miklós, Esterházy Pál és Esterházy Orsolya fia 61, 90–93, 105, 111–114, 116, 160, 164
Esterházy Miklós Antal (1714–1790) 110, 236
Esterházy Orsolya (1641–1682) 8, 14, 48–50, 54–62, 66–67, 83, 90–91, 96, 110, 112, 155, 161, 163, 171, 181, 268, 270, 274
Esterházy Pál (1635–1713) 7–9, 41–42, 44–45, 47–51, 54, 56–116, 118–121, 123, 125, 127–146, 148–150, 152–157, 159–167, 169–188, 191–194, 198–239, 241, 243, 248, 252, 260, 262–263, 268–274
Esterházy Péter 152
Esterházy Tamás Ignác, Esterházy Pál és Thököly Éva fia 105

Esterházy Zsigmond Lipót,
Esterházy Pál és Thököly Éva
fia 105
Eylers (Eilers), Johann von 207

F

Faber, Georgius Wolf 151
Faber, Thomas Casimirus 151
Fábiankovichs Ferenc 154, 177
Fábiankovichs György 151
Fábiankovichs Julianna 170
Fábri Pál 151–152
Farkas Pál 151
Fazekas István 7–8, 10, 40–41,
48, 52, 56, 91–92, 163–164,
187, 206, 264
Fejérpataky János 18
Feringer, Georg Adam 264
Forgách Ádám 41, 128
Franciscs György 139
Frangepán Ferenc 44
Frangepán János 157
Frey, Josephus 152
Friedl János 162
Fuchs, Philipp Jacob 242
Fugger család 11
Fugger Mária, Pálffy Miklósné
245–246

G

Gaich, Reinerus Henckenius von
240, 264
Galavics Géza 91, 93, 97,
157–158, 160, 162–164
Galya (Gallya) András 226
Gatterburg, Helena Isabella von
264
Gayman (Geyman),
Johann Carl 206
Gerdenitz Márton 220
Gersei Pethő László 57–58,
142–143, 268
Gerstl, Adam 130
Ghillány György 51
Ghillány János 52
Gilleis zu Theras und Sonnenberg,
Maria Octavia 109–110, 232,
236, 248, 250
Gillich (Gilich), Ludwig 178
Gindel, Sebastianus 152
Göderl, Susanna 242

Gonzaga Eleonóra, II. Ferdinánd
felesége, magyar királyné 253
Gonzaga Eleonóra Magdolna,
III. Ferdinánd felesége,
magyar királyné 93, 243, 248
Görgey Baltazár 36
Gorup Ferenc 170
Gruber, Thomas 10
Grundemann von Falkenberg,
Adam Anton 186, 208
Gubasóczy János 102, 105
Gudenus, Johann Christoph von
227–228
Gulácsi Albert 126–127
Guzics Anna, Baycsi Györgyné 37
Guzics Erzsébet 37
Guzics János 19, 24, 37–38

Gy

Gyöngyösi István 65
Gyulaffy Borbála, rátóti 22
Gyulaffy László, rátóti 22, 121–122
Gyulaffy Mária, rátóti, Thököly
Istvánné 16, 18–22, 26, 32,
34, 37, 42–43, 128–129, 267
Gyulaffy Sámuel, rátóti 20–22
Gyulaffy Zsuzsanna, rátóti 22

H

Habsburg, Ferdinánd
(1608–1657) III., német-római
császár, magyar király
18, 186–187, 243, 253
Habsburg, József (1678–1711),
I., német-római császár,
magyar király 96–97, 99, 192,
222, 224, 229, 232–234, 236,
240, 254, 260–261, 273
Habsburg, Károly (1685–1740),
III., német-római császár,
magyar király 254
Habsburg, Lipót (1657–1705),
I., német-római császár,
magyar király 22, 30, 39–40,
42, 44, 52–54, 57, 60–62, 85,
91–93, 97–99, 102–103, 105,
115, 119–120, 129, 132, 138,
144–148, 170, 184, 190,
195–196, 204–209, 215–216,
218, 221–222, 225, 243, 254,
268, 273

Habsburg, Rudolf (1218–1291),
I., német király 202
Hackstockler, Michael 176
Hajnal István 8
Haller Zsigmond 277
Hárich János 7–8, 132, 150
Harrach, Ferdinand
Bonaventura von 206
Harrach, Johanna Theresia
243, 255, 266
Hartisch, Ferdinand 176, 179
Hausser, Caspar 242
Hayer Erzsébet 151
Häzenberg, Franz Anton von
261
Hedri Benedek 27
Heister, Gottfried von 44, 268
Herbeville, Johanna Barbara von
171
Herbeville, Ludwig von 171
Hermundt, Jakob 161, 189
Hoche, Johann Martin
Edlen von 259
Hocher, Johann Paul von 93
Hoffmann, Johann Jakob
45, 48, 65, 161, 167, 189
Hoffmann Zsófia 12
Hölgyi Gáspár 170
Holler György 151
Homonnai Drugeth János 62
Homonnai Drugeth Julianna 99
Homonnai Drugeth Krisztina
109
Hörmann János 162
Horn Ildikó 10, 16, 22, 51, 245
Horváth Simon 277
Horváth Simonsich János 277
Höttel, Marx 242
Höwam Barbara 155
Huber, Hilaria 248
Hueber, Johann 250
Hunyadi János 157
Hunyadi László 123–124,
126–127, 137
Huszár Miklós 234

I

Illésházy Gábor 16, 18, 36,
38–40
Illésházy Gáspár 12, 16, 20, 39
Illésházy György 38, 40–41

Illésházy Ilona, Esterházy
Ferencné 41
Illésházy István 167
Illésházy Katalin, Bethlen
Péterné 19
Illésházy Miklós 246–248, 258,
265
Illési (Illyési) Erzsébet 242
Ince, XI., pápa (Benedetto
Odescalchi) 63, 158
Ince, XII., pápa
(Antonio Pignatelli) 97
Indau, Johann 164
Iványi Emma 44, 48–49, 51, 59,
61, 63, 77, 81, 92, 97–99,
102–103, 119, 123, 129, 136–137,
143, 145–146, 150, 154, 184,
189, 193, 207, 216, 223

J

Jaklin Balázs 176–179
Jankovics József 65, 70, 125, 272
Jánoky Zsigmond 145
Jeszenszky István 109, 193, 209,
215, 218, 225–227, 232–233,
236–237
Junga, Gregor 250

K

Kapy György 26, 30, 33–34,
117
Karner János 151
Károlyi Borbála,
Palocsay Istvánné 16, 40
Katona Mihály 117
Kaunitz, Dominik Andreas von
216
Kauthen, Maria Polixena grófnő,
született Kriechbaum 265
Keczer Ambrus 19, 22, 24–30,
35–41, 43–44, 51
Keczer András 36
Keczer Klára, Szinyei Ferencné
37, 44
Keczer Menyhért 31, 36
Kecskeméti János 179
Keglevich Terézia 106–107
Kelényi Borbála 245
Keller, Katrin 67, 142, 243, 248,
267, 269–270
Kemény János 20

Keresztély Ágost, szász herceg,
győri püspök 77, 95
Kersmarich György 277
Kéry Ferenc 84, 97, 105, 175,
178
Kéry János 91, 97
Kessler, Georg Christoph 207
Kindl, Sebastianus 152
Kinizsi Pál 157
Király Péter 8–9, 59, 69, 71,
102, 150
Kirchenknopf, Johann 173
Kiss Erika 8–9, 259
Kissler (Kißler), Veith 72
Klobusiczky János 63, 98
Kneidinger, Josepha 248
Kollonich Lipót 94–95, 98, 105,
168–170, 178–181, 183, 187,
192–193, 207, 209, 271, 273
Koltai András 94, 150, 155, 171,
200, 250
Kopp, Margit 63, 98, 110,
115–116, 157–158, 161, 190,
196, 202, 204–206, 215–216,
219, 224, 229, 233–234,
238–240, 242–243, 246, 252,
255–259, 262–263, 265
Korka Péter 151
Kökényesi Zsolt 10, 99, 109,
186, 194, 236, 240–241, 244,
265
Körner, Stefan 157–158
Kőszeghy Péter 70
Kraicsics György 151
Krauscher, Johann 138
Krészting Gáspár 151
Kriechbaum, Johann Jacob
206, 215, 218
Kubinyi Gáspár 35
Kun István, rozsályi 20–21
Künastin, Ludmilla 203
Kussenich Regina 170

L

Lanbacher, Maria 242
Lehnerin, Veronica 242
Lengyel Sípos János 151
Liechtenstein, Anton Florian von
194
Liechtenstein, Gundaker von
167

Lindin, Antonia 151
Lindvay Ferenc 128
Lippay János 81
Liszthy János 85, 131
Liszthy Renáta 248
Lovcsányi Mátyás 124, 138
Lotharingiai Károly 129
Löwenburg, Johann Jakob von
148, 241, 247, 250, 258, 265

M

Maderer (Mäderer), Johann
Friedrich 251, 255
Maholányi János 77, 129
Maister, Michael Joseph 164
Majláth Miklós 128
Markl, Matthias 249–250, 262
Matheser, Johann Jacob 259
Mátyás, I. (Hunyadi),
magyar király 43
Mattyasovszky László 277
Mayer, Johann Matthias 64
Mayerberg, Philipp Oswald
221, 224
Mednyánszky Ferenc 265
Mednyánszky Pál 126, 213
Medveczky Mihály 46
Melkó János 28
Menčik Ferdinánd 207, 222
Menegatti, Franz 92
Meskó Ádám 246
Meskó Jakab 207
Mevaldt, Catharina 151
Miller Mátyás 151
Mitropulos Anna 153–154,
160, 194
Mitterbacher, Johann Georg
264
Mollart, Anna Barbara
Renata von 94
Monok István 8–9, 92, 134,
162, 166, 262
Mottesiczky György 277
Müller, Matthias 151

N

Nádasdy család 153
Nádasdy IV. István (1653–1686),
Nádasdy Ferenc és Esterházy
Anna Júlia fia 58, 61, 129,
143–144, 149, 269

- Nádasdy Istvánné → Thököly Mária
- Nádasdy László 99, 142, 158
- Nádasdy Mária Magdolna, Draskovich Jánosné 146, 175, 244
- Nádasdy Miklós 54, 94–95, 178
- Nádasdy Pál, Nádasdy IV. István és Thököly Mária fia 122, 142, 149, 232, 248, 250–252, 254, 261, 265–266
- Nádasdy Tamás 54, 94–95, 104–105, 178, 180–181, 205, 212–213, 220, 250
- Nagy Ádám 132
- Nagy Gábor* 199
- Nagy István 276, 277
- Naláczy István 24, 27–28, 31–32
- Natl (Nátl) család 132
- Natl (Nátl) Gergely 132
- Natl (Nátl) György 132
- Natl (Nátl) Lipót 132, 239
- Niedl, Martin 261
- Ny**
- Nyáry Krisztina, Esterházy Miklósné 47, 49, 134, 161, 167
- O**
- Okolicsányi Anna, Berzeviczy Miklósné 37
- Okolicsányi Pál 137
- Oppenheimer, Emmanuel 140, 260
- Oppenheimer, Samuel 138–140, 185
- Oppersdorf, Juliane Esther Apollonia von 77
- Ordódy Erzsébet 42
- Ormosdi Ferenc 100
- Oross András* 10
- Orsolini, Franz 97
- Orsolino, Pietro 252
- Ostrosith család 206
- Ostrosith Erzsébet 38
- Ostrosith Mátyás 18–19
- Otrokócsi Fóris Ferenc 165–166
- Ő**
- Ősz Előd* 10, 34
- P**
- Pacher, Jakab 134, 151
- Pachner, Adam Gottlieb 241–242
- Pachsmitt, Matthias 152
- Pacini, Antonio 165
- Pálffy család 246
- Pálffy Géza* 10–12, 47, 57, 60, 94
- Pálffy János Károly 99
- Pálffy Katalin, Illésházy Istvánné 167, 245
- Pálffy Pál 18
- Pálffy Tamás 51, 91, 128
- Palocsay István 16, 35, 40
- Paterson, Johannes 24
- Patlizi Mihály 234
- Paur (Baur), Leonard 206–207, 210, 219–220, 224, 228, 246, 248
- Pekry Lőrinc 120–126
- Perényi Mária, Barkóczy Sándorné 26, 33, 118
- Peres Zsuzsanna* 10, 83, 114, 186
- Pesthy András 53, 128
- Péter, I., orosz cár 147
- Péter Katalin* 80, 167
- Petrőczy István 14, 32, 38
- Petrőczy Kata Szidónia, Pekry Lőrincné 120
- Pfaler, Franz Gottlieb 255
- Pfalz-Neuburgi Eleonóra Magdolna, I. Lipót harmadik felesége, magyar királyné 60, 98, 105, 109, 243–244, 264
- Pfendner, Emerich (Páter Imre) 224, 228–229, 240, 250
- Pflug, Cäsar von 139
- Pinnyei János 185
- Pogrányi Erzsébet 11
- Pollermon, Johann 173
- Pongrácz Ferenc 134
- Pongrácz György 41–42, 44
- Ponhaymer, Franziscus 152
- Porubszky János 142
- Prankné 156, 177, 179, 186, 197, 271
- Pucher, Ferdinandus Josephus 151
- Pucz, Petrus 152
- Q**
- Quarient, Franz Anton, von Raal 186–187, 197, 229, 232, 246, 248, 250
- R**
- Rákóczi Ferenc 139, 147, 227
- Rákóczi Julianna, Aspremontné 74, 168, 178–179, 202
- Reichspfarrn, Johann 242
- Renfeld, Dominicus 265
- Révay Kata Szidónia, Ostrosith Mátyásné 18–19, 246
- Rhédey Ferenc 20–22, 24–25, 27–31, 33
- Rhédey László 20–22, 24, 33
- Rhorer István József 233
- Rindlein, Maria Rosa 264
- RiB, Hans Caspar 90
- Roth, Matthias 257
- Rottal János 53
- Ruber (Rueber) család 14
- Ruggenthaler, Oliver* 10
- Rummel, Franz Ferdinand von 224, 229
- Rumy Mária 170–171
- Ruprecht, Johannes 151
- S**
- Salm, Karl Theodor Otto zu 77, 225–227
- Sándor Gáspár 227–228, 232–233, 243
- Sándor László, Sándor Gáspár és Thököly Erzsébet fia 248
- Savoyai Jenő 109
- Scalvinioni, Franz Christoph 240
- Scalvinioni, Hieronymus 215
- Schick, Georg Friedrich von 225
- Schlesinger, Wolf 140–141, 215, 260, 264

Schlik zu Bassano und
Weißkirchen, Leopold 109
Schmidlin, Joseph Joachim
Alexander von 239
Schönwetter,
Johann Baptist 219
Schräterer, Wilhelm 262
Schröder, Johann 262
Seget, Thomas 12
Seilern, Johann Friedrich von
225–226
Sennyey család 84
Sinzendorf, Georg Ludwig von
128
Sípos Geczi 151
Sípos Péter 151
Skarbala András 277
Sobieski János, lengyel király
62, 147
Somogyi Ferenc 207
Spizer, kismartoni zsidó 140
Sprincics János 151
Starhemberg, Gundaker
Thomas von 225–226, 260
Stettinger, Christoph 62, 97
Stockhammer, Franz 205–207
Strattmann, Theodor Althet von
77, 145–146
Stregen, Lambert 78
Streibling, Catharina 242

Sz
Szakály Ferenc 138–139, 185
Szalai Mihály 239
Széchényi György 91–92, 132,
170–171
Széchy Julianna, Kéry Ferencné
84, 105
Széchy Kata, Gyulaffy Lászlóné
20, 22
Széchy Mária, Bethlen Istvánné,
majd Wesselényi Ferencné
19, 37, 167, 272
Szelepcsényi György 42, 44,
46, 51, 63, 91, 133
Szente Bálint 64
Szilágyi Mihály 157
Sziromay István 87, 109, 145,
184–185, 199, 222
Szulejmán, II., oszmán szultán
147

Szunyogh Zsuzsanna, Rhédey
Lászlóné 24

T

Tar Mihály 170
Tarnóczy János 226
Taufel, Johann 152
Tauscher, Johannes Georgius
151
Teleki Mihály 19, 24–32, 34–35,
41, 117–118, 122–123
Tencalla, Carpofofo 157
Tescheni Elisabeth Lukretia
hercegnő 167
Thanin, Maria Barbara 242,
256
Thököly Anna, Thököly Sebestyén
és Dóczy Zsuzsanna leánya
11
Thököly Erzsébet (1629–1662)
35, 227, 248
Thököly Erzsébet, Sándor Gáspár
felesége 11?
Thököly Éva, Esterházy Pálné
7–9, 19, 44, 46–48, 51, 55–56,
58–90, 92, 95, 98–110,
114–115, 117–142, 145–150,
153–167, 171–225, 227–243,
245–264, 266–274
Thököly Imre (1657–1705),
felső-magyarországi
fejedelem 24–25, 29–30,
33–34, 38–39, 43, 45–46,
51–52, 55, 58, 62–65, 102,
117–119, 122, 126–127,
129, 141–147, 227, 268,
270–271
Thököly István, I. (1581–1651)
11–12, 14–16
Thököly István, II. (1623–1670)
14–16, 18–19, 22, 24–47,
51–53, 79, 128–129, 144, 210,
236, 267–268
Thököly Katalin 27, 46, 56,
73, 80, 105, 122, 127,
129–130, 138–139, 142,
145–149, 180, 241, 248,
268–269
Thököly Mária (1624–1661),
Károlyi Ádámné 12, 24,
31–33, 35

Thököly Mária 34, 45–46,
51–52, 54–58, 61, 80, 118,
121–122, 125, 128–129,
142–145, 149, 206, 208, 241,
268–270
Thököly Miklós 11
Thököly Sebestyén 11
Thököly Zsigmond 14, 35, 227
Thurzó Erzsébet, Esterházy
Istvánné 13–14, 40, 47,
49–50
Thurzó György 12–13, 39, 167
Thurzó Ilona 12–13
Thurzó Imre 12–13, 39, 49
Thurzó Katalin, Thököly
Istvánné 12–14, 128, 267
Thurzó Mária, Vízkelethy
Mihályné 13, 18, 40
Thürheim, Francisca von 248
Tizzone Biandrata,
Anna Margherita von 115
Toma Katalin 10
Tournon, Amalia Eleonora von
149, 248
Tournon, Johann Heinrich
Baptist von 122, 127, 149,
206–207, 248
Tóth Árpád 10
Törpe Ilonka 151–153
Trauttmansdorff, Maria
Elisabeth von 204
Trimmel Mátyás 132, 155
Tringli István 10, 186
Tunyogi György 29
Turant, Aloysius Antonius 152

U
Ugrinovich Pál 277

V
V. Balogh Judit 10
Vadász Gáspár 151
Vadász Tamás 151
Varga J. János 62, 64, 103,
144–146
Vargyassi András 238, 262
Veér Judit, Teleki Mihályné
30, 122
Veigl, Thoma 242
Venator, Georgius 152
Verbőczy István 51, 82–83

- Veterani, Johann Friedrich
Ambrosius von 120
- Végh Ferenc* 10, 57–58
- Vilma Amália, Braunschweigi,
I. József felesége, magyar
királyné 254, 261
- Vischer, Georg Matthäus
222–223
- Vitnyédi István 22, 24, 30,
39, 53
- Vízkelethy Mihály 40
- Voigt, Leopold 7, 65, 162, 194
- Volkra, Otto Christoph von 226
- Völcsey György 7, 154, 177–179,
186, 188, 193–194, 196, 206
- Vukovics János 127, 156, 172,
177, 224, 227–228, 240–243,
246, 248, 250, 255–260,
262–266, 271
- W**
- Walperger, Thomas 95, 105,
176, 178–179
- Walsegg, Franz Anton von
224, 239
- Weiskopf, Jeremias 257
- Wertheimer, Samson 216
- Wesselényi Ferenc 24, 36, 53,
167, 169–170, 272
- Wesselényi Pál 41
- Wibmer, Georg 172–174, 176,
184, 212
- Winkelbauer, Thomas* 154, 187,
260
- Wittmann Katalin,
Batthyány Ádámné 200
- Wolff, jezsuita páter 190,
193–195
- Wukmanich György 275
- Wunderl, Matthias 242
- Wurmbrand család 81
- Z**
- Zankoni, Johann 238, 264
- Zeke István 263
- Zeller, Franciscus 152
- Zezelli, Tobias 239
- Zichy Ádám 132, 153
- Zichy István 51, 132
- Zichy Rozina 248, 265
- Zimányi Vera* 11, 87–88, 136,
138, 154
- Zinzendorf, Albrecht von
102
- Zmeskál György 35
- Zólyomi Dávid 20–21, 23,
26
- Zólyomi Krisztina 21, 23
- Zólyomi Miklós 21, 23, 25–29,
33–34
- Zólyomi Zsófia 20
- Zrínyi Ilona, Thököly
Imréné 62, 65, 143–144,
147, 178, 268
- Zrínyi Miklós 24
- Zrínyi Péter 44
- Zvara Edina* 8–9, 92, 162, 166,
190, 250, 262

